ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา

โดย

ยรรยง จิระนคร
รัตนาพร เศรษฐกุล

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท
การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
กรกฎาคม ๒๕๔๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา มุ่งศึกษาประวัติศาสตร์ของสิบสองปันนาตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงสิ้นสุดสมัยก๊กมินตั๋ง การศึกษาเริ่มจากการศึกษาตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนาที่ระบุถึงการก่อตั้งชุมชนการเมืองท้องถิ่นในสมัยบุพกาล ที่ชาวลื้อมีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็กที่พัฒนาไปสู่สังคมเมือง ลักษณะเด่นของระบบการเมืองสิบสองปันนา คือ อำนาจของท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นร่องรอยของจารีตธรรมเนียมโบราณที่สืบทอดมาจากสังคมบุพกาล เช่น การที่ชุมชนเป็นเจ้าของที่ดิน และภาระหน้าที่ตลอดจนสิทธิของสมาชิกในชุมชน แม้ต่อมาสังคมลื้อจะได้พัฒนาเข้าสู่ระบบศักดินาไท ซึ่งเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเหนือ "ดินน้ำ" ก็ตาม หมู่บ้านก็ยังมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของตน โดยการสนับสนุนของคติความเชื่อถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลื้อ สภาพภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยามีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดให้รูปแบบการปกครองของสิบสองปันนาเป็นแบบสมาพันธรัฐ ทำให้ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตนเอง มีการค้าขายในระดับที่สนองความพอเพียงของท้องถิ่น และการค้าขายที่เน้นการสะสมทุนนั้นเป็นของคนต่างชาติ สังคมของชาวลื้อถูกครอบงำโดยคติความเชื่อถือผีและพุทธศาสนามาโดยตลอด เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติของชาวลื้อ

จีนและพม่าเป็นชาติมหาอำนาจสำคัญที่ทำให้สิบสองปันนาต้องตกอยู่ในฐานะเมือง "สองฝั่งฟ้า" ยอมเป็นเมืองขึ้นของทั้งสอง ถือว่า "ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่" สภาพที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลทำให้วัฒนธรรมของทั้งสองไม่ได้เข้ามาครอบงำสิบสองปันนามากนัก แต่เมื่อลัทธิจักรวรรดินิยมคืบคลานเข้าสู่เอเชียก็ทำให้สิบสองปันนาถูกแบ่งเป็นหลายส่วน ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจของจีน บางส่วนอวู่ในพม่าของอังกฤษ และบางส่วนถูกรวมเข้ากับลาวของฝรั่งเศส คริสตศตวรรษที่ ๑๙ เป็นยุคสมัยที่สำคัญสำหรับสิบสองปันนา การเมืองภายในที่ปั่นป่วนวุ่นวายเปิดโอกาสให้จีนเข้ามาจัดการปกครองและลดอำนาจของเจ้านายลง อิทธพลของจีนจึงปรากฏชัดขึ้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จนกระทั่งถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมูนิสต์ที่สิบสองปันนานั้นถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างแท้จริง

Abstract

The research on the Social and Cultural History of Sipsong Panna aims at studying the history of Sipsong Panna since the ancient time to the period of Kuomintang. The study starts from the local chronicles of Sipsong Panna which indicated the establishment of the local political communities of the primitive society. Before the development of urban society, the Lu lived as a small village society. The outstanding characteristic of the Sipsong Panna's political system was the local autonomy which revealed the trace of the primitive society namely, the communal land ownership, the rights and duties of the members of the communities. Even when Sipsong Panna transformed to the feudal system, the king owned "land and water", the village still had rights to manage their own resources with the support of the belief on spirits, the traditional belief of the Lu. Geographical location and environment had a crucial role in forming the Lu confederation, politcal system of Sipsong Panna. Self sufficient economy with small scale of trade, enough to support the local consumption, was the economic feature of Sipsong Panna until the beginning of the 20th century while belief in spirits and Buddhism were the main beliefs which controlled the Lu's social behaviour and practices.

China and Burma were the rulers of Sipsong Panna. However, the distance between Sipsong Panna and the two countries prevented the Lu from their influences. When the imperialism encroached on Asia, Sipsong Panna was divided among the powers. The bigger part was given to China, the rest was divided and included into British Burma and French Laos. The 19th century was a very critical time for Sipsong Panna. Political unrest and conflicts led to the Chinese forward movement to Sipsong Panna and eliminated the power of the "chao nai Lu". China absorbed Sipsong Panna totally into the communist regime in 1950.

คำนำ

หนังสือ *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา* ของศาสตราจารย์ ยรรยง จิระนคร และอาจารย์ ดร.รัตนาพร เศรษฐกุล ได้เพิ่มความรู้ที่สำคัญให้แก่ประวัติศาสตร์ชนชาติไท

การศึกษาสิบสองปันนาคือการศึกษากรณีพิเศษ เป็นกรณีที่เราเห็นและสัมผัสสังคมและวัฒนธรรมไทโบราณต่อหน้าต่อตา ยังคงดำรงอยู่ อย่างน้อยก็ถึง ค.ศ.1950 ปียกเลิกระบบเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะที่ตั้งของสมาพันธรัฐสิบสองปันนาเป็นแบบเมืองลับแล ห่างไกลจากมหาอำนาจทุกรัฐ ห่างจากจีน จากพม่า และจากไทย อยู่ ณ เขตภายในของแม่น้ำโขง เหนือประเทศลาว ในอดีตเข้าถึงได้ยากมาก ไม่ว่าจากทิศทางใด บ้านเมืองนี้จึงคงดำรงลักษณะโบราณต้นแบบสังคมและวัฒนธรรมไทไว้ได้มาก

ข้าพเจ้าเคยกล่าวว่าสังคมไทอาหมดำรงลักษณะดั้งเดิมของสังคมและวัฒนธรรมไทโบราณเอาไว้ได้มากยิ่ง ซึ่งก็น่าจะเป็นจริงเมื่อพิจารณาจากเอกสารคัมภีร์ประวัติศาสตร์และพิธีกรรมภาษาไท แต่หากจะพิจารณาจากสังคมที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าต่อตา มีชีวิตชีวา ใช้ภาษาพูดภาษาเขียนคือภาษาไท สิบสองปันนาก็เป็นกรณีที่พิเศษไปกว่า คือเป็นสังคมและวัฒนธรรมไทดั้งเดิมที่ยังมีชีวิตอยู่จริง ๆ ศึกษาได้ หาความรู้ได้ ทั้งจากประสบการณ์ตรงจากชาวสิบสองปันนาและจากเอกสารประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

ข้าพเจ้าคิดว่าหนังสือ *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา* ของศาสตราจารย์ ยรรยง และอาจารย์ ดร.รัตนาพร ให้ภาพที่ชัดเจนว่าไทโบราณเป็นสังคมเอเชียติก และเป็นเอเชียติกแบบที่อำนาจกระจายอยู่กับท้องถิ่น แม้มีรัฐ รัฐก็มีอำนาจไม่มาก ไม่เป็นรัฐแบบรวมศูนย์

ขอขยายความลักษณะทั้ง 2 ประการนี้ ประการแรก ไทโบราณเป็นสังคมเอเชียติก หากพิจารณาสังคมสิบสองปันนาจะเห็นว่า ณ ระดับหมู่บ้าน ชุมชนบุพกาลยังคงดำรงอยู่ ชุมชนหมู่บ้านร่วมกันครอบครองที่ดิน แล้วแบ่งที่ดินให้ครอบครัวในหมู่บ้านทำกิน หลังจากช่วงเวลาหนึ่งมีการแบ่งที่ดินใหม่ตามจำนวนครอบครัวที่เพิ่มขึ้น โดยพิจารณาด้วยจากจำนวนสมาชิกในครอบครัว (repartition) หมายความว่า ในกระบวนการนี้ครอบครัวทุกครอบครัวจะมีที่ดินทำกิน ทั้งนี้ขนาดการถือครองที่ดินจะเป็นไปตามความจำเป็น เป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวเล็ก ตามวัฏจักรของอายุครอบครัวอันเนื่องจากปัจจัยด้านประชากร ในระบบนี้มีโอกาสน้อยที่จะมีการแตกขั้วของชุมชน เป็นชนชั้นชาวนารวยและเป็นชาวนาไร้ที่ดิน หมู่บ้านไม่มีการแบ่งชนชั้นและการขัดแย้งระหว่างชนชั้น โดยการแบ่งที่ดินถือครองเป็นระยะ ชุมชนหมู่บ้านจะประกอบด้วยชาวนาขนาดกลางเป็นหลัก ฐานะของทุกครอบครัวเสมอกันตลอดไป ความเป็นชุมชนจึงดำรงอยู่ได้อย่างคงทนมีเสถียรภาพ ที่ว่าไทโบราณเป็นสังคมเอเชียติก คือไม่ใช่สังคมบุพกาล ก็เนื่องจากว่า เหนือชุมชนหมู่บ้านขึ้นไปมีรัฐ ชาวนาต้องไปให้แรงงานของตนฟรีแก่รัฐ เรียกว่า "เฮ็ดนาพาเวียก" หรือชาวนาต้องส่งส่วยสิ่งของที่ผลิตได้ เช่นข้าวหรือของป่าให้แก่รัฐ

แต่ทว่ารัฐของชาวไทสิบสองปันนาก็ไม่ใช่รัฐรวมศูนย์ เป็นรัฐแบบเจ้าฟ้า (Principality) เป็นรัฐเล็ก ๆ ปรกติมีเขตแดนเพียงแค่ทุ่ง ๆ หนึ่ง มีภูเขาล้อมรอบ อาจมีแม่น้ำหรือลำธารไหลผ่ากลางทุ่งราบ ที่เรียกว่า "ทุ่งเมือง" เนื้อที่ประมาณ 20-40 ตารางกิโลเมตร นี่คือเมืองหรือรัฐ ๆ หนึ่ง หรือบางรัฐก็อาจประกอบด้วยทุ่งเมืองมากกว่าหนึ่งทุ่งก็ได้ แต่ละเมืองมีอำนาจในการปกครองตนเองเต็มที่ มีระบบเหมืองฝาย จัดสรรน้ำของตนเอง มีผีเมืองและมีพิธีกรรมของตัวเอง มีเจ้านายสืบตระกูลของตัวเอง เมืองต้องส่งส่วยบ้างให้แก่รัฐส่วนกลาง คือเชียงรุ่งหรือเจ้าแผ่นดิน และไปร่วมในพิธีกรรมสำคัญของเชียงรุ่ง นอกจากนั้นแล้ว แต่ละเมืองก็เป็นอิสระ เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ มากกว่าจะมีอำนาจจริง ๆ แม้ว่าศาสนาพุทธได้เผยแพร่ไปถึงสิบสองปันนา ได้รับการยอมรับเป็นศาสนาของทั้งเขตสิบสองปันนา แต่ก็ไม่ได้ทำให้รัฐส่วนกลางคือเชียงรุ่งรวมอำนาจได้มากขึ้นหรือเข้มแข็งขึ้น ไม่มีกระบวนวิวัฒนาการของระบบศักดินาสิบสองปันนาเป็นรัฐรวมศูนย์ รัฐไทสิบสองปันนาไม่เข้มแข็งแบบรัฐไทอยุธยา หรือรัฐไทล้านช้าง หรือรัฐไทอาหม หรือแม้แต่รัฐไทแสนหวี หรือรัฐไทล้านนา รัฐสิบสองปันนาอ่อนแอ อำนาจกระจายมาก คล้ายกับรัฐสิบสองจุไท ความแตกต่างสำคัญระหว่างสิบสองปันนาและสิบสองจุไทอยู่ที่สิบสองปันนารับนับถือศาสนาพุทธ ควบคู่ไปกับการนับถือผี ขณะที่สิบสองจุไทนับถือเฉพาะผี ไม่นับถือศาสนาพุทธ

ข้าพเจ้าคิดว่า สังคมและวัฒนธรรมไทโบราณหรือสังคมไทต้นแบบคงมีลักษณะแบบหมู่บ้านและเมือง (รัฐ) ในสิบสองปันนานี้เอง เป็นสังคมและวัฒนธรรมที่ยังคงลักษณะชุมชนบุพกาลสูง มีลักษณะเป็นแบบสังคมนิยม ณ ระดับหมู่บ้าน ชาวบ้านมีน้ำใจไมตรีล้นเหลือ ช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน เหนือหมู่บ้านมีรัฐ แต่เป็นรัฐขนาดเล็ก ไม่เข้มงวดบังคับ หลายรัฐอาจรวมกันเป็นสมาพันธรัฐ หรือพัฒนามากขึ้นมีลำดับชั้นการบังคับบัญชามากขึ้นในท้องที่ที่เป็นที่ราบกว้างใหญ่ อย่างรัฐอยุธยา แต่โดยพื้นฐานธรรมชาติดั้งเดิมแล้ว แตกต่างจากสังคมและรัฐแบบอินเดียหรือจีน สิบสองปันนาเป็นพยานหลักฐาน เป็นข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน ต่อหน้าต่อตาของเรา ข้าพเจ้าคิดว่า ศาสตราจารย์ ยรรยง และอาจารย์ ดร.รัตนาพร มีคุณูปการอย่างมาก ที่ได้ค้นคว้าและเขียนประวัติศาสตร์สิบสองปันนาให้เราได้ทราบ

สิบสองปันนานี้คงจะเป็นสังคมไทต้นแบบได้จริง ๆ เพราะในเรื่องอีกสองเรื่องที่ข้าพเจ้าคิดว่าสำคัญ เราก็ศึกษาหรือเห็นลักษณะต้นแบบได้ที่สิบสองปันนา คือเรื่องกำเนิดระบบทุนเรื่องหนึ่ง และเรื่องชนชั้นพื้นเมืองมอญ-เขมรอีกเรื่องหนึ่ง ในเรื่องกำเนิดระบบทุน เราจะเห็นได้ว่าระบบทุนไม่ได้เกิดขึ้นในสังคมไทโบราณ ระบบทุนเข้ามาสู่สิบสองปันนาจากภายนอก พ่อค้าสำคัญเป็นพ่อค้าชาวจีน ค้าขายทางไกล ชาและฝิ่นซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจถูกนำมาจากภายนอก สำหรับเรื่อง

ชนพื้นเมืองมอญ-เขมร เราเห็นได้จากประวัติศาสตร์สิบสองปันนาว่า ชาวมอญ-เขมรเป็นพลเมืองของรัฐไท อยู่ร่วมกับชาวไทมาช้านาน ต่างมีชุมชนของตัวเองแยกจากกัน แต่ทั้งชุมชนมอญ-เขมรและชุมชนชาวไทรับอำนาจการปกครองของรัฐไท ใช้ภาษาไทเป็นภาษากลาง ชาวมอญ-เขมรลงจากภูเขามาแลกเปลี่ยนค้าขายกับชาวไทบนพื้นที่ราบในวันที่ติดตลาดเป็นประจำ คงจะไม่ผิดที่เราจะสรุปเบื้องต้นว่า สังคมแห่งชาติต้นแบบประกอบด้วยชุมชนชาวไทและชุมชนชาวมอญ-เขมร มีวัฒนธรรมและภาษากลางคือวัฒนธรรมและภาษาไท เป็นสังคมเกษตรกรรมแบบชาวนาที่เลี้ยงตัวเอง ไม่ได้มีวิวัฒนาการเข้าเป็นระบบทุนด้วยตัวเอง

ข้าพเจ้าภูมิใจมากในหนังสือ *ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนา* เป็นหนังสือที่ให้ข้อมูลใหม่ที่มีความหมายลึกซึ้ง ผู้เขียนทั้งสองท่าน คือศาสตราจารย์ ยรรยง จิระนคร และอาจารย์ ดร.รัตนาพร เศรษฐกุล เป็นนักวิชาการชาวไทย และท่านทั้งสองทำงานได้ดีทัดเทียมกับนักวิชาการชาวจีนหรือชาวตะวันตก ข้าพเจ้าอยากเห็นงานค้นคว้าของนักวิชาการไทยที่ลึกซึ้งเข้าถึงข้อมูล ระดับเช่นเดียวกันกับหนังสือประวัติศาสตร์สิบสองปันนาเล่มนี้ มีเกิดขึ้นต่อไปเรื่อย ๆ ข้าพเจ้าขอแสดงความชื่นชมต่อท่านอาจารย์ ยรรยง และท่านอาจารย์ รัตนาพร ที่ได้ทำหน้าที่ตัวแทนนักวิชาการชาวไทยได้อย่างดีเยี่ยม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
19 กันยายน 2541

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนาสำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายท่านและจากสถาบันหลายสถาบัน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่ได้ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยฉบับนี้ ขอขอบพระคุณหัวหน้าโครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไท ศาสตราจารย์ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการวิจัยในหัวข้อนี้ และให้โอกาสผู้วิจัยทั้งสองได้ทำงานที่รักและใฝ่ฝันมานาน ขอบพระคุณดร.บุญทอง ภู่เจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยพายัพ และศาสตราภิชานอำพล พรรณเชษฐ์ ผู้อำนวยการศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้อนุญาตให้ผู้วิจัยทั้งสองใช้เวลาส่วนหนึ่งมาทำวิจัยและให้การสนับสนุนด้วยดีเสมอ

ในการวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสิบสองปันนานี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยภาคสนามหลายครั้ง ทุกๆครั้งได้รับความกรุณาและช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก เจ้าหม่อมคำลือ ท่านได้กรุณาให้ยืมเอกสารสำคัญๆหลายฉบับ เจ้ามหาขันธวงศ์ท่านได้กรุณาให้ข้อมูลเอกสารที่มีประโยชน์อย่างมาก ได้กรุณาแนะนำบุคคลที่ควรสัมภาษณ์ตลอดจนได้เดินทางร่วมวิจัยภาคสนามด้วยทุกครั้ง เจ้าหลวงปราสาทผู้ล่วงลับไปแล้ว เจ้าหลวงนาช้างและเจ้าหลวงนาโกดเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับราชสำนักสิบสองปันนาในฐานะที่ท่านเป็นข้าราชสำนักเวียงผาครางรุ่นสุดท้าย ในการเดินทางไปเมืองต่างๆผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจากอดีตท้าวขุนที่เคยทำงานในเหนือกว้านของเมือง และปัญญาชนผู้อาวุโสในหมู่บ้านต่างๆของสิบสองปันนา ท่านเหล่านี้ได้เล่าเรื่องราวในอดีตจากความทรงจำ จากบันทึกส่วนตัวของท่านให้ผู้วิจัยทั้งสองอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ไม่มีร่องรอยของความเบื่อหน่าย งานวิจัยฉบับนี้จะสมบูรณ์ไม่ได้หากปราศจากซึ่งความช่วยเหลือจากท่านเหล่านี้ ด้วยเสียงสะท้อนและข้อมูลพื้นถิ่นจากท่านทั้งหลายเหล่านี้ ได้ทำให้ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาฉบับนี้เป็นประวัติศาสตร์ของชาวลื้ออย่างแท้จริง

ขอขอบคุณเพื่อนนักวิจัยในโครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมไทที่ได้กรุณาวิพากษ์วิจารณ์และให้กำลังใจการวิจัยตลอดระยะเวลาที่ร่วมทำวิจัยกันมา นับว่าโครงการวิจัยนี้ได้สร้างกลุ่มเพื่อนวิจัยที่ไม่เพียงแต่ร่วมใจในการทำงานแต่เอื้ออาทรกันเสมอ

ขอขอบคุณเพื่อนร่วมงานในหน่วยงานของผู้วิจัยทั้งสองได้ให้ความช่วยเหลือในการวิจัยครั้งนี้อย่างดียิ่ง ขอขอบคุณคุณสมพร กรีสวัสดิ์ คุณรุ่งทิวา ทิมอิ่ม และคุณกอบกาญจน์ พจน์ชนะชัย ที่ช่วยในการพิมพ์เอกสาร การติดตามเอกสารและการประสานงาน ขอขอบคุณศูนย์บริการคอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยพายัพที่ได้เอื้อเฟื้อจัดพิมพ์ภาพประกอบให้รายงานการวิจัยมีสีสันยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยคาดหวังว่างานวิจัยฉบับนี้จะเป็น ***บันทึกอดีตของสิบสองปันนา*** ที่สมบูรณ์เล่มแรกที่ใช้ข้อมูลเอกสารจากหลายแหล่ง หลายภาษา ตรวจเชคด้วยข้อมูลจากความทรงจำของชาว

ลื้อ และศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ แม้ยุคสมัยจะผ่านไปดินแดนสิบสองปันนาจะเปลี่ยนแปลงไปคนหนุ่มสาวชาวลื้อจะถูกดูดกลืนเข้าไปในวัฒนธรรมสมัยใหม่จนลืมความเป็นลื้อ เราก็หวังว่างานเขียนชิ้นนี้จะจารึกรอยอดีตของบรรพชนชาวลื้อเอาไว้ไม่ให้เลือนหายไปกับกาลเวลา

สารบาญ

บทที่ ๑

ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาจากตำนานและนิทานพื้นบ้าน

นิทานปู่สังคะสาย่าสังคะสี : กำเนิดมนุษย์ตามความเชื่อของชาวลื้อ

ชาวลื้อก็เหมือนกับคนไทสาขาอื่น มีนิทานเกี่ยวกับปู่สังคะสาย่าสังคะสี ที่เชื่อกันว่าเป็นมนุษย์คู่แรกในคติคนไท นิทานนี้มีหลายสำนวน สำนวนหนึ่งเล่าว่า พระอินทร์สีขี้ไคลปั้นเป็นหญิงชายคู่หนึ่ง เรียกกันว่าสังคะสาและสังคะสี แล้วมอบหน้าที่ให้ลงสู่พื้นพิภพไปสร้างโลกมนุษย์ แต่มนุษย์ขี้ไคลคู่นี้ไม่สามารถสืบพันธุ์ได้ เขาทั้งสองจึงเอาดินเหนียวปั้นมนุษย์หญิงชายขึ้นอีกคู่หนึ่ง แล้วใช้ปากเป่าลมดู มนุษย์ดินปั้นคู่นี้ก็เกิดมีชีวิตเดินเป็นพูดได้ เลยกลายเป็นมนุษย์คู่แรกของโลก[1]

นิทานอีกสำนวนเล่าว่า ปู่สังคะสาย่าสังคะสีลงสู่โลกแล้ว เดิมทีมิได้อยู่ด้วยกัน คนหนึ่งเดินหน้าสู่ทิศตะวันออก อีกคนเดินหน้าสู่ทิศตะวันตก บุคคลทั้งสองเดินหน้าไปเรื่อย ๆ จนเวลาผ่านพ้นไป 1 หมื่นปี จึงเผชิญหน้าพบกัน ปู่สังคะสาชวนย่าสังคะสีตั้งเป็นครอบครัวเดียวกัน ย่าสังคะสีก็ตั้งปุจฉาถามว่า ในโลกนี้อะไรเอ่ยสว่างที่สุด ? และอะไรเอ่ยดำมืดที่สุด ? ปู่สังคะสา ตอบปริศนาไม่ได้ ปู่ย่าคู่นี้ก็ต้องเดินสวนทางรอบโลกอีกรอบหนึ่งเป็นระยะเวลา 1 หมื่นปีเช่นกัน แต่ระหว่างทางปู่สังคะสาได้ถือโอกาสไปถามพระอินทร์ผู้สร้างพวกเขา ฉะนั้นเมื่อเขาทั้งสองเผชิญหน้าครั้งที่สอง ปู่สังคะสาก็ตอบปุจฉาว่า ในโลกนี้สว่างที่สุดคือใจคน ดำที่สุดก็คือใจคน ย่าสังคะสีได้ยินคำตอบก็ยิ้มแย้มแจ่มใส และรับเป็นคู่ครอง ทำให้โลกพิภพมีมนุษย์แพร่พันธุ์สืบมาจนกระทั่งบัดนี้[2]

นิทานปู่สังคะสาย่าสังคะสีอีกสำนวน มีความคล้ายคลึงแต่แตกต่างเล็กน้อยเล่าว่า สมัยเมื่อโลกเริ่มก่อเกิดขึ้น มีปู่สังคะสาและย่าสังคะสีอาศัยอยู่สองฟากฝั่งของโลก มีห้วงน้ำใหญ่กั้นไว้ไม่สามารถเข้าหากันได้ เขาทั้งสองเลยปลูกแตงที่สองริมฝั่ง เครือแตงได้ทอดเถาลงน้ำแตกยอดเชื่อมกัน ทำให้สองปู่ย่าสามารถเข้าหากัน ปู่สังคะสาอยากชวนย่าสังคะสีร่วมชีวิตกัน แต่ก็ยังกระดากอาย ก็ชวนย่าสังคะสีเอาดินเหนียวปั้นควายเล่น คุณปู่ปั้นควายผู้ คุณย่าปั้นควายแม่ ควายดินปั้นทั้งคู่เมืองตั้งเทียมกัน ก็เกิดมีชีวิตและสมสู่กัน ปู่สังคะสาก็ถือโอกาสชวนย่าสังคะสีร่วมชีวิตกัน ย่าสังคะสีตั้งแง่ให้ทายปริศนาว่า แลง (สว่าง) นั้นแลงบะสัง ? มืดนั้นมืดบะสัง ? ปู่สังคะสาคิดว่าเป็นคำทายง่าย ๆ ก็ตอบทันทีว่า แลงนั้นแลงวันเพ็ญ

---

[1] อางหานกวางและคณะ (1988). "ประวัติและคำบอกเล่าเกี่ยวกับการสร้างเมืองของเมืองหนและเมืองอื่น ๆ รวม 6 เมือง". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9 คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 136.

[2] อ้ายพง หวางซง และตาวป่าวหราว (1996). ประวัติวรรณกรรมชนชาติไท. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 83.

มืดนั้นมืดเดือนดับ ย่าสังคะสีบอกว่าไม่ใช่ ปู่สังคะสีก็ใคร่ครวญครุ่นคิดเป็นเวลาตั้งหมื่นปี จึงฉุกคิดได้ว่า แสงนั้นแสงในใจ มืดนั้นมืดในใจ เมื่อตอบปริศนานี้ได้แล้ว สองปู่ย่าจึงได้ร่วมชีวิตมีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง[1] นิทานปรัมปราดังกล่าวสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์อันเก่าแก่ ที่เกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์โลกของคนไท

ตำนานข้าสี่แสนหมอนม้า

อาณาจักรเชียงรุ่งหรือเมืองลื้อ ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้สุดชายแดนประเทศจีน ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นแดนไกลทุรกันดาร ทำให้ราชสำนักและทางการจีนช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12 สมัยราชวงศ์ซุ่งใต้ ไม่ทราบว่ามีรัฐเมืองลื้อหรืออาณาจักรเชียงรุ่งตั้งอยู่ ก่อนศตวรรษที่ 13 จดหมายเหตุจีน มิได้มีบันทึกหรือปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับดินแดนส่วนนี้เลย ทางการจีนมาทราบและมีจดหมายเหตุบันทึกถึงดินแดนนี้ครั้งแรกเมื่อกองทัพมองโกลได้ผิชญหน้ากับเชียงรุ่ง โดยบังเอิญ ปี ค.ศ. 1284 ระหว่างยกทัพจะไปตีอาณาจักรป่าไป่ซีฟู่หรือล้านนา[2] ฉะนั้นประวัติความเป็นมาของอาณาจักรนี้ไม่มีเอกสารหรือจารึกร่วมสมัยจดบันทึก ชาวลื้อมีอักษรใช้เมื่อพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์แพร่เข้าสิบสองปันนาช่วงปลายศตวรรษที่ 14 และต้นศตวรรษที่ 15[3] พงศาวดารเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งที่บันทึกเรื่อง พญาเจื่องสถาปนาหอคำเชียงรุ่งเถลิงราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์ มิใช่เอกสารร่วมสมัย หากเป็นการบันทึกย้อนหลัง สรุปแล้วเนื่องด้วยสาเหตุดังกล่าว ความเป็นมาของเมืองลื้อยังต้องอาศัยการสังเคราะห์นิทานปรัมปราและตำนานโบราณ

แว่นแคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้า

เมืองลื้อมีตำนานเกี่ยวกับข้าสี่แสนหมอนม้าหลายสำนวน มีสำนวนหนึ่งเล่าว่า ในผืนแผ่นดินเมืองลื้อหรืออาณาจักรเชียงรุ่งนี้ ก่อนที่คนไทจะมาสร้างอาณาจักรเดิมที่เป็นที่ตั้งของแว่นแคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้าซึ่งเป็นของเผ่าข้าสี่แสนหมอนม้าในอดีต ชาวลื้อเรียกข้าสี่แสนหมอนม้าว่าทำมิละ ซึ่งก็คือ ทมิฬ เพราะดูหมิ่นว่าเป็นเผ่าป่าเถื่อน ตามคติของวัฒนธรรมภารต ข้าสี่แสนหมอนม้าหรือทำมิละ ก็

---

[1] อ้ายพง หวางซง และนางป๋าวหราว (1995). อ้างแล้ว : หน้า 82.

[2] หน่วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (1987). "จดหมายเหตุจีนเกี่ยวกับสิบสองพันนา". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 2. เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน : หน้า 4-5.

เจียงอิ้งเหลียง (2534). ประวัติชนเชื้อชาติไท. (ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ตอนที่ 2). กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี : หน้า 26.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ 2539). ปาไป่สีฟู่ - ปาไป่ต้าเตี้ยน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี : หน้า 159.

[3] เจียแยนจอง (1981). "สืบค้นบ่อเกิดนิทานเจ้าสุธนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสิบสองพันนาและล้านนาสมัยโบราณ". จุลสารงานวิจัย. ฉบับรวมเล่มที่ 3-4 ปี 1981. คุนหมิง : สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์มณฑลยูนนาน : หน้า 79.

คือ เผ่าปลัง (Plang) หรือที่จีนเรียกว่า ปู้หลาง (Bulang) ที่พูดภาษา ตระกูลออสโตรเอเซียติกสาขาปะหล่อง ชาวลื้อเรียกเขาว่า ม่อน หรือข้าม่อน ซึ่งหมายถึง ชาวดอย เพราะม่อน หมายถึง ดอย

แคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้ามีเมืองหลวงชื่อ ขอนมางหรือเมืองคาน ตั้งอยู่ฟากตะวันออกแม่น้ำโขงระหว่างเมืองยางและเมืองเชียงเหนือปัจจุบัน ประมุขของแคว้นชื่อ เจ้าฟ้าสี่ตา (บางสำนวนชื่อว่า เจ้าฟ้าสี่ตาหูทิพย์) เนื่องจากยังมีสองตาหลังศีรษะและมีหูทิพย์ จึงมีฤทธิ์เดชอภินิหาร เจ้าฟ้าสี่ตามี ขุนพลที่เชี่ยวชาญการรบอีก 6 คน เช่น เจ้าพูอุ่น เจ้าพูวาดฯ แคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้า แบ่งการ ปกครองเป็น 32 ขอน แต่ละขอนเป็นเขตหรือบริเวณบนดอยที่ข้าสี่แสนหมอนม้าตั้งหลักแหล่งอยู่ ใน 32 ขอนนี้ ส่วนใหญ่อยู่แถบภูเขาของเมืองยาง เมืองเชียงเหนือและเมืองบ่างฟากตะวันออกของแม่น้ำโขง ส่วนน้อยอยู่แถบเชียงรุ่ง เมืองฮาย เมืองแจ้ เมืองลวง เมืองสูง ฟากตะวันตกของแม่น้ำโขง

ตำนานเล่าว่า ชาวลื้อที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานทีหลัง ไม่สามารถเอาชนะข้าสี่แสนหมอนม้า เนื่องจากประมุขของพวกนี้มีอภินิหาร เจ้านายลื้อได้วางแผนส่งสาวไทลื้อไปเป็นนางเมืองเจ้าฟ้า 4 ตา และใช้ผ้าซิ่นเก่าเย็บเป็นหมวกให้เจ้าฟ้าสวมใส่ ใช้ผ้าซิ่นเก่าเย็บเป็นผ้าเช็ดหน้าให้เจ้าฟ้าใช้หลังจากล้างหน้าทำให้เจ้าฟ้าหมดฤทธิ์เดช เวียนศีรษะ ตาด้านหลังล่วงหล่น ฝ่ายเจ้านายลื้อเมื่อทราบว่าเจ้าฟ้าสี่ตาสูญเสียอภินิหารและความขลังแล้ว ก็ให้พ่อหมอทำพิธีบวงสรวงแทงควายเผือก โดยบนบานว่า ควายตัวนี้ขอเซ่นไหว้แด่เจ้าฟ้าสี่ตา จะยกให้เจ้าฟ้าสี่ตาเป็นพระเสื้อเมืองเมืองคาน และจะเลี้ยงสังเวยด้วยควายเผือกทุกปี พอเสร็จพิธีบวงสรวงเจ้าฟ้าสี่ตาก็สิ้นชีวิต บรรดาข้าสี่แสนหมอนม้าก็แตกตื่นพากันพ่ายหนีข้ามแม่น้ำโขงไปสู่เมืองยาง เล่ากันว่าเนื่องจากข้าสี่แสนหมอนม้ามีจำนวนมาก ต้องใช้เวลา 7 วัน 7 คืน จึงจะข้ามฟากไปหมดสิ้น[1]

ตำนานท้าววิรูเมืองยอง

ตำนานข้าสี่แสนหมอนม้ากล่าวว่า ต่อจากนั้นเจ้านายลื้อยังตามกำจัดหัวหน้าข้าสี่ แสนหมอนม้าหรือทำมิละถึงเมืองยอง ซึ่งสอดคล้องกับตำนานเมืองยองที่เล่าว่า เมืองยองมีเผ่า ทำมิละ 7 เวียง ประมุขชื่อท้าววิรู ได้เกณฑ์ไพร่พลทมิฬ 7 เวียง รบทัพจับศึกครอบครองหัวเมืองใหญ่น้อย รวม 28 นครเมือง อาณาเขตด้านตะวันออกจดเมืองล่า ด้านใต้ถึงเชียงของเชียงแสน ด้านตะวันตกถึงแม่น้ำสาละวิน ด้านเหนือถึงเชียงรุ่ง เมืองแช่ อาณาเขตของท้าววิรูดังกล่าวครอบคลุมดินแดนเมืองลื้อทั้งหมด ต่อมาถึงสมัยท้าวงามลูกท้าววิรูเป็นพญาทำมิละปกครองเมืองยองแทนพ่อ เชียงรุ่งมีผู้เป็นประมุข คือ พญาอารวีนคร คิดจะล้มล้างอำนาจทำมิละ ใช้กลอุบายให้บุตรชายคนที่สอง ชื่อเจ้าสุนันทกุมารเอาของบรรณาการไปกำนัลคารวะท้าวงามเมืองยองและขออยู่รับใช้ท้าวงามที่เมืองยอง โดยมีลูกน้องชาวลื้อ ติดตาม 50 คน เจ้าสุนันทกุมารได้ขออนุญาตท้าวงาม ขุดหนองเลี้ยงปลาและข่างหนองระบายน้ำออกจับปลากินแกล้มเหล้า ทุกปี ต่อมามีปีหนึ่งเมื่อถึงฤดูข่างหนอง เจ้าสุนันทกุมารสร้างตำหนักริมหนองปลา อัญเชิญท้าวงามและพญาทำมิ

---

[1] ยูเติ๊ะผู่ (1998). "วิเคราะห์เชื้อชาติของข้าสี่แสนหมอนม้า : เผ่าพันธุ์หนึ่งที่เคลื่อนไหวแถบสิบสองพันนาสมัยโบราณ". น.ส.พ.ซิงเสียนเยอะเป้า. หน้าวิชาการชมรมไทยจีนศึกษา ฉบับที่ 416. วันที่ 13 มิถุนายน 2541.

ละทั้ง 7 เวียงไปกินเหล้ายาปลาปิ้ง ท้าวงามพญาทำมิละและไพร่พลทำมิละทั้งหลายหลงกล ดื่มเหล้าใส่ยาพิษก็ล้มหมดสติ เจ้าสุนันทากุมารได้พาบริวาร 50 คน เอาดาบตัดคอบรรดาทำมิละทั้งหลายเป็นจำนวนหนึ่งแสน หนองปลาดังกล่าวก็ได้ชื่อว่าหนองแสนตราบเท่าปัจจุบัน[1]

ตำนานของเมืองลวงและเมืองฮาย

ที่เมืองลวงซึ่งแดนดินติดกับเมืองยองก็มีนิทานเล่าว่า ข้าสี่แสนหมอนม้าหรือทมิฬที่เมืองลวงมีหัวหน้าสองคนชื่อพญาจิตและพญาจอม เจ้าสุนันทกุมารได้นัดหมายกับปู่เมืองหัวหน้าชาวลื้อที่เมืองลวงข่างหนองจับปลาจัดงานเลี้ยงในวันเดียวกัน และใช้สุราพิษดับชีวิตหัวหน้าทำมิละและพรรคพวกเช่นเดียวกันกับที่เมืองยอง[2] ที่เมืองฮายเมืองแช่ก็มีนิทานข้าสี่แสนหมอนม้า โดยเล่าว่า เมื่อคนไทอพยพมาถึงเมืองฮายที่มีข้าสี่แสนหมอนม้าตั้งหลักแหล่งและปกครองอยู่ ต้องขอที่ทำกินจากข้าสี่แสนหมอนม้า ต่อมาการเกษตรของคนไทได้พัฒนามากขึ้นเกิดขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกิน ข้าสี่แสนหมอนม้าได้ใช้กำลังขับไล่คนไทออกจากเมืองฮาย ทำให้คนไทต้องออกเงินก้อนหนึ่งให้ท้าวเปอหัวหน้าข้าสี่แสนหมอนม้า และยอมเสียส่วยอากรอยู่ใต้การปกครองของท้าวเปอ ตอนนั้นคนไทได้รับอนุญาตตั้งหมู่บ้าน บ้านฝาย บ้างเจิง บ้านหิน บ้านวี บ้านมง รวม 5 หมู่บ้าน มีเจ้าฮายเป็นหัวหน้า เจ้าฮายได้วางแผนยกน้องสาว ชื่อ นางแกมเมือง ให้ท้าวเปอแล้ววางแผนมอมเหล้าท้าวเปอและบริวารในงานเลี้ยงแต่งงาน ในที่สุดฝ่ายข้าสี่แสนหมอนม้าที่อยู่ในงานเลี้ยง ตั้งแต่ท้าวเปอถึงบริวารจูงม้าถูกคนไทฆ่าตายทุกคน หลังจากนั้นข้าสี่แสนหมอนม้าก็ถูกขับไล่สู่บนดอยเป็นขี้ข้าคนไท เจ้าฮายชนะแล้วก็เป็นเจ้าเมืองและตั้งชื่อว่าเมืองฮายตามชื่อของตน[3] ตำนานเมืองฮายอีกสำนวนเล่าว่า หัวหน้าคนไทที่อพยพไปตั้งหลักแหล่งที่เมืองฮายชื่ออ้ายฮาย หลังจากคนไทยกหญิงสาวให้ท้าวเปอแล้ว ท้าวเปออนุญาตให้คนไทตั้งหมู่บ้าน บ้านฝาย บ้านหิน บ้านลาหมื่น สามหมู่บ้าน แต่ต้องอยู่ใต้การปกครองของท้าวเปอ ต่อมาคนไทที่เป็นควานช้างรับใช้ท้าวเปอ ได้วางแผนแหย่ให้ช้างที่นั่งของท้าวเปอโกรธ จนสลัดท้าวเปอตกช้าง เลยถูกควานช้างฆ่าตาย คนไทก็ได้ชนะข้าสี่แสนหมอนม้าและปกครองเมืองฮายแทนท้าวเปอ

ร่องรอยของข้าสี่แสนหมอนม้า

ตำนานและนิทานคำบอกเล่าสำนวนต่าง ๆ ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในผืนแผ่นดินเมืองลื้อหรืออาณาจักรเชียงรุ่งนี้ ก่อนที่คนไทจะมาสร้างอาณาจักรเชียงรุ่ง เดิมเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่เรียกว่า ข้าสี่แสนหมอนม้า ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า ปลังหรือปู่หลางเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีหลักฐานร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและขนบประเพณีบางอย่างเป็นที่ยืนยันได้

---

[1] **ทวี สว่างปัญญากูร** (แปล) (2527). ตำนานเมืองยอง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . หน้า 25-26.

[2] **กาวลิซื่อ หลี่ต้าวหย่ง และหวางจิ้งหลิว** (1986). "คำบอกเล่าประวัติศาสตร์และขนบประเพณีชาวขมุ". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติปู้หลาง. เล่มที่ 3. คุนหมิง สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน . หน้า 105.

[3] **หลิ่วเชี่ยนถิง** (1941). "คำบอกเล่าเรื่องความเป็นมาของคนไทเมืองฮาย". ดงไพรชายแดน. เซี่ยงไฮ้ . สำนักพิมพ์เจิ้งจง. 1946 : หน้า 183.

เมื่อ ค.ศ. 1964 บนเนินเขาใกล้บ้านแมนของเชียงรุ่ง ได้พบทรากเมืองเวียงเชียงวีที่ชาวบ้านเรียกว่า เวียงข้าสี่แสนหมอนม้า ทรากเมืองที่ตั้งบนเนินเขาลักษณะเอียงลาดนั้น ด้านบนขุดคูเวียงด้านล่างก่อกำแพง ภายในเวียงขุดคูแยกเป็นเวียงในเวียงนอก คูเวียงนอกกว้าง 7 - 8 เมตร ลึก 4 เมตร[1]

ที่เมืองเชียงเหนือ เชียงรุ่ง เมืองหน เมืองวัง มีนาส่วนหนึ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าสืบต่อ ๆ กันมาว่าเป็นนาที่ตกทอดมาจากข้าสี่แสนหมอนม้า[2]

บนเขตภูเขาของเชียงเหนือ ยังมีหมู่บ้านชาวเขาคนรุ่นหลังของข้าสี่แสนหมอนม้าที่เรียกว่า ขอนเกิ๊ด เกิ๊ดเป็นคำชาวลื้อมีแปลว่าเหลือหรือตกค้าง ขอนเกิ๊ด หมายถึง ชาวสามสิบสองขอนหมอนม้าที่ตกค้าง ถึงเดือนเมษายนทุก ๆ ปี ก่อนจะเข้าฤดูทำนา บ้านส้าน บ้านโนนดำ บ้านไก่ บ้านเลา สี่หมู่บ้านที่ก่าแก่ที่สุดของคนไทเชียงเหนือ จะทำหน้าที่เป็นตัวแทนคนไท นำเอาเงิน เหล้า ไก่ สุนัข เป็นของกำนัลไปทำพิธีขอน้ำจากหมู่บ้านตอนเกิ๊ด เพราะคนไทที่นั่นยังมีจิตสำนึกถือว่านาและน้ำเป็นของข้าสี่แสนหมอนม้าแต่เดิม และเชื่อว่าถ้าไม่ทำพิธีขอน้ำที่เรียกว่าน้ำทิพย์ ก็จะเกิดภัยฟ้าแล้งฝนไม่ตกตามฤดูกาล[3]

แถบเมืองล่าเมืองพง เมืองป่านดูเหมือนมิได้อยู่ในขอบเขตแคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้าแต่เดิมทีก็เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของเผ่าขมุมาแต่ก่อน ขมุก็เป็นกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกสาขาขมุ ที่เมืองพงหากว่าเกิดภัยแห้งแล้ง เจ้าเมืองจะจัดให้หมู่บ้านขมุ 5 หมู่บ้านทำพิธีแห่ขอฝน ขบวนขอฝนเผ่าขมุแต่ละหมู่บ้านจะแห่ลึงค์จำลองเคาะ เกราะไม้ไผ่ ตีฆ้องตีกลอง ไปยังหมู่บ้านไทต่าง ๆ ของเมืองพงท้าวขุนบ้านไทต้องบริการเหล้า สตรีไทจะเอาน้ำสาดขบวนแห่โดยเฉพาะสาดลึงค์จำลอง ขบวนขอฝนแห่ทุ่งเมืองพงรอบหนึ่ง แล้วเอาลึงค์และเกราะไม้ทิ้งลงแม่น้ำล่าเป็นเสร็จพิธี[4] ส่วนที่บ่อแหะซึ่งเป็นบ่อเกลือใหญ่และมีคุณภาพดีของเมืองล่า เจ้านายไทก็ต้องเชิญขมุมาทำพิธีบวงสรวงพระเสื้อบ่อเกลือทุกปี เครื่องสังเวยเจ้านายไทเป็นผู้จัดหาแต่บวงสรวงเสร็จเครื่องสังเวยจะตกเป็นของชาวขมุ[5] สาเหตุที่พิธีขอฝนและพิธีบวงสรวงพระเสื้อบ่อเกลือของคนไทต้องเชิญชาวขมุมาดำเนินการ เพราะคนไทถือว่าขมุเป็นเจ้าถิ่นดั้งเดิมของดินแดนนี้

---

[1] ชิวเชียงชง (1988). "การสำรวจทราบเมืองเวียงเชียงวีเชียงรุ่ง". การสำรวจโบราณวัตถุโบราณคดีชนชาติยูนนาน. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน : หน้า 91.

[2] เปียจู่หมอและคณะ (1988). "คำบอกเล่าเรื่องการก่อตั้งเมืองของเชียงเหนือและอื่น ๆ". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9. อ้างแล้ว : หน้า 146.

อ้ายใหม่ดำและคณะ (1983). "การสำรวจบ้านโปก". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 4. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 211.

จางหานกวาง และคณะ (1983). "การสำรวจสภาพสังคมเศรษฐกิจชนชาติไทเมืองหน". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 5. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 97.

สีเจียเหวินและคณะ (1984). "การสำรวจบ้านทุ่งเมืองวัง". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 6. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 192.

[3] เปีย จู่ หมอ และคณะ (1988). อ้างแล้ว : หน้า 146.

[4] กาวลิซื่อ หลี่ต้าวหย่ง และหวางจิ้งหลิว (1986). "คำบอกเล่าประวัติศาสตร์และขนบประเพณีชาวขมุ". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติปู้หลาง. เล่มที่ 3. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน : หน้า 105.

[5] กาวลิซื่อ หลี่ต้าวหย่ง และหวางจิ้งหลิว (1986). อ้างแล้ว : หน้า 105.

วิญญาณและอิทธิพลของข้าสี่แสนหมอนม้า

จากอนุสนธิคำบนบานศาลกล่าวของเจ้านายไทที่ขอให้เจ้าฟ้าสี่ตาสิ้นชีพแล้วจะบูชาเป็นพระเสื้อเมือง ต่อมาเจ้านายไทก็ยกเจ้าฟ้าสี่ตาเป็นพระเสื้อเมืองเชียงเหนือ หอเสื้อ (ศาลพระเสื้อเมือง) ตั้งอยู่ที่ตำบลขอนมางซึ่งเดิมเป็นศูนย์กลางของแคว้นสามสิบสองขอนหมอนม้า และยังสถิตอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ ตำบลขอนมางมี 6 หมู่บ้าน อยู่บนเขตดอยระหว่างเชียงเหนือและเมืองยาง ในสมัยก่อนเปลี่ยนการปกครอง (ค.ศ. 1950) ราชสำนักเชียงรุ่งได้รับเอาชาวปลัง 6 หมู่บ้านนี้เป็น "คนเรือนเจ้า" ขึ้นตรงต่อราชสำนัก เชียงเหนือและเมืองยางที่อยู่ใกล้ขอนมางก็ไม่มีสิทธิ์ปกครองพวกเขา ราชสำนักมอบหมายให้ขอนมาง ทำหน้าที่ดูแลหอเสื้อเจ้าฟ้าสี่ตา เดือน 6 ชาวลื้อทุกปีจะมีพิธีเลี้ยงสังเวยด้วยหมูดำ พ่อหมอขอนมางผู้ทำพิธีดังกล่าวยังสืบทายาทและสืบหน้าที่จนถึงทุกวันนี้ เผ่าปลังสิบสองปันนาปัจจุบันมีประชากรร่วม 3 หมื่นคน ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาแล้ว แต่ว่าปลังตำบลขอนมางไม่ยอมรับพุทธศาสนา โดยถือว่าพุทธศาสนาแพร่เข้ามาหลังจากที่เจ้าฟ้าสี่ตาสิ้นบุญกลายเป็นพระเสื้อเมืองแล้ว ฉะนั้น ชาวขอนมางต้องรักษาจารีตที่ไม่นับถือพุทธเหมือนดั่งสมัยเจ้าฟ้าสี่ตา นอกจากนั้น ถึงเทศกาลสงกรานต์และเข้าพรรษาออกพรรษา ท้าวขุนปลังขอนมางและตัวแทนชาวบ้านจะไปคารวะเจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่ง โดยเอาเนื้ออีเก้งแห้ง น้ำผึ้ง และดักแด้ผึ้งเป็นของบรรณาการ[1]

เมืองพงเป็นถิ่นฐานเดิมของเผ่าขมุมาก่อน เมื่อคนไทเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองพงแล้ว ยังบูชาหัวหน้าเผ่าขมุชื่อ เจ้าพูจู้ เจ้าพูสาเป็นพระเสื้อเมือง ทุก 3 ปี จะเลี้ยงสังเวยด้วยควาย เจ้าเมืองเก็บเงินจากไพร่เมืองชาวลื้อ เพื่อซื้อควายและเครื่องสังเวยอื่น ๆ แต่ต้องเชิญพ่อหมอขมุมาทำพิธีแทงควาย ส่วนเนื้อควายที่เลี้ยงสังเวยแล้วตกเป็นของชาวขมุ[2]

เมืองล่าก็เป็นถิ่นฐานเดิมของเผ่าพูก่อที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเซียติก และมี ลักษณะคล้ายคลึงกับขมุมาก พระเสื้อเมืองของเมืองล่านอกจากเจ้าเมืองแพนที่เป็นเจ้าเมืองคนไทคนแรกแล้ว ยังมีเจ้าปะลุงประมุขเผ่าพูก่อในอดีต พ่อหมอและประธานในพิธีบวงสรวงเป็นชาวลื้อ แต่ก็ยังเชิญท้าวขุนหมู่บ้านเผ่าพูก่อมาร่วมด้วยและต้องรอให้ท้าวขุนเผ่าพูก่อมาถึงแล้วจึงสามารถเริ่มพิธีได้ ชาวพูก่อมีอิทธิพลต่อเจ้านายไทมาก ในสมัยก่อนเปลี่ยนการปกครอง เมื่อเจ้าเมืองล่าสร้างหอเจ้าเมืองใหม่ เวลาทำพิธีขึ้นหอใหม่ ต้องเชิญท้าวขุนเผ่าพูก่อไปร่วมพิธี เจ้าเมืองจะจัดให้ ท้าวขุนพูก่อเดินขึ้นหอก่อน เจ้าเมืองเดินตามหลัง และจัดอาหารแบบขันโตกเลี้ยงท้าวขุนพูก่อรับประทานก่อน ขันโตกที่จัดเลี้ยงนี้เรียกว่า "หมู่ขวัญ" เพราะชาวลื้อเรียกขันโตกว่าหมู่ข้าว หมู่ขวัญก็คือ ขันโตกที่เป็นมิ่งขวัญ เพราะถือว่า การมาร่วมพิธีขึ้น หอใหม่ของท้าวขุนพูก่อก็เหมือนกับขึ้นหอเจ้านายพูกอในอดีตและเป็นมิ่งขวัญศิริมงคล สังคมไทลื้อเป็นสังคมศักดินาที่ถือชนชั้นวรรณะ ภายในหอเจ้าเมือง ที่นั่งของเจ้า ของพญาหลวง ท้าวขุนอื่นๆ และที่นั่งของข้า

---

[1] จูเตือะผู่ (1998). อ้างแล้ว . ฉบับที่ 417. วันที่ 16 มิถุนายน 2541

[2] กาวลิซื่อ หลี่ต้าวหย่ง และหวางจิ้งหลิว (1986). อ้างแล้ว.

ไพร่มีการแบ่งกันอย่างชัดเจน แต่ท้าวขุนเผ่าพูก่อมีสิทธิ์นั่งในที่นั่งของเจ้าเมืองได้ โดยถือว่า ท้าวขุนพูก่อมีฐานะเป็นทายาทของเจ้าเมืองพูก่อในอดีต[1]

คนไทบูชาข้าสี่แสนหมอนม้าเป็นพระเสื้อเมือง

นอกจากพระเสื้อเมืองเจ้าฟ้าสี่ตาเชียงเหนือ พระเสื้อเมืองเจ้าพูจู้และเจ้าพูสา เมืองพง พระเสื้อเมืองเจ้าปะลงเมืองล่าที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีพระเสื้อเมืองหัวเมืองต่าง ๆ จำนวนมากที่มีกำเนิดจากท้าวขุนข้าสี่แสนหมอนม้าหรือปลังหรือขมุในอดีตก่อนคนไทมาตั้งถิ่นฐาน แต่ประธานและหมอเมือง ผู้ทำพิธีบวงสรวงเป็นคนไท ไม่ต้องเชิญเผ่าปลังหรือขมุไปดำเนินแล้ว

ท้าวจิต ท้าวจอม หัวหน้าข้าสี่แสนหมอนม้าเมืองลวง ที่ถูกคนไทมอมเหล้าฆ่าตายวันเดียวกันกับที่หนองแสนเมืองยอง ท้าวเปอหรือท้าวสี่ตา หัวหน้าข้าสี่แสนหมอนม้าเมืองฮายที่ถูกคนไทวางแผนฆ่าในงานกินเลี้ยงวันวิวาห์ดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ได้รับการบูชาเป็นพระเสื้อเมือง หัวหน้าข้าสี่แสนหมอนม้าหรือเผ่าปลังในอดีตของเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนา ที่คนไทบูชาเป็นพระเสื้อเมืองยังมีรายชื่อดังนี้

เจ้าเชียงหอยเมืองเชียงรุ่ง เจ้าสี่ตาเมืองวัง ม่อนเจ้าเมืองเมืองขาง เสื้อเมืองข้าม่อนเมืองงาด พญาข้าแคว้นเมืองหน ปู่เมืองย่าเมืองเมืองยาง เจ้าสลาวงเมืองพาน วีระว้าเชียงลอ พญาละว้าเมืองมาง นางเมืองข้าหัวขาวเมืองบ่าน เป็นต้น[2]

การบูชาพระเสื้อเมืองเป็นประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของคนไท สิบสองปันนามีคำพังเพยว่า "เจ้าเรือนตายเป็นผีเรือน เจ้าบ้านตาย เป็นผีบ้าน เจ้าเมืองตาย เป็นเสื้อเมือง" ฉะนั้น การที่ไทลื้อบูชาเจ้านายหรือหัวหน้าข้าสี่แสนหมอนม้าหรือเผ่าปลังหรือขมุในอดีตเป็นพระเสื้อเมือง ก็เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าเผ่าปลังหรือขมุเป็นกลุ่มชนที่มาตั้งถิ่นฐานบนดินแดนแถบนี้ก่อนคนไท ตำนานข้าสี่แสนหมอนม้าและตำนานอื่น ๆ ตลอดจนนิทานคำบอกเล่ามิได้ระบุศักราช แต่สันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงก่อน ค.ศ. 1180 (พ.ศ. 1723) ที่คนไทสถาปนาอาณาจักรหอคำเชียงรุ่งไม่นานนัก

คนลื้ออพยพมาจากเมืองลื้อหลวง[3] ยังมีคนเล่ากันว่า ท้าวเปอมีอีกชื่อหนึ่งว่า ท้าวสี่ตา[4]

เมื่อหลักฐานข้อมูลทางตำนานและคำบอกเล่ายืนยันว่าคนไทมิใช่เจ้าถิ่นหรือคน พื้นเมืองของสิบสองปันนา เราก็ต้องสืบสาวว่าคนไทลื้อมาจากไหน ?

---

[1] จูเตือะผู่ (1996). ตามรอยการบูชาดวงวิญญาณชนชาติไท. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 186-187.

[2] จูเตือะผู่ (1996). อ้างแล้ว . หน้า 33 (เชียงรุ่ง), หน้า 117 (เมืองยาง), หน้า 154-155 (เมืองมาง), หน้า 161 (เมืองงาด), หน้า 165-166 (เมืองขาง), หน้า 170 (เมืองวัง), หน้า 175 (เมืองพาน), หน้า 177-178 (เชียงลอ), หน้า 203 (เมืองม่าน).

จางหานกวาง และคณะ (1983). อ้างแล้ว.

[3] จางจิ้งชิว (1941). "คำบอกเล่าเรื่องความเป็นมาของคนไทเมืองฮาย". คงไพรชายแดนน. อ้างแล้ว : หน้า 187.

[4] จูเตือะผู่ (1988). "คำบอกเล่าเรื่องการเติบโตของเจ้าศักดินาเมืองแช่และการเปลี่ยนแปลงในยุคใกล้ที่ผ่านมา : บันทึกการให้สัมภาษณ์ของดาวหยุ่งฟุเจ้าเมืองแช้. การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9 อ้างแล้ว : หน้า 141.

หัวเมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนามีคำบอกเล่าสืบต่อ ๆ กันมาว่า คนไทมาตั้งถิ่นฐานที่สิบสองปันนา ตำนานปฐมกัลป์พรหมสร้างโลกของเชียงรุ่งเป็นเอกสาร เนื้อร้องคำขับอักษรชาวลื้อ มีเนื้อหาผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องพรหมสร้างโลกของคติพราหมณ์กับความเชื่อพื้นบ้านของไทลื้อ คำขับดังกล่าวยาวถึง 14 บท บทที่ 1 ถึงบทที่ 8 เป็นคติพราหมณ์ตั้งแต่กำเนิดฟ้าดินถึงไฟไหม้โลก บทที่ 9 ถึงบทที่ 13 เป็นความเชื่อพื้นบ้าน ตั้งแต่คนออกจากน้ำเต้าหาพันธุ์ข้าว กำหนดวันเดือนปี แบ่งฤดูกาลถึงการสร้างบ้านและชีวิตประจำวัน บทสุดท้ายที่ 14 เป็นเรื่องอพยพลักษณะถอนรากถอนโคนที่ชาวลื้อ เรียกว่าย้ายบ้านย้ายเมือง คำขับบทนี้เล่าว่า ชาวลื้อเดิมทีตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองลื้อหลวง ซึ่งมิได้ระบุว่าอยู่ที่ไหน ต่อมาถึงสมัยหนึ่งซึ่งก็มิได้ระบุศักราชเพียงแต่ว่านานมาแล้ว เมืองลื้อหลวงได้เกิดโรคห่าระบาด คนและสัตว์เลี้ยงตายไปจำนวนมาก จนไม่อาจจะทำมาหากินอยู่ต่อไปได้ มีผู้นำสตรีชื่อ ย่าคำแดง ได้นำพาชาวลื้อ ซึ่งคำขับระบุว่าเป็นจำนวนหนึ่งแสนคนอพยพลงใต้ ผ่านแถบป่าหนาวไปสู่แถบป่าร้อน การเดินเท้าอพยพได้ใช้เวลาร่วม 2 ปี (คำบอกเล่าที่เมืองฮายว่า 3 ปี) ข้ามขุนเขาร่วมแสนลูก เดินผ่านทุ่งราบร่วมสามพัน ในที่สุดก็ถึงลุ่มแม่น้ำโขง จึงได้ตั้งถิ่นฐานและเรียกว่าเมืองลื้อใหม่[1]

เนื้อหาคำขับเรื่องไทลื้ออพยพ คงจะมาจากคำบอกเล่าที่เล่าต่อ ๆ กันมา โดยไม่มีหลักฐานขั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรยืนยัน แต่เรื่องอพยพคงเป็นความจริง ส่วนเมืองลื้อหลวงอยู่ที่ไหน ยังต้องค้นหาอีกต่อไป คำขับอ้างถึงคนนับแสน ขุนเขาแสนลูก ทุ่งเมืองสามพันเป็นการ กล่าวเกินจริงเหมือนตำนานโบราณโดยทั่วไป ส่วนที่ว่าเดินทางร่วม 2 ปีนั้น สอดคล้องกับคำบอกเล่าที่เมืองฮาย

เมืองฮายมีคำบอกเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของคนไทเมืองฮายและระบุว่ามาจากเมืองลื้อหลวงด้วย เมื่อปี ค.ศ. 1941 มีคนจีนที่เมืองฮายสองคน ได้จดบันทึกคำบอกเล่าดังกล่าวเป็นภาษาจีนไว้คนละฉบับ เนื้อหาใกล้เคียงกัน แต่ละฉบับมีสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการอพยพจากเมืองลื้อหลวงดังนี้

บันทึกฉบับแรก ชื่อว่า “คำบอกเล่าเรื่องความเป็นมาของคนไทเมืองฮาย” เขียนโดยหลิ่วเสี้ยนถิง คนจีนที่เติบโตในเมืองฮาย บันทึกกล่าวว่า คนไทเมืองฮายเดิมอยู่ที่เมืองลื้อหลวงในมณฑลกุ้ยโจวแต่ไม่ทราบว่าอยู่อำเภอใด ต่อมาเกิดโรคห่าระบาดจึงพากันอพยพย้ายที่อยู่ เดินไปด้านทิศตะวันตกตามแนวทิวเขาเหมียวหลิ่ง (เหมียวหลิ่งเป็น ทิวเขาแม้ว อยู่ภาคใต้มณฑลกุ้ยโจวเป็นทิวเขาแนวนอนจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก) หลังจากเดินถึงอำเภอเวยหนิง (อยู่ด้านตะวันตกมณฑลกุ้ยโจวใกล้ชิดกับด้านตะวันออกของมณฑลยูนนาน) แล้วก็เดินต่อ (เข้ายูนนาน) ผ่านคุนหมิงถึงบ่อแหะอำเภออีงู (ปัจจุบันเป็นอำเภอเมืองล่า) ใช้เวลาเดินทางร่วม 3 ปี ได้แปงเรือนส้างบ้านทำมาหากินที่นั่นราว 1 ปี เนื่องจากเป็นที่ราบขนาดเล็กทำนาไม่พอทำกิน จึงเดินทางต่อไปสู่ลุ่มแม่น้ำโขง ได้หยุดยั้งพักที่หมู่บ้านเลา อยู่ที่นั่นราว 4 เดือน แล้วเดินต่อไปยังเมืองฮายแล้วตั้งหลักแหล่งที่นั่น[2]

บันทึกฉบับที่สองก็ตั้งชื่อเหมือนฉบับที่หนึ่ง เขียนโดย จางจิ้งชิวเป็นศึกษาธิการอำเภอเมืองฮายของทางการจีน บันทึกนี้บอกว่าเป็นการจดคำให้สัมภาษณ์ของพญาหลวงแขก เหนือกว้านเมืองฮายที่ทำ

---

[1] อ้ายอุ่นแพง(แปล) (1989). ปฐมกัลป์พรหมสร้างโลก. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน.

[2] หลิวเซี่ยนถิง (1941). อ้างแล้ว . หน้า 183-186.

หน้าที่เป็นเลขาธิการที่ว่าการเจ้าเมืองฮาย บันทึกบอกว่า คนไทที่เมืองลื้อหลวง ชื่อ อ้ายฮายและอ้ายออง สองพี่น้อง ได้นำพาชาวบ้าน 2 พันคน เดินทางอพยพใช้เวลา 2 ปีก็ถึงบ่อแหะสังยอง (อยู่อำเภอเมืองล่า) ต่อมาเนื่องจากที่ดินไม่พอทำกินจึงอพยพต่อไปยังบ้านดิ่งของทุ่งเชียงรุ่ง แล้วเดินทางต่อถึงบ้านวี บ้านมาง แล้วตั้งหลักแหล่งที่ห้วยนางสินที่อยู่เยื้องบ้านมาง[1]

ตำนานพญาอาละโว

ในระยะเวลา 800 กว่าปีที่ผ่านมา เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง ตั้งแต่พญาเจื่ององค์ปฐมฤกษ์ถึงเจ้าหม่อมคำลือองค์สุดท้ายรวม 41 รัชกาล[2] ล้วนแล้วยังเป็นราชวงศ์เชื้อเครืออาละโวสวนตาล ประวัติความเป็นมาของราชวงศ์นี้ไม่มีจดหมายเหตุบันทึกที่ชัดเจน หากมีแต่ตำนานพญาอาละโวที่เป็นนิทานปรัมปรา หาหลักฐานขั้นต้นมายืนยันได้ยาก

ตำนานพญาอาละโวหรือพญาอาละโวสวนตาลเป็นเรื่องที่กล่าวถึงการตามล่ากวางทอง จนพบเมืองเชียงรุ่ง และได้เป็นเจ้าปกครอง ดังมีรายละเอียดดังนี้

พญาอาละโวเกิดที่เมืองอาละโวบางสำนวนก็ว่าเกิดที่เมืองจำปานครทั้งสองเมืองนี้ต่างก็มิได้ระบุว่าอยู่ที่ไหน แต่ก็เดากันว่า ทั้งสองชื่อนี้เป็นเมืองเดียวกันและอยู่แถบประเทศลาว ปู่ชื่อกุสุมพาณ เสียชีวิตนานแล้ว ย่าเป็นผู้เฝ้าสวนให้เจ้าเมือง จึงได้สมญาว่า ย่าเฝ้าสวน มีลูกสาวชื่อ อุปธิพรหม อยู่ด้วยกันในสวน

ในป่าดงที่ห่างไกลกับสวนเจ้าเมือง (บางสำนวนก็ระบุชัดว่าเป็นสวนตาลเจ้าเมือง) มีราชาวัวตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำผาคำ มีบริวารวัวร่วมหนึ่งหมื่นหนึ่งพันตัว ชาวลื้อออกเสียงวัวเป็นโว ราชาวัวก็ถูกเรียกเป็นราชาโว มีวันหนึ่ง ราชาโวออกจากถ้ำพาบริวารวัวไปเที่ยวสวนเจ้าเมืองและกินหญ้ากินผลไม้ในสวน ราชาโวได้กินลูกตาลสุกลูกหนึ่ง แต่กัดกินเพียงครึ่งหนึ่งก็ทิ้งเสีย แล้วกลับไปยังถ้ำผาคำเช่นเดิม วันรุ่งขึ้นอุปธิพรหมพบลูกตาลครึ่งลูกที่ราชาโวกินเหลือ ก็หยิบมากิน หลังจากนั้นก็มีท้อง วันที่กินเศษลูกตาลเป็นวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 4 ปีใจ้ (ปีชวด) และได้คลอดบุตร วันขึ้น 3 ค่ำ เดือนยี่ ปีเป้า (ปีฉลู)

เมื่อเด็กคนนี้อายุ 10 ขวบ ทราบว่าพ่อของตนคือราชาโว ก็ดั้นด้นไปที่ถ้ำผาคำ หลังจากใช้รอยกีบวัวที่แม่อุปธิพรหมมอบให้มาวัดเทียบกับกีบราชาโวแล้ว ก็สามารถพิสูจน์ความเป็นพ่อลูกกันได้ เด็กคนนี้ก็อยู่ปรนนิบัติพ่อที่เป็นราชาโวร่วม 6 ปี ในระยะเวลาดังกล่าว เด็กคนนี้พักนอนในอารามป่าใกล้ถ้ำผาคำ ราชาโวก็เอาคำว่าอารามบวกกับคำว่าโว (วัว) ที่เป็นชาติกำเนิด ตั้งชื่อให้ลูกว่า อารามโว ต่อมาเนื่องจากการกร่อนเสียงควายเป็นอารามโวก็กร่อนเป็นอาราโวและอาราโวก็เพี้ยนเป็นอาละโว เนื่องจากมีกำเนิดในสวนตาล เลยมีสร้อยว่า อาละโว สวนตาล

---

[1] จางจิ้งชิว (1941). อ้างแล้ว : หน้า 187-188.

[2] ดาวกวางเสียง และอ้ายคำ (1990). เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา. คุนหมิง สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน.

ตำนานเล่าต่อว่า ถึงอายุ 16 ขวบ อาละโวพ่อราชาโวกลับไปหาคุณแม่ อุปธิพรหมที่สวนเมืองจำปานคร (หรือเมืองอาละโว) พอกลับไปไม่นาน เจ้าเมืองจำปานครก็สวรรคต เมืองนี้มีประเพณีสรรหาเจ้าเมืองคนใหม่ด้วยการใช้ราชรถเสี่ยงทาย คือ จุดเทียนติดบนถาดเงินวางที่รถม้า บนบานให้เทวดาช่วยสรรหาผู้ปรีชาสามารถมาสืบตำแหน่งเจ้าเมือง แล้วให้ราชรถวิ่งไปโดยไม่มีสารถี ในที่สุดราชรถก็ไปเกยที่หน้าบ้านย่าเฝ้าสวน อาละโวเลยได้เป็นเจ้าเมืองจำปานคร มีสมญาว่า พญาอาละโว หรือ พญาอาละโวสวนตาล บางสำนวนว่า หลังจากนั้นเมืองจำปานครก็ได้ชื่อว่า เมืองอาละโวสวนตาล

ต่อมาพระอินทร์เห็นที่ราบลุ่มเมืองลื้อยังว่างเปล่า อยากจะให้พญาอาละโวไปสร้างบ้านแปงเมืองที่นั่น มีวันหนึ่งพญาอาละโวและข้าราชบริพารไปขับเถื่อนล่าสัตว์ พระอินทร์ก็จำแลงแปลงกายเป็นกวางทองล่อให้พญาอาละโวและคณะไล่ตาม จนกระทั่งข้ามเขตแดนระหว่างเมืองลาวและเมืองลื้อ หลังจากใช้เวลาไล่ตามร่วมหนึ่งเดือน ในที่สุดก็ตามกวางทองข้ามแม่น้ำโขงถึงทุ่งเชียงรุ่ง แต่ว่ากวางทองได้หายวับไปกับตาและมีกวางธรรมดาโผล่จากพุ่มไม้มาแทน พญาอาละโวจึงยิงกวางตัวนี้และแบ่งเนื้อให้ท้าวขุนข้าราชบริพารผู้ติดตาม สถานที่ยิงกวางนั้นอยู่ใจกลางทุ่งเมือง ต่อมาเป็นที่ตั้งหมู่บ้านช้างชัย

พญาอาละโวเห็นทุ่งเมืองเชียงรุ่งกว้างใหญ่เหมาะที่จะตั้งถิ่นฐาน เลยตัดสินใจสร้างบ้านแปงเมืองที่นั่น พญาอาละโวเองดำรงตำแหน่งเป็นพญาหลวงป้าน ทำหน้าที่ดั่งเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ท้าวขุน คนสนิทที่ติดตามมามีหมื่นเหนือ หมื่นแก้ว คำหวาย และนายพราน พญาอาละโว แต่งตั้งหมื่นเหนือเป็นพญาหลวงเชียงปอม ตั้งหมื่นแก้วเป็นพญาลวงโขง ดูแลแถบริมแม่น้ำโขง ที่เรียกว่าลวงโขง ตั้งคำหวายเป็นพญาดอนทัน ดูแลแถบลวงทราย ตั้งนายพรานเป็นพญาหลวงนาก่าง ดูแลป่าแถบลวงทุ่ง

พญาอาละโวได้ตั้งชื่อทุ่งเมืองเชียงรุ่งว่าเมืองอาละวี โดยยึดถือชื่อของตนเป็น รากศัพท์ ปัจจุบันที่ทุ่งเมืองเชียงรุ่ง ยังมีหมู่บ้านไทลื้อร่วม 10 หมู่บ้าน ที่เล่ากันว่า บรรพบุรุษของพวกเขาที่มาก่อตั้งหมู่บ้านนั้น เป็นข้าหอคนเรือนที่ติดตามพญาอาละโวมาจากเมืองจำปานคร หรือเมืองอาละโว สวนตาล[1]

ตำนานอาละวะกะยักษ์

นางปทุมนาถเทวี พระชายาของพญาอาละโวสวนตาลได้คลอดบุตรคนหนึ่ง พญาอาละโวตั้งชื่อว่า อาละวะกุมาร หลังจากนั้น 8 ปี พญาอาละโวพาข้าราชบริพารไปขับเถื่อนล่าสัตว์ในทุ่งเมืองอาละวี ยักษ์ชื่ออาละวะกะยักษ์ ที่อาศัยอยู่ดอยดงนัง แปลงกายเป็นกวางหลอกล่อให้พญาอาละโวไล่ตาม พอล้ำเขตเชิงเขาดงนัง กวางตัวนั้นก็คืนร่างเป็นยักษ์จะกินพญาอาละโว พญาอาละโวได้ต่อรองกับอาละวะกะยักษ์โดยสัญญาว่า ถ้าปล่อยเขาก็จะส่งคนให้กินอาทิตย์ละหนึ่งคน ยักษ์เห็นด้วยกับเงื่อนไขนี้ จึงปล่อยพญาอาละโวกลับไป

---

[1] เดากัวตุ้ง และ หยูเซ้าว (แปล) (19[illegible]). "คำบอกเล่าเรื่องพญาอาละโว". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 3. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 13-16.

ทีแรกพญาอาละโวส่งนักโทษให้ยักษ์กินอาทิตย์ละหนึ่งคน เมื่อนักโทษหมดแล้วก็ส่งข้าทาสไปให้ยักษ์กิน ข้าทาสก็ส่งหมดแล้ว ก็คิดจะเกณฑ์ชาวบ้านไปให้ยักษ์กิน แต่ถูกท้าวขุนทัดทานไว้ ท้าวขุนทักท้วงว่า เรื่องนี้พญาเป็นผู้ก่อขึ้นเอง ถ้าจะส่งก็จงส่งลูกพญาก่อนเถอะ พญาอาละโวจนปัญญาก็จำเป็นต้องส่งอาละวะกุมารไปทิ้งไว้ที่ศาลาเชิงเขาดงนังรอยักษ์ไปกิน อาละวะกุมารอายุ 7 ขวบก็ร่ำไห้ บังเอิญพระพุทธเจ้าเหิรฟ้ามาพบเข้า ก็ปล่อยให้อาละวะกุมารกลับหอคำ แล้วท่านก็ไปแข่งอภินิหารกับอาละวะกะยักษ์ ยักษ์ใช้ไสยศาสตร์เสกเป่าคาถาอาคมแต่ก็ไม่สามารถชนะได้ พระพุทธเจ้าจึงใช้ธรรมะสั่งสอนยักษ์ให้สำนึกบาปและเข้าเป็นสาวกพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังได้เปลี่ยนชื่อยักษ์เป็นอาละวะกะโสดา พญาอาละวีปีติยินดีในการที่พระพุทธเจ้าได้ช่วยชีวิตราชบุตรและปราบยักษ์ให้หยุดกินคน และบนบานว่าจะยกอาละวะกะโสดาเป็นพระเสื้อเมืองและทำพิธีบวงสรวงเลี้ยงสังเวยทุกปี[1]

เชียงรุ่งก่อนเปลี่ยนการปกครอง ค.ศ. 1950 ราชสำนักเชียงรุ่งก็ดำเนินการบวงสรวงเลี้ยงสังเวยพระเสื้อเมืองอาละวะกะโสดาทุกปี แต่การบวงสรวงอาละวะกะโสดาพิเศษกว่าการบวงสรวงพระเสื้อเมืององค์อื่น ๆ เพราะเวลาบวงสรวงยังต้องทำพิธี "สืบสันชัยไมตรี" สันชัย ในนี้หมายถึง สันถวไมตรี คือ เป็นการสืบต่อเสริมสร้างสันชัยไมตรีระหว่างเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งกับอาละวะกะโสดา โดยมีเจ้าหลวงแขกแห่งราชสำนักและพ่อเมืองแห่งเหนือสนาม เป็นตัวแทนเจ้าแผ่นดิน ราชสำนักและเหนือสนาม เจ้าหลวงแขกจะอ่านหนังสือสืบสันชัยไมตรีที่ร่างขึ้นในนามเจ้าแผ่นดินและเหนือสนามถึงอาละวะกะโสดา หนังสือนี้แสดงเจตจำนงที่จะเสริมสร้างสันถวไมตรีและความปรองดองกับอาละวะกะโสดา ขอให้อาละวะกะโสดาคุ้มครองเจ้าแผ่นดิน ราชนิกุล ท้าวขุนเหนือสนาม ตลอดจนเจ้านายและไพร่เมืองทั้งมวลให้ประสบความสุขสวัสดี ราชสารนี้ลงชื่อเจ้าแสนหวีฟ้าเชียงรุ่ง และประทับตราจุ้มหยินราชลัญฉกรที่ฮ่องเต้ประทานใหม่[2] ประเพณีสืบสันชัยไมตรีกับอาละวะกะโสดาทำให้มีนักวิชาการวิเคราะห์ว่า อาละวะกะยักษ์ นี้ ที่แท้ก็คือ ข้าสี่แสนหมอนม้าหรือทำมิละที่เป็นเจ้าถิ่นหรือคนพื้นเมืองของเชียงรุ่ง[3] และอาละวะอาจจะมีรากศัพท์มาจากละว้าหรือลัวะ การสืบสันชัยไมตรีคงจะสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทที่อพยพมาทีหลังกับเผ่าปลังเครือเดียวกับละว้าหรือลัวะที่เป็นเจ้าถิ่นเดิม

หอพระเสื้อเมืองราชวงศ์อาละโว

ถึงแม้ว่าตำนานพญาอาละโวสวนตาลไม่สามารถหาหลักฐานมาพิสูจน์หรือยืนยันได้ และรายละเอียดพิสดารของตำนานนี้เนื้อหาเหลือเชื่อ ที่ผู้เรียบเรียงเอกสารปั้นแต่งขึ้น แต่เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งมาจากราชวงศ์อาละโวสวนตาลเป็นที่เชื่อกันในบรรดาท้าวขุนและไพร่เมืองเชียงรุ่ง และคงจะเป็นความจริงที่มีมูล หมู่บ้านตาต่าวเมืองฮำ ที่ทำหน้าที่เป็นนางร้องไห้เมื่อเจ้าแผ่นดินถึงแก่ สวรรคต ก็มีคำบอกเล่าสืบต่อกัน

---

[1] หาวก๊วตุ้ง และหวูยื่อาว (แปล) (1983). อ้างแล้ว : หน้า 16-18.

[2] ยูตี๋อะผู่ (1988). "การสำรวจสภาพการเซ่นไหว้เทวดาของชนชาติไทเชียงรุ่ง". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา, เล่มที่ 9. อ้างแล้ว : หน้า 259-260.

[3] ยูตี๋อะผู่ (1996). อ้างแล้ว ซ หน้า 84 และ หน้า 193.

มาว่า การที่พวกเขาสามารถทำหน้าที่เป็นนางร้องไห้ก็เพราะบรรพบุรุษพวกเขาเป็นมหาดเล็กติดตามพญาอาละโวมาจากเมืองอาละโวสวนตาล

ชาวลื้อมีคำราชาศัพท์สำหรับการสวรรคตว่า นอนแฮ แฮ คือ ผ้าแพร เจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้ว พระศพบรรจุในโลงศพที่ปูด้วยแพร เลยเรียกว่า นอนแฮ ตามประเพณีเดิม พอเจ้าแผ่นดินนอนแฮ พญาเทียมชัยซึ่งเป็นท้าวขุนดูแลชีวิตการกินอยู่ของเจ้าแผ่นดินจะรีบส่งข่าวให้บ้านตาต่าวเมืองฮำทราบ ท้าวขุนบ้านตาต่าวเมื่อรับทราบแล้ว ตัวท้าวขุนและผู้แทนชาวบ้านจะเดินทางไปเวียงผาครางเชียงรุ่งที่ตั้งของราชสำนักทันที พอเข้าประตูหอคำ (วัง) ก็ร่ำไห้ถึงความเศร้าโศกระทดใจ หวนระลึกเล่าตำนานพญา อาละโวตามล่ากวางทองถึงเชียงรุ่ง ตอนท้ายเป็นการเรียกขวัญ และกล่าวว่าหลังปลงศพแล้ว จะรับ ดวงวิญญาณไปสถิตที่บ้านตาต่าว เพื่ออยู่ร่วมกันกับเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ๆ ที่ล่วงลับไปแล้ว ตามประเพณีกำหนด พระศพเจ้าแผ่นดินจะเก็บไว้ประมาณ 7 วัน ใน 7 วันนี้ตัวแทนบ้านตาต่าวจะ ร้องไห้วันละ 3 ครั้ง หลังจากพิธีประชุมเพลิงแล้ว ตัวแทนบ้านตาต่าวก็นำดวงวิญญาณไปสถิตย์ที่หอเสื้อเจ้าแผ่นดินบ้านตาต่าว หอเสื้อก็คือ หอพระเสื้อเมือง อยู่ ณ ดงแท่นคำห่างจากบ้านตาต่าว 2 กิโลเมตร เดิมทีท้าวขุนบ้านตาต่าวจัดให้ชาวบ้าน 2 ครอบครัวไปตั้งเถียงกระท่อมเฝ้าหอเสื้อ ต่อมาขยายตัวเป็นหมู่บ้านสวนคำ ปัจจุบันมี 40 กว่าหลังคาเรือน ส่วนบ้านตาต่าวปัจจุบันมี 80 กว่าหลังคาเรือน เล่ากันว่า ผู้ตั้งหมู่บ้านชื่ออ้ายแปกเป็นมหาดเล็กคนสนิทผู้ดูแลชีวิตการกินอยู่ของพญาอาละโวสวนตาล เมื่อพญาอาละโวสร้างเมืองอาละโวหรือเมืองเชียงรุ่งจะแต่งตั้งอ้ายแปกเป็นท้าวขุนราชสำนัก แต่อ้ายแปกสมัครใจไปตั้งบ้านตาต่าวกับภรรยา ต่อมาพญาอาละโวนอนแฮ อ้ายแปกและภรรยาก็ไปร่ำไห้ต่อหน้าพระศพที่หอคำเชียงรุ่ง และรับดวงวิญญาณพญาอาละโวไปสถิตย์ที่บ้านตาต่าว ตั้งแต่นั้นมาก็กลายเป็นประเพณี สืบต่อกันมา บ้านตาต่าวเป็นไพร่ระดับไทเมือง แต่บ้านสวนคำเป็นไพร่ระดับคนเรือนเจ้ามีนาค่อนข้างมากที่เพียงพอจะทำกิน นอกจากทำหน้าที่เป็นนางร้องไห้และดูแลหอเสื้อเจ้าแผ่นดินแล้ว ไม่ต้องรับภาระออกเสียภาษีหรือถูกเกณฑ์แรงงานอื่นใด เจ้าเมืองเมืองฮำก็ไม่มีสิทธิ์เก็บเกณฑ์สิ่งใดจากพวกนี้

หอเสื้อเจ้าแผ่นดินบ้านสวนคำ ได้อัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าแผ่นดินรวม 24 พระองค์ มีกฎเกณฑ์ว่าเจ้าแผ่นดินที่สิ้นพระชนม์ในลักษณะผิดปกติ (ถูกฆาตกรรมหรือตายในสนามรบ หรือถูกไพร่เมืองขับไล่ ฯ) จะไม่มีสิทธิ์มาสถิตย์ที่หอเสื้อ เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งรวม 41 องค์ ถึงแม้ว่าไม่นับองค์ที่สิ้นพระชนม์แบบผิดปกติก็ไม่ควรเป็นจำนวนน้อยถึง 24 องค์ ไม่ทราบว่าสาเหตุใดจึงตกหล่นไปหลายองค์ หมู่บ้านตาต่าวและบ้านสวนคำจะทำพิธีบวงสรวงทุกปี เวลาต้นเดือน เดือน 3 ตามปฏิทินไทลื้อ เลี้ยงสังเวยด้วยหมูดำหนึ่งตัว ไก่ผู้หนึ่งคู่ หมูและไก่จะไม่ใช้มีดแทงและเชือดคอ หมูใช้วิธีจมน้ำ ไก่ใช้วิธีฟาดหัว ไม่ใช้น้ำร้อนลวกขน หากเอาไฟลนขนหมูขนไก่แล้วจึงชำแหละ เนื้อไก่เสียบไม้รวม 24 ไม้ แล้วย่างไฟ หมูเซ่นทั้งตัว ชาวบ้านยังฆ่าไก่ครอบครัวละ 1 ตัว อาเลือดไก่เซ่นไหว้ เนื้อไก่ ผัก ข้าว เหล้าข้าวหมาก หมากพลู และเทียน ของเซ่นไหว้เหล่านี้ใส่ในกระทงใบตอง จัดเป็น 24 หมู่ขวัญหรือขันโตก สาเหตุที่การเลี้ยงสังเวยไม่ใช้มีดแทงและเชือดคอและไม่ใช้ถ้วยชาม ท้าวขุนหมู่บ้านอธิบายว่า เป็นการปฏิบัติตามวิธีเก่าแก่ เพราะตอนที่พญาอาละโวตามล่ากวางทองมาเชียงรุ่ง ระหว่างทางก็กินข้าวด้วยกระทงใบตอง

หอเสื้อเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง มีแต่ที่บ้านสวนคำแห่งเดียว ที่เชียงรุ่งก็ไม่มี ดังนั้นเพื่อเจ้าแผ่นดินรับเมืองเถลิงราชสมบัติแล้ว ต้องเสด็จไปเซ่นไหว้หอเสื้อที่บ้านสวนคำ[1]

ตำนานที่สะท้อนสังคมโบราณ

ไทลื้อมีตำนานเกี่ยวกับสมัยปรัมปรา คือ สมัยก่อนพญาเจื่องสถาปนาอาณาจักรเชียงรุ่งหลายสำนวน ที่สำคัญมีตำนานลื้อสิบสองปาง[2] และตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย[3] ตำนานลื้อสิบสองปาง กล่าวว่า สมัยก่อนพญาเจื่อง เมืองลื้อ มีกษัตริย์ 13 รัชกาล แต่บางองค์ไม่มีที่มาและอายุ ส่วนใหญ่ไม่มีศักราช ที่มีศักราช 2 รัชกาลก็ไม่มีหลักฐานยืนยัน เนื้อหาหลายรัชกาลเป็นเทพนิยายเหลือเชื่อ สรุปแล้วเนื้อหาด้านพงศาวดารเชื่อถือไม่ได้ แต่ตำนานนี้มีสาระที่สะท้อนให้เห็นสภาพด้านเผ่าพันธุ์ โครงสร้างการปกครองและการกำหนดรีตครองประเพณี ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยมิได้ลำดับกษัตริย์ 13 รัชกาล แต่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับตอนต้นและตอนปลายของลื้อสิบสองปาง แต่บางส่วนละเอียดกว่า เนื้อหาที่จะเขียนนั้นส่วนสำคัญเป็นตำนานลื้อสิบสองปาง ส่วนที่เสริมจากตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยจะมีการระบุอย่างชัดเจน

ตำนานลื้อสิบสองปางและตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย กล่าวว่า เมืองอาละวีหรือเมืองพาราณสีสมัยดั้งเดิมยังไม่มีพุทธศาสนา ในทุ่งเมืองนอกจากคนไท 7 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นส่วนน้อยแล้วประชากรส่วนใหญ่เป็นทำมิละ (ทมิฬ) ที่เป็นพวก "มิจฉาทิฐิ" หมู่บ้านไทล้อมรั้ว หมู่บ้านทำมิละไม่ล้อมรั้ว แต่ขุดคูล้อมรอบ ที่เวียงเชียงตื้อ (ตลาดเชียงรุ่งปัจจุบัน) ของเมืองพาราณสีมีประชากรประมาณ 3 พันคน ชาวบ้านเหล่านี้หาบไม่เป็น รู้แต่แบกพา (พา คือ ป๋าเป็นการแบกคาดสายของภาชนะไว้บนหน้าผาก) สิ่งของ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาวเขา

ตำนานลื้อ 12 ปาง ได้ลำดับเจ้าผู้ปกครองเมืองอาละวีหรือเมืองพาราณสีรวม 13 รัชกาล

รัชกาลที่ 1 เจ้าฟ้าหลวงหมวกคำ ไม่ระบุความเป็นมา

เพียงแต่บอกว่าเจ้าว้องฮ่อ แต่งตั้งให้เป็นเจ้ากษัตริย์เมืองลื้อ ถึงอายุ 73 ปี ได้กินหญ้าสมุนไพรที่เชื่อว่าจะเปลี่ยนความแก่เป็นความหนุ่มแน่น แต่ถูกนางสนมแอบเปิดหีบดู เมื่อยังไม่ถึงเวลากำหนด เลยกลายเป็นบุรุษครึ่งคนครึ่งงู จำต้องถูกหามทิ้งในถ้ำ ต่อมาชาวลื้อก็บูชาเป็นพระเสื้อเมือง

รัชกาลที่ 2 เจ้าสุวรรณคำเสา เป็นราชบุตรของเจ้าฟ้าหลวงหมวกคำ

เป็นเจ้าแทนพระบิดาเมื่ออายุ 16 ปี ถึงอายุ 18 ปี ไปเข้าเฝ้าเจ้าว้องฮ่อ แต่มัวเที่ยวเตร่ระหว่างทาง ทำให้พลาดเวลาเข้าเฝ้า ในที่สุดก็หนีไปอยู่เมืองล้านช้าง

---

[1] จูเคือะผู่ (1996). อ้างแล้ว : หน้า 81-92.

[2] หน่วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรม (1986). ลื้อสิบสองปาง. เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน : หน้า 1-78.

[3] ดาวกัวตุ้งและหยู่ถิ่ถาว (แปล) (1988). "ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9. อ้างแล้ว : หน้า 167-180.

ตำนานระบุว่า บ้านเมืองหรือรัฐที่เรียกว่าเมืองอาละวีหรือเมืองพาราณสีนั้น ก็ สามารถเรียกว่า “สิบสองปาง” ได้ด้วย

องค์กรบริหารตำนานนี้จะเรียกว่า ขุนเก๊าสำนัก 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง ส่วนใหญ่จะเรียกว่า ขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง บางทีก็ระบุชัดเจนว่า ขุนไท 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง แต่นอกจากขุนไทแล้ว ยังมีขุนพันด้ำดาบที่เป็นทำมิละร่วมบริหารด้วย แต่บางกรณีก็พิจารณาราชการเพียงแต่ขุนไท บางทีก็มีขุนพันด้ำดาบร่วมพิจารณาด้วย

รัชกาลที่ 3 ฟ้าข้าวนึ่ง เป็นหลานปู่ลูกพี่ลูกน้องของเจ้าฟ้าหลวงหมวกคำ

ได้รับเมืองเป็นเจ้าปกครองเมื่ออายุ 33 ปีบริหารบ้านเมือง 13 ปี สิ้นพระชนม์เมื่ออายุ 45 ปี

ตำนานระบุว่า ขุนพันด้ำดาบไม่ค่อยเชื่อฟังฟ้าข้าวนึ่ง ผู้เป็นเจ้าเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างไทกับทำมิละเกิดระหองระแหงกัน

รัชกาลที่ 4 เจ้าฟ้าโหนก ตำนานไม่ระบุว่าเป็นใครมาจากไหน ?

เป็นคนขี้หึงหวงและใจร้าย ฆ่ามเหสีและนางสนมที่สงสัยว่านอกใจร่วม 10 คนแล้ว เมื่อคิดจะฆ่าคนที่ 11 ก็ถูกขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง วางแผนคว่ำเรือพระที่นั่งให้จมน้ำตาย ชาวไทหวาดกลัวเจ้าว้องฮ่อจะยกทัพมาลงโทษ เลยพากันหนีไปยังเมืองแกว เมืองลาว และเชียงแสน เชียงราย เหลือแต่ ทำมิละพันด้ำดาบพวกหัวเถื่อนชาวดอยหลบซ่อนอยู่ขอบริมเมือง

รัชกาลที่ 5 นางอุกไข เป็นมเหษีคนที่ 11 ของเจ้าฟ้าโหนก

ตำนานเขียนว่า “ขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง และขุนพันด้ำดาบร่วมกันพิจารณายกเอานางอุกไขเป็นเจ้าแทนผัว” เป็นเจ้าปกครองเมื่ออายุ 57 ปี บริหารบ้านเมือง 9 ปี สิ้นพระชนม์เมื่ออายุ 66 ปี

ตำนานระบุว่า ยามนั้น 8 เมืองวันตกโขง 6 เมืองวันออกโขงนั้น ก็ยังมิได้เปิดแปงทุ่งนาหมดเทื่อ มีแต่ขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง เป็นหัวหน้าเกิดปองการเมือง ยังไม่มีเจ้าตัวใดจะมาเปลี่ยนแปลงได้ ดั่งเวียกบ้านการเมืองนั้น ขวบปีไหนจึงได้ยื่นถวายเจ้าน้ำเจ้าดินเจ้าเขตแดนครั้งหนึ่ง ดั่งเงินค่าน้ำดินนี้ มีขุนหัวหน้าเอาไปถวายเจ้า เงินค่าเขตแดนนี้เจ้าเขตแดนเป็นผู้เก็บ

รัชกาลที่ 6 เจ้าบัวราณ เป็นหลานอาที่นางอุกไขรับเป็นบุตรบุญธรรม

ขึ้นเป็ นเจ้าปกครองเมื่ออายุ 23 ปี บริหารราชการ 66 ปี สิ้นพระชนม์ เมื่ออายุ 89 ปี

ตำนานเขียนว่า ขุนสำนัก 12 ปาง พร้อมทั้งขุนพันด้ำดาบ ยกเอาเจ้าบัวราณขึ้นเป็นเจ้าแทนแม่บุญธรรม

ตำนานยังเขียนว่า กาละยามนั้น ดั่งบ้านเมืองปู่ลื้อ 12 ปาง ก็หากคลอนแคลนง่อนแง่น แต่ยังไม่ถึงกับเป็นศึกร้ายแรง เพราะเจ้าแคว้นด่าน 12 ปาง ปู่ก้างตัวเป็นหัวหน้าปางนั้นไม่ถูกกันด้วยเขตน้ำแดนดิน เพราะว่าคนย้ายหมู่บ้านหาที่กินหาที่เยียะที่ส้าง ไม่อยู่นิ่งเป็นที่มั่น ทำให้บรรดาเจ้าด่านหรือเจ้าแคว้นด่านทะเลาะกัน เพราะแย่งชิงไพร่ผู้ที่เข้าไปทำกินในเขตด่านของตน

รัชกาลที่ 7 มัณฑนกาฟ้าแคว้นด่าน เป็นบุตรเจ้าบัวราณ

เคยไปเรียนวิชาที่เมืองโกสัมพีหรือเมืองมาว รับเมืองเมื่อ 34 ปี อยู่ในตำแหน่ง 42 ปี สิ้นพระชนม์เมื่อ 76 ปี

ตำนานกล่าวว่า แต่นั้นมาบ้านเมืองปู่ลื้อก็บังเกิดมีหลายเจ้าหลายนาย ดั่งนามศักดิ์ขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง ก็เปลี่ยนเป็นนามศักดิ์ สำนักฟ้าแคว้นด่าน 12 ปาง

ในชั่วเจ้าองค์นี้ บ้านเมืองบังเกิดอาเพท ตุง (ธง) เมืองหักก้านปราสาทหักแต่ยอด ตำนานระบุว่า ธงเมืองหักหลักเมืองคลอน คนหวั่นไหวก็เพราะในตระกูลพันด้ำดาบได้กำเนิดชายผู้หนึ่งใจแก่นกล้านัก มีอายุได้16 ขวบก็ฆ่าแม่ตาย ขุนพันด้ำดาบก็พร้อมกันตั้งชื่อว่าเจ้าเจื่องหาญ

เมื่อเจ้าเจื่องหาญได้คุมขุนพันด้ำดาบแล้ว ก็มาตั้งสนามไม่นบน้อม ไม่ว่าจะเป็นเจ้าตัวใดก็ดี ทางฝ่ายบ้านเมืองก็เรียกประชุมปู่ก้างอันเป็นหัวหน้าปกครองกับทั้งขุนในสำนักฟ้าแคว้นด่าน 12 ปาง ยกฐานะปู่ก้างขึ้นเป็นปู่เมือง ให้เป็นเก๊าหัวหน้าบริหารเมืองปู่ลื้อสืบต่อไป ขุนในสำนักก็ให้เป็นขุนในสำนักเช่นเดิม ขุนปู่เมืองก็ให้เป็นขุนปู่เมืองและในขุนปู่เมืองนั้นก็มาแบ่งตั้งเป็นแคว้นด่าน นามศักดิ์ก็ยกขึ้นเป็นปู่หมื่น ปู่พัน ปู่ร้อย ดั่งรีตครองปู่ลื้อฝูงเป็นเจ้าแคว้น เจ้าเขตน้ำแดนดินก็มาจัดเป็นรีตเปิ๋ง (รีตครองแบบแผน) ใหม่แถม

ปู่เมืองยังกำหนดว่า ข้าไพร่ไปขับเถื่อนล่าสัตว์ สัตว์ที่ล่าได้ต้องถวายเนื้อสันข้างหนึ่งให้เจ้าแคว้นและแบ่งเนื้อให้เพื่อนบ้านในหมู่บ้านเดียวกันสักเล็กน้อย เพื่อแสดงน้ำใจคนในหมู่บ้านไม่ว่าใครเกิดเจ็บป่วยหรือตาย ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สำหรับคนที่มีความลำบากในการก่อสร้างบ้านเรือนและทำนา เพื่อนบ้านควรจะช่วยเหลือซึ่งกัน ถ้าชาวบ้านจะย้ายออกต้องถวายเหล้า 4 ถ้วย หมาก 4 พวง พลู 4 ใบ เทียน 4 คู่ แก่ท้าวขุนหมู่บ้าน สำหรับผู้จะย้ายออกเมือง ของกำนัลต้องเพิ่มเป็น 8 อย่าง และของที่จะถวายเจ้าแคว้นต้องเพิ่มเป็น 12 อย่าง

รัชกาลที่ 8 เจ้าบุญเรือง เป็นราชบุตร มัณฑนกาฟ้าแคว้นด่าน

เจ้าบุญเรืองรับเมืองเมื่ออายุ 27 ปี บริหารบ้านเมือง 49 ปี สิ้นพระชนม์เมื่อ 76 ปี

เมื่ออายุ 16 ขวบ ประจวบกับมีการสร้างอารามที่เมืองอาละวี เจ้าบุญเรืองได้ไป ปฏิบัติธรรม ต่อมาก็บวชเป็นสามเณรและเป็นภิกขุเมื่ออายุ 21 ปี เป็นมหาเถระเมื่ออายุได้ 26 พรรษา หลังจากนั้น 1 ปีก็รับเมือง

ลูกสาวชื่อนางอุสา มีความสวยงาม พญาล้านช้าง พญาสุโขทัย และกษัตริย์เมืองพม่าก็ส่งคนมาสู่ขอ แต่ในที่สุด ฟ้าเชียงฟองน้าชายได้เป็นพ่อสื่อให้ไปเป็นนางเมืองหมื่นเชียงแสน

รัชกาลที่ 9 เจ้าอินทร์เมือง เป็นราชบุตรเจ้าบุญเรือง

รับเมืองเมื่ออายุ 28 ขวบ ไม่นานนักเจ้าสุรวงศ์ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องก็ยกกำลังพลจากเมืองเชียงฟองมาขับไล่เจ้าอินทร์เมือง เจ้าอินทร์เมืองสู้ไม่ได้ก็หนีไปเชียงแสน พึ่งพาอาศัยหมื่นเชียงแสน (เจ้าเมืองเชียงแสน) ผู้เป็นน้องเขย

รัชกาลที่ 10 เจ้าสุรวงศ์ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินแทนเจ้าอินทร์เมือง

เจ้าสุรวงศ์รับเมืองไม่นาน คนไทและข้าดอยก็เกิดพิพาทเรื่องเถื่อนข้านาไท คือ กรณีแย่งชิงเขตน้ำแดนดิน จนเกิดรบพุ่งกันเป็นเวลา 3 เดือนกว่า ก็ไม่มีฝ่ายใดจะชนะได้ เจ้าเจื่องหาญได้ตักเตือนให้เจ้าสุรวงศ์ยุติการสู้รบ ให้รอฟังการตัดสิน เจ้าสุรวงศ์มิได้ยอมต่อคำตักเตือนและเตรียมจะรบกับเจ้าเจื่องหาญ แต่เกิดอุบัติเหตุขณะฝึกซ้อมหอกแทงถูกขาจนสิ้นชีวิต

รัชกาลที่ 11 เจ้าบุญปันและเจ้าสุวรรณบรม

เมื่อเจ้าสุรวงศ์สิ้นชีวิต ขุน 12 ปาง กับทั้งขุน 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง และพันด้ำดาบก็พร้อมกันยกเอาเจ้าบุญปันซึ่งเป็นบุตรเขยนางพรหมปันหลานสาวของเจ้า สุรวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการ

ดั่งขุน 12 ปาง และขุนในสนามกับทั้งไพร่ไททั้งหลาย ก็มีความคิดว่าไม่ว่าอย่างไรก็ตามจะพยายามสืบเสาะหาเชื้อเครือเจ้าสุวรรณคำเสาที่หนีเข้าประเทศลาวกลับมา เพื่อมิให้เชื้อสายกษัตริย์ลื้อ ขาดหายไป ไพร่ไทเมืองอาละวี 7 หมู่บ้าน มีบ้านท่าหัวเมือง บ้านท่าหางเมือง บ้านนิ่ว บ้านทุ่ง บ้านน่าง บ้านหนองฟอง บ้านโปกน้อย บ้านใหม่ป่างเติ้ง บ้านส้าน บ้านลานหัวเมือง บ้านช้างชัย[1] หมู่บ้าน 7 บ้าน ดังกล่าว ได้เลือกตัวแทน 12 คน และเชิญพ่อค้า ชื่อ จิตตสาลี ไปสืบหาลูกหลานเจ้าสุวรรณคำเสาที่เมืองลาว ในที่สุดได้พบคนรุ่นหลังของเจ้าสุวรรณคำเสา ชื่อ เจ้าสุวรรณบรมที่บ้านโบกควาย ห่างจากเมืองล้านช้างระยะทาง 1 วันครึ่ง (อีกสำนวนว่า 15 วันทาง) และได้อัญเชิญกลับไปเป็นเจ้าเมืองลื้อ ในระหว่าง เดินทางกลับเมืองอาละวี โหรได้ทำนายว่าการปกครองของเจ้าสุวรรณคำเสาจะถูกกีดขวางโดยเจ้าเจื่องหาญ จิตตสาลีเลยวางแผนหลอกให้เจ้าเจื่องหาญลงน้ำไปงมปลาเกียงคำที่มีแก้วแสงวิเศษฝังอยู่ที่หัวปลา แล้วใช้แหหลายผืนทอดคลุมร่างเจ้าเจื่องหาญจนจมน้ำตาย

หลังจากนั้นเจ้าสุวรรณบรมก็ทำพิธีราชาภิเษกเถลิงราชสมบัติเป็นเจ้าเมืองลื้อ พิธีมุรธาภิเษกตามประเพณีแบบแผนภายใต้การอำนวยการของพญาสมมติ

ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยกล่าวว่า ในรัชกาลนี้ เมืองพาราณสีหรือเมืองอาละวีได้อพยพข้าสี่แสนหมอนม้าไปอยู่ด้านทิศตะวันตก โดยอ้างว่าจะสร้างเมืองพาราณสีให้เป็นศูนย์พุทธศาสนา

รัชกาลที่ 12 เจ้าสุวรรณคำเสา เป็นราชบุตรเจ้าสุวรรณบรม

เจ้าสุวรรณคำเสารับเมืองเมื่ออายุ 37 ปี ปี จ.ศ. 150 (ค.ศ. 788 หรือ พ.ศ. 1331) บริหารราชการ 49 ปี สิ้นพระชนม์เมื่ออายุ 86 ปี ปี จ.ศ. 199 (ค.ศ. 837 หรือ พ.ศ. 1380)

หลังจากขึ้นบริหารราชการแล้ว ได้ให้พญาสมมติดำเนินงานกำหนดกฎเกณฑ์ ต่าง ๆ (ก่อนอื่นก็เรียกขุนชาวทำมิละ ชาวอีก้อสาขาปู่เลี่ยงและโสมีโอกับทั้ง 12 ขุนไท (ที่ไปรับเจ้าสุวรรณบรมกลับมา) ไปปรึกษา ถามว่าใครสมัครใจชอบอยู่บนดอย ใครสมัครใจชอบอยู่ที่ลุ่ม ขุนชาวดอยก็เลือกจะอยู่บนดอยที่เคยอยู่คุ้นเคยมาแต่ก่อน ลื้อไทก็สมัครใจเยียะนาที่ลุ่ม พญาสมมติยังได้ตั้งรีตครองด้านบนดอยและด้านทุ่งเมือง เพื่อใช้ปฏิบัติต่อไปดังนี้ ออกคำสั่ง "ตัดกาละช่วงปาง 4 ดาบฟ้า 5 ดาบเมือง พันด้ำดาบ" และ "ลบล้างนามชื่อปู่เมืองเป็นเก๊านั้นทั้งมวล" แล้วแต่งตั้งใหม่ให้พญา จิตตสาลี

---

[1] รวมเป็น 10 หมู่บ้าน แต่ตำนานว่า 7 หมู่บ้าน.

เป็นเกล้าแก่ขุนไท 12 คน บริหารบ้านเมืองต่อไปภายหน้า เวลาประชุมสนามให้จิตตสาลีเป็นคนนั่งเก๊าเสางอน เป็นเจ้าจุ้มหยิน (ตราลัญจกร) เหนือสนามให้เป็นปฐมรีตครองไว้กับเมืองมหานคร เจ้าเมืองลื้อ

ถึง จ.ศ. 164 (ค.ศ. 802 หรือ พ.ศ. 1345) พญาสมมติก็นำเอา 12 ขุนไทนั้นออกไปตั้งหัวเมือง ซึ่งขึ้นกับเมืองอาละวีทั่ว 4 ทิศ 8 ด้าน ในแว่นแคว้นขอบน้ำแดนดิน ให้เป็นบ้าน เป็นเมืองเพื่อ 12 ขุนได้เป็นเก๊าเขตน้ำแดนดินไร่นา 12 ปาง ไม่ว่าด้านวันตกโขงและด้านวันออกโขงทั้งมวล เขตของผู้ใดก็ให้เป็นเขตของผู้นั้น เถื่อนของผู้ใดก็ให้เป็นเถื่อนของผู้นั้นสืบไปภายหน้า ขุนผู้ใดอยู่ที่ไหน เขตใดแดนใดก็ให้ดูแลไพร่และเขตน้ำแดนดินทั้งมวลให้ไพร่ได้กระทำการเยียะสร้างสืบต่อไป

ส่วนตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยเล่าว่า หลังจากที่เจ้าสุวรรณบรม (ตำนานนี้เรียกชื่อว่า เจ้าปะถะเลียงหรือเจ้าบ้านโบกควาย) ได้กลับถึงเมืองอาละวีหรือเมืองพาราณสีแล้ว ปรากฏว่าเขตแดนของไร่นาภูดอย หมู่บ้านที่อยู่อาศัยและเมืองยังมิได้แบ่งให้ชัดเจน พระอินทร์เลยสั่งให้เทวดาวอนรับผิดชอบดำเนินงานประการนี้ พระอินทร์ให้เทวดาวอนเนรมิตเป็นพญาสมมติ เพื่อกำหนดรีตครอง ประเพณีและระบบแบบแผนต่าง ๆ ดังนี้

เขตบนดอย ทุก 3 ปี ชาวเขาต้องออกเงินให้เจ้าล่าม (พ่อล่าม) ครัวเรือนละเงิน 1 ตำลึง ทุก 4 ปี ต้องทำพิธีสู่ขวัญบายสีแก่เจ้าเมือง ซึ่งแต่ละแคว้นออกเงินสู่ขวัญ 2 ชั่ง ม้า 1 ตัว และออกเงินให้นางเมือง (ภรรยาเจ้าเมือง) เงิน 5 ตำลึง แพร 1 พับ เผาถ่านให้เจ้าเมืองปีละ 1 ครั้ง จัดชาวเขารับใช้เจ้าเมืองโดบคนตำข้าว 2 ครอบครัว แบกน้ำ 1 ครอบครัว (ชาวเขาถนัดแบกไม่ถนัดหาบ) สุมไฟห้องครัว 1 ครอบครัว

เขตเมือง ท้าวขุนเสนาอำมาตย์ แบ่งเป็น 4 ขะเจิง 8 ขะเจิง รวม 12 คน ท้าวขุนอันดับ 1 คือพญาจิตตสาลีเป็นปฐมอัครมหาเสนา เวลาประชุมนั่งตรงกลางคุมจุ้มหยิน (ตรา ลัญจกรประจำตำแหน่ง) ขุนลำดับ 2 แต่งตั้ง หมื่นหลวงช้างชัยหัวหน้าที่ขุนท้องถิ่นคัดเลือกมาเป็นทุติยอัครมหาเสนา ขุนลำดับ 3 แต่งตั้งบุคคลที่คัดเลือกจากบรรดาขุนที่มาจากล้านช้างเป็นตติยมหาเสนา ขุนลำดับ 4 จตุรศรีธรเมืองหลวง ขุนลำดับ 5 นาช้าง ดูแลช้างพระที่นั่ง ขุนลำดับ 6 นายม้า ดูแลม้าพระที่นั่ง ขุนลำดับ 7 นาขวาแม่ทัพ ผู้บัญชาทัพหลวง ขุนลำดับ 8 เจื่องหาญ ทำหน้าที่บวงสรวงเทวดาเจื่องหาญก่อนออกรบ ขุนลำดับ 9 นาซ้าย ผู้ช่วยแม่ทัพที่บัญชาทัพหลวง ขุนลำดับ 10 พญาแสนสองหมื่นเติง ขุนลำดับ 11 นาก่าง ดูแลปืนก่างหน้าไม้ ขุนลำดับ 12 นาหอกดูแลหอกดาบ

สำหรับขุน 4 ขุน 8 ทั้ง 12 คนนั้น บ้านเมืองต้องขุดเหมืองน้ำทำชลประทานเพื่อเปิดนาแบ่งนาให้ 12 ขุน ตามฐานะตำแหน่งหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นกัน โดยแบ่งเป็นขนาด 50 นา 70 นา 100 นา 1,000 นา และ 10,000 นา หลายขั้น นาเหล่านี้บรรดาขุนมอบให้ไพร่ที่ติดตามเจ้ากษัตริย์มาจากเมืองล้านช้างไปทำโดยทำนา 50 นา ส่งมอบข้าวเปลือกให้เจ้าของนา 15 หาบ ถ้า 70 นา ส่ง 20 หาบ 100 นา ส่ง 30 หาบ นอกจากนี้นาส่วนหนึ่งยังจัดเป็นนาผี (นาบวงสรวง) นาเจ้าแผ่นดิน นาพ่อล่าม นาการเมือง ผู้ที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ จะได้รับนาให้ทำหรือถือครองตามหน้าที่น้อยใหญ่

รัชกาลที่ 13 เจ้าสามลอ เป็นราชบุตรของเจ้าสุวรรณคำเสา

เจ้าสามลอรับเมืองเมื่ออายุ 20 ปี จ.ศ. 199 (ค.ศ. 837 หรือ พ.ศ. 1380) บริหารราชการ 65 ปี สิ้นพระชนม์เมื่ออายุ 85 ปี จ.ศ. 264 (ค.ศ. 902 หรือ พ.ศ. 1445)

เจ้าสามลอขึ้นเป็นเจ้าแล้ว เจ้าว้องฮ่อยกบุตรีให้เป็นมเหสี ต่อมายังมีมเหสีเป็นม่าน (พม่า) บางสำนวนว่าเป็นบุตรีกษัตริย์พม่า และมีนางสนมไทอีก 5 คน หลังจากนั้นมเหษีซ้ายขวาและนางสนมทั้ง 5 ต่างก็มีบุตรชายกันทุกคน เมื่อราชบุตรเหล่านี้เติบโตประมาณ 8 - 9 ขวบ บุตรของมเหษีซ้ายขวาต่างก็เฉลียวฉลาด ทำให้นางสนมไททั้ง 5 เกิดความอิจฉา ก็ไปยุแยงมเหษีซ้ายพม่าว่า เจ้าสามลอรักบุตรนางเมืองฮ่อที่ชื่อเจ้าฟ้าเหล็กน้อยมากกว่า ถ้าหากเจ้าสิ้นบุญแล้ว บุตรนางเมืองฮ่อก็จะได้เป็นเจ้าแทน พวกเราก็จะเสียผลประโยชน์ นางเมืองพม่าจึงมีอุบายแกล้งทำเป็นป่วย แล้วติดสินบนหมอมดให้ทำนายว่า การป่วยไข้ของนางเกิดจากเพราะเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นเสนียดจัญไร ถ้าไม่กำจัดแล้วไม่เพียงแต่การป่วยไข้จะไม่หาย ต่อไปเมื่อเจ้าฟ้าเหล็กน้อยอายุ 15 ขวบ จะเกิดเหตุก่อความเสียหายแก่ราชวงศ์ จนพระองค์เองจะถึงแก่ชีวิต เจ้าสามลอมีความหวาดกลัว เลยสั่งให้ลอยแพนางเมืองฮ่อและเจ้าฟ้าเหล็กน้อย โดยจัดให้ผู้รับใช้หญิงชาย 3 คู่ คนทำครัว 2 คู่ ลอยแพไปด้วยกัน ระหว่างที่แพล่องไปตามแม่น้ำโขงในวันแรก เจ้าฟ้าเหล็กน้อยได้ให้ชาวเขาอีก้อช่วยปีนต้นไปเอารังต่อมาให้ รังต่อนี้เนรมิตขึ้นโดยพระอินทร์ ซึ่งมีแก้วแสงวิเศษซ่อนอยู่ ถึงวันที่สองแพได้ลอยถึงสถานที่ที่เรียกว่า ก่องเสือ (เขาเสือ) ริมเขาเป็นที่ราบเหมาะสำหรับสร้างบ้านแปงเมือง แต่น้ำเชี่ยวคนในแพก็พยายามจะจอดแพ และได้กู่ร้องพร้อมกันว่า "แข็งใจเอาเถอะ แข็งใจเอาเถอ เราจะจอดแล้ว" ในที่สุดแพก็ได้จอดเทียบฝั่งและตั้งถิ่นฐานที่นั่น เลยได้ตั้งชื่อเมืองว่าเชียงแข็ง ณ ที่นั่น เดิมก็มีหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน หมู่บ้านละ 500 หลังคาเรือน รวมเป็นแคว้นแคว้นหนึ่ง มีเจ้าแคว้นชื่อหมื่นคำลองปกครอง นางฮ่อได้พาเจ้าฟ้าเหล็กน้อยไปขออาศัย เจ้าแคว้นก็รับเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาเมื่อโตขึ้น เจ้าแคว้นก็ยกลูกสาวชื่อสุวรรณรังสี ให้เจ้าฟ้าเหล็กน้อยและให้เป็นเจ้าเมืองเชียงแข็งด้วย

ต่อมาเจ้าว้องฮ่อทราบข่าวว่านางเมืองฮ่อและเจ้าฟ้าเหล็กน้อยถูกลอยแพจนได้สร้างเมืองเชียงแข็ง ก็จะส่งขุนมาสอบสวนที่เมืองอาละวี เจ้าสามลอเกิดมีความเกรงกลัวเพราะได้ทำผิดและเศร้าหมองจนตรองใจตาย ขุนนางเจ้าว้องฮ่อก็สั่งให้เมืองอาละวีไปรับเจ้าฟ้าเหล็กน้อยกลับมารับเมือง แต่หลังจากขุนเมืองอาละวีไปถึงเชียงแข็ง เจ้าฟ้าเหล็กน้อยกล่าวว่า เขาได้เป็นเจ้าเมืองเชียงแข็งแล้ว ไม่สามารถจะกลับเมืองอาละวีไปรับเมือง แต่ถ้าเมืองอาละวีเห็นด้วยเขาจะส่งลูกเขยชื่อเจ้าอาละโวไปเป็นเจ้าเมืองอาละวีแทน

ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยมีเนื้อหาเรื่องเจ้าฟ้าเหล็กน้อยอย่างพิสดารและมีสาระเกี่ยวกับความเป็นบ้านพี่เมืองน้องของสามหอคำสี่เจ้าฟ้าดังนี้

หลังจากเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นเจ้าเมืองเชียงแข็งแล้ว ได้คัดเลือกข้าบริพารที่ติดตามมาคนหนึ่งเป็นพ่อล่ามเพื่อปกครองดูแลหัวแคว้น ชาวบ้านในแคว้นเวลามีธุระมาหาพ่อล่ามก็กินข้าวที่บ้านเรือนของบรรดาท้าวขุนนั้น ชาวบ้านในแคว้นเป็นผู้ก่อสร้างให้เป็นพ่อล่าม

เจ้าฟ้าเหล็กน้อยมีบุตร 3 คน คนโตชื่อเจ้าคำแดง คนที่สองชื่อเจ้าสุนันท์ คนที่สามชื่อเจ้าไชยาหัน เจ้าคำแดงเมื่ออายุ 22 ปี ได้ออกเดินทางไปค้าขาย เจ้าฟ้าเหล็กน้อยก็มอบรังต่อที่มีแก้วแสงให้เป็นของคุ้มครองตัว น้องคนที่สองเจ้าสุนันท์อายุ 14 ปี ก็ติดตามไปด้วย เขาสองคนไปค้าขายถึงเมืองแลม

ประจวบกับเวลานั้นว้าเสาหินที่เป็นพวกเผ่าว้าดิบว้าร้ายที่มีประเพณีตัดหัว ได้ยกทัพรุกรานเมืองแลม ว้าเสาหินกว้างใหญ่ไพศาลมี 43 หัวเมือง เล่าลือกันว่าว้าเผ่านี้มีแม่กวางวิเศษที่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะเป็นทองคำ ทำให้ว้าเสาหินมีศักยาภาพและอิทธิพลมาก เมืองแลมไม่อาจจะต้านทาน แต่เจ้าคำแดงได้อาสาช่วยเมืองแลม โดยใช้แก้วแสงในรังต่อปล่อยตัวต่อไปต่อยศัตรูจนพ่ายแพ้ไป เจ้าเมืองแลมเลยรับเอาเจ้าคำแดงเป็นเขยและให้เป็นเจ้าเมืองแลมแทน

ต่อมาเจ้าสุนันท์ก็ขอออกเดินทางไปค้าขาย เจ้าคำแดงผู้พี่ก็มอบรังต่อให้น้องชาย เจ้าสุนันท์ค้าขายไปถึงเมืองเชียงตุงหรือเมืองขืน พักที่บ้านนายฮ้อย ประจวบกับเมืองหงสาวดีพม่ายกทัพไปตีเมืองขืน เจ้าสุนันท์ก็ได้อาสาช่วยเมืองขืนต่อต้านเมืองหงสาวดี และได้อาศัยแก้วแสงรังต่อปล่อยต่อไปต่อยศัตรูเลยได้ชนะเช่นกัน เจ้าเมืองขืนก็ยกลูกสาวให้เจ้าสุนันท์และได้ให้เจ้าสุนันท์เป็นเจ้าเมืองขืนแทนพ่อตา

ส่วนเจ้าไชยาทันบุตรคนที่สามของเจ้าฟ้าเหล็กน้อยก็ได้เป็นเจ้าเมืองยอง บุตรีคนโตชื่อสุวรรณเพ็ญได้เป็นนางเมืองเชียงแสน บุตรีคนที่สองเป็นนางเมืองสิง บุตรีคนที่สามเป็นนางเมืองของหมื่นหลวงเมืองหลวย

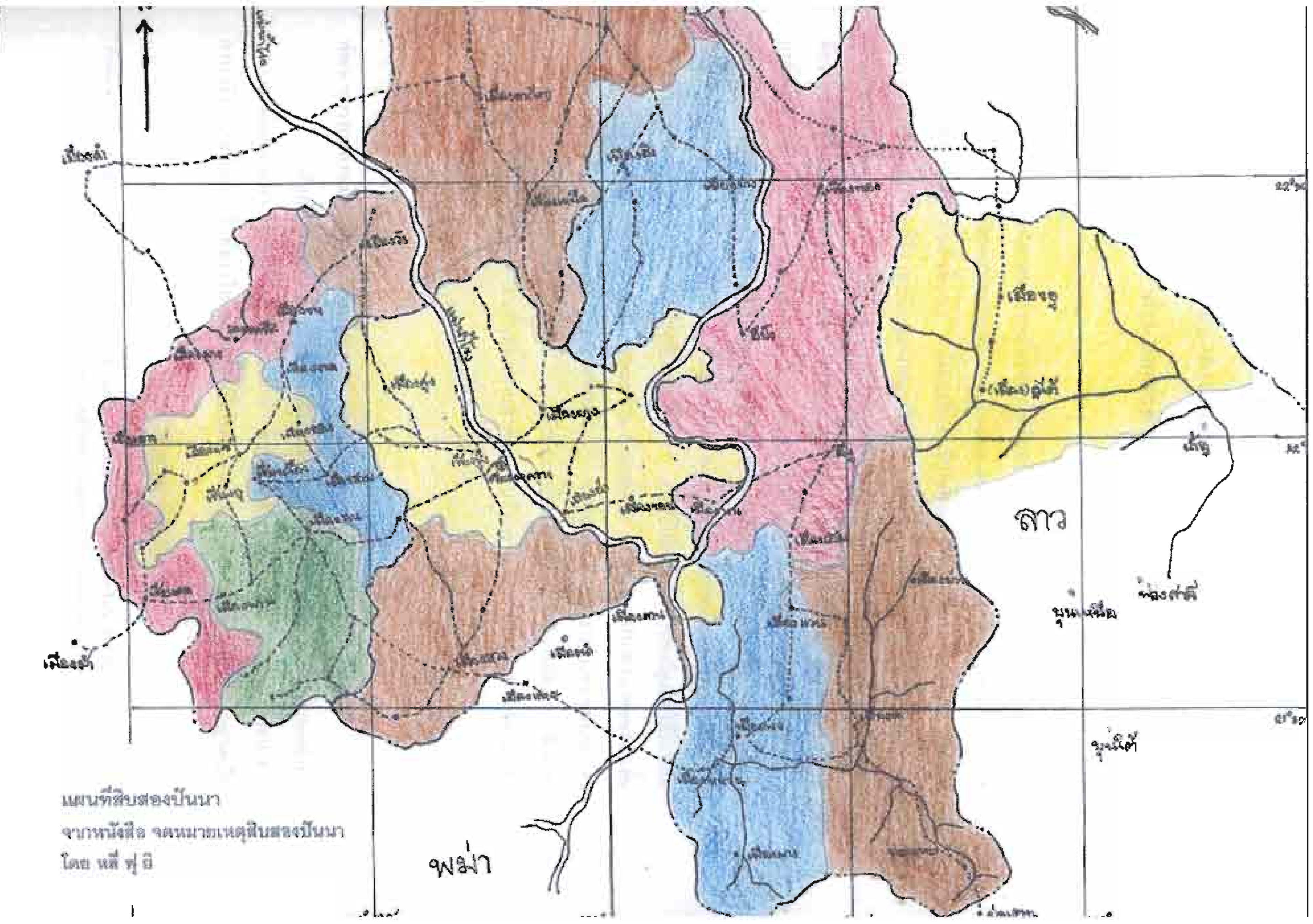
เมื่อบุตรและบุตรีเจ้าฟ้าเหล็กน้อยต่างก็ได้กินเมืองหรือเป็นนางเมืองกันทั่วหน้าแล้ว ก็คิดจะพาบุตรและบุตรีทั้งบุตรเขยกลับไปเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอนและคารวะบิดาบังเกิดเกล้า เพราะทราบความจริงแล้วว่าสาเหตุที่ถูกลอยแพนั้นเกิดจากการยุแยงของนางเมืองม่านและนางสนม

ในการจะไปคารวะเจ้าสามลอเมืองพาราณสีนั้น เจ้าฟ้าเหล็กน้อยได้กำหนดให้บุตรชายบุตรีแต่ละเมืองเตรียมเครื่องบรรณาการ เช่น เทียนทอง 8 คู่ ดอกไม้ทอง 8 ดอก ขันทอง 1 ลูก ม้าเงิน 1 ตัว กระโถนหมากทองคำ 1 อัน เอิบหมากทองคำ 1 อัน เอิบหมากเงิน 1 อัน และของอื่น ๆ อีกมาก แต่เชียงแสน เมืองสิง เมืองยอง กำหนดให้ส่วยถวายข้าว เชียงแสนถวายข้าวหอม 10 กระบอก กระบอกละ 20 ชั่ง รวม 200 ชั่ง เมืองสิงถวายข้าวเปลือก 300 หาบ เมืองยองถวายข้าวเปลือก 700 หาบ ต่อมาเนื่องจากการหาบข้าวระยะทางไกลเป็นการลำบากมาก เมืองสิง เมืองยอง จึงเปลี่ยนเป็นไปบุกเบิกเปิดนาที่บ้านเชียงล้านเมืองพาราณสี นาของเมืองสิง 3 แปลง เมืองยอง 7 แปลง แต่ละแปลงสามารถเก็บเกี่ยวข้าวเปลือก 100 หาบ ชาวบ้านบ้านเชียงล้านเรียกชื่อย่อว่า นา 3 สิง 7 ยอง นาเหล่านี้ เมืองสิง เมืองยอง จะส่งคนมาดูแล ถึงฤดูทำนา พญาบ้านช้างชัยชื่อหมื่นวิชัยจะเกณฑ์ไพร่เมืองพาราณสีไปทำนา เจ้าเมืองอาละวีจะมอบหมู 1 ตัว ข้าว 200 ชั่ง เกลือ 20 ชั่ง ให้คนเมืองสิง เมืองยอง ที่ดูแลนา 3 สิง 7 ยอง เพื่อใช้ทำอาหารเลี้ยงไพร่เมืองที่ไปทำนา (นา 3 สิง 7 ยอง ต่อมาตกเป็นนาของ หมู่บ้านเชียงล้านและชาวบ้านยังเรียกว่า นา 3 สิง 7 ยอง จนถึงปี ค.ศ. 1956 ที่เป็นปีปฏิรูปที่ดินสิบสองปันนา)[1]

ตำนานและนิทานพื้นบ้านของสิบสองปันนา เป็นความพยายามของชาวลื้อที่จะอธิบายถึงกำเนิดมนุษย์ชาติ โดยนำเอาความคิดพื้นเมืองและฮินดูมาผสมผสานกัน ตำนานหลายเรื่องอธิบายถึงการอพยพของชาวลื้อยืนยันว่า ลื้อ ไม่ใช่เจ้าของดินแดนดั้งเดิม การระบุถึงบทบาทของชาวลัวะ ขมุและปุหว่องแสดงถึงความสำคัญของชาวพื้นเมืองเหล่านี้ ในฐานะเจ้าของเดิมของ "น้ำดิน" สิบสองปันนา ตำนานหลายฉบับพยายามจะอธิบายถึง "ฮีตบ้านกองเมือง" ที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จารีตของ

ระบบศักดินาไท ซึ่งแสดงถึงร่องรอยของสังคมชุมชนบุพกาล ตลอดจนพัฒนาการทางการเมือง การศึกษา ระบบข้าราชการท้าวขุนของสิบสองปันนา ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับเมืองใกล้เคียง เช่น นิทานเรื่องเจ้าฟ้าเหล็กน้อยเป็นลักษณะที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์แบบบ้านพี่เมืองน้อง โดยเรียกกันว่าสามหอคำสี่เจ้าฟ้า สามหอคำ คือ เมืองอาละวี เมืองแลม เมืองขืน ที่มีเมืองอาละวีเป็นเกล้า และยังมีการลำดับว่า อ้ายรุ่งสองแลมสามขืน เป็นหอคำที่มี กษัตริย์ปกครอง สี่เจ้าฟ้า คือ เจ้าฟ้าเมืองยอง เจ้าฟ้าเมืองสิง เจ้าฟ้าเชียงแสน และเจ้าฟ้าเมืองหลวย ที่มีฐานะต่ำกว่า หอคำ

ตาวกัวตุ้ง จางหย่าชิ่ง และหยูอี่ถาว (แปล) (1983). "นาเจ้าแผ่นดินและน่าพ่อล่ามในทุ่งเชียงรุ่ง". การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว . หน้า 93.

แผนที่สิบสองปันนา
จากหนังสือ จดหมายเหตุสิบสองปันนา
โดย หลี ฟุ อิ

บทที่ ๒

ระบบการเมืองการปกครองสิบสองปันนา: อำนาจและความขัดแย้ง

ประวัติศาสตร์การเมืองของรัฐสิบสองปันนาที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในหนังสือปื้นเมือง เริ่มตั้งแต่สมัยพญาเจือง (ค.ศ.๑๑๖๐-๑๑๘๐) ได้ปราบปรามบ้านเล็กเมืองน้อยต่าง ๆ แล้วสถาปนา "หอคำเชียงรุ่ง" ตั้งตนเป็นเจ้าผู้ปกครอง โดยได้รับการยอมรับจากรัฐใกล้เคียงที่ส่งตัวแทนเข้าร่วมพิธีราชาภิเษกของพญาเจือง ประวัติศาสตร์การเมืองของสิบสองปันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองค.ศ ๑๙๕๐ นั้นเป็นประวัติศาสตร์การปกครองโดยราชวงศ์เดียว คือราชวงศ์เจือง หากเราจะใช้พระนามของปฐมกษัตริย์เป็นนามของราชวงศ์ ทั้งนี้เพราะเจ้าแผ่นดินองค์ต่อ ๆ มาที่ ครองราชย์ตั้งแต่ ค.ศ ๑๑๖๐-๑๙๕๐ นั้นล้วนแล้วแต่เป็น "เจื้อเครือ" เดียวกัน[1] ถือว่าสืบเชื้อสายมาจากพญาเจืองผู้เป็นปฐมกษัตริย์ของสิบสองปันนา ซึ่งชื่อเดิม คือ เชียงรุ่ง หรือที่จีนเรียกว่า เชอลี หรือ เช่อหลี่ รวมราชวงศ์เจืองนี้ปกครองสิบสองปันนามาถึง ๗๙๐ ปี ประวัติศาสตร์การเมืองเกือบ๘๐๐ปีของสิบสองปันนา แสดงให้เห็นพัฒนาของรัฐภายใต้ระบอบศักดินาแบบจารีตหรือศักดินาไทยุคต้น (Proto Tai Feudalism) การสถาปนาอำนาจของชนชั้นปกครองเหนือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ความขัดแย้ง การแย่งชิงอำนาจระหว่างชนชั้นปกครอง สงครามและความทุกข์ยากของประชาชน ตลอดจนการขยายอำนาจทางการเมืองของจีนและพม่าเข้าครอบงำสิบสองปันนา จนสิ้นสุดสถานภาพการเป็นรัฐบรรณาการเป็นส่วนหนึ่งของจีนในคริสตศตวรรษที่ ๑๙

พัฒนาการทางการเมืองของสิบสองปันนา

สิบสองปันนา เป็นตัวอย่างของรัฐไท ที่พัฒนามาจากการตั้งถิ่นฐานแบบสังคมบุพกาลที่เริ่มด้วยการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ แล้วขยายตัวเป็นหมู่บ้านและเมือง พัฒนาจากการมีหัวหน้าหรือผู้นำเป็นผู้อาวุโสในตระกูลหรือในชุมชน อาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็น

---

[1] ที่น่าสังเกต คือ ลักษณะการสถาปนาราชวงศ์ผู้ปกครองรัฐไทอย่างสิบสองปันนาและล้านนานั้นมีจุดเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกัน ต่างมีปฐมกษัตริย์ที่มีความสามารถมารวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยที่ปกครองโดยเจ้าไทที่เป็นอิสระต่อกัน ให้มารวมกันเป็นปึกแผ่นภายใต้กษัตริย์องค์เดียวกัน หลังจากนั้นมีการสร้างบ้านแปงเมืองโดยส่งลูกหลานออกไปปกครองเมืองสำคัญๆ เพื่อรักษาอำนาจของตนเองและเพื่อขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง

หลัก มาเป็นระบบกษัตริย์ โดยปฐมกษัตริย์ของชาวลื้อ คือ พญาเจือง(ค.ศ.๑๑๖๐-๑๑๘๐) สถาปนาอำนาจขึ้นมา "ปราบแพ้" บ้านเล็กเมืองน้อย และ ตั้ง "หอคำเชียงรุ่ง" ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจกษัตริย์ในทัศนะของสิบสองปันนา หอคำมีความสำคัญเป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์ กลุ่มรัฐไทที่อยู่ใกล้เคียงมีหอคำอยู่เพียง ๓ แห่ง คือหอคำเชียงรุ่ง หอคำเชียงตุงและหอคำเมืองแลม การมีหอคำแสดงถึงอำนาจสูงสุดของผู้ปกครอง ซึ่งเรียกว่าเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าฟ้าแสดงฐานะที่ แตกต่างไปจากเจ้าเมืองสามัญทั่วไป[1]

การสถาปนาอำนาจของพญาเจืองนั้น ใช้ทั้งการปราบปรามรบพุ่งต่อสู้กับชาวพื้นเมืองเดิมพวกลัวะที่ตั้งบ้านเมืองอยู่แล้ว ใช้นโยบายการยอมรับวัฒนธรรมพื้นเมืองเพื่อสร้างความสงบเรียบร้อย[2] และสร้างความสัมพันธ์กับรัฐที่อยู่ใกล้เคียงเพื่อจะได้รับการยอมรับ ในพิธีราชาภิเษกได้มีราชทูตจากจีน แกว[3] และกษัตริย์ของรัฐไทอื่น ๆ มาร่วม[4] เพื่อแสดงถึงการยอมรับเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ ตั้งแต่สมัยพญาเจืองเป็นต้นมาการปกครองสิบสองปันนาเป็นแบบสมาพันธรัฐ ซึ่งเป็นการปกครองที่เมืองแต่ละเมืองมีอำนาจการปกครองตนเอง แต่อาศัยความผูกพันระหว่างหัวหน้าหรือเจ้าเมืองต่าง ๆ สร้างระบบการปกครองที่รวมเมืองที่มีเจ้าปกครองหลาย ๆ เมืองเข้าด้วยกัน และมีเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขสูงสุด

ลักษณะสำคัญของระบบการเมืองสิบสองปันนาคือความเข้มแข็งของอำนาจท้องถิ่น ซึ่งมีผลในการจำกัดอำนาจในทางปฏิบัติของเจ้าแผ่นดิน แม้พญาเจืองจะประสบความสำเร็จในการใช้อำนาจและกุศโลบายต่างๆรวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยให้อยู่ภายใต้อำนาจของ พระองค์ แต่พระองค์และเชื้อเครือของพระองค์ไม่สามารถสถาปนาระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจที่เข้มแข็งภายใต้องค์เจ้าแผ่นดินได้ อำนาจการเมืองของเชียงรุ่งในระยะแรกและสิบสองปันนาในระยะหลังยังอยู่ที่ท้องถิ่นคือ เมืองและหมู่บ้านสิบสองปันนาจึงเป็นสมาพันธรัฐ ที่เมืองแต่ละเมืองมีอำนาจในการปกครองตนเองเต็มที่ ในขณะเดียวกันเมืองก็มีอำนาจบทบาทในการเมืองราชสำนัก สามารถเป็นผู้แต่งตั้งหรือถอดถอนเจ้าแผ่นดินได้

รวมเวลาเกือบแปดร้อยปีที่สิบสองปันนาดำรงสภาพการปกครองแบบกระจายอำนาจที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าแผ่นดินกับเจ้าเมืองต่าง ๆ แม้จะมีความพยายามที่จะพัฒนาไปสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจอำนาจที่เข้มแข็งขึ้นเรื่อย ๆ แบบอาณาจักรไทอื่น ๆ เช่น ล้านนา ล้านช้าง และอยุธยา แต่ไม่สำเร็จ การวิเคราะห์ระบบการเมืองการปกครองของสิบสองปันนานี้จะศึกษาถึงประเด็นปัญหาและปัจจัยที่สำคัญที่มีผลกระทบต่อการเมืองสิบสองปันนา ๔ หัวข้อ คือ สภาพภูมิศาสตร์ อำนาจของเจ้าแผ่นดิน อำนาจของท้องถิ่นและการแทรกแซงจากชาติมหาอำนาจภายนอก

---

[1] สัมภาษณ์เจ้าหลวงนาช้าง

[2] รายละเอียดในบทที่ ๒.

[3] แกวในยุคนี้สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นกลุ่มชุมชนหรือเมืองของไทในเขตสิบสองจุไท ซึ่งเป็นไทดำ ไทคำและไทแดง

[4] เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๑. ชื่อของกษัตริย์ดังกล่าวที่ระบุในหนังสือนี้ยังสับสนอยู่

สภาพภูมิศาสตร์ของสิบสองปันนา

สภาพภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการกำหนดรูปแบบการเมืองการปกครองของรัฐ ลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ของเมืองในสิบสองปันนา คือ เมืองต่าง ๆ จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มลักษณะเป็นแอ่งกะทะที่มีภูเขาล้อมรอบ เรียกว่า "ทุ่งเมือง" ทั้งสิบสองปันนามีทุ่งเมืองใหญ่น้อยอยู่มากกว่า ๓๐ ทุ่ง เป็นที่ตั้งของแต่ละเมือง ทุ่งเมืองเหล่านี้จะมีลำน้ำหรือลำห้วยไหลผ่าน ชาวบ้านชาวเมืองจะจัดสร้างระบบเหมืองฝ่ายของท้องถิ่น เพื่อใช้ในการเพาะปลูกโดยที่รัฐบาลกลางหรือเมืองหลวงไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ระบบเหมืองฝ่ายนี้เป็นความรับผิดชอบของท้องถิ่นและทำให้ท้องถิ่นมีอำนาจมากในการควบคุมประชาชน[1] สภาพภูมิศาสตร์เช่นนี้ทำให้เมืองแต่ละเมืองถูกแยกจากกันโดยภูเขาและแม่น้ำ ในสมัยโบราณการเดินทางเต็มไปด้วยความยากลำบาก มีปัญหาทั้งโรคภัยไข้เจ็บ โจรผู้ร้ายและสัตว์ป่า หากไม่มีความจำเป็นแล้วก็จะไม่มีการติดต่อกัน การเดินทางระหว่างเมืองต่าง ๆ ในสมัยโบราณใช้เวลาหลายวัน ดังนั้นในสภาพที่เมืองสามารถเลี้ยงดูตนเองได้ในสังคมเกษตรกรรม ทำให้บางครั้งไม่มีความจำเป็นต้องติดต่อพึ่งพากันนอกจากผลผลิตเฉพาะบางอย่างเช่น เกลือและใบชาซึ่งจำเป็นต้องมีการซื้อขายจากแหล่งเฉพาะ ที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลและมีอุปสรรคทางธรรมชาติทำให้เมืองมีความเป็นตัวของตัวเองและโดดเดี่ยว ยากต่อการที่อำนาจส่วนกลางจะเข้าไปครอบงำได้

นอกจากนี้ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองหลวง หรือเมืองศูนย์กลางของสิบสองปันนาไม่เหมาะสำหรับการขยายอำนาจ ในอาณาจักรไทอื่น ๆ เมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง มักมีข้อได้เปรียบเมืองอื่นในแง่ภูมิรัฐศาสตร์ ทั้งในแง่ของการป้องกันตนเอง การสร้างสมอำนาจและการขยายอำนาจ จะเห็นได้ว่าก่อนที่พญามังรายจะสามารถสถาปนาอาณาจักรล้านนา พระองค์ย้ายเมืองหลวงหลายครั้งเพื่อหาที่ตั้งที่เหมาะสมทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง จนกระทั่งพบชัยภูมิที่เหมาะสมที่เชิงเขาอุสุจบรรพต (ดอยสุเทพ) ซึ่งตำนานกล่าวว่าเป็นที่ชัยมงคล ๗ ประการสมควรแก่การตั้งเมือง[2] แต่นอกจากความเป็นมงคลแล้ว ที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่นั้นเป็นที่ราบกว้างขวาง มีแม่น้ำไหลผ่านเหมาะแก่การเพาะปลูก ความเหมาะสมทางยุทธศาสตร์ คือ แม่น้ำที่ "เกี้ยวกอดเมือง" เอาไว้นี้เป็นคูเมืองธรรมชาติป้องกันการโจมตีของข้าศึก แม่น้ำยังเป็นเส้นทางที่นำวัฒนธรรมและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจากดินแดนทางใต้มาสู่ล้านนาอีกด้วย ที่ตั้งที่อยู่กลางทำให้เชียงใหม่สามารถควบคุมเมืองสำคัญ ๆ ที่รายล้อมเอาไว้ สำหรับเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางทางการปกครองและวัฒนธรรมเป็นเมืองที่เจริญกว่าเมืองอื่น ๆ[3] แต่ในทางเศรษฐกิจยังด้อยกว่าเมืองบางเมือง

---

[1] เจีย แยน จอง,"สิบสองพันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง", สิบสองปันนา (กรุงเทพ:อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๘.

[2] พระยาประชากิจกรจักร. พงศาวดารโยนก (กรุงเทพ:ศิลปบรรณาการ , ๒๕๐๔) หน้า ๒๘๕.

[3] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๑.

เช่น เมืองลา (ซือเหมา) และเมืองแจ้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีผลผลิตอุดมสมบรูณ์ จนได้สมญานามว่า "สี่หมื่นไร่เมืองลา สี่หมื่นนาเมืองแจ้"[1] เพราะมีที่นากว้างขวาง หรือเมืองฮายซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าใบชาและการบูรมีความมั่งคั่งร่ำรวยได้ ฐานะของเชียงรุ่งไม่ได้โดดเด่นกว่าเมืองอื่นหรือมีศักยภาพพอที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำ ยึดอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเด็ดขาดได้ หลายครั้งที่เมืองเชียงรุ่งถูกโจมตีปล้นสดมภ์และเผาทำลายโดยกองกำลังจากเมืองอื่น ๆ เมื่อเกิดการจลาจลหรือแย่งชิงอำนาจ

อำนาจของเจ้าแผ่นดิน

เช่นเดียวกับรัฐไทอื่น ๆ สิบสองปันนาได้รับอิทธิพลจากแนวคิดและอุดมการณ์ของพุทธศาสนาอย่างมาก มีผลต่อการกำหนดโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของสิบสองปันนา ในตำนานโบราณของสิบสองปันนาระบุถึงสาเหตุของการสถาปนาอำนาจของกษัตริย์ว่า เกิดจากความต้องการของพระอินทร์ที่จะสถาปนาพุทธศาสนาให้ "ก้านกุ่งรุ่งเรือง" ทำให้เกิดการกำหนดตัวของบุคคลที่มีบุญญาบารมีที่จะขึ้นมาเป็นกษัตริย์เพื่อสืบพระศาสนา[2] กลุ่มไทหลายกลุ่มได้พัฒนาตนเองจากชุมชนเล็ก ๆ ไปเป็นรัฐและอาณาจักรขนาดใหญ่ มีโครงสร้างทางการเมืองที่ซับซ้อนและทรงอำนาจ โดยการสนับสนุนอำนาจเด็ดขาดและฐานะที่สูงส่งของกษัตริย์ตามแนวคิดพุทธศาสนา

โดยฐานะแล้วเจ้าแผ่นดินนั้นอยู่สูงสุดในสิบสองปันนา ความเคารพยกย่องที่ชาวลื้อมีต่อเจ้าแผ่นดินนั้น จะเห็นได้จากคำเรียกขานว่า "สมเด็จพระเป็นเจ้าแผ่นดินองค์เป็นเจ้าอยู่ยอดขม่อม"[3] พระมเหสีเรียกว่า "สาหม่อมนางราจะเตวี" หรือ "สาธุหม่อมนางราชเทวี" ราชโอรสเรียกว่า เจ้าหม่อม ราชธิดาเรียกว่า หม่อมนาง เชื้อสายกษัตริย์กับนางเทวีที่เป็นสามัญชนชายเรียกว่า เจ้า เป็นหญิงเรียกว่า นาง[4] สถานภาพและความเป็นอยู่ของเจ้าแผ่นดินตลอดจนเชื้อพระวงศ์นั้นจะแตกต่างและแบ่งแยกจากสามัญชน ที่เชียงรุ่งเวียงผาครางเป็นที่อยู่เฉพาะของเจ้าแผ่นดินเชื้อพระวงศ์และข้าราชบริพาร หอคำหรือหอหลวงหรือราชสำนักอยู่ที่เวียงผาครางทางใต้ของเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งมักเรียกกันว่า "เจียงใต้" ประกอบด้วยกลุ่มหมู่บ้านที่เป็นชุมชนของเชื้อพระวงศ์และท้าวขุน สามัญชนชาวบ้านจะไม่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้แต่จะมา "อยู่เห้อ" เป็นครั้งคราวไปตามหน้าที่ของตน

---

[1] สัมภาษณ์เจ้ากว้านคำเลือ เมืองแจ้ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๘.

[2] ฉมูล จันทร์หอม (แปล).<u>ค่าวนิทานข้าสี่แสนหมอมถ้า</u> (คุนหมิง. สำนักงานจัดระเบียบหนังสือโบราณชนเผ่าน้อยของมณฑลยูนนาน,๑๙๘๔), หน้า ๑๕๓/๑๕๔.

[3] สัมภาษณ์เจ้าหลวงปราสาท เจ้านาโกดและเจ้าหลวงแจก ที่บ้านพักปันนา เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๓๘.

[4] สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านข่วงจ้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๓๘.

ฐานะของเจ้าแผ่นดินและความจงรักภักดีของไพร่ต่อเจ้าแผ่นดินนั้นเป็นไปตามอุดมการณ์ทางการเมืองของสิบสองปันนามีพื้นฐานอยู่บน "ฮีตฮอย" ที่มาจากความเชื่อผีและพุทธศาสนา เจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งนั้นไม่ได้มีอำนาจในทางปฏิบัติที่เห็นได้อย่างชัดเจนดังเช่นในรัฐอื่น ๆ แต่จะมีอุดมการณ์ที่สนับสนุนอำนาจของกษัตริย์และทำให้ชนชั้นภายใต้การปกครองรับฐานะความเป็นไพร่หรือทาสโดยไม่มีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนฐานะของตนด้วยความรุนแรง สำหรับบรรดาไพร่ทั้งหลายเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือข้อโต้แย้งทั้งปวง เพราะความเชื่อที่ว่า"มีสมปานจึงได้เป็นเจ้า" และ "...หัวติ๋นเกิดมาเป็นข้าแห่งอาดแห่งญาคำเจ้าแลเจ้าโปกนายล่าม"[1] ไพร่จึงยอมรับบทบาทฐานะของตนตามจารีตที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อน สืบฐานะความเป็นไพร่เป็นเจ้ามาดังที่ว่า "เจ๊อข่ากิ๋นหน่อแต่นปา เจ๊อกษัตรากิ๋นนาแต่นป๋อ" ยังมีความเชื่อว่า "ข่าฟื้นเจ้าวินาศฉิบหาย" หรือ "เจ้าเกิ๊ด ข่าเกิ๊ด" เป็นการแสดงถึงการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชนชั้นเป็นต้น

อำนาจของเจ้าแผ่นดินนั้นแสดงออกด้วยการแต่งตั้งเจ้าเมืองท้าวขุนตำแหน่งสำคัญ ๆ ทั้งของเชียงรุ่งและเมืองต่าง ๆ ในการรับตำแหน่งจะต้องมีการทำพิธี "ข่ามสัจจา" คือการดื่มน้ำสาบานว่าจะจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดิน เช่นเดียวกับการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของไทยซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดมาจากลัทธิฮินดู สำหรับสิบสองปันนาจะมีพิธี "ข่ามสัจจา" สำหรับเจ้าเมืองทั้งหลายเมื่อมีการ "ฮับเมือง"ของเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ ซึ่งเจ้าเมืองทั้งหลายต้องเดินทางมาร่วมพิธีและเมื่อเจ้าเมืองคนใหม่มา "ฮับเมือง" ที่เมืองเชียงรุ่ง พิธี "ข่ามสัจจา" เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์จึงกระทำต่อหน้าพระรัตนตรัย หรือที่ชาวลื้อเรียกว่า "แก้วเจ้าสามประการ" มีการอ่าน "อาดยาคำข่ามน้ำสัจจา" อัญเชิญเทวดาทั้งมวลให้มาเป็น "ธรรมสักขี" และย้ำให้มีความจงรักภักดีต่อเจ้าแผ่นดินว่า[2]

> ...พระองค์เราเป็นเจ้าฮักที่ไหน หื้อชอมฮักตี้นั้น พระองค์เราเป็นเจ้าจังตี้ไหนหื้อชอมจังตี้นั้น พระองค์เราเป็นเจ้าดำปานกาก็หื้อพ่ำดำ พระองค์เราเป็นเจ้าขาวปานยาง ก็หื้อพ่ำขาวปานยาง อาบน้ำที่ ๑ บ่ดีสีขาที่ ๑ กินนาที่ ๑ บ่ดีกล่าวอ้างที่ ๑

คตินิยมต่าง ๆ ข้างต้นแสดงถึงความพยายามที่จะสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ในหมู่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ พยายามที่จะทำให้อำนาจของกษัตริย์เข้มแข็ง อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติ อำนาจของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนานั้นไม่ได้เข้มแข็งอย่างที่ควรจะเป็น การรวมรัฐสิบสองปันนาเกิดจากการสถาปนาอำนาจของโดยการรวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยเข้าด้วยกัน ภายใต้ผู้นำที่เข้มแข็งเท่านั้นสิบสองปันนาจึงสามารถควบคุมอำนาจเหนือเมืองและท้องถิ่นต่างๆได้ในระยะเวลาหนึ่ง แต่เมื่อใดก็ตามที่กษัตริย์อ่อนแอหรือไม่มีความสามารถเพียงพอ อำนาจก็จะกลับ

---

[1] เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๗ ฮีตกองสับพ่อล่ามเมือง คัดลอกโดยพญาหลวงจอมแปนจันทวงศ์ (ตาวเจี๋ยนเต่อ)

[2] เอกสารราชสำนักเชียงรุ่ง, หมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๗ ฮีตกองเจ้าแผ่นดิน.

คืนสู่ท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะ *เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาสถาปนาอำนาจขึ้นมาได้ด้วยการยอมรับของเมืองต่างๆ โดยที่บ้านหรือเมืองเหล่านั้นไม่ได้สูญเสียอำนาจของท้องถิ่น อำนาจของท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองและหมู่บ้านนั้นเข้มแข็งและสามารถท้าทายอำนาจของเจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งอยู่เสมอ* หลักฐานที่ยืนยันอำนาจของท้องถิ่นในทางปฏิบัติ คือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินของหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรธรรมชาติภายในอาณาเขตของตน และระบบความรับผิดชอบร่วมกันของคนในหมู่บ้านต่อกิจกรรมทั้งส่วนรวมและส่วนตัว[1] ส่วนหลักฐานในทางอุดมการณ์ความเชื่อ คือ การมีผีบ้านเฉพาะของตนเองแตกต่างไปจากผีเมืองเชียงรุ่ง การมีพิธีกรรมเฉพาะที่คนภายนอกไม่อาจเข้าไปร่วมได้[2]

ตำนานสิบสองปันนาเรียกราชวงศ์กษัตริย์ที่ครองราชย์สืบต่อกันมาว่า "เจื๊อเครือเจ้าแสนหวี" เริ่มตั้งแต่ค.ศ.๑๑๖๐-๑๙๕๐ รวมแล้วสิบสองปันนาอยู่ภายใต้ระบบกษัตริย์ ๗๙๐ ปี จำนวนกษัตริย์ที่ครองราชย์นั้นยังเป็นข้อโต้แย้งกันอยู่ แม้ว่าสิบสองปันนาจะปกครองโดยราชวงศ์เจือง เพียงราชวงศ์เดียว แต่การเมืองสิบสองปันนาก็เต็มไปด้วยความขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจระหว่าง "เจื๊อเครือ" การที่เจ้าแผ่นดินไม่สามารถสถาปนาอำนาจเด็ดขาดในการปกครองและการแย่งชิงอำนาจโดยเชื้อพระวงศ์นี้ทำให้ระบบการเมืองของสิบสองปันนาไม่สามารถพัฒนาเกินกว่าระบบสมาพันธรัฐได้

ราชวงศ์เจืองนั้น พยายามสร้างความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันใน"เจื๊อเครือ" ด้วยการแต่งงานเฉพาะในหมู่เจ้านาย จะเห็นได้ว่าบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนานั้นเป็นญาติวงศ์วารกันเกือบทั้งหมด อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมมีกำหนดไว้ว่า เจ้านายไม่ควรแต่งงานกับสามัญชน มีคำกล่าวว่า "เจ้าบ่เอาไพร่ ไตบ่เอาข่า" พระเจ้าแผ่นดินจึงมักแต่งงานกับเชื้อพระวงศ์ที่เป็นธิดาของเจ้าเมืองสำคัญ ๆ และรับธิดาของท้าวขุนชั้นผู้ใหญ่เป็นภรรยารอง ส่วนเจ้านายสตรีนั้นก็มักถูกส่งตัวไปเป็นภรรยาของเจ้าเมืองต่าง ๆ เช่น ธิดา ๖ คนของเสือล่วงฟ้า ได้ส่งไปเป็นนางเมืองต่าง ๆ ดังนี้ ลูกสาวคนโตเป็นนางเมืองแจ้ คนรองเป็นนางเมืองล้านช้าง คนที่สามเป็นนางเมืองซู้ง คนที่สี่เป็นนางเมืองเชียงฮา ในสมัยหลังเจ้าหม่อมของคำ มีนางเทวีเป็นธิดาเจ้าเมืองล่า ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ของสิบสองปันนา ส่วนเจ้าหม่อมมหาวังมีภรรยาเป็นธิดาเจ้าเมือง ต่าง ๆ ถึง ๑๒ คน ทั้งสองต่างมีภรรยาเป็นธิดาท้าวขุนผู้ใหญ่อีกหลายคน[3] เมื่อมีบุตรหลานก็จะใช้สิทธิโดยเชื้อสายนี้ไปครองเมืองต่าง ๆ ดังนั้นเมืองหลายเมืองในสิบสองปันนาเจ้าเมืองมีตำแหน่งเป็นเจ้าหม่อม หมายถึงเป็นเชื้อสายของพระเจ้าแผ่นดิน เช่น เมืองฮำ เมืองล่า เมืองเชียงทอง เมืองยาง เป็นต้น นโยบายดังกล่าวสามารถสร้างความผูกพันระหว่างกษัตริย์กับเมืองต่าง ๆ หรือกับท้าวขุนได้ แต่ก็เกิดปัญหาการสืบตำแหน่งกษัตริย์ มักมีผู้อ้างความเป็นเชื้อสายกษัตริย์ เรียกร้อง

[1] ดูรายละเอียดในบทที่ ๕

[2] ดูรายละเอียดในบทที่ ๖

[3] สัมภาษณ์เจ้าหม่อมมณีคำ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๒๕.

สิทธิของตน ทำให้เกิดสงครามกลางเมืองอยู่เสมอ กล่าวได้ว่าการปกครองภายใต้ระบบเครือญาตินั้นหากเจ้าแผ่นดินไม่เข้มแข็งพอก็จะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี

ปัญหาสิทธิธรรมทางด้านการปกครอง ทำให้อำนาจของกษัตริย์อ่อนแอต้องพึ่งพาขุนนางและเชื้อพระวงศ์ ข้ออ้างของพญามังรายในการทำสงครามยึดอำนาจจากเจ้าเมืองอื่น ๆ คือการที่พระองค์เพียงผู้เดียวได้รับพิธีมุรธาภิเษกเช่นเดียวกับกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ซึ่งเป็นเชื้อสายของลวจังกราช จึงมีสิทธิอันชอบธรรม เหนือดินแดนล้านนา[1] ส่วนสิบสองปันนานั้นเชื้อสายของกษัตริย์กระจายไปอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ไม่มีข้อกำหนดที่แน่นอนในการกำหนดตัวผู้เป็นรัชทายาทนี้ทำให้เกิดการรบพุ่งแย่งอำนาจกันในหมู่เชื้อพระวงศ์อยู่เสมอ ดังนั้นผู้ที่จะขึ้นมาเป็นเจ้าแผ่นดินต้องแสวงหาความสนับสนุนจากท้าวขุนและเจ้าเมืองสำคัญ ๆ ซึ่งก็มีผลให้พระองค์ไม่อาจสร้างสมอำนาจที่เด็ดขาดได้อย่างแท้จริง[2] การที่ไม่สามารถอ้างชาติกำเนิดของตนเหนือผู้อื่นอย่างเด็ดขาดได้ จึงต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวหรือความสนับสนุนจากเจ้าเมืองสำคัญ ๆ และท้าวขุนชั้นผู้ใหญ่

ในขณะที่เจ้าแผ่นดินเป็นประมุขสูงสุดของสิบสองปันนา พระองค์เปรียบเหมือนเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ หรือศูนย์รวมทางด้านจิตใจมากกว่าเป็นผู้ปกครองรัฐอย่างแท้จริง ในสิบสองปันนาทั้งระดับรัฐและระดับเมืองการบริหารราชการอยู่ภายใต้เจ้านายและท้าวขุน ตามที่ระบุไว้ในข้อมูลหลักฐานที่บันทึกไว้ในราวคริสตศตวรรษที่ ๑๙ และจากการสำรวจในกลางคริสตศตวรรษที่ ๒๐ โดยข้าราชการจีนก่อนการปฏิรูปที่ดินในสิบสองปันนา[3] โครงสร้างในการบริหารราชการมีส่วนในการจำกัดอำนาจของเจ้าแผ่นดินและส่งเสริมอำนาจของท้าวขุนหน่วยงานที่บริหารราชการภายใต้เจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนาในส่วนกลางหรือประจำที่เมืองหลวงนี้มี ๒ หน่วยด้วยกัน คือ เหนือสนามใน และเหนือสนามนอก ข้อที่น่าสังเกต คือ เจ้าแผ่นดินจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรง แต่จะทรงพิจารณาในขั้นตอนสุดท้ายของการตัดสินใจหรือตัดสินนโยบายที่หน่วยงานสนามในหรือสนามนอกตัดสินไม่ได้เท่านั้น ดังนั้นบรรดาเจ้านายขุนสนามทั้งหลายจะมีอำนาจบริหารราชการในทางปฏิบัติมากกว่าเจ้าแผ่นดิน

เหนือสนาม ในเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่หลักเกี่ยวข้องกับเจ้าแผ่นดินและเชื้อพระวงศ์มีบางตำแหน่งหรือขุนสนามในบางคนเกี่ยวข้องกับการบริหารราชการแผ่นดินทั่วไปอยู่ด้วย การปกครองของสิบสองปันนานั้นเหมือนกับรัฐไทแบบจารีต ที่หน่วยงานต่างๆมีการทำงานที่ไม่ได้แบ่งแยกชัดเจน และไม่มีการกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบตายตัว ตำแหน่งต่าง ๆ ที่

---

[1] คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี , ๒๕๑๔) หน้า ๘.

[2] เช่นเจ้าหม่อมสอและเจ้าหม่อมแสงแย่งอำนาจกัน เจ้าหม่อมสอผู้พี่ถูกฆ่าตาย เจ้าหม่อมแสงได้เป็นเจ้าแผ่นดิน แต่ต่อมาถูกท้าวขุนเมืองล่าฆ่าตาย เจ้าฟ้าเชียงตุงจึงสนับสนุนให้เจ้าหม่อมคำถือ โอรสของเจ้าหม่อมสอ ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๗๘.

[3] ข้อมูลจากตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนาไม่บ่งชัดว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการบริหารรัฐอย่างไรบ้าง แต่มักจะระบุถึงการที่ท้าวขุนหรือไพร่เมืองมีส่วนในการเลือกสรรเจ้าแผ่นดิน.

อยู่ในเหนือสนามในไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะรับใช้เจ้าแผ่นดิน แต่มีหน้าที่ทั้งการดูแลรักษาความปลอดภัย การควบคุมการเก็บส่วยภาษี ตรวจสอบการทำงานของเหนือสนามนอกและเมืองต่าง ตลอดจนประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของเมือง เหนือสนามในประกอบด้วยเสนาท้าวขุน ดังนี้[1]

๑. เจ้าหม่อมอุปราจา หรือเจ้าอุปราช เป็นตัวแทนพระเจ้าแผ่นดิน ดูแลการบริหารราชการ ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าแผ่นดินในโอกาสต่างๆที่ได้รับมอบหมาย ที่น่าสนใจคือตำแหน่งนี้ไม่ใช่ตำแหน่งรัชทายาท รัชทายาทมักเป็นโอรสองค์ใหญ่ของเจ้าแผ่นดิน แต่ถ้าไม่มีโอรสเจ้าแผ่นดินจะกำหนดเอง เช่น กรณีของเจ้าหม่อมหลวงไม่มีโอรส จึงรับเอาเจ้าหม่อมคำลือผู้เป็นหลานเป็นโอรสบุญธรรมและให้รับตำแหน่งเจ้าแผ่นดินต่อจากพระองค์[2]

๒. เจ้าหลวงปราสาท มีหน้าที่ดูแลหอหลวง จัดการทรัพย์สินส่วนพระองค์ ยุ้งฉางข้าว จัดการเสด็จประพาสในโอกาสหรือเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น เทศกาลเข้าพรรษาออกพรรษา และคุมคนครัวจากบ้านสาและบ้านดิ่ง

๓. เจ้าหลวงนาแพน มีหน้าที่ตรวจตราความเรียบร้อยของงานต่าง ๆ ในหอหลวง ตรวจตราการเดินทางของพระเจ้าแผ่นดิน ดูแลขบวนเสด็จของเจ้าแผ่นดิน ในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษาออกพรรษา เมื่อเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากหอ นาแพนต้องฟ้อนแพนนกยูงตามหลัง โดยเอาแพนนกยูงปัดรอยเท้าของเจ้าแผ่นดิน รับผิดชอบในพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ

๔.เจ้าหลวงนาก่าง มีหน้าที่ควบคุมกิจการท้องถิ่น รับผิดชอบความปลอดภัยของเจ้าแผ่นดินและต้อนรับแขกต่างเมือง

๕. เจ้าหลวงนาขวา มีหน้าที่ดูแลขุนหาญ ซึ่งมีอยู่ประจำในทุกหมู่บ้าน ตั้งแต่ระดับจ่าหรือแสน ในระดับลวงมีพญาและรองพญาหาญ มีหน้าที่ทำศึกยามสงคราม ยามสงบก็ช่วยขุนบ้านดูแลความเรียบร้อย ผู้ช่วยนาขวาได้แก่ เจ้าเจื่องหาญและเจ้าหลวงนาซ้าย

๖. เจ้าหลวงนาช้าง มีหน้าที่ตรวจสอบและติดตามเรื่องที่เมืองและหมู่บ้านต่าง ๆ รายงานให้เหนือสนามแก้ไข ดูแลช้างทรงของเจ้าแผ่นดิน เครื่องทรงและเครื่องใช้ต่าง ๆ จัดการเซ่นไหว้เทวดาช้าง ปีละครั้ง และจัดการบวงสรวงใหญ่ ๓ปี ๑ ครั้ง

๗. เจ้าหลวงนาหอก มีหน้าที่ตรวจสอบและติดตามปัญหาที่หัวเมืองรายงานมาให้เหนือสนามแก้ไข เวลาเข้าพรรษาออกพรรษาต้องจัดคนถือหอกถือง้าวเข้าขบวนเกียรติยศ ต้องดูแลหอกง้าวไม่ให้ผู้ใดมาทำการใด ๆ ที่เป็นการล่วงละเมิดได้ ถ้ามีคนละเมิดจะจัดการปรับ

๘. เจ้าหลวงนาโกด ทำหน้าที่นาย "ไทใช้" เป็นหัวหน้าข้าหอ เมื่อมีแขกต่างเมืองและเจ้าเมืองมา หรือเมื่อเจ้าแผ่นดินทำบุญ หรือมีงานกินแขก หรือหอหลวงมีคนป่วยต้องจัดการทำบุญหรือส่งผี ในพิธีแต่งตั้งเจ้าเมือง นาโกดเป็นตัวแทนเจ้าแผ่นดิน ขี่ม้าไปวัดเพื่อควบคุมพิธีดื่มน้ำสัตยาบันของเจ้านายท้าวขุนต่าง ๆ

---

[1] ดาว กวาง เฉียง (เจ้าหลวงนาช้าง) , อ้างแล้ว , หน้า ๗๑-๘๗.

[2] สัมภาษณ์เจ้าหม่อมมณีคำ

๙. เจ้าหลวงแห่แยง ทำหน้าที่จุดตะเกียงหอหลวงพระเจ้าแผ่นดินและสถานที่ที่เจ้าแผ่นดินและหม่อมนางรับแขก ซ่อมและสร้างคอกม้าหอหลวง และรางให้อาหารม้า นอกจากนี้แห่แยงยังทำหน้าที่เซ่นไหว้เทวดาม้าและเทวดาช้าง

๑๐. เจ้าหลวงแห่น่าง ทำหน้าที่ฝั้นถักตาข่ายล่าสัตว์สำหรับเจ้าแผ่นดินออกไปขับเถื่อนและขึงตาข่ายดักสัตว์ให้ ยังมีหน้าที่จุดตะเกียงที่หอหลวง ซ่อมแซมคอกม้าหลวง ดูแลการบวงสรวงเสื้อเมือง และบวงสรวงเทวดาม้า เดือนห้าทุกปีมีหน้าที่ไปเมืองนุน เพื่อหาเก็บขี้ค้างคาวมาทำดินประสิวให้กับราชสำนัก

๑๑. เจ้าหลวงขันคำ เป็นหัวหน้าผู้ควบคุมข้าหอหรือไทใช้ในหอหลวง มีส่วนในการรับแขกบ้านแขกเมือง การทำบุญของเจ้าแผ่นดิน งานฉลอง งานเลี้ยงของราชสำนัก ตลอดจนการรักษาพยาบาลของเจ้าแผ่นดิน อยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า "ไจ้สามจุ้ม" คือ นากวด ขันคำ และจอมแปง[1]

๑๒. เจ้าหลวงนาซ้าย เป็นผู้ช่วยนาขวายามทำศึกสงคราม ระดมพลขุนหาญทำการรบ

๑๓. เจ้าหลวงนาข่วงเป็นผู้ดูแลการทำแซ่ทอง เป็นเครื่องยศสำหรับแบกในขบวนเกียรติยศ[2]

๑๔. เจ้าหลวงนายม้า ทำหน้าที่เลี้ยงและดูแลม้าตลอดจนเครื่องใช้สำหรับม้าของเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ยังทำหน้าที่หมอหลวงเมื่อเจ้าแผ่นดินหรือเชื้อพระวงศ์ป่วยไข้

๑๕. เจ้าหลวงนาวอ เป็นท้าวขุนมีหน้าที่ทำวอและดูแลวอของพระเจ้าแผ่นดินเมื่อเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ทำพิธีพุทธาภิเษก นาว่อทำหน้าที่สร้างห้องอาบน้ำพุทธาภิเษก จัดหาน้ำพุทธาภิเษกและเครื่องหอม

๑๖. เจ้าหลวงเจืองหาญ ทำหน้าที่ช่วยเจ้าหลวงนาขวา เป็นผู้นำขุนหาญในการทำสงคราม เป็นกองหน้า

๑๗. เจ้าแห่วังน้อย มีหน้าที่คุมนักโทษไปสนามประหารชีวิตเมื่อเจ้าแผ่นดินตัดสินแล้ว[3] แห่วังน้อยทำหน้าที่จุดตะเกียงในหอหลวงปีละ ๑ เดือน ดูแลคอกม้าเจ้าแผ่นดิน และดูแลพิธีเซ่นไหว้เสื้อเมือง

---

[1] สัมภาษณ์เจ้าหลวงนาโกด.

[2] เหมือนปี๊ดป๊าวไม้ไล่จามร มีความยาว ๖ ไม้(๑ไม้ยาวเท่ากับ ๑ฟุต) ทำด้วยเครือเถาวัลย์ป่าทาด้วยรักสีดำรองพื้น แล้วทาทับด้วยรักแดงอีกชั้นหนึ่ง สุดท้ายชุบทอง ทั้งนี้บ้านข่วงเมืองหนที่เป็นลูกล่ามทำให้ ใช้แบกเข้าขบวนแห่เมื่อเจ้าแผ่นดินไปวัด เป็นลำดับที่หนึ่งของกองเกียรติยศ เมื่อเจ้าแผ่นดินเข้าวิหารวัดก็แยกยืนสองข้างประตูวิหาร ถ้าอยู่ในหอหลวงก็แยกกันยืนสองข้างประตูหอ

[3] แห่วังน้อยเป็นผู้เอาดาบของพระเจ้าแผ่นดินขีดรอบๆคอนักโทษ ก่อนที่จะเอาดาบให้นาวอนทำหน้าที่ตัดคอ

๑๘. นาวอน ทำหน้าที่เพชฌฆาต ถ้าไม่ทำการประหารชีวิตด้วยตนเอง ต้องจ้างคนอื่นแทนโดยออกเงิน ๓ หมัน (๖ เหรียญ) และดูแลให้ข้าม่อนซ่อมแซมถนนหนทางหลังจากออกพรรษา

๑๙. พญานาน้อย ทำหน้าที่บวงสรวง "เทวดาสั่น" เป็นผู้ควบคุมสาลูกกุ้ย ซึ่งเป็นลูกล่ามของเทวดาสั่น

๒๐. เจ้าจอมแพง เป็นนายไทใช้ (ร่วมกับนาโกดและขั นคำ) หัวหน้าคุมข้าหอหลวง ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง รับใช้เจ้าแผ่นดินเวลาทำบุญและงานเลี้ยงกินแขกเทศกาล หรือเมื่อเจ้าแผ่นดินและเชื้อพระวงศ์เจ็บป่วย

๒๑. พญานากว่าง มีหน้าที่เอากาบกล้วยมาทำเป็นรินน้ำสำหรับทำพิธีพุทธาภิเษกเจ้าแผ่นดิน และจัดพิธีบวงสรวงเสื้อเมือง

๒๒. พญานารถ ทำหน้าที่ดูแลรถเจ้าแผ่นดิน ปีใหม่ เข้าพรรษาออกพรรษา เมื่อไปทำบุญนารถต้องเอาหมากพลูใส่จานเงินถวายพระเจ้าแผ่นดินและบรรดาเจ้าเมืองและปรุงอาหารให้เจ้าแผ่นดินหลังจากเสร็จพิธีบวงสรวงเสื้อเมือง

๒๓. พญานาวา(พญาเทียมนายเรือ) เป็นผู้ดูแลเรือของเจ้าแผ่นดิน[1]

๒๔.พญานาพราน รวมทั้งพรานล่าสัตว์และพรานหาปลา มีหน้าที่จับจองหัวเลี้ยวของแม่น้ำห้าที่มีน้ำขังเป็นหนองบึง ให้เป็นหนองปลาของเจ้าแผ่นดินและเก็บส่วยจากชาวบ้านที่มาตกปลา

๒๕. พญานาน้าว มีหน้าที่ถวายไข่ไก่ ๑๐๐ ฟอง ปลา ๒๐ ตัวแก่เจ้าแผ่นดินในปีใหม่ฮ่อ(ตรุษจีน)

๒๖. พญานาฝอย มีหน้าที่ฝั้นเชือกสำหรับมัดนักโทษ และเมื่อเจ้าแผ่นดินนอนแฮ (สวรรคต) ทำหน้าที่ฝั้นเชือกใหญ่จากไม้ไผ่ เพื่อใช้มาชักลากปราสาทวางศพ

๒๗ พญาบานฟาย เป็นผู้ช่วยพญานาวาดูแลเรือเจ้าแผ่นดิน เมื่อเจ้าแผ่นดินทรงเรือ พญานาวาอยู่ท้ายเรือ พญาบานฟายเป็นคนคัดเรือ

๒๘. พญาเวียงเหื้อ ทำห้องสรงน้ำให้เจ้าแผ่นดินในพิธีมุรธาภิเษกและทำศาลเทวดาสำหรับจอดเรือพระที่นั่ง

สำหรับท้าวขุนเหนือสนามในนี้จะเห็นได้ว่าหน้าที่หลักคือการรับใช้เจ้าแผ่นดินทั้งในหอหลวงและดูแลจัดการพิธีกรรมสำคัญๆของเมือง อย่างไรก็ตามท้าวขุนที่ดูแลทางด้านการทหารอย่างพญาหลวงนาขวา พญานาซ้ายและเจ้าเจืองหาญก็อยู่ในเหนือสนามใน แสดงให้เห็นถึง

---

[1] ก่อนปีใหม่สงกรานต์ต้องซ่อมแซมเรือพระที่นั่งให้เรียบร้อย เมื่อเจ้าแผ่นดินจะทรงเรือจากเวียงผาครางถึงกาดล้าน พญานาวาเป็นผู้ดูแลและพายเรือในพิธีสรงน้ำมุรธาภิเษก และเป็นผู้ทำรางน้ำทองคำ เป็นรูปเรือ ทำด้วยไม้ยาว ๖๐ เซนติเมตร ลึก ๑๕ เซนติเมตร ทารัก ใช้ในพิธีสรงน้ำ

การให้ความสำคัญกับกำลังทหารเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย นอกเหนือไปจากการใช้ระบบเกณฑ์กำลังเมื่อมีความจำเป็น แม้ว่าจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบหลายอย่าง แต่ท้าวขุนเหล่านี้จะมีชาวบ้านที่เป็นลูกล่ามรับใช้และหาสิ่งของต่างๆที่ประสงค์ให้โดยไม่ได้ต้องออกเสียเป็นส่วนตัว

เหนือสนามนอกเป็นองค์กรการบริหารราชการแผ่นดินที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเมืองและประชาชน เจ้าแผ่นดินจะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับงานของสนามนอกแต่จะส่งท้าวขุนบางคนจากเหนือสนามในมาประชุมกับเหนือสนามนอกด้วย[1] บางคนมีหน้าที่ทางด้านการปกครอง เช่น เจ้าหลวงนาก่าง เจ้าหลวงนาขวา เจ้าหลวงนาช้าง และเจ้าหลวงนาหอก สำหรับท้าวขุนนางในสนามนอก มีเจ้าเชียงฮาเป็นเค้า เหนือสนามนอกเป็นหน่วยงานในการบริหารสิบสองปันนา การงานต่าง ๆ เจ้าเชียงฮาต้องปรึกษากับบรรดาเสนาที่เรียกรวมกันว่า “สี่ขเจิง” ประกอบด้วยเจ้าเชียงฮาและเสนาอีก ๓ คน กรณีที่มีปัญหาแก้ไขไม่ได้จะรายงานเจ้าอุปราช เจ้าอุปราชจัดการไม่ได้ต้องทูลเจ้าแผ่นดิน สมาชิกของเหนือสนามนอกประกอบด้วย “สี่ขเจิง” ถือเป็นเสนาบดีใหญ่ คือ เจ้าเชียงฮา เจ้าฮ้อยด่างบ้านออด เจ้าฮ้อยด่างบ้านขุม และเจ้าฮ้อยด่างจอมวัง นอกจากนี้มี เจ้าหลวงกาดและเจ้าเมือง ทั้งหลาย แต่ละคนมีที่นั่งตามฐานะความสำคัญของตนเอง อย่างไรก็ตามภายหลังมีปัญหาการเดินทางยากลำบาก เจ้าเมืองทั้งหลายไม่สะดวกที่จะมาประชุมเหนือสนามนอกด้วนตนเอง จึงเสนอชื่อเสนาท้าวขุนเหนือสนามให้เป็นตัวแทนร่วมประชุมเหนือสนามเรียกว่า “พ่อล่ามเมือง” ถ้ามีการพิจารณาในประเด็นหนึ่งประเด็นใดซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะกิจ ก็เชิญท้าวขุนที่เกี่ยวข้องเข้าร่วม เช่นถ้าเป็นเรื่องกองกำลังก็ให้เจ้าหลวงนาขวาเจ้าหลวงนาซ้ายและเจ้าหลวงเจืองหาญเข้าร่วมประชุม ถ้าเป็นเรื่องหัวเมืองหนึ่งหัวเมืองใดก็ท้าวขุนผู้เป็นล่ามเมืองนั้นเข้าร่วม สำหรับการประชุมประจำเทศกาลเข้าพรรษาออกพรรษา ซึ่งเป็นการประชุมสำคัญประจำปีปีละ ๒ ครั้ง และการประชุมเรื่องสำคัญเกี่ยวข้องกับทุกฝ่าย ท้าวขุนทั้งหมดต้องเข้าร่วมประชุม ในการประชุมปกติธรรมดาของเหนือสนามนอก เหนือสนามในจะส่งเสนาเข้าร่วม ๓ คน แต่การประชุมของเหนือสนามในนั้น เหนือสนามนอกจะไม่เข้าร่วม

[1] Shih Cheng Hsieh, “Ethnic-political adaptation and ethnic change of the Sipsong Panna Dai: An ethnohistorical analysisi” Ph.D dissertation, University of Washington, 1989, p.109.

เหนือสนามนอกประกอบด้วยเสนาท้าวขุนที่มีบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ดังนี้[1]

๑. เจ้าเชียงฮา หรือพญาแสนเจียงฮา[2] เป็นประธานของเหนือสนามนอก รับผิดชอบงานปกครองทั้งหมดของเหนือสนาม เป็นผู้ทำสาส์นแจ้งราชการงานเมืองไปยังเมืองต่าง ๆ ตามคำบัญชาของเจ้าแผ่นดิน

๒. เจ้าฮ้อยด่างบ้านออด[3] เป็นท้าวขุนตำแหน่งสำคัญ บางครั้งเรียกว่า "ตุ๊หลวงเก๊า" ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าเชียงฮาบริหารราชการเหนือสนามนอก ดูแลการคลังและภาษี และทำหน้าที่บวงสรวงเสื้อเมือง[4]

๓. เจ้าฮ้อยด่างบ้านขุม เป็นฝ่ายกฎหมายและสำมะโนครัว อีกทั้งยังมีหน้าที่สำคัญในการทำพิธีเซ่นไหว้เสื้อเมืองทั้ง ๕ แห่งเหมือนตุ๊หลวงเก๊า

๔. เจ้าฮ้อยด่างจอมวัง ทำหน้าที่เก็บเงินหัวเรือน เก็บภาษี และการเกณฑ์แรงงานในยามศึกสงคราม หรือในการก่อสร้าง เกณฑ์เสบียงและต้อนรับแขกเมือง

๕. เจ้านากาด หรือ เจ้าฮ้อยด่างกาด เรียกย่อ ๆ ว่าเจ้ากาด มีหน้าที่ตรวจตรางานบริหารราชการทุกอย่าง เช่น ด้านการคลัง การเก็บรักษาและใช้จ่ายเสบียง การรับแขก การจัดงานในเทศกาลสำคัญ ๆ และปีใหม่สังขาร เป็นผู้ดูแลการละเล่นรื่นเริง เช่น แสดง "กาละสับ" (ระนาด) ตรวจตรา "การเมือง" หมายถึงการเกณฑ์แรงงานระดับเมือง ดูแลบวงสรวงเสื้อเมือง ดูแลการไปมาหาสู่ของบ้านพี่เมืองน้อง ต้อนรับแขกเมืองที่มาคารวะเจ้าแผ่นดิน

ท้าวขุนเหล่านี้ถือเป็นหลักในเหนือสนามนอก แต่ในการประชุมยังมีเสนาท้าวขุนอื่น ๆ ท้าวขุนจากเหนือสนามใน และเจ้าเมืองซึ่งจะมีการลำดับที่นั่งเจ้าเมืองต่าง ๆ เช่น เจ้าเมืองลา (เชียงเหนือ) เจ้าเมืองแช่ เจ้าเมืองเชียงทอง เจ้าเมืองลวง เจ้าเมืองพง เจ้าเมืองเชียงลอ เจ้าเมืองอูเหนือ เจ้าเมืองอูใต้ เจ้าเมืองหน เจ้าเมืองฮาย เจ้าเมืองอีปัง เจ้าเมืองอีงู เจ้าเมืองฮิง เจ้าเมืองนน แสดงถึงความสำคัญและฐานะของเมืองต่าง ๆ ซึ่งไม่เท่าเทียมกัน[5]

เหนือสนามนอกมีข้าราชการประจำที่ทำงานประจำ คือ เจ้าหลวงแขก พญาบังคม ขุนแขก ซึ่งทำหน้าที่จดบันทึกและร่างเอกสาร มีข้าราชการธุรการ และท้าวขุนตำแหน่งพ่อเมืองฮ่อ พ่อเมืองม่าน ทำหน้าที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองตามที่กำหนด

---

[1] ดาว กวาง เนียง (เจ้าหลวงนาช้าง), อ้างแล้ว. หน้า๔๑-๔๖.

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว , หน้า ๕๔.

[3] ฮ้อยด่างเป็นขั้นนาทนาหรือศักดินาขั้นสูงสุดของเชียงรุ่ง บ้านออดเป็นชื่อหมู่บ้านริมน้ำออดของเชียงรุ่ง ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเจ้าร้อยด่างผู้นี้ต้องควบตำแหน่งเป็นพ่อถ่ามบ้านออด เลยได้ชื่อเป็นร้อยด่างบ้านออด หรือเจ้าร้อยด่างบ้านออด

[4] ทั้งหมด ๕ แห่ง คือ ที่สบออด (น้ำออดเป็นแควของน้ำห้า สบออดคือบริเวณที่น้ำออดไหลไปบรรจบน้ำห้า) ที่ประตูดงหย่าง (บ้านเชียงล้าน) ที่เรือนช้าง (เวียงผาคราง) ที่เรือนม้า (เวียงผาคราง) และที่ปางผาลา (ใกล้เวียงผาคราง)

[5] เสนาอำมาตย์ดังกล่าวอยู่ในตอนกลางของที่ประชุม ที่ประชุมภาษาลื้อเรียกว่า "สนาม" ซึ่งตรงกับนิยามโบราณของคำนี้ สนามของเวียงผาครางเป็นอาคารเหมือนศาลาขนาดใหญ่ สร้างติดกับพื้นมุงกระเบื้อง ไม่มีฝาผนังกั้นทั้งสี่ด้าน แต่ทำเป็นลูกกรงกั้นไว้ ตรงกลางก็ใช้ลูกกรงกั้นเป็นห้องกลางสำหรับเสนาอำมาตย์ นอกห้องกลางเป็นที่นั่งของบรรดาเจ้าเมืองเสนาระดับนาสิบและขุนแขก จ่ามขามที่มาจาก ๓ ด้าว คือ บ้านกลางเชียง บ้านขวงช้าง บ้านหนองตุมของเวียงผาคราง กับทั้งพ่อเมืองฮ่อ พ่อเมืองม่าน ดูรายละเอียดใน Richardson and McLeod' Journal, 1836.

จากโครงสร้างการบริหารในเมืองหลวงดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ท้าวขุนเหนือสนามนั้นมีอำนาจและอิทธิพลเนื่องจากเป็นผู้บริหารราชการในส่วนกลาง แม้ว่ากิจการต่าง ๆ จะต้องขอความเห็นชอบเจ้าแผ่นดินก่อนดำเนินการ และเจ้าแผ่นดินมีสิทธิที่จะไม่เห็นด้วยและให้พิจารณาใหม่ก็ตาม ในกรณีที่เจ้าแผ่นดินมีความเห็น เหนือสนามก็สามารถที่จะไม่เห็นด้วยและขอให้พิจารณาใหม่ได้เช่นกัน เหนือสนามจะประชุมปีละ ๒ ครั้ง คือ เดือนเก้าเข้าพรรษาและเดือนสิบสองออกพรรษา ในกรณีที่มีเรื่องสำคัญก็เรียกประชุมได้ ในการประชุมเหนือสนามมักเป็นเรื่องสำคัญ เช่น[1]

๑. การแบ่งเขตหรือเปลี่ยนแปลงเขตปกครอง
๒. การสืบทอดหรือแต่งตั้งถอดถอนเจ้าแผ่นดินหรือเจ้าเมืองต่าง ๆ
๓. ไกล่เกลี่ยหรือแก้ไขข้อพิพาทระหว่างเมือง
๔. พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ที่เมืองขอให้ช่วยแก้ไข
๕. จัดทำหรือแก้ไขกฎระเบียบของท้องที่
๖. พิจารณาการทำสงครามหรือสงบศึกกับต่างรัฐ
๗. กำหนดภาระการถวายเครื่องราชบรรณาการจากเมืองต่าง ๆ
๘. พิจารณากิจการที่เจ้าแผ่นดินขอความเห็น

แม้ว่าท้าวขุนจะมีอำนาจมากในทางปฏิบัติ แต่ไม่ปรากฏว่ามีท้าวขุนของสิบสองปันนาคนใดปราบดาภิเษกขึ้นมาเป็นเจ้าแผ่นดิน จะมีก็แต่การสนับสนุนให้ “เจื้อเครือ” ของเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ๆ ขึ้นมา ในประวัติศาสตร์สิบสองปันนาการสืบราชสมบัตินั้นไม่ได้จำกัดอยู่ที่การสืบจากพ่อไปยังลูกเสมอไป มีการเชิญลูกพี่ลูกน้องคือลูกของกษัตริย์องค์ก่อนหรือน้องชายของกษัตริย์องค์ก่อนขึ้นครองราชย์แทนที่จะเป็นลูก แต่ผู้ที่ขึ้นมารับตำแหน่งเจ้าแผ่นดินนั้นจะต้องเป็น “เจื้อเครือ” ผู้ที่ไม่ใช่เชื้อสายกษัตริย์ไม่สามารถขึ้นมาเป็นเจ้าแผ่นดินของสิบสองปันนาได้เลย ยกตัวอย่างเช่น ท้าวพูวาก(ค.ศ. ๑๒๗๒-๑๒๘๖)ตายลงโดยไม่มีรัชทายาท ท้าวขุนทั้งหลายจึงได้ไปอัญเชิญยี่เพียงลากซายเจ้าเมืองพงสาลีผู้เป็นน้องชายให้กลับมาครองเมืองเชียงรุ่ง และท้าวกมมาร (ค.ศ.๑๔๑๓-๑๔๑๔) เป็นน้องชายของท้าวสิดาคำ (ค.ศ.๑๓๙๑-๑๔๑๓) ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพี่ชาย เนื่องจากลูกชายของท้าวสิดาคำ คือ ท้าวกือเมือง “...ร้ายงาน คิดป่านการบ่ตามรีต ท้าวขุนแลไพร่ไททังหลายจึงบ่หื้อเป็นเจ้าแทนพ่อ...”[2]

---

[1] เน แสิงจางและจางหยวนชิ้ง ชนชาติไท แปล โดยคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน (กรุงเทพ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๐), หน้า ๓๐-๓๑

[2] เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๓๖.

ระบบการเมืองของสิบสองปันนาไม่ได้พัฒนาเข้าสู่ระบอบศักดินาเต็มรูปแบบเหมือนรัฐไทอย่างล้านนาหรืออยุธยา เพราะกษัตริย์ของสิบสองปันนาไม่สามารถยึดอำนาจได้เด็ดขาด แม้จะมีความพยายามที่จะส่งลูกหลานออกไป "กินเมือง" สำคัญๆ เพื่อรักษาอำนาจของราชวงศ์ เริ่มตั้งแต่สมัยพญาเจืองได้รวบรวมอำนาจตั้งบ้านเมืองขึ้นแล้วก็ได้วางนโยบายขยายอำนาจด้วยการส่งลูกหลานไป "สร้างบ้านแปงเมือง"ตามหนังสือปึ๊นเมืองหรือตำนานเมืองสิบสองปันนาระบุว่า ส่งลาวเยื้อเรืองไปกินเมืองล้านนา อ้ายกงหรือพุงไปกินเมืองแกวเชียงราย ยี่คำเรืองไปกินเมืองเวียงจันทน์ ส่วนสามไคเนืองให้ปกครองเชียงรุ่งต่อไป ในสมัยหลังเสือล่วงฟ้าซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจมาก ได้รับการยกย่องว่ามีความสามารถในด้านการปกครอง ขยายอำนาจไปสู่หัวเมืองต่าง ๆ ด้วยการส่งลูกชายไปกินเมือง เสือล่วงฟ้ามีลูกชาย ๙ คนได้กินเมืองต่าง ๆ ดังนี้

๑.ท้าวผาแสงกินเมืองแทนพ่อ
๒. ท้าวจอมผาเป็นเจ้าเมืองลวง
๓. ท้าวแซวเป็นเจ้านาหมื่นหลวง
๔. ท้าวยอดเป็นเจ้าเมืองหลวงน้ำทา
๕ .ท้าวคำเป็นเจ้าเมืองอูเหนือ
๖. ท้าวอุดเป็นเจ้าเมืองหุน
๗. ท้าวสมเป็นเจ้าเมืองงาดเมืองขาง
๘. ท้าวฟ้าน้อยเป็นเจ้านาหมื่นหลวงกับท้าวแซว
๙. ท้าวซอดซ้อยเป็นเจ้าเชียงลู

แต่ปรากฏว่าความเข้มแข็งจะคงอยู่เฉพาะในรัชกาลนั้น ๆ หลังจากนั้นแล้วนโยบายสร้างความเข้มแข็งกลับกลายเป็นดาบสองคมที่บั่นทอนอำนาจเจ้าแผ่นดินและสร้างความแตกแยกทางการเมืองในหมู่เจ้านาย เพราะบรรดาลูกหลานที่ส่งออกไปนั้นจะถือโอกาสสร้างความเข้มแข็งทางการเมืองของตน แล้วหวนกลับมาแย่งชิงอำนาจจากเจ้าแผ่นดินองค์ต่อ ๆ มา ในช่วงต้นราชวงศ์เจืองนี้ความขัดแย้งทางการเมืองยังปรากฏน้อย มีความพยายามที่จะแย่งชิงอำนาจระหว่างเชื้อพระวงศ์ เนื่องจากไม่มีข้อกำหนดชัดเจนในการครองราชย์ เช่นกรณีของยี่เพียงเจ้าเมืองหุนเมืองฮายและเมืองแจ้ พยายามชิงอำนาจจากอ้ายพุงผู้เป็นพี่ชาย

ปัญหาความไม่ชัดเจนในการสืบอำนาจของเจ้าแผ่นดินนี้ทำให้ท้าวขุนซึ่งมีอำนาจในราชสำนักหรือที่มีฐานะเป็นราชนิกูล มีบทบาทและอำนาจในการเป็นผู้แต่งตั้งหรือสนับสนุนกษัตริย์ (king maker) กรณีที่น่าสนใจและแสดงถึงบทบาทอำนาจของท้าวขุนเกิดขึ้นหลังสมัยท้าวสิดาคำ คือ การที่ท้าวขุนเป็นผู้เลือกท้าวกุมมาร น้องชายของท้าวสิดาคำขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน

แทนท้าวกือเมืองซึ่งเป็นลูกเพราะ “...ท้าวกือเมืองร้ายงาน คิดป่านบ่ตามรีต...”[1] ทำให้ท้าวกือเมืองไม่พอใจ พยายามคิดแย่งชิงอำนาจอยู่เสมอ จนท้าวกุมมารตายจึงได้ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินในค.ศ ๑๔๑๔ ปรากฏว่าท้าวกือเมืองยังประพฤติไม่ชอบ กดขี่ข่มเหงทำร้ายประชาชนจนท้าวขุนที่มีความสามารถเกรงจะถูกทำร้าย จึงหนีไปอยู่บ้านเมืองอื่น ทำให้ขาดกำลังในการบริหารราชการ สร้างความเดือดร้อนจน “...ไพร่บ่อยู่บ้าน ข้าบ่อยู่เมือง...” น้องชายของท้าวกือเมือง คือ ท้าวคำเทียดได้ร่วมมือกับท้าวขุนเหนือสนามยึดอำนาจจากท้าวกือเมือง จับตัวส่งไปอยู่เมืองหุน และฆ่าเสียที่เมืองขอน หลังจากนั้นยกให้ท้าวบากองลูกท้าวกือเมืองเป็นเจ้าแผ่นดินแทน (ค.ศ. ๑๔๑๕-๑๔๑๕) โดยท้าวคำเทียดผู้เป็นอาทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการ

ในจำนวนเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาทั้งหมด ผู้ที่แสดงความพยายามในการสถาปนาอำนาจเด็ดขาดได้ คือ เสือล่วงฟ้า(ค.ศ.๑๔๑๗-๑๔๓๑) ซึ่งนับเป็นเจ้าแผ่นดินที่มีบทบาทน่าสนใจ สามารถสถาปนาอำนาจได้ด้วยความสามารถของตนเอง แสดงว่าอำนาจของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนานั้นขึ้นอยู่กับความสามารถส่วนตัวมากกว่าปัจจัยอื่น แต่เดิมเสือล่วงฟ้าเป็นเพียงหลาน (ลูกของน้องชาย)ของท้าวสิดาคำเจ้าแผ่นดินในเวลานั้น แต่ด้วยความเฉลียวฉลาดท้าวสิดาคำจึงรับเป็นลูกบุญธรรมและบุตรเขย ให้รับราชการจนได้ตำแหน่งเป็นเจ้าพลศึก กินนาเมืองพง ต่อมายังได้กินนาเมืองหุน เมืองฮายและเมืองแจ้ เมื่อเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพ่อตาสิ้นพระชนม์ มีการตั้งเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ โดยไม่ปรึกษา ทำให้เสือล่วงฟ้าระแวงว่าท้าวคำเทียดต้องการอำนาจเสียเอง จึงไม่ยอมรับกษัตริย์องค์ใหม่ ได้ชักนำกำลังของเมืองแลมมาต่อสู้กับท้าวคำเทียด ท้าวคำเทียดสู้ไม่ได้หนีไปอยู่ที่เมืองเชียงฮา พยายามจะหนีไปพึ่งจีนแต่ไม่ทันถูกเสือล่วงฟ้าจับประหารชีวิตเสียก่อน

เสือล่วงฟ้าขยายอำนาจเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่เพียงแต่การสร้างความไว้วางใจให้ราชสำนักจีน มีการสร้างพันธมิตรกับเมืองต่าง ๆ เช่น ยกน้องสาวให้เจ้านายเมืองแลมซึ่งมาช่วยทำศึกกับท้าวคำเทียด สมนาคุณด้วยการให้กินนาหมื่นหลวงและต่อมาให้กินนาเมืองแจ้ นอกจากนี้เสือล่วงฟ้ายังใช้วิธีผูกสัมพันธ์กับท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยการสร้างหอคำไว้ตามหมู่บ้านและเมืองสำคัญ ๆ แล้วรับเอาลูกสาวของผู้นำท้องถิ่นเหล่านั้นเป็นนางเทวี หากจะพิจารณาถึงจารีตลื้อซึ่งเน้นการที่ลูกเขยย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านของฝ่ายภรรยาแล้วกลายเป็นสมาชิกของชุมชนนั้นๆ การกระทำดังกล่าวของเสือล่วงฟ้าก็เป็นการพยายามเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านต่าง ๆ โดยการแต่งงานกับผู้หญิงจากหมู่บ้านต่าง ๆ นโยบายเป็นการขยายอำนาจของราชสำนักหรือตัวเจ้าแผ่นดินออกไปสู่ท้องถิ่น ในอีกแง่หนึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับท้องถิ่น

หลังจากสมัยของเสือล่วงฟ้าแล้ว ท้าวผาแสงพระโอรสได้ครองราชย์แทน (ค.ศ ๑๔๓๒-๑๔๕๗) เกิดการกบฏเพื่อชิงอำนาจโดยท้าวจอมผาเจ้าเมืองลวงน้องชายของท้าวผาแสง

[1] เรญู วิชาศิลป์(ปริวรรต). เพิ่งค้าง, หน้า ๓๖.

แต่ไม่สำเร็จ จีนได้เข้ามาไกล่เกลี่ยให้เรียบร้อย จนกระทั่งท้าวผาแสงสิ้นพระชนม์ ได้มีการตั้งเจ้าแผ่นดินใหม่ เนื่องจากความแตกแยกชิงอำนาจกันในหมู่ชนชั้นปกครอง ไม่มีผู้ใดมีอำนาจเด็ดขาด จึงปรากฏว่าการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินในครั้งนี้ ประชาชนมีโอกาสเป็นผู้เลือกระหว่างท้าวจอมผาโอรสองค์ที่สองของเสือล่วงฟ้ากับท้าวสามพ่อลือไทยโอรสบุญธรรมท้าวสามพ่อลือไทย (ค.ศ.๑๔๕๘-๑๔๖๐) นับเป็นเจ้าแผ่นดินองค์เดียวที่ปรากฏในปื้นเมืองสิบสองปันนาว่าได้รับเลือกเป็นเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่โดยประชาชน

ท้าวสามพ่อลือไทยเป็นโอรสของท้าวกือเมืองซึ่งสูงเสียอำนาจให้กับท้าวคำเทียด เมื่อเสือล่วงฟ้าชิงอำนาจจากท้าวคำเทียด ได้รับเอามารดาของท้าวสามพ่อลือไทยเป็นนางเทวีและรับท้าวสามพ่อลือไทยเป็นบุตรบุญธรรม ทำให้ท้าวสามพ่อลือไทยอยู่ในฐานะที่ขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ แม้ท้าวสามพ่อลือไทยจะได้รับการสนับสนุนจากประชาชน แต่ก็ไม่สามารถทำให้ฝ่ายตรงข้ามยุติความพยายามในการชิงอำนาจได้ ในปีค.ศ. ๑๔๖๓ ท้าวจอมผาเมืองลวงและท้าวอุดเมืองหุนโอรสของเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนวางแผนชิงอำนาจ โดยร่วมมือกันกับ "ท้าวติลกาล้านนา" ยกกองทัพมาแย่งชิงอำนาจ[1] ท้าวสามพ่อลือไทยต้องหนีออกจากเชียงล้านมาอยู่เวียงเชียงมู่ซึ่งมีการป้องกันแน่นหนา[2] การรบพุ่งดำเนินมาเกือบสองเดือน ฝ่ายกบฏจึงยอมถอนกำลังออกไปเมืองยอง ฝ่ายเชียงรุ่งยึดได้ช้างม้า ไพร่พลจำนวนมาก

การแย่งชิงอำนาจในหมู่เจ้านายเชียงรุ่งครั้งนี้ได้มีการชักนำเอาพันธมิตรต่างเมืองมาช่วย โดยฝ่ายท้าวจอมผาและท้าวอุดได้รับการช่วยเหลือจากพญาติโลกราชแห่งล้านนา[3] ในขณะที่ท้าวสามพ่อลือไทยได้กำลังหนุนจากเชียงตุง เมื่อได้ชัยชนะท้าวสามพ่อลือไทยได้ยกนางคอเมืองให้โอรสของเจ้าฟ้าเชียงตุง และยังยกเมืองม้าเมืองลาให้อีกด้วย ต่อมาเขยเมืองเชียงตุงนี้เองที่ก่อปัญหาความขัดแย้งในหมู่เจ้านายเชียงรุ่งอีก

แม้จะพ่ายแพ้สงครามในครั้งนั้นแต่ท้าวจอมผาและท้าวอุดก็ยังไม่ยุติความพยายาม ในปีค.ศ. ๑๔๗๖ ได้ขอกำลังทัพจากล้านนาจำนวนกว่าสี่หมื่นคนมาช่วยรบอีก ได้จับตัวท้าวเจ็ดเจ้าเมืองงาดเมืองขาง นำติดตามทัพไปอยู่ที่เมืองยอง สันนิษฐานว่าในครั้งนั้นคงใช้เมืองยองเป็น

---

[1] เหตุการณ์ตอนนี้ตรวจสอบแล้วไม่ตรงกับตำนานของล้านนา พงศาวดารโยนกกล่าวถึงว่า ในสมัยของพญาสามฝั่งแกนเกิดศึกกับฮ่อ เนื่องจากฮ่อส่งกองทัพมาทวงบรรณาการส่วยข้าวสองหมื่นคาน ฝ่ายล้านนาไม่ยอมส่งให้จึงเกิดการรบพุ่งกันขึ้น ฮ่อไม่ชำนาญภูมิประเทศจึงพ่ายแพ้ไป ต่อมาในปีค.ศ. ๑๔๖๕ ได้ยกกองทัพมาตีเชียงแสนอีกครั้ง ไม่สำเร็จจึงถอยไปเมืองยอง และตั้งมั่นอยู่ที่เชียงรุ่งและเมืองแลม การสงครามยืดเยื้ออยู่ ๓ ปี พญาสามฝั่งแกนส่งทัพไปขับไล่ฮ่อที่เมืองยองและตามเข้าไปถึงสิบสองปันนา โดยตั้งทัพที่เมืองยอง อย่างไรก็ตามพงศาวดารโยนกระบุว่า ล้านนาเป็นฝ่ายชนะและได้มีการทำสัตย์สาบานเป็นมิตรไมตรีระหว่างสิบสองปันนา เชียงตุงและล้านนามีการกำหนดเขตแดน ในครั้งนี้เมืองยองถือเป็นเมืองขึ้นของล้านนา หากดูเวลาแล้วน่าจะเป็นสมัยนี้มากกว่าเป็นสมัยพญาติโลกราช ซึ่งพงศาวดารโยนกระบุว่า พญาติโลกราชยกกองทัพมาตีเมืองพงในปีค.ศ ๑๕๖๐ แต่ไม่ได้กล่าวว่าแพ้หรือชนะประการใด ในปีค.ศ. ๑๕๘๕ มีข่าวะมาตีเมืองยอง พญาติโลกราชจึงส่งกองทัพไปขับไล่ ข่าหนีไปถึงเมืองเชียงรุ่ง กองทัพเชียงใหม่จึงเข้าปล้นเมืองเชียงรุ่ง พระยาประชากิจกรจักร. <u>พงศาวดารโยนก</u> (กรุงเทพ แพร่พิทยา, ๒๕๑๕) หน้า ๓๓๑, ๓๕๐.

[2] ศาสตราจารย์เจีย แยน จอง ยืนยันว่าบริเวณนี้เคยมีกำแพงเป็นแนวยาว ทำให้สันนิษฐานว่าอาจเคยเป็นเวียงเก่าที่มีกำแพงล้อมรอบ

[3] ไม่ปรากฏข้อมูลที่เกี่ยวข้องในตำนานล้านนา.

ฐานทัพในการทำสงคราม ปรากฏว่าเมืองยองเป็นเมืองร้างท้าวเจ็ดจึงขอตั้งบ้านเมืองอยู่เมืองยอง[1] เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในราวค.ศ.๑๔๗๘ ส่วนเมืองงาดเมืองขางนั้นท้าวสามพ่อลือไทย ได้ให้ท้าวราชาลูกแสนคำแดงเมืองแจ้ซึ่งเป็นหลานของเสือล่วงฟ้าไปปกครองแทน ศึกระหว่างเจ้านายยังคงดำเนินไปจนกระทั่งค.ศ.๑๔๗๖ ท้าวสามพ่อลือไทยยกกองทัพไปปราบท้าวอุดที่เมืองหุน ท้าวอุดหนีไปอยู่กับท้าวจอมผาที่เมืองลวง ท้าวสามพ่อลือไทยจึงถือโอกาสนี้ยึดเอานาเมืองหุนเป็น "นาในเรือน" อพยพผู้คนจากเมืองหุนไปเพิ่มเติมที่เมืองเชียงรุ่งและเมืองแจ้ เป็นการขยายพื้นที่นาเจ้าแผ่นดิน เพิ่มกำลังคนในพื้นที่ครอบคลุมของราชสำนัก ในขณะเดียวกันก็บั่นทอนอำนาจฝ่ายตรงกันข้ามด้วยการทำให้เมืองหุนเป็นเมืองร้าง

ปัญหาในการสืบราชสมบัติและการแต่งตั้งกษัตริย์ทำให้เจ้านายเชียงรุ่งขัดแย้งกันอยู่เสมอ การที่เจ้านายออกไปกินเมืองต่าง ๆ ได้โอกาสในการสะสมกำลังอำนาจจนสามารถท้าทายอำนาจของเจ้าแผ่นดินได้ ความขัดแย้งใน "เจื้อเครือ" นี้ ทำให้อำนาจของสถาบันกษัตริย์สิบสองปันนาอ่อนแอ จนไม่สามารถรวมอำนาจเด็ดขาดได้ ทำให้ท้าวขุนมีอำนาจเพิ่มขึ้นในฐานะผู้แต่งตั้งหรือสนับสนุนเจ้าแผ่นดิน เปิดโอกาสให้อำนาจของท้องถิ่นธำรงอยู่อย่างเข้มแข็ง และที่สำคัญมีส่วนชักนำให้อำนาจจากภายนอกเข้ามาแทรกแซงจนยึดอำนาจการปกครองสิบสองปันนาได้ในที่สุด

อำนาจในการปกครองตนเองของท้องถิ่น

ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนามักแสดงถึงอำนาจของไพร่หรือสามัญชนในการมีส่วนปกครองรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งเจ้าแผ่นดินโดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นราชวงศ์เจือง เช่น กล่าวถึงสมัยของเจ้าสามไคเนือง "...ไพร่เมืองก็มายกเอาเจ้าอ้ายกูงขึ้นแทนพ่อ..."[2] หรือในกรณีที่ เจ้าแผ่นดินไม่มีพระโอรสซึ่งมีสิทธิธรรมในการสืบทอดอำนาจโดยตรง "...ไพร่เมืองทั้งหลายก็มายกเอาน้องชายแรงหลวงชื่อว่าเจ้าภูวาก ก็จึงขึ้นเป็นเจ้าแทนเมืองพี่ชายแห่งตน..."[3] หรือในกรณีของท้าวสามพ่อลือไทย ซึ่งท้าวขุนได้มอบอำนาจให้ไพร่เมืองเป็นผู้ตัดสินเลือกผู้ที่จะขึ้นมาเป็นเจ้าแผ่นดินระหว่างท้าวจอมผากับท้าวสามพ่อลือไทย[4]

หมู่บ้านเป็นหน่วยการปกครองพื้นฐานที่มีขนาดเล็กที่สุดในสิบสองปันนาแต่มีความสำคัญมาก เพราะพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของสิบสองปันนาเริ่มมาจากการรวม

---

[1] เมืองยองนี้ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเชียงตุง แต่เดิมเป็นเมืองของสิบสองปันนามาตั้งแต่อดีตเมื่อก่อตั้งเมืองตำนานก็ระบุว่าเจ้าจากเมืองเชียงรุ่งเป็นผู้ไปปราบผู้นำหรือเจ้าพื้นเมืองในขณะนั้นแล้วสถาปนาอำนาจของตนเองขึ้นมา

[2] ทวี สว่างปัญญางกูร .ตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา (เชียงใหม่ ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๘) , หน้า ๖๘. เป็นตำนานที่ปริวรรตมาจากปั๊บของพระภิกษุชาวลื้อที่อพยพมาอยู่ที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

[3] ทวี สว่างปัญญางกูร ,อ้างแล้ว, หน้า ๖๘.

[4] เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๘-๖๐.

ตัวของชุมชนท้องถิ่นตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นมาเป็นเมืองและรัฐ เมื่อศึกษาโครงสร้างการปกครองในระดับเมืองและรัฐ จะพบว่า*หมู่บ้านเป็นแบบของโครงสร้างการปกครองระดับสูงทั้งระดับเมืองและรัฐ* หน่วยการบริหารราชการระดับสูง พัฒนามาจากหน่วยการปกครองระดับ หมู่บ้าน เพียงแต่มีขอบเขตอำนาจหรือบทบาทมากกว่า เป็นการขยายหน่วยการปกครองระดับ หมู่บ้านขึ้นไปเป็นระดับเมืองและรัฐ

หมู่บ้านและไตเมิง: อำนาจการปกครองตนเองของชุมชนท้องถิ่น

สิบสองปันนาพัฒนามาจากการตั้งหมู่บ้านของไตเมิง ซึ่งมีอำนาจในการปกครองตนเองระดับหนึ่ง การรวมกลุ่มกันตั้งถิ่นฐานและหักร้างถางพงจนเป็นทุ่งเป็นนาด้วยตนเอง ทำให้คนเหล่านี้ได้รับฐานะเป็นไพร่เมืองหรือไตเมิง ซึ่งเป็นกลุ่มเสรีชนภายใต้ระบอบศักดินาแบบจารีตของสิบสองปันนา จากการที่เป็นเสรีชนที่เข้ามารวมกลุ่มกันในทางการปกครอง ทำให้มีสิทธิอำนาจในชุมชนของตนเองมากกว่ากลุ่มชนกลุ่มอื่นๆในสังคม เช่น ข้าหอคนใน เลกน้อย หรือโฮงฮาย ซึ่งเป็นกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานภายหลังที่มีการตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองแล้ว อาจไม่ใช่กลุ่มที่เป็นผู้บุกเบิกอิสระ แต่เป็นกลุ่มที่เจ้านายส่งมา เช่น กรณีเมืองฮำ เจ้าบวกบ้านกล้วยซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นโดยกลุ่มคนที่อพยพมาจากเชียงแสนและเชียงราย จึงมีอำนาจในการสืบทอดตำแหน่ง ในขณะที่อีก ๓ ขาม้าเป็นคนเรือนเจ้าอพยพมาจากเชียงรุ่ง แม้มาตั้งอยู่เป็นหมู่บ้านในฐานะไตเมิงเจ้าขาม้าก็ไม่มีอำนาจในการสืบทอดตำแหน่ง มีคำกล่าวว่า "เจ้าบวกเป็นเจ้าน้ำเจ้าดิน เจ้าขาม้าน้ำดินไม่มี"[1] ส่วนเมืองเชียงเหนือเกิดจากไทจากเมืองซือเหมาและเชียงกุมาตั้งหมู่บ้านส้าง ได้ขยายอำนาจไปครอบครองดินแดนของพวกกลุ่มมอญเขมรที่เรียกว่า ขอนเกิ้ด และขยายตัวจนกลายเป็นศูนย์กลางของเมือง

อำนาจของท้องถิ่นในเมืองต่าง ๆ จะเข้มแข็งมากกว่าในเมืองหลวง จะเห็นได้ว่าเชียงรุ่งซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและเป็นที่ตั้งของราชสำนักนั้น ไตเมิงซึ่งเป็นสามัญชนและเสรีชนในระดับหนึ่งไม่ใช่องค์ประกอบสำคัญทางด้านประชากรของเมืองเชียงรุ่ง จากประมวลข้อมูลการแบกรับภาระในระบบศักดินาของสิบสองปันนา ตามที่คณะกรรมการสำรวจกิจกรรมชายแดนมณฑลยูนนานได้รวบรวมไว้เมื่อปีค.ศ.๑๙๕๕[2] เชียงรุ่งประกอบด้วยหมู่บ้านเลกน้อยมากที่สุด ๕๒ หมู่บ้าน ถัดมาเป็นโฮงฮาย ๑๕ หมู่บ้าน บ้านลูกหลานท้าวพญา ๖ หมู่บ้าน *มีไตเมิงเพียง ๖ บ้านเท่านั้น* ในสิบสองปันนานั้นกลุ่มชนชั้นในสังคมและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นั้นจะอยู่

---

[1] รายงานการสำรวจสภาพคนชนชาติไตเมืองฮำ,๑๙๕๕, หน้า ๗-๘.

[2] "ประมวลข้อมูลการแบกภาระในระบบศักดินา", การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไต (สิบสองปันนาเล่ม ๑๐), คุนหมิง สำนักพิมพ์ยูนนาน,๑๙๗๗.

รวมกันในหมู่บ้านของตนเห็นได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า เชียงรุ่งเป็นเมืองของเจ้านาย หรือเป็นเมืองที่เจ้านายมีอำนาจมาก

เมืองอื่น ๆ นอกจากเชียงรุ่งจะมีหมู่บ้านไตเมิงมาก เช่น เมืองฮำมีไตเมิง ๓๐ หมู่บ้าน เลกน้อย ๒๒ หมู่บ้าน และคนเรือนเจ้า ๑๐ หมู่บ้าน ความแตกต่างนี้สะท้อนถึงอำนาจของท้องถิ่นที่เข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ ในเขตที่อยู่ห่างไกลเมืองหลวง ยังมีคำกล่าวโบราณที่สะท้อนถึงกรรมสิทธิในทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เช่น "...บ้านไผมันปอง หนองไผมันข่าง..." และการปกป้องความเป็นท้องถิ่นและไม่ต้องการให้อำนาจจากภายนอกเข้ามาแทรกแซง เช่น "...กำเกิดนา หับประตู๋นาต๋าน กำเกิดบ่าน หับประตู๋บ่านจ๋ำ กำเกิดตุ่ง จะไปหื้อลุงถึงเจิง..."[1]

ข้อที่น่าสนใจสำหรับการปกครองในเมือง คือ หมู่บ้านเจ้าจอมและคนเรือนเจ้าจะขึ้นตรงต่อเจ้าเมือง เช่นเดียวกับในเชียงรุ่งที่เลกน้อยโฮงฮายขึ้นอยู่กับกษัตริย์และเจ้านาย แต่ไตเมิงขึ้นอยู่กับท้าวขุนเหนือสนามนอก ในเมืองอื่น ๆ หมู่บ้านไตเมิงจะรวมเป็นหัวสิบ หัวซาว (ตาง) โบก หรือ ลวง อยู่ภายใต้การปกครองของกว้านเมิง *อำนาจในการปกครองตนเองของไตเมิงเห็นได้จากการที่หมู่บ้านไตเมิง ไม่ได้ขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองแต่จะขึ้นอยู่กับกว้านเมือง* นอกจากนี้ที่ดินที่นาของหมู่บ้านมากกว่านาของเจ้าแผ่นดิน ตำนานของเมืองต่าง ๆ มักระบุถึง ชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นอิสระต่อกัน เมืองใหญ่อย่างเมืองแจ้มี ๒๐ กว่าท้าวที่ตั้งตัวเป็นอิสระ ต่อมารวมตัวกันจนเหลือ ๔ กลุ่ม เรียกว่า "หมื่น ๔ ตัว" แต่ละหมื่นมีหัวหน้าของตัวเอง เมื่อมีการรวมตัวอีกครั้งก็เลือกเจ้าเมืองจากหมื่นเหล่านี้ โดยไม่ให้สิทธิอำนาจในการสืบตำแหน่ง เมื่อผู้เป็นเจ้าเมืองพยายามจะยึดอำนาจในการสืบทอดอำนาจ หมื่นของบ้านต่าง ๆ จึงร่วมมือกันฆ่าเจ้าเมืองตาย แต่หลังจากนั้นเกิดภัยพิบัติขึ้นจนต้องไปรับทายาทเจ้าเมืองเดิมมาปกครองและยอมให้มีการสืบอำนาจโดยตระกูลของเจ้าเมือง เป็นความพยายามในการสถาปนาอำนาจของเจ้าเมืองและทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจของเจ้าเมือง

การปกครองในระดับเมืองมีความคล้ายคลึงกับการปกครองในระดับรัฐ ในขณะที่เจ้าแผ่นดินมีอำนาจสูงสุดในระดับรัฐ เจ้าเมืองก็เป็นประมุขสูงสุดของเมือง เป็นเจ้าน้ำเจ้าดินในเมืองของตนภายใต้ระบอบศักดินาแบบจารีตของสิบสองปันนา เจ้าเมืองใหญ่ ๆ สำคัญมักเป็นเชื้อเครือเจ้าแผ่นดิน ดังในอดีตที่เจ้าแผ่นดินส่งลูกหลานออกไปสร้างบ้านแปงเมือง และส่งออกไปปกครองเมืองต่าง ๆ เพื่อรักษาอำนาจของตน

ผู้ทำหน้าที่บริหารราชการเมืองโดยตรง คือ ท้าวขุนของเมือง เจ้าเมืองเป็นผู้ให้ข้าวบาทนาแก่ท้าวขุนที่ทำงานราชการเป็นการตอบแทน เช่นเดียวกับเจ้าแผ่นดินเจ้าเมืองไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารราชการ แต่จะเป็นผู้วินิจฉัยปัญหาเป็นครั้งสุดท้าย เจ้าเมืองไม่เข้า

[1] สัมภาษณ์เจ้าหลวงนาช้าง เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๐.

ร่วมประชุมกับกว้านเมืองแต่จะส่งท้าวขุนที่ไว้วางใจเป็นตัวแทน เช่น พญาสมบัติในกรณีของเมืองแวน และเจ้าหลวงปราสาทในกรณีของเมืองพง

ระบบการบริหารราชการภายในเมืองเป็นการจำลองและย่อส่วนระบบของสิบสองปันนา ในแต่ละเมืองมีการแบ่งหน่วยการปกครองออกเป็นลำดับดังนี้ คือ ระดับตำบล มีชื่อเรียกและขนาดต่าง ๆ กันไปในแต่ละเมือง เช่น โบก โตก ขาม้า หัวซาว(ตาง) เมืองเล็ก ๆ จะไม่มีหน่วยการปกครองในระดับนี้ ถัดไปเป็นหน่วยการปกครองในระดับเล็กลงกว่าตำบลแต่ใหญ่กว่าหมู่บ้าน คือ หัวสิบ เป็นหน่วยการปกครองที่รวมหมู่บ้านจำนวนหนึ่งเข้าด้วยกัน เมืองเล็ก ๆจะแบ่งเป็นหัวสิบ อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นว่าหัวสิบหนึ่งจะต้องมีสิบหมู่บ้าน ระดับล่างสุด คือหมู่บ้าน ขนาดของหมู่บ้านจะแตกต่างกันไป

ในการบริหาราชการราชสำนักเชียงรุ่งพยายามจะสร้างความเป็นปึกแผ่นด้วยการใช้ระบบพ่อล่าม-ลูกล่าม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างเจ้านายท้าวขุนกับเมือง และหมู่บ้าน แต่ระบบนี้ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ราชสำนักเท่านั้น ยังเป็นระบบที่แสดงถึงอำนาจของท้องถิ่นอีกด้วย เพราะพ่อล่ามได้รับประโยชน์จากเมืองหรือหมู่บ้านที่เป็นลูกล่ามของตนเอง ต้องพึ่งพาอาศัยลูกล่ามอย่างมาก ที่สำคัญ *ลูกล่ามเป็นผู้เลือกพ่อล่ามของตนเอง*[1]

ระบบพ่อล่าม-ลูกล่ามนี้ เป็นระบบที่ราชสำนักใช้ควบคุมการบริหารราชการในหมู่บ้านและเมือง โดยให้ท้าวขุนเหนือสนามเป็นตัวกลางระหว่างราชสำนักกับท้องถิ่น พ่อล่ามต้องทำหน้าที่ดูแลบ้านหรือเมืองที่เป็นลูกล่ามของตน ราชสำนักกำหนดให้พ่อล่ามเป็นหูเป็นตาและรักษาผลประโยชน์ของราชสำนัก โดยเน้นความสำคัญของกำลังคนว่า "...ดังข้าเจ้าไภ่ไตมีไว้ ก้อหื้อฮักษา บ่มีหื้อหามาใส่..." และ "...อย่าฮักเงินแสนไท่ หื้อฮักไภ่แสนคน..." อีกทั้งควบคุมลูกล่ามของตนอย่างใกล้ชิด ให้ใช้อำนาจเด็ดขาดในการควบคุมว่า "...ไม้เชือนเข้าหื้อเอาน้ำหดป๊ายซายตอมเก๊า ไม้ต้นใดเชือนออกหื้อเอาพ๊าบั่นขวานฮอนเก๊า..."[2]

แต่หน้าที่ความรับผิดชอบของพ่อล่ามนั้น ไม่ใช่แต่เพียงการดูแลรักษาผลประโยชน์ของราชสำนักเท่านั้น ยังต้องเป็นปากเสียง ดูแลรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ถือว่าเป็นการ "ล่ามโยง" ระหว่างส่วนกลางกับชาวบ้านชาวเมืองท้องถิ่น การตั้งพ่อล่ามในสายตาและความต้องการของลูกล่าม คือ "...หน้าบ้านโหเมิงมาทามการบ่มีที่อยู่ที่เซา ก็เป็นการซุซักยากใจ จึ่งว่าเมิงใดควรมีโปกล่ามเป็นที่จอดเซาแล..."ยังเชื่อว่า "...ต้นไม้บ่มีเฝือ บ้านเมิงบ่มีโปกล่าม ก็ถ้าเป็นเมืองสาทานเตียยานราชการคำเจ้า..." [3] จึงต้องมีพ่อล่ามไว้เป็นที่พึ่งพา วิธีการรับพ่อล่ามของเมืองต่าง ๆ นั้นแสดงถึงสิทธิในการเลือกพ่อล่ามของท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าเมืองต่าง ๆ นั้นจะเลือกพ่อล่ามของตนเอง แล้วจึงเสนอขอต่อเหนือสนามและเจ้าแผ่นดินเพื่อขออนุญาต

---

[1] เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลขที่ ๒.๗ สีตกองสับพ่อล่ามเมิง.

[2] เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๗ สีกกองรับพ่อล่าม พญาหลวงจอมแนจันทวงศ์ (ตาวเจี๋ยนเต๋อ), หน้า ๑๑.

[3] เพิ่งอ้าง.

การรับพ่อล่ามหรือรับอาชญาตั้งล่ามนั้นมีกระบวนการที่เป็นขั้นตอนยืดยาว เมืองที่มาขอรับพ่อล่ามนั้นต้องร่วมใจกัน "ผ่าเงินใส่ไภ่เมิง" เพื่อนำมาให้เป็นค่าธรรมเนียมการแต่งตั้งพ่อล่ามของเหนือสนาม แสดงว่าบ้านเมืองสิบสองปันนานั้นให้ความสำคัญกับการรับพ่อล่ามอย่างมาก ความคิดหลักในการขอตั้งพ่อล่ามนั้น คือ ต้องการผู้ที่จะมาเป็น "...กกนายปลายต๊าวปีนโป๋รักษาบ้านขงบงส่ม แลข้าเจ้าไภ่ไต..." หรือ เป็นผู้นำที่จะ"...ปาถงออนหน้า ขัดฟ้าออนตาง.."[1] เมื่อรับพ่อล่ามแล้วบรรดาลูกล่ามทั้งหลาย มีหน้าที่ต้องเคารพนับถือเชื่อฟังพ่อล่าม "...จิ่นอนขอกบอกนอนก๋าง" ก็ต้องเชื่อฟังมิฉะนั้นจะถูกลงโทษ

หน้าที่สำคัญของลูกล่าม คือ ความจงรักภักดี เชื่อฟังและรับใช้พ่อล่าม "...จำออกบอกไปก็อย่าได้มีที่ลุ้นเหลือ จำไปหลิ่งอย่างเถียง จำไปเพียงอย่างเว้น อย่าหลิ่งไลใส่หน่วงหากัน..." ทั้งนี้ท้าวขุนผู้เป็นพ่อล่ามนั้นได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและแรงงานของลูกล่ามเป็นการตอบแทนการคุ้มครองป้องกันผลประโยชน์ของลูกล่าม

ดังนั้นระบบพ่อล่าม-ลูกล่ามนั้นจึงมีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์เช่นเดียวกับระบบมูลนายของไทยด้วย คำกล่าว "ลูกล่ามเกี่ยวปันเอาพ่อล่าม" แสดงความคาดหวังว่าพ่อล่ามนั้นจะช่วยเหลือคุ้มครองลูกล่าม ดังเช่น

> ...ขอหื้อเป็นโปกเป็นล่าม เป็นไม้สรีที่ปิ้งกับด้วยท้าวขุนบ้านเมือง
> เมือปายหน้าแม้นช่องอัดการเกิงอันเป็นปวิณีกับบ้านกับเมือง
> เข้าแล เข้ามาไหว้สาถึงเจ้าโปกนายล่าม มีสันใดก็ขอเจ้าโปกนายล่าม
> อย่าได้ผีละป่อยดอม แม้นว่าท่านจักไหมก็ขอหื้อได้ว่าลูก จักผูกก็ขอ
> หื้อว่าหลาน หัวอย่าวางหางอย่าปล่อย แม้ท้าวขุนไภ่ก็ดี บ่เติงก็ขอตุ่ม
> จักปีนก็ขอตะ...[2]

นอกจากนี้ลูกล่ามยังหวังความเป็นธรรมจากพ่อล่าม พ่อล่ามที่ดีนั้นต้องไม่กดขี่ข่มเหงหาโทษให้ลูกล่ามดังว่า "...ขึ้นไม้ผ่อดูฟาน ขึ้นชานผ่อดอมโต้ด อย่าเขิ้งขวดสหาว โทดน้อยอย่างไหมหลาย โทดบ่พอต๋ายอย่ากล่าวฆ่า..." ต้องไม่ทำร้ายลูกล่าม "...อย่าไสตกน้ำที่ฟองของที่เชี่ยว ขอหื้อเจ้าข้าบ่าวนายได้มีที่อยาบุญยังกับด้วยแก่กัน..."[3] ระบบนี้เน้นความร่วมมือและความเห็นร่วมกันเพื่อ "...หื้อบ้านเมืองมูนปานแว่น แอ่นปานสิ่ง บ้านมูนกนแพ่ ที่งอกออกบานก้านกุ่งรุ่งเรืองแก่วรพุทธศาสนา สุขแก่เมือง เรืองแก่ไพ่ เมืองปายหน้าหื้อได้เอากันว่าพากันปองลูกน้องหื้อฟังกำนาย ลูกชายหื้อฟังกำพ่อกำแม่ ผู้เถ้าผู้แก่หื้อช่างฮักลูกหลาน..." จะเห็นได้ว่าระบบพ่อล่ามลูกล่ามนี้เป็นพื้นฐานของระบบการเมืองและระบบสังคมของสิบสองปันนา

[1] เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลข๒.๔ การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง ปั๊บหนังสือเจ้าพญาหลวงเทพวงศ์ฮ้อยต่างโกค

[2] เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลข๒.๗, อ้างแล้ว, หน้า ๗.

[3] เพิ่งอ้าง.

พ่อล่ามมี ๓ ประเภท คือ

๑. พ่อล่ามเมือง หัวเมืองต่าง ๆ เลือกจากบรรดาท้าวขุนเหนือสนาม ให้เป็นตัวแทนอยู่ในราชสำนักที่เชียงรุ่ง

๒. พ่อล่ามบ้าน เลือกจากท้าวขุนเหนือสนามหรือเหนือกว๊าน เป็นตัวแทนของหมู่บ้าน

๓. พ่อล่ามม่อน คือ ท้าวขุนเหนือสนามที่ดูแลและเป็นปากเสียงของชาวเขากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

๔. พ่อล่ามนา คือ ท้าวขุนที่ "กินข้าวบาทนา" ในหมู่บ้านหรือเมืองต่าง ๆ โดยไม่ได้เป็นพ่อล่ามเมือง

ในระบบพ่อล่าม-ลูกล่ามนี้ บรรดาพ่อล่ามนอกจากได้รับการตอบแทนเป็น "ข้าวบาทนา" จากนาประจำตำแหน่งแล้ว ยังได้รับแรงงานจากคนในหมู่บ้าน หรือในเมืองที่เป็น "ลูกล่าม" มาช่วยทำงานรับใช้ ตัวอย่างเช่น เจ้าเมืองเชียงฮา เป็นท้าวขุนคนสำคัญ มีลูกล่ามอยู่หลายแห่ง เช่น เมืองแจ้ ทุกเดือนหกและเวลาเข้าพรรษาออกพรรษาชาวเมืองแจ้ต้องมาเยี่ยมคารวะและผลัดเปลี่ยนกันเข้ามารับใช้ทำงานให้กับเจ้าเชียงฮา มีทั้งงานก่อสร้างซ่อมแซม ช่วยงานบุญและช่วยทำงานในบ้าน[1] เมืองเชียงฮาก็เป็นลูกล่ามของเจ้าเชียงฮาเพราะขึ้นกับหัวร้อยลวงทราย ฉะนั้นเมื่อเจ้าเชียงฮาถึงแก่กรรม เมืองเชียงฮาต้องออกค่าฌาปนกิจศพ

ลูกล่ามทั้งหลายจะแบ่งสรรหน้าที่ในการรับใช้ทำงาน และส่งผลผลิตต่าง ๆ ในท้องถิ่นให้พ่อล่าม โดยมีการหมุนเวียนกันไป ไม่เฉพาะงานในบ้านเท่านั้นแต่งานในหน้าที่ของพ่อล่ามด้วย ดังนั้นจึงเท่ากับว่าพ่อล่ามนั้นเป็นผู้ดูแลกำกับการ "เยะเวียก" ของลูกล่ามไปด้วย[2]

ตัวอย่างของการที่พ่อล่ามซึ่งเป็นเจ้านายท้าวขุนต้องพึ่งพาอาศัยกำลังและการผลิตของลูกล่ามทั้งที่เป็นคนพื้นราลและชาวเขาหรือที่มักเรียกกันว่า "ข่าม่อน" เช่น ลูกล่ามนาช้างอยู่ที่บ้านขงนาตอ เมืองฮำ ทำหน้าที่มาอยู่เหื้อและติดตามนาช้างเดินทาง ข้าม่อนคือ ก้อกันตงดอยน้ำลินเชียงรุ่งเป็นลูกเถื่อนลูกล่ามของนาช้าง คอยเก็บภาษีคนที่ไปทำไร่ในบริเวณนั้นให้กับนาช้าง

---

[1] สัมภาษณ์เจ้ากว๊านเมืองแจ้.

[2] ตัวอย่างเช่น พญาเทียมใจมีหน้าที่ดูแลการหุงข้าวในหอหลวง หมู่บ้านที่หุงข้าวให้เจ้าแผ่นดินก็เป็นลูกล่ามของเทียมชัย เวลาแปงเรือนใหม่ลูกล่ามมาช่วย ข้าม่อนที่ทำหน้าที่ตัดฟืนให้หอก็อยู่ภายใต้พญาเทียมชัย[2] ลูกล่ามเมืองฮาย ๘ หมู่บ้านรวม ๓๐ หาบ(หาบละ ๕๐ ชั่ง) ลูกล่ามเชียงรุ่ง ๓ หมู่บ้าน รวม ๑๕ หาบ ลูกล่ามเชียงเจื๋อง ๑ หมู่บ้าน ๑๕ หาบ หมู่บ้านลูกล่ามดังกล่าวยังเรียกเป็น "ไทม้า" (คนเลี้ยงม้าเจ้าแผ่นดิน) จึงต้องรับภาระอยู่เหื้อเลี้ยงม้า ดังนี้ ไทม้าเชียงรุ่ง ๓ เดือน ไทม้าเมืองฮาย ๖ เดือน ไทม้าเชียงเจื๋อง ๓ เดือน พร้อมกันนี้ไทม้าดังกล่าว ยังต้องอยู่เหื้อสำหรับนายม้าโดยตรง และจัดแบ่งเวลาเช่นเดียวกับอยู่เหื้อเจ้าแผ่นดิน เมื่อแปงเรือนใหม่พ่อล่ามจัดหาไม้ ๑ใน ๓ ลูก ล่ามหา ๒ ใน๓ ลูกล่ามออกแรงงาน งานขึ้นเฮือนใหม่ลูกล่ามจะแบ่งกันรับผิดชอบซื้อหาวัว ๑ ตัว ข้าวสาร ๒๐๐ ชั่ง โดยเมืองฮายรับ ๒ใน ๔ เชียงรุ่งเชียงเจื๋องรับฝ่ายละ ๑ ใน ๔ ไทม้าที่เลี้ยงม้าให้เจ้าแผ่นดินสามารถถือป้ายของนายม้าไปเก็บค่าธรรมเนียมเป็นค่ากินอยู่ของไทม้าได้

เก็บเป็นเงินหรือเก็บเป็นผลผลิต โดยไร่๑แปลงจะเก็บฝ้าย ๒ ชั่ง ก้อกันตงซึ่งเป็นลูกเถื่อนของนาช้างนี้แต่ละปีจะมอบฝ้ายดอกให้นาช้าง ๑๐๐ ชั่ง ทุก ๆ ๓ ปีจัดพิธีสู่ขวัญนาช้าง ๑ครั้ง โดยใช้หมูขนาด ๓ คืบ ๑ ตัวไปทำพิธีบายศรี หมูดังกล่าวแบ่งให้นาช้างครึ่งหนึ่งอีกครึ่งหนึ่งเป็นของหมู่บ้านก้อ บ้านหัวนาดูแลหนองปลาของนาช้าง และเวลาที่นาช้างสร้างเรือนใหม่ลูกล่ามจะต้องไปช่วย[1]

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ เจ้าหลวงจอมแปงซึ่งเป็นขุนเหนือสนามใน มีลูกล่ามเป็นชาวเขา บ้านกิ่วหลวง บ้านกิ่วน้อยดอยน้ำลิน เรียกว่า ลูกล่ามเถื่อน แต่ละปีลูกล่ามจะต้องส่งฝ้ายดอกให้เจ้าหลวงจอมแปง ๖๖ ชั่ง เงิน ๓๓ ตำลึง ทุกสามปีลูกล่ามเถื่อนเหล่านี้ต้องฆ่าหมูขนาด (วัดส่วนท้อง) ๓ คืบ ๑ ตัว ไก่ ๑ ตัวเพื่อสู่ขวัญเจ้าเถื่อน ที่หมู่บ้านของตนเอง หมูนั้นนำมาปรุงอาหารเลี้ยงดูกันครึ่งตัว อีกครึ่งตัวให้เจ้าเถื่อน โดยลูกล่ามเถื่อนต้องทำหน้าที่แบกหมูและข้าวของเจ้าเถื่อนกลับบ้านเจ้าเถื่อน หลังจากถึงบ้านเจ้าเถื่อนแล้ว เจ้าเถื่อนให้ของขวัญตอบแทน เป็นเกลือ ๑ ก้อน ดินปืน ๓.๓ ตำลึง ตะกั่ว ๓.๓ ตำลึง ไก่ ๑ ตัว ข้าวสาร ๑ ชั่ง ไหมฝ้าย (สำหรับสู่ขวัญ) ๑ ม้วน พริก ๓ ดอก หากลูกเถื่อนขับเถื่อนล่าสัตว์ ได้กวางฟาน ต้องให้ขาหลังแก่เจ้าเถื่อน ๑ ขา เมื่อเจ้าเถื่อนแปงเรือนใหม่ ลูกล่ามเถื่อนแต่ละหมู่บ้านต้องส่งคาสำหรับมุงหลังคา ๑๐๐ แผ่น

หลังจากได้ผลประโยชน์ตอบแทนจากเจ้าแผ่นดินหรือลูกล่ามแล้ว พ่อล่ามจะต้องกระทำหน้าที่ของตนให้เหมาะสม ในการประชุมสนามต้องเป็นปากเสียงให้กับลูกล่ามของตนต้องนำข่าวต่าง ๆ ไปบอกให้แก่เมืองหรือบ้านลูกล่าม ช่วยเป็นหูเป็นตาแทนเจ้าแผ่นดิน หน้าที่อื่น ๆ ของพ่อล่าม มักเป็นหน้าที่ทางสังคมเพื่อรักษาความผูกพันระหว่างพ่อล่าม-ลูกล่าม เช่น การทำพิธีเลี้ยงเทวดาอารักษ์ของบ้านหรือเมือง หลังจากออกพรรษามักจะมีการบวชเณร พ่อล่ามจะต้องมีบทบาทสำคัญ มีการร่วมทำบุญ เช่น เตรียม "ผ้าเรือนหลวง"ทำบุญทานให้เณร ในงานนี้พ่อล่ามที่เป็นท้าวขุนสำคัญ จะขี่ม้าไปร่วมงานโดยมีผู้ติดตามมากมายมาจากหมู่บ้านที่ทำนาพระราชทานของพ่อล่าม[2]

ท้าวขุนบางตำแหน่งไม่มีนาพระราชทาน แต่ได้รับ "ข้าวบาทนา" เช่น ตำแหน่งหัวร้อยจะไม่มีนาพระราชทาน แต่มีหมู่บ้านในสังกัดหรือลูกล่าม คือ บ้านม่อง บ้านแมน บ้านขัวสูง บ้านเหล่านี้แต่ละปีจะออกข้าวสารให้หัวร้อย ๔๐๐ ชั่ง เมื่อหัวร้อยแปงเรือนใหม่ทั้ง ๓ หมู่บ้านดังกล่าวต้องช่วยเหลือ หัวห้าสิบไม่มีข้าวบาทนาเช่นกัน มีลูกล่าม ๒ หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านกวนเมาะ(ชาวเขาปะลัง) เขตภูเขาเมืองเชียงฮา และบ้านหาดเมืองเชียงฮา แต่ละปีออกฝ้ายดอก ๑๐๐ ชั่ง พริก ๑๐ ชั่ง ถั่ว งา และขิงจำนวนหนึ่ง เมื่อแปงเรือนใหม่ทั้งสองหมู่บ้านต้องมาช่วย

---

[1] ดาว กวาง เฒียง (เจ้าหลวงนาช้าง), อ้างแล้ว.

[2] การร่วมทำบุญระหว่างพ่อล่ามและลูกล่ามทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น เพราะไม่เพียงแต่เป็นผู้อุปถัมภ์ในทางเศรษฐกิจแล้วยังเป็นผู้อุปถัมภ์ทางธรรมซึ่งจะอำนวยผลไปถึงชาติหน้าอีกด้วย

พญากลางหอมีลูกล่าม ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านยางลีเชียงรุ่ง และบ้านหมู่อ่อเมืองยาง เข้าพรรษาออกพรรษา หมู่บ้านทั้งสองมาเป่าแตรที่หอวังจนเสร็จพิธี [1]

ทุก ๆ เมืองในสิบสองปันนา มีขุนเหนือสนามเป็น "พ่อล่าม" ยกเว้นเชียงรุ่ง เพราะเชียงรุ่งเป็นที่ประทับของกษัตริย์และเป็นศูนย์กลางการบริหาร ทั้งนี้ตำแหน่งพ่อล่ามเมืองนั้นเป็นตัวแทนของเมืองต่าง ๆ ประจำอยู่ที่เชียงรุ่ง ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาความลำบากของเจ้าเมืองต่าง ๆ ที่ต้องเดินทางมาประชุมรับข้อราชการที่เชียงรุ่ง จึงให้ขุนเหนือสนามเป็นตัวแทนแจ้งข้อราชการต่าง ๆ ให้เจ้าเมืองและกราบทูลข้อราชการของเมืองต่าง ๆ โดยที่พ่อล่ามไม่มีสิทธิในการปกครองเมือง แต่ได้รับผลประโยชน์จากแรงงานของลูกล่ามเป็นการตอบแทน[2]

ระบบพ่อล่าม-ลูกล่ามที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตแสดงให้เห็นว่าสิบสองปันนาเป็นสังคมของการประสานผลประโยชน์ระหว่างชนชั้น กลุ่มชนชั้นต่างๆมีความรับผิดชอบต่อกัน ความขัดแย้งแม้จะมีเกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหาได้ ระบบพ่อล่าม-ลูกล่ามนี้คงอยู่มาเป็นระยะเวลานาน โดยไม่มีการต่อต้านอย่างรุนแรงจากคนในระดับล่าง การแบ่งปันผลประโยชน์ที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ทุกระดับชั้นนั้นกำหนดตกลงกันได้ตามฮีตฮอย

อิทธิพลของจีนและพม่า

ที่ตั้งที่อยู่ติดกับเขตแดนของอาณาจักรใหญ่ ๒ อาณาจักร คือ จีนและพม่า ทำให้สิบสองปันนาถูกการแทรกแซงและการครอบงำโดยทั้งสองชาติเพื่อนบ้าน ต้องตกเป็นรัฐบรรณาการของทั้งสองชาติเรื่อยมา สิบสองปันนานั้นได้รับผลประโยชน์จากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขายากต่อการเข้าถึง ทำให้ทั้งจีนและพม่านั้นไม่สามารถเข้ามาปกครองสิบสองปันนาได้โดยตรง แต่ปัญหาการเมืองภายในของสิบสองปันนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในสถานภาพของตนเอง และการแย่งชิงอำนาจจากเจ้านายท้าวขุน ทำให้ต้องหันไปหาอำนาจจากภายนอกที่จะเข้ามาสนับสนุน สิบสองปันนานั้นแต่เดิมเป็นรัฐบรรณาการของจีน จนกระทั่งคริสตศตวรรษที่ ๑๖ พม่าภายใต้ราชวงศ์ตองอูขยายอำนาจเข้ามา ทำให้สิบสองปันนากลายเป็น "รัฐสองฝ่ายฟ้า" คือ เป็นเมืองขึ้นของทั้งจีนและพม่า เจ้าแผ่นดินจึงได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักจีนและพม่า

หากใช้สถานภาพทางการเมืองเป็นหลักในการแบ่งยุคสมัย สิบสองปันนาแบ่งได้เป็น ๒ สมัย คือ สมัยรัฐอิสระภายใต้ระบบบรรณาการของจีน และสมัยที่เป็นรัฐสองฝ่ายฟ้าของจีนและพม่า เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของสองสมัยนั้นแตกต่างกันเป็นผลมาจากปัจจัยทั้งภายในและ

---

[1] แรงงและผลผลิตจากลูกล่ามทำให้เจ้าแผ่นดินสามารถเลี้ยงดูข้าราชบริพารฝ่ายในของพระองค์ได้โดยไม่มีความลำบาก อีกทั้งการที่สังคมของสิบสองปันนาอยู่ในสภาพสังคมปิดมาเป็นเวลานาน ทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสะสมทุนหรือสินทรัพย์

[2] สัมภาษณ์เจ้าหม่อมมณีคำ.

ภายนอก ในที่นี้จะนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นตัวอย่างที่ชัดเจน จะเห็นได้ว่าการที่สถาบันกษัตริย์ไม่สามารถสถาปนาอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็ง จนรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้ ทำให้สิบสองปันนาไม่สามารถพัฒนาตนเองเกินกว่าความเป็นสมาพันธรัฐที่สร้างความขัดแย้งตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ จนชักนำให้อำนาจจากภายนอกเข้าไปครอบงำ เกิดปัญหาความวุ่นวายและสงครามนองเลือด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงคริสตศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อจีนพร้อมที่จะขยายอำนาจเข้าไปแทรกแซงการปกครองของสิบสองปันนาและสิบสองปันนาเองถูกชาติจักรวรรดินิยมตะวันตกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจีน พัฒนาการทางการเมืองของสิบสองปันนาจึงถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มยุคพญาเจืองดังได้กล่าวมาแล้วและปัจจัยจากภายนอกคือ อำนาจของจีนและพม่า

เชียงรุ่ง: รัฐอิสระภายใต้ราชวงศ์เจือง (ค.ศ ๑๑๖๐-๑๕๖๕)

คำว่ารัฐอิสระ ไม่ได้หมายถึง ความเป็นเอกราชและมีอำนาจอธิปไตยของตนเองดังคำจำกัดความปัจจุบัน แต่เป็นรัฐอิสระตามความหมายทางประวัติศาสตร์ที่เป็นจริง ที่มีเขตแดนของตนเอง มีภาษาพูดตลอดจนระบบเศรษกิจและวัฒนธรรมของตนเอง ที่สำคัญ คือ ปกครองตนเอง สิบสองปันนาเข้ามาสู่ระบบรัฐบรรณาการของจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวนในปลาย คริสตศตวรรษที่ ๑๓ เมื่อจีนพยายามจะขยายอำนาจลงมาทางใต้ อย่างไรก็ตามเมื่อไม่สามารถเข้ามายึดครองได้อย่างเด็ดขาด จีนจึงหันไปใช้นโยบายประนีประนอม[1] ยอมให้รัฐภายใต้บรรณาการปกครองตนเองโดยที่จีนไม่แทรกแซงกิจกาจภายใน ความเป็นเจ้าอธิราชของจีน คือ การรับรองและแต่งตั้ง เจ้าแผ่นดินตามที่ถูกเสนอมา ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแผ่นดิน จีนจะแต่งตั้งราชทูตมาร่วมพิธีและพระราชทาน "จุ้มกาบหลาบคำหัวเสือ" แก่ผู้เป็นเจ้าแผ่นดิน เจ้าแผ่นดินที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากจีนจะตอบแทนจีน ด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการตามกำหนดเวลา และทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับจีนในบริเวณชายแดน เชียงรุ่งเป็นเมืองขึ้นของจีนแต่วัฒนธรรมของมองโกลหรือฮั่นยังไม่ได้มีอิทธิพลหรือแทรกแซงวัฒนธรรมชาวลื้อ

ในสมัยราชวงศ์หยวนหรือราชวงศ์มองโกลของจีน ซึ่งมีนโยบายขยายอำนาจลงมาทางใต้ พยายามที่จะควบคุมการปกครองในเชียงรุ่ง สมัยเจ้าไอ่(ค.ศ.๑๒๘๖-๑๓๔๕) จีนขยายอำนาจเข้ามาสู่สิบสองปันนาแต่เนื่องจากไม่สามารถเข้ามาปกครองเองโดยตรง จึงต้องยอมรับอำนาจของเจ้านายลื้อ ปล่อยให้ปกครองตามจารีตเดิม เพียงแต่กำหนดหน่วยการปกครองแบบจีนเอาไว้[2] โดยตั้งเชอลีหลู่ชิ้นหมิ่นชุ่งควานฟูหรือสำนักงานบริหารราชการทหารและพลเรือน

---

[1] Chen Han-seng. Frontier Land Systems in Southernmost China (New York: Institute of Pacific Relation, 1949), p.9.

[2] เจียงอิ้งเหลียง.ประวัติชนเชื้อชาติไท คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน (แปล) (กรุงเทพ สำนักนายกรัฐมนตรีฒ ๒๕๓๔) หน้า ๔๘.

แคว้นเชียงรุ่งขึ้นในค.ศ.๑๒๙๖ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น เชอลีซิ่นมังชุงควานฟู การยอมรับอำนาจของจีน ทำให้เชียงรุ่งเกิดความแตกแยกภายในและเริ่มขัดแย้งกับล้านนาซึ่งเป็นพันธมิตรเก่า เจ้านายส่วนหนึ่งไม่ยอมรับอำนาจของจีน และได้ร่วมมือกับกษัตริย์ล้านนาต่อต้านจีน "พญาติโลกล้านนา"[1] นำกองทัพมาโจมตีเชียงรุ่งในค.ศ.๑๒๙๗ จีนส่งกองทัพมาปราบปรามแต่ไม่สำเร็จเนื่องจากระยะทางไกล ขาดแคลนเสบียงอาหารและเกิดโรคภัยไข้เจ็บ จนต้องใช้นโยบายประนีประนอม ในที่สุดในปีค.ศ.๑๓๑๒ "เจ้าไอ่แลพญาติโลกล้านนา" ได้ส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิราชวงศ์หยวน เจ้าไอ่ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าชุงควานหรือเจ้าผู้บริหารทั้งมวลและพระราชทานตราจุ้มกาบหลาบคำหัวเสือให้ นโยบายของราชวงศ์หยวนทำให้เชียงรุ่งมีความใกล้ชิดกับจีนมากขึ้นในฐานะรัฐบรรณาการ

ในสมัยเจ้าคานเมือง(ค.ศ.๑๓๔๖-๑๓๙๐) ราชวงศ์หมิงยึดอำนาจปกครองจีนได้และขยายอำนาจลงมาทางใต้ เจ้าคานเมืองพยายามต่อต้านด้วยการย้ายหอคำไปตั้งที่เวียงเชียงตื้อ (ค.ศ.๑๓๔๖) แต่ไม่สามารถต้านทานกำลังของราชวงศ์หมิงซึ่งยึดได้เมืองสำคัญ ๆ อาทิ เมืองแจ้ได้ เจ้าคานเมืองจึงต้องยอมสวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์หมิงซึ่งแต่งตั้งให้เป็น เจ้าชื่อฟูปกครองเชอลีซิ่นมิ่นซุ่งควานฟูในปีค.ศ.๑๓๘๒ หลังจากนั้นเชียงรุ่งและจีนราชวงศ์หมิงก็เริ่มมีความสัมพันธ์ด้วยดีต่อกัน กษัตริย์เชียงรุ่งเริ่มธรรมเนียมให้ลูกหลานนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ที่น่าสังเกตคือของถวายนั้นประกอบด้วยช้างและไพร่พล ของพระราชทานคือ เสื้อ กางเกง เงินให้ราชทูต ผ้าฮำ แพร และแพรด้าย ๘ ม้วน เสื้อกางเกง ๕๐ ชุดให้แก่เจ้าคานเมืองในปีค.ศ. ๑๓๘๕ จักรพรรดิ์แต่งตั้งให้เจ้าคานเมืองเป็นแสนหวีฟ้า ตั้งเมืองเชียงรุ่งเป็น เชอลีซิ่นมิ้นแสนหวีซือซือ เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งจึงได้รับการเรียกขานว่า เจ้าแสนหวีฟ้าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แสนหวีมาจากคำภาษาจีนว่า เซียนเว่ย แปลว่า ประกาศ ปลอบโยน หรือเกลี้ยกล่อม จีนยังคงใช้เจ้านายลื้อเป็นตัวกลางในการปกครองประชาชน โดยรวม

เพื่อสร้างอำนาจทางการเมืองที่เข้มแข็ง เจ้าคานเมืองไม่เพียงแต่สร้างความสัมพันธ์กับจีนเพื่อให้จีนรับรองสิทธิธรรมในการปกครอง แต่ยังได้สร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มชาวพื้นเมืองเดิมของสิบสองปันนา โดยรับเอาหญิงชาวลัวะเป็นนางเทวี มีโอรสคือท้าวสิดาคำกับรัฐเพื่อนบ้าน พระองค์ได้สร้างความสัมพันธ์กับเชียงตุงด้วยการรับน้องสาวของพญาอ้ายอ่อนเมืองเชียงตุงมาเป็นนางเทวี

ในรัชสมัยของท้าวสิดาคำนี้ พญาสามฝั่งแก่นกษัตริย์ล้านนาได้ก่อการกบฏต่อจีนในค.ศ ๑๔๑๗ จีนให้เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งส่งกำลังไปช่วยปราบปรามได้สำเร็จ จีนพอใจในความร่วมมือของเชียงรุ่ง จึงได้พระราชทานผ้าแพร เงินและมอบเมืองฮิง เมืองลา เมืองลู้สุน ให้ท้าว

---

[1] พญาติโลกล้านนาในตำนานลื้อตอนนี้ไม่ใช่พญาติโลกราช แต่เป็นพญามังราย ซึ่งในเอกสารจีนได้กล่าวถึงว่าร่วมมือกับเชียงรุ่งต่อต้านอำนาจของจีน Sai Sam Tip, "The Lu in Sip-Song Panna From the Earliest Times Down to A.D. 1644", M.A. Thesis. Arts and Science University of Rangoon, 1976,p.105.

สิดาคำ ปกครองด้วย เพื่อเป็นการยกย่องท้าวสิดาคำให้เหนือเจ้าประเทศราชอื่น ๆ จีนกำหนดให้ท้าวสิดาคำมีขบวนแห่เกียรติยศนำหน้าในเวลาเดินทาง มีขุนนางขี่ม้านำพร้อมกับนักดนตรี ในหอคำมีการ ตกแต่งสวย มีท้าวขุนคอยเฝ้าดูแลรับใช้ ตลอดจนให้คนเมืองแสง แคว้นเสี้ยวสี่ถง อ้อยเหลืองปลูกไร่ทำนาให้เจ้านาย เข้ากับเล็กน้อย[1] ด้วยความสัมพันธ์อันดีกับจีน เชียงรุ่งกลายเป็น ผู้นำรัฐไทในการติดต่อกับจีน เมื่อเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินของรัฐต่าง ๆ เช่น เชียงตุง ล้านช้าง และเมืองแลมจะไปติดต่อกับจีน จะต้องชำระเงินค่าธรรมเนียมให้เชียงรุ่ง[2]

ปรากฏว่าหลังจากสมัยท้าวสามพ่อลือไทยพระโอรสองค์โตคือท้าวยี่ไม่ได้ครองเมืองเพราะเกิดเหตุวิวาทกับเจ้าเมืองขากน้องเขย ผู้เป็นโอรสของเจ้าฟ้าเชียงตุงจนเกิดการรบพุ่งต่อสู้กัน ท้าวยี่หนีไปเมืองพงและสิ้นพระชนม์ที่นั่น ท้าวสามไคเนืองเจ้าพลศึกเมืองอู (ค.ศ. ๑๔๙๐-๑๕๐๔) ขึ้นเป็น เจ้าแผ่นดิน พระองค์สิ้นพระชนม์โดยไม่มีรัชทายาท ท้าวขุนในเหนือสนามจึงได้ไปเชิญเจ้าคานเมือง ผู้เป็นหลานชายจากเมืองนุนมาครองเมืองแทน (ค.ศ.๑๕๐๔-๑๕๓๘) หลังจากนั้นเป็นสมัยของเจ้าศรีสมภาร (ค.ศ.๑๕๓๘-๑๕๖๑) และท้าวอุ่นเมือง (ค.ศ. ๑๕๖๑-๑๕๗๘) เป็นช่วงที่เริ่มการเปลี่ยนแปลงของอำนาจการเมืองในสิบสองปันนา

สิบสองปันนา: เมืองสองฝ่ายฟ้าภายใต้ระบบบรรณาการของจีนและพม่า

ในสมัยของเจ้าอุ่นเมืองนี้เองที่อำนาจของพม่าราชวงศ์ตองอู (ค.ศ.๑๕๓๑-๑๗๕๘) เริ่มขยายเข้ามาสู่สิบสองปันนาอย่างเต็มที่ เนื่องจากพม่ายกกองทัพไปตีหัวเมืองไทใหญ่อื่น ๆ และเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว เจ้าอุ่นเมืองยอมสวามิภักดิ์ต่อพม่าในค.ศ.๑๕๖๔ สมัยนี้นับว่าเป็นสมัยที่พม่ามีอำนาจอย่างสูง สามารถปกครองรัฐไทต่าง ๆ ภายใต้ระบบบรรณาการ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและไม่มีปัญหาทางพรมแดนระหว่างรัฐไททั้งหลาย พม่าได้เข้ามาทำการปักปันเขตแดนให้กับบรรดาเมืองขึ้นของพม่าในบริเวณนี้ กำหนดเขตแดนระหว่างสิบสองปันนากับ ล้านช้าง โดยแบ่งปันเขตเมืองหลวงน้ำทา โดยใช้ต้นโพธิเป็นสัญลักษณ์ ทางด้านตะวันออกเป็นเขตสิบสองปันนา ประกอบด้วยเมืองสิง เมืองหลวงภูคา เมืองเชียงแขง เมืองมึง เมืองกาง เมืองลองและเมืองเชียงกกไทย ระหว่างเชียงตุงกับล้านนาแบ่งที่แม่น้ำสาย ท่าขี้เหล็ก เมืองพยาก เมืองแพลว และเมืองยอง ส่วนเขตแดนของทั้งสามรัฐคือ สิบสองปันนา เชียงตุงและล้านนานั้นอยู่ที่ "แดนดินม่อนสำเถื่อน" ที่เรียกว่า ดอยสามท้าว ในการแบ่งปันเขตแดนครั้งนี้สิบสองปันนาเห็นว่าตนเป็นฝ่ายสูญเสียดินแดนเพราะ "...ฟ้าสุทโธธรรมราชามาครุบ(ชิง)เอาบ้านเมืองไปหลากหลายแท้แล ภายท่ามดินลาวก็เสียหื้อลาว ภายท่ามดินขืนก็เสียหื้อเมืองขืนแล"[3]

[1] เรณู วิชาศิลป (ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๓๔.

[2] เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๓๕.

[3] เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๗๕.

ปรากฏว่าจีนไม่ขัดขวางการขยายอำนาจของพม่าในสิบสองปันนา อาจสืบเนื่องจากปัญหาการเมืองภายในของจีนเอง และนโยบายของจีนที่พยายามเลี่ยงการทำสงครามชายแดน ทำให้จีนและพม่ายอมรับอำนาจปกครองสิบสองปันนาร่วมกัน จึงได้เกิดคำอุปมาอุปไมยสำหรับระบบการปกครองของสิบสองปันนาว่า "ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่" และในการทำพิธีรับเมือง ขุนนางจีนจะประคองแขนขวา ขุนนางพม่าประคองแขนซ้าย เป็นสัญลักษณ์ของการสนับสนุนอำนาจของเจ้าแผ่นดินองค์นั้น หนังสือปื๊นเมืองสิบสองปันนาได้ระบุถึงการพระราชทานเครื่องยศต่าง ๆ[1] สันนิษฐานว่าธรรมเนียมและศิลปะแบบพม่าซึ่งเคยผ่านรัฐไทใหญ่เข้ามา คงจะเข้ามาสู่สิบสองปันนาโดยตรงในช่วงเวลานี้เอง ในราชสำนักก็มีท้าวขุนที่ทำหน้าที่ดูแลกิจการที่เกี่ยวกับพม่าและจีน เรียกว่า พ่อเมืองม่านและพ่อเมืองฮ่อ พม่าให้ความสำคัญกับสิบสองปันนาอย่างมาก อาจจะเป็นเพราะเป็นชายแดนที่ติดต่อกับจีนอยู่ กษัตริย์พม่าจึงพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดยิ่งด้วยการพระราชทานพระธิดาชื่อนางสุวรรณปทุมาเป็นนางเทวีของเจ้าอิ่นเมือง

หลังจากสมัยเจ้าอุ่นเมือง เจ้าศรีสุนันทาพระโอรสขึ้นครองราชย์อยู่เพียงหกเดือนก็สิ้นพระชนม์ เจ้าอิ่นเมือง(ค.ศ.๑๕๗๙-๑๕๘๓) ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ในสมัยนี้ได้มีการแบ่งหัวเมืองเป็นสิบสองปันนา ดังนี้[2]

๑. ปันนาเชียงรุ่ง เชียงฮา เมืองฮำและเมืองยาง
๒. ปันนาเมืองแจ้ เชียงลู เมืองออง เมืองงาด
๓. ปันนาเมืองหุนเมืองพานและเชียงลอ
๔. ปันนาเชียงเจืองเมืองฮาย
๕. ปันนาเมืองงาด เมืองขางและเมืองวัง
๖ .ปันนาเมืองล้าเมืองบ่าน
๗. ปันนาเมืองฮิงเมืองบ่าง
๘. ปันนาเมืองลา เชียงเหนือและเมืองวัง
๙. ปันนาเมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง
๑๐. ปันนาเมืองอูเหนือเมืองอูใต้
๑๑. ปันนาเมืองเชียงทอง บ่อล่า อีงู อีปัง
๑๒. ปันนาเมืองลวง

นอกจากนี้ในสมัยเจ้าอิ่นเมืองได้มีการ "ห้างแต่งฮีตเปิงใหม่" ที่ทำให้เจ้าหัวเมืองมีความผูกพันใกล้ชิดกับเจ้าแผ่นดินมากขึ้น กล่าวคือ กำหนดให้มีการนำขันตั้งไปสู่มาคารวะเจ้าแผ่นดินในโอกาสเข้าพรรษาออกพรรษา และมีการถวายน้ำสัจจายืนยันความจงรักภักดี ในการ

---

[1] ...ญ วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า ๗๙.

[2] ...เจีย แยนจอง, "ไทลื้อสิบสองปันนาก่อนเปลี่ยนการปกครอง" สิบสองปันนา (กรุงเทพ อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘.

รับตำแหน่งเจ้าเมืองจะต้องถวายข้าวและเงินให้แก่เจ้าแผ่นดิน และโอกาสเข้าพรรษาออกพรรษานี้จะเป็นโอกาสของการ "ปลูกชำท้าวขุน" ตั้งขุนเหนือสนามทั้งที่เชียงรุ่งและเมืองต่าง ๆ หลังจากนั้นจะมีการ "ถวายหมู่เข้าอุ่นงันยศศักดิ์"[1]

การยอมรับฐานะของรัฐสองฝ่ายฟ้าภายใต้จีนและพม่าทำให้การเมืองของสิบสองปันนายุ่งยากกว่าเดิม ทั้งจีนและพม่าต่างพยายามแสดงความเป็นเจ้าอธิราชเหนือกันและกัน ต่างพยายามที่จะสนับสนุนให้คนที่สวามิภักดิ์ต่อตนเองขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน เข้ามาแทรกแซงอำนาจการปกครองภายในมากขึ้น การแย่งชิงอำนาจในหมู่เจ้านายซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองประจำของสิบสองปันนาจึงรุนแรงขึ้นด้วยการถือหางของจีนและพม่า แม้ว่าจีนจะแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินตามที่ได้รับการเสนอมา แต่บางครั้งก็ถือโอกาสใช้นโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง ด้วยการตั้งบุคคลที่ตนพอใจโดยไม่เป็นไปตามจารีต ทำให้เกิดสงครามและความขัดแย้งในหมู่เจ้านายลื้อ[2]

จีนเข้ามาแทรกแซงการปกครองของสิบสองปันนามากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อไม่สามารถใช้กำลังเข้ามาควบคุมหรือปราบปรามโดยตรง นโยบายของจีนจึงหันมาเน้น "การปกครองชนกลุ่มน้อยโดยชนกลุ่มน้อย กำราบชนกลุ่มน้อยด้วยชนกลุ่มน้อยและสู้ชนกลุ่มน้อยด้วยชนกลุ่มน้อย" ดังนั้นราชสำนักจีนจึงพยายามที่จะดำเนินการแบ่งแยกแล้วปกครอง ให้รางวัลสำหรับผู้จงรักภักดี ลงโทษผู้ต่อต้านขัดขืน เมื่อมีการกบฏหรือท้าทายอำนาจของจีน จีนจะเรียกเกณฑ์กำลังจากท้องถิ่นใกล้เคียงมาสนับสนุนกองทัพจีน[3] ปัญหาสำหรับรัฐต่าง ๆ คือ การขาดแคลนกำลังคน ดังนั้นการเรียกเกณฑ์กำลังทหารและเสบียงอาหารของฝ่ายจีนจึงเป็นภาระแก่ท้องถิ่นอยู่เสมอ ทำให้เกิดการต่อต้านจากท้องถิ่น ปรากฏว่าในช่วงค.ศ.๑๕๗๐-๑๖๐๐ เกิดการกบฏจลาจลในสิบสองปันนาถึง ๖ ครั้ง[4]

สภาวะของเมืองสองฝ่ายฟ้าท

การสร้างดุลย์แห่งอำนาจระหว่างจีนและพม่า ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนในรัชกาลต่อมา พม่าไม่พอใจเจ้าหน่อเมือง(ค.ศ.๑๕๘๓-๑๖๒๘) จึงยกกองทัพมาโจมตีเชียงรุ่ง เจ้าหน่อเมืองหนีไปลี้ภัยอยู่ที่เชียงตุง ฝ่ายจีนไปรับกลับมาครองเมือง ทำให้ราชสำนักเชียงรุ่งจงรักภักดีต่อจีนยิ่งขึ้น สร้างความไม่พอใจและไม่ไว้วางใจให้พม่า ในค.ศ.๑๖๒๗ พม่ายกทัพมาตีเชียงตุง เชียงรุ่งส่งกำลังไปช่วยเหลือทำให้พม่าถือเป็นสาเหตุยกกองทัพมาตีเชียงรุ่งด้วย เจ้าแผ่นดินต้องถวายเงินทองจำนวนมากเป็นค่าปรับ กษัตริย์พม่ายังเรียกร้องให้ส่งนางอุกางลูกสาวหัวแสนเชียงรุ่งไปเป็นสนม ฝ่ายเชียงรุ่งไม่ยอมส่งตัวให้ พม่าจึงยกกองทัพมายึดเมืองแจ้และเชียงรุ่ง ตามจับตัวเจ้าหน่อคำได้ที่เมืองลา นำไปคุมตัวไว้ที่พม่าจนสิ้นพระชนม์ สภาพการเมืองภายในที่อ่อนแอของสิบสองปันนา

---

[1] ดูรายละเอียดใน เอกสารหมวดที่ ๒ หมายเลข ๒.๔ การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง ปั๊บพญาหลวงเทพวงศ์ฮ้อยต่างโกค

[2] Chen Hand-seng, Ibid, pp.9-10.

[3] เจียงอิ้งเหลียง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๘-๑๓๕.

[4] Chen Hang-seng, Ibid, p.10.

ทำให้จีนเข้ามาแทรกแซงด้วยการส่งกองทัพมาตั้งกษัตริย์องค์ใหม่ และจัดแบ่งหน่วยการปกครองใหม่การปกครองใหม่ เมืองหลายเมืองทางชายแดนของสิบสองปันนา ถูกรวมเข้ากับจังหวัดหยวนเจียงซึ่งปกครองโดยข้าราชการจีน โดยตรง

เจ้าแผ่นดินองค์ต่อ ๆ มา คือ
เจ้าศรีสุธรรมา(ค.ศ.๑๖๒๘-๑๖๔๕)
เจ้าหม่อมคำลือ (ค.ศ.๑๖๔๕-๑๖๕๙)
เจ้าหม่อมท้าว (ค.ศ๑๖๕๙-๑๖๖๕)
เจ้าหน่อเมือง(๑๖๖๕-๑๖๗๒)
เจ้าเมืองท้าว(ค.ศ.๑๖๗๒-๑๖๘๖)
เจ้าแพงเมือง (ค.ศ.๑๖๘๖-๑๗๒๖)

ตั้งแต่สมัยเจ้าแพงเมืองเป็นต้นมา นับเป็นเวลาเกือบสองร้อยปี ประวัติศาสตร์สิบสองปันนาเป็นเรื่องของสงครามและความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจ ทั้งที่เกิดจากปัญหาความขัดแย้งภายในโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินซึ่งแต่เดิมเกิดจากความขัดแย้งของเจ้านายท้าวขุนภายใน แต่ในสมัยหลังนี้จีนและพม่าก็เข้ามาแทรกแซงและพยายามจะแต่งตั้งบุคคลที่จงรักภักดีต่อตน นอกจากนี้มีผลกระทบจากปัญหาภายนอก เช่น กบฏฮ่อหัวขาวที่ตาลี ซึ่งก่อตั้งอำนาจรัฐปกครองตนเองเป็นเวลากว่า ๑๐ ปี การกบฏครั้งนี้เป็นความพยายามของชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านอำนาจของจีน การปกครองของจีนในสมัยราชวงศ์แมนจู โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของจีนในยูนนานโดยอุปราชจีน ซึ่งต้องการยกเลิกระบบการปกครองโดยเจ้านายพื้นเมืองแล้วส่งข้าราชการจีนเข้าไปปกครอง เริ่มยึดที่ดินเจ้านายขุนนางและสำรวจที่ดินตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อจัดการเก็บภาษีที่ดินโดยตรง[1] นโยบายเช่นนี้ได้รับการต่อต้านอย่างมาก สิบสองปันนาสนับสนุนฝ่ายกบฏ เจ้าแผ่นดินคือเจ้าแพงเมืองนั้น "...เป็นเค้าเจ้าหัวเมืองทั้งหลายเป็นใจ..." ให้การสนับสนุนฝ่ายกบฏด้วยดี เนื่องจากไม่พอใจการแทรกแซงกิจการภายในจากฝ่ายทางการจีน

เมื่อปราบปรามกบฏสำเร็จจีนจึงลงโทษเจ้านายท้าวขุนของสิบสองปันนาด้วยการประหารชีวิตและถอดยศศักดิ์ เหตุการณ์รุนแรงครั้งนี้มีผลให้ไพร่บ้านพลเมืองหลบหนีหายออกจากเมืองไปเป็นจำนวนมาก จีนถือโอกาสเข้าควบคุมและแบ่งแยกอำนาจการปกครองด้วยการตั้งแสนฟู (ตำแหน่งผู้ปกครองที่ต่ำกว่าแสนหวี) ที่เมืองแลมและเมืองอื่นของสิบสองปันนาที่ไม่ได้สนับสนุนกบฏฮ่อหัวขาว เช่น เมืองแจ้ เมืองงาด เมืองละและเมืองฮิง ในกลุ่มเมืองดังกล่าวมีแสนฟูอยู่ที่เมืองแจ้ เป็นการลดอำนาจของราชสำนักเชียงรุ่งและทำให้หัวเมืองมีอำนาจและฐานะสูงขึ้นกว่าเดิม กลายเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการท้าทายอำนาจของเจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่งในสมัยต่อมา นอก

---

[1] Chen Hang3seng, Ibid. p.13.

จากนี้จีนยังขยับสำนักงานข้าหลวงจีนเข้ามาใกล้สิบสองปันนามากขึ้น โดยตั้งพูเออฟู (จังหวัดพูเออ) มีเมืองซือเหมาเป็นศูนย์กลาง[1] สิบสองปันนาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของขุนนางจีนที่ซือเหมา

อิทธิพลของจีนเริ่มเห็นชัดขึ้นจากหนังสือปื้นเมืองของสิบสองปันนาเริ่มบันทึกชื่อเจ้าแผ่นดินเป็นภาษาจีน ลูกของท้าวแพงเมืองมี ๒ คน คือ เท่าซิ่นเพา (ท้าวจินป่าว) และเท่าเส่าวิ้น โดยเท่าซิ่นเพาเป็นเจ้าแผ่นดินค.ศ. ๑๗๒๖-๑๗๒๙ เป็นเวลาเพียงสองปีกว่าก็สิ้นพระชนม์ เท่าเส่าวิ้นขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินต่อจากพี่ชาย(ค.ศ.๑๗๒๙-๑๗๖๗) เนื่องจากอายุน้อย จึงมี "เจ้าสี่หมื่นนาเมืองแจ้" เป็นผู้สำเร็จราชการ ปรากฏว่าพม่ายกกองทัพมาตีเชียงรุ่ง ทั้งเจ้านายท้าวขุนและไพร่บ้านพลเมืองหนีศึกพม่าไปอยู่ตามป่าเขา จนกระทั่งจีนส่งกองทัพมาขับไล่ทัพพม่าออกไปในปีค.ศ ๑๗๖๗ จีนเริ่มสำแดงอำนาจของตนด้วยการถอดยศเจ้าแผ่นดิน และเจ้าหัวเมืองที่หลบหนีศึกพม่า เช่น เจ้าเมืองหุนและเจ้าเมืองฮาย ในขณะที่ให้รางวัลเจ้าเมืองฮิง เมืองบ่าง เมืองเชียงทอง เมืองอูเหนือ เมืองอูใต้ เมืองลู่สุ่น เมืองล่า เมืองแจ้ อีปัง อีงู และเจ้าเมืองฮำที่ได้รบพุ่งต่อสู้พม่าอย่างเต็มกำลัง ด้วยการงดเว้นค่าข่อนหรือภาษีให้ เป็นการสร้างความแตกแยกให้กับเจ้านายของสิบสองปันนาและบั่นทอนอำนาจตลอดจนความเคารพยำเกรงที่เมืองทั้งหลายมีต่อราชสำนักเชียงรุ่งหรือตัวเจ้าแผ่นดินเอง

ในสมัยของเท่าวุ้ยกิ้น จีนมาตรวจดูกำลังคนและกล่าวหาว่าเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาส่งคนไปไม่ครบตามที่จีนเรียกเกณฑ์ จับเจ้าเถียนผู้เป็นเจ้าอุปราชไปสอบสวน นอกจากนี้ขุนนางจีนที่เข้ามาในท้องถิ่นยังเรียกเอาเงินภาษีต่าง ๆ ทำให้เจ้านายลื้อหนีไปพึ่งพม่า ภายหลังเดินทางกลับมาถูกจีนจับตัวไว้ส่งไปที่เมืองแส จีนถือโอกาสเข้ามาจัดการปกครองเพราะเป็น ช่องว่างทางการเมืองที่เชียงรุ่งขาดเจ้าแผ่นดินปกครอง อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ตอนนี้สะท้อนถึงคตินิยมทางการเมืองของไพร่เมืองสิบสองปันนา ที่ทำให้ฝ่ายจีนและพม่าไม่สามารถที่จะเข้ามาปกครองโดยตรง คือ คตินิยมที่ว่า เจ้าแผ่นดินนั้นจะต้องเป็น "เจื้อเครือ" ทำให้จีนไม่สามารถกำจัดราชวงศ์เจืองซึ่งจีนเห็นว่าไม่จงรักภักดีแล้ว "...เอาขุนหัวเมืองตัวอันซื่อใสในแจ้งนั้นมาเป็นเจ้าแผ่นดิน เท่าว่าเยียะดังนั้น คืนกลัวเจ้าหัวเมืองบ่ฟังแล..."[2] คตินิยมเช่นนี้เหมือนกับล้านนาที่กำหนดให้เชื้อสายของกษัตริย์เท่านั้นขึ้นมาเป็นกษัตริย์ แม้ขุนนางข้าราชการจะเข้มแข็งมีอำนาจมากเพียงใดก็ไม่สามารถจะขึ้นเป็นกษัตริย์ได้

ปราศจาก "เจื้อเครือ" จีนก็ไม่สามารถปกครองสิบสองปันนาได้ อีกทั้งปัญหาสภาพดินฟ้าอากาศที่ทำให้ขุนนางข้าราชการจีนเจ็บป่วยอยู่เสมอ[3] ไม่สามารถจะประจำการอยู่เป็นเวลานานได้ ทำให้จีนต้องถอนทหารกลับไป และขอให้ราชสำนักจีนแต่งตั้งเจ้านายลื้อเป็น

---

[1] เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๘๘.

[2] เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๘.

[3] โดยเฉพาะอย่างยิ่งไข้ป่าในหน้าฝน ที่มีคำกล่าวว่า "เสียงกบเขียดต้อง ส่อพ่าย" บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๔.

เจ้าแผ่นดินปกครองเช่นเดิม เจ้าสุวรรณรับตำแหน่งกษัตริย์ในปีค.ศ.๑๗๗๗-๑๗๘๗ โดยในปีค.ศ ๑๗๘๖ พม่าได้เรียกร้องให้รับการแต่งตั้งจากพม่าด้วย แสดงว่าในสมัยนี้สิบสองปันนาเริ่มกลับไปยอมรับอำนาจของพม่าอีกครั้งหนึ่ง

หลังจากสมัยเจ้าสุวรรณเหนือสนามได้เสนอให้จีนแต่งตั้งเจ้ามหาวงศ์ (ค.ศ. ๑๗๙๗-๑๘๐๒) เป็นเจ้าแผ่นดิน แต่พม่าต้องการให้เจ้าเถียนซึ่งจงรักภักดีต่อพม่ามาตั้งแต่ต้นเป็นเจ้าแผ่นดิน อย่างไรก็ตามเจ้าเถียนไม่รับตำแหน่งที่พม่าเสนอให้ พม่าไม่พอใจจึงยกกำลังมาโจมตีเชียงรุ่งจุดไฟเผาหอคำเจ้าแผ่นดินที่เชียงดอนหลวงในปี ค.ศ.๑๗๙๘ ในที่สุดฝ่ายสิบสองปันนายอมขอรับการแต่งตั้งจากพม่า ส่งทูตไปในค.ศ.๑๘๐๒ ปรากฏว่าทูตเดินทางไปขอรับการแต่งตั้งจากพม่ากลับมายังไม่ถึง เจ้ามหาวงศ์สิ้นพระชนม์เสียก่อน เจ้ามหาน้อยพระโอรสอายุยังน้อยท้าวขุนเหนือสนามจึงเชิญให้เจ้าจันเมืองลวงมาเป็นกษัตริย์และขอให้พม่าแต่งตั้ง ส่วนจีนนั้นไม่ยอมรับเจ้าจันเพราะเจ้าจันเป็นพระโอรสของเท่าวุ้ยภิ้น เจ้าจันจึงขอกำลังของเจ้ากาวิละจากเชียงใหม่มาช่วยเหลือ จีนจึงส่งกำลังมาปราบ เจ้าจันหนีไปเชียงตุงขอกำลังพม่ามาช่วย พม่าไม่เพียงแต่ไม่ช่วยยังจับตัวเจ้าจันเอาไว้เนื่องจากเกรงว่าจะก่อความยุ่งยากให้กับจีนและพม่า

ที่เชียงรุ่งเจ้ามหาน้อยอายุได้เพียง ๒ ปีได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าแผ่นดิน (ค.ศ. ๑๘๐๓-๑๘๓๔) โดยมีเจ้ามหาวังผู้เป็นอาเป็นผู้สำเร็จราชการ เริ่มยุคสมัยของสงครามและการชิงอำนาจในหมู่เจ้านาย หนังสือเชื้อเครือเจ้าแสนหวีกล่าวว่า[1]

> ...ดังเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินหากปอมีการอันพี่น้องอาวหลาน
> ชิงกันเป็นเจ้าบ่ขาด หาหื้อเพื่อนภายนอกเข้ามาโม้เคา
> ไพร่บ้านไทเมืองทั้งหลายก็อยู่ไร้กินยาก เข้าหนีนา ปลาหนี
> น้ำ บ้านเมือง๑๒ปันนายุ่งหยาวที่สุดแล...

สมัยของเจ้ามหาน้อยเป็นสมัยของศึกสงครามในหมู่รัฐไท เกิดความวุ่นวายในเมืองต่าง ๆ ทั้งเชียงรุ่ง เชียงตุง เมืองแลมและเมืองยอง ปรากฏว่าในช่วงนี้เป็นสมัย "เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง" ของล้านนา จึงมีกองกำลังจากล้านนานำโดยเจ้าเจ็ดตนมาโจมตีบ้านเล็กเมืองน้อยในอาณาเขตของสิบสองปันนาอยู่เนือง ๆ เพื่อจะเก็บกวาดผู้คนกลับไปใส่บ้านใส่เมือง ในขณะเดียวกันการแย่งอำนาจในหมู่เจ้านายสิบสองปันนาทำให้มีการชักนำเอากองทัพของล้านนาเข้ามาช่วยเหลือ ดังเช่นเจ้าจันซึ่งยืนยันสิทธิของตนในการเป็นเจ้าแผ่นดิน ได้ขอให้เจ้ากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ช่วยเหลือ กองกำลังล้านนายกเข้ามาตีเชียงรุ่งในค.ศ ๑๘๐๖ แต่ไม่สำเร็จ กลับมาอีกครั้งในปีค.ศ.๑๘๑๒ ถูกจีนส่งกองทัพมาต้านทาน จนต้องถอยทัพกลับไป ตำนานล้านนาไม่ได้กล่าวถึงการทำศึกในสิบสองปันนามากนัก แต่ในหนังสือปื้นเมืองสิบสองปันนา หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ชาวลื้อ

---

[1] เรณู วิชาศิลป์(ปริวรรต), อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๒.

ยังกล่าวถึง "ศึกกะหล่อม" หรือ "ศึกกาวิละ" ในการยกกองทัพกลับมาโจมตีเชียงรุ่งอีกครั้งราวค.ศ.๑๘๑๕ พม่าเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ เจ้ามหาวังหนีจากเมืองยางไปเมืองฮิงกาวิละยกกองทัพติดตามไปถูกกองทัพจีนต้านทานเอาไว้ได้ต้องถอยไปเมืองล่าและเมืองพง ถูกกองทัพล้านช้างและกองทัพพม่าโจมตีซ้ำจึงถอยกลับล้านนา[1] แต่การถอยกลับของกองกำลังล้านนานั้นมักจะเก็บกวาดผู้คนตามรายทางกลับไปด้วย ดังนั้นในตำนานล้านนาจึงไม่ได้กล่าวถึงความพ่ายแพ้บ่อยนัก มักเน้นความสำเร็จในการปราบบ้านเล็กเมืองน้อยบริเวณชายแดนเป็นสำคัญ[2]

สงครามและความขัดแย้งในสิบสองปันนาปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ไม่ได้เกิดจากปัญหาของสิบสองปันนาเท่านั้น แต่เกิดจากผลประโยชน์ทางการเมืองของต่างชาติ ที่ทำให้สิบสองปันนากลายเป็นสนามรบให้กับต่างชาติ ที่ต้องการรักษาอำนาจของตนหรือขยายอำนาจไปเก็บกวาดผู้คนมาใส่บ้านเมืองของตน ได้แก่ จีน พม่าและล้านนาภายใต้การสนับสนุนของกรุงเทพ ผู้นำล้านนาต้องการไพร่พลมาใส่บ้านเมืองของตนในขณะที่กรุงเทพต้องการให้ล้านนาสร้างกำแพงชายแดนให้ไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ ด้วยการตีปราบบ้านเมืองต่าง ๆ ทางเหนือให้ยอมรับอำนาจของล้านนา พม่าต้องการยับยั้งการขยายอำนาจของล้านนาเนื่องจากเป็นห่วงรัฐไทใหญ่ทางเหนือของตนเอง อาจจะก่อการกบฏไปเข้ากับล้านนา ส่วนจีนนั้นต้องการยับยั้งศึกพม่าและล้านนาในสิบสองปันนาเพื่อความสงบเรียบร้อยบริเวณชายแดน

เมื่อเสร็จศึกกาวิละ เจ้ามหาวังได้กลับมาฟื้นฟูบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข จนเจ้ามหาน้อยอายุได้ ๑๕ ปีในค.ศ.๑๘๑๗ จึงได้มอบอำนาจในการปกครองให้ ส่วนเจ้ามหาวังกลับไปครองเมืองแจ้ เหตุการณ์สงบเรียบร้อยอยู่ไม่นาน ก็เกิดเหตุเจ้าพรหมโอรสของเจ้าเถียนพยายามยึดอำนาจในการปกครองหัวเมืองด้านตะวันตกของแม่น้ำโขง ส่วนพม่ามีคำสั่งให้เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาเดินทางไปเฝ้ากษัตริย์พม่าเพื่อรับการแต่งตั้ง ปรากฏว่าเจ้ามหาน้อยไม่ไปแต่ส่งเจ้ามหาวังไปแทน พม่าจึงเริ่มปัญหาความขัดแย้งในราชสำนักสิบสองปันนา ด้วยการตั้งเจ้ามหาวังเป็น "เจ้าโชตินครมหาวังวรสุธรรมราชา" จากการที่เจ้ามหาวังเป็นผู้สำเร็จราชการเป็นเวลานาน อีกทั้งเป็นเจ้าหัวเมืองใหญ่ทำให้ได้รับการสนับสนุนและจงรักภักดีจากท้าวขุนจำนวนมาก เจ้ามหาน้อยเกิดความหวาดระแวงต้องการกำจัดเจ้ามหาวัง จึงส่งคนไปขอกำลังจากล้านนามาช่วยเหลือ มหาวังขอความช่วยเหลือจากพม่าเป็นการชักศึกเข้าบ้านอีกครั้งหนึ่ง ในค.ศ.๑๘๒๒ เกิดการรบกันที่เมืองฮำ ฝ่ายล้านนาแพ้ต้องถอยทัพกลับ เจ้ามหาน้อยถูกจับกลับไปพม่า แต่จีนขอให้ส่งตัวกลับและยังยืนยันให้เจ้ามหาน้อยเป็นเจ้าแผ่นดินตามที่ราชสำนักจีนแต่งตั้ง

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งและหวาดระแวงระหว่างเจ้ามหาน้อยกับเจ้ามหาวังผู้เป็นอาก็ไม่สิ้นสุด เจ้ามหาน้อยได้ขอกำลังจากเมืองล่า เมืองบ่าง เมืองฮิง เชียงทอง เมืองอู และ กำลังของลัวะและมูเซอมาช่วยรบกับเจ้ามหาวังแต่ไม่สำเร็จ จีนยื่นมือเข้ามาไกล่เกลี่ยแต่เห็นว่า เจ้า

---

[1] พงศาวดารโยนกไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนี้

[2] พระยาประชากิจกรจักร์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๗๒

มหาน้อยเป็นผู้ก่อปัญหาจึงปลดเจ้ามหาน้อยในปีค.ศ.๑๘๓๔ ตั้งเจ้าหม่อมสุชาวรรณราชบุตร โอรสของเจ้ามหาวังเป็นเจ้าแผ่นดินแทน ทำให้เจ้านายท้าวขุนบางกลุ่มไม่พอใจ เพราะต้องการให้เจ้าหน่อคำลูกเจ้ามหาน้อยเป็นเจ้าแผ่นดิน จึงยกกำลังเข้าล้อมหอคำจะฆ่าเจ้าแผ่นดินเจ้าเชียงฮาและท้าวขุนฝ่ายสนับสนุนเจ้าหม่อมสุชาวรรณราชบุตร จึงส่งตัวไปเมืองลา ยอมให้เจ้าหน่อคำเป็นเจ้าแผ่นดินชั่วคราวให้ฝ่ายกบฏตายใจ แล้วลอบฆ่าท้าวขุน ผู้นำกบฏเหล่านั้นเสีย ทำให้เจ้าหน่อคำต้องหนีไปลี้ภัยที่เชียงตุง ชักนำให้เชียงตุงเข้ามาร่วมศึกชิงอำนาจของเจ้านายสิบสองปันนาด้วย[1]

ทั้งจีนและพม่ามาร่วมกันแก้ปัญหา โดยให้เอาตัวเจ้าหน่อคำไว้ที่เชียงตุง พม่าพยายามสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิบสองปันนา ด้วยการยกนางต่อหอแสงให้เจ้าหม่อมสุชาวรรณฯ ปรากฏว่าเจ้าหม่อมสุชาวรรณฯไม่ได้เดินทางไปรับพระราชทานด้วยตนเอง ส่งเจ้านายท้าวขุนนำเครื่องกั้นทอไปถวาย ทำให้กษัตริย์พม่าไม่พอใจอย่างยิ่ง หันมาสนับสนุนให้เจ้าหน่อคำชิงอำนาจเพื่อขึ้นมาเป็นกษัตริย์แทน อย่างไรก็ตามแม้เจ้าหน่อคำจะได้รับกำลังสนับสนุนจากพม่ากลับมาครองอำนาจได้ แต่ถูกต่อต้านจากเจ้านายท้าวขุนและเจ้าหัวเมืองสำคัญ ๆ เช่น เมืองพง เมืองลา เมืองล่าและเมืองลู้สุน จนต้องหนีกลับไปเชียงตุง

สถานการณ์ในช่วงเวลานี้ไปคาบเกี่ยวกับการสร้างสมอำนาจของเจ้านายเมืองน่านซึ่งเป็นตัวแทนของกรุงเทพในการควบคุมดูแลหัวเมืองลาวทางเหนือ น่านเองมีความสัมพันธ์กับสิบสองปันนามาแต่เดิม มีการอพยพของชาวลื้อเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่านและเมืองบริวารของน่าน น่านต้องการยืนยันอำนาจของน่านเหนือเมืองลื้อที่อยู่บริเวณพรมแดนที่ไม่มีการกำหนดแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสิงห์และเมืองเชียงแขง[2] ในค.ศ ๑๘๔๖ เจ้าเมืองน่านได้ส่งกำลังเข้ามาช่วยเจ้าเมืองพงซึ่งเป็นพ่อก่อหรือพ่อเสี่ยวรบกับเจ้าหน่อคำ ได้ไปถึงเมืองอูแล้วรับเอาแม่ของเจ้าหม่อมสุชาวรรณฯ และเจ้ามหาชัยเมืองพงลงไปกรุงเทพ ภายหลังเจ้าอุปราชาน้องชายได้ติดตามไปด้วยเพื่อขอรับเอามารดากลับเชียงรุ่ง ความขัดแย้งสิ้นสุดลงเมื่อจีนยกกำลังมาปราบปราม ทำให้เจ้าหน่อคำหนีไปเมืองหุนและถูกฆ่าตายที่วัดหนองยางเมืองหุนในปีค.ศ.๑๘๕๑

ความขัดแย้งแย่งอำนาจของเจ้านายสิบสองปันนาในครั้งนี้ได้ขยายผลไปถึงกรุงเทพฯ ทำให้ฝ่ายกรุงเทพยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องและได้ทำสงครามเชียงตุงถึง ๒ ครั้งเพื่อปูทางไปสู่การปกครองสิบสองปันนาแต่ไม่สำเร็จ[3]

รัชสมัยของเจ้าหม่อมสุชาวรรณฯสิ้นสุดลงเมื่อพระองค์สิ้นชนม์ในการยกกำลังไปช่วยจีนปราบปรามกบฏฮ่อมุสลิมหรือฮ่อผาสีที่เมืองลาในค.ศ ๑๘๖๔ เจ้าหม่อมสอผู้เป็นหลานและบุตรบุญธรรมของเจ้าหม่อมสุชาวรรณฯได้ขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน ปรากฏว่าเกิดเหตุการณ์รบพุ่ง

---

[1] เชียงตุงเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในสิบสองปันนาตั้งแต่อดีต จนถึงประมาณค.ศ.๑๘๘๘ ซึ่งอังกฤษเข้ามายึดครองรัฐไทใหญ่ได้ทั้งหมด ทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างเชียงตุงและสิบสองปันนาชะงักลงไป

[2] "พงศาวดารเมืองเชียงรุ่ง"ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๙ (กรุงเทพ คุรุสภา,) หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

[3] ดูรายละเอียดใน รัตนาพร เศรษฐกุล, "ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง" เรื่องเมืองเชียงตุง (เชียงใหม่ สุริวงศ์บุ๊คส์, ๒๕๓๖), หน้า ๒๗-๕๐.

ระหว่าง เจ้านายสิบสองปันนาอีกครั้งหนึ่ง เป็นครั้งสำคัญและก่อให้เกิดความเสียหายแก่ไพร่บ้านพลเมือง ยิ่งนัก

ศึกครั้งนี้มักเรียกกันว่า "ศึกเจ้าหม่อมสอเจ้าหม่อมแสง" เพราะเกิดจากความขัดแย้งแย่งอำนาจกัน ระหว่างเจ้าหม่อมสอผู้เป็นเจ้าแผ่นดินกับเจ้าหม่อมแสงพระโอรสของเจ้าหม่อมสุชาวรรณฯ ซึ่งตามธรรมเนียมแล้วมีสิทธิเป็นเจ้าแผ่นดินเช่นกัน การชิงอำนาจครั้งนี้แสดงถึงอิทธิพลของบรรดาราชนิกูลและเจ้าหัวเมือง มีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มเป็นพวกในหมู่เจ้านายท้าวขุน ฝ่ายเจ้าหม่อมแสงมีพญาหลวงป่านซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง และพญาหลวงเชียงป้อมสนับสนุน ได้ออกไปส้องสุมผู้คนที่เมืองลวง เจ้าหม่อมสอไม่วางใจจึงส่งคนไปลอบฆ่าแต่ไม่สำเร็จ ทำให้เกิดความร้าวฉานมากขึ้น เจ้าหม่อมแสงจึงขอกำลังเจ้าหัวเมือง เช่น เมืองยู้และเมืองหลวยแต่ไม่ได้รับความสนับสนุน จึงขอกำลังเมืองลวง เมืองหุน เมืองล่า เมืองบ่าง เมืองพงเมืองแวน เมืองฮิง เมืองเชียงทองและเมืองลาไท นำกำลังมาชุมนุมกันที่เมืองขอนแล้วยกไปตีเชียงรุ่งทำให้เจ้าหม่อมสอต้องหนีออกจากเมืองไปอยู่เมืองฮำ เจ้าหม่อมคำลือพระโอรสถูกส่งตัวไปลี้ภัยที่เชียงตุง เจ้าหม่อมแสงขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดินแทน

การขึ้นครองราชย์ของเจ้าหม่อมแสงนั้นไม่ราบรื่นนักเพราะยังมีเจ้านายท้าวขุนจำนวนหนึ่งที่ยังจงรักภักดีกับเจ้าหม่อมสออยู่ เจ้าหม่อมแสงได้ก่อปัญหาใหญ่เมื่อทำปืนลั่นถูกเจ้าเมืองล่าตายและเจ้าเมืองฮำบาดเจ็บ ทำให้เจ้าหัวเมืองต่าง ๆ พากันโกรธแค้น ร่วมกันวางแผนโค่นอำนาจเจ้าหม่อมแสง ในเดือน ๓ ปีค.ศ.๑๘๗๘ ได้ยกกำลังเข้าโจมตีเชียงรุ่ง จุดไฟเผาบ้านเรือนเสียหายมากมาย ประชาชนเดือดร้อนต้องหนีออกไปอยู่ป่า เจ้าหม่อมแสงหนีออกไปเมืองวังข้ามน้ำโขงไปเมืองลาไท อยู่ได้ ๖ เดือนก็กลับมาอยู่บ้านสาเมืองเชียงรุ่ง เจ้าหัวเมืองทราบข่าวก็ยกกำลังมาล้อมจับ จนในที่สุดเจ้าหม่อมแสงถูกฆ่าตายที่วัดบ้านค้อ การศึกครั้งนี้สร้างความเสียหายอย่างมาก หนังสือปื๊นเมืองถือว่าเป็น[1]

> ...การข่มลาบไพร่เมืองเชียงรุ่งนัก บ้านหลุเมืองวายฉิบหาย
> หัวเรือนหายชายเรือนขาด ไพร่เมืองได้ไปเตียดอยู่เถื่อน
> กินหัวเผือกหัวมันต่างข้าว ข้าวเหลืองเต็มทุ่งก็บ่มีไผเกี่ยว
> ถึงข้าวพอหล่นตกดินเป็นกองพอออกงอกจึงหลกเอากอ
> ฟัดแลกอบเอาอันหล่นนั้นไปตำ ถึงที่ตำเป็นสารมาหาก
> บ่เป็นเม็ดข้าวคำแล้ว ไพร่เมืองหากได้เอาข้าวม่อนนั้นสูน
> หัวมันกินแล...

---

[1] เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต). อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๒๖

หลังจากเสร็จศึกเจ้าหม่อมสอเจ้าหม่อมแสแล้ว ท้าวขุนได้พิจารณาหาผู้มาเป็นเจ้าแผ่นดินเพราะประเพณีจารีตฮีตฮอยของสิบสองปันนานี้ "...บ่มีเจ้านี้บ่ได้" จึงได้อัญเชิญเจ้าหม่อมคำลือ (ค.ศ.๑๘๗๘-๑๙๒๕) โอรสองค์โตของเจ้าหม่อมสอกลับจากเชียงตุงมาครองเมือง ฝ่ายที่คัดค้านไม่นิยมเจ้าหม่อมคำลือประกอบด้วยเจ้าเมืองลา เจ้าเมืองแจ้และเจ้าหัวเมืองอื่น ๆ ได้ชักชวนกันก่อการกบฏ เจ้าหม่อมคำลือได้ผูกสัมพันธ์กับเจ้าฟ้าเชียงตุงด้วยการแต่งงานกับน้องสาวของเจ้าฟ้าเชียงตุง ได้ขอกำลังจากเชียงตุงมาช่วย กองกำลังของเชียงตุงนำโดยเจ้าฟ้าลอกจอกและเจ้าฟ้าเมืองนายได้เข้ามาควบคุมสถานการณ์ในเชียงรุ่งเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวปลาอาหาร เมื่อเห็นว่าฝ่ายกบฏไม่กล้าก่อความวุ่นวายจึงยกกองทัพกลับไป

ความขัดแย้งระหว่างเจ้าแผ่นดินกับเจ้าหัวเมืองยังดำเนินต่อไป เมื่อเจ้าหม่อมคำลือส่งคนไปฆ่าเจ้ามหาชัยเมืองหุนน้องชายเจ้าเมืองแจ้ ทำให้เจ้าเมืองแจ้คิดอาฆาตหาเหตุที่จะก่อการกบฏฟื้นอำนาจเจ้าหม่อมคำลือ ในสมัยของเจ้าหม่อมคำลือนี้เองที่เกิดศึกเมืองฮาย หรือที่ ชาวลื้อเรียกว่า "ศึกเมืองฮายไปวายเมืองแจ้" เกิดจากการแย่งอำนาจของเจ้านายเมืองฮายที่ชักนำเอาเจ้าหัวเมืองอื่น ๆ มาร่วมด้วย จนในที่สุดทำให้จีนซึ่งวิตกกังวลกับปัญหาชายแดนที่ติดต่อกับพม่าของอังกฤษอยู่แล้ว ส่งกองกำลังมาประจำอยู่ในสิบสองปันนา มีผลกระทบอย่างสำคัญต่ออำนาจของเจ้านายท้าวขุนในการปกครองบ้านเมืองของตน

ศึกเมืองฮายเกิดขึ้นในปีค.ศ.๑๙๐๘ เจ้าแสงซึ่งเป็นเจ้าเมืองฮายประพฤติตนไม่เหมาะสมจึงถูก" ขุนเหนือกว้านขุนบวกขุนบ้าน" ลงมติปลดออกจากตำแหน่ง แล้วแต่งตั้งให้น้องชายเป็นเจ้าญาหลวงเมืองฮายแทน ปรากฏว่าลูกชายสามคนของเจ้าแสงไม่พอใจ[1] ต้องการเป็น เจ้าเมืองสืบต่อจากบิดาด้วยการสนับสนุนจากท้าวขุนบางคน เมื่อไม่มีกำลังเพียงพอจึงได้ไปของเจ้าเมืองแจ้ผู้เป็นตาช่วยเหลือ เมื่อความทราบถึงเจ้าญาเมืองคนใหม่ก็วางแผนเดินทางออกจากเมืองฮายไปย่างกุ้ง โดยให้หลานชายผู้ต้องการเป็นเจ้าญาเมืองนั้นบริหารราชการแทน เมื่อกลับจากย่างกุ้งก็พักอยู่ที่เชียงตุงไม่ยอมกลับมา หลานชายจึงส่งท้าวขุนไปเชิญให้กลับ ได้มีการไกล่เกลี่ยระหว่างอาหลาน แต่เมื่อเจ้าญาเมืองคนใหม่กลับถึงเรือน กลับถูกหลานชายส่งคนไปฆ่าและยึดทรัพย์ เจ้าญาเมืองจึงหนีภัยไปอยู่เมืองหุน ท้าวขุนเมืองหุนได้ยกกำลังไปช่วย ฝ่ายราชสำนักเชียงรุ่งทราบข่าวจึงได้ส่งท้าวขุนผู้ใหญ่มาเพื่อประนีประนอมไกล่เกลี่ย แต่ฝ่ายกบฏได้หนีไปขอกำลังเมืองแจ้มาช่วย จนเกิดปะทะกับกองกำลังของราชสำนักซึ่งสู้ไม่ไหวจึงถอยกลับเชียงรุ่ง เจ้าแผ่นดินได้ส่งหนังสือขอความช่วยเหลือจากทางการจีน จึงได้ส่งข้าราชการจีนพร้อมกองทหารเข้ามาปราบปรามฝ่ายกบฏที่เมืองแจ้ได้สำเร็จ

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้สัมภาษณ์เจ้าหม่อมหล้า ลูกเจ้าอิ่นเมืองซึ่งเป็นเจ้าญาเมืองในตอนนั้นว่า เจ้าอุ่นผู้เป็นน้าพยายามแย่งชิงอำนาจ ได้นำกองทัพจีนเข้ามาเพื่อปราบปราม จึงหนีมาอยู่ที่เชียงใหม่และย้ายไปอยู่ที่บ้านหัวแคร่ จังหวัดเชียงรายในปีค.ศ. ๑๙๑๐

ศึกครั้งนี้ยาวนานตั้งแต่ค.ศ.๑๘๐๘-๑๘๑๑ ทำให้สูญเสียชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ทำลายโครงสร้างอำนาจการปกครองเดิมทั้งในระดับเมืองและระดับรัฐ กล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจภายในของสิบสองปันนาที่ชักนำให้อำนาจภายนอกเข้ามาแทรกแซงครอบงำ และบ่อนทำลายอำนาจท้องถิ่น เพราะจีนเริ่มตั้งขุนนางข้าราชการเข้ามาประจำในท้องถิ่นและเริ่มทำการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการเสียใหม่ ขุนนางจีนที่มีบทบาทสำคัญในตอนนี้คือ แม่ทัพที่เข้ามาปราบปรามการกบฏชื่อคอซู่ซิน

นโยบายของคอซู่ซินกระทบกระเทือนอำนาจของเจ้านายท้าวขุนอย่างยิ่งเคอซู่ซินได้ส่งข้าราชการจีนไปดูงานที่เชียงตุง แล้วได้เริ่มปรับเปลี่ยนระบบการบริหารราชการสิบสองปันนา โดยนำเอา "ข้อการห้างแต่ง๑๒ปันนา๑๒ข้อ"มาใช้ เป็นการเลียนแบบระบบของอังกฤษที่เชียงตุง แต่รับรองว่าจะรักษาฮีตกองไทเอาไว้ ที่สำคัญคือ เปลี่ยนแปลงระบบการเก็บภาษีใหม่เริ่มเก็บเงินหัวเฮือนปีละ ๒ หมัน โดยเก็บเป็นเงินค่าบริหารราชการของจีน ๒๐ เปอร์เซนต์ อีก ๘๐ เปอร์เซนต์แบ่งเป็นสองส่วน คอซู่ซินเก็บเอาเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งให้ราชสำนักสิบสองปันนา ซึ่งแบ่งเป็น ๑๐ ส่วน เจ้าแผ่นดิน ๓ ส่วน เหนือสนาม ๒ ส่วน พ่อล่าม ๒ ส่วน และเงินราชการบ้านเมือง ๓ ส่วน เรียกว่า"เงินข่อนขุนข่อนนาย"[1] ภาษีใหม่นี้สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านชาวเมืองสิบสองปันนาอย่างยิ่ง เพราะภาระที่ชาวลื้อมีอยู่แล้วตามระบอบศักดินาไทนั้นไม่ได้ถูกยกเลิกไป การเข้ามาของจีนไม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของชาวลื้อ จีนเข้ามาปกครองโดยสร้างโครงสร้างการปกครองแบบจีนครอบโครงสร้างการปกครองแบบลื้อที่ดำเนินอยู่แล้ว ปัญหาการแทรกแซงของชาติตะวันตกที่ทำให้เกิดปัญหาพรมแดนที่ทำให้จีนต้องให้ความสนใจสิบสองปันนามากขึ้นเพื่อป้องกันชายแดนของจีน แต่จีนไม่สามารถดำเนินการยึดอำนาจในสิบสองปันนาเพราะจีนเองก็มีปัญหาภายในตั้งแต่ปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ความวุ่นวายภายในการกบฏและความขัดแย้งภายในรัฐบาลจีนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จีนไม่ได้พัฒนาหรือริเริ่มความทันสมัยในสิบสองปันนาต่างจากในรัฐไทอื่นๆ เช่น ล้านนาที่กรุงเทพเข้ามาจัดการปกครองหรือรัฐไตในพม่าที่อังกฤษนำความทันสมัยเข้ามาบางส่วน

การเข้ามาปกครองสิบสองปันนาโดยตรงของจีนนั้น จีนไม่ได้มีนโยบายที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารใดๆ เนื่องจากเกรงความขัดแย้งกับเจ้านายท้าวขุน จีนจึงพยายามที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการปกครองภายใน แต่พยายามที่จะแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีส่วนอย่างมาก เพราะสิบสองปันนาเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่จีนต้องการหลายอย่าง เช่น ใบชา ฝ้ายและเกลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใบชาที่มีชื่อเสียง คือ ชาพู

---

[1] หนังสือปั๊นเมืองแจ้, อ้ายสือ บ้านด้าย

เออร์นี้ผลิตในสิบสองปันนาเป็นสินค้าที่จีนส่งไปขายถึงธิเบตและจีนก็ได้เข้าผูกขาดการค้าใบชา ดังนั้นนโยบายของจีนในสมัยนี้จึงไม่เพียงแต่มุ่งประโยชน์ทางการเมืองแต่ต้องการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วย รายละเอียดเกี่ยวกับการปกครองของจีนในสมัยนี้ศึกษาโดยละเอียดในบทที่ ๗ สิบสองปันนาภายใต้การ ปกครองของรัฐบาลก๊กมินตั๋ง

บทที่ ๓

"ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่" ความสัมพันธ์กับจีนและพม่า

อาณาจักรเชียงรุ่งหรือสิบสองปันนาตั้งอยู่ในอาณาเขตจีน จึงต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีนอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ในอดีตอาณาจักรนี้เคยเป็นเมืองสองฝั่งฟ้าคือถือเอาจีนเป็นเมืองพ่อ พม่าเป็นเมืองแม่ ดั่งที่เรียกกันว่า "ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่" ทางการจีนได้ปกครองสิบสองปันนาเป็นเวลานานถึง 700 ปี คือตั้งแต่กองทัพมองโกลไปบุกยึด หลังจากเชียงรุ่งก่อตั้งขึ้นไม่นานจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่ว่าพม่าได้มีอิทธิพลครอบงำสิบสองปันนา เมื่อกองทัพของบุเรงนองรุกรานเชียงรุ่งในปี ค.ศ.1564 จนถึงพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษในปี ค.ศ.1885 รวมเวลาสองร้อยแปดสิบกว่าปี และได้หยุดครอบงำมาร่วมร้อยกว่าปีแล้ว ฉะนั้นในสิบสองปันนาทุกวันนี้สีสันแห่งความเป็นจีนจะมีอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่อิทธิพลของพม่าได้เลือนลางไปจากชีวิตประจำวัน

เชียงรุ่งถูกจีนครอบครองเมื่อ ค.ศ.1292

อาณาจักรเชียงรุ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อ จ.ศ.542 หรือ ค.ศ.1180 พงศาวดารเชียงรุ่งบางสำนวนเขียนว่า เจ้าลุ่มฟ้าโพธิญาณได้พระราชทานลัญจกรทองคำหัวเสือ แต่งตั้งให้พญาเจื่องเป็นกษัตริย์เป็นกษัตริย์เชียงรุ่ง นักวิชาการจีนบ้างก็วิเคราะห์ว่า เจ้าลุ่มฟ้าโพธิญาณ คือ ฮ่องเต้ราชวงศ์ซุ่ง (ซ้อง) บ้างก็วิเคราะห์ว่าเป็นกษัตริย์อาณาจักรตาลี [1] แต่เนื้อหาดังกล่าวไม่มีจดหมายเหตุยืนยัน ประกอบกับพงศาวดารเชียงรุ่งมิใช่เอกสารร่วมสมัยและไม่สามารถเป็นเอกสารร่วมสมัย เพราะอักษรลื้อคืออักษรธรรมของล้านนาที่แพร่เข้าสิบสองปันนา พร้อมกับศาสนาเถรวาทช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15[2] วงวิชาการจีนวินิจฉัยว่า พงศาวดารเชียงรุ่งเป็นเอกสารไม่เก่าเกินศตวรรษที่ 14 เหตุการณ์ในพงศาวดารก่อนนั้นเป็นการบันทึกย้อนหลังตามความบอกเล่าและความทรงจำ [3] คริสต์ศตวรรษที่ 12 เป็นสมัยราชวงศ์ซุ่งใต้ ซึ่งราชวงศ์จีนนี้ต้องรับมือกับศัตรูทางภาคเหนือ จนไม่มีเวลาจัดการเรื่องเกี่ยวกับยูนนาน ฉะนั้นเรื่องฮ่องเต้ราชวงศ์ซุ่งพระราชทานราชลัญจกรให้แก่พญาเจื่อง จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้ทั้งนั้นอาณาจักรเชียงรุ่งเริ่มมีความสัมพันธ์กับราชวงศ์จีนเมื่อถูกกองทัพราชวงศ์หยวนบุกยึดเมื่อ ค.ศ.1292 [4]

---

[1] ตางหรุ่งหมิง (1989). รวมอรรถาธิบายเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 5.

[2] เจีย แยนจอง (1981). "สืบแหล่งกำเนิดวรรณกรรมเจ้าสุธนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสิบสองพันนาและล้านนาสมัยโบราณ". จุลสารงานวิจัย. ฉบับรวมที่ 3 และที่ 3 ปี 1981. คุนหมิง : สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์มณฑลยูนนาน : หน้า 79.

[3] ฟางกั๋วยี่ว์ (1983). "วิเคราะห์ 'พงศาวดารลื้อ' ". วารสารมหาวิทยาลัยยูนนาน. ฉบับที่ 3 ปี 1983.

[4] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติปู้หู่เฮอะต๋า.
ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติความเป็นมาของพระเจ้าหยวนซื่อจู่

เมื่ออาณาจักรเชียงรุ่งก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ.1180 นั้น อาณาเขตด้านเหนือของเชียงรุ่งติดกันกับด้านใต้ของอาณาจักรตาลี (ที่สืบต่อจากอาณาจักรน่านเจ้า) แต่ไม่มีจดหมายเหตุใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นของจีนหรือของตาลี กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองอาณาจักรนี้แม้แต่น้อย [1] ค.ศ. 1253 คุปไลข่านแห่งมองโกลยกทัพบุกยึดอาณาจักรตาลี ค.ศ.1254 เข้ายึดแถบทะเลสาบเตียนฉือหรือแถบคุนหมิง หลังจากนั้นก็ยกทัพปราบอาณาจักรเมืองมาว (โกสัมพี) ที่จดหมายเหตุจีนเรียกว่า ฟันทอง ค.ศ.1261 หลังจากคุปไลข่านสถาปนาราชวงศ์หยวนและขึ้นเป็นฮ่องเต้จีนได้หนึ่งปี เจ้านายไทใหญ่แคว้นฟันทองได้ส่งลูกหลานรวม 8 คน ไปถวายเครื่องบรรณาการแก่คุปไลข่าน ราชวงศ์หยวนได้แต่งตั้งให้เจ้านายแคว้นฟันทองเป็นเจ้าอานฟู (ต่ำกว่าเจ้าแสนหวี 3 ขั้น) ค.ศ.1262 กองทัพมองโกลประจำยูนนานเข้ายึดเมืองจิ่งตง (เชียงทุ่ง) เมืองเชียงกุ ซึ่งเป็นหัวเมืองไทใหญ่ด้านเหนือสิบสองปันนา และได้ตั้งแคว้นคายหนาน แคว้นเวยย่วน แต่ก็ยังไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบต่อสิบสองปันนา ค.ศ.1268 และ 1270 กองทัพกองโกลยังปราบปรามหัวเมืองไทใหญ่ในยูนนานอย่างต่อเนื่อง ถึง ค.ศ.1271 ราชวงศ์หยวนได้แต่งตั้งเจ้าอานฟูตะวันออกและเจ้าอานฟูตะวันตกให้ปกครองบรรดาหัวเมืองไทยใหญ่ในยูนนาน โดยถือเอาแม่น้ำคงหรือแม่น้ำสาละวินเป็นเส้นแบ่ง ค.ศ.1274 ราชวงศ์หยวนได้ตั้งมณฑลยูนนานขึ้น [2]

ในบทที่ 1 ได้กล่าวแล้วว่า ทางการจีนทราบว่ามีอาณาจักรเชียงรุ่งก็ต่อเมื่อกองทัพมองโกลของราชวงศ์หยวนได้ผเชิญหน้ากับเชียงรุ่งโดยบังเอิญ ระหว่างยกทัพจะไปตีป่าไป่ซีฟู่หรือล้านนาเมื่อ ค.ศ.1292 แต่การไปตีล้านนาของมองโกลก็สืบเนื่องมาจากการไปตีอันนัม (เมืองแกว) ค.ศ.1277 หลังจากที่มณฑลยูนนานจัดตั้งขึ้นไม่กี่ปี ทางมณฑลยูนนานจัดตั้งขึ้นไม่กี่ปี ทางมณฑลก็ได้เกลี้ยกล่อมคนไทลุ่มแม่น้ำแดงที่จีนเรียกว่า "เสื้อขาว" ได้สวามิภักดิ์ราชวงศ์หยวน ค.ศ.1288 กองทัพมองโกลแดินทัพผ่านลุ่มแม่น้ำแดงไปตีอันนัมที่อยู่ปากแม่น้ำแดง คนไทลุ่มแม่น้ำแดงบอกแม่ทัพมองโกลว่า ด้านตะวันตกเฉียงใต้มีอาณาจักรที่ใหญ่โตชื่อปาไป่ซีฟู่ หลังจากนั้นราชวงศ์หยวนจึงมีความดำริที่จะไปตีอาณาจักรป่าไป่ซีฟู่ และได้ดำเนินการฝึกซ้อมการรบที่หยวนเจียงหัวเมืองคนไทหยาลุ่มแม่น้ำแดง [3] จวบจนกระทั่งถึง ค.ศ.1292 กองทัพมองโกลยกทัพจะไปตีปาไป่ซีฟู่หรือล้านนา แต่ระหว่างเดินทัพผ่านอาณาเขตเมืองลื้อก็ผเชิญหน้ากับอาณาจักรเชียงรุ่ง แม่ทัพมองโกลส่งทหารม้า 300 คนไปเกลี้ยกล่อม แต่เชียงรุ่งไม่ยอม มองโกลเลยใช้กำลังบุกตีพญาผู้รักษาเมืองตาย ทหารมองโกลทำลายประตูเมืองด้านเหนือแล้วยึดเมืองได้ เชียงรุ่งถูกปราบ

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพต่าง ๆ ระบุศักราชเข้ายึดครองเชียงรุ่งต่างกัน บ้างก็ว่า ค.ศ.1274 หรือ 1284 บ้างก็ว่า 1292 พิจารณาดูแล้ว ค.ศ. 1292 จะถูกต้อง.

[1] อาณาจักรตาลีเกิดขึ้นในช่วง ค.ศ.937 ถึง ค.ศ.1253 ครอบคลุมอาณาบริเวณส่วนใหญ่ของยูนนาน ใช้อักษรจีน เอกสารประวัติศาสตร์ได้ผ่านการชำระแล้ว ไม่ปรากฏเนื้อหาเกี่ยวกับการตั้งอาณาจักรเชียงรุ่งเลย

[2] เจียงยิ่งเหลียง (2534). ประวัติชนเชื้อชาติไท. (ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ตอนที่ 1). กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2534 : หน้า 15-17.

[3] เจียงยิ่งเหลียง. อ้างแล้ว . หน้า 25.

ปรามจนราบคาบ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างเชียงรุ่งกับราชสำนักจีน ขณะนั้นอยู่ในราชการเจ้าไอ่ซึ่งเป็นรัชกาลที่ 8 ของราชวงศ์เชียงรุ่ง

กุศโลบายชักบังเหียนสนตะพายของจีน

ชนชาติจีนถือว่าตนเองมีอารยธรรมเหนือกว่าชนชาติอื่น มองชนชาติและชนเผ่ารอบข้าง โดยเฉพาะชนเผ่าส่วนน้อยเป็นพวกไม่เจริญไม่มีอารยธรรม ถึงกับเรียกชนเผ่าเหล่านี้เป็นคนป่าเถื่อน ดุร้ายเยี่ยงสัตว์ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐหรือราชสำนักต่อราชสำนัก จีนจะถือว่ารัฐหรือราชสำนักของตนเป็นใจกลางหรือศูนย์กลาง โดยขนานนามตนเองว่า จุงกั๊วะที่มีนิยามว่ามัธยมประเทศ บังคับหรือกำหนดให้ประเทศหรืออาณาจักรเพื่อนบ้านรอบข้างขอบ ขัณฑสีมา ตลอดจนแดนไกลโพ้นทะเลทุกสารทิศ ต้องไปนอบน้อมสวามิภักดิ์และถวายเครื่องบรรณาการ ด้านการปฏิบัติต่อชนชาติส่วนน้อยหัวเมืองต่าง ๆ แถบชายแดน ราชสำนักจีนอาศัยกองทัพและการปราบปรามเป็นเครื่องมือ พร้อมกันนั้นก็ใช้กุศโลบายการเมืองอันแยบคายมาเกลี้ยกล่อมและ ผูกมัดล่ามโยงให้ฝักใฝ่ฝ่ายราชสำนักจีน สมัยราชวงศ์ฮั่นเมืองสองพันปีก่อน ได้ตั้งชื่อกุศโลบายนี้ว่า "จี๊หมี" จี๊ คือ ขลุมม้าที่ล่ามโยงกับสายบังเหียน หมี คือ เชือกสนตะพายวัวควาย กุศโลบายจี๊หมีขยายความได้ว่า เป็นการปกครองลักษณะสวมขลุมม้าและสนสายตะพายแก่ชนเผ่าส่วนน้อยเยี่ยงล่ามสัตว์เลี้ยงเพื่อให้อยู่ในโอวาทของราชสำนักจีน ที่เป็นผู้กุมบังเหียนและถือเชือกสนตะพาย ต่อมาเมื่อราชวงศ์ถังก่อตั้งขึ้นช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7 พระเจ้าถังไท่จงผู้สถาปนาราชวงศ์ถังได้กำหนดเอากุศโลบายจี๊หมี หรือกุศโลบายชักบังเหียนสนตะพายเป็นนโยบายหลักที่ใช้ปฏิบัติต่อชนเผ่าส่วนน้อย โดยเฉพาะในอาณาบริเวณแถบชายแดนที่ราชวงศ์ถังได้มาจากการขยายอิทธิพลและอาณาเขตราชวงศ์ถังได้ตั้งหัวเมืองชายแดน ซึ่งเป็นถิ่นฐานของชนเผ่าส่วนน้อย เป็นแว่นแคว้นจี๊หมี รวม 850 หัวเมือง [1] เมืองใหญ่ตั้งเป็นแคว้นจี๊หมี เมืองเล็กเป็นอำเภอจี๊หมี หัวเมืองจี๊หมีเหล่านี้แต่งตั้งประมุขหรือหัวหน้าชนเผ่าเป็นผู้ว่าราชการหรือเจ้าแคว้นเจ้าเมืองหรือนายอำเภอ โดยราชสำนักจีนไม่ยุ่งเกี่ยวกิจการภายใน ขอแต่ให้จงรักภักดีและส่งส่วยจิ้มก้องต่อราชสำนักจีน ถึงสมัยราชวงศ์หยวน-หมิง-ชิง ก็ได้พัฒนาเจ้านายจี๊หมีเป็นข้าหลวง-แสนหวี ข้าหลวง-แสนฟู ข้าหลวง-รองแสนฟู ข้าหลวง-อานฟู คำว่า แสน เพี้ยนมาจากคำจีนที่ออกเสียง ว่า แซวน หมายถึงป่าวร้อง เผยแพร่ คำว่า หวี เพี้ยนมาจากคำจีนที่ออกเสียงว่า เว่ย หมายถึงปลอบโยน คำว่า ฟู เพี้ยนมาจากคำจีนที่ออกเสียงว่า ฝู่ หมายถึงเอาอกเอาใจ คำว่า อาน เป็นคำจีนหมายถึงสงบ ร่มเย็น สรุปแล้วตำแหน่งดังกล่าวหมายถึงข้าหลวงผู้ต่างพระเนตรพระกรรณของฮ่องเต้ที่ทำหน้าที่ปลอบโยนเกลี้ยกล่อมทวยราษฎร์ให้สวามิภักดิ์ต่อราชสำนักจีน ข้าหลวงแสนหวีเป็นลำดับสูงสุดของทำเนียบ

---

[1] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติปู้หลู่เธอะตำ
ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติความเป็นมาของพระเจ้าหยวนซื่อจู่

ตำแหน่งข้าหลวงจิ๋หมี ข้าหลวงแสนฟูเป็นลำดับสอง ข้าหลวงรองแสนฟูเป็นลำดับสาม ข้าหลวงอานฟูเป็นลำดับสี่ แต่ในทางปฏิบัติคนไทในยูนนานได้เปลี่ยนคำว่าข้าหลวงเป็นเจ้า คือ ตำแหน่งดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นเจ้าแสนหวี (หรือเจ้าแสนหวีฟ้า) เจ้าแสนฟู เจ้ารองแสนฟูและเจ้าอานฟู

สำนักข้าหลวงแสนหวีทหารและพลเรือนเชียงรุ่ง

หลังจากกองทัพมองโกลได้ยึดอาณาจักรเชียงรุ่งเมื่อ ค.ศ.1292 แล้วราชวงศ์หยวนก็ได้ก่อตั้งจังหวัดบริหารทหารและพลเรือนเชียงรุ่ง ที่ภาษาจีนเรียกว่าเชอะหลี่จยุนหมินจ่งกว่านฝู่ แต่งตั้งเจ้าไอ่ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของจังหวัดดังกล่าว แต่มาตรการดังกล่าวไม่มีผลกระทบขั้นพื้นฐานต่อสถาบันราชสำนักและราชบัลลังก์เจ้าแผ่นดินเมืองลื้อแต่อย่างใด เพราะทางการจีนไม่แทรกแซงระบอบการปกครองและขนบประเพณีของคนไท

ต่อมาเมื่อรัชกาลเจ้าคานเมืองซึ่งเป็นรัชกาลที่ 9 ของเชียงรุ่ง ค.ศ.1382 ราชวงศ์หมิงได้ย่อชื่อจังหวัดบริหารทหารและพลเรือนเชียงรุ่งเป็นจังหวัดทหารและพลเรือน และได้แต่งตั้งเจ้าคานเมืองดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดดังกล่าว ค.ศ.1384 หลังจากที่เจ้าคานเมืองให้ราชบุตรองค์ ที่สามชื่อเปลวไฟฟ้าไปถวายเครื่องบรรณาการแก่ฮ่องเต้จีนแล้ว ราชสำนักราชวงศ์หมิงได้ปรับเปลี่ยนจังหวัดทหารและพลเรือนเชียงรุ่งเป็นสำนักข้าหลวงแสนหวีทหารและพลเรือนเชียงรุ่ง และแต่งตั้งเจ้าคานเมืองเป็นข้าหลวงแสนหวี นับเป็นจุดเริ่มต้นในการที่ราชสำนักจีนแต่งตั้งเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งเป็นข้าหลวงแสนหวี ตั้งแต่นั้นมา เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งก็มีสองสถานะ คือ นอกจากเจ้าแผ่นดินแล้ว ยังต้องถูกแต่งตั้งเป็นข้าหลวงแสนหวีผู้ต่างพระเนตรพระกรรณของฮ่องเต้จีน

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ราชสำนักราชวงศ์หมิงได้แต่งตั้งอาณาจักรรัฐไทและพม่าเป็นข้าหลวงแสนหวี หรือเจ้าแสนหวีทั้งหมดรวม 7 แสนหวี คือ นอกจากเชียงรุ่งแล้ว ค.ศ.1382 แต่งตั้งข้าหลวงแสนหวีลุชวนหรือโกสัมพี เมืองมาว ค.ศ.1391 ตั้งข้าหลวงแสนหวีปาไป๋ต้าเตี๋ยนหรือล้านนา ค.ศ.1392 ตั้งข้าหลวงแสนหวีพม่า ค.ศ.1403 ตั้งข้าหลวงแสนหวีโมคปาง ค.ศ.1401 ตั้งข้าหลวงแสนหวีลาว ค.ศ.1404 ตั้งข้าหลวงแสนหวีเมืองยาง (อยู่รัฐฉานเหนือ) [1] จะเห็นได้ว่าการแต่งตั้งกษัตริย์หรือเจ้าแผ่นดิน เจ้าชีวิต อาณาจักรรัฐไทและรัฐพม่าเป็นข้าหลวงแสนหวีหรือเจ้าแสนหวีนั้น เป็นนโยบายหลักที่ราชสำนักราชวงศ์หมิงใช้เกลี้ยกล่อมอาณาจักรหรือรัฐแถบชายแดนขอบขัณฑ์สีมาของจีนเพื่อแผ่ขยายอิทธิพล ส่วนหัวเมืองหรือแว่นแคว้นที่ฐานะด้อยกว่าอาณาจักรหรือรัฐ จะถูกตั้งเป็นข้าหลวงแสนฟู รองแสนฟูและอานฟูตามลำดับน้อยใหญ่

---

[1] เจียงยิ่งเหลียง. อ้างแล้ว , หน้า 118-123.

ดาวหรุ่งหมิง. รวมข้อมูลประวัติศาสตร์ชนชาติไตในประเทศจีน. (คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1989 : หน้า 381.)

ปฏิกริยาเจ้านายไทระยะ 150 ปีแรก

หลังจากที่อาณาจักรเชียงรุ่งตกอยู่ภายใต้การครอบครองของราชสำนักจีนแล้ว เหนือสนามเชียงรุ่งได้มีปฏิกริยาก่อกวนหัวเมืองอื่นของจีน ไม่ค่อยยอมอยู่ในโอวาทของจีนเท่าไรนัก เช่น ค.ศ.1301 ในราชสมัยเจ้าไอ่รัชกาลที่ 8 ได้มีท้าว ขุนไท ใช้กำลังโจมตีเมืองผู่เหวิน (เมืองฮิง ปัจจุบัน) และแถบล่าของ เผาหมู่บ้าน 24 หมู่บ้าน[1] ค.ศ.1403 รัชสมัยเจ้าสิดาคำ รัชกาลที่ 10 เจ้าสิดาคำส่งกองกำลังไปปล้นเมืองเวยย่วน (เชียงกุปัจจุบัน) ซึ่งเป็นหัวเมืองไทใหญ่อยู่ด้านเหนือเชียงรุ่ง จับท้าวขุนและไพร่เมืองเป็นเชลย [2] และเหตุการณ์ที่หนักหน่วงที่สุด คือ ใน ค.ศ.1341 รัชสมัยเจ้าไอ่ จดหมายเหตุจีนระบุว่าประมุขเชียงรุ่งแข็งเมือง ราชสำนักจีนให้ยูนนานดำเนินการปราบปราม [3] นับตั้งแต่ ค.ศ.1292 ที่มองโกลบุกยึดเชียงรุ่งได้จนถึง ค.ศ.1442 ในระยะแรก 150 ปีที่ตกอยู่ภายใต้การครอบครองของจีน ฝ่ายอาณาจักรเชียงรุ่งได้มีปฏิกริยากระด้างกระเดื่อง ก่อความไม่สงบรวม 13 ครั้ง แต่การก่อกวนหรือรังควาญหัวเมืองอื่นก็ยังนับว่าไม่รุนแรงขยายวงกว้าง ไม่ยืดเยื้อสืบเนื่องต่อกรณีส่วนใหญ่ ทางการจีนได้ส่งข้าราชการไปตักเตือนเกลี้ยกล่อม ที่ส่งกองกำลังไปปราบมีเพียง 4 ครั้ง [4]

ในระยะ150 ปีแรกดังได้กล่าวมานี้ ราชสำนักเชียงรุ่งได้ส่งทูตไปนครหลวงปักกิ่งและนานกิง ถวายเครื่องบรรณาการจิ้มก้องแก่ฮ่องเต้ ราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง รวม 16 ครั้ง เครื่องบรรณาการส่วนใหญ่เป็นงาช้าง นอแรด เขากวางอ่อน กฤษณา หนังเสือ ฯลฯ ซึ่งเป็นของป่าเมืองร้อนที่มีค่าและหายากในประเทศจีน และมี 3 ครั้ง ได้ถวายช้างที่เป็นสิ่งที่ราชสำนักจีนต้องการที่สุดสำหรับประดับเกียรติยศและบารมีฮ่องเต้

นอกจากถวายเครื่องบรรณาการแล้ว ทางราชสำนักจีนกำหนดให้อาณาจักรเชียงรุ่งต้องส่งส่วยทุกปี เอกสารจีนช่วงปลายศตวรรษที่ 16 ถึงต้นศตวรรษที่ 17 สมัยราชวงศ์หมิงระบุว่าสำนักข้าหลวงแสนหวีเชียงรุ่งแต่ละปีต้องส่งส่วยเป็นทองคำ 50 ตำลึง [5] เอกสารราชสำนัก เชียงรุ่งฉบับคัดลอกในสมุดข่อยของเจ้าเมืองเมืองงาด มีตารางตัวเลขเก็บเงินค่าส่วยจากหัวเมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนา เพื่อรวบรวมส่งให้ราชสำนักจีนเป็นเงินขาวจำนวน 2,909 ตำลึง [6] พงศาวดารเชียงรุ่งบันทึกว่า ปี จ.ศ.1090 (ค.ศ.1729) รัชกาลดาวจินป๋าว ส่วนที่ราชสำนักเชียงรุ่งต้องส่งแก่จีนนั้น

---

[1] หลี่ ฟุ ย. จดหมายเหตุลำดับปีสิบสองพันนา. (ไทเป : ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, 1984 : หน้า 17. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์หยวน : "บันทึกรวมเรื่องการเกลี้ยกล่อมและปราบปราม" ฉบับชำระโดยเฉียนซีจ๋าวสมัยราชวงศ์ชิง.

[2] หมิงหยุ่งเสยสือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์หมิง รัชกาลหยุ่งเล่อ) เล่มที่ 22.

[3] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติความเป็นมาของพระเจ้าซุ่นตี้.

[4] คำนวนจาก "ตารางเหตุการณ์สำคัญ" ใน จดหมายเหตุลำดับปีสิบสองพันนาของหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : ภาคผนวก หน้า 356-360.

[5] เจียงยิ่งเหลียง. ประวัติศาสตร์ชนชาติไท. เฉิงตู : สำนักพิมพ์ชนชาติเสฉวน, 1953 : หน้า 295. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์หมิง รัชกาลว่านลิ : "ว่านลิสุ่ยเตี่ยน" (รวมระเบียบแบบแผนรัชกาลว่านลิ) ประวัติศาสตร์ชนชาติไทของ ศจ.เจียงยิ่งเหลียง เล่มนี้เป็นฉบับภาษาจีนเล่มเดียวกันกับประวัติชนเชื้อชาติไทที่แปลเป็นภาษาไทส่วนหนึ่งแล้ว เนื่องจากฉบับภาษาไทยมิได้แปลหมด ส่วนที่มิได้แปลก็ต้องอ้างอิงฉบับภาษาจีน.

[6] บันทึกการออกเงินให้ราชสำนักราชวงศ์ชิงของหัวเมืองต่าง ๆ 19 เมือง ฉบับของเจ้าเมืองงาด การสำรวจสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไตภาคสิบสองพันนา เล่มที่ 3. (คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน. 1983), หน้า 46-49.

คำนวนเป็นข้าวเปลือกจำนวน 1,084 ต้านหรือหาบจีน [1] เอกสารจีนสมัยราชวงศ์ชิงระบุว่าราคาข้าวเปลือกเมืองฟูเออที่ใกล้เชียงรุ่งที่สุด 1 ต้าน เทียบเท่าเงิน 2 ตำลึง [2] ข้าวเปลือก 1,084 ต้าน ก็เทียบเท่าเงินประมาณ 2,168 ตำลึง

ตั้งปลัดยิวเล๊อะเก็บภาษีใบชา

สิบสองปันนาเป็นแหล่งใบชาสำคัญของประเทศจีน ไม่เพียงแต่มีปริมาณมากและยังมีใบชาที่มีคุณภาพยอดเยี่ยมเช่นมีชาพูเออที่ชื่อเสียงเลื่องลือทั่วประเทศจีน ชาจิ้มก้องที่ราชสำนักราชวงศ์ชิงเก็บเกณฑ์ในยูนนานก็ได้สั่งให้จัดหาที่สิบสองปันนา และชาจิ้มก้องปีละ 6 หมื่น 6 พันชั่ง ได้กำหนดอย่างชัดเจนว่า ต้องเป็นยอดชาของบ้านสูงเมืองอีปัง โดยทำเป็นชาอัดก้อนหรือบรรจุขวดดีบุก กล่องบุผ้าต่วนและหีบไม้อย่างพิถีพิถัน มณฑลยูนนานออกค่าใช้จ่ายจัดหาขวด กล่องหีบไม้และค่าขนส่งแต่ละปีเป็นเงินขาว 1 พันตำลึง ชาจิ้มก้องผลิตจากบ้านสูง ผ่านเมืองซือเหมาไปยังคุนหมิงจนถึงนครหลวงทุกปี ทำให้ชาบ้านสูงเมืองอีปังพลอยมีชื่อไปทั่วนครคุนหมิง จนมีร้านใบชาบ้านสูงโดยเฉพาะ แม้จะขายแพงกว่าชาอื่นแต่ก็ขายดี ต่อมาถึง ค.ศ.1908ช่วงปลายราชวงศ์ชิงบ้านเมืองไม่สงบ ชาจิ้มก้องถูกโจรปล้นก่อนจะส่งถึงคุนหมิง เลยเป็นอุปสรรคทำให้หยุดส่งชาจิ้มก้องแต่นั้นเป็นต้นมา [3] และถึงปลายปี 1911 ราชวงศ์ชิงก็ถูกโค่นล้ม

การผลิตใบชาสิบสองปันนาสมัยราชวงศ์ชิงเคยมีปริมาณมากถึง 8 หมื่นหาบ แค่ส่วนที่ขายให้ธิเบตในปี ค.ศ.1660 ก็เป็นจำนวน 3 หมื่นหาบ [4] ต่อมาได้ลดน้อยลงเพราะได้รับผลกระทบจากความไม่สงบของบ้านเมือง แต่ก็ยังมีจำนวนหลายหมื่นหาบ เมื่อการผลิตและซื้อขายใบชามีปริมาณมาก ภาษีใบชาก็เป็นรายได้ที่เป็นกอบเป็นกำ ปี ค.ศ.1729 ในรัชกาลตาวเส้าเหวินราชสำนักราชวงศ์ชิงแต่งตั้งข้าราชการจีนเป็น "ถงจือ" (ปลัดผู้ว่าราชการ) ประจำดอยยิวเล๊อะที่เป็นส่วนหนึ่งของแหล่งใบชาเพื่อดูแลการเก็บภาษีใบชา [5] เอกสารจีนสมัยราชวงศ์ชิงระบุว่า ในปี ค.ศ.1736 อัตราภาษีใบชา 100 ชั่ง เสียภาษีเป็นเงิน 0.32 ตำลึง เมื่อบวกกับค่าธรรมเนียมแล้ว ใบชา

---

[1] เอกสาร "โบราณทำนองรีตครอง" ภาษาไทลื้อ ในตาวหรุ่งหมิง . อ้างแล้ว : หน้า 317.

[2] ข้าวจื้อนุน. "รวมอรรถาธิบายเรื่องชาใน 'จดหมายเหตุพูเออฟู่'" จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 4. เชียงรุ่ง . กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน, 1988, หน้า 13.

[3] จางซุ่นกาว. "การผลิตใบชาสิบสองพันนาในอดีตปัจจุบันและอนาคต". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา, เล่มที่ 4. อ้างแล้ว : หน้า 81.

เจ้าฎุนหลี่ และข้าวเทียนหมิน . "ดอยชาทั้ง 5 ของสิบสองพันนา". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา, เล่มที่ 4, อ้างแล้ว, หน้า 45.

นาวจงยิ . "ความทรงจำเรื่องประวัติและคำบอกเล่าเกี่ยวกับดอยชาอีปัง". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 4. อ้างแล้ว, หน้า 17.

ข้าวจื้อนุน. อ้างแล้ว, หน้า 13.

[4] จางซุ่นกาว. อ้างแล้ว, หน้า 81.

[5] หลี่ฟุยิ. อ้างแล้ว, หน้า 85. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง "จดหมายเหตุพูเออฟู่" ฉบับรัชกาลต้าวกวง.

100 ชั่ง ต้องเสียภาษีและค่าธรรมเนียมเป็นเงิน 0.55 ตำลึง ช่วงปลายราชวงศ์ชิงการซื้อขายใบชาแถบเมืองอีปัง ดอยยิวเลือะฟากตะวันออกแม่น้ำโขงมีประมาณ 6,000 กว่าต้านหรือหาบจีน ภาษีใบชาแต่ละปีจะเป็นเงินขาว 3,000 กว่าตำลึง [1] ราชสำนักราชวงศ์ชิงยังจัดตั้งค่ายทหารที่ดอยยิวเลือะมีกำลังพล 500 นาย[2] เพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการค้าขายใบชา และเป็นฐานกำลังแก่ปลัดยิวเลือะในการเร่งรัดเก็บภาษีใบชาและการจัดหาชาจิมก้อง ทางการจีนยังสั่งให้สำนักข้าหลวงแสนหวี เชียงรุ่งจัดส่งส่วยภาษีข้าวเปลือกที่ต้องเสียแก่รัฐจำนวน 1,084 หาบจีน มอบให้ค่ายทหารจีนประจำดอยยิวเลือะเพื่อเป็นเสบียงอาหาร [3]

ตั้งข้าหลวงเกลือเก็บภาษีเกลือ

ทรัพยากรสำคัญอีกอย่างหนึ่งของสิบสองปันนาคือเกลือสินเธาว์ สิบสองปันนาและแว่นแคว้นใกล้เคียงอยู่ห่างไกลกับทะเลจึงบริโภคเกลือสินเธาว์เป็นประจำบ่อเกลือของสิบสองปันนาล้วนอยู่ฟากตะวันออกแม่น้ำโขงทั้งนั้น โดยอยู่ในเขตเมืองเชียงทอง 5 บ่อ เขตเมืองอู 6 บ่อ เขตเมืองอูเหนือ 4 บ่อ เขตเมืองล่า 8 บ่อ มีการคำนวณว่าสิบสองปันนาแต่ละปีต้องการบริโภคเลือสินเธาว์ในการปรุงอาหารและทำอาหารหมักดองราว 9 แสนชั่ง แต่บ่อเกลือ 8 แห่งของเขตเมืองล่าก็สามารถผลิตเกลือสินเธาว์ปีละ 2 ล้านชั่ง [4] ฉะนั้นเกลือสินเธาว์ของสิบสองปันนายังมีเหลือเฟือที่จะส่งไปขายยังประเทศลาวและรัฐฉานพม่า เกลือเป็นสิ่งบริโภคของประชาชนทุกคนที่ขาดมิได้ แต่ไหนแต่ใดมาประเทศจีนกำหนดการผลิตและค้าเกลือเป็นธุรกิจผูกขาดของรัฐ ภาษีเกลือเป็นภาษีอากรส่วนสำคัญของประเทศจีนมาตลอด ฉะนั้นราชสำนักจีนจึงให้ความสำคัญต่อบ่อเกลือ สิบสองปันนา ค.ศ.1429 ในรัชกาลเสือล่วงฟ้า ราชวงศ์หมิงได้ตั้งสำนักงานตรวจการณ์บ่อเกลือเชียงรุ่งโดยมีข้าราชการจีนเป็นผู้ตรวจราชการดูแลภาษีเกลือ [5] ต่อมาในขณะที่แต่งตั้งปลัดยิวเลือะเมื่อ ค.ศ. 1729 นั้น ราชวงศ์ชิงยังได้แต่งตั้งข้าหลวงเกลืออูใต้และข้าหลวงเกลือเชียงทอง โดยให้ อยู่ใต้สังกัดปลัดยิวเลือะ ข้าหลวงเกลือมีหน้าที่ดูแลการเก็บภาษีเกลือ ภาษีเกลือเขตต่าง ๆ มีการประมูลรับเหมาไปจัดเก็บเช่น ภาษีเกลือเขตเมืองอูใต้ มีการประมูลเป็นเงินขาวปีละ 2 พันตำลึง [6]

ดอยยิวเลือะเป็นเขตภูเขาที่ทุรกันดาร เผ่ายิวเลือะที่ตั้งถิ่นฐาน ณ ที่นั้น เป็นชาวเขาที่มีชีวิตการกินอยู่อย่างแร้นแค้น ล้าหลังและด้อยพัฒนาที่สุดในบรรดาชาวเขาทั้งหลายของสิบสองปันนา ไข้ป่าและไข้มาเลเรียก็ชุกชุม สภาพแวดล้อมอันเลวร้ายเหล่านี้ ทำให้สำนักปลัดยิวเลือะและ

---

[1] ข้าวจื้อฉุน. อ้างแล้ว, หน้า 12-13.

[2] หลี่ฟุยิ . อ้างแล้ว,: หน้า 86. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง "บันทึกยูนนาน" ฉบับเดิม.
จางซุ่นกาว . อ้างแล้ว, หน้า 81.

[3] หลี่ฟุยิ . อ้างแล้ว : หน้า 84-85. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง : "เหตุการณ์ยูนนานโดยสังเขป".

[4] หลี่ฟุยิ (1983). บันทึกสิบสองพันนา. ไทเป : สำนักพิมพ์เจิ้นจง : หน้า 105-106.

[5] หลี่ฟุยิ . อ้างแล้ว . หน้า 35.

[6] ชิงซื่อจงสือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลซื่อจง). เล่มที่ 22.
หลี่ฟุยิ อ้างแล้ว : หน้า 88. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง : "จดหมายเหตุพูเออฟู่".

ค่ายทหารต้องย้ายไปตั้งที่เมืองซือเหมา หลังจากที่ไปตั้ง ณ ดอยยิวเลือะเพียงแค่ 7 ปี สำนักปลัดซือเหมาก็ทำหน้าที่เก็บภาษีใบชาและจัดหาชาจิ้มก้องเช่นเดิม ส่วนข้าหลวงเกลืออูใต้และข้าหลวงเกลือเชียงทองก็ถูกยุบในเวลาเดียวกัน [1]

สนองหน้าที่พิทักษ์ชายแดน

หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของข้าหลวงแสนหวีหรือเจ้าแสนหวีตามที่ราชสำนักจีนได้กำหนดไว้ ก็คือ ต้องมีส่วนร่วมในการยกกองกำลังช่วยปกปักษ์รักษาความสงบและความมั่นคงของชายแดน ภายใต้การบัญชาของกองทัพส่วนกลาง แถบชายแดนยูนนานมีอาณาจักรหนึ่งที่สร้างความไม่สงบอยู่เรื่อย ๆ อาณาจักรนี้ ก็คือ เมืองมาวโกสัมพี ที่จีนตั้งให้เป็นสำนักข้าหลวงแสนหวีลุชวน ซึ่งตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำสาละวินตอนบนด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเชียงรุ่ง ช่วงศตวรรษที่ 14 ในราชกาลที่พระเจ้าเสือข่านฟ้าของเมืองมาวได้ใช้กำลังขยายดินแดนและอิทธิพลไปทั่ว สารทิศ ต่อมาถึง ค.ศ.1382 พระเจ้าเสือล่มฟ้าราชบุตรของพระเจ้าเสือข่านฟ้าได้สืบบัลลังก์ ปกครองอาณาจักรเมืองมาว พระเจ้าเสือล่มฟ้าได้สานต่อนโยบายขยายดินแดนและอิทธิพลอย่างคึกคักในปี ค.ศ.1388 เสือล่มฟ้าได้ยกทัพของเมืองมาวที่มีช้างศึก 300 เชือกเป็นหัวขบวน และได้ชัดชวนแกมขู่เข็ญบังคับรัฐและหัวเมืองไทแบบบ้านพี่เมืองน้องและบ้านใกล้เรือนเคียง ซึ่งรวมทั้งอาณาจักรเชียงรุ่งให้สนับสนุนและใช้กำลังร่วมขบวนการต่อต้านราชสำนักจีน ขบวนการต่อต้าน ดังกล่าวอวดอ้างว่ามีกำลังพลร่วม 3 แสนคน แต่ขบวนรบของเมืองมาวต้องพ่ายแพ้เพราะถูกแม่ทัพจีนระดมพลหน้าไม้และพลปืนแก๊ปยิงทำลายช้างศึก ทำให้ช้างบาดเจ็บเหยียบฝ่ายเดียวกันจนเสียขบวนล่าถอย ในที่สุดฝ่ายเสือล่มฟ้าก็ถูกปราบปรามลงไป [2] จดหมายเหตุทั้งภาษาจีนและไทมิได้ระบุว่าสิบสองปันนาเข้าร่วมการสู้รบต่อต้านจีน คาดว่าเพียงแต่ถูกชักชวนแต่คงจะสงวนท่าที

ต่อมาในปี ค.ศ.1404 เกิดกรณีอาณาจักรล้านนาขัดขวางการเดินทางผ่านแดนของราชทูตราชสำนักจีน ท้าวสิดาคำเจ้าแผ่นดินราชกาลที่ 10 ของอาณาจักรเชียงรุ่ง ได้เสนอให้ราชสำนักจีนปราบปรามล้านนา ค.ศ.1405 ราชสำนักราชวงศ์หมิงได้ให้อุปราชยูนนานบัญชาทหารยูนนานและขุนหาญเชียงรุ่ง โมดปาง (แสนหวี) ซึ่งมีทหารม้า 600 นาย ทหารราบ 1,400 นาย ยกทัพเข้ายึดเชียงแสนและหัวเมืองชายแดนของล้านนา ทำให้เจ้าล้านนารีบขอโทษต่อราชสำนักจีน ราชสำนักจีนสั่งให้ยูนนานและเชียงรุ่ง โมดปาง ถอนทัพกลับทันที [3]

ตอนที่ท้าวสิดาคำไปร่วมตีชายแดนล้านนานั้น ทางจังหวัดทหารและพลเรือน

ชิงกาวจงสือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์ชิงรัชกาลกาวจง). เล่มที่ 4.

หลี่ฟุยิ. อ้างแล้ว : หน้า 93-94. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง : "จดหมายเหตุพูเออฟู่".

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติถู่ซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนาน.

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติถู่ซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนาน) เรื่องประวัติปาไป่และเรื่องประวัติเชอหลี่

หมิงหย่งเล่อสือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์หมิง รัชกาลหย่งเล่อ) เล่มที่ 36 และ 39.

หยวนเจียงทำหน้าที่ส่งเสบียงให้ทหารแนวหน้า แต่ถูกขุนหาญเชียงรุ่งสะกัดไว้ ขณะเกิดเหตุนั้น ท้าวสิดาคำอยู่ในสนามรบ ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ แต่ก็เกรงว่าหยวนเจียงจะผูกพยาบาท จึงส่งราชบุตรชื่อดาวเตี่ยนไปนครหลวง เมื่อ ค.ศ.1406 ขอเข้าศึกษาในสถาบันการศึกษาแห่งชาติเพื่อเป็นตัวประกันโดยปริยาย เมื่อฮ่องเต้จีนทราบข้อเท็จจริงและเจตนาแล้ว ก็พระราชทานเสื้อผ้า เงิน เบี้ย แล้วให้ส่งตัวกลับพร้อมกับทูตที่มาถวายเครื่องบรรณาการ[1]

เมื่อเทียบกับอาณาจักรเชียงรุ่งแล้ว อาณาจักรลุชวน เมืองมาว มีศักยภาพที่เข้มแข็งและความเป็นชาตินิยมที่เด่นชัดมากกว่า ค.ศ.1399 พระเจ้าเสือล่มฟ้าแห่งลุชวนสวรรคต ราชวงศ์หมิงถือโอกาสแยกดินแดนและอิทธิพลอาณาจักรลุชวน คือ แยกเมืองแสนหวี เมืองยาง เมืองแลม เมืองกึ่งมะ ฯลฯ ไม่ให้ขึ้นกับลุชวน โดยให้ขึ้นต่อมณฑลยูนนานเหมือนเดิม ราชบุตรของเสือล่มฟ้าชื่อเสือห่มฟ้าได้สืบบัลลังก์และรับการอนุมัติจากราชสำนักหมิง เมื่อปี ค.ศ.1413 เสือห่มฟ้าคัดค้านนโยบายแบ่งแยกดินแดนของจีน และพยายามขยายอาณาเขตไปยังแว่นแคว้นใกล้เคียงอีกวาระหนึ่ง ราชสำนักจีนตักเตือนให้ถอนทหารและคืนดินแดนที่ยึดครอง แต่เสือห่มฟ้าก็ไม่ยอม ค.ศ.1438 อุปราชยูนนานยกทัพไปปราบเมืองมาว แต่ไม่สามารถยึดเมืองมาวได้และแม่ทัพระดับ ผู้ครองนครยูนนานยังตายในสนามรบด้วย หลังจากการปราบปรามโดยมณฑลประสบความพ่ายแพ้ ราชสำนักราชวงศ์หมิงก็จำต้องปราบเอง ค.ศ.1441 หวางจี้เสนาบดีกลาโหมถูกแต่งตั้งเป็นแม่ทัพบัญชากองทัพที่มาจากหัวเมืองต่าง ๆ รวมหนึ่งแสนห้าหมื่นคน สิบสองปันนาก็ถูกสั่งให้เกณฑ์ขุนหาญไปร่วมรบด้วย[2] สงครามปราบปรามอาณาจักรลุชวน เมืองมาว ครั้งนี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการปราบลุชวน 3 ครั้งที่ยืดเยื้อตั้งแต่ ค.ศ.1442 ถึง 1448 กองกำลังขุนหาญเชียงรุ่งคงไม่ได้ไปร่วมรบที่แถบลุ่มแม่น้ำสาละวินที่ห่างไกลกันมาก เพราะจดหมายเหตุจีนบันทึกว่า ค.ศ.1442 ทางการจีนให้ปลัดหยวนเจียงบัญชาทหารท้องถิ่นเชียงรุ่ง เมืองเวยย่วนและหัวเมืองอื่น ๆ ไปเกลี้ยกล่อมเจ้าหอคำเมืองแลมที่เข้าข้างฝ่ายเมืองมาว ให้สวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์จีน [3] การปราบปรามของกองทัพราชสำนักจีน ทำให้เสือห่มฟ้าและเสนาอำมาตย์ ท้าวขันสำคัญส่วนหนึ่งหนีไปหลบภัยที่พม่า มีเสนาอำมาตย์คนหนึ่งหนีมาที่เมืองลื้อ ท้าวปราแสงเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งรัชกาลที่ 16 ได้สั่งให้จับกุมประหารชีวิตเสนาผู้นี้ แล้วเอาศีรษะส่งให้ทางการจีน ราชสำนักราชวงศ์หมิงให้คำชมเชย และตั้งสมญาแก่ท้าวปราแสงว่า "ทวารบาลผู้อาจหาญแห่งหอคำเจ้าฟ้าว้อง" ค.ศ.1452 ราชสำนักราชวงศ์หมิงอนุมัติข้อเสนอของทางการมณฑลยูนนานที่ให้ยกเลิกส่วยภาษีที่เชียงรุ่งยังค้างชำระก่อน ค.ศ. 1450 เพื่อเป็นการบำเหน็จรางวัลแก่เชียงรุ่งที่ได้ส่งกองกำลังและเสบียงสมทบการทำศึกปราบปรามขบฎเมืองมาว [4]

---

[1] หมิงหย่งเล่อสือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์หมิง รัชกาลหย่งเล่อ) เล่มที่ 42.

[2] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติถูซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนาน เรื่อง ประวัติลุชวน.

[3] หลี่ฟุยิ. อ้างแล้ว หน้า 38

[4] หลี่ฟุยิ. พงศาวดารลื้อ. (คุนหมิง : ฝ่ายวิจัยวัฒนธรรมหรดีมหาวิทยาลัยยูนนาน, 1947).

การขยายอำนายของพม่าและระบบรัฐบรรณาการ

การแทรกเข้ามาของพม่าด้านตะวันตกเฉียงใต้ของสิบสองปันนา นอกจากแว่นแคว้นไทใหญ่แล้ว ยังมีประเทศพม่าตั้งอยู่ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ราชวงศ์ตองอูของพม่าได้บังเกิดกษัตริย์ชื่อบุเรงนองที่รบชนะสิบทิศจนเป็นที่เกรงขามของประเทศและแว่นแคว้นใกล้เคียงทั่วไป พระเจ้าบุเรงนองได้ยาตราทัพบุกยึดบรรดารัฐไทใหญ่ ไทขืน เชียงใหม่ หลวงพระบาง ตลอดจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นประเทศราช ทั้งนี้ อาณาจักรเชียงรุ่งก็มิอาจจะรอดพ้นจากการยึดครองของบุเรงนองที่เอกสารชาวลื้อเรียกว่า ฟ้าสุทโธธรรมราชาไปได้ พงศาวดาร "เชื้อเครือตระกูลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง" เขียนว่า พระมหากษัตริย์ฟ้าสุทโธธรรมราชาม่านอังวะ มีบุญสมภารเดชฤทธิ์ ปราบยึดมา 51 เมือง แล้วก็มาถึงเมืองแสนหวีฟ้า ๑๒ พันนาในปีเก้า ศักราชได้ ៩๒๕ ตัว (ค.ศ.๑๕๖๓) เจ้าอุ่นเมืองแสนหวีฟ้า (เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง) จึงน้อมสมภาร"[1] โดยมิได้ต้านทานเลย

พระเจ้าบุเรงนองได้บัญชาให้เจ้าอุ่นเมืองเกณฑ์ขุนหาญไพร่พลชาวลื้อไปช่วยตีกรุงศรีอยุธยา เจ้าอุ่นเมืองเองได้ติดตามบุเรงนองไปด้วย [2] ต่อมาเนื่องจากเขตแดนบริเวณรอยต่อระหว่างรัฐของเชียงรุ่ง หลวงพระบาง เชียงตุงและล้านนา มีความไม่ชัดเจนทำให้เกิดความขัดแย้ง พระเจ้าบุเรงนองเลยอาศัยอำนาจบาทใหญ่ของตน ดำเนินการตัดสินจัดแบ่งเขตแดนระหว่างรัฐต่าง ๆ โดยมีเจ้าอุ่นเมืองติดตามเคียงข้าง เช่นว่าไปแบ่งเขตแดนระหว่างสิบสองปันนาและลาวหลวงพระบางที่เมืองไซ เดิมทีเมืองไซขึ้นกับสิบสองปันนา บุเรงนองได้แบ่งดินแดนเมืองไซเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งขึ้นกับสิบสองปันนาเช่นเดิม อีกส่วนหนึ่งขึ้นกับหลวงพระบาง ทำให้เมืองไซกลายเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้า ต้องส่งส่วยถวายทั้งสองฝ่าย ส่วนที่ขึ้นกับลื้อเรียกว่าลื้อเมืองไซ ส่วนที่ขึ้นกับลาวเรียกว่าลาวเมืองไซ

จากนั้นก็ไปแบ่งเขตแดนระหว่างลาวลื้อยวนที่เมืองหลวงน้ำทา โดยยึดเอา "ผาสามเส้า น้ำเข้ารู" ที่อยู่ทิศใต้เมืองน้ำทา ระยะ 2 วันทางเป็นจุดแบ่งเขตแดนของทั้งสามรัฐ ดินแดนด้านใต้สุดของสิบสองปันนาจรดห้วยทรายริมแม่น้ำโขง ในการแบ่งปันเขตแดนครั้งนี้ เจ้าหลวงพระบางอ้างว่าดินแดนของลาวมีน้อยไป จะขอครอบครองเมืองหลวงน้ำทา บุเรงนองเลยให้หลวงพระบางและสิบสองปันนาทั้งสองฝ่ายสร้างพระเจดีย์แข่งกัน ผู้เสร็จก่อนจะเป็นผู้มีบุญบารมีได้ครองเมืองหลวงน้ำทา แต่ผลที่สุดทั้งสองฝ่ายเสร็จพร้อมกันถือว่ามีบุญเท่ากัน บุเรางนองก็ตัดสินแบ่งเมืองหลวงน้ำทาเป็นสองฟาก ให้แยกกันสังกัดลาวและลื้อ โดยปลูกต้นโพธิ์กลางเมืองเป็นหลักฐานพยาน จากการแบ่งเขตแดนครั้งนั้น หัวเมืองที่สังกัดสิบสองปันนามีเมืองสิง เมืองหลวง พูคา

---

[1] เชื้อเครือขะกุลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง ฉบับคัดลอกโดยขนานจอมเมืองสาย ในดาวหรุ่งหมิง . อ้างแล้ว : หน้า 416-417.

[2] หลี่ฟุย. ชำระเชื้อเครือเจ้าแสนหวีเชอหลี่. คุนหมิง สำนักพิมพ์เหวินเจี้ยน, 1947.

ดาวหรุ่งหมิง. อ้างแล้ว . หน้า 108.

เชียงแข็ง เมืองเมิง เมืองกาง เมืองลองและเชียงกก โดยจัดให้หอคำน้อยเมืองสิงเป็นผู้ควบคุมภายใต้สังกัดหอคำเชียงรุ่ง

ต่อจากนั้น บุเรงนองยังไปแบ่งเขตแดนที่เชียงราย เชียงแสน และมีเจ้าอุ่นเมืองติดตามไปด้วย พระเจ้าบุเรงนองได้ตกลงกับเจ้าเชียงรายและเจ้าเชียงแสนว่าเอาแม่น้ำสายเป็นเขตแดน ท่าขี้เหล็ก เมืองพยาก เมืองแพลว เมืองยอง ให้ขึ้นกับเชียงตุงของพม่า โดยไม่ขึ้นกับเชียงแสนและเชียงรุ่ง

หลังจากนั้น เจ้าอุ่นเมืองที่อยู่ร่วมการแบ่งเขตแดนครั้งนี้ ได้ป่วยหนักและถึงแก่ชีวิตักษัยที่เมืองพยาก พระศพได้ฌาปนกิจ ณ ด้านตะวันออกของบ้านน้ำดวงเมืองพยาก ปีนั้นเป็นปีเมิงเม้า จ.ศ.929 (ค.ศ.1567)

จากเมืองพยาก พระเจ้าบุเรงนองได้เข้าสู่เชียงรุ่ง จัดการแบ่งเขตภูเขาดอยม่อนที่อยู่ระหว่างเชียงรุ่ง เชียงตุงและเชียงแสน ซึ่งมีข้าม่อนเผ่าปะลังอาศัยอยู่เป็นกลุ่มก้อน บุเรงนองได้แบ่งเขตดอยม่อนที่กว้างใหญ่เป็น 3 ส่วน แต่ละส่วนตั้งท้าวผู้หนึ่งเป็นผู้ปกครอง แยกกันสังกัดขึ้นกับเชียงรุ่ง เชียงตุงและเชียงแสน บริเวณนี้เลยได้ชื่อว่า ดอยสามท้าวและข้าม่อนเผ่าปะลังแถบนี้ยังถูกเรียกเป็น ข้าม่อนสามท้าว ตราบเท่าทุกวันนี้ [1]

การแบ่งเขตแดนของพระเจ้าบุเรงนอง ไม่เพียงแต่ได้แบ่งดินแดนของสิบสองปันนาส่วนหนึ่งให้หลวงพระบาง พงศาวดารสิบสองปันนายังอ้างว่า เมืองยอง เมืองพยาก เมืองแพลวที่กำหนดให้ขึ้นกับเชียงตุงนั้น "แต่ก่อนนี้ เข้ากับ 12 พันนา" ผู้บันทึกพงศาวดารยังเขียนว่า "ฟ้าสุทโธอังวะ ขึ้นมาแย่งชิงทำให้เสียน้ำดินไปมากหลาย" [2]

ระบบ "ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่"

เจ้าอุ่นเมืองมีราชบุตรสองพระองค์ ทีแรกองค์โตเจ้าศรีสุนันทาได้สืบสันตติวงศ์เป็นเจ้าแผ่นดินเพียง 6 เดือนก็ถึงแก่ชีวิตักษัย เจ้าอิ่นเมืองผู้เป็นอนุชาได้เป็นเจ้าแผ่นดินแทนเมื่อ จ.ศ.๙๓๑ (ค.ศ.๑๕๖๙) [3]

หลังจากนั้นฮ่องเต้นจีนราชวงศ์หมิงมีพระราชโองการแต่งตั้งเจ้าอิ่นเมืองเป็นเจ้าแสนหวีฟ้าต่างพระเนตรพระกรรณราชสำนักจีนแล้ว ทางพระเจ้าบุเรงนองก็ได้ปลงอาชญา (คำสั่ง)

---

[1] เชื้อเครือขะกุลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว : หน้า 417-418.
เรณู วิชาศิลป์และคณะ (ปริวรรต 2541). เชื้อเครือเจ้าแสนหวี 12 พันนา (ฉบับพิมพ์ดีด). หน้า 19-20.
เรื่องสามท้าว ตำนานและพงศาวดารเชียงรุ่ง บางฉบับว่า สามท้าวขึ้นกับเชียงรุ่ง เชียงตุงและเมืองแลม เช่น "ตำนานสิบสองปันนา" ฉบับปริวรรตโดยอาจารย์ทวี สว่างปัญญางกูร.

[2] เชื้อเครือขะกุลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว หน้า 418.

[3] ศักราชปีขึ้นครองราชของเจ้าอิ่นเมือง พงศาวดารฉบับต่าง ๆ ระบุไม่ตรงกัน "เชื้อเครือเจ้าแสนหวี ๑๒ พันนา" ฉบับปริวรรต โดยอาจารย์เรณู วิชาศิลป์ฯ ระบุว่า ค.ศ 1579 (จ.ศ 941) ไม่สมเหตุผล เพราะเมื่อบุเรงนองยึดเชียงรุ่ง ค.ศ.1563 (จ.ศ.925) ต่อจากนั้นก็ไปปักปันเขตแดน และเจ้าอุ่นเมืองตายในระหว่างปันเขตแดน ค.ศ.1567 (จ.ศ.929) ฉะนั้น "เชื้อเครือขะกุลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง" ระบุว่าเจ้าอิ่นเมืองครองราชปี ค.ศ.1569 (จ.ศ.931) จะสมเหตุสมผลมากกว่า.

ตั้งเจ้าอิ่นเมืองเป็นเจ้าเชียงรุ่งในพระนามว่าแสนหวีฟ้าโชต นครมหาชัยบวรสุธรรมราช ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การสืบบัลลังก์ของเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งก็ต้องมีพระราชโองการแต่งตั้งจากทั้งราชสำนักจีนและราชสำนักพม่า พระเจ้าบุเรงนองยังได้พระราชทานจุ้มหยิน ซึ่งก็คือราชลัญจกรงาช้างกว้าง 3 นิ้ว แกะสลักเป็นรูปเขาพระสุเมรุ มีเขาสัตตภัณฑ์ทั้ง ๗ ล้อมรอบ ด้านใต้เป็นน้ำมหาสมุทร มีก้อนเส้าทองคำ ๓ ก้อน มีรูปปลาอานนท์ ๒ ตัว ส่วนบนเป็นรูปปราสาท พระอาทิตย์และ พระจันทร์ [1] ราชลัญจกรงาช้างนี้ ราชสำนักเชียงรุ่งได้ใช้กันต่อ ๆ มาจนกระทั่งถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ.๑๙๕๐ และปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่คณะเตรียมงานจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสิบสอง ปันนาที่เชียงรุ่ง ในเอกสารของพระเจ้าบุเรงนองได้เรียกเชียงรุ่งเป็นเชียงยูง ตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายพม่าใช้ชื่อเชียงยูงแทนเชียงรุ่งมาตลอด ทำให้เชียงรุ่งมีชื่อเพิ่มขึ้นอีกชื่อหนึ่งว่า เชียงยูง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แต่ฝ่ายจีนใช้คำว่าเชอหลี่ ทับเสียงเชียงรุ่ง ตั้งแต่กองทัพมองโกลบุกยึดเชียงรุ่งและเรียกเชียงรุ่งเป็นเชอหลี่ตลอดมาจนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลังจากนั้นได้ทับเสียงเชียงรุ่งตามสำเนียงภาษาลื้อว่า จิ่งหง (Jinghong)

พระราชโองการแต่งตั้งเจ้าอิ่นเมืองเป็นแสนหวีฟ้าโชตินครมหาชัยบวรสุธรรมราช มีขึ้นเมื่อ จ.ศ.๙๓๒ หรือ ค.ศ.๑๕๗๐ ในขณะเดียวกัน พระเจ้าบุเรงนองก็ได้พระราชทานราชบุตรีชื่อสุวรรณปทุมที่ชาวลื้อเรียกว่า นางบัวคำ ให้เป็นราชเทวีของเจ้าอิ่นเมือง โดยได้พระราชทานของขวัญเป็นจำนวนมาก ซึ่งรวมทั้งช้างพลาย ช้างพัง ๒ เชือก เจ้าอิ่นเมืองจัดให้ท้าวขุนเชียงรุ่งไปรับที่วัดยางพันเมืองลาที่อยู่ริมชายแดนเมืองลื้อ แล้วตั้งขบวนแห่แหนผ่านเชียงลอ เมืองหน เมืองฮาย จนถึงบ้านช้างชัยใจกลางเมืองเชียงรุ่ง เหนือสนามเชียงรุ่งได้จัดงานปอยเฉลิมฉลองที่บ้านช้างชัยอย่างใหญ่โตมโหฬารนานเป็นเวลาหนึ่งเดือน จนเป็นข่าวแพร่สะพัดถึงเมืองซือเหมา เมือง พูเออที่เป็นหัวเมืองฝ่ายจีนทำหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองลื้อ การแทรกตัวเข้ามาเป็นผู้มีอภิสิทธิ์เหนือราชสำนักเชียงรุ่งของพระเจ้าบุเรงนอง ตลอดจนการยกราชบุตรีเป็นราชเทวีเชียงรุ่งนั้น ทางการท้องถิ่นและราชสำนักจีน มิได้รับทราบล่วงหน้า เลทำให้ทางการจีนตกอยู่ในฐานะลำบาก ลักษณะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกเพราะจีนถือว่า อาณาจักรเชียงรุ่งเป็นแว่นแคว้นเผ่าอนารยชนที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชสำนักจีน โดยยึดถือว่าเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งมีฐานะเป็นแค่ทูตหรือข้าหลวง ทำหน้าที่เกลี้ยกล่อมที่ภาษาจีนเรียกว่า แซวนเว่ย และได้ทับเสียงภาษาไทเป็นแสนหวี [2] การที่พม่าที่เคยเป็นประเทศราชของจีนเหมือนดั่งเชียงรุ่ง ทั้งจีนก็แต่งตั้งประมุขหรือกษัตริย์ของพม่าเป็นข้าหลวงแซวนเว่ยหรือแสนหวีเช่นกันนั้นได้แทรกตัวเข้ามาในเชียงรุ่ง ทำลายการผูกขาด อำนาจและท้าทายอภิสิทธิ์ของราชสำนักจีน ตามปกติและในสภาพทั่วไปแล้ว ราชสำนักจีนจะยอมไม่ได้ แต่ในกรณี

---

[1] เรณู วิชาศิลป์และคณะ. อ้างแล้ว : หน้า 21.

[2] ได้กล่าวมาแต่ต้นแล้วว่า แสนหวี หมายถึง ข้าหลวง แซวนเว่ย ผู้ทำหน้าที่เกลี้ยกล่อมทหารและพลเรือนให้สวามิภักดิ์ต่อราชวงศ์จีน จงสังเกตว่าเอกสารชาวลื้อจะเขียนเป็น แสวนหวี ตัวแสวนเป็นการทับเสียงตัวแซวนในภาษาจีน ฉะนั้นแสนหวีมิได้มาจากคำเล่าลือที่ว่าบ้านเมืองนั้นมีกล้วยวิเศษที่กล้วยเครือหนึ่งมีผลเป็นแสนหวี.

เชียงรุ่งที่เป็นดินแดนสุดแสนไกลที่มีอุปสรรคไม่อาจจะยกทัพใช้กำลังแก้ปัญหาได้ทันที[1] ประกอบกับกิตติศัพท์ด้านเดชานุภาพอันเกรียงไกรของพระเจ้าบุเรงนองผู้ชนะสิบทิศ ทำให้จีนต้องจำยอมรับสภาพความเป็นจริงที่พม่าได้อาศัยศักยภาพครอบงำอาณาจักรเชียงรุ่งไว้แล้ว พร้อมกันนั้นเจ้าอิ่นเมืองได้ดำเนินกุศโลบายที่สายกลางแบบเหยียบเรือสองแคมที่เรียกว่า "พ่อฮ่อแม่ม่าน" โดยยึดถือว่า "ฮ่อ (จีน) เป็นเมืองพ่อหรือปิตุภูมิ ม่าน (พม่า) เป็นเมืองแม่หรือมาตุภูมิ" ทาง ราชการและราชสำนักจีนคงมีความพึงพอใจในระดับหนึ่ง ซึ่งแท้จริงเป็นการปลอบใจตนเองว่า ราชสำนักจีนยังสามารถรักษาหน้าและรักษาผลประโยชน์ของตนไว้บ้าง และมีฐานะเหนือกว่า ราชสำนักพม่าบ้างในฐานะเป็นเมืองพ่อหรือปิตุภูมิ

เมื่อทางการจีนยอมรับสถานภาพการเป็นเมืองสองฝ่ายฟ้าของเชียงรุ่ง ก็ส่งขุนนางเมืองซือเหมาและเมืองพูเออไปดำเนินพิธีเถลิงราชสมบัติของเจ้าอุ่นเมืองที่นครเชียงรุ่งร่วมกันกับอมุคีมังซามทูตราชสำนักพม่าในราชพิธีดังกล่าว ขุนนางจีนจูงแขนขวาทูตพม่าจูงแขนซ้ายของเจ้าอิ่นเมืองให้ขึ้นนั่งบัลลังก์ พิธีรับเมืองเถลิงราชสมบัติของเจ้าอิ่นเมืองได้ดำเนินการหมุนไข่ไก่ให้ไข่ตั้งในถ้วยทองและดื่มน้ำราชสัจจะหรือน้ำพิพัฒน์สัจจาร่วมกันกับบรรดาท้าวขุนอำมาตย์ต่อหน้าแก้วสามประการซึ่งก็คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์[2] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงฉบับหอหลวงบรรพประวัติถู่ซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนาน ได้บันทึกว่า หลังจากเจ้าเชียงรุ่งยอมจำนนต่อพม่า "เชอหลี่ (เชียงรุ่ง) มีการเรียกชื่อทั้งใหญ่และน้อย (เจ้าอิ่น) เมืองเลยใช้ (ชื่อ) เชอหลี่ใหญ่สำหรับรับมือกับพม่า ใช้ (ชื่อ) เชอหลี่น้อยสำหรับรับมือกับจีน"[3] บันทึกดังกล่าวคงจะได้มาจากรายงานของขุนนางจีนที่ยูนนาน เพราะสอดคล้องกับการจำยอมรับสถานภาพ "พ่อฮ่อแม่ม่าน" ของทางการยูนนาน

ในโอกาสราชพิธีเถลิงราชสมบัตินี้ยังดำเนินพิธีอภิเษกสมรสสถาปนาเจ้าหญิงสุวรรณปทุมเป็นบรมราชินีสุวรรณปทุมอัครมเหสี กาลเวลาหลังจากนั้นหลายปี นางสุวรรณปทุมอัครมเหสีได้ประสูติราชบุตรและตั้งพระนามว่าเจ้าหน่อเมือง อัครมเหสีทรงปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง จึงได้สร้างวัดแห่งหนึ่งที่เวียงผาครางเพื่อเป็นอนุสรณ์และบุญกุศล โดยตั้งชื่อว่า วัดสุวรรณปุทุมอาราม แต่คนไทเรียกตามชื่อไทว่าวัดบัวคำ นางสุวรรณปทุมยังได้ขุดบ่อน้ำแห่งหนึ่งที่เชิงดอยวัดบัวคำ บ่อน้ำนี้ก็ตั้งชื่อว่าบ่อน้ำบัวคำ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ.๑๙๕๐ นั้น วัดบัวคำร้างไปนานแล้ว แต่บ่อน้ำยังอยู่ ชาววังเวียงผาครางยังเรียกบ่อน้ำบัวคำเช่นเดิม

เจ้าอิ่นเมืองเป็นกษัตริย์ที่พงศาวดารท้องถิ่นได้บันทึกว่าเป็นผู้ริเริ่มและกำหนดระเบียบแบบแผนการบริหารปกครองบ้านเมืองหลายอย่างในรัชสมัยปกครองเมืองไม่นานนัก[4]

---

[1] ชิงจงสี่สือลู่ (บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์ชิงรัชกาลชิงจง). เล่มที่ 78 ได้บันทึกรายงานของเหวินหงเสียข้าหลวงตรวจราชการยูนนานที่ทูลต่อฮ่องเต้ว่า "(พม่า) บังอาจใช้กองทัพมารุกล้ำก่อกวน ดูเหมือนมิอาจจะไม่ยกทัพไปลงโทษ แต่ระยะทางไปยูนนาน ๘ พันกว่าลี้ การจะดำเนินยุทธการ มิใช่ง่ายเหมือนกล่าวคำพูด...".

[2] เชื้อเครือขะกูลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว หน้า 424.

[3] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติถู่ซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนาน เรื่อง ประวัติเชอหลี่.

[4] จำนวนปีในการครองราชของเจ้าอิ่นเมือง พงศาวดารเชียงรุ่งฉบับต่าง ๆ ระบุระยะเวลาแตกต่างกันไป บ้างก็ว่า 5 ปี 9 ปี 16 ปี 29 ปี ดาวหรุ่งหมิง,

อาณาจักรเชียงรุ่งมีหัวเมืองใหญ่น้อย ๓๐ กว่าเมือง เจ้าอิ่นเมืองได้จัดแบ่งหัวเมืองเหล่านี้เป็น ๑๒ กลุ่ม กลุ่มหนึ่งก็เป็นปันนาหนึ่ง ๑๒ กลุ่มก็เป็น ๑๒ ปันนา นาเป็นหน่วยวัดเนื้อที่ของนาชาวลื้อ มีอัตราเท่ากับ ๔ ตารางเมตร เช่น ๑๐๐ นา จะมีเนื้อที่ ๔๐๐ ตารางเมตร แต่ปันนาที่ใช้เรียกกลุ่มหัวเมืองนี้มิใช่หมายถึงเนื้อที่แค่ ๑ ปันนา หรือ ๔ พันตารางเมตร หากเป็นศัพท์เรียกกลุ่มเมืองที่จัดเป็นเขตบริหารเขตหนึ่ง หลังจากแบ่งหัวเมืองเป็น ๑๒ ปันนาแล้ว ก็มีการเรียกอาณาจักรเชียงรุ่งเป็นอาณาจักรสิบสองปันนาอีกชื่อหนึ่ง

เจ้าอินเมืองยังได้กำหนดว่า เมื่อเจ้าเมืองบรรดาหัวเมืองสิบสองปันนาจะรับเมือง คือจะดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง ต้องไปรับหนังสือแต่งตั้งจากเจ้าแผ่นดินและดื่มน้ำพิพัฒน์สัจจา เจ้าแผ่นดินจะพระราชทานจ้องคำหรือฉัตรทองเป็นเครื่องสูงสัญลักษณ์แห่งยศศักดิ์ และในเทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา บรรดาเจ้าเมืองต้องไปคารวะเจ้าแผ่นดินที่เมืองเชียงรุ่ง พงศาวดารยังระบุว่าการแต่งตั้งท้าวขุนให้มีบรรดาศักดิ์เป็นพญาน้อย (พญาธรรมดา) และพญาหลวง (เหมือนพระยาพานทอง) ก็เริ่มจากการกำหนดกฎเกณฑ์ของเจ้าอิ่นเมือง [1]

ศึกพม่าแปดครั้ง

ระบบ "พ่อฮ่อแม่ม่าน" ที่อาณาจักรเชียงรุ่งตกเป็นประเทศราชทั้งของจีนและพม่านั้น ได้เป็นที่ยอมรับและผนวกเข้าในองกรณ์บริหารของเหนือสนามเชียงรุ่ง คือในสนามนอกที่ทำหน้าที่ฝ่ายปกครองมีตำแหน่งท้าวขุนด้านธุรการ ๒ คน คนหนึ่งเรียกว่าพ่อเมืองฮ่อหรือพ่อแขกฮ่อ อีกคนหนึ่งเรียกว่าพ่อเมืองม่านหรือพ่อแขกม่าน ทำหน้าที่ต้อนรับดูแลแขกแก้วอาคันตุกะที่มาจากทางการของจีนและพม่า แต่ความสัมพันธ์ของเชียงรุ่งกับจีนและพม่าไม่ค่อยจะราบรื่นนัก ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงรุ่งกับราชสำนักและทางการจีน ตั้งแต่กองทัพมองโกลใช้กำลังเข้าบุกยึดเมื่อ ค.ศ.๑๒๙๒ จนถึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ.๑๙๕๐ เป็นเวลา ๖๕๘ ปี ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงรุ่งกับราชสำนักพม่าตั้งแต่บุงเรงนองใช้กำลังเข้าครอบครอง เมื่อ ค.ศ.๑๕๖๘ จนถึงพม่าถูกอังกฤษยึดครอง เมื่อ ค.ศ.๑๘๘๕ เป็นเวลา ๓๒๑ ปี เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสัมพันธ์กับฝ่ายจีน ๖๐๐ กว่าปีราบรื่นดีกว่าความสัมพันธ์กับพม่า และในความสัมพันธ์กับฝ่ายพม่า ๓๐๐ กว่าปีเกิดเหตุการณ์ พม่ายกทัพเข้ามาทำสงครามในสิบสองปันนารวม ๘ ครั้ง

ศึกครั้งแรกและครั้งที่สองเกิดขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอนอกะเปตลุนราชวงศ์ตองอูพม่า ครั้งแรกเกิดเมื่อ ค.ศ.๑๖๑๖ ตอนนั้นพม่าเข้าตีเชียงตุง เจ้าหน่อเมืองซึ่งเป็นกษัตริย์เชียงรุ่ง รัชกาลที่ ๒๔ ยกทัพช่วยเชียงตุง พม่าเลยอาฆาตยกทัพไปปราบเพื่อลงโทษ ทำให้เจ้าหน่อเมืองต้องเสียเงินทองแก่พม่าเป็นจำนวนมาก เพื่อให้กองทัพพม่าถอนตัวกลับไป

อ้างแล้ว : หน้า 115. ได้วิเคราะห์ว่า น่าจะเป็น 16 ปี.

[1] เรณู วิชาศิลป์และคณะ. อ้างแล้ว : หน้า 21, หน้า 24.

เชื้อเครือขะกูลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว : หน้า 427.

ครั้งที่ ๒ เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ.๑๖๒๗ เนื่องด้วยพระเจ้าอนอคะเปตลุนทราบว่าเจ้าหน่อเมืองมีหลานสาวชื่ออุกางมีสิริโฉมงดงามยิ่งนัก ก็มีคำสั่งให้ส่งนางอุกางไปเป็นนางสนม แต่เจ้าหน่อเมืองส่งนางงามอื่นไปถวายแทน พม่าเลยโกรธยกทัพมาตีและจับตัวเจ้าหน่อเมืองไปไว้ที่เมืองหงสาวดีและถึงแก่ชีวิตักษัยในปีต่อมา[1]

ศึกครั้งที่ 3 เกิดขึ้นใน ค.ศ.๑๗๖๓ ปลายรัชกาลพระเจ้านองดาวกยีราชวงศ์อลองพญา ตอนนั้นเนื่องจากพม่าตกอยู่ในสภาวะเสื่อมถอยระยะหนึ่ง ทำให้บรรดารัฐไททั้งหลาย ซึ่งรวมทั้งเชียงรุ่งด้วย ได้หยุดส่งส่วยให้พม่ามานานปีแล้ว หลังจากที่ราชวงศ์อลองพญาได้เข้มแข็งขึ้นมาอีกสมัยหนึ่ง นองดาวกยีก็ให้อนุชาชื่อฉินบูชินยกทัพไปทวงส่วยบรรณาการ เพื่อฟื้นฟูฐานะประเทศราช กองทัพพม่ารุกรานถึงเมืองแจ้ เมืองลวง แต่ต่อมาพระเจ้านองดาวกยีได้สวรรคตที่ชเวโบเมืองหลวง ทำให้ฉินบูชินต้องถอนทัพกลับทันที [2]

ศึกครั้งที่ ๔ ถึงครั้งที่ ๖ เกิดขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าฉินบูชิน (ค.ศ.1763-1776) ราชวงศ์อลองพญา ศึกเหล่านี้ล้วนแล้วเกิดจากทหารท้องถิ่นเชียงตุง เมืองยอง เชียงแข็ง สมคบกับทหารพม่า เข้าไปปล้นสดมภ์และกวาดต้อนไพร่เมืองสิบสองปันนา ต่อกรณีดังกล่าว ฮ่องเต้จีนได้ตรัสว่าบ้านเมืองไทนี้มีศึกอยู่ไม่ขาด ไม่ควรที่ทางการจีนจะต้องไปเกี่ยวข้องอะไร ทหารจีนควรจะถอนตัวออกมาให้ทหารของเจ้าแผ่นดินรักษาบ้านเมืองกันเอง[3]

ศึกครั้งที่ ๗ และ ๘ เกิดในรัชสมัยพระเจ้าปดุง (ค.ศ.๑๗๘๒-๑๘๑๙) ราชวงศ์อลองพญา ครั้งที่ ๗ เกิดเมื่อ ค.ศ.๑๗๘๗ เวลานั้น เจ้าหม่อมมหาวงศ์เป็นเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งรัชกาลที่ ๓๕ ซึ่งผ่านการสถาปนาโดยมีพระราชโองการของฮ่องเต้ราชวงศ์ชิงแล้ว แต่กษัตริย์พม่ากลับแต่งตั้งให้เจ้าเถียนเป็นลุงของเจ้าหม่อมมหาวงศ์เป็นเจ้าแผ่นดินอีก ทำให้เชียงรุ่งมีเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ แต่ว่าเจ้าเถียนไม่ชอบพม่าและได้ร่วมกันกับเจ้ากองเมืองยองขัดแข็งและต่อต้านกษัตริย์พม่า ราชสำนักพม่าก็ส่งกองทัพไปตีเมืองยองและฆ่าเจ้ากอง แล้วยกทัพเข้าเชียงรุ่งจะจับเจ้าเถียน แต่เจ้าเถียนหลบซ่อนในป่าไม่ยอมออกมาทหารพม่าเลยโกรธจุดไฟเอาหอวังเจ้าแผ่นดินที่เวียงดอนหลวงวอดวายไป[4]

---

[1] ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติตู้ซือ (เจ้าถิ่น) ยูนนานเรื่องประวัติเชอหลี่.
เรณู วิชาศิลป์และคณะ อ้างแล้ว : หน้า 25.

[2] ร่างประวัติศาสตร์ราชวงศ์ชิง บรรพประวัติพม่า
Harvey, G.E. (1925) History of Burma ฉบับแปลเป็นภาษาจีนโดยหยาวตาน พิมพ์ที่สำนักพิมพ์ซางวู่ นครซ่างห่าย ค.ศ.1957 หน้า 295 เมื่อกล่าวถึงรัชกาลฉินบูชิน (1763-1776) ได้เขียนว่า บรรดาเจ้าหัวเมืองแถบชายแดนยูนนานได้ระงับการส่งส่วยบรรณาการ ราชสำนักพม่าเลยยกทัพไปปราบ.

[3] หลี่ฟุยิ อ้างแล้ว . หน้า 96 หน้า 107 หน้า 112 อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง "จดเหตุการณ์รบพม่า" เขียนโดย ซุนซื่ออี้.
เรณู วิชาศิลป์และคณะ. อ้างแล้ว : หน้า 31.

[4] เชื้อเครือตระกูลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว : หน้า 442.
เรณู วิชาศิลป์และคณะ. อ้างแล้ว หน้า 32
หลี่ฟุยิ (ปริวรรต 1947). อ้างแล้ว.

ศึกครั้งที่ ๘ เกิด ค.ศ.๑๘๐๖ และยืดเยื้อถึง ค.ศ.๑๘๑๒ เป็นศึกสงครามระหว่างกองทัพเจ้ากาวิละเชียงใหม่และกองทัพพม่าที่มารบกันในสิบสองปันนา โดยมีเจ้านายสิบสองปันนาเป็นคนชักศึกเข้าเมือง ครั้งแรกกองทัพเชียงใหม่รุกเข้าสิบสองปันนาก่อน แม่ทัพเมืองนายที่พม่าก็สั่งให้เจ้าจัน (ราชบุตรดาวเหวยผิงเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งรัชกาลที่ ๓๓) ชักนำกองทัพพม่าไปขับไล่กองทัพเชียงใหม่ แต่เจ้าจันแค้นใจที่กษัตริย์พม่าเคยจับตนจำคุก เลยกลับสมคบกับฝ่ายเชียงใหม่เพื่อแบ่งบัลลังก์เจ้าแผ่นดิน แต่กองทัพเชียงใหม่ถูกฝ่ายพม่าขับไล่ออกไป กองทัพเชียงใหม่หลังจากได้ถอนกลับไป ๖ ปี ก็เชื่อคำยุยงของเจ้าจันยกทัพเข้าตีเชียงรุ่งอีกครั้ง แต่ถูกทหารจีนและขุนหาญสิบสองปันนาตีถอยเข้าแผ่นดินพม่าและบุกยึดเมืองยางหลวงของรัฐเชียงตุง แต่ก็ถูกกองทัพพม่าตีถอยไป ต่อมาไม่นานนักกองทัพกาวิละยกทัพเข้าสิบสองปันนาอีกครั้ง ครั้งนี้กองทัพพม่าในสิบสองปันนาถูกฝ่ายเชียงใหม่ตีพ่ายหนีกระเจิดกระเจิง ฝ่ายกาวิละไล่ติดตามถึงเมืองฮิง ซึ่งเป็น หัวเมืองชั้นใน แต่ในที่สุดก็ถูกกองทัพจีนตีถอยหนีไปตั้งหลักที่เมืองล้า เมืองพง และมีกองทัพ ล้านช้างไปสมทบด้วย (ต่อมากองทัพล้านช้างถอยไปตั้งหลักที่เมืองอูเหนือ อูใต้) เมื่อกองทัพ เชียงใหม่ยังอยู่ในแดนสิบสองปันนา และยังคิดจะยึดเชียงรุ่ง กองทัพพม่าก็ยกทัพเข้าโจมตีกองทัพเชียงใหม่จนแตกพ่ายออกเขตแดนสิบสองปันนาไป หลังจากสงครามยืดเยื้อครั้งนี้ พม่าคิดจะชวนจีนร่วมกันตีเชียงใหม่ แต่ฝ่ายจีนปฏิเสธว่า จีนต้องการแต่จะจับเจ้าจันตัวการผู้ยุยง หากไม่ต้องการรบกับเชียงใหม่ พร้อมกันนั้นทางการจีนได้มีราชสารถึงประเทศไทย ให้ควบคุมทางเชียงใหม่อย่ายกทัพมารังควานดินแดนเชียงรุ่งอีกต่อไป[1]

หลังจากพม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเมื่อ ค.ศ.๑๘๘๕ แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักเชียงรุ่งกับราชสำนักพม่าก็สิ้นสุดลง ตั้งแต่ค.ศ.๑๘๘๕ ถึง ค.ศ.๑๙๕๐ ที่เชียงรุ่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความสัมพันธ์กับพม่าหยุดชะงักลง ๖๕ ปี แต่ในทศวรรษที่ ๕๐ สังเกตดูแล้วสิบสองปันนาไม่ค่อยจะมีร่องรอยของอิทธิพลพม่าเท่าไรนัก เพียงแต่ในหอวังเวียงผาครางมีเครื่องดนตรีแบบพม่าบางชิ้น และผู้ชายชาวลื้อโพกศีรษะแบบพม่า แต่พงศาวดารเชียงรุ่งฉบับหนึ่งเมื่อกล่าวถึงเจ้าศรีสุธรรมา รัชกาลที่ ๒๕ ว่า มีราชบุตร ๒ พระองค์ ทรงพระนามว่า เจ้าหม่อม คำลือ และเจ้าหม่อมท้าว เอกสารฉบับนี้บันทึกไว้ว่า "ดั่ง (คำ) ว่า หม่อมนั้น ม่านร้อง (เรียก) ลูน (ต่อ) มาไทเราลวด (เลย) ร้องจอม (ตาม) เสีย"[2]

---

[1] หลี่ฟุ่ย อ้างแล้ว . หน้า 131-132. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง "บันทึกยูนนาน".
เรณู วิชาศิลป์และคณะ. อ้างแล้ว : หน้า 33-34.

[2] เชื้อเครือขะกูลเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่ง. อ้างแล้ว : หน้า 432.

บทที่ ๔

ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไท

สภาพภูมิศาสตร์และการคมนาคมติดต่อระหว่างสิบสองปันนาและรัฐไท

สิบสองปันนาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มรัฐไท[1] ที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอย่างแน่นแฟ้น มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมโยงกันได้โดยตลอด หากมองโดยภาพรวมแล้วรัฐไททั้งหลายมีที่ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสายใหญ่ ๒ สาย คือ แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง โดยมีเมืองต่างๆกระจายไปตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายเล็กๆ ที่อยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายใหญ่ เช่น แม่น้ำขืน แม่น้ำกก แม่น้ำดำ แม่น้ำแดง เป็นต้น รัฐไททั้งหลายเหล่านี้มีความสัมพันธ์ติดต่อกันมานาน อย่างน้อย ตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๑และ๑๒ ในการเดินทางสำรวจดินแดนตอนเหนือของภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในปี ค.ศ. ๑๘๙๔ นายวิลเลียม อาร์เชอร์ กงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ ได้เสนอว่า ภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้หรือที่สมัยนั้นเรียกว่าอินโดจีน อาจแบ่งได้ตามสภาพภูมิศาสตร์เป็น ๓ เขตด้วยกัน คือ เขตตอนบนซึ่งเป็นเขตภูเขาสูงกว่า ๒๐๐๐ ฟุตเหนือระดับน้ำทะเล กินอาณาบริเวณตั้งแต่ตอนเหนือของพม่าผ่านรัฐชานตอนเหนือติดต่อกับสิบสองปันนาทางภาคใต้สุดของยูนนานถึงปากอ่าวตังเกี๋ยในบริเวณละติจูดที่ ๒๐ องศา เขตตอนกลางเป็นเขตที่สูงประมาณ ๕๐๐ ฟุตเหนือระดับน้ำทะเล ได้แก่ ตอนล่างของกลุ่มรัฐชาน ล้านนา และทางเหนือของลาว และเขตตอนล่างเป็นเขตชายฝั่ง และที่ราบลุ่มแม่น้ำอิระวดี แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง[2] เขตตอนบนและตอนกลางเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของรัฐไทที่มีวัฒนธรรมร่วมกันโดยมีที่ตั้งของรัฐทั้งหลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมวัฒนธรรม มีสิบสองปันนา อยู่ทางเหนือ ทิศตะวันตก คือ รัฐไทใหญ่ ทางทิศตะวันออก คือ เขตสิบสองจุไทหรือกลุ่มเมืองของคนไทบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ทางใต้คือ ล้านนา ดูจากแผนที่จะเห็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ ๆ ของรัฐไท ที่สามารถติดต่อค้าขายหรือไปมาหาสู่กันอย่างสะดวก ประชาชนของเมืองต่าง ๆ ดังกล่าวก็มีความสัมพันธ์ ทั้งในทางเครือญาติและการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างท้องถิ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ

สิบสองปันนาและรัฐไทเพื่อนบ้านมีลักษณะร่วมที่สำคัญซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชนชาติไทในอดีต คือ มีที่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำและมีภูเขาล้อมรอบเมืองสำคัญ ๆ อาทิ เชียงรุ่งตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง ที่ละติดจูดที่ ๒๑ องศา ๕๘ ลิบดาเหนือและลองติจูดที่ ๑๐๐ องศา ๓๙ ลิบดาตะวันออก เชียงตุงตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำขืน และอยู่ระหว่าง

---

[1] กลุ่มรัฐไท หมายถึง รัฐที่มีวัฒนธรรมไทเป็นวัฒนธรรมหลัก ได้แก่ สิบสองปันนา เชียงตุง รัฐฉาน และล้านนา นอกจากนี้ ยังหมายถึงเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของต่างชาติซึ่งเป็นเมืองของไทดำ ไทขาว ไทแดงในเวียดนาม

[2] U.K. Report on a Journey in the Mokong Valley, by Mr. W.J. Archer, First Assistant in Her Majnistry's Counsular Service in siam, ZHC 1/6461, 1894.

แม่น้ำใหญ่สองสายคือ แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง ที่ละติจูดที่ ๒๑ องศา ๑๗ ลิบดา ๔๘ ฟิลิบดาเหนือและลองติจูดที่ ๙๙ องศา ๔๐ ลิบดาตะวันออก เชียงรายเมืองหลวงเดิมของล้านนาตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ ๕๐ ไมล์ เชียงใหม่ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงฝั่งตะวันตก ที่ละติจูดที่ ๑๘ องศา ๔๗ ฟิลิบดาเหนือ และลองติจูดที่ ๙๙ องศา ๒๐ ลิบดาตะวันออก ล้อมรอบด้วยภูเขา เชียงทองหรือหลวงพระบางตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของ แม่น้ำโขง ล้อมรอบด้วยภูเขาทางเหนืออ้อมลงมาทางตะวันออกเป็นเทือกเขาสูงยาว ลงมาถึงทางใต้ มีแม่น้ำคานผ่านลงมาจากภูเขา[1]

จากที่ตั้งดังกล่าวจะเห็นได้ว่าสิบสองปันนาและรัฐไทที่อยู่ตอนในของภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้สามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวก ปรากฏข้อมูลจากตำนานที่แสดงให้เห็นว่า สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของสิบสองปันนาและรัฐไทยอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน มีพรมแดนติดต่อกัน ทำให้เมืองสำคัญ ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรม สามารถติดต่อกันได้ทั้งโดยทางบกและทางน้ำ จึงมีการเดินทางไปมาหาสู่กันอยู่เสมอทั้งในระดับชนชั้นผู้นำอย่างพญาแสนเมืองมาและไพร่สามัญทั่ว ๆ ไป ซึ่งตำนานของล้านนาได้กล่าวถึงว่าได้เสด็จประพาสบ้านเมืองในแคว้นสิบสองปันนา จนพระราชโอรสองค์ที่สาม คือ พญาสามฝั่งแกนประสูติที่พันนาแก่นในระหว่างการเสด็จประพาสในปีค.ศ ๑๓๙๘[2] ในระดับสามัญชนทั่วไปก็มีการเดินทางค้าขาย เยี่ยมเยียนญาติมิตร หรืออพยพหนีภัยสงครามและความอดอยากไปมา ระหว่างรัฐอยู่เสมอ

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้ชิดกันนี้ มีส่วนอย่างมากในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทอื่น ๆ ดำเนินไปอย่างแน่นแฟ้น การคมนาคมติดต่อระหว่างสิบสองปันนาและรัฐไทเพื่อนบ้านทำได้โดยทางน้ำและทางบก หรือทั้งทางน้ำและทางบก เช่น จากเชียงรุ่งลงมาสู่รัฐไททางใต้ จะใช้เส้นทางเมืองล้า ซึ่งเป็นเส้นทางของคาราวานเกลือ ผ่านเมืองสิง แล้วย้อนขึ้นไปเชียงตุงก่อน จะลงมาเชียงใหม่ หรือเส้นทางทางตะวันออกจากเชียงรุ่งเดินทางประมาณ ๑๐ วันถึงเมืองอูจากนั้นเดินทางต่อไปน่านและเชียงใหม่โดยใช้เวลาเดินอีกประมาณ ๗ วัน[3] การเดินทางไปเชียงรุ่ง หากจะเริ่มจากเชียงใหม่ก็ต้องไปเชียงรายโดยทางบก เช่นกัน แล้วจึงล่องเรือไปเชียงแสน เดินทางบกผ่านเมืองเลน เมืองสิง และถึงเชียงรุ่ง [4]เหนือจากเชียงใหม่คือ เชียงรายซึ่งมีเขตแดนทางเหนือติดต่อกับเชียงตุงรัฐไทที่มีเขตแดนทางเหนือติดต่อกับเมืองลวงและเมืองอื่นๆ ของสิบสองปันนา เขตแดนทางใต้ของสิบสองปันนาสามารถติดต่อกับล้านช้างได้โดยไม่ได้มีพรมแดนธรรมชาติเป็นอุปสรรค การเดินทางระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทในสมัยก่อนใช้การเดินเท้าและสัตว์พาหนะหลายชนิดแล้วแต่พื้นที่ประกอบด้วย ช้างซึ่งนิยมใช้บริเวณเชียงใหม่ถึงเชียงรายและเชียงแสนเหนือขึ้นไปกว่านั้นใช้ช้าง

---

[1] Payap University Archives, The Foreign Missionary, July 1873, p. 119.

[2] สงวน โชติสุขรัตน์.ประชุมตำนานลานนาไทย (กรุงเทพ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕) หน้า ๒๗๘. บริเวณนั้นเป็นเขตเมืองเก่าที่ปัจจุบันเป็นบ้านเมืองลวง ตำบลลวง เหนืออำเภอดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นหมู่บ้านลื้อ

[3] Mcleod, p.74.

[4] U.K., ZHC 1/5461.

น้อยลงเพราะหายากเนื่องจากไม่มีป่าไม้สัก สัตว์พาหนะอื่น ๆ ได้แก่ ล่อ วัว และม้า นอกจากนี้ยังมีการใช้ลูกหาบขนสินค้าอยู่เสมอ

ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทในตำนาน

ตำนานไทที่มีเนื้อหาดึกดำบรรพ์หลายฉบับมักกล่าวถึงการสร้างบ้านแปงเมืองโดยฤาษีหรือกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ มีการจัดสรรแบ่งปันให้ลูกหลานออกไปตั้งถิ่นฐานที่อื่น ๆ ข้อมูลดังกล่าวบ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ของรัฐไทต่าง ๆ ที่มีชนชั้นผู้นำเป็นเครือญาติกัน ดังเช่นตำนาน ขุนบรม กล่าวถึงขุนบรมราชาธิราช (พ.ศ ๑๒๗๑-๑๒๖๒) กษัตริย์ผู้ครองเมืองหนองแส ซึ่งสันนิษฐานกันว่าอยู่ในมณฑลยูนนานของจีน มีพระราชโอรส ๗ พระองค์ และแบ่งปันให้ไปครอบครองเมืองต่าง ๆ ดังนี้ [1]

๑. ขุนลอ ครองเมืองล้านช้าง

๒. ขุนผาลาน ครองเมืองต้าหอ หรือ หอแต

๓. ท้าวจุลง ครองเมืองจุลนี หรือ เมืองแกว

๔. ท้าวคำผง ครองเมืองโยนก หรือ ล้านนา

๕. ท้าวอิน ครองเมืองล้านเพีย หรือ อยุธยา

๖. ท้าวกม ครองเมืองหล้าคำม่วน

๗. ท้าวเจือง ครองเมืองปะกันหรือเชียงขวาง

ตำนานไทที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือตำนานของอ้ายแสงต่อหรือท้าวแสงต่อ ปรากฏทั้งในตำนานของเชียงรุ่งและเชียงตุง มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันกับตำนานพญาเจืองที่ขยายอำนาจด้วยการทำสงครามยึดครองเมืองต่าง ๆ ท้าวแสงต่อของเชียงตุงได้ทำสงครามไปถึงเมืองว้องหรือยูนนานของจีน ได้ขึ้นครองเมืองว้อง เมื่อสิ้นพระชนม์สั่งเสียให้พระราชโอรสองค์โตไปครองเมืองอาละวีหรือเชียงรุ่ง องค์รองไปครองเมืองบ่อแลบหรือเมืองแลมหลวง องค์สุดท้ายให้ส่งกลับมาหาพญามังรายผู้เป็นพระอัยกา [2] การจัดแบ่งการปกครองดินแดนดังกล่าว แสดงถึงการสร้างบ้านแปงเมืองโดยชนชั้นผู้นำที่สืบเชื้อสายบรรพบุรุษเดียวกันของดินแดนทางตอนเหนือของภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าจะยังไม่สามารถตรวจสอบความถูกต้องตามตำนานได้ก็ตาม

ในการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทเพื่อนบ้านจะศึกษาทั้งความสัมพันธ์ในระดับบน คือ การเมืองการปกครองและขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อและศาสนา ซึ่งเป็นส่วนที่ชนชั้นผู้นำหรือชนชั้นปกครองมีบทบาทมากที่สุด และความสัมพันธ์ของประชาชนทั่วไปซึ่งจะเน้นถึงการค้าขายแลกเปลี่ยนและการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ด้วยสาเหตุต่าง ๆ กันไป

---

[1] มหา สีลา วีระวงส์.ประวัติศาสตร์ลาว (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม,๒๕๓๕) หน้า ๒๒-๒๓.

[2] ทวี สว่างปัญญางกูร.ตำนานเมืองเชียงตุง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม,๒๕๒๒) หน้า ๖๑-๖๒. ตำนานล้านนาว่าเจ้าเจ็ดพันตูเป็นพระราชโอรสของพญาผายู

ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไท

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของรัฐไทยุคต้นมักถูกบันทึกไว้ในเอกสารจีนโบราณมักจะระบุถึงเมืองต่าง ๆ ของกลุ่มชนชาติไท ที่อยู่บริเวณตอนบนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ติดกับชายแดนยูนนานของจีน จึงมักจะกล่าวถึงกลุ่มคนไทในลักษณะดูถูกว่าเป็นพวกผ่าเถื่อน ช่วงเวลาที่เก่าแก่ที่สุดที่จีนกล่าวถึง คือ สมัยราชวงศ์ตุงฮั่น (พ.ศ. ๕๖๙ - ๗๖๓) หลังจากนั้นก็จะมีเอกสารที่กล่าวถึงมากขึ้นในสมัยราชวงศ์ หยวน (พ.ศ. ๑๗๔๙ - ๑๙๑๑) ในสมัยราชวงศ์หยวนนี้เอง ที่จีนได้ผนวกสิบสองปันนา หรือที่จีนเรียกว่า เชอหลี่ เข้าไว้ภายใต้การปกครองของตน [1] นักวิชาการจีนเชื่อว่าสิบสองปันนาได้รับวัฒนธรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจากอาณาจักรน่านเจ้าและจีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังหรือตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทำให้โครงสร้างทางการเมืองและพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสิบสองปันนาเข้มแข็งและก้าวหน้ากว่ารัฐไทอื่น ๆ หลักฐานจีนทำให้เราสามารถศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไททั้งหลาย อย่างชัดเจน

ตำนานลื้อระบุว่า พญาเจืองได้สถาปนาอาณาจักรสิบสองปันนาขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๒๓[2] ก่อนหน้านั้นสิบสองปันนาเป็นชุมชนหรือรัฐที่จีน เรียกว่า เชอหลี่ หลักฐานเก่าแก่ที่สุด ที่ระบุชื่อเมือง เชอหลี่ อยู่ในสมัยราชวงศ์โจวก่อน ๒๕๖ ก่อนคริสตกาล หลังจากนั้นมีการกล่าวถึงชนกลุ่มนี้ในชื่อ อื่น ๆ เช่น เตียนเย่ว์ ฟันทองหมาน ฟันทองไปอี๋ จนกระทั่งถึงราชวงศ์หยวน (พ.ศ. ๑๗๔๙ - ๑๙๑๑) จึง เรียกว่า เชอหลี่ และ ได้ผนวกเชอหลี่ไว้ภายใต้การปกครองของจีน

ในยุคแรกๆของการก่อตั้งอาณาจักรสิบสองปันนามีฐานะเป็นผู้นำหรือได้รับการยอมรับจากรัฐไทอื่น ๆ ด้วยดี การสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ของพญาเจือง โดยการรับรองของรัฐต่าง ๆ ตั้งแต่อาณาจักรน่านเจ้า ล้านนา ลาว ฉาน และเมืองแกว ทำให้เห็นว่าในช่วงนี้ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างรัฐไทเน้นการเป็นผู้นำของสิบสองปันนา ภายใต้การปกครองของพญาเจืองซึ่งสามารถขยายอาณาเขตได้กว้างขวาง แม้อาณาจักรน่านเจ้าเองก็ยอมรับอำนาจของพญาเจือง พญาเจืองได้เริ่มการ "สร้างบ้านแปงเมือง" โดยส่งลูกชายออกไปปกครองเมืองอื่น ๆ เช่น ให้ "...ตัวเค้า ชื่อลาวเยื่องเรือง ท่านไปกินเมืองล้านนา ผู้ถ้วน ๒ ชื่อ อ้ายกง ท่านไปกินเมืองแกวเชียงราย ผู้ถ้วน ๓ ชื่อยี่คำเรือง ท่านไปกินเวียงจันทน์ ..."[3] ในตอนนี้หนังสือ "เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา" ระบุชื่อเมือง ที่อาจจะทำให้สับสนเข้าใจผิดได้ เพราะสมัยพญาเจื่อง (พ.ศ. ๑๗๐๓-๑๗๒๓) ยังไม่มีการรวมอำนาจของอาณาจักรล้านนา เช่นเดียวกับเวียงจันทน์ ดังนั้น อาจเป็นไปได้ว่าล้านนาและเวียงจันทน์ที่ตำนานกล่าวถึงนั้น หมายถึงเชียงแสนและบริเวณที่ภายหลังตั้งเป็นเมืองเวียงจันทน์

---

[1] หวังจี้หมิน, หน้า 27 - 34.

[2] เรณู วิชาศิลป์ (ปริวรรต) เชื้อเครือเจ้าแสนหวี 12 พันนา, หน้า 1.

[3] เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า ๓.

ตำนานพื้นเมืองสิบสองปันนา ฉบับของพระอินแก้วอภิธรรมโม กล่าวถึง กษัตริย์องค์สำคัญของสิบสองปันนา คือ เจ้าแสงต่อ เป็นลูกเลี้ยงของพญาลือ โอรสของพญามังราย เมื่อขึ้นเป็นกษัตริย์ของสิบสองปันนา มีลูก ๓ คน ก่อนจะสิ้นพระชนม์ได้สั่งเสียให้คนโต ให้เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง คนที่สองให้เป็นเจ้าเมืองแลม คนที่สามลงไปอยู่ล้านนากับพญากือนา[1] คือ เจ็ดเจ็ดพันประตู ซึ่งต่อมาไปปกครองเมืองเชียงตุง ตรงกับสมัยของเจ้าเสือลวงฟ้าและได้มาแบ่งเขตแดนกันระหว่างสิบสองปันนากับเชียงตุง กรณีของเจ้าแสงต่อนี้ เรื่องเหมือนกับพญาเจืองของของไทยวน แต่ยังหาความชัดเจนในประวัติศาสตร์สิบสองปันนาไม่ได้ ตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา กล่าวว่า เจ้าแสงต่อขึ้นมาเป็นกษัตริย์สืบต่อมาจาก ท้าวยี่เพียงลากซาย ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของสายตระกูลพญาเจิง ส่วนเจ้าแสงต่อขึ้นมามีอำนาจเป็นเจ้าแผ่นดิน เป็น "เชื้อเครือในเชียงแสน" การที่เจ้าแสงต่อขึ้นมามีอำนาจก็เนื่องมาจาก "พญาว้องฮ่อ" ยกทัพมาตี ล้านนา เจ้าแสงต่ออาสารบศึกฮ่อ และได้ติดตามถึงเมืองฮ่อได้ราชธิดาเจ้าว้องฮ่อเป็นมเหสี และได้ทำการรบขยายอำนาจออกไปยังเมืองแมนตาตอกและเสียชีวิตที่นั่น[2]

ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทเพื่อนบ้านนั้น มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เนื่องจากการกระจายตัวของเชื้อสายกษัตริย์ออกไป "สร้างบ้าน แปงเมือง" และการแต่งงานระหว่างเชื้อพระวงศ์ของเมืองต่าง ๆ ทำให้ผู้นำของรัฐไทระยะแรกมีความผูกพันแน่นแฟ้น หลังจากสมัยพญาเจืองแล้ว เป็นช่วงที่สิบสองปันนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพิเศษกับ รัฐไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งล้านนาซึ่งอยู่ทางตอนใต้เริ่มในสมัยของท้ายรุ่งแก่นชาย ตำนานลื้อได้บรรยายถึงความผูกพันใกล้ชิดระหว่างท้าวรุ่งแก่นชาย กษัตริย์เมืองเชียงรุ่งกับหลานชาย ซึ่งต่อมาเป็นกษัตริย์ของล้านนา โดยท้าวรุ่งแก่นชายซึ่งขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๑๗๖๘ ได้กระชับความสัมพันธ์กับเชียงรายด้วยการให้น้องสาว ชื่อ นางโอมิ่งไข่ฟ้าหรือนางอกแอ่นหรือตำนานล้านนาเรียกว่า นางเทพคำข่าย ให้เป็นนางเทวีของเจ้าเมืองเชียงราย จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของราชวงศ์หยวน ลงมาทางใต้คงมีส่วนทำให้ทั้งสิบสองปันนาและล้านนาพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกัน ตำนานลื้อเน้นความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางเครือญาติระหว่างสิบสองปันนาและล้านนาอย่างยิ่ง เช่นการที่ท้าวรุ่งแก่นชายพร้อมนางเทวีได้เดินทางไปร่วมพิธีทำขวัญเดือนและตั้งชื่อหลานชายว่า มังคละนารายณ์ และยังมีใจผูกพันคอยดูแลทุกข์สุข ส่งสิ่งของที่พญามังรายชอบไปให้ ตำนานกล่าวว่า "... ดั่งท้าวรุ่งแก่นชายอยู่ภายเมืองลื้อก็ใจติดหลานตนมากนัก จึงแต่งคนไปเยี่ยมย่องช่องไชหลานบ่ขาด ดั่งคนใช้พอกมาไหว้สา ว่าหลานเจ้าใหญ่มาหุมเล่นหมากข่าง ท้าวรุ่งแก่นชายรู้แล้วก็หื้อคนเอาคำมาหล่อเป็นหมากข่างส่งไปหื้อหลานเล่น..."[3] เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น ท้าวรุ่งแก่นชายได้ยกเมืองพยากและเมืองหลวงปูคาให้แก่พญาลาวเม็ง ผู้เป็นน้องเขยอีกด้วย ทำให้สิบสองปันนามีความใกล้ชิดสนิทสนมเป็นพิเศษกับล้านนาอยู่ในฐานะ "บ้านพี่ เมืองน้อง" แม้ในปัจจุบันนี้ก็ยังมีการเล่าขานถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ของ

---

[1] ทวี สว่างปัญญางกูร, หน้า 60.

[2] ทวี สว่างปัญญางกูร, หน้า 70-73.

[3] เล่มเดียวกัน, หน้า ๕-๑๐.

สิบสองปันนาและล้านนา ที่บ้านหมอในเมืองเชียงรุ่ง มีต้นโพธิใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ากษัตริย์ล้านนามาปลูกไว้ และที่ริมถนนในหมู่บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่งก็มีต้นโพธิที่ชาวบ้านเล่าว่า บิดาของพญามังราย มาปลูกไว้เช่นกัน[1]

สิบสองปันนากับรัฐไท โดยเฉพาะอย่างยิ่งล้านนา เชียงตุงและล้านช้าง มีความสัมพันธ์ทางการเมืองที่แน่นแฟ้น เนื่องจากการสืบสายบรรพบุรุษเดียวกันและการแต่งงานระหว่างตระกูลชนชั้นผู้นำของสี่รัฐ แม้จะมีความขัดแย้ง มีการแย่งชิงผลประโยชน์กันเป็นครั้งคราว แต่ความผูกพันระหว่างรัฐนั้นแน่นแฟ้น ดัง คำเปรียบเปรยของชาวลื้อว่า "...ผิดบ่จ้างฆ่า บ่าบ่จ้างไหม..."[2] แสดงความผูกพันอย่างลึกซึ้งจนแม้กระทำผิดก็ไม่อาจตัดใจฆ่าฟัน หรือแม้กระทำการลบหลู่ก็ไม่อาจปรับไหมได้ ทางด้านการเมืองรัฐเหล่าคือว่าเป็นหน้าที่ จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ดังที่ท้าวแสงต่อกำชับพระราชโอรส ว่า "...ให้สามคนป้องกันบ้านเมือง ให้เป็นดังก้อนเส้า ถ้ามีข้าศึกมารบเมืองใดก็ให้ไปช่วยรบป้องกันเมืองนั้น..."[3] ลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงพันธมิตรทางการเมืองจึงปรากฏชัดเจนในตำนานและเอกสารหลายฉบับ เช่น เอกสารจีนสมัยราชวงศ์หยวนระบุว่าพญามังรายร่วมมือกับเจ้าเมืองเชียงรุ่งต่อสู้กับกองทัพจีน[4] ความร่วมมือทางการเมืองระหว่างสิบสองปันนากับล้านนาปรากฏชัด เมื่อพญามังรายขึ้นมาเป็นกษัตริย์ได้สร้างเมืองเชียงรายและเมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองหลวงและรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่น สถาปนาอาณาจักรล้านนาที่เข้มแข็งขึ้นแล้ว พญามังรายได้ดำเนินนโยบายสนับสนุนสิบสองปันนา ซึ่งเป็นบ้านพี่เมืองน้องที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของจีนราชวงศ์หยวนให้ก่อการกบฏขึ้น เอกสารจีนกล่าวถึงเหตุการณ์ดังกล่าวว่า กษัตริย์ของล้านนาหรือจีน เรียกว่า ปาไปซีฟู ร่วมมือกับเชอหลี่เล็ก โจมตีเชอหลี่ใหญ่ ซึ่งจงรักภักดีต่อจีน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๘๓๙ และในปี ๑๘๔๐ นั้นยกกองทัพขนาดใหญ่มีคนถึงห้าหมื่นคนมารุกรานเชอหลี่ใหญ่[5] ผลจากการรุกรานของล้านนา ทำให้จีนตอบโต้ด้วยการส่งกำลังทัพเข้ามาปราบปรามในปี พ.ศ. ๑๘๔๔ แต่ไม่สำเร็จ จึงต้องหันมาใช้วิธีเกลี้ยกล่อม และในปี พ.ศ. ๑๘๕๕ เอกสารจีนระบุว่า ปาไปซีฟู เชอหลี่ใหญ่และเชอหลี่เล็ก ได้มาถวายช้างและเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีน[6] อย่างไรก็ตามการปรับเปลี่ยนนโยบายหรือท่าทีที่มีต่อจีนนั้นแน่นอนว่าเป็นผลมาจากปัจจัยภายในของอาณาจักรล้านนาเองด้วย

---

[1] สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์ อายุ 77 ปี บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา มณฑลยูนนาน.

[2] รัตนาพร เศรษฐกุล, "สิบสองปันนา บทสำรวจการปกครองและสังคมก่อนการปลดแอก ปีค.ศ ๑๙๕๐" สิบสองปันนา อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือ, ๒๕๒๘) หน้า ๑๒.

[3] บ.บุญค้ำ.เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน (กรุงเทพ: คลังวิทยา, ๒๔๙๙) หน้า ๕๑-๕๒.

[4] Sai Sam Tip,"The Lu in Sip-Sawng Panna From the Earliest Time Down to A.D.1644", M.A. Thesis, Arts and Science University, Rangoon,1976, pp.88-90.

[5] หวังจี้หมิน, หน้า 72-75.

พันธมิตรทางการเมืองซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบที่จะต้องช่วยเหลือกันทางการทหารเมื่อถูกศัตรูรุกรานนั้นถูกย้ำด้วยความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้นจากการแต่งงาน ไม่เพียงแต่กรณีของพญามังรายปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์มังรายผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาซึ่งเป็นพระราชโอรสของพญาลาวเม็งและนางเทพคำข่าย พระขนิษฐาในท้าวรุ่งแก่นชายเจ้าเมืองเชียงรุ่ง พระยาสามแสนไทไตรภูวนารถแห่งล้านช้างก็มีพระมเหสีเป็นชาวล้านนาและเชียงรุ่ง [1] การแต่งงานระหว่างชนชั้นผู้นำของสิบสองปันนาและรัฐไทดำเนินเรื่อยมา ในฐานะชนชั้นปกครองมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การยกเมืองให้เขยต่างเมืองเพื่อแสดงความรักใคร่ นอกจากพญาลาวเม็งจะได้รับเมืองพยากและเมืองหลวงภูคาจากท้าวรุ่งแก่นชายผู้เป็นพี่ภรรยาแล้ว ในสมัยหลังๆยังมีการกล่าวถึงการยกเมืองให้ลูกเขย เช่นกรณีเสือล่วงฟ้ายกเมืองบูนเหนือ เมืองพงสาลี และเมืองหย้อให้พญาชัยสงครามลูกเขยซึ่งเป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง[2] ในบางเวลาเมื่อมีปัญหายุ่งยากก็หนีร้อนไปพึ่งเย็นในรัฐไทเพื่อนบ้าน เช่น จีนยกกองทัพมาตีเชียงรุ่ง เจ้าอินทกุมารเจ้าเมืองเชียงรุ่งพาครอบครัวหนีมาพึ่งเจ้าสุริยวงศาธรรมมิกราชแห่งล้านช้าง[3] เสือล่วงฟ้าไม่สามารถเก็บเงินภาษีจากประชาชนให้แก่จีนได้ ก็หลบหนีไปอยู่เมืองลาว [4] ส่วนเจ้าหน่อเมืองหนีพม่าไปอยู่เชียงตุง เป็นต้น นอกจากการเป็นพันธมิตรทางการเมือง เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามที่เกิดศึกสงครามหรือการรุกรานจากภายนอกแล้ว สิบสองปันนากับรัฐไทยังเข้าไปมีส่วนในการเมืองภายในของกันและกัน จนเกิดความยุ่งยากบ่อยครั้ง จะเห็นได้ว่า การแทรกแซงกิจการภายในของกันและกันระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทเกิดขึ้นเสมอ ชนชั้นปกครองของสิบสองปันนาและรัฐไทมักเข้าเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ภายในของแต่ละฝ่ายตามโอกาสและวาระ บางครั้งเป็นการช่วยเหลือให้เกิดความสงบเรียบร้อย แต่บางครั้งเป็นการขยายอำนาจหรืออิทธิพลของตนในขณะที่อีกฝ่ายกำลังยุ่งยากและ อ่อนแอ เมื่อใดก็ตามที่ชนชั้นปกครองของสิบสองปันนามีปัญหาภายใน เกิดความขัดแย้งทางการเมือง จะมีฝ่ายหนึ่งหนีออกไปขอความช่วยเหลือหรือลี้ภัยในรัฐไทอื่น เหมือนกับเป็นการชักศึกเข้าบ้านเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง กรณีความขัดแย้งทางการเมืองในราชสำนัก เช่นในรัชกาลของท้าวสามพ่อลือไท พ.ศ. ๒๐๐๐ ท้าวจอมผาเจ้าเมืองลวงกับท้าวอุดเจ้าเมืองหุน ไม่พอใจเจ้าแผ่นดินและต้องการยึดอำนาจ จึงขอกำลังสนับสนุนจากพญาติโลกราช "พญาขอมเมืองล้านนาเชียงแสนหลวง" มาช่วย แต่ไม่สำเร็จล้านนาเสียกำลังคนมากมาย อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๐๒๘ พญาติโลกราช จึงส่งกองทัพมาโจมตีเชียงรุ่งอีก โดยเปลี่ยนยุทธวิธีในการรบ โจมตีเมืองที่อ่อนแอก่อนได้เมืองงาด เอาตัวท้าวเจ็ดเจ้าเมืองงาดพร้อมบริวารติดตามกองทัพล้านนามาด้วย ท้าวเจ็ดได้ขอมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองยอง ซึ่งเป็นเมืองร้างในตอนนั้น โดยยอมอยู่ภายใต้อำนาจของล้านนา[5] การทำสงครามครั้งนี้ทำให้ล้านนาสูญเสียกำลังไปเป็นอันมากแต่ตำนานล้านนาไม่ได้กล่าวถึงความพ่ายแพ้หรือการสูญ

---

[1] มหาสีลา วีระวงส์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๐.

[2] เรณู วิชาศิลป์,อ้างแล้ว, หน้า ๕๒.

[3] เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๙.

[4] เรณู, หน้า 49-50.

[5] พ่ออินถา, "ลองจา ด้วยสงครามของปางที่หนังสือ วารสารปันนา ฉบับที่ 4, 1987.

เสียแต่อย่างใด แต่ได้ระบุถึงการขยายอำนาจของพญาติโลกราชไปครอบครองบ้านเล็กเมืองน้อยทางตอนเหนือและโจมตีเชียงรุ่งเพื่อป้องกันเมืองยอง[1] (พงศาวดารโยนก กล่าวถึง พญาติโลกราชยกกองทัพไปตีเชียงรุ่งครั้งแรกในปี พ.ศ. ๑๙๙๘ ได้เมืองตุ่นและเมืองลวง ในปีต่อมายกไปตีอีกได้เมืองวิงและบ้านแจ้ ไปไม่ถึงเชียงรุ่งก็ยกกองทัพกลับอาจจะเป็นเพราะเกรงศึกอยุธยา[2] ในการทำศึกกับล้านนานั้นสิบสองปันนาก็ได้กำลังจากเชียงตุงมาช่วย เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาจึงยกเมืองม้า เมืองลา ให้เชียงตุงเป็นการตอบแทน[3] ในระยะหลัง ๆ สิบสองปันนากับเชียงตุงก็มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ใกล้ชิดมากกว่าล้านนา มีการแต่งงานระหว่างเชื้อพระวงศ์ของทั้งสองฝ่ายอยู่เสมอ หลังจากสมัยพญาติโลกราชซึ่งเป็นสมัยที่ล้านนาขยายอาณาเขตและอิทธิพลทางการเมืองอย่างกว้างขวาง จนถึงสมัยพญาแก้วยอดเชียงรายตำนานเชียงตุง ได้กล่าวถึง การที่ล้านนาส่งกองทัพมาช่วยเจ้าสามเชียงคงของเชียงตุงยึดอำนาจจากเจ้าใสพรหมในปีพ.ศ ๒๐๖๖ ได้สำเร็จ ฝ่ายเจ้าใส่พรหมได้หนีไปอยู่เมืองหลวยเมืองยางและขอกำลังจากสิบสองปันนามาช่วย รวมถึงได้ขอกำลังจากฝ่ายไทใหญ่ด้วยจึงสามารถขับไล่กองทัพล้านนาให้ล่าถอยออกไปได้[4]

หลังจากสิ้นสุดสมัยราชวงศ์มังรายเมื่อเจ้าเจ็ดตนขับไล่พม่าและสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมาอีก กาวิละและผู้นำของล้านนาผลักดันนโยบายขยายอำนาจจึงไม่ลังเลที่จะเข้าแทรกแซงปัญหาภายในของรัฐเพื่อนบ้าน ดังนั้นเมื่อเจ้านายลื้อแย่งชิงอำนาจกัน เช่น กรณีเจ้าจันซึ่งเป็นเชื้อสายเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนไม่ต้องการเพียงปกครองเมืองลวง แต่ต้องการเป็นเจ้าแผ่นดินก็ขอกำลังของเจ้ากาวิละเข้ามาช่วยไปทำศึกถึงเชียงรุ่งถึงสองครั้ง ในปีพ.ศ. ๒๓๔๕ และ พ.ศ ๒๓๔๙ แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงติดตามกองทัพของกาวิละกลับไปด้วย จนถึง พ.ศ. ๒๓๕๕ เจ้ากาวิละจึงยกทัพมาอีกครั้ง เพื่อชิงอำนาจให้เจ้าจันครองสิบสองปันนา ในครั้งนี้กองกำลังของเจ้ากาวิละสามารถขับไล่ฝ่ายที่พม่าสนับสนุนออกจากเชียงรุ่ง แต่ถูกกองกำลังของฝ่ายจีนขับไล่ ต้องถอยหนีไปถึงเมืองล้า เมืองพง จึงกวาดต้อนผู้คนลงไปถึงเมืองอูเหนืออูใต้[5] พงศาวดารโยนกกล่าวถึง การทำศึกกับสิบสองปันนาในลักษณะของการขยายอำนาจมากกว่าการแทรกแซงกิจการภายใน โดยในปี พ.ศ. ๒๓๔๓ พระยาอุปราชธรรมลังกา ได้ยกกองทัพมาตีเมืองต่าง ๆ ในเชียงตุงและสิบสองปันนาได้เป็นจำนวนมาก[6] ในช่วงนี้ตำนานสิบสองปันนา กล่าวถึงปัญหาความแตกแยกทางการเมืองเช่นนี้ว่า "...ดังเชื้อเครื่องเจ้าแผ่นดิน หากบ่อมีการอันพี่น้องแลอาวหลานชิงกันเป็นเจ้านั้น บ่อขาด พาหื้อเพื่อนภายนอกเข้ามาโม้เคา ไพร่บ้านไทยเมืองทังหลายก็อยู่ไร้กินยาก เข้าหนีนาปลาหนีน้ำ บ้านเมือง ๑๒ พันนาหากยุ่งหยาวที่สุดแล..." [7]

---

[1] สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานสิบห้าราชวงศ์ภาคปริวรรตเล่มที่ ๒ (เชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, ๒๕๒๕) หน้า ๕๖-๕๗.

[2] พระยาประชากิจวรจักร. พงศาวดารโยนก (พระนคร : แพร่พิทยา, 2515), หน้า 328.

[3] เรญู, หน้า 61-63.

[4] ทวี สว่างปัญญางกูร.พงศาวดารเมืองเชียงตุง หนังสือแจกเป็นบัตรพลีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าทิพวรรณ ณ เชียงตุง ณ วัดสวนดอก วันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ ๒๕๓๓.

[5] เรญู, หน้า 119.

[6] พระยาประชากิจวรจักร, อ้างแล้ว, หน้า 472.

[7] เรญู, หน้า 122:

ในช่วงที่เจ้านายสิบสองปันนาได้พยายามชักนำให้ล้านนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในของสิบสองปันนาตรงกับระยะเวลา "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" ของเจ้ากาวิละ ทำให้ล้านนาถือโอกาสกวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่างๆของสิบสองปันนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองต่างๆของล้านนา หลังจากกรณีของเจ้าจันแล้วยังมีกรณีของเจ้ามหาน้อย ซึ่งจีนแต่งตั้งเป็นเจ้าแผ่นดิน ปรากฏว่าพม่ามาแต่งตั้งเจ้ามหาวัง ผู้เป็นอาให้เป็นเจ้าแผ่นดินอีก เจ้ามหาน้อยไม่ได้รับกำลังสนับสนุนจากจีน จึงหันมาขอกำลังจากล้านนา ขณะที่ มหาวังขอกำลังพม่ามาช่วยเกิดการรบกันที่เมืองฮำ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ ฝ่ายล้านนาสู้ไม่ไหวก็ถอยกลับไป[1]

นอกจากล้านนาแล้วรัฐไทอย่างเชียงตุงก็ถูกชักนำเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในของสิบสองปันนาอยู่บ่อยครั้ง เมื่อมีการแย่งชิงอำนาจของเจ้านายก็มักจะมีฝ่ายหนึ่งหลบหนีไปขอกำลังสนับสนุนจากเชียงตุง เช่นกรณีของเจ้าหน่อคำลูกชายเจ้ามหาน้อยซึ่งถูกจีนปลดจากตำแหน่งเจ้าแผ่นดิน ไม่พอใจที่จีนยกเจ้าหม่อมสุชาวรรณราชกุมารลูกเจ้ามหาวังเป็นเจ้าแผ่นดินจึงรวบรวมกำลังคนต่อต้าน เมื่อสู้ไม่ไหวจึงหนีไปพึ่งเจ้าฟ้าเชียงตุง และขอกำลังมาสนับสนุนเพื่อล้มอำนาจของเจ้าหม่อมสุชาวรรณที่จีนสนับสนุนอยู่[2]

ความขัดแย้งและการแย่งชิงอำนาจระหว่างเจ้าสุชาวรรณกับเจ้าหน่อคำนี้ขยายลุกลามไป ทำให้เจ้านายท้าวขุนทั้งสิบสองปันนาแบ่งเป็นสองฝักสองฝ่าย และชักนำเอาอำนาจจากภายนอก ไม่เพียงแต่พม่ากับจีน แต่ขยายไปถึงล้านนาและกรุงเทพฯ ด้วย การที่น่านมีความสัมพันธ์กับเมืองชายแดนของสิบสองปันนา อาทิ เมืองล่า และเมืองพง เมื่อการรบพุ่งขยายมาถึงเมืองพง น่านก็ส่งกำลังมาช่วย "พ่อค้อ" สู้รบด้วย ได้มีการนำเอาเจ้านายของสิบสองปันนาฝ่ายที่เป็นพันธมิตรกับน่าน ส่งลงไปถึงกรุงเทพฯ ในราวปี พ.ศ. ๒๓๘๙[3]

ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดแบบบ้านพี่เมืองน้องเริ่มเสื่อมคลายลงเมื่ออาณาจักรใหญ่อย่างจีนและพม่าหรือไทยเข้ามาควบคุมการปกครองภายในมากขึ้น การที่สมัยปลายราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิงเข้ามาควบคุมสิบสองปันนามากขึ้นกว่าเดิม ด้วยการ "ตั้งสำนักงานใหญ่ควบคุมกิจกรรมทหารและพลเรือน"ของสิบสองปันนาเพื่อควบคุมชนชั้นปกครองของสิบสองปันนาให้อยู่ภายใต้นโยบายของจีน[4] โดยนโยบายนี้จีนควบคุมสิบสองปันนาผ่านทางยูนนานและแสดงการเอาอกเอาใจด้วยการยกย่องเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาเหนือกว่ารัฐไทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยเจ้าสีดาคำ พ.ศ.๑๙๓๔ซึ่งมีบทบาทในการปราบปรามเมืองเล็กเมืองน้อยใกล้เคียงที่แข็งข้อต่อจีน[5] จีนจึงสมนาคุณเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง ยกเมืองฮัง เมืองลา เมืองลูสุ่นให้ปกครองและยังให้มีกองทหารเกียรติยศติดตาม มีข้าทาสบริวารคอยเฝ้าแหนเช่นเดียวกัน และให้มีแรงงานที่จะทำงาน ทำไร่ทำนาถวาย การยกย่องเชิดชู

---

[1] เรณู, หน้า 131.

[2] เรณู, หน้า 153.

[3] เรณู, หน้า 154.

[4] หวัง จี้ หมิน, อ้างแล้ว, หน้า ๘๙.

[5] เรณู, หน้า 28.

ฐานะของเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา ทำให้สิบสองปันนาเป็นที่ยำเกรงของรัฐไทใกล้เคียง รัฐต่างๆ เช่น เวียงจันทน์ เมืองแลมและเมืองจีน จะถวายเครื่องบรรณาการต้องให้เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาร่างหนังสือให้และต้องถวายเงิน โดยเวียงจันทน์ ให้ปีละ ๒๔ ร่องห้า เมืองขึน ๓๓ ร่องเงิน และเมืองแลม ๒๐ ร่องล้าง เป็นต้น[1] นอกจากจะรับหน้าที่ควบคุมเมืองต่าง ๆ บริเวณชายแดนแล้ว สิบสองปันนายังเป็นฐานที่มั่นสำหรับจีนในการรุกรานรัฐไททางใต้อีกด้วย ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕ และ ๑๘๐๘ กองทัพฮ่อยกไปตีล้านนาไม่สำเร็จก็ยกกลับมาตั้งมั่นที่เชียงรุ่งรอจังหวะในการโจมตีครั้งต่อไป อย่างไรก็ตาม กองทัพของล้านนาสามารถยึดเมืองยองและติดตามขับไล่กองทัพจีนไปจนสุดเขตแดนสิบสองปันนา จึงเป็นเหตุให้สิบสองปันนา เมืองแลม และเชียงตุง ขอทำสัญญาไมตรีและปักเป็นเขตแดนกับล้านนาในสมัยของพญาสามฝั่งแถบนี้เอง[2]

นโยบายแบ่งแยกแล้วปกครองของจีนและพม่าทำให้รัฐไทต่อสู้รบพุ่งกันเองเพื่อหวังผลประโยชน์จากชาติมหาอำนาจซึ่งเป็นผู้ปกครอง นอกจากกรณีของจีนแล้ว เมื่อพม่ามีอำนาจเข้มแข็งยึดครองรัฐไทบางส่วนไว้ได้แล้ว ในปีพ.ศ ๒๑๒๕ พม่าสั่งให้เชียงตุงนำทัพร่วมกับสิบสองปันนา เมืองแลมและล้านนาไปตีเมืองแสนหวีของไทใหญ่ซึ่งแข็งข้อต่อพม่า[3] และในปีพ.ศ ๒๑๖๘ ได้ให้เชียงตุงยกทัพไปปราบสิบสองปันนา เมื่อใดก็ตามที่รัฐไทเหล่านี้แข็งข้อต่อพม่า ๆ จะพยายามใช้กองกำลังของรัฐไทอื่นเข้าปราบหรือร่วมกันพม่าปราบ[4] เนื่องจากความสะดวกในการเกณฑ์กำลังคน จัดหาเสบียงและเคลื่อนกำลังทัพ อีกทั้งรัฐไททั้งหลายรู้จักภูมิประเทศของกันและกันเป็นอย่างดี กรณีสงครามเชียงตุงก็เป็นตัวอย่างของการใช้รัฐไทเป็นหัวหอกหรือเป็นกำลังสนับสนุนการขยายอำนาจของเมืองแม่ คือ กรุงเทพฯ ในขณะนั้น

นอกจากความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างชนชั้นปกครองแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ทางคติความเชื่อเนื่องจากสิบสองปันนาและรัฐไทเพื่อนบ้านนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นศาสนาประจำรัฐ ควบคู่ไปกับความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิมของตนเช่น ความเชื่อผีและแถน การนับถือศาสนาเดียวกันทำให้ความสัมพันธ์ของชนชั้นปกครองแน่นแฟ้นและมีนโยบายที่ดำเนินไปในทิศทางเดียงกัน เพราะต่างฝ่ายต่างต้องการแสดงความศรัทธาและสร้างความรุ่งเรืองให้พระศาสนาเพื่อกุศลผลบุญและเพื่อแสดงถึงบุญญาบารมีให้เป็นที่ยอมรับ จึงเกิดมีความร่วมมือในการเผยแพร่และทำนุบำรุงศาสนา สิบสองปันนารับทอดพุทธศาสนาจากเชียงใหม่มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยผ่านทางเชียงตุง เนื่องจากล้านนาเป็นศูนย์กลางสำคัญของพุทธศาสนา ในดินแดนแถบนี้จึงมีการส่งพระสงฆ์มาศึกษาศาสนาที่ล้านนาอยู่เสมอ เมื่อล้านนามีการก่อตั้งคณะสงฆ์นิกายลังกาวงศ์ใหม่และเผยแพร่หลักธรรมออกไปอย่างกว้างขวาง ได้มีการส่งคณะสงฆ์ไปยังเชียงตุงและ เชียงรุ่ง

---

[1] เรณู, หน้า 35.

[2] พระยาประชากิจจกรจักร, อ้างแล้ว, หน้า 318.

[3] ทวี สว่างปัญญางกูร.อ้างแล้ว, หน้า ๔๕.

[4] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒ และ ๕๕

นอกจากพุทธศาสนาแล้วชนชั้นผู้นำของรัฐไทยังมีความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผีและแถน ความเชื่อดังกล่าวถูกใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมกำลังคนได้ดีเท่าๆกับกฎหมายและอำนาจของกองทัพ ชนชั้นปกครองรับบทบาทในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเซ่นไหว้ผีและแถน เพื่อขอความคุ้มครองและความอุดมสมบูรณ์ เช่นเดียวกันความเชื่อถือผีแถนก็ไม่มีข้อจำกัดทางพรมแดน นับว่าเป็นประเพณีหรือฮีตดั้งเดิมร่วมกันของสิบสองปันนาและรัฐไท ที่สามารถสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ยาวนาน นอกจากรูปแบบการประกอบพิธีกรรมจะคล้ายคลึงกันแล้วยังมีการนับถือผีองค์เดียวกันอีกด้วย เช่นผีอารักษ์เจ้าหลวงคำแดง เป็นผีที่นับถือทั้งที่เชียงใหม่และเมืองพยาก เมืองเลน ซึ่งเป็นเมืองลื้อบริวารของเชียงตุง ที่บ้านม่อนเมืองเชียงรุ่งนับถือผีพญามังราย บรรพบุรุษผู้เก่งกล้าสามารถที่สิ้นชีวิตไปแล้วมักจะได้รับการเคารพนับถือให้เป็นผีบ้านผีเมืองดูแลคุ้มครองประชาชน ชนชั้นผู้นำให้การสนับสนุนระบบความเชื่อนี้มาโดยตลอด

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองนั้นมีพื้นฐานของผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นหลัก ในขณะที่ความสัมพันธ์ในระดับล่างหรือความสัมพันธ์ของไพร่บ้านพลเมืองกับรัฐไททั้งหลายเป็นความสัมพันธ์ที่เน้นการค้าขายแลกเปลี่ยนและการอพยพย้ายถิ่น ในอดีตความสัมพันธ์ของประชาชนในรัฐดังกล่าวถูกกำหนดโดยสภาพภูมิศาสตร์และภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันในอดีต มาจนถึงในช่วงคริสตศตวรรตที่ ๑๙ เมื่อมีการแทรกแซงของชาติมหาอำนาจตะวันตกความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนาและรัฐไทเพื่อนบ้านจึงเปลี่ยนแปลงไป

ขี่เฮือไปก๊า ขี่ม้า ขี่จ๊างไปขาย : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไท

บริเวณที่ตั้งของรัฐไทที่อยู่ตอนในของภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญระหว่างจีนกับอินเดีย หนังสือเทียนเซียจินกั๋วลี่ปิ้นซู (พ.ศ. ๒๒๐๕) กล่าวถึง สินค้าสำคัญจากดินแดนเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบนเช่น ไม้หอมของสิบสองปันนา พริกไทยของรัฐฉานเครื่องหอมอันซี และ ไม้จันทน์ของล้านนา เบี้ยและเครื่องหอมหลู่เซียงของเมืองลาว และหยกของเมืองยาง[1] เส้นทางการค้าทางบกของจีนสู่อินเดียจะตัดผ่านเจียวจึหรือเวียตนามตอนเหนือ ทางใต้ของยูนนานและรัฐไทใหญ่ทางเหนือของพม่า

จากการที่สิบสองปันนาได้พัฒนาความสามารถทางการผลิตไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากอิทธิพลของน่านเจ้าและจีนที่ขยายเข้าครอบงำสิบสองปันนา ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังทำให้สิบสองปันนาผลิตสินค้าพิเศษที่รัฐไทอื่น ยังไม่สามารถผลิตได้ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่ทำจากเหล็กและเครื่องทอผ้า จะเห็นได้จากบรรณาการและของขวัญที่ท้าวรุ่งแก่นชาย ส่งให้พญามังราย ซึ่ง

[1] หวังจี้หมิน, หน้า 49.

ประกอบด้วยมีด เหล็ก และสิ่งทอต่าง ๆ[1] นักวิชาการจีนเชื่อว่า หลังจากที่นางเทพคำข่ายแต่งงานกับพญาลาวเม็ง นางได้นำเอาวิธีการทอผ้าไปเผยแพร่ในล้านนา เพราะสิบสองปันนานั้นมีความก้าวหน้าในการทอผ้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เนื่องจากรับเทคโนโลยีจากน่านเจ้าและจีน[2] จึงเป็นไปได้ว่าสิบสองปันนาจะเป็นตัวกลางที่รับและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากจีนสู่รัฐไทอื่น ๆ

แม้ว่าสิบสองปันนากับรัฐไทจะอยู่ในบริเวณภูมิภาคเดียวกัน แต่มีทรัพยากรและมีศักยภาพในการผลิตแตกต่างกัน จึงมีบทบาททางเศรษฐกิจเฉพาะของตนเอง เช่น การเป็นผู้ผลิตสินค้าบางประเภท การเป็นผู้บริโภค การเป็นศูนย์กลางการจัดส่งสินค้าและเป็นจุดแวะพักของคาราวานสินค่าทำให้ประชาชนจะมีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันอยู่เสมอเมืองต่างๆ ของสิบสองปันนาและรัฐไทมีบทบาทต่าง ๆ กันไปในระบบการค้าระหว่างรัฐขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติที่แต่ละแห่งมีอยู่ ระหว่างเมืองสำคัญมักมีเส้นทางของขบวนพ่อค้าสัตว์ต่าง แม้การเดินทางในสมัยก่อนจะยากลำบาก เพราะพื้นที่เป็นภูเขา ต้องข้ามแม่น้ำหลายช่วงหลายตอน แต่ก็มีการเดินทางติดต่อกันอยู่เสมอ กลุ่มพ่อค้าที่มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้เชื่อมโยงเศรษฐกิจการค้าของเมือง คือ ฮ่อ และไทใหญ่ นอกเหนือจากพ่อค้าชาวนาซึ่งมักเดินทางในระยะทางที่ใกล้กว่า เส้นทางการค้าในแถบนี้แบ่งได้เป็น ๕ เส้นทางใหญ่ ๆ คือ เส้นทางบกติดต่อกับจีน เส้นทางการค้ากับรัฐไทใหญ่ เส้นทางการค้ากับมะละแหม่งของพม่า เส้นทางการค้ากับกรุงเทพและเส้นทางการค้ากับหลวงพระบางและเมืองอื่น ๆ ของล้านช้าง เส้นทางการค้าเหล่านี้มักผ่านหรือมุ่งสู่เมืองสำคัญ ๆ ของรัฐไท

สิบสองปันนาตั้งอยู่ตอนเหนือของกลุ่มรัฐไท บนเส้นทางการค้าของจีนมาสู่ ภาคเหนือของไทยและพม่า ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งของสินค้าของป่า และสินค้าพิเศษ เช่น ใบชา การบูร ฝิ่น ครั่งและเกลือ เชียงรุ่งเป็นทางผ่านของพ่อค้าฮ่อจากยูนนานเดินทางไปเชียงตุงและล้านนา สินค้าที่นำกลับมายูนนานคือ ฝ้าย แต่ขณะเดียวกันก็ซื้อสินค้าในท้องถิ่นที่กองคาราวานผ่านไปขายยังที่อื่น ๆ เช่นเอาฝ้ายและผ้าแลกกับปลาแห้งและหัวผักกาดตามหมู่บ้าน[3] ที่เชียงรุ่งมีตลาดใหญ่ทุก ๕ วัน เหมือนกับรัฐไทใหญ่อื่น ๆ ชาวบ้านนำสินค้าอาหารมาจำหน่าย มีสินค้าต่างประเทศอยู่บ้าง เช่น รังนก หูฉลาม ปลิงทะเล ดิ้นทองและลูกไม้[4] เนื่องจากเชียงรุ่งมีชาวเขามาก ชาวเขาเหล่านี้มีบทบาทในการปลูกฝิ่นหรือเก็บหาของป่า เช่น รากไม้และสมุนไพรมาขายในเมือง

ปริมาณการค้ากับรัฐไทต่างๆ จะขึ้นอยู่กับที่ตั้งของรัฐ การที่มีพรมแดนติดกับล้านช้างเป็นระยะทางยาว ทำให้สิบสองปันนากับหลวงพระบางมีการติดต่อค้าขายกันค่อนข้างมากพ่อค้าจากสิบสองปันนาส่งวัวควายไปขายที่หลวงพระบาง ยังมีสินค้าที่พ่อค้าฮ่อจาสิบสองปันนานำไป

---

[1] เล่มเดียวกัน, หน้า 63.

[2] หวังจี้หมิน หน้า 68.

[3] U.K., India Office, A Journey kept by Captain W.C. McLeod ..., p. 66.

[4] Ibid., p. 80.

หลวงพระบาง เช่น ชาและฝิ่น ในเขตสิบสองปันนานี้เป็นแหล่งผลิตชาที่ใหญ่มาก เมืองฮายของสิบสองปันนาได้ชื่อว่าเป็นชุมนุมของพ่อค้าใบชาจากเมืองต่าง ๆ มี "ถนนใบชา" จากเมืองฮายไปถึงเชียงตุงและพม่า ระหว่างทางมีที่พักของพ่อค้าในช่วงฤดูค้าชาจะคึกคักด้วยผู้คนและสัตว์ต่าง ๆ เป็นจุดการค้าชายแดนที่มีชีวิตชีวา[1] นอกจากคนพื้นราบแล้วยังมีพวกปะหล่องที่ปลูกชามากทางตอนเหนือของเมืองแลม[2] ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทำให้ใบชาของสิบสองปันนาเป็นธุรกิจที่สำคัญของการค้าชายแดนระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทอื่นๆ นอกจากนี้มีกองคาราวาน ขนฝิ่นจากอีปังในสิบสองปันนามาแลกฝ้ายที่หลวงพระบางและที่น่าน[3]

เกลือเป็นสินค้าสำคัญอย่างหนึ่งจากดินแดนแถบนี้ บริเวณที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองล้าน่านและหลวงพระบางเป็นบริเวณที่มีเกลือสินเธาว์ ซึ่งชาวบ้านใช้ปรุงอาหารเช่นเดียวกับเกลือทะเลซึ่งเป็นสินค้าที่มีราคาสูงและเป็นที่ต้องการอยู่เสมอ บริเวณเมืองล้าของสิบสองปันนามีบ่อเกลืออยู่หลายแห่ง บ่อใหญ่ ๆ เช่น บ่อหลวงและบ่อแฮ่ ที่บ่อหลวงมีน้ำใสสะอาดที่มีแร่เกลืออยู่ลึกจากผิวดินประมาณ ๑๐ ฟุต ชาวบ้านใช้เสาสูงโยงภาชนะตักน้ำขึ้นมาแล้วเทลงไปในราง ซึ่งจะส่งต่อไปยังเพิงที่สร้างไว้รอบ ๆ น้ำเกลือไหลลงไปสู่หลุมพักน้ำที่เตรียมไว้ เป็นหลุมขนาด ๔ คูณ ๕ ฟุต หลังจากนั้นชาวบ้านจะใช้กระบวยไม้ไผ่อันใหญ่ตักน้ำออกมาต้มในกะทะแบนๆขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒ ฟุต เคี่ยวแล้วเทใส่พิมพ์ขนาดเท่าก้อนอิฐ เมื่อแข็งดีแล้วใช้ไม้แผ่นบาง ๆ เคาะออกจากพิมพ์ เกลือเหล่านี้จะถูกส่งออกไปขาย ยิ่งไกลก็ยิ่งมีราคาสูงขึ้น พ่อค้าจะนำเกลือบรรทุกวัวต่างหรือใช้ลูกหาบขนผ่านลงมาทางเชียงลาบในช่วงฤดูแล้งทุกปีเพื่อส่งไปยังเมืองต่าง ๆ[4] ในช่วงที่แม่น้ำโขงใช้เดินเรือได้ พ่อค้าจะนำแพไม้ไผ่บรรทุกเกลือล่องลงมา แพไม้ไผ่นี้ยังใช้บรรทุก สินค้าประเภทข้าวและฝ้ายมาขายที่หลวงพระบางอีกด้วย มีผู้สังเกตว่า

> มันเหมือนหมู่บ้านลอยน้ำ มีหลังคากลมใหญ่คลุมเกือบจะมิด มีความยาวกว่า ๑๐๐ ฟุต ความกว้าง ๒๐ ถึง ๓๐ ฟุต และมีช่วงหลังยกสูง มีพายอยู่ข้างละ ๓ ถึง ๔ อัน และมีอีกประมาณ ๑๐ อันอยู่ตอนท้าย ทำหน้าที่คัดท้ายให้แพผ่านเกาะแก่งไปได้ แพลำหนึ่งบรรทุกได้ ๓๐ ถึง ๔๐ คนขึ้นอยู่กับขนาด และแล่นไปโดยกระแสน้ำเท่านั้น...เมื่อถึงหลวงพระบางก็จะขนข้าวและฝ้ายลง...[5]

---

[1] หลี่ ฟูยี่, หน้า ๒๙

[2] Ibid., p. 75-80.

[3] U.K., ZHC 1/5461.

[4] Ibid.

[5] H. Warington Smyth, 1895, p. 178.

เมืองสำคัญของล้านนาที่เป็นศูนย์กลางการค้าหรือเป็นเมืองบนเส้น ทางการค้าที่ติดต่อค้าขายกับสิบสองปันนา ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย เชียงแสนและน่าน เชียงใหม่ตั้งอยู่ตอนล่างของดินแดนแถบนี้ สามารถติดต่อกับเมืองท่าการค้าที่อยู่ทางตอนใต้ เช่น กรุงเทพฯ หรือมะละแหม่งได้สะดวก ดังนั้นนอกจากจะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคแล้วเชียงใหม่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างเมืองทางตอนในกับเมืองท่าชายฝั่งทะเล รับสินค้าจากเมืองท่าเหล่านั้นส่งต่อไปยังเมืองทางตอนใน นักสำรวจชาวอังกฤษในปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ระบุว่า เชียงใหม่ควบคุมการค้าระหว่างรัฐไทใหญ่และจีนกับพม่าของอังกฤษและไทย[1] นับว่าเชียงใหม่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญยิ่ง ที่เชียงใหม่นี้เองพ่อค้าฮ่อและพ่อค้าไทใหญ่จะนำสินค้าลงมาเป็นส่วนใหญ่ หลังจากที่อังกฤษยึดครองพม่าตอนล่างได้ในปีพ.ศ ๒๓๙๕ แล้ว เชียงใหม่ก็กลายเป็นศูนย์กลางสำหรับสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษ จากเชียงใหม่สินค้าจะถูกส่งไปยังดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน[2] ได้แก่ เมืองแลม เชียงตุง เมืองลวงและเชียงรุ่ง กองคาราวานพ่อค้าจากตะนาวศรีและพะโค กองคาราวานจากเชียงตุง เชียงรุ่ง และจากยูนนานมาพบกันที่เชียงใหม่ สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันได้[3]

สินค้าสำคัญที่แพร่หลายในตลาดเชียงใหม่ ได้แก่ ไหม ฝิ่น เสื้อขนสัตว์ สักหลาดสีแดง และมันฮ่อ ที่พวกพ่อค้าฮ่อนำมา ส่วนสินค้าของพ่อค้าไทใหญ่หรือเงินได้แก่ ฝิ่น ขี้ผึ้ง ใบชา กระเทียม พริก มีด ครั่ง น้ำมันงาและม้า บางครั้งจะพบสินค้าพม่าอย่าง ผ้าไหม ฆ้องหรือฉิ่งทองเหลืองและพระพุทธรูป นอกจากนี้มีสินค้าท้องถิ่นจากหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น ข้าว ขี้ผึ้ง ครั่ง สีเสียด ยางชัน น้ำตาล หนังวัวควายและหนังกวางตลอดจนไหมดิบ[4]

เชียงรายเป็นเมืองสำคัญทางชายแดนของล้านนาเคยเป็นเมืองหลวงเก่าของล้านนาก่อนเชียงใหม่ เมื่อมีการตั้งเมืองหลวงใหม่เชียงรายจึงเปลี่ยนบทบาทไปเป็นเมืองลูกหลวงอยู่ระยะหนึ่งและเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของล้านนา ในทัศนะของชาวตะวันตกที่ต้องการขยายการค้าเข้าไปทางตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน เชียงรายเป็นเมืองที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางการค้าในภูมิภาคนี้ เพราะตั้งอยู่บนเส้นทางของคาราวานพ่อค้าจากยูนนาน สิบสองปันนา และรัฐไทใหญ่สู่ล้านนา การที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำกกซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำโขง ทำให้เชียงรายกลายเป็นเมืองท่าริมฝั่งแม่น้ำศูนย์กลางการค้าระหว่างล้านนา สิบสองปันนา รัฐไทใหญ่และหลวงพระบางตลอดจนเมืองลาวอื่น ๆ[5]

ขณะเดียวกันเชียงแสนซึ่งเป็นเมืองท่าส่วนหนึ่งของเชียงรายเป็นทางผ่านของเรือสินค้าระหว่างหลวงพระบางและเชียงรุ่ง เพราะน้ำโขงบริเวณนี้กระแสน้ำไม่เชี่ยว มีร่องน้ำลึก ไม่มีเกาะแก่งขวางการเดินเรือ ที่ตั้งของเชียงแสนเหมาะที่จะคุมรัฐไทใหญ่และล้านนา ดังนั้นเมื่อพม่ายึดครอง

---

[1] Archibald Colquhoun. Amongst the Shan (London: Field and Tuer, 1885), p. 17.

[2] U.K., Secretary to Chief Commissioner of British Burma, F.O. 69/59, July 17, 1874.

[3] U.K., Schomburgk to Lord Russell, F.O. 69/21, June 18, 1860.

[4] U.K., Lakhon and Chiengmai Trade, F.O. 821/42, 1904.

[5] U.K., Trade Report for the Year 1886, F.O. 63/117.

ล้านนาจึงใช้เชียงแสนเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการมาจนกระทั่งเจ้าเจ็ดตนรวบรวมกำลังโค่นล้มอำนาจของพม่าได้ นอกจากความสำคัญทางยุทธศาสตร์ดังกล่าวแล้ว เชียงแสนยังเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวและพืชผลอื่น ๆ สามารถส่งไปขายยังบริเวณใกล้เคียงถึงหลวงพระบางและเชียงรุ่งได้ ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ของเชียงแสนนั่น กล่าวกันว่าผลิตข้าวได้มากถึงสองร้อยตะกร้าต่อข้าวพันธุ์หนึ่งตะกร้า[1] ศักยภาพในการผลิตดังกล่าวส่งเสริมการเพิ่มจำนวนประชากรและทำให้เชียงแสนและเชียงราย เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางสำคัญของการค้าไปสู่ดินแดนทางเหนือ

น่านเป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีการค้าขายติดต่อกับสิบสองปันนามาโดยตลอดเมืองชายแดนของน่านเป็นเมืองของชาวลื้อเป็นส่วนใหญ่ สินค้าที่น่านส่งมาขายได้แก่หมากที่ส่งผ่านมาทางเมืองพงขึ้นไปถึงเชียงรุ่ง[2]

ข้อที่น่าสังเกตคือ ในเมืองต่าง ๆ ข้างต้นเป็นเมืองที่มีชาวลื้ออพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นไปได้ว่าความสัมพันธ์ทางการค้านี้อาจมีส่วนทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นของชาวลื้อสิบสองปันนามาสู่ล้านนามากขึ้นนอกเหนือจากสาเหตุทางการเมืองอื่น ๆ

เชียงตุงเป็นเมืองสำคัญของรัฐไทใหญ่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน เป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิบสองปันนา ในเชียงตุงมีเมืองลื้อหลายเมือง เชียงตุงเป็นเมืองใหญ่ แต่มีปัญหาเรื่องที่ดินที่จะทำการเพาะปลูกข้าว ที่ดินมีน้อยและไม่อุดมสมบูรณ์ เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ของเชียงตุงเป็นที่ราบแคบ ๆ ระหว่างหุบเขา เป็นเนินสูงบ้างต่ำบ้าง หรือเป็นที่ลุ่มหนองบึง ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ผลมากนัก พืชผลของเชียงตุงนอกจากข้าว มันฝรั่ง ถั่วลิสง ถั่วเหลือง ข้าวโพด ยาสูบ ชา ฝิ่นและผลไม้ประเภทส้มจุกและมะนาว[3] กงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่เดินทางไปเชียงตุงในปีค.ศ ๑๘๘๘ ลงความเห็นว่า

> แม้อาณาเขตจะกว้างขวาง ข้าพเจ้าเชื่อว่าประชากรของเชียงตุงค่อนข้างน้อย ภูมิประเทศเป็นภูเขา ไม่อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ไม่ปรากฏความมั่งคั่งที่นี่ เหมือนกับที่มีในภาคเหนือของสยาม และเห็นได้ชัดเจนว่าความมั่งคั่งใดๆที่จะเกิดขึ้นในเมืองเชียงตุงนี้เกิดจากที่ตั้งที่ไม่มีที่ใดจะเทียบเคียงได้ ในฐานะตลาดและทางผ่าน...[4]

ดังนั้นประชาชนเชียงตุงตั้งแต่เจ้าฟ้าถึงไพร่บ้านพลเมืองต่างเกี่ยวข้องกับการค้าทั้งสิ้น[5] ตลาดของเชียงตุงมีตลาดใหญ่ทุกๆ ๕ วัน เรียกว่า วันกาดหลวง ส่วนตลาดเล็กมีทุกวัน เรียกว่า

---

[1] Payap University Archives, The Baptist Missionary Maggazine, June, 1885, p. 149.

[2] McLeod,p.77-79.

[3] Chao Tzang an Yawnghe, "The Shan and the Shan States : A Introduction", Chiang Mai, n.d., (mimeographed).

[4] U.K., F.O. 881/5713/

วันวายกาดหลวง วันกาดลี วันวายกาดลี (กาดม่าน) และวันกาดข่วง ในเอิ่งของเชียงตุงก็มีกาดเช่นกัน เช่น เอิ่งกาดเต่า มีกาดวัด กาดจอง และกาดก๋างนา[1]

ภาพตลาดของเชียงตุงนั้นเหมือนตลาดในเมืองใหญ่ๆของรัฐไท มีผู้คนมาซื้อขายคับคั่งและหลากหลายชาติพันธุ์ มีผู้บรรยายตลาดเชียงตุงไว้ว่า

ฝูงชนจำนวนมากตลอดวัน จีน ไทใหญ่ พม่า
ลัวะ ข่ากุย ข่าก้อ ผสมปนเปกัน พวกนี้สร้าง
เพิงชั่วคราวไว้กันแสงแดด...[2]

สินค้าเข้าของเชียงตุงได้แก่ ผ้าขนสัตว์ เสื้อขนสัตว์ ไหมดิบ ผ้าฝ้ายชนิดหนา ของใช้ประเภท กระดิ่ง รองเท้า หม้อทองเหลือง หม้อเหล็ก และเกลือ ซึ่งนำมาโดยพ่อค้าจาก ยูนนานผ่านสิบสองปันนาลง ผ้าทอสำเร็จรูปจากมะละแหม่ง หมากและมะพร้าวจากเชียงใหม่หรือเชียงรายและเชียงของ[3] ส่วนสินค้าออกได้แก่ ฝ้าย ฝิ่น และชาซึ่งพวกชาวเขาปลูก นอกจากนี้มีของป่า เช่น งาช้าง นอแรดและขนนก[4] สินค้าประเภทของใช้ เช่น ดาบ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องเขิน ดิ้นทอง น้ำมันมะเยา น้ำผึ้ง พริก กระเทียม หอม ยาสูบและกระดาษสา[5] สินค้าที่ พ่อค้าฮ่อนิยมนำไปขายต่อในเมืองอื่นๆมากได้แก่ เปลือกไม้ที่ใช้ย้อมผ้า ยางไม้ ครั่ง ผงทอง ทองแดงและฝ้าย[6] เมื่ออังกฤษขยายตลาดเข้าสู่พม่าและล้านนาเชียงตุงก็เป็นเส้นทางผ่านของสินค้าสำเร็จรูปไปสู่สิบสองปันนาและเมืองทางตอนบน

หลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรล้านช้ามาก่อนเวียงจันทน์ ในช่วงที่ไทยปกครองล้านช้างอยู่ หลวงพระบางถูกอังกฤษนับรวมเข้ากับกลุ่มรัฐชานของไทย (Siamese Shan States) ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน และหลวงพระบาง โดยแบ่งเรียกว่าลาวพุงดำหรือล้านนาที่คนนิยมสักหมึกตั้งแต่เอวถึงเข่า กับลาวพุงขาวหรือหลวงพระบางและเมืองลาวอื่นเป็นพวกที่ไม่สักหมึก หลวงพระบางเคยเป็นศูนย์กลางการบริหารที่สำคัญ มีที่ตั้งที่เหมาะสมในการป้องกันข้าศึกศัตรูเช่นเดียวกับเชียงตุงหรือเชียงรุ่งที่ล้อมรอบด้วยภูเขา หลวงพระบางมีที่ราบสำหรับทำการเพาะปลูกเพียง ๔ ถึง ๕ ไมล์ ไม่เพียงพอสำหรับการปลูกข้าว จนต้องซื้อข้าวอยู่เสมอ จนมีผู้กล่าวว่าจะไม่ได้ยินเสียงตำข้าวที่หลวงพระบาง[7] แต่จะยินเสียงตำหูกอยู่เสมอ เพราะชาวเมืองนิยมทอผ้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าไหม กล่าวกันว่า "...ชาวหลวงพระบางสวมใส่ผ้าไหมเกือบทั้งหมด มีการเลี้ยงไหม

---

[5] U.K., India Office, A Journal kept by Captain W.C. McLeod, Assistant to the Commissioner in the Tenasserim Province, during his mission from Moulmein to the Frontier of China, pp. 56 - 57.

[1] สัมภาษณ์พ่ออุทิพย์ แสงอามตย์ โรงพิมพ์เขมรัฐ เมืองเชียงตุง วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๓๗.

[2] U.K., India Office, A Journey kept by Captain W.C. McLeod..., p. 56-57.

[3] U.K., F.O 80/5713, p.8.

[4] U.K., India Office, A Journey kept by Captain W.C. McLeod..., p. 61 and F.O. 88/5713, p. 8.

[5] U.K., F.O. 821/42.

[6] Lilian Johnson Curtis. The Laos of North Siam (Philadelphia: Westminster Press, 1903), p. 157.

[7] H. Warington Smyth, 1895, p. 201.

มาก และเส้นใยไหมทนทานกว่าฝ้ายชนิดอื่น..."[1] ผ้าไหมจึงเป็นสินค้าที่สำคัญชนิดหนึ่งของหลวงพระบาง ผลผลิตที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ปลา โดยเฉพาะปลาบึกเป็นที่นิยมกันมาก เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ชายที่จะจับปลาบึกในราวเดือนมิถุนายน กรกฎาคมและสิงหาคม เป็นช่วงที่ปลามาวางไข่ ปลาบึกมีขนาดใหญ่ เจมส์ แมคคาร์ธีนักสำรวจชาวอังกฤษที่รับราชการกับไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เดินทางมาสำรวจเขตแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงจับปลาบึกได้ตัวยาวประมาณ ๗ ฟุต รอบตัวกว่า ๓ ฟุต น้ำหนัก ๑๓๐ ปอนด์ [2] ไข่ปลาบึกเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมมากของหลวงพระบาง

สินค้าออกอื่น ๆ ของหลวงพระบางประกอบด้วย กำยานเป็นสินค้าสำคัญมีมากทางตะวันออกของหลวงพระบาง ขี้ผึ้ง ครั่ง สีเสียด กระวาน อบเชย ไม้มะเกลือ คราม นอแรดและเขากวางที่นิยมนำไปทำยาจีน งาช้าง ขนนก ตัวนิ่ม ทอง เกลือ และฝ้าย[3] สินค้าประเภทของป่านี้สันนิษฐานว่าพวกชาวเขาและขมุนำลงมาโดยใช้เส้นทางแม่น้ำคานที่ผ่านเข้ามาในเมืองหลวงพระบาง[4] ก่อนที่จะถูกส่งไปยังเมืองอื่น ๆ และส่งไปยังประเทศยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และเบลเยี่ยม กลุ่มพ่อค้าตองตู่มาซื้อกำยาน กระวานและครั่งจากหลวงพระบางส่งไปกรุงเทพ [5]

สินค้าเข้าสู่หลวงพระบางมาจากหลายทิศทาง เชียงใหม่ส่งมีด กระดุม ตะปู ลวด กรรไกรและลูกปัดไปขาย นอกจากนี้ยังมีสินค้าจากมะละแหม่ง ซึ่งส่งผ่านเชียงใหม่ไปขายที่หลวงพระบางได้แก่ ผ้าขนสัตว์ สีย้อมผ้า ดิ้นทอง กระจก เข็มและหีบหมาก[6] สินค้าจากเชียงใหม่ไปหลวงพระบางทางบกโดยช้างไปถึงเชียงรายและล่องเรือตามลำน้ำกกและลำน้ำโขงใช้เวลาประมาณ ๒๒ วัน ในสมัยก่อนนับว่าเป็นเส้นทางที่ไม่ลำบากมากนัก และยังสามารถใช้เป็นเส้นทางการขนสินค้าลงมายังเมืองท่าที่กรุงเทพฯ ได้อีกด้วย จากเชียงตุงและสิบสองปันนามีฝิ่น และ สินค้าสำเร็จรูป เช่น เส้นฝ้าย ด้าย น้ำตาล น้ำมันก๊าดและใบชา[7] มีคาราวานฮ่อมาค้าขายที่ หลวงพระบางเป็นประจำทุกปี[8] จากสิบสองปันนามักมีพ่อค้าลื้อมาเสมอเพราะหลวงพระบางนั้นติดต่อกับเชียงรุ่งได้โดยผ่านเมืองล้าซึ่งเป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญ ทางตอนเหนือของหลวงพระบางก็มีชาวลื้ออยู่มาก

การค้าระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพ่อค้าพื้นเมือง มาค้าขายกันเอง จะเห็นได้ว่ามีกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่สำคัญและมีบทบาทอย่างมาก ในการนำสินค้าจากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง ได้แก่ พ่อค้าฮ่อ พ่อค้าเงี้ยวหรือไทใหญ่และพม่า คาราวานฮ่อเป็นคาราวานการค้าที่ดำเนินมาเป็นเวลานานและเดินทางเป็นระยะทางไกลที่สุด จากต้าลี่ยูนนานมาถึง

---

1 Ibid., p. 207.

2 An Englishman's Journals, 1890-1893 (Bangkok: Siam Media International Press,), p. 212-213.

3 H. Warington Smyth, 1895, p. 208.

4 Payap University Archives, The Foreign Missionary, July, 1873.

5 H. Warington Smyth, 1895, p. 208.

6 U.K., F.O. 69/148.

7 H. Warington Smyth, 1895, pp. 206-207.

8 U.K., India Office, A Journey kept by Captain W.C. McLeod ..., p. 103.

เชียงรุ่ง เชียงตุง เชียงราย เชียงใหม่และหลวงพระบาง โดยมีการแวะเวียนตามเมืองต่าง ๆ รายทาง สินค้าที่ฮ่อขนมาได้แก่ ผ้าไหม ฝิ่น เครื่องเหล็กและทองแดง ตลอดจนสินค้าประเภทเครื่องใช้ต่าง ๆ

เมื่อมาถึงที่ใดพ่อค้าฮ่อจะซื้อสินค้าท้องถิ่น เช่น ที่เชียงใหม่ฮ่อซื้อหมาก เกลือ และฝ้าย สินค้าเหล่านี้จะถูกนำไปขายตามระยะทางจนถึงยูนนาน ฝ้ายเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่ฮ่อจะนำกลับไปยูนนานเพราะเป็นสินค้าที่ต้องการและมีราคาสูง ฝ้ายสิบกิโลกรัมที่เชียงใหม่ขายในราคาห้ารูปี เมื่อนำไปถึงยูนนานจะขายได้ถึงยี่สิบรูปี[1] สินค้าอื่น ๆ ที่ฮ่อนิยมซื้อ คือ ของป่า งาช้าง กระดูกเสือและหนังเสือ นอแรด เขาและหนังกวาง เป็นสินค้าที่ทำกำไรได้ดี พวกฮ่อนี้เองที่นำสินค้าของป่าลงมาจากสิบสองปันนามาสู่ตลาดที่เชียงตุงหรือเชียงใหม่เพื่อจะส่งต่อลงไปยังเมืองท่าชายฝั่งทะเล นอกจากนี้ก็มีสินค้าจิปาถะ เช่น ดินประสิว ทองแผ่น และแผ่นทองเหลืองหรือจานทองเหลือง[2]

ขนาดของคาราวานฮ่อจะมีสัตว์ต่างซึ่งส่วนมากเป็นล่อตั้งแต่ ๕๐ ถึง ๑๐๐ ตัว มีหัวหน้ากองคาราวานและมีผู้รับผิดชอบสัตว์ต่าง ๕ ตัวต่อ ๑ คน การเดินทางมักเริ่มจากต้าลี่ ผ่านพูเออร์ ซือเหมา เชียงรุ่ง เมืองลวง เมืองเลน เชียงแสน เชียงรายและเชียงใหม่หรือลำปาง หากจะไปหลวงพระบางจะไปทางแพร่และน่าน ส่วนใหญ่แล้วจะมาถึงเชียงใหม่และต่อไปมะละแหม่งโดยผ่านแม่ฮ่องสอน ขุนยวม แม่สะเรียงและปางอันมาถึงแม่น้ำสาละวิน จะขนถ่ายสินค้าลงแพไปมะละแหม่งซึ่งฮ่อจะซื้อสินค้าสำเร็จรูปของอังกฤษ ได้แก่ ผ้ามัสลิน ผ้าลินินขาว ผ้าพิมพ์ ผ้าฝ้ายและผ้าไหมฮ่อจะมาถึงเชียงใหม่ราวกลางเดือนธันวาคม ทำการค้าอยู่จนถึงประมาณเดือนกุมภาพันธ์จึงเดินทางกลับ นำเอาผ้าฝ้ายและรังนกจากมะละแหม่ง หมากจากเชียงใหม่ไปขายที่เชียงตุง ที่เชียงตุงฮ่อซื้อตะกั่ว ดาบเหล็กแท่ง เครื่องเขิน ชา และฝิ่น กงสุลอังกฤษที่เชียงใหม่ตั้งข้อสังเกตว่าคาราวานฮ่อที่มาสม่ำเสมอและบ่อยครั้ง ทำให้เกิดการตื่นตัวทางการค้าในบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของจีนและภาคเหนือของไทย[3]

สำหรับคาราวานพ่อค้าไทใหญ่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "เงี้ยว" นั้นส่วนมากมาจากเชียงตุง[4] เป็นกลุ่มที่ทำการค้ามากในเขตนี้ กล่าวกันว่า "...ไม่มีใครมีวัวต่างมากเท่าชาวเชียงตุง..."[5] คาราวานพ่อค้าไทใหญ่จะแวะตามหมู่บ้านต่าง ๆ นำสินค้าเครื่องบริโภคอุปโภคมาจำหน่าย อาทิ ดาบใบชา เครื่องปั้นดินเผา หีบเครื่องเขิน น้ำมันมะเยา ผ้าฝ้ายหยาบ น้ำผึ้ง ฝ้ายทอ พริก กระเทียม หอมยาสูบและกระดาษสา[6] มีการนำม้าจำนวนมากมาขายที่เชียงใหม่และส่งต่อลงไปที่พม่า เชียงใหม่เป็นแหล่งขายสัตว์พาหนะไม่ว่าจะเป็นม้าจากเชียงตุงหรือล่อจากยูนนานซึ่งมากับคาราวานฮ่อ คาราวานไทใหญ่เมื่อขายสินค้าได้แล้วจะซื้อสินค้าสำเร็จรูปไปขายต่อ บางครั้งพวกนี้ลงไปถึงสุโขทัย ซื้อปลาแห้ง

---

[1] Holt Hallett, 1890, p. 270.

[2] U.K., Richardson Journals, British Museum L/P & S/7/60, p. 135.

[3] U.K., F.O. 69/21.

[4] Holt Hallett, 1890 and U.K., Trade Report for the Year 1886, F.O. 69/117.

[5] Michael Moerman, 1975, p. 156.

[6] U.K., F.O. 821/42 and Report for the Year 1891 on the Trade of Chiengmai, ZHC 1/5466 #1089.

ปลาเค็มและเกลือมาขายทางเหนือ และมักซื้อหมากกลับไปขายในรัฐไทใหญ่[1] และเชื่อว่าพวกนี้เป็นผู้ขนส่งสินค้าเข้าสู่เมืองชายแดนของสิบสองปันนาด้วยเช่นกัน

นอกจากการติดต่อค้าขาย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินอยู่เสมอระหว่างประชาชนของรัฐไทแล้ว ยังมีการอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ การอพยพของชาวลื้อจากสิบสองปันนาไปตั้งถิ่ฐานอยู่ในรัฐไทอื่น ๆ หรือการอพยพของประชาชนจากรัฐไทอื่น ๆ เข้าไปอยู่อาศัยในสิบสองปันนานั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอยู่เสมอตั้งแต่สมัยโบราณดังที่มักปรากฏอยู่ในตำนานโดยที่ยังไม่สามารถระบุความชัดเจนถูกต้องได้ ปัญหาทางการเมืองอาทิ การแย่งชิงอำนาจระหว่างกลุ่ม เจ้านายจนเกิดการกบฏในเมืองหลวง ความขัดแย้งกับเจ้าเมืองต่างๆตลอดจนการขยายอำนาจของจีนและพม่าทำให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายจนประชาชนต้องอพยพลี้ภัยไปอยู่ในเมืองอื่นๆ ที่เป็นรัฐไทด้วยกัน "...ดั่งเชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองแลม เมืองยอง ฝูงนี้ หากมีศึกชูปี ย้อนว่าบ้านเมืองยุ่งหยาว ไพร่เมืองหนี ไปเมืองกิ๋งม้า ก็มีหนีไปเมืองกะเลก็มี หนีไปเมืองพั่น เมืองลาวก็มี ลาง พร่องหนีไปต่างที่ ต่างหน ลางพร่องก็เสียคนศึกเขายับ ไปเป็นข้าลูกเมืองก็มี แล..." [2] หนังสือเชื้อเครือเจ้าแสนหวีได้กล่าวถึงปัญหาทางการเมืองที่กระทบกระเทือนประชาชนอย่างรุนแรง จนทำให้เกิดการอพยพลี้ภัยของประชาชนว่า

...หัวเรือนหายชายคาขาด ไพร่เมืองได้ไปเตียดอยู่เถื่อน
กินหัวเผือกหัวมันต่างข้าว ข้าวเหลืองเต็มทุ่งก็บ่มีใผเกี่ยว...[3]

ปัญหาการเมืองภายในนี้มีสาเหตุพื้นฐานมาจากการที่สิบสองปันนาไม่ได้มีข้อกำหนดในการสืบทอดอำนาจเจ้าแผ่นดินที่ชัดเจน จึงทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจกันขึ้นระหว่างบรรดาเจ้านายที่เป็นเชื้อสายของเจ้าแผ่นดิน การที่เจ้าแผ่นดินเองไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมเจ้าเมืองต่าง ๆ อย่างเด็ดขาดทำให้เกิดปัญหาการที่เจ้าเมืองสมรู้ร่วมคิดกับเจ้านายสำคัญ ๆ ต่อต้านอำนาจหรือแย่งชิงอำนาจของเจ้าแผ่นดิน

ปัญหาทางการเมืองภายนอกสิบสองปันนาก็มีส่วนในการอพยพโยกย้ายผู้คนจากสิบสองปันนาสู่รัฐไทอื่น ๆ มากเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ เมื่อล้านนาพยายาม "ฟื้นม่าน" และสร้างบ้านเมืองขึ้นใหม่โดยการ "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง" ตั้งแต่สมัยเจ้ากาวิละในราวพ.ศ ๒๓๑๗ เชียงใหม่ลำพูนและลำปางภายใต้การนำของเจ้าเจ็ดตนได้เริ่มทำสงครามขับไล่พม่าโดยการสนับสนุนจากไทย ภารกิจที่สำคัญอย่างยิ่งของเจ้าเจ็ดตนคือการฟื้นฟูบ้านเมืองที่รกร้างว่างเปล่าให้กลับมาเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ ต้องมีการสะสมไพร่บ้านพลเมือง ซึ่งเจ้ากาวิละก็ได้กระทำทุกวิถีทางตั้งแต่การป่าวประกาศให้ "ลัวะหื้อออกมาแปงไฮ่ ไทยหื้อออกมาแปงนา ครูบาสังฆเจ้าหื้อออกมากระทำปฏิบัติสูตรเรียนเขียนอ่านตามสิกขาบท

---

[1] U.K., ZHC 1/5466.

[2] เรณู วิชาศิลป์, หน้า 202.

[3] เรณู วิชาศิลป์, อ้างแล้ว, หน้า 123..

ธรรมสัพพัญญุพระพุทธเจ้า" ชักชวนให้ผู้ที่หลบหนีภัยสงครามกลับมาสู่บ้านเมือง[1] ในขณะเดียวกันก็มีการทำสงครามเกลี้ยกล่อมและกวาดต้อนผู้คนจากบ้านเมืองเมืองอื่นมาอยู่ล้านนาเพื่อเป็นกำลังในการผลิตและป้องกันข้าศึกศัตรู เจ้ากาวิละได้ยกกองทัพเข้าไปถึงสิบสองปันนาหลายครั้ง และมีการกวาดต้อนชาวลื้อจากเมืองต่างๆทั้งในสิบสองปันนาและเชียงตุงมาตั้งถิ่นฐานในล้านนา ดังปรากฏว่าในปีพ.ศ ๒๓๔๗ เจ้าอุปราชธรรมลังกา ได้ยกกองทัพไปตีเมืองลื้อและเมืองเขินต่างๆ เช่น เมืองยอง เมืองยู้ เมืองหลวย เมืองกาย เมืองเลน เมืองเชียงขาง เมืองวะ เมืองลวง เมืองหุน เมืองแจ้ เมืองฮาย เมืองเชียงเจิง เมืองท่าล่อ เมืองพาน เมืองม้า เมืองล่า เมืองวัง เมืองมาง เมืองงาด เมืองล่อ เมืองสอ เมืองงิม เมืองเสี้ยง และเมืองสูง[2] กวาดต้อนผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในท้องที่ต่างในอำเภอเมือง อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ดและอำเภอสันกำแพงของจังหวัดเชียงใหม่ปัจจุบัน โดยหมู่บ้านทั้งหลายของชาวลื้อนั้นจะใช้ชื่อเรียกตามบ้านเดิม

ที่น่านเองเจ้านายเมืองน่านซึ่งมีความเป็นเอกเทศจากกลุ่มเจ้าเจ็ดตนก็ได้เริ่มการฟื้นฟูบ้านเมืองด้วยการทำสงครามกวาดต้อนผู้คนจากเมืองใกล้เคียง พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงการอพยพและการกวาดต้อนชาวลื้อจำนวนมากมาสู่น่าน ตั้งแต่ปีพ.ศ ๒๓๓๓ มีชาวยองหรือชาวลื้อจากเมืองยองอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองน่านจำนวน ๖๐๐ คน ปีต่อมาเจ้าหลวงเชียงของนำราษฎรจำนวน ๕๐๐ ครัวเรือนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่านด้วยความสมัครใจ[3] เนื่องจากเมืองน่านเป็นเมืองชายแดนที่ติดต่อกับลาวและสิบสองปันนาจึงได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่ดูแลเมืองต่างๆที่อยู่ตามชายแดน เมื่อสิบสองปันนามีปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้านายน่านก็มักจะเข้าแทรกแซง ในปีพ.ศ ๒๓๔๘ น่านได้ยกกองทัพไปตีสิบสองปันนาและได้นำเจ้านายขุนนางลื้อพร้อมเครื่องบรรณาการส่งลงไปกรุงเทพ[4] ในปีพ.ศ ๒๓๕๕ เจ้านายเมืองน่านได้กวาดต้อนคนจากเมืองล่า เมืองพง เชียงแขงและหลวงภูคาเข้ามาอีกประมาณ ๖๐๐๐ คน[5] เอกสารตะวันตกระบุว่าในปีเดียวกันนี้น่านได้บุกเข้าโจมตีเมืองสิง เมืองมาง เมืองพง และเมืองล่า ได้กวาดต้อนผู้คนมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองน่าน[6]

สงครามเชียงตุง (พ.ศ ๒๓๙๓-๒๓๙๗) ซึ่งเป็นสงครามระหว่างไทยกับเชียงตุงโดยมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งแย่งอำนาจกันของเจ้านายสิบสองปันนา ฝ่ายหนึ่งได้ขอความช่วยเหลือจากไทย ซึ่งมีความเห็นว่าหากจะขยายอำนาจไปสู่สิบสองปันนาจะต้องยึดครองเชียงตุงให้ได้เสียก่อน[7] ทำให้มีการอพยพเจ้านายและไพร่ลื้อมาตั้งถิ่นฐานในล้านนาเป็นจำนวนมาก

---

[1] สงวน โชติสุขรัตน์.ประชุมตำนานลานนาไทย (กรุงเทพ: โอเดียนสโตร์,๒๕๑๕), หน้า ๔๓๖-๔๓๗.

[2] เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๘๔.

[3] ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ ,หน้า ๔๖๔-๔๖๕.

[4] เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๗๓.

[5] เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๘๐.

[6] An Englishman's Journal (Bangkok: Media, 1980) p.91.

[7] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์.พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๔ (กรุงเทพ คุรุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๑๕๔.

การอพยพโยกย้ายของชาวลื้อในระยะหลังจากนี้เกิดจากความต้องการหนีภัยสงคราม และปัญหาภายในบ้านเมืองของตน อาทิ ปัญหาไม่มีที่ดินที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ถูกรบกวนจากโจรผู้ร้าย และการกดขี่ข่มเหง ขูดรีดภาษีจากทางราชการ [1] มากกว่าที่จะถูก กวาดต้อนมา จากงานวิจัยเรื่อง ชาวลื้อในจังหวัดน่าน พบว่า จากที่ตั้งของเมืองน่านซึ่งอยู่ ใกล้ชิดกับสิบสองปันนาและลาวทำให้น่านได้รับพลเมืองลื้อจากสองแหล่งเข้ามาอยู่เป็นประจำ ในจังหวัดน่านทางตอนเหนือพบว่ามีหมู่บ้านชาวลื้อไม่น้อยกว่า ๕๘ หมู่บ้านอพยพมาจากเมืองต่างๆ เช่น เมืองล้า เมืองเชียงรุ่ง เมืองพง เมืองยอง เมืองเลน เมืองหลวงภูคา เมืองเชียงฮ่อน เชียงลม และเมืองเงิน เป็นต้น[2] ล้วนแล้วแต่เป็นบริเวณชายขอบที่บรรจบกันของสิบสองปันนา เชียงตุง ลาว และล้านนา หมู่บ้านหลายแห่งยังรักษาเอกลักษณ์ของชาวลื้อไว้อย่างเหนียวแน่น เช่น บ้านหนองบัว บ้านต้นฮ่างและบ้านดอนมูลซึ่งเป็นบ้านที่อพยพมาจากเมืองล่า ได้นำเอาผีเจ้าหลวงเมืองล่ามาเป็นผีบ้านของตนเองและมีการประกอบพิธีเลี้ยงผีทุก ๆ ๓ ปีตามธรรมเนียมของเมืองล่า[3]

บ้านห้วยเม็ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ก็เป็นตัวอย่างการอพยพมาตั้งถิ่นฐ,าน ของชาวลื้อได้อย่างดี ลื้อที่บ้านห้วยเม็งเดิมอยู่ที่บ้านบ่อ บ้านคุ้ม และบ้านงาย แขวงเมืองอูของสิบสองปันนา ชาวบ้านเหล่านี้เดือดร้อนจากการกดขี่ข่มเหงของจีน จึงพากันอพยพจะมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองสิงห์ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ปรากฏว่าขณะนั้นกองทัพของน่านยึดครองเมืองสิงห์ไว้ได้ จึงติดตาม กองทัพน่านลงมาอยู่ที่ตำบลเวียง อำเภอเชียงของประมาณ ๑,๕๐๐ ครัวเรือน ตั้งหมู่บ้านอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ทางเหนือของอำเภอเชียงของ เรียกชื่อหมู่บ้านของตนว่า บ้านห้วยเม็ง [4]

การตั้งถิ่นฐานของชาวลื้อในล้านนาและรัฐไทอื่นๆ ไม่ปรากฏว่าได้มีความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ขึ้นแต่อย่างใด ชาวลื้อจากสิบสองปันนาสามารถอยู่ร่วมกับคนในท้องถิ่นได้ ทั้งนี้ไม่ได้เกิดจากการปรับตัวของชาวลื้อเท่านั้น แต่เนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่ดำเนินมาตั้งแต่อดีตและการที่คนไทดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วัฒนธรรมเดียวกัน ชนชั้นปกครองจึงสามารถประนีประนอมกับกลุ่มชนต่าง ๆ ได้ ก่อนสมัยรัฐชาติชนชั้นปกครองไทเน้นความสำคัญของกำลังคน จึงไม่มี นโยบายกีดกันหรือเลือกปฏิบัติ ทำให้มีการเคลื่อนไหวอพยพของประชาชนอยู่เสมอ ไม่เพียงแต่การกวาดต้อนมาด้วยกำลังหรือใช้การเกลี้ยกล่อมด้วยคำมั่นสัญญาต่าง ๆ ปัญหาในการทำมาหากิน สภาวะข้าวยากหมากแพง ความวุ่นวายทางการเมืองหรือศึกสงครามทั้งภายในและภายนอก ทำให้มีการอพยพออกไปตั้งบุกเบิกที่ดินเพื่อถิ่นฐานใหม่จนเกิดเป็นชุมชนขนาดใหญ่ หรืออยู่กับญาติพี่น้องในรัฐไทใกล้เคียง ชุมชนเหล่านี้มักยอมรับอำนาจการปกครองของท้องถิ่นนั้น ๆภายใต้ระบบการปกครองแบบจารีตของรัฐไท

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. สามสิบชาติในเชียงราย.

[2] ดูรายละเอียดใน รัตนาพร เศรษฐกุล. ชาวลื้อในจังหวัดน่าน (เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๓๘) หน้า ๒๐-๒๒.

[3] เผชิญ จิณสิทธิ์. อนุสรณ์ไทลื้อ (น่าน แดนไทย ,๒๕๒๗) หน้า ๓๗-๔๐.

[4] ชูลีพร วิมุกตานนท์, "กลุ่มท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษาบ้านห้วยเม็ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532, หน้า 34.

ในช่วงคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ความสัมพันธ์แบบจารีตของสิบสองปันนาและรัฐไทเริ่มกระทบกระเทือนเนื่องจากการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก สภาวะที่ไร้พรมแดนทางการเมืองและไม่มีข้อจำกัดทางเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์ถูกปฏิเสธโดยระบบการเมืองแบบรัฐชาติของตะวันตก เมื่ออังกฤษยึดครองพม่าได้แล้วก็เริ่มขยายอำนาจไปผนวกรัฐไทใหญ่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินจนได้เชียงตุงในปี พ.ศค ๒๔๓๓ ไทยซึ่งเกรงภัยจากชาติตะวันตกเริ่มนโยบายรวมศูนย์อำนาจในดินแดนประเทศราชทั้งหลาย เริ่มตั้งแต่การส่งข้าหลวงไปประจำที่เชียงใหม่ในปี พ.ศ ๒๔๑๗ และค่อย ๆ ยึดอำนาจการปกครองจากเจ้านาย ไทยเข้าควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับรัฐเพื่อนบ้านที่เป็นเมืองขึ้นของชาติอื่นอย่างเข้มงวด มีการห้ามการแต่งงานระหว่างชนชั้นผู้นำของล้านนากับรัฐอื่น ๆ สิบสองปันนาซึ่งมีเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจีนตามสัญญาที่อังกฤษตกลงไว้กับจีนในปี พ.ศ.๒๔๓๕ ส่วนหลวงพระบางถูกฝรั่งเศสผนวกเข้ากับอินโดจีนของฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๓๖ ในปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ นี้เองที่สิบสองปันนาและรัฐไทสูญเสียอำนาจการปกครองตนเอง เสรีภาพในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบ้านพี่เมืองน้องถูกจำกัดโดยเมืองแม่ ประชาชนไม่อาจเดินทางติดต่อกันโดยเสรีดังแต่ก่อน ต้องมีการใช้หนังสือเดินทางมีการกำหนดเชื้อชาติและความเป็นพลเมืองที่แน่นอนตายตัว สภาวะทางการเมืองในสมัยต่อมาก็ยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับรัฐไทนั้นห่างเหินยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแตกต่างทางอุดมการณ์และระบบการปกครอง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของ รัฐไทนั้นสามารถฟื้นฟูได้ไม่ยากนัก เพราะพื้นฐานทางวัฒนธรรมแบบเดียวกันทำให้มีความรู้สึก ผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่เสมอ

บทที่ ๕
วัฒนธรรมข้าวของสิบสองปันนาและการจัดระเบียบสังคมไพร่กสิกรรม

ชาวลื้อตั้งหลักแหล่งในบริเวณที่ราบลุ่มลักษณะแอ่งกะทะที่มีภูเขาล้อมรอบอันเรียกว่า "ทุ่งเมือง" ทั้งสิบสองปันนา มีทุ่งใหญ่น้อย 30 กว่าทุ่ง แต่ละทุ่งจะประกอบเป็นหัวเมืองเมืองหนึ่ง ทุ่งเมืองเหล่านี้มักจะมีลำน้ำ ห้วยคลองไหลผ่าน แม่น้ำลำห้วยเหล่านี้ก็เป็นแหล่งน้ำของชลประทานพื้นเมืองที่เรียกว่า "เหมืองฝาย" สังคมชาวชื้อเป็นสังคมกสิกรรม ชาวบ้านอาศัยเหมืองฝายและน้ำฝนทำนาดำเป็นอาชีพหลัก เมื่ออาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจข้าว สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับข้าว การทำนาและพฤติกรรมเกี่ยวกับข้าวก็ได้มีผลกระทบกับการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งแม้แต่ชื่อ "สิบสอง ปันนา" ก็สะท้อนให้เห็นว่า มีความสัมพันธ์กับการทำนาอย่างใกล้ชิด

คนชื้อมีวัฒนธรรมข้าวอันเก่าแก่ที่กำเนิดมาจากวิถีชีวิตการทำนาและพื้นฐานเศรษฐกิจข้าวเช่นเดียวกับคนไทสาขาอื่น ในสังคมวัฒนธรรมข้าว ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญยิ่ง ราชสำนักอาณาจักรเชียงรุ่งในอดีตที่มีเศรษฐกิจธรรมชาติแบบพอยังชีพด้วยตนเอง ได้อาศัยระบอบการถือครองที่ดินเป็น มาตรการจัดระบียบสังคม ทั้งด้านการปกครองและด้านฐานันดรไพร่ ด้านการปกครองใช้ระบบกินนาเป็นสิ่งตอบแทนการทำราชการของเจ้านายและท้าวขุน ด้านฐานันดรไพร่ใช้ระบบนาบ้าน กำหนดหน้าที่ "เฮ็ดเวียกการเมือง" ของไพร่ไทเมืองที่เป็นไพร่หลักค้ำจุนบ้านเมือง และใช้ระบบนาหลวงเจ้า นาพ่อล่าม กำหนดหน้าที่ "เฮ็ดเวียกการเจ้าการนาย" ของไพร่คนเรือนเจ้าที่เป็นข้าเจ้าข้าไพร่รับใช้การกินอยู่ของเจ้านาย การอาศัยวัฒนธรรมข้าวในระบอบที่ดินจัดระเบียบสังคมดังกล่าว ได้มีบทบาทสำคัญต่อการจรรโลงบ้านเมืองและสังคมชาวลื้อเชียงรุ่งเป็นเวลายาวนาน

ในสังคมวัฒนธรรมข้าว ที่ดินย่อมเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างยิ่ง ประมุขอาณาจักรเชียงรุ่ง ถึงแม้จะมีการเรียกกันว่า "เจ้าแสนหวี" "เจ้าฟ้า" "เจ้าเหนือหัว" และ "เจ้าชีวิต" บ้างในบางโอกาส แต่สมญาอย่างเป็นทางการและแพร่หลาย คือ "เจ้าแผ่นดิน" ซึ่งสุพรรณบัตรในพิธีพุทธาภิเษกเถลิงราชสมบัติของเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งก็จารึกว่า "สมเด็จพระเป็นเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง" สมญา "เจ้าแผ่นดิน" หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินและตรงกับคติของชาวลื้อที่ว่า "น้ำเจ้าดินเจ้า" ซึ่งหมายความว่าน้ำและที่ดินทั้งมวลของ สิบสองปันนาเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าแผ่นดินผู้เป็นประมุขแห่งอาณาจักรแต่เพียงผู้เดียว

ระบอบการถือครองที่ดิน

ในอดีตคนชาวลื้อมีความเชื่อเรื่องพญาสมมติ (คือสมมติเทวราช)โดยเชื่อว่า รีตครอง ประเพณีและระบบระบอบการปกครอง ตลอดจนวิถีชีวิต เช่น รูปแบบและวิธีก่อสร้างบ้านเรือน ล้วนแล้วได้ถูกกำหนดหรือดำริคิดสร้างจากพญาสมมติ ซึ่งกำเนิดหรือจำแลงมาจากเทวดาองค์หนึ่ง ในกรณีระบอบทีดินก็เช่นกัน ตำนาน "เจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย" ฉบับจ่าจันทร์พรหมเชียงรุ่ง [1] กล่าวว่า หลังจากสร้างเมืองพาราณสีน้อย (คือเมืองเชียงรุ่ง) แล้ว พญาสมมติก็สั่งให้ไพร่เมืองชาวลื้อขุดเหมืองน้ำชลประทานและหักร้างถางพงเพื่อเปิดนา แล้วจำแนกแบ่งปันนาเป็นนาผี (นาเซ่นไหว้พระเสื้อบ้านพระเสื้อเมือง) นาแสนหวี (นาเจ้าแผ่นดิน) นาพ่อล่าม (นาเสนาอำมาตย์) นาการเมือง (นาหมู่บ้านที่ไพร่ต้องทำงานสาธารณประโยชน์ของบ้านเมืองเป็นการตอบแทน) นาเจ้าแผ่นดินมี 8070 นา [2] นาชุหลวงเค้า 7,000 นา นาเจ้าหลวงร้อยค้างจอมวัง 480 นา[3] นอกจากนี้ในท้าวขุนอำมาตย์ราชสำนัก ผู้ดูแลช้างได้กินนาช้าง ผู้ดูแลม้าได้กินนาม้า ผู้ดูแลรถได้กินนารถ ผู้ดูแลสะพานได้กินนาข้าว ผู้ดูแลกองกำลังได้กินนาขวา นาซ้ายและนาเจื่องหาญ ผู้ดูแลบัญชีได้กินนากวด ผู้ดูแลขันโตกทองได้กินนาขันคำ ผู้ดูแลหอกง้าวได้กินนาหอก ผู้ดูแลการจุดสตุลได้กินนาก๊อก ผู้ดูแลเชือกมัดนักโทษได้กินนาแห่น่าง ผู้ดูแลหน้าไม้ได้กินนาก่าง ผู้ดูแลเรือพระที่นั่งได้กินนาเรือ ผู้ดูแลฝีพายได้กินนาบานพาย ผู้ดูแลการฟ้อนแพนนกยูงได้กินนาแพน ฯลฯ รายงานการสำรวจสภาพความเป็นไปของสังคมชาวลื้อสิบสองปันนา[4] แสดงให้เห็นว่า คำบอกเล่าในตำนานดังกล่าวส่วนใหญ่สอดคล้องกับระบบที่ดินของอาณาจักรเชียงรุ่ง

ภายใต้ระบอบศักดินาของอาณาจักรเชียงรุ่ง ฐานะ และหน้าที่ทางสังคมของชาวลื้อได้ถูกจำแนกและกำหนดหรือมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับสถานภาพการถือครองที่ดิน (นา) ตามรีตครองชาวลื้อ ที่ดินทั่วราชอาณาจักเป็นของเจ้าแผ่นดินดั่งที่ได้กล่าวมาแล้ว หลังจากได้กันนาไว้ส่วนหนึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนนาพระองค์ของเจ้าแผ่นดิน โดยเรียกว่า นาหลวงเจ้าแล้ว ราชสำนักได้จำแนกแจกแจงไร่นาทั้งหมดเป็นนาเจ้าเมืองนาพ่อล่าม นาท้าวขุน และนา (หมู่) บ้าน นาตระกูล เพื่อ

---

[1] ดาวก้วตุ้ง (แปล). 1955. "ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยฉบับจ่าจันทร์พรหม". การสำรวจสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไตภาคสิบสองพันนา. เล่มที่ 9 (1988). คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 167-180.

[2] ดาวก้วตุ้ง (แปล). 1955. อ้างแล้ว . หน้า 176.

[3] การสำรวจสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไตภาคสิบสองพันนา เล่มที่ 1 ถึง 10. เป็นหนังสือชุดรวมรายงานฉบับต่าง ๆ 1,600 กว่าหน้าของทีมงานทางการจีนที่ดำเนินการสำรวจเมื่อปี ค.ศ. 1954-1955 เดิมได้พิมพ์เป็นเอกสารภายในเมื่อปี ค.ศ. 1956 ต่อมาได้พิมพ์เผยแพร่ช่วง 1982-1988 ข้อมูลเหล่านี้มีคุณค่ามาก ส่วนใหญ่ใช้เป็นเอกสารขั้นต้นได้ บทความนี้ส่วนใหญ่อ้างอิงจากเอกสารรายงานการสำรวจเหล่านี้ กรุณาดู : เจียแยนจอง. 2538. "สถานภาพการศึกษาวัฒนธรรมไทลื้อของวงวิชาการจีน". การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพฯ. สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ : หน้า 115.
ต่อจากนี้หนังสือชุดการสำรวจสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไตภาคสิบสองพันนาจะใช้อักษรย่อ "กสปต" แทน.

[4] จูเตือะผู่และดาวก้วตุ้ง ฯ. 1955. "การสำรวจสภาพที่ดินของเมืองเชียงรุ่ง". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 95-108.
หน่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอ ฯ. 1955. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงรุ่ง". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 121--166. จ้าวเจิน ฯ. 1955. "ข้อมูลการสำรวจฐานันดรชาวนาประเภทต่าง ๆ ของเมืองเชียงรุ่ง". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : 167-197.

ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหมู่เหล่า ถือครองสิทธิ์ทำกินโดยไพร่ฟ้าหรือไพร่เมืองต้องตอบสนอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปรนนิบัติรับใช้ด้วยถูกเกณฑ์แรงงานและผลิตผลเล็กน้อย ประเภทของลักษณะนาดังกล่าว จัดแบ่งเป็นนาเจ้านาย และ นาหมู่บ้านสองหมวดใหญ่ ๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

นาเจ้านาย ประกอบด้วยนาเจ้าแผ่นดิน นาเจ้าเมือง นาพ่อล่าม และ นาท้าวขุนสี่ชนิด

1. **นาเจ้าแผ่นดิน** แบ่งเป็น "นาหลวงเจ้า" และ "นาตกถวาย" นาหลวงเจ้าเป็นนาประจำตำแหน่ง มอบให้หมู่บ้านในชนบทจัดสรรให้ชาวนาไปเช่าทำกิน แล้วออกเสีย "ข้าวบาทนา" ในอัตราประมาณ 10 - 15 % ของจำนวนข้าวที่ผลิตได้ [1] ส่วนนาตกถวายนั้น เป็นนาทรัพย์สินส่วนพระองค์ เกณฑ์ ชาวบ้านออกแรงงานช่วยทำ ตั้งแต่หว่านกล้า ไถนา ดำนา จนกระทั่งเกี่ยวข้าวนวดข้าว และหาบข้าวบรรจุยุ้งฉาง เพื่อถวายแก่เจ้าแผ่นดิน[2]

จากการสำรวจของคณะสำรวจสภาพสังคมและเศรษฐกิจสิบสองปันนา เพื่อเตรียมงานปฏิรูปที่ดินเมื่อ ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499) ปรากฏว่า ในเมืองเชียงรุ่งมีนาหลวงเจ้า 8,180 นา (10 นาโดยประมาณเทียบเท่า 1 ไร่) นาตกถวาย 1,768 นา รวมเป็น 9,948 นา[3] ที่เมืองฮายมีนาหลวงเจ้าประมาณ 1,056 นา [4] ที่เมืองเชียงเจื่องมีนาหลวงเจ้า 1,640 นา [5] รวมทั้งหมดมีนาเจ้าแผ่นดิน 12,644 นา จำนวนดังกล่าวต่างกันไม่มากนักกับตัวเลขที่ได้บันทึกในเอกสารสมุดข่อย (ปับสา) ของเจ้าหลวงปราสาท (เสนาบดีกรมวัง) ราชสำนักเชียงรุ่ง สมุดข่อยนี้ระบุว่า นาเจ้าแผ่นดินมี 21 แปลง เนื้อที่ 13,000 นา และ แยกเป็นสองส่วน คือ นาหลวงเจ้า 10,700 นา นาตกถวาย 2,300 นา [6] นาหลวงเจ้าส่วนใหญ่จัดให้ชาวนาหรือไพร่เช่าทำ โดยออกเสียข้าวบาทนาในอัตราเนื้อที่ 50 นา เสียข้าวบาทนา 15 หาบ (ข้าวเปลือก) 70 นา เสีย 20 หาบ 100 นา เสีย 30 หาบ ให้เจ้าแผ่นดิน [7] นาตกถวายและนาหลวงเจ้าจำนวนเล็กน้อย (เพียง 968 นา) นั้น เกณฑ์ชาวบ้านพวกไพร่ออกแรงงานช่วยทำถวายให้แก่เจ้าแผ่นดิน [8]

---

[1] ทีมงานรัฐบาลมณฑลยูนนาน. 1954. "การสำรวจขั้นตอนสภาพสังคมเศรษฐกิจใน 17 หมู่บ้านของหมู่บ้านบริหารกาดทุ่งและกาดทรายพันนาเชียงรุ่ง". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า หม่าย่าว. 1955. "รายงานสรุปการสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตสิบสองพันนา". กสปต. เล่มที่ 2 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 19. รายงานนี้คำนวนว่า 10% อ้ายใหม่ส่า. 1954. "การสำรวจหมู่บ้านบ้านโปก". เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 213. คำนวณจากข้อมูลการสำรวจดังกล่าวเป็น 15%.

[2] จูเต๊อะผู่และตาวกั๊วตุ้ง ๆ. 1955. อ้างแล้ว · หน้า 96-97.

[3] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอ ๆ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 123.

[4] จูเต๊อะผู้ ๆ. 1954. "อำนาจการปกครองและฐานันดรศักดินาของเมืองฮาย". กสปต. เล่มที่ 5 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 38.

[5] จางหานกวาง ๆ. 1955. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงเจื่อง". กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว : หน้า 106.

[6] ตาวกั๊วตุ้ง ๆ (แปล). 1955. "นาเจ้าแผ่นดินและนาท้าวขุนอำมาตย์". กสปต. เล่มที่ 3 (1983) : หน้า 93-94.

[7] ตาวกั๊วตุ้ง (แปล). 1955. อ้างแล้ว : หน้า 176.

[8] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 123.
เมี่ยวหลวนเหอ ๆ. 1953. "การสำรวจขั้นต้นกรณีความสัมพันธ์ด้านที่ดิน หมู่บ้านดอนแตนพันนาเชียงรุ่ง". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 9.

2. นาเจ้าเมือง เจ้าเมือง คือ เจ้าผู้ปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรเชียงรุ่ง ซึ่งมีเมืองใหญ่น้อยประมาณ 30 กว่าเมือง เจ้าเมืองมีฐานะเป็นยศเจ้า สามารถสืบทายาทได้ โดยลูกหลานมีฐานันดรสืบวงศาเป็นเชื้อเจ้า คือ มีสมญาเรียกชื่อเป็นเจ้าได้ แต่ถ้าจะสืบตำแหน่งเจ้าเมืองต้องผ่านการอนุมัติจากราชสำนักเชียงรุ่งนาเจ้าเมืองเป็นนาพระราชทานที่เจ้าแผ่นดินหรือราชสำนักเชียงรุ่งให้เป็นค่าตอบแทนในการทำราชการ เพราะเศรษฐกิจอาณาจักรเชียงรุ่งเป็นเศรษฐกิจกสิกรรมแบบยังชีพตามธรรมชาติ ราชสำนักและบ้านไม่มีรายได้เป็นเงินตราอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มิสามารถจ่ายเงินเดือน จึงพระราชทานนาลักษณะ "บาทนาตากิน" (บาทนาเทียบเท่าศักดินา ตากินคือรายได้) เป็นการตอบแทน แต่นาดังกล่าวเป็นนาประจำตำแหน่ง ห้ามมิให้ซื้อขายถ่ายโอน กรรมสิทธิ์หรือเป็นมรดกตกทอด คือ ถ้าเจ้าเมืองพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ นาเจ้าเมืองดังกล่าวก็จะเปลี่ยนมือตกเป็นของเจ้าเมืองคนใหม่ทันที จำนวนนาของนาเจ้าเมืองมีปริมาณไม่สูงนัก จากตัวเลขที่คณะสำรวจของทางการจีนได้สำรวจใน 18 หัวเมือง ช่วงปี ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) นาจำเมืองแต่ละเมืองจะมีจำนวนต่างกัน เมืองเล็กก็ราว 100 กว่า 200 นา เมืองใหญ่ก็มีจำนวนมากถึง 700 - 800 กระทั่ง 1,000 กว่านา ถัวเฉลี่ยโดยจำนวน 188 นา (ไม่ถึง 20 ไร่) [1] ถ้าเทียบกับเมืองไทยแล้ว นับว่าอยู่ในเกณฑ์ที่ต่ำมาก

เมืองเชียงรุ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรเชียงรุ่ง ซึ่งมีเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ ชาวลื้อมีสำนวนว่า "นาสองเหมืองข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วย เมืองสองเจ้าไพร่ผานใจลำบาก" ฉะนั้น เชียงรุ่งจึงไม่มีเจ้าหัวเมือง แต่ราชสำนักแต่งตั้งพญาหลวงป๊าน ทำหน้าที่เจ้าเมือง โดยประจำอยู่ที่บ้านช้างชัย ซึ่งเป็นใจกลางทุ่งเมืองเชียงรุ่ง พญาหลวงป๊านไม่นับเป็นวงศาเชื้อเจ้า แต่สามารถสืบทายาทให้ดำรงตำแหน่งต่อได้โดยต้องรับการอนุมัติจากรัชสำนัก พญาหลวงป๊านเชียงรุ่งมีนาประจำตำแหน่ง (นาเจ้าเมือง) 2,260 นา [2]

---

[1] หลิวกวาง ๆ 1955 "การสำรวจสภาพสังคมชนชาติไตเมืองพาน". กสปต. เล่มที่ 5 (1955). อ้างแล้ว : หน้า 146.
ค้ายพรหมฯ. 1955. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตท่าลอ (เมืองเชียงขอ)". เล่มที่ 5 (1955). อ้างแล้ว : หน้า 152.
จูเต๊อะผู่ฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 38.
อ้ายใหม่คำฯ. 1954. "การสำรวจสภาพเศณษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองแช่" กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว : หน้า 13.
หลี่ ชิ่งหลงฯ. 1955. "การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองมางพันนาเมืองแช่" กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว : หน้า 123.
สีว์เจียเหวินฯ. 1954. "การสำรวจสังคมชนชาติไตเมืองงาด". กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว :หน้า 140.
หม่าเป่าว ซิงฯ. 1955. "การสำรวจสังคมชนชาติไตเมืองขาง" กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว : หน้า 150.
อ้ายซายอ่อฯ. 1955. "การสำรวจเศณษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองวัง" กสปต. เล่มที่ 6 (1984). อ้างแล้ว : หน้า 162.
ไป๋จู่หมอฯ. 1954. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงเหนือ". เล่มที่ 7 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 7.
หม่าผิ่งโจวฯ. 1955. "การสำรวจสภาพเสรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองบ่าง". กสปต. เล่มที่ 7 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 91.
หวงเจียนซีฯ. 1955. "การสำรวจสภาพสังคม (ด้านที่ดิน) ชนชาติไตเชียงทอง". กสปต. เล่มที่ 7 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 122.
ตาวซางหรุงฯ 1955. "สภาพสังเขปเมืองเชียงลา". กสปต. เล่มที่ 8 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 66.
หยางจี้ยี่ฯ. 1955. "สภาพสังเขปเมืองขวัญ". กสปต. เล่มที่ 8 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 71.
กาวถิซื่อฯ. 1955. "การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไตเมืองลวง". เล่มที่ 8 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 90.
หลี่หลานเซิงฯ. 1954. "สภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเขตทุ่งเมืองยาง". เล่มที่ 8 (1985). อ้างแล้ว : หน้า 138.
จ้าวเจียซิ่งฯ. 1955. "สภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองพง". เล่มที่ 9 (1988). อ้างแล้ว : หน้า 44.
หรุงเทียนเจินฯ. 1955. "สภาพสังเขปเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองแวน". เล่มที่ 9 (1988) อ้างแล้ว : หน้า 57.

[2] ดาวจิ้นหยุงฯ. 1954. "สภาพสังเขปสำนักเจ้าแสนหวีสิบสองพันนาและการเมืองเมืองเชียงรุ่ง" กสปต. เล่มที่ (1988) อ้างแล้ว : หน้า 75.

3. **นาพ่อล่าม** พ่อล่าม คือ ขุนนางอำมาตย์ราชสำนักหรือท้าวขุนหัวเมืองที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางในการปกครองท้องถิ่น [1] พ่อล่ามมีหลายประเภท คือ พ่อล่ามเมือง พ่อล่ามแคว้น พ่อล้ามบ้าน และพ่อล่ามนา

พ่อล่ามเมืองและพ่อล้ามแคว้น (เขตภูเขาที่ชาวเขาอาศัยถูกแบ่งเป็น 12 หัวแคว้น มีเจ้าแคว้นหรือพญาหัวแคว้นเป็นผู้ปกครอง) เป็นท้าวขุนอำมาตย์ในราชสำนักที่ถูกแต่งตั้งให้เป็นคนกลาง ทำหน้าที่ซึ่งด้านหนึ่งเป็นตัวแทนของเจ้าเมือง (เจ้าแคว้น) หรือหัวเมือง (หัวแคว้น) เวลาประชุมเหนือสนาม (รัฐบาล) อาณาจักเชียงรุ่ง เพื่อดูแลผลประโยชน์ของหัวเมือง (หัวแคว้น) อีกด้านหนึ่งก็เป็นตัวแทนผู้ต่างพระเนตรพระกรรณของราชสำนักสอดส่องดูแลการบริหารปกครองของเจ้าเมือง (เจ้าแคว้น)

พ่อล่ามบ้าน คือ ขุนนางหรือท้าวขุนอำมาตย์ของราชสำนักหรือหัวเมืองที่ถูกแต่งตั้งให้เป็นคนกลาง ทำหน้าที่ซึ่งด้านหนึ่งเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน ดูแลผลประโยชน์ของหมู่บ้าน และอีกด้านหนึ่งเป็นตัวแทนของราชสำนักหรือหัวเมือง สอดส่องดูแลการปกครองของท้าวขุนชนบทและผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้าน นั้น ๆ

ส่วนประเด็นพ่อล่ามนานั้น การที่จะทำความเข้าใจประเด็นนี้ ควรอธิบาย คำว่า **นาพ่อล่าม** ก่อน นาพ่อล่าม คือ นางของพ่อล่ามลักษณะต่าง ๆ ดังได้กล่าวมา (คือ พ่อล่ามเมือง พ่อล่ามแคว้น และ พ่อล่ามบ้าน) ที่เจ้าแผ่นดินหรือราชสำนักพระราชทานให้เพื่อเป็นค่าตอบแทนในการทำราชการ นาพ่อล่ามเหล่านี้จะกระจายอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ โดยแต่ละหมู่บ้านจัดสรรเป็น “หัวหน้า” (นาปันส่วนหรือนาจัดสรร) ให้ชาวบ้าน (ไพร่) รับไปทำกิน โดยชาวบ้านต้องออกเสีย “ข้าวบาทนา” ที่มีลักษณะเสมือนค่าเช่านาในอัตราเนื้อที่ 100 นา (ประมาณ 10 ไร่) ออกข้าวบาทนา 30 หาบ (ประมาณ 600 กิโลกรัม) ซึ่งเป็นอัตราประมาณ 10 - 15 %ของผลิตผลหรือข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ นาพ่อล่ามในเมืองเชียงรุ่งมีจำนวน 50,612 นา ซึ่งเป็น 43 % ของเนื้อที่นาทั้งหมดของเชียงรุ่ง [2]

เมื่อเราทราบคำว่านาพ่อล่ามแล้ว ก็คงจะเข้าใจได้ว่า พ่อล่ามนา คือ พ่อล่ามที่เป็นเจ้าของ (ผู้ถือครอง) นาพ่อล่ามซึ่งได้รับพระราชทานจากเจ้าแผ่นดิน แต่ขอให้เข้าใจว่า พ่อล่ามเมือง พ่อล่ามแคว้น พ่อล่ามบ้าน เป็นตำแหน่งหน้าที่ ส่วน “พ่อล่ามนา” มิใช่ตำแหน่งหน้าที่ หากเป็นคำ

---

[1] การที่ไทลื้อเอาคำว่า “ล่าม” ซึ่งหมายถึง ล้ามโยงวัวควายมาเรียกตำแหน่งท้าวขุนคนกลางเป็นประเด็นที่น่าคิดมาก ผู้เขียนได้ค้นพบว่า คำว่า “พ่อล่าม” มาจากระบบหัวเมือง “จี๋ หมี” สมัยราชวงศ์ถังของจีน ที่ตั้งหัวเมืองชายแดนชนกลุ่มน้อยเป็นเมืองจี๋ หมี โดยให้ประมุขชนกลุ่มน้อยเป็นผู้ว่าราชการเมืองจี๋หมี “จี๋” คือ ขลุมม้า “หมี” คือ เชือกสนตะพาน คือ ราชสำนักจีนถือว่าปกครองชนกลุ่มน้อยต้องใช้วิธีสวมขลุมม้าชักบังเหียน หรือสนสายตะพายที่รูจมูก จึงจะอยู่ในโอวาท รายละเอียดกรุณาดู:

Cheah Yanchong. 2531. “The Ancient Culture of Thai People : The Inpaci of The Hua Xia Culture On It Add Its Implications”. Journal of the Siam Society. Volume 76 (1988). Bangkok : The Siam Society : p. 236-238.

เจียแยนจอง. 2537. “ต้นตอวัฒนธรรมโบราณที่เกี่ยวข้องกับถิ่นกำเนิดคนไท”. ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 15 เล่มที่ 4 กรุงเทพฯ : บริษัทมติชน จำกัด. หน้า 85-86.

[2] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 123.-124.

ที่ชาวบ้านใช้มาเรียก พ่อล่ามที่มีนาส่วนพระราชทานในหมู่บ้านหรือละแวกนั้น เพื่อจะแยกแยะกับพ่อล่ามบ้านที่ไม่มีนา ส่วนพระราชทานในหมู่บ้านหรือละแวกดังกล่าว เพราะว่านาพระราชทานของพ่อล่ามบ้านไม่แน่นอนว่าจะต้องอยู่ในหมู่บ้านที่เขาดูแลอยู่ คือ อาจจะอยู่หรือไม่อยู่ในหมู่บ้าน ตำบลที่เขาดูแลก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ทั้งนั้น ฉะนั้น ในหมู่บ้านตำบลส่วนหนึ่ง อาจจะมีพ่อล่ามสองประเภท คือประเภทหนึ่งเป็นพ่อล่าม (บ้าน) ที่ดูแลหมู่บ้านนั้น ๆ ส่วนอีกประเภทหนึ่งเป็นพ่อล่าม (บ้าน) ที่ดูแลหมู่บ้านอื่น แต่มีนาพระราชทานอยู่ในบริเวณหมู่บ้านตำบลนั้น ๆ เนื่องด้วยสาเหตุนี้ จึงมีการแยกแยะลักษณะที่แตกต่างกันดังกล่าว โดยเรียกพ่อล่ามประเภทหนึ่งเป็นพ่อล่ามบ้าน และเรียกพ่อล่ามอีกประเภทหนึ่งเป็นพ่อล่ามนา

4. **นาท้าวขุน** ท้าวขุนในข้อความนี้ หมายถึง ท้าวขุนธรรมดาที่มิได้ควบตำแหน่งเป็นพ่อล่าม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นท้าวขุนระดับต่ำและกระจายตัวอยู่ในชนบท ท้าวขุนอำมาตย์ของชาวลื้อสิบสองปันนามีทำเนียบบรรดาศักดิ์แยกเป็นพญา จ่าแสน 3 ระดับใหญ่ และยังแยกละเอียดเป็น พญาเค้า พญาหลวง พญา จ่าหลวง จ่า แสนหลวง และแสนรวม 7 ชั้น พญาเจ้า คือ พญาเก๊า ซึ่งหมายถึงหัวหน้าของบรรดาพญาทั้งหลายในเมืองนั้นเป็นบรรดาศักดิ์ท้าวขุนชั้นสูงสุดที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของเจ้าเมืองและเจ้ากว้าน (หัวหน้าสำนักที่ว่าการของหัวเมือง) ในเมือง ๆ หนึ่ง จะมีพญาเค้าเพียงหนึ่งคน พญาหลวง คือ พญาที่ใหญ่กว่าพญาธรรมดา (เหมือนดัง เจ้าพระยาที่ใหญ่กว่าพระยา) มักจะได้รับตำแหน่งที่เป็นท้าวขุนของเหนือกว้านหัวเมือง พญา ภาษาลาวหรือ ภาษาถิ่นภาคอีสานมักจะเขียนเป็นเพี้ย ซึ่งก็เพี้ยนมาจากคำว่าพระยา นอกจากมีส่วนหนึ่งรับตำแหน่งหน้าที่เป็นท้าวขุนเหนือกว้านแล้ว ยังมีตำแหน่งเป็นท้าวขุนระดับตำบลและบางคนยังเป็นผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่ จ่าหลวงและจ่า ส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็นนายบ้านหรือผู้ใหญ่บ้าน แต่จ่าหลวงมักจะเป็นนายบ้านของหมู่บ้านใหญ่ จ่าเป็นนายบ้านของหมู่บ้านไม่ใหญ่ หรือเป็นผู้ช่วยของผู้ใหญ่บ้านระดับพญา แสนหลวงและแสนส่วนใหญ่เป็นท้าวขุนประเภทผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ ขุนเฉพาะกิจ เช่น แสนหาญฝ่ายกองกำลัง แสนพันเหมือง ดูแลเหมืองฝายและเป็นเฒ่าแก่หมู่บ้าน เป็นต้น

นาท้าวขุนเป็นนาประจำตำแหน่ง คือ นา ที่ได้รับประพราชทานจากรัชสำนักหรือเจ้าเมือง (ในฐานะผู้รับสนองพระราชโองการเจ้าแผ่นดิน) เพื่อเป็นค่าตอบแทนในการทำราชการ ถ้าพ้นจากตำแหน่งแล้ว นาท้าวขุนส่วนนี้ก็จะเปลี่ยนมือเป็นของท้าวขุนคนใหม่ที่มารับช่วงตำแหน่งต่อไป ปริมาณเนื้อที่ของนาท้าวขุนจะมีความแตกต่างระหว่างระดับพญาและระดับ จ่า แสน คือ ปริมาณของนาระดับพญาส่วนใหญ่จะมากกว่านาของระดับ จ่า แสน ท้าวขุนระดับพญาส่วนหนึ่งเอานาประจำตำแหน่งให้ชาวนาเช่าทำ แต่ท้าวขุนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะระดับจ่าและแสน จะทำนาด้วยตนเอง

ในเมืองเชียงรุ่ง นาท้าวขุนระดับพญาส่วนใหญ่ มีเนื้อที่ประมาณ 70 - 80 นา ระดับจ่า แสน มีประมาณ 20 - 40 นา [1] จำนวนเหล่านี้นับว่าไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนการถือครองนาปันส่วนของชาวนาประเภทไพร่ไทเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งถัวเฉลี่ยนครอบครัวละ 40 - 50 นา และครอบครัวที่น้อยสุดก็มี 20 นา [2] จากการสำรวจของคณะสำรวจทางการสิบสองปันนา ปี ค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) ปรากฏว่ามีท้าวขุนหมู่บ้านส่วนหนึ่งไม่มีนาท้าวขุน เช่น ใน 17 หมู่บ้านของตำบลกาดทุ่งและตำบลกาดทรายมี 8 หมู่บ้าน ไม่มีนาท้าวขุน [3]

นาหมู่บ้าน รวมทั้งนาบ้าน นาตระกูล และนาส่วนตัว

1. **นาบ้าน** คือ นาหมู่บ้าน เป็นนาที่เจ้าแผ่นดินพระราชทานให้แพร่แต่ละหมู่บ้านไปทำกิน เป็นนาที่สมาชิกทั้งหมู่บ้านมีสิทธิ์ถือครองร่วมกัน เลยเรียกว่า "นาทั้งหลาย" ท้าวขุนที่เป็นนายบ้านทำหน้าที่จัดสรรแบ่งปันนาบ้านให้ครอบครัวละ 1 หัวนา แต่ละหัวนาจะมีเนื้อที่ต่างกันตามจำนวนมาชิกครอบครัวและจำนวน แรงงานชายฉกรรจ์ ไพร่แต่ละครอบครัวที่รับหัวนาไปทำกินต้องแบกรับภาระถูกเกณฑ์แรงงานรับใช้เจ้านายและออกแรงด้านสาธารณะ "การบ้าน การเมือง" หลักการดังกล่าว เรียกว่า "เฮ้ด (ทำ) นาพา (แบก) เวียก (งาน)" หรือ "กินหัวนาพาหัวเวียก" "มีนาพาหาบ"[4] ซึ่งหมายถึง เมื่อทำนาหรือกินนาต้องแบกรับภาระออก แรงงานและเรียกนาบ้านเป็น "นาหัวเวียก"

ภาระหน้าที่อันต้องแบกพาปฏิบัติ แยกเป็นเวียก "การบ้าน" และ "การเมือง" โดยการบ้าน หรือ "เวียกบ้านการข่วง" คือ การช่วยกันออกแรงงานก่อสร้างและบูรณะถนนหนทางเหมืองฝาย ล้อมรั้วหมู่บ้าน หนองปลาหมู่บ้าน บูรณะวัดวา เซ่นไหว้พระเสื้อบ้าน ฯลฯ

การเมืองคือการออกแรงงานก่อสร้างและบูรณะ ถนนหนทาง สะพาน เหมืองฝาย เซ่นไหว้พระเสื้อเมือง เป็นลูกหาบลำเลียงสัมภาระและถูกเกณฑ์เป็น "ขุนหาญ" ซึ่งก็คือ ทหารยามศึกสงคราม

รีตครองชาวลื้อ ถือว่า เวียการเจ้านายและเวียกการเมือง สำคัญกว่าเวียการในหมู่บ้าน และ เวียกการในหมู่บ้านสำคัญกว่าเวียกการในเหย้าเรือน ดั่งมีสำนวนลื้อกล่าวว่า "เวียกเรือนบ่ขัดการบ้าน เวียกบ้านบ่ขัดการเมือง" [5] นาบ้านที่แบ่งให้แต่ละครอบครัวไปทำกินนั้น แต่ละครอบครัวมีสิทธิแค่ทำกิน ไม่มีสิทธิ์ ครอบครองตายตัวตลอดไป คือ หมู่บ้านมีสิทธิ์ปรับเปลี่ยนเนื้อที่นา

---

[1] เมี่ยวหลวนเหอฯ. 1953. อ้างแล้ว : หน้า 11.

[2] อ้ายพรหม. 1954. "การสำรวจฐานันครไทเมือง". กศปด. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 174.

[3] ทีมงานรัฐบาลมณฑลยูนนาน. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 31.

[4] หม่าย่าว. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 4.
จูเตื๊อะผู่และตาวกั๋วตุ้งฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 98. หน้า 106.

[5] หลินชวนและตาวเหวินชัยอะ. 1984. คำโบราณภาษาไต. คุนหมิง. สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 155.

ตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของจำนวน แรงงานครองครัว หัวนาหรือนาปันส่วนนั้น ซื้อขายไม่ได้ เพราะกรรมสิทธิ์เป็นของเจ้าแผ่นดิน

2. **นาตระกูล** คนไทลื้อเอสิบสองปันนาไม่มีนามสกุล แต่มีนาตระกูลซึ่งเป็นนาส่วนรวมของวงศ์ตระกูลนั้น ๆ นาตระกูลมิได้มีกันอย่างแพร่หลาย เพียงแต่หมู่บ้านเก่าแก่บางหมู่บ้านเท่านั้น ที่มีนาตระกูล นาตระกูลของแต่ละหมู่บ้านได้ผนวกเข้าร่วมในระบบนาบ้านของหมู่บ้านนั้น ๆ คือ จัดสรรเป็นหัวนา (นา ปันส่วน) ให้แต่ละครอบครัวในวงศ์ตระกูลนั้น ๆ ไปทำกิน แล้วแบกรับภาระ "พาหัวเวียก" เหมือนดั่งนาบ้าน แต่ละวงศ์ตระกูลจะมีหัวหน้าของวงศา เรียกว่า "เค้าตระกูล" (เก๊าขะกุน) เป็นผู้แบ่งปันนาตระกูลให้สมาชิกของวงศา โดยมีหลักเกณฑ์ว่า เชื้อสายภายใน 3 ชั่วคน จึงจะมีสิทธิ์ได้รับนาปันส่วน ลูกชายคนโตจะได้มากกว่าลูกชายคนเล็ก และลูกสาวจะได้น้อยกว่าลูกชาย เช่น สมมุติว่าครอบครัวหนึ่งมีลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน เมื่อแยกย้ายตั้งเรือน (ตั้งครองครัว) โดยยังอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน นาของพ่อจะแบ่งเป็น 3 ส่วน ลูกชายคนโตได้ 2/3 อีกส่วนหนึ่ง (1/3) เอามาแบ่งเป็น 3 ส่วน อีกครั้ง ลูกชายคนที่สองได้ 2/3 ลูกสาวได้ 1/3 ถ้าลูกสาวหย่ากับ สามีเธอต้องเอานาส่งคืนตระกูล ถ้าลูกชายคนโตตาย น้องสาวจะสืบทอดนาได้เพียง 1/3 ส่วนอีก 2/3 ต้องมอบให้ป้าหรืออา [1]

นาตระกูลซื้อขายไม่ได้ หากมีการจำนองก็ต้องอยู่ภายในขอบเขตตระกูลเดียวกัน และห้ามมิให้นำสิทธิ์การครอบครองออกนอกหมู่บ้านเป็นอันขาด คือ ไม่ว่าลูกชายหรือลูกสาว ถ้าไปเป็นเขยหมู่บ้านอื่นหรือสะใภ้หมู่บ้านอื่น ก็จะหมดสิทธิ์ในการมีส่วนแบ่งนาตระกูลโดยปริยาย ดังได้กล่าวมาแล้วว่านาตระกูลมิใช่มีในทุก หมู่บ้าน ตามตัวเลขสำรวจในปี ค.ศ. 1955 (พ.ศ. 2498) ทุ่งเมืองเชียงรุ่งมีนาตระกูลรวม 5,424 นา ซึ่งเป็น 4.64 % ของเนื้อที่นาเชียงรุ่ง นับว่าเป็นจำนวนน้อยนิดและมีแต่ไพร่ประเภทไทเมืองที่ตั้งถิ่นฐานก่อนไพร่ประเภทอื่นเท่านั้น ที่มีนาตระกูล[2] ในบางหมู่บ้านมีนาตระกูลเปอร์เซนต์สูงมาก เช่นบริเวณแถบลวงห้วยของทุ่งเชียงรุ่ง บ้านโปกมีนาตระกูลนับเป็น 71% ของนาทั้งหมดบ้านหวานนั้นสูงถึง 100 % นาตระกูลเหล่านี้ได้กลายเป็นนาจัดสรรปันส่วนหรือนาทาบแล้วแต่จัดสรรภายในขอบเขตของแต่ละตระกูล[3]

3. **นาส่วนตัว** ชาวลื้อเรียกว่า นาคิ่นหรือนาเรือน หรือนาชั่วพ่อชั่วแม่ ตามรีตครองประเพณี น้ำดินเป็นของเจ้าแผ่นดิน เอกชนจะถือครองไม่ได้และไม่มีการซื้อขาย แต่ในหมู่บ้านไทเมืองที่เก่าแก่ใหญ่โตและมีนาบ้านมาก มักจะมีไพร่ "เปิดนา" (สร้างนา) ตามที่ว่างเปล่าริมสวนริมทาง หรือซอกมุมริมนาบ้าน รีต ครองสิบสองปันนามีข้อกำหนดว่า ไม่ว่าบุคคลใดเปิดนาเป็นของส่วนตัวแล้ว ต้องทำตามกฎ "สามปีเป็นหัวหญ้า ห้ามีเป็นหัวฟาง" หมายความว่า นาเปิดใหม่ช่วง

---

[1] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว . หน้า 122.

[2] หม่าย่าวและเมี่ยงหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 124.

[3] อ้ายพรหม., 1954. อ้างแล้ว : หน้า 176.

ประมาณ 3 ปี ทำนาไม่ค่อยได้ผล แทบจะพูดได้ว่าเสมือนเก็บเกี่ยวหัวหญ้า แต่พอผ่านพ้น 3 ปีแล้ว นาก็จะเปลี่ยนเป็นนาที่อุดมสมบูรณ์ หัวหญ้ากลายเป็นหัวฟาง คือ เต็มไปด้วยหัวฟางที่ผ่านการย่ำนวดให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงแล้ว ฉะนั้นภายใน 5 ปี นับเป็นนาส่วนตัวไม่ต้องออกเสียอะไร แต่หลังจาก 5 ปีแล้ว ต้องถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของนาบ้าน ถ้าหากว่าในหมู่บ้านนั้นมีนาตระกูลอยู่แล้ว นาส่วนตัวนี้ก็จะผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของนาตระกูล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนาบ้าน (จะเห็นได้ว่าที่มาส่วนสำคัญของนาตระกูล ก็คือ นาส่วนตัวหรือนาชั่วพ่อชั่วแม่) เนื่องจากหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่มีนาตระกูล นาส่วนตัวนี้ก็จะถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของนาบ้าน สิบสองปันนาในระยะหลัง ๆ ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ที่ดินที่เหมาะสำหรับเปิดนาน้อยลงทุกที จะมีบ้างก็เป็นแปลงเล็กแปลงน้อยตามซอกมุมริมทางริมสวน นาส่วนตัวที่เปิดใหม่นั้น ถ้าเป็นแปลงใหญ่ก็จะถูกสมทบเข้าเป็นนาบ้านตามกฎเกณฑ์ “ห้าปีเป็นหัวฟาง” แต่ว่านา แปลงเล็กแปลงน้อยที่เปิดใหม่ มักจะไม่ได้ผนวกเข้าเป็นนาบ้าน เพราะผืนเล็กน้อยเกินไป ยากที่จะเอามาจัดสรรแบ่งปัน เลทำให้สิบสองปันนามีนาส่วนตัวที่มิได้ผนวกเป็นนาบ้านตกค้างอยู่ นาส่วนตัวในทุ่งเมืองเชียงรุ่งมี ประมาณ 7,576 นา เป็น 6.48 % เนื้อที่นาทั้งหมด [1] และหมู่บ้านไพร่เมืองในทุ่งเมืองเชียงรุ่งซึ่งมี หมู่บ้านนั้น มากกว่าครึ่งหนึ่งไม่มีนาส่วนตัว [2]

---

[1] หม่าย่าวและเมี่ยงหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 124.

[2] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 128.

ระบอบที่ดินกับการจัดระเบียบสังคมด้านฐานันดรไพร่

สังคมศักดินาสิบสองปันนาเป็นสังคมไพร่กสิกรรม ไพร่กสิกรรมของสิบสองปันนาแบ่งเป็นไตเมือง เล็กน้อยร่อนร่าย และลูกหลานท้าวพญา 4 ประเภท ไพร่แต่ละประเภทจะแยกกันตั้งหลักแหล่ง ตั้ง หมู่บ้านของไพร่ประเภทเดียวกัน เพราะฐานะทางสังคมต่างกัน ไตเมืองฐานะสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆและร่อนร่ายฐานะต่ำและถูกเรียกรวมกันว่าเป็นคนเรือนเจ้า เลกน้อยยังมีฐานะสูงกว่าร่อนร่ายต่ำกว่า ไตเมือง ไพร่เหล่านี้มีระบอบที่ดินแตกต่างกัน ไตเมืองส่วนใหญ่มีนาบ้านเป็นของตนเอง เลกน้อยมีนาบ้านบ้าง แต่ส่วนใหญ่ต้องทำนาพ่อล่ามและนาเจ้าแผนดิน ร่อนร่ายไม่มีนาบ้าน ต้องทำนาพ่อล่ามและนาเจ้าแผ่นดิน ส่วนลูกหลานท้าวพญามีจำนวนน้อย ไม่สำคัญ ไพร่ 4 ประเภทมีสภาพคร่าว ๆ ดังนี้

ประเภทของไพรในสิบสองปันนา

ไพร่มี 4 ประเภท ดังนี้

1. **ไตเมือง** ยังเรียกว่า "ไตพื้นเมือง" ซึ่งมีนิยามว่าคนพื้นเมือง เป็นไพร่ที่มาตั้งถิ่นฐานก่อนเพื่อน หมู่บ้านมีขนาดใหญ่โตอายุเก่าแก่ มีไร่นามากมาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนาบ้านหรือนาหมู่บ้านที่เจ้าแผ่นดินพระราชทานให้ทำกิน โดยหลักเกณฑ์ "เฮ็ดนาพาเวียก" คือ ไพร่ผู้ได้ทำนา ต้องรับภาระออกแรงงาน ทั้งการ (หมู่) บ้าน และการ (บ้าน) เมือง ไตเมืองเป็นไพร่ส่วนสำคัญ มีฐานะทางสังคมสูงกว่าไพร่ประเภทอื่น[1] ทุ่งเชียงรุ่งมีไตเมือง 17 หมู่บ้าน 777 ครอบครัว 4,066 คน เป็น 29.9 % ของจำนวนไพร่ทั้งหมดของทุ่งเชียงรุ่ง[2]

2. **เลกน้อย** มีชื่อเต็มว่า "เลกน้อยบ่าวชาย" หมายถึง ชายฉกรรจ์ลูกน้องของเจ้านาย เหตุนี้จึงได้ถูกเรียกเป็น "คนเรือนเจ้า" เพราะมีพื้นเพมาจากข้าหอคนเรือนหรือคนใช้ที่เจ้านายหรือท้าวขุนอำมาตย์ให้ไปตั้งเรือนสร้างหมู่บ้านทำไร่ไถนา นอกจากนี้เลกน้อยอีกส่วนหนึ่งเป็นไทเหนือไทใหญ่ ไทรัฐฉานที่อพยพมาพึ่งเจ้านายเชียงรุ่งและได้รับการอนุญาตให้ไปตั้งหลักแหล่งเป็นหมู่บ้านเลกน้อย เลกน้อยยังแบ่งเป็นเลกน้อยในและเล็กน้อยนอก เลกน้อยในมีพื้นเพมาจากข้าหอคนเรีนอของเจ้านาย รับภาระหน้าที่เลี้ยงช้าง เลี้ยงม้า เลี้ยงวัวเลี้ยงควายและทำครัวให้ราชสำนัก เลยทำให้เลกน้อยในส่วนนี้ได้รับพระราชทาน "นาช้าง" "นาม้า" "นาจ๋ำ" (ทำครัว) เป็นนาบ้าน เลกน้อยนอกส่วนใหญ่เป็นจำพวกคนต่างถิ่นที่หนีมาพึ่งเจ้านาย รับภาระหน้าที่ รับใช้ "การเจ้านาย" ตั้งแต่หาฟืน ตำข้าว ต้มน้ำ ชงชา หาบน้ำ สุมไฟ ซ่อมเรือน สร้างชาน ล้อมรั้ว เฝ้าหนอง ตีฆ้องเป่าแตร ถือพัดโบก

---

[1] ดาวจิ้นหยุงฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 77-81.

[2] อ้ายพรหมฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 174.

จามรเครื่องสูง แห่แหนเจ้าแผ่นดิน จนถึงถวายหมากพลู ผลไม้ ไก่ ปลา ฯลฯ[1] เมืองเชียงรุ่งมีเลกน้อยใน 19 หมู่บ้าน เลกน้อยนอก 23 หมู่บ้าน รวมเป็น 42 หมู่บ้าน 1,398 ครอบครัว 7,084 คน เป็น 52.2 % ของจำนวนไพร่ทั้งหมดของทุ่งเมืองเชียงรุ่ง[2]

3. **ร่อนร่าย** ชื่อนี้ หมายถึง คนเร่ร่อนเร่ร่าย เพราะเป็นไพร่จรจัดที่เจ้านายท้าวขุนรับไว้ให้ ตั้งหลักแหล่งสร้างหมู่บ้านของตนเอง ร่อนร่ายก็แบ่งเป็นร่อนร่ายในและนอกเช่นกัน ร่อนร่ายทุ่งเมืองเชียงรุ่งมีร่อนร่ายใน 6 หมู่บ้าน ไพร่พวกนี้ถูกเรียกเป็น "ข้าเจ้า" เพราะใกล้ชิดและรับใช้เจ้านาย ส่วน ร่อนร่ายนอกมี 10 หมู่บ้าน ซึ่งบ้างก็เป็นไพร่อพยพมาจากต่างถิ่น เช่น มี 4 หมู่บ้านเป็นไทเหนือ หนี ภัยพิบัติมาจากอำเภอเมืองเชียงกุ บ้างก็เป็นหมู่บ้านข้าวัด ซึ่งมี 3 หมู่บ้าน และยังมีบ้าน "ผีปอบ" 1 หมู่บ้าน ฯลฯ ลักษณะพิเศษของร่อนร่ายที่ต่างกับไพร่อื่นก็คือ นาที่ทำมีจำนวนน้อย เพราะตั้งหลักแหล่งหลังเพื่อน นาบ้านของร่อนร่ายมีแค่ 4.7% ของนาทั้งหมดที่ไพร่ประเภทนี้ถือครอง และอีก 95.2 % เป็นนาพ่อล่ามและนาเจ้าแผ่นดิน แต่นาเหล่านี้ของร่อนร่ายไม่เพียงพอที่จะนำมาจัดสรรแบ่งปัน ร่อนร่ายในมี 3 หมู่บ้าน ที่เคยเป็นข้าหอข้าเรือนเจ้าแผ่นดินและผู้หลวงเกล้าได้รับพระราชทานนาพ่อล่าม นาหลวงเจ้าให้ทำจำนวนไม่น้อยแล้ว ร่อนร่ายอีก 13 หมู่บ้านต้องเช่านาของไพร่ไตเมืองและเลกน้อย (บางหมู่บ้าน) มาทำกิน (ลักษณะการเช่าส่วนใหญ่เป็นการเช่าระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้าน) นาเช่าของร่อนร่ายมีปริมาณถึง 32,952 นา ซึ่งเป็น 20 % ของนาทั้งหมดที่ร่อนร่ายได้ทำ[3] ภาระหน้าที่ของหมู่บ้านร่อนร่ายเป็นการรับใช้เจ้านาย พ่อล่ามที่เรียกรวมว่าทำ "การเจ้านาย" อาทิ เลี้ยงม้า เลี้ยงวัวควาย ปั่นฝ้ายทำไส้ตะเกียง ตำข้าวทำครัว จักตอกจักสาน สร้างส้วม สร้างชาน ตลอดจนสะพายย่าม พะพายดาบ หาบข้าวของติดตามพ่อล่ามเวลาออกเดินทาง การเจ้านายเหล่านี้คล้ายคลึงกับงานของเล็กน้อย ดังนั้นจึงถูกจัดให้เป็น "คนเรือนเจ้า" เช่นเดียวกับเล็กน้อย แต่ฐานะต่ำต้อยที่สุดในสังคม ทุ่งเมืองเชียงรุ่งมีไพร่ ร่อนร่าย 16 หมู่บ้าน 403 ครอบครัว 1,921 คน เป็น 14.1 % ของไพร่ทุ่งเมืองเชียงรุ่ง[4]

4. **ลูกหลานท้าวพญา** นอกจากไพร่ไทเมือง เลกน้อย ร่อนร่าย แล้ว สังคมศักดินาสิบสองปันนา ยังมีไพร่ลักษณะพิเศษอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า ลูกหลานท้าวพญา (หัวเมืองอื่น เรียกว่า "เจ้าจอม" หรือ "ลูกขุน") คือ เป็นญาติพี่น้อง วงศ์วานว่านเครือของท้าวขุนอำมาตย์เหนือสนาม ที่แยกย้ายออกจาก เวียงผาคราง(ที่ตั้งราชสำนักและเหนือสนาม) ไปตั้งหมู่บ้านตั้งหลักแหล่งทำนาและมีสภาพเป็นไพร่หรือไพร่เมือง (ชาวบ้าน) โดยปริยาย ฐานะของไพร่ลูกหลานท้าวพญาสูงกว่าไตเมือง

---

[1] หม่าย่าวและเมี่ยวหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 141-145.

[2] ดาวผิงเฉียงฯ. 1954. "การสำรวจฐานันดรเล็กน้อย". กสปต. เล่มที่ 4 (1983) อ้างแล้ว : หน้า 189.

[3] หม่าย่าวและเมี่ยวหลว่นเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 125-126.

[4] ดาวกั่วซิงฯ. 1954. "การสำรวจฐานันดรร่อนร่าย". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 193.

แต่เนื่องจากมีประชากรน้อยมาก ที่เชียงรุ่งมีแค่ 6 หมู่บ้าน 96 ครอบครัว 486 คน เป็นเพียง 3.5 % ของไพร่ทุ่งเมืองเชียงรุ่ง[1] จึงไม่มีความสำคัญและ บทบาททางสังคมอะไรนัก หมู่บ้านของลูกหลานท้าวขุนตั้งขึ้นหลังไตเมืองและ เลกน้อย อาจจะเนื่องด้วยไม่มี ที่ดินว่างเปล่าแล้ว ลูกหลานท้าวพญาจึงไม่มีนาบ้าน ไม่มีนาตระกูล มีแค่นาส่วนตัว 504 นา และต้องรับทำนา พ่อล่ามเป็นสำคัญ ภาระหน้าที่หลักของลูกหลานท้าวพญา คือ ทำหน้าที่เป็น "คนขอด" คือทหารรักษาพระองค์ของเจ้าแผ่นดินเพราะมีพื้นเพเป็นลูกหลานของท้าวขุนอำมาตย์เหนือสนามที่ไว้วางใจได้

ไตเมืองกับเลกน้อย ร่อนร่าย ถึงแม้จะถูกเรียกเป็นไพร่เหมือนกัน แต่ยังมีฐานะต่างกัน คือ ไตเมืองถือว่าตนเองเป็นไพร่หลักมีฐานะศักดิ์ศรีสูงกว่า เช่น ไตเมืองไม่มีภาระหน้าที่ไปรับใช้ เจ้านาย พ่อล่ามทำเวียกงาน การครัว สร้างชาน สร้างส้วม ซึ่งถือว่าเป็นเวียกงานต่ำต้อยดั่งเลกน้อย ร่อนร่าย ต้องทำ เลกน้อย ร่อนร่าย จะถูกสังคมมองว่าเป็น "ข้าไพร่" เพราะเป็นข้าหอข้าเรือนมาก่อนหรือเป็นชาวพเนจรเร่ร่อน ส่วนลูกหลานท้าวพญานั้นเป็นไพร่เมืองหรือชาวนาฐานะเพิเศษ คือ นอกจากมิใช่ "ข้าไพร่" ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปรับใช้เจ้านายพ่อล่ามเหมือนไพร่คนเรือนเจ้า ชาวหนุ่มวัยรุ่นลูกหลานท้าวพญาเรียกชื่อ อ้ายวงศ์ได้ เช่นเดียวกับครอบครัวท้าวขุนเวียงผาคราว ความสัมพันธ์ด้านการแต่งงาน สะท้อนให้เห็นฐานะสูงต่ำ ลดหลั่นของลูกหลานท้าวพญาและไพร่อื่น ๆ คือ ผู้ชายลูกหลานท้าวพญาแต่งงานกับ ผู้หญิงไตเมืองและไพร่อื่น ๆ ได้ แต่ผู้ชายไพร่อื่น ๆ แต่งงานกับผู้หญิงลูกหลานท้าวพญาไม่ได้ ผู้ชายไทเมืองแต่งงานกับผู้หญิงเลกน้อยและร่อนร่ายได้ แต่ผู้ชายเลกน้อยและร่อนร่ายแต่งงานกับสตรีไทเมืองไม่ได้ ส่วนเลกน้อย ร่อนร่าย (หรือคนเรือนเจ้า) ซึ่งกันและกันแต่งงานกันได้โดยเสรี

[1] หม่าจุ้งตานและหวงเจียนซึ่ฯ. 1954. "การสำรวจฐานันดรลูกหลานท้าวพญา". กสปต. เล่มที่ 4 (1983). อ้างแล้ว : หน้า 167.

ตารางการถือครองนาและการให้เช่าและเช่านาของไพร่เชียงรุ่ง[1]

รายการ/ไพร่	ไต เมือง	เลกน้อย	ร่อนร่าย	ลูกหลาน ท้าว พญา	รวม
จำนวนหมู่บ้าน	17	42	16	6	81
จำนวนครอบครัว	777	1,398	403	96	2,674
จำนวนประชากร	4,066	7,084	1,921	486	13,557
%ของจำนวนไพร่ทั้งหมด	29.9%	52.2%	14.1%	3.5%	100%
	28,984	9,116	276	-	38,376
	5,424	-	-	-	5,424
	4,120	2,736	216	504	7,576
	38,528	11,852	492	504	51,376
	74.4%	24.2%	4.7%	8.5%	53.96%
	120	5,572	1,816	672	8,180
	-	1,440	8	320	1,768
	10,596	27,876	7,944	4,196	51,612
	2,528	2,204	-	184	4,916
	13,244	37,092	9,768	5,372	65,476
	25.5%	75.7%	95.2%	91.4%	56.03%
	38,528	11,852	492	504	51.03%
	13,244	37,092	9,768	5,372	65,476
	51,772	48,944	10,260	5,872	116,852
	44.3%	41.88%	8.78%	5.02%	100%
	66.6 นา	35 นา	25.5 นา	67 นา	43.7 นา
	62 เรือน	116 เรือน	79 เรือน	13 เรือน	270 เรือน
	11 หมู่บ้าน	ไม่ทราบ	-	2 หมู่บ้าน	
	12,936	2,680	-	415	
	25.5%	4.53%	-	7%	
	เล็กน้อย 20 หมู่บ้าน ร่อนร่าย 3 หมู่บ้าน	เล็กน้อยด้วยกัน	-	ลูกหลาน ท้าวพญา ด้วยกัน	
	-	24 หมู่บ้าน	13 หมู่บ้าน	3 หมู่บ้าน	
	-	9,240	3,295	415	
	-	13.9%	20%	7%	

[1] หม่าข่าวและเมี่ยวหลวนเหอฯ. 1955. อ้างแล้ว : หน้า 124-126. "การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงรุ่ง (1955)". กสปพ. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว :124-126.

ตารางภาระเวียก "การเมือง" "การเจ้านาย" และการออกเสียอื่นๆ ของไพร่*

เวียกการ / ไพร่	หมู่บ้าน และ ครัวเรือน	สัดส่วน นาบ้าน นาเจ้านาย	ทำนาตกถวาย และการเสียข้าวบาทนา (ข้าวเปลือก : หาบ)	เวียก "การบ้าน"	เวียก "การเมือง"	ออก "เงินหัวเรือน"	เวียก "การเจ้านาย"	เป็น"คนขอด" อารักขา ราชสำนัก
ไท เมือง	17 หมู่บ้าน 777 ครัวเรือน	นาบ้าน นาคระกูล } 74.4% นาส่วนตัว นาหลวงเจ้า นาตกถวาย นาพ่อล่าม } 25.5% นาท้าวขุน	ทำนาตกถวายประมาณ 1,000 นา ทำนาหลวงเจ้านาพ่อล่าม 10,716 นา ออกเสียข้าวบาทนา 2,740 หาบ	ซ่อมเหมืองฝาย บูรณะทางเดิน ล้อมรั้วหมู่บ้าน ซ่อมแซมวัด ลงแขก แปลงเรือน บวงสรวง พระเสื้อบ้าน ค้ำช่วยเพื่อนบ้านเมื่อมีงานบวช แต่งงาน จนกระทั่งงานศพ	ก่อสร้างและบูรณะถนน เหมืองฝาย สะพาน เป็นลูกหาบ ขุนหาญขามศึก บวงสรวง เช่น ไหว้พระเสื้อเมือง ในอดีตออกเสีย "เงินแส่นหล่าง" เรือนละ 0.1 ตำลึง หลังค.ศ. 1913 เปลี่ยนเป็นออกเงินหัวเรือน	ออกในจำนวน 289 "หัวเรือน" เป็น 37% ของ 777 ครัวเรือน ถัวเฉลี่ย 1 ครัวเรือน รับภาระ 0.37 "หัวเรือน"	บางหมู่บ้านทำระนาดและเป่าปี่ แปลงชาน สร้างห้องน้ำ หมู่บ้าน ส่วนใหญ่ไม่ต้องรับภาระการเจ้านาย บางหมู่บ้านทำระนาดและเป่าปี่แปลงชาน สร้างห้องน้ำ แต่หมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่ต้องรับภาระ...การเจ้านาย	ไม่ต้องรับภาระ

*ปรับปรุงจาก หม่าวย่าว และเมี่ยวหลวนเหอฯ . "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงรุ่ง (1955)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว : หน้า 141-146.
หม่าจุ้งตานและหวงเจียนซีฯ . "การสำรวจฐานันดรลูกหลานท้าวพญา (1954)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว : หน้า 167-170
อ้ายพรหมและคณะ. "การสำรวจฐานันดรไทเมือง (1954)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว · หน้า 174-177.
พ่อแสงและคณะ. "สภาพการรับภาระออกเสียของฐานันดรไทเมือง (1954)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว ฃ หน้า 182-187.
ดาวผิงเฉียงและคณะ. "การสำรวจฐานันดรเลกน้อย (1954)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว : หน้า 189-191.
ดาวกังซิงและคณะ. "การสำรวจฐานันดรร้อนร่าย (1954)". กสปท. เล่มที่ 4. 1983. อ้างแล้ว : หน้า 192-197.

ไพร่ \ เวียกการ		หมู่บ้าน และ ครัวเรือน	สัดส่วน นาบ้าน นาเจ้านาย	ทำนาตกถวาย และการเสียข้าวบาทนา (ข้าวเปลือกกะหาบ)	เวียก "การบ้าน"	เวียก "การเมือง"	ออก "เงินหัวเรือน"	เวียก "การเจ้านาย"	เป็นคนขอคอารักขา ราชสำนัก
คน เรือน เจ้า	เลก น้อย	42 หมู่บ้าน	นาบ้าน, นาส่วนตัว 24.2% นาหลวงเจ้า, นาตกถวาย, นาพ่อล่าม, นาท้าวขุน 75. 7%	ทำนาตกถวาย 1,440 นา ทำนาหลวงเจ้า นาพ่อล่าม 33,448 นา ออกเสียข้าวบาทนา 6,454	เหมือนกันกับไทเมือง	ก่อนค.ศ. 1913 ที่ทางการจีนมาตั้งอำนาจรัฐซ้อนคนเรือนเจ้า ทั้งเลกน้อยและร่อนร่ายไม่รับภาระการเมือง แต่หลัง 1913 ภาระเวียกการเมืองหนักขึ้นเหนือสนามเลยให้คนเรือนเจ้ารับภาระเวียกการเมืองบ้าง แต่ก็ยังเบาน้อยกว่าไทเมือง	ออกในจำนวน 667 "หัวเรือน" เป็น 47% ของ 1,398 ครัวเรือน ถัวเฉลี่ย 1 ครัวเรือนรับภาระ 0.47 "หัวเรือน"	มี 38 หมู่บ้าน รับภาระรับใช้เจ้าแผ่นดิน และ 24 หมู่บ้านรับภาระรับใช้ท้าวขุนที่เป็นพ่อล่าม งานรับใช้มีตั้งแต่การครัว การในหอวัง ในเรือนจนกระทั่งเลี้ยงม้า วัว ควาย ถวายผลผลิตการเกษตรและหัตถ-กรรม	ไม่ต้องรับภาระ

ไพร่ \ เวียกการ		หมู่บ้าน และ ครัวเรือน	สัดส่วน นาบ้าน นาเจ้านาย	ทำนาตกถวาย และการเสียข้าวบาทนา (ข้าวเปลือก : หาบ)	เวียก "การบ้าน"	เวียก "การเมือง"	ออก "เงินหัวเรือน"	เวียก "การเจ้านาย"	เป็น "คนขอค" อารักขา ราชสำนัก
คน เรือน เจ้า	ร่อน ร่าย	16 หมู่บ้าน 403 ครัวเรือน	นาหมู่บ้าน, นาส่วนตัว 4.7% นาหลวงเจ้า, นาตกถวาย, นาพ่อล่าม 95. 2%	ทำนาตกถวาย 1,454 นา ทำนาหลวงเจ้า นาพ่อล่าม 9,660 นา ออกเสียข้าวบาทนา 2,972 หาบ	เหมือนกันกับไทเมือง	เหมือนเลกน้อย	ออกในจำนวน 105 ครัวเรือน เป็น 25.9% ของ 403 ครัวเรือน ถัวเฉลี่ย 1 ครัวเรือน รับภาระ 0.30 "หัวเรือน"	เรียกรับใช้เจ้าแผ่นดิน : ตำข้าว ทำครัว จักตอก จักสาน เลี้ยงมา เลี้ยงวัว แปลงชาน สร้างห้องน้ำ เวียกรับใช้พ่อล่ามมี : ตำข้าว ปั่นฝ้าย จักตอก จักสาน สะพายข่าม สะพายคาบ หาบข้าวของ ดูแลเหมืองฝายฯ คล้ายๆ กันกับเวียกเลกน้อย	ไม่ต้องรับภาระ

รายการ	หมู่บ้าน และ ครัวเรือน	สัดส่วน นาบ้าน นาเจ้านาย	ทำนาตกถวาย และการเสียข้าวบาทนา (ข้าวเปลือก : หาบ)	เวียก "การบ้าน"	เวียก "การเมือง"	ออก "เงินหัวเรือน"	เวียก "การเจ้านาย"	เป็น "คนขอค" อารักขา ราชสำนัก
ลูก หลาน ท้าว พญา	6 หมู่บ้าน 98 ครัว เรือน	นาส่วนตัว 85% นาหลวงเจ้า, นาตกถวาย, นาพ่อล่าม, นาท้าวขุน 91.4%	ทำนาตกถวาย 320 นา ทำนาหลวงเจ้า นาพ่อล่าม 4,868 นา ข้าวบาทนา 1,384 หาบ	เหมือน ไทเมือง	ไม่ต้องรับภาระ	ออกในจำนวน 33 หัวเรือน เป็น 34.3% ของ 96 ครัว เรือน ถัวเฉลี่ย 1 ครัว เรือน รับภาระ 0.34 "หัวเรือน"	ไม่ต้องรับภาระ	ชายฉกรรจ์เข้าเวร เป็นคนขอค ถัวเฉลี่ยครัวเรือนละ 75 วันต่อ 1 ปี

ปล. ทำนาตกถวาย คือ ถูกเกณฑ์แรงงานลงแขกทำนาให้เจ้าแผ่นดิน

"เงินหัวเรือน" ในอัตรา "หัวเรือน" ละ 2 ถึง 3 เหรียญเงินยูนนาน เก็บปีละครั้ง เริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 1913 หลังจีนตั้งอำนาจรัฐซ้อน 60% ให้ฝ่ายจีน 40% ให้ฝ่ายเจ้านายไท

ไตเมืองเป็นไพร่เมืองหลักที่ค้ำจุนสังคมและบ้านเมือง

จากการจำแนกประเภทของไพร่ เราทราบว่าไพร่หลักหรือไพร่สำคัญที่มีฐานะสังคมสูง คือ ไตเมืองซึ่งได้รับพระราชทานนาบ้านเป็นหลัก (ถึงแม้ว่าจะมีนาเจ้านายบ้างก็ตาม) นาบ้านหรือนาหมู่บ้าน เป็นระบบถือครองที่ดิน (นา) ที่เก่าแก่ของชาวลื้อ ซึ่งอาจจะมีความเป็นมาตั้งชุมชนเกษตรกรรมยุค ดึกดำบรรพ์ของคนไท พ่อบ้านหรือนายบ้านจะจัดสรรแบ่งปันนาบ้านให้ทุก ๆ ครอบครัวในหมู่บ้านค่อนข้างจะยุติธรรม โดยถือเอาจำนวนแรงงานชายฉกรรจ์ของแต่ละครอบครัวเป็นเกณฑ์ เพราะถือหลักว่าชายฉกรรจ์ 2 คนสามารถออกแรงงานเฮ็ดเวียกได้มากกว่า 1 คน จึงพึงควรแบ่งนาปันส่วนให้มากกว่า ครอบครัวที่มีชายฉกรรจ์ 1 คน ด้วยเหตุนี้นาบ้านยังถูกเรียกเป็น "นาทั้งหลาย" แต่นาปันส่วนหรือนาจัดสรรเหล่านี้ซื้อขายสืบทอดไม่ได้ และต้องปรับเปลี่ยนตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของแรงงานแต่ละครอบครัวกับทั้งยังต้องพิจารณาว่ามีคนตั้งเรือนใหม่ หรือมีคนวัยชราทำไม่ไหวเอานาส่งคืนหมู่บ้านหรือไม่

ไตเมืองที่ได้รับส่วนแบ่งทำนาบ้าน ต้องรับภาระออกแรงงานตามพันธะ "เฮ็ดนาพาเวียก" คือ "เฮ็ด (ทำ) นา (บ้าน) ต้อง (แบก) พาเวียก (งาน)" ซึ่งหมายความว่า ภายใต้ระบอบแบบนาทั้งมวลเป็น กรรมสิทธิ์ของเจ้าแผ่นดิน เมื่อราชสำนักพระราชทานนาให้ทำนาหรือกินนา ก็ต้องมีพันธะแบกรับภาระออกแรงงาน ชาวลื้อเรียกหลัก "เฮ็ดนาพาเวียก" หรือ "มีนาพาหาบ" ที่มีข้อผูกมัดว่า "ถูกทาม" "ทาม" คือ "เชือกทาม" ที่ใช้เป็นสายรัดผูกมักคอวัวควายกับแอกในเวลาทามเกวียน[1] เลยเรียกนาบ้านที่มีพันธะเป็น "นาทาม" หรือ "นาถูกทาม" ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบว่า พันธะหรือข้อผูกมัดแบกรับเวียกงานก็เสมือนหนึ่งเป็นแอกวัวควายที่ทามเกวียนนั่นเอง

ภาระเวียกงานหลักของไตเมือง คือ เวียก "การเมือง" การเมืองในกรณีนี้ หมายถึงเวียกการของบ้านเมืองหรือเวียกการของหัวเมือง ซึ่งมีเนื้อหารวมทั้งการก่อสร้างสาธารณูปโภค เช่น เหมือง ฝาย หนทาง สะพาน ออกเสียเงินหัวเรือน บวงสรวงพระเสื้อเมืองและเป็นลูกหาบ-ทหารยามสงคราม ภาระเวียกงานดังกล่าวเป็นหน้าที่ขั้นพื้นฐานอันพึงปฏิบัติของคนทั่ว ๆ ไปในฐานะเป็นไพร่เมืองหรือพลเมือง และภาระการเกณฑ์แรงงานและออกเสียดังกล่าว ก็ไม่หนักหนาสาหัสเหมือนสังคมศักดินาอื่น ๆ ที่พัฒนาเต็มตัวแล้ว

การที่ไพร่ "ไตเมือง" หรือ "ไตพื้นเมือง" เชียงรุ่งมีนาบ้านทำกินอย่างทั่วหน้า ภาระหน้าที่เฮ็ดเวียกหรือออกเสียไม่หนักหนานัก แสดงว่าไตเมืองเป็นไพร่หลักหรือไพร่เมืองหลักที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองเชียงรุ่ง (เมื่อพญาเจื๋องก่อตั้งอาณาจักรเมืองลื้อ) และเป็นแกนกลางหรือเสาหลักในการค้ำจุนการคงอยู่ของสังคมไพร่อาณาจักรเชียงรุ่ง สันนิษฐานว่าระยะเริ่มแรก

---

[1] ปรีชา พิณทอง 2532. สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม : หน้า 406.

ในยุคสร้างบ้านแปลงเมืองนั้น ไพร่ไตเมืองในระบบนาบ้าน คงจะเป็นไพร่ฟ้าหน้าใสมีชีวิตแบบเศรษฐกิจยังชีพด้วยธรรมชาติอย่างสันติสุขเหมือนชาวไทกรุงสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามกำแหงเพราะอยู่ในสภาะ "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว" เช่นเดียวกัน โดยที่ชาวลื้อก็มีสำนวนโบราณว่า "มีน้ำก็มีปลา มีนาก็มีข้าว" และ "มีข้าวในนา มีปลา ในน้ำ" [1]

คนเรือนเจ้าเป็นข้าไพร่ที่รับใช้เจ้านายเป็นหลัก

ไพร่เลกน้อยและไพร่ร่อนร่าย เรียกรวมกันว่า "คนเรือนเจ้า" เพราะไพร่ทั้งสองประเภทนับเป็นข้าไพร่ของเจ้านาย เลกน้อยเป็นไพร่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าหลวงปราสาทที่มีตำแหน่งเป็นเสนาบดีกรมวัง มีพื้นเพมาจากเป็นข้าหอคนเรือน คือ เป็นข้าหอราชสำนัก เป็นข้าเรือนท้าวขุนพ่อล่าม เล่ากันว่า เดิมทีเจ้านายส่งข้าหอคนเรือนไปทำนาหลวงเจ้านาพ่อล่าม ทีแรกก็ตั้งกว้านนาเถียงนาอยู่ชั่วคราว ต่อมานานเข้าจึงได้พัฒนาเป็นหมู่บ้านเล็กน้อย ส่วนร่อนร่ายมีพื้นเพมาจากผู้จรจัดเร่ร่อนหรือชาวอพยพจากต่างถิ่นต่างเมืองที่หนีร้อนมาถึงพระบรมโพธิสมภารเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง ดังนั้น ร่อนร่ายยังถูกเรียกว่าเป็นข้าเจ้า ราชสำนักกำหนดให้เล็กน้อนและร่อนร่ายทำนาหลวงเจ้าและนาพ่อล่ามเป็นหลัก เล็กน้อยมีนาบ้านจำนวนน้อยแต่ก็มากกว่าร่อนร่าย

การที่ไตเมืองทำนาบ้านเป็นหลัก แต่คนเรือนเจ้าทำนาเจ้านายเป็นหลัก สาเหตุสำคัญมิใช่เพราะไตเมืองตั้งหลักแหล่งก่อนและได้จับจองนาบ้านหมดหรือเกือบหมดแล้ว หากเป็นเพราะไทเมืองกับคนเรือนเจ้ามีคุณวุฒิและภาระหน้าที่ ซึ่งก็คือ ฐานันดรแตกต่างกัน คือ ไทเมืองเป็นไพร่เมือง (พลเมือง) หลักในการค้ำจุนบ้านเมืองดังได้กล่าวมาแล้ว ส่วนคนเรือนเจ้าเป็นข้าไพร่ (ขี้ข้า) ที่มีหน้าที่รับใช้เจ้านายเป็นหลัก ถ้าหากว่าให้คนเรือนเจ้าทำนาบ้านและมีภาระหนักที่เฮ็ดเวียกการเมืองเป็นหลักเหมือนไตเมือง แล้วจะมีใครหรือไพร่จำนวนไหนมาทำนาหลวงเจ้าและนาพ่อล่าม และจะใครรับภาระหน้าที่เฮ็ดเวียกการเจ้านายเล่า ฉะนั้นสาเหตุที่คนเรือนเจ้าทำนาหลวงเจ้า นาพ่อล่าม ไม่เพียงแต่เนื่องมาจากเป็นความประสงค์ต้องการของสังคมและบ้านเมืองแล้ว ยังมีความเหมาะสมเพราะมีชาติวุฒิเป็นข้หอข้าเรือนหรือลูกน้อง เจ้านายมาก่อน

เวียกการเจ้านายหรือการเจ้าการนาย คือ การทำงานชนิดต่าง ๆ เพื่อรับใช้เจ้าแผ่นดินเจ้าเมืองหรือท้าวขุนพ่อล่าม เวียกรับใช้มีตั้งแต่หาบน้ำ หาผืน ตำข้าว หาผัก เคี่ยวเกลือ อีดอ้อย หุงข้าวผัดผัก ทำข้าวแช่จัดหมู่ข้าว (ขันโตก) ปั่นฝ้าย ทอผ้า ปั่นไส้ตะเกียง จุดตะเกียง ฟั่นเชือก จักตอก สานบุง สานส่า แปงชาน สร้างห้องน้ำ สะพายย่าม สะพายของ หาบข้าวของ เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย ฯลฯ จากการสำรวจของทางการจีน ปี ค.ศ. 1954 ระบุว่า ในเล็กน้อย 42 หมู่บ้าน มี 38 หมู่บ้านรับใช้ราชสำนัก

---

[1] หลินชวนและดาวเหวินซย้อะ. 1984. อ้างแล้ว ; หน้า 143-144.

มี 24 หมู่บ้าน รับใช้ท้าวขุนมาตย์ พ่อล่าม [1] ส่วนร่อนร่ายที่มีประชากรเพียง 16 หมู่บ้าน มีเวียกงานรับใช้ราชสำนัก 19 รายการ เวียกงานรับใช้พ่อล่าม 13 รายการ [2]

การที่ราชสำนักและพ่อล่ามท้าวขุนในนามสังคตมและบ้านเมือง ต้องการให้คนเรือนสำหรับ ภาระหน้าที่เอ็ดเวียกการเจ้านายดังกล่าวก็มีสาเหตุมาจากเศรษฐกิจสังคมไพร่ของเชียงรุ่งเป็นเศรษฐกิจธรรมชาติแบบยังชีพด้วยตนเอง กสิกรรมเป็นส่วนสำคัญที่สุดของเศรษฐกิจ หัตถกรรมและการค้ายังมิได้แยกออกจาก กสิกรรม ช่างเหล็ก และช่างเงิน ยังต้องทำการเกษตร นายฮ้อย พ่อค้าวัวต่างออกเดินทางค้าขายยามว่างหลังเก็บเกี่ยวและก่อนดำนา อุตสาหกรรมยังไม่ทันกำหนด การรับซื้อใบชาและกองคาราวานม้า ส่วนใหญ่อยู่ในเมือพ่อค้าฮ่อชาวจีน ภายใต้สภาพเศรษฐกิจแบบนี้ รายได้หลักของราชสำนักและ พ่อล่าม ท้าวขุนอำมาตย์คือ ข้าวเปลือก ของป่า และเนื้อหมู เนื้อวัว ที่พ่อค้าขายเนื้อถวายให้ตามตลาดนักทุก 5 วัน ก่อน ค.ศ. 1913 ที่ทางการจีนเข้าไปตั้งอำนาจรัฐซ้อนเหนือสนามเชียงรุ่งเก็บ “เงินแสนหล่าง” (เงินถวายบรรณาการต่อฮ่องเต้) จากไทเมือง เรือนละ 0.1 ตำลึง ทุก 3 ปี เงินนี้ส่วนใหญ่ต้องส่งให้จีน [3] หลัง ค.ศ. 1913 เปลี่ยนเป็นเก็บเงิน หัวเรือนในลักษณะคล้ายภาษีจากไพร่ ทั้งไตเมืองและคนเรือนเจ้าในอัตราหัวเรือนละ 2 เหรียญ ถึง 3 เหรียญเงินยูนนานต่อปี[4] เงินหัวเรือนนี้ฝ่ายจีนได้ 60 % อีก 40 % ฝ่ายไทกันเอาไว้ แล้วแบ่งให้เจ้าแผ่นดิน 12 % ให้เหนือสนาม 8 % ใช้สำหรับค่าบริหารท้องถิ่น 12 %[5] ตัวเลขจากการวิเคราะห์ปรากฏว่า ในปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) เจ้าแผ่นดินจะมีรายได้จากเงินหัวเรือนประมาณ 1,300 ถึง 2,000 เหรียญเงินยูนนาน เหนือสนามจะมีรายได้จากเงินหัวเรือนประมาณ 800 ถึง 1,300 เงินยูนนาน [6] (2 เหรียญเงินยูนนาน เทียบเท่า 1 เหรียญ อินโดจีนฝรั่งเศส) รายได้เงินหัวเรือนดังกล่าว นับว่าน้อยมากสำหรับเป็นภาษีหัวเรือนของระดังอาณาจักร จึงเป็นที่ประเมินได้ว่ากำลังทรัพย์ กำลังซื้อ ของราชสำนักและพ่อล่ามด้อยมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีความต้องการให้ไพร่คนเรือนเจ้าสนองรับใช้การเจ้านายที่ไม่ต้องจ่ายเงิน การรับใช้บริการของข้าไพร่สามารถอำนวยความ สะดวกด้านปัจจัย 4 หรือชีวิตความเป็นอยู่ขึ้นพื้นฐานของเจ้านายได้อย่างดี

---

[1] หลินซวนและดาวเหวินชยื้อะ. 1984. อ้างแล้ว : หน้า 191.

[2] ดาวผิงเฉียงฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 191.

[3] ดาวกัวซิงฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 197.

[4] พ่อแสงฯ. 1954. อ้างแล้ว : หน้า 182.

[5] ดาวซยื้อะซิงฯ. 1988. อ้างแล้ว : หน้า 190.
หลิวแจอะ. 1951. อ้างแล้ว : หน้า 6.

[6] ดาวซยื้อะซิงฯ. 1988. อ้างแล้ว : หน้า 190.

ข้าม่อนชาวดอย

เป็นที่ทราบกันว่าอาณาจักรเชียงรุ่งแบ่งเป็น 30 กว่าหัวเมือง แต่ละหัวเมืองตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มลักษณะแอ่งกะทะที่มีภูเขาล้อมรอบ ภูเขาใหญ่น้อยเหล่านี้สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,500 ถึง 2,000 เมตร บนเขตภูเขาเหล่านี้มีชาวเขาเผ่าต่าง ๆ อาศัยอยู่ ตัวเลขสถิติปี ค.ศ.1923-33 คือกลุ่มมอญเขมร 13,693 คน อีก้อ 13,010 คน มูเซอ 4,548 คน โลโล 2,829 คน ยิวเลือะ 2,336 คน ย้าว 1,788 คน แม้ว 571 คน ซู่ชง (ข่าตองเหลือง) 148 คน รวม 38,923 คน[1] ใน 30 กว่าหัวเมืองจะมีชาวเขาไม่ว่ามากหรือน้อยอาศัยบนภูเขาทุกหัวเมือง เผ่าปะลังส่วนใหญ่จะตั้งหมู่บ้านเรียงรายแถบชายแดนตั้งแต่เขตภูเขาของเมืองลวง เมืองหุนถึงเมืองแจ้ อีก้อจะกระจายอยู่บนเขาเกือบทุกหัวเมือง แต่ส่วนใหญ่จะอยู่เขตภูเขาเมืองแจ้ เมืองฮาย เมืองลวง เมืองหุนและเมืองเชียงฮา เผ่ามูเซอจะอยู่เขตเมืองแจ้ เมืองฮายเป็นสำคัญ เผ่าโลโลก็จะกระจายในหัวเมืองส่วนใหญ่ของสิบสองปันนา เผ่ายิวเลือะอยู่บนเขาทางใต้ของเมืองยาง เผ่าย้าวอยู่เขต ภูเขา เมืองอีงู ส่วนเผ่าซู่ชงที่ถูกเรียกว่า ข้าตองเหลืองนั้นอยู่บนเขาของเมืองพง แต่ข้าตองเหลืองกลุ่มนี้พูดภาษามูเซอไม่พูดภาษาตระกูลมอญ เขมรเหมือนมาบรีจังหวัดน่าน

ตำนานและคำบอกเล่าแสดงว่า เผ่าปะลังที่ตำนานเรียกว่า "ข้าสี่แสนหมอนม้า" เป็นเจ้าถิ่นที่ตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ที่สิบสองปันนามาก่อน และชาวลื้อเป็นผู้อพยพมาบีบบังคับให้เผ่าปะลังเสียที่ราบให้คนไท โดยมีการแบ่งเขตแดนตามหลักเกณฑ์ที่ว่า "ทุ่งที่น้ำท่วมถึงเป็นของไท เถื่อนที่ไฟป่าลามถึงเป็นของข้า"[2]

ในคติชาวลื้อ ถือว่าคนไทเป็นฝ่ายปกครอง และชาวเขาไม่ว่าเผ่าอะไรเป็นขี้ข้าที่ถูกปกครอง ภาษาชาวลื้อเรียกภูเขาเป็นม่อนหรือภูดอย เลยเรียกเผ่าปะลังตระกูลมอญเขมรเป็นข้าม่อน เรียกชาวเขาอื่นเป็นข้าเช่นกัน โดยเอาชื่อเผ่าตามหลัง เช่น ข้าก้อ ข้ามูเซอ ข้าเลือะ ฯลฯ

เมื่อ ค.ศ.1570 ท้าวอินทร์เมือง เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง รัชกาลที่ 21 ได้จัดสรรบรรดาหัวเมืองของอาณาจักรเชียงรุ่งเป็น 12 กลุ่ม โดยเรียกรวมกันว่า 12 ปันนา เพื่อสะดวกในการเก็บเกณฑ์เครื่องบรรณาการจากหัวเมืองต่าง ๆ พร้อมกันนั้นก็จัดสรรบรรดาเขตภูเขาต่าง ๆ เป็น 12 กลุ่มเช่นกัน โดยเรียกว่า 12 แคว้น หรือ 12 หัวแคว้น ดังต่อไปนี้

แคว้นขวัญ แคว้นคำดี แคว้นหลอด แคว้นผามาง แคว้นสีสาด แคว้นเฮือฮาน แคว้น ฟูลาย แคว้นม๊อะ แคว้นไล แคว้นก่าย แคว้นหนอง แคว้นลาด[3]

---

[1] การสำรวจรวมสภาพสังคมชนชาติไตสิบสองปันนา. อ้างแล้ว : ตารางสถิติประชากรชนชาติต่าง ๆ ในสิบสองปันนา, 1953.

[2] กสป.พ. เล่มที่ 9. อ้างแล้ว ; หน้า 75.

[3] กสป.พ. เล่มที่ 2. อ้างแล้ว หน้า 112.

กสป.พ. เล่มที่ 3. 1983. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 10.

แต่ละหัวแคว้นมีการตั้งเจ้าแคว้นดำเนินการปกครอง ตามทั่วไปเจ้าแคว้นจะเป็นชาวเขาหัวหน้าเผ่าเผ่านั้น แต่เมื่อ 200 ปีก่อนนี้ เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งได้แต่งตั้งให้เจ้ามหาชัยของเมืองยางรั้งตำแหน่งเป็นเจ้าแคว้นของเผ่าข้าเลือะ (เขตยิวเลือะปัจจุบัน)[1] ระบบเจ้าแคว้นได้ดำรงอยู่จนถึงเปลี่ยนแปลงการ ปกครองเจ้าแคว้นเผ่าปะลัง บ้านปัง ยังมีชีวิตอยู่ถึงทศวรรษที่ ๖๐ แต่เจ้าแคว้นมีฐานะและบทบาทต่ำกว่าเจ้าเมืองมาก เพราะราชสำนักเชียงรุ่งถือว่าชาวเขาเป็นข้าม่อนเป็นขี้ข้า และได้แต่งตั้งท้าวขุนเหนือสนามเชียงรุ่งและท้าวขุนเหนือกว้านหัวเมืองต่าง ๆ จนกระทั่งตัวเจ้าเมืองเองเป็นพ่อล่ามแคว้น ทำหน้าที่เป็นคนกลาง ซึ่งด้านหนึ่งเป็นผู้ต่างพระเนตรพระกรรณของราชสำนักในการควบคุมหัวแคว้น อีกด้านหนึ่งเป็นตัวแทนเพื่อรักษาผลประโยชน์ของหัวแคว้น และเจ้าแคว้นในการพิจารณาราชการของเหนือสนามหรือหัวแคว้น เช่น เจ้าหลวงขันคำเหนือสนามในได้ดำรงตำแหน่งเป็นพ่อล่ามดูแลเผ่าอีก้อสาขาจิ้จ่อทั่วสิบสอง ปันนา[2] เมืองลวงที่มีเขตภูเขามาก เจ้าเมืองเป็นผู้ดำรงตำแหน่งพ่อล่ามแคว้นด้วยตนเอง[3]

ระบบ 12 หัวแคว้นหรือ 12 แคว้น คงจะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จหรือมีบทบาทสำคัญ เท่าไรนักเพราะต่อ ๆ มาถึงศตวรรษที่ 20 เรื่อง 12 หัวแคว้นก็สงบไป จนกระทั่งในปัจจุบันท้าวขุนเหนือสนามเชียงรุ่งที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ทราบว่า 12 หัวแคว้นดังที่มีชื่ออยู่นั้นตั้งอยู่ที่หมู่บ้านอะไรของภูเขาแถบอะไร แต่ว่าแคว้นตงหย่าง แคว้นน้ำหน่อ แคว้นสาดใหม่ แคว้นผาไฮของเชียงรุ่ง แคว้นส่อหงของเมืองฮาย แคว้นน้ำหลวงของเมืองแจ้ ที่ทราบกันดีกลับไม่ได้อยู่ในรายชื่อ 12 หัวแคว้นในอดีต[4] และบาง หัวแคว้นได้ยกให้กับหอคำเมืองอื่น มิได้อยู่ในเขตสิบสองปันนาแล้ว เช่น แคว้นหลอดถิ่นฐานเผ่ามูเซอ อยู่บนเขาฟากตะวันตกแม่น้ำโขงด้านเหนือ เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งได้ยกเป็นรางวัลให้เจ้าฟ้าเมืองแลมด้วย สาเหตุที่หอคำเมืองแลมสนับสนุนการทำสงครามกับหลวงพระบางของเชียงรุ่ง[5]

ในระยะหลัง ๆ เหนือสนามเชียงรุ่งให้ความสำคัญต่อหัวหน้าเผ่าข้าม่อนและชาวดอยเผ่าอีก้อเป็นพิเศษ โดยได้แต่งตั้งพญาจ่องคำ ข้าม่อนเผ่าปะลังตระกูลมอญเขมร 3 คน พญาจ่องคำชาวเขาเผ่าอีก้อ 1 คน "จ่องคำ" คือ ฉัตรทองคำ พญาจ่องคำ คือ พระยาที่มีอภิสิทธิ์กางฉัตรทองคำเปรียบเสมือนพระยาพานทอง ตามปกติคนธรรมดาขี่ม้าไปเวียงผาครางที่ตั้งราชสำนักและเหนือสนามเชียงรุ่งต้องลงม้าที่ตีนดอยก่อนเข้าเวียง แต่บรรดาพญาจ่องคำ ข้าม่อนดอยสามารถขี่ม้าเข้าเวียงผาครางได้ พญาจ่องคำ ข้าม่อนเผ่าปะลัง 3 คน คือ พญาจ่องคำบ้านจ่างจาดบนเขาของเมืองหุน พญาจ่องคำ

---

[1] กสป.พ. เล่มที่ 4. อ้างแล้ว : หน้า 147.

[2] กสป.พ. เล่มที่ 9. อ้างแล้ว : หน้า 81.

[3] กสป.พ. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว : หน้า 69.

[4] กสป.พ. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว : หน้า 10-11.

[5] "ประวัติเจ้าถิ่นเมืองแลม". การสำรวจสภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไทเขตซือเหมา-ยี่ซี-หงเหอ, คุนหมิง . สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน. 1984 หน้า 1.

บ้านใหม่ต่อย และพญาจ่องคำบ้านสิติงบนเขาของเมืองแจ้ พญาจ่องคำผ่าอีก้อ คือ พญาจ่องคำบ้านก้อน้ำหลวงที่เป็นหัวหน้า

ผ่าใหญ่ที่สุดของชาวเขาผ่าอีก้อ[1] บ้านจ่างจาด บ้านใหม่ต่อยและบ้านสิติง เป็นศูนย์กลางของข้าม่อนแถบชายแดนติดกับเชียงตุง ทางเชียงตุงก็มีข้าม่อนเผ่าเดียวกัน ตั้งหลักแหล่งอยู่บนเขาที่เรียกว่า ม่อนสามท้าว (คือข้าม่อนที่ขึ้นกับท้าวเชียงตุงหรือเชียงแข็ง ท้าวเชียงรุ่งและท้าวเมืองแลม สามฝั่งฟ้า) ที่พงศาวดารโยนกและเชียงตุง เชียงใหม่ เรียกว่า ข้าละว้า ข้าม่อนเหล่านี้นับถือพุทธศาสนาเถรวาท สรุปแล้วข้าม่อนเผ่า ปะลังตระกูลมอญเขมรเป็นชาวดอยที่สำคัญ และชาวดอยอีก้อเป็นกลุ่มชนบนเขาที่มีจำนวนมากที่สุด และกระจายอยู่ในอาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล ฉะนั้น พญาจ่องคำทั้งสี่คนดังกล่าว จึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญต่อเสถียรภาพของอาณาจักรเชียงรุ่งเป็นอย่างยิ่ง

ข้าม่อนชาวดอยมีอาชีพเป็นชาวไร่ทำไร่เลื่อนลอยแบบฟันป่าเผาเถื่อนแล้วอาศัยเถ้าถ่านเป็นปุ๋ยปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดและถั่วงาแดง ฯลฯ วิธีการผลิตและวิถีชีวิตล้าสมัยด้อยพัฒนา แต่ถึงกระนั้น ข้าม่อนชาวดอยก็ต้องร่วมออกเสียถูกเก็บเกณฑ์ภาษีและแรงงานเช่นเดียวกับคนไทไพร่เมืองที่ลุ่ม เพราะได้สุมไฟใต้ฟ้าก่ายห้างเหนือดินเช่นเดียวกัน

เอกสาร "จดหมายเหตุเมืองแจ้" ระบุว่า ชาวดอย 19 หมู่บ้านที่ขึ้นกับเมืองแจ้แต่ละปีแต่ละหมู่บ้านต้องถวายสิ่งปลูกฝังและของป่าให้เจ้าเมือง เช่น ฝ้ายดอก 20 หรือ 30 ชั่ง ถั่ว 30 ชั่ง งา 30 ชั่ง แตงกวาและฟักทองอย่างละ 15 ลูก หน่อไม้ 2 - 5 หน่อ ฟืน 2 วา เสื่อไม้ไผ่ 2 ผืน กระบุง 2 คู่ บาง หมู่บ้านยังเพิ่มเติมด้วยขี้ผึ้ง 4 ชั่ง ดักแด้ต่อ 1 รัง และหวด เขียง เชือก จนกระทั่งกระรอก 1 ตัว ลูกเหยี่ยว 1 รัง อีเก้ง 1 ตัว และเงินแต่ละหมู่บ้านระหว่าง 0.2 ตำลึง ถึง 6.4 ตำลึง จะมากหรือน้อยตามขนาดของ หมู่บ้าน [2] "จดหมายเหตุเมืองลวง" ก็ระบุถึงชาวดอย 14 หมู่บ้านที่ขึ้นกับเมืองลวง แต่ละปีแต่ละหมู่บ้านต้องถวายสิ่งปลูกฝังและของป่าให้เจ้าเมืองและพ่อล่าม เช่น ฝ้ายดอก 30 ชั่ง ดักแด้ต่อ 20 ชั่ง งา 10 ชั่ง ขี้ผึ้ง 2-6 ชั่ง และ ใบชา กระบุง งอบ หรือส้มเกลี้ยง 100 ลูก หมวกขม (ผลไม้ป่า) ครึ่งหาบ ฯลฯ[3] นอกจากการออกเสียดังกล่าวแล้ว เจ้าเมืองและพ่อล่ามยังเกณฑ์แรงงานบางหมู่บ้านไปรับใช้ ตำข้าว หาบน้ำและล้อมรั้ว สร้างชาน เป็นต้น

พิจารณาดูการออกเสียตามกำหนดก็ไม่มากนัก แต่ว่าตั้งแต่ ค.ศ.1912 ทางการจีนตั้งอำนาจรัฐซ้ำซ้อน การเก็บภาษีหัวเรือนและเกณฑ์แรงงานมากขึ้น ถึง ค.ศ.1937 ประเทศจีนเกิดสงครามต่อต้านญี่ปุ่น ยังต้องถูกเกณฑ์ทหาร จนได้เกิดจลาจลขึ้น ปลายปี ค.ศ.1941 ทางการจีนได้ออกคำสั่งเกณฑ์ชายฉกรรจ์ชาวดอยข้าเลือะ 800 คน ไปฝึกการทหาร ทั้ง ๆ ที่ประชากรข้าเลือะตอน

---

[1] กสปพ. เล่มที่ 6. อ้างแล้ว : หน้า 57.

[2] กสปพ. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว : หน้า 73-74.

[3] กสปพ. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว : หน้า 68-69.

นั้นมีแค่ประมาณ 4,000 คน คำสั่งนั้นระบุว่า ถ้าไม่ไปฝึกการทหาร คนหนึ่งต้องออกเงิน 50 เหรียญ เป็นการทดแทน และ ได้กำหนดให้ชาวดอยข้าเลือะแต่ละครอบครัวต้องออกข้าวเปลือก 150 ชั่ง ข้าวสาร 10 ชั่ง เป็น "ข้าวสะสมสาธารณะ" สำหรับช่วยสงเคราะห์ให้ชาวบ้านที่ข้าวไม่พอกินกู้ยืม สร้างความไม่พอใจแก่ ชาวข้าเลือะเป็นอย่างมาก จนได้เกิดการต่อต้านด้วยกำลังอาวุธ ทางการจีนร่วมกันกับเหนือสนามเชียงรุ่ง ได้ใช้กองกำลังผสมที่มีทั้งกองพล 96 กองกำลังจีนท้องถิ่นและขุนนาญเหนือสนาม ร่วม 3 พันคน ไป ปราบปรามหลายครั้ง ได้เผาหมู่บ้าน ข้าเลือะ 20 กว่าหมู่บ้าน จับริบ วัว ควาย ชาวบ้าน 3 พันตัว ม้า 2 พันตัว การปราบปรามกินเวลาประมาณ 1 ปี เหตุการณ์จึงสงบลง เมื่อข้าเลือะก่อการต่อต้าน ชาวย้าวและอีก้อส่วนหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียงก็เคยได้ร่วมการต่อต้านระยะหนึ่งและได้ถูกปราบปรามด้วย[1]

สังคมไพร่เป็นระบบเก่าแก่ของคนไทเดิม คนไทไม่ว่าสาขาอะไรต่างก็มีระบบไพร่ทั้งนั้น คนจ้วงที่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติกับคนไทก็มีระบบไพร่ โดยเรียกเป็นภาษาจ้วงและภาษาจีนว่า "ทุ่งติง" และ "เถียนติง" ("ทุ่ง" คือ ทุ่งนา "เถียน" คือ นา "ติง" คือ ชายฉกรรจ์หรือเลก) "ทุ่งติง" คือ เลกทุ่ง "เถียนติง" คือ เลกนา เลกทุ่งหรือเลกนาทำนาจัดสรรของเจ้านายที่ต้องมีพันธะรับใช้ประเภท ต่าง ๆ ตามชื่อนา เช่น นาปลูกผัก นาหาฟืน นาตำข้าว เป็นต้น [2] เลกทุ่งเลกนา เป็นระบบไพร่อย่างไม่ ต้องสงสัย

ระบบไพร่ของคนจ้วงและคนไทสาขาต่าง ๆ ได้พัฒนาผันแปรตามขั้นตอนการพัฒนาการของเศรษฐกิจและการปกครองแล้ว แต่ว่าระบบไพร่ของสิบสองปันนาพัฒนาผันแปรน้อยมาก เมื่อเทียบกับคนไทสาขาอื่น เพราะสิบสองปันนามีสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างพิเศษกว่าไทอื่น[3] อาณาจักรแห่งนี้อยู่ในการปกครองของจีน 700 กว่าปี แต่จนถึง ค.ศ.1912 จีนจึงได้ตั้งอำนาจรัฐซ้อนขึ้น แต่ก็มิได้แทรกแซงกิจการภายในของเหนือสนามเชียงรุ่ง ก่อนที่พม่าจะตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเมื่อ ค.ศ.1885 พม่าก็เคยมีอิทธิพลครอบงำอาณาจักรเชียงรุ่ง แต่ก็ไม่แทรกแซงกิจการภายในและประเพณี เช่นกัน สิบสองปันนาอยู่ในภูมิประเทศที่ห่างไกลเส้นทางคมนาคมทันสมัย (ทางรถยนต์และเดินเรือทะเล)ห่างไกลกับเมืองที่เจริญกว่า ไม่ว่าจะเป็นคุนหมิงของจีนหรือเชียงใหม่ หรือมันดะเลพม่า เมื่อผลกระทบจากภายนอกมีน้อย เศรษฐกิจและสังคมก็พัฒนาช้าเศรษฐกิจสิบสองปันนายังรักษาลักษณะเป็นเศรษฐกิจธรรมชาติแบบพอยังชีพด้วยตนเอง ทำนาทำ

---

[1] เจิงเผิง. สิบสองปันนาโดยสังเขป. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน. 1981. หน้า 54-55.

[2] ง่วยเหวินเซียน. "ประเด็นต่าง ๆ ของระบอบทาสกสิกรรมศักดินาท้องถิ่นสังกัด ซื่อเฉิงฝู่". รวมบทความวิเคราะห์ชนชาติจ้วงนอกทิวเขา. หนานหนิง . สำนักพิมพ์ชนชาติกวางสี : หน้า 295.

[3] เจียแยนจอง. "ไทลื้อสิบสองปันนาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง". สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2536 : หน้า 37-46.

สวนเพื่อกินมิได้เพื่อขาย การค้าตกอยู่ในมือคนจีนฮ่อและ นายฮ้อยที่เหนือสนามหรือเหนือกว้านแต่งตั้งเพื่อผูกขาด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายฮ้อยวัวต่างที่ค้าขายฤดูแล้งหลังเก็บเกี่ยว โดยยังต้องยุติค้าขายเพื่อทำนาก่อนฤดูฝน ช่างเหล็ก ช่างเงิน ช่างไม้และการทอผ้าจนกระทั่ง
หัตถกรรมกระดาษสาและร่มกระดาษยังมิได้แยกตัวออกจากกสิกรรม เพราะระบบ "เฮ็ดนาพาเวียก" หรือ "กินนาพาหาบ" บังคับให้สมาชิกหมู่บ้านต้องรับภาระเวียกการบ้าน เวียกการเมือง จนกระทั่งเวียกการ เจ้านายและออกเสียข้าวบาทนา ข้าวคร้าน เงินหัวเรือน

เจ้านายที่เป็นชนชั้นปกครองของอาณาจักรเชียงรุ่ง โดยเฉพาะเจ้าแผ่นดิน ท้าวขุนเหนือสนามและบรรดาเจ้าเมือง เจ้ากว้าน ฯลฯ ภายใต้ระบบไพร่และระบบเศรษฐกิจพอยังชีพ ปัจจัยสี่ขั้น พื้นฐานในการดำรงชีวิตได้รับการตอบสนองจาก ไพร่ไทเมือง ไพร่คนเรือนเจ้า และข้าม่อนชาวดอย ก่อนอื่นข้าวที่จะอิ่มท้องไม่มีปัญหา เพราะมีข้าวบาทนา ข้าวคร้าน เสื้อผ้าจะนุ่งมีข้าม่อนปลูกฝ้าย มีไทเมืองทอผ้า มีชาวดอยย้อมผ้าหม้อฮ้อม เรือนหอมีคนสร้าง ยังมีไพร่ช่วยหาบน้ำ ตำข้าวหาฟืน เนื้อวัว เนื้อหมู คนขายจะถวายทุกตลาดนัด ถั่ว งา แตงกวา ฟักทอง ได้จากชาวเขา ขี้ผึ้งสำหรับสีเทียนไหว้พระ ก็ไม่ต้องซื้อ หน่อไม้ไม่ต้องไปหา จนกระทั่งลูกเหยี่ยว อีเก้ง กระรอกและตัวแด้ต่อ ยังกำหนดให้ข้าม่อนชาวดอยต้องถวายทุกปี เงินจะใช้จ่ายก็ได้จากภาษีเงินหัวเรือน สรุปแล้วเจ้านายชนชั้นปกครองสามารถได้รับการรับใช้บริการและความสะดวกสบายจากระบบไพร่และระบบเศรษฐกิจพอยังชีพอย่างค่อนข้างครบถ้วนระดับหนึ่ง เมื่อผลกระทบด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านการเมืองยังมีไม่มากพอที่จะสะเทือน "เมืองหลับ" (ดั่งที่หมอสอนศาสนาอเมริกาเรียก) [1] ให้ตื่นตะหนกอาณาจักรเชียงรุ่งก็อยู่ในสภาวะอนุรักษ์ระบบไพร่เมือง ระบบข้าไพร่อันเก่าแก่ แต่ล้าสมัยมาตลอดจนถึงประเทศจีนมีการเปลี่ยนระบอบการ ปกครองเมื่อ ค.ศ.1950

[1] รัตนาพร เศรษฐกุล. "ห้าเมืองวันตก หกเมืองวันออก". การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพฯ . สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. 2538.

บทที่ ๖

วิถีการดำรงชีวิตของชาวลื้อในสิบสองปันนา

สังคมของชาวลื้อในอดีตจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองในทศวรรษ ๑๙๕๐ เป็นสังคมหมู่บ้านที่มีความเป็นอิสระต่อกัน เนื่องจากสภาพที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ห่างไกล การค้าขายจำกัดและจำนวนประชากรเบาบาง มีการเปลี่ยนแปลงบ้างไม่มากนักเมื่อจีนเข้ามาควบคุม การปกครองในปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ วิถีการดำรงชีวิตของชาวลื้ออยู่ภายใต้กรอบของจารีตประเพณีและถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเช่นเดียวกับสังคมเกษตรกรรม ทั่ว ๆ ไป

วิถีการดำรงชีวิตของชาวลื้อถูกกำหนดโดยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งของสิบสองปันนาอยู่ท่ามกลางภูเขา พื้นที่ทั้งหมดเป็นป่าเขาประมาณ ๙๕.๑ เปอร์เซนต์ ยอดเขาที่สูงที่สุดคือ ยอดเขากองหมิง สูง ๒๓๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล มีแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสำคัญเสมือนเป็นเส้นเลือดใหญ่ของสิบสองปันนา ไหลผ่านเป็นระยะทางยาวถึง ๑๕๘ กิโลเมตร มีสาขาแยกออกไปหลายสาขา เป็นแม่น้ำขนาดเล็กให้ความอุดมสมบูรณ์แก่พื้นที่สองฝั่งแม่น้ำนั้น ๆ ซึ่งจะเป็นที่ตั้งของเมืองใหญ่น้อย บริเวณ ที่ราบหุบเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์พอที่จะทำการเพาะปลูกและตั้งถิ่นฐานอยู่ประมาณ ๒๔ แห่ง มีเนื้อที่เพียง ๔.๙ เปอร์เซนต์ของเนื้อที่ทั้งหมด[1]

เมืองต่างๆ ของสิบสองปันนามักตั้งอยู่บริเวณที่ราบริมแม่น้ำและล้อมรอบด้วยภูเขา มักจะเรียก ลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ว่า "ทุ่งเมือง" มีขนาดเนื้อที่ต่าง ๆ กันไป ตั้งแต่ประมาณหนึ่งตารางกิโลเมตรขึ้นไป มีประมาณ ๔๙ ทุ่ง มีพื้นที่รวมกันเพียง ๙๗๘ ตารางกิโลเมตร ทุ่งเมืองขนาดใหญ่มีเนื้อที่ตั้งแต่ ๖.๖๖ ตารางกิโลเมตรมี ๓๔ ทุ่ง ที่ใหญ่ที่สุดคือ ทุ่งเมืองแจ้มีขนาดประมาณ ๑๖๐ ตารางกิโลเมตร ได้รับสมญานามว่า "สี่หมื่นนาเมืองแจ้" เป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของสิบสองปันนา นอกจากนี้มีทุ่งเมืองลวง เมืองล่า และเชียงรุ่ง มีพื้นที่ตั้งแต่ ๗๐-๘๐ ตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่แล้วทุ่งเมืองจะมีขนาดประมาณ ๒๐-๔๐ ตารางกิโลเมตร[2]

สภาพภูมิศาสตร์ทำให้การติดต่อกับเมืองอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าเป็นไปได้อย่างยากลำบาก เมืองที่อยู่ใกล้กันมีระยะเดินทางเพียง ๑ วันนั้นมีน้อย จะเดินทางไปเมืองต่าง ๆ ต้องใช้เวลาตั้งแต่ ๒-๓ วันขึ้นไป ในสมัยก่อนซึ่งถนนหนทางไปไม่สะดวกและยานพาหนะไม่มี ทำให้การเดินทางเป็นเรื่องยุ่งยาก ชาวลื้อจึงมักเป็นคนที่อยู่ติดที่ ไม่ค่อยนิยมการเดินทาง ชาวลื้อที่ต้องเดิน

---

[1] .Zhang Lan. Travel Through Xishuangbanna , (Beijing . Foreing Language Press), 1981, p. 3.

[2] เจีย แยน จอง, "ไทลื้อสิบสองปันนาก่อนก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง" สิบสองปันนา (กรุงเทพ: อรุณการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๙.

ทางบ่อย ๆ มักจะสร้างความสัมพันธ์กับคนที่หมู่บ้านหรือเมืองที่ตนเองต้องเดินทางผ่าน จนมีคำพังเพยว่า " หม่าข้าวไว้หลายไห" คือ ต้องหาที่กินที่นอนไว้หลาย ๆ แห่ง

ที่ตั้งของสิบสองปันนานั้นอยู่ทางตอนในของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมืองส่วนใหญ่ตั้งอยู่สูงกว่า ๕๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเลและบางเมือง เช่น เมืองฮาย เมืองแจ้ เมืองสูงนั้นสูงตั้งแต่ ๑๐๐๐-๑๑๐๐ เมตรเหนือระดับน้ำทะเล บริเวณที่พวกชาวเขาอาศัยอยู่จะสูงถึง ๑๕๐๐-๒๐๐๐ เมตร จากการเดินทางเข้าไปถึงสิบสองปันนาด้วยตนเองทำให้บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ สามารถ บรรยายถึงสภาพทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยาของสิบสองปันนาได้อย่างเห็นภาพว่า เมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนาถูกล้อมรอบด้วยภูเขา เมืองหลวง คือเชียงรุ่งตั้งบนฝั่งแม่น้ำโขง มีสาขาไหลมาบรรจบกันที่โค้งกลางเมือง คือ แม่น้ำฮ้ากับแม่น้ำออด ภูมิประเทศของเมืองเชียงรุ่งเป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ มีเนินเขาหลายลูก ราชสำนักเวียงผาครางตั้งอยู่เป็นเนินเขาที่เรียกว่า ม่อนกลางแจ่ง มีเนินเขาใกล้เคียง เช่น ม่อนจ๋อมตอง ม่อนขัวสุน ม่อนจอมหมอก ม่อนวัดใจ เป็นต้น จากเชียงรุ่งจะไปเมืองอื่น ๆ ต้องเดินทางผ่านป่าและภูเขา ใกล้ ๆ กับเชียงรุ่งมีเมืองฮำ ซึ่งถูกภูมิประเทศกำหนดให้เมืองเป็นรูปกลมเหมือนกระด้ง ตัวเมืองเป็นที่ราบอยู่กลางมีภูเขาล้อมรอบ ภูเขาเหล่านี้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงทุ่งเมืองฮำ ให้เป็นอู่ข้าวอู่น้ำของสิบสองปันนา ผลิตข้าวส่งไปขายยังเมืองเชียงรุ่งและเมืองอื่น ๆ เมืองเฮ็ม เมืองแวนอยู่ไกลออกไปแวดล้อมด้วยภูเขาสลับซับซ้อน จึงเป็นแหล่งป่าไม้และสินค้าของป่าที่สำคัญ เมืองลวงอยู่ใต้สุด เป็นที่ราบมีลักษณะยาว เมืองฮายศูนย์กลางการค้าที่สำคัญและแหล่งผลิตใบชาก็ล้อมรอบด้วยภูเขาหลายยอด[1] บุญช่วยสรุปว่า "...สิ่งแวดล้อมตัวเมืองนอกจากทุ่งนาและป่าไม้แล้วมองไปทางไหนก็เห็นแต่ภูเขาสูงสลับซับซ้อนกันเป็นทิวแถว..."[2]

ในขณะที่ชาวลื้อ ๗๐ เปอร์เซนต์อาศัยอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำ คนกลุ่มอื่นซึ่งนักวิชาการเชื่อกันว่าเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ที่สิบสองปันนาก่อนชาวลื้อพวกนี้ถูกเรียกว่า "โหเถิ่น" เช่น อีก้อ ข่าเลอะ และมูเซอร์ อาศัยอยู่บนดอยและเขาสูง ปลูกใบชา ฝิ่น ฝ้าย ข้าวไร่ พริกและเก็บของป่าขาย แลกกับผ้า เครื่องมือ เครื่องประดับและพืชผัก เช่น พริก พวกนี้มีจำนวนประมาณ ๑๕ เปอร์เซนต์ของประชากรทั้งหมด[3]

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. เพิ่งอ้าง .

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา (กรุงเทพ : รับพิมพ์ , ๒๔๘๘) หน้า ๒๓.

[3] Chen Han-seng, Frontier land Systems in Southernmost China (New York: Institute of Pacific Relations, 1949) p.5.

เยียะไฮ่เยียะนา-หาปู๋หาป๋า

วิถีการดำรงชีวิตของชาวลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกและการผลิตอาหารเพื่อบริโภคนั้นแสดงถึงลักษณะสังคมก่อนศักดินา (Proto-feudal society) ลักษณะที่สำคัญคือ การร่วมมือของชาวบ้านในการผลิตเพื่อบริโภค เช่น การเพาะปลูกและการจับปลาล่าสัตว์ ซึ่งมีลักษณะของการรวมกลุ่มและการแบ่งปันกัน เหมือนกับการเก็บหาอาหารและล่าสัตว์ในยุคบุพกาล ปัญหาความโดดเดี่ยวของชุมชน จำนวนประชากรที่เบาบางและเทคนิคการผลิตที่ล้าหลัง ทำให้การดำรงชีวิตของชาวลื้อนั้นใกล้ชิดและพึ่งพาธรรมชาติ การเลือกถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่ม ใกล้แม่น้ำหรือแหล่งน้ำ ทำให้ชาวลื้อทำนาเป็นอาชีพหลักในบริเวณที่ที่อุดมสมบูรณ์มาก ๆสามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ ๒-๓ ครั้ง แต่มีน้อยมาก นอกจากข้าวก็มีพืชอื่น ๆ เช่น ยาสูบ พริก ถั่ว หอม และผลไม้ประเภท ส้มจุก ส้มโอ กล้วย อ้อย และมะม่วง เป็นต้น จีนให้สมญาสิบสองปันนาว่า ยุ้งฉางแห่งยูนนานใต้[1] สันนิษฐานว่าเป็นสมญานามที่เกิดขึ้นหลังจากที่จีนเข้าไปส่งเสริมการเพาะปลูกแล้ว เพราะจากการสำรวจของเฉิน ในค.ศ.๑๙๓๙ ผลผลิตในสิบสองปันนามีน้อยมาก การปลูกข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคในท้องถิ่น ต้องมีการซื้อข้าวบริโภค จน ยากที่จะกล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของสิบสองปันนานั้นเป็นเศรษฐกิจที่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้อย่างพอเพียง การที่ท้องถิ่นต้องรับผิดชอบในการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองทำให้หมู่บ้านของสิบสองปันนามีอำนาจในการจัดการทรัพยากรสูงและมีความเป็นเอกเทศ สภาพเช่นนี้ทำให้การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองเป็นไปได้ยาก จะเห็นได้ว่าสิบสองปันนาไม่สามารถพัฒนาระบบการปกครองแบบกระจายอำนาจของเมืองต่าง ๆ ไปสู่ระบบการปกครองแบบรวมศูนย์ในรูปของอาณาจักรหรือรัฐที่เป็นปึกแผ่น

ปัญหาสำคัญที่สุดของสิบสองปันนาในอดีต คือ ประชากรที่เบาบาง จากการสำรวจในปีค.ศ.๑๙๓๙ พบว่าที่เชียงรุ่งซึ่งเป็นเมืองหลวงนั้นมีประชากรเพียง ๓๒,๙๑๕ คน หรือ ๘๗๗๕ ครัวเรือน เป็นชาย ๑๖,๔๓๘ คน เป็นหญิง ๑๖,๔๗๗ คน เป็นชายวัยทำงานเพียง ๑,๑๕๒ คนเท่านั้น หมู่บ้านต่าง ๆ มีขนาดเล็ก และมีผู้อยู่ในวัยทำงานน้อยมาก ตัวอย่างปรากฏในตารางต่อไปนี้[2]

[1] Zhang Lan. ibid ., p. 4.

[2] Chen Han-seng, Ibid, p.36.

ตารางแสดงจำนวนแรงงานในสี่หมู่บ้านของเมืองเชียงรุ่ง สำรวจค.ศ.๑๙๓๙

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากร	แรงงานชาย	แรงงานหญิง
บ้านจ่างไจ้	๓๕	๑๙๕	๔๕	๔๐
บ้านตุ้ง	๓๕	๑๐๖	๓๔	๒๘
บ้านดอนแต้น	๔๖	๑๗๔	๔๘	๔๕
บ้านถิ่น	๕๒	๑๘๗	๕๙	๕๓
รวม	๑๖๘	๖๖๒	๑๘๔	๑๖๖

จะเห็นได้ว่าจำนวนแรงงานเท่ากับ ๕๒.๙ เปอร์เซนต์ของประชากร ชาวบ้านมักทำการเพาะปลูกในที่ดินที่เป็นของหมู่บ้านหรือของเจ้านายตามระบอบศักดินาแบบจารีตของรัฐไทที่ชาวบ้านสามารถทำการเพาะปลูกได้ตามเงื่อนไขที่สืบทอดกันมาเป็นจารีตของหมู่บ้านหรือเมือง [1] คนที่ไม่ได้รับที่ดินให้เพาะปลูก คือ ครอบครัวของพ่อค้า ข้าราชการและครอบครัวที่ไม่มีแรงงานที่จะทำการเพาะปลูก ดังนั้นในหมู่บ้านจะมีประมาณ ๗๕ เปอร์เซนต์ที่ทำนาปลูกข้าวตลอดจนเป็นแรงงานในการชลประทาน ชาวบ้านในหมู่บ้านต่าง ๆ จะได้รับที่ดินประมาณ ๒๕ ถึง ๕๐ นา

ชาวบ้านปลูกข้าวหลายประเภท ได้แก่ ข้าวเหนียวปลูกกันมากถึง ๘๐ เปอร์เซนต์เป็นอาหารของชาวลื้อเช่นเดียวกับไทกลุ่มอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง ข้าวหวานไม่เหนียว ปลูกประมาณ ๑๕ เปอร์เซนต์ ใช้บริโภคประจำวันเช่นกันแต่ไม่นิยมเท่าข้าวเหนียว ข้าวขาวแข็งไม่เหนียวใช้ทำข้าวซอยและขนม ข้าวอ่อนหรือข้าวเจ้าซึ่งชาวจีนนิยมบริโภค ประเภทสุดท้ายคือ ข้าวเหนียวดำใช้ทำขนม[2]

ชาวลื้อทำนาดำเช่นเดียวกับไทหลาย ๆ กลุ่ม ต้องอาศัยน้ำจำนวนมาก ทำให้ระบบชลประทานมีความสำคัญมาก ในสิบสองปันนานั้นแต่ละหมู่บ้านรับผิดชอบการจัดระบบน้ำของตนเอง มีการนำน้ำมาจากภูเขา โดยชาวบ้านขุดคลอง หรือเหมืองชลประทาน โดยใช้แรงงานเกณฑ์ภายในหมู่บ้าน มีการเลือกพันเหมืองขึ้นมาเป็นหัวหน้าหรือผู้จัดการระบบน้ำ การเลือกพันเหมืองทำได้หลายวิธี เช่น แต่ละหมู่บ้านเลือกพันเหมืองของตนเอง หรือใช้ระบบหมุนเวียนหากมีการใช้น้ำร่วมกันมากกว่าสองหมู่บ้าน หรือเลือกพันเหมืองจากหมู่บ้านที่อยู่ท้ายน้ำ ตำแหน่งพันเหมืองมีความสำคัญมาก ต่อมากลายเป็นตำแหน่งที่สืบตระกูล อย่างไรก็ตามชาวบ้านมีสิทธิที่จะเลือกพันเหมืองใหม่ หากคนเดิมหรือคนที่สืบตระกูลนั้นไม่เหมาะสม เมื่อชาวบ้านเลือกแล้ว

---

[1] เจ้ามหาพันธวงศ์, "ภะตี้คน้ำดินไร่นาและเหมืองฝายแห่งสิบสองปันนา" (เอกสารตัวเขียน)

[2] Chen Han-seng, Ibid, pp.37-38.

กว้านเมืองจะเป็นผู้รับรองและแต่งตั้งพันเหมือนจะทำหน้าที่เมื่อเริ่มฤดูเพาะปลูก โดยเรียกประชุมหัวน้ำเหมืองฝาย ทำพิธีเลี้ยงผีเหมืองผีฝายก่อนที่จะเริ่มการทำงาน [1]

พันเหมืองจะได้รับนาจำนวนหนึ่งประมาณ ๗๐-๘๐ นา เพื่อเลี้ยงครอบครัว เรียกว่านาพันเหมือง บางหมู่บ้านมีนาเฉพาะจากนาบ้านสำหรับคนที่ทำงานเหมืองฝาย พันเหมืองมีอำนาจมากในหมู่บ้าน สามารถปรับชาวบ้านที่ละเมิดกฎการใช้น้ำ พันเหมืองจะดูแลจัดสรรน้ำและลงโทษผู้ที่ขโมยน้ำ[2]

แม้ว่าเอกสารพื้นเมืองจะไม่ได้กล่าวถึงสภาพขาดแคลนข้าว แต่จากการสำรวจในปีค.ศ.๑๙๓๙ พบว่าการผลิตของหมู่บ้านในสิบสองปันนานั้นไม่เพียงพอต่อการบริโภค ทำให้บางหมู่บ้านหันไปทำการค้าหรือผลิตสินค้าเพื่อแลกเปลี่ยนกับข้าว ตัวอย่างที่ดีมากตัวอย่างหนึ่งของการผลิตเพื่อขายหรือแลกข้าว คือ กรณีของบ้านถิ่นซึ่งอยู่ในเชียงรุ่ง บ้านถิ่นในอดีตมีหน้าที่ดูแลสวนดอกไม้ผลไม้ให้แก่ราชสำนัก ปรากฏว่าบ้านถิ่นผลิตข้าวได้เพียง ๒๑ เปอร์เซนต์ของข้าวที่บริโภค (ค.ศ.๑๙๓๙) ดังนั้นชาวบ้านถิ่นจึงเพาะปลูกผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย ลิ้นจี่ มะพร้าว สับปะรด และใบพลูเพื่อขายและซื้อข้าวมาบริโภค บ้านถิ่นจึงมีจำนวนผู้ประกอบการค้าอย่างเต็มที่ถึง ๓๑.๕ เปอร์เซนต์ หรือกรณีของเมืองอีปังซึ่งสามารถผลิตใบชาที่มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาด ชาวเมืองอีปังจึงไม่ผลิตข้าวและฝ้าย แต่จะหาซื้อจากเมืองต่างๆที่อยู่ใกล้เคียงแทน[3]

บริเวณที่ราบของทุ่งเมืองบางแห่งมีแหล่งน้ำสำคัญขนาดใหญ่ เช่น หนองเติ้ง เมืองฮำ มีปลานานาชนิดจำนวนมาก ชาวบ้านสามารถจับปลาเพื่อบริโภค เช่นเดียวกับที่เมืองล่ามีวังน้ำที่เป็นแหล่งสัตว์น้ำของชาวเมืองเรียกว่า วังทุ่งน้อยและวังแมง[4] หนองน้ำถือเป็นสมบัติของส่วนรวม ดังนั้นการจับปลาจึงเป็นกิจกรรมของชุมชน โดยจะมีการนัดวันที่ชาวบ้านจะมาจับปลาร่วมกันและแบ่งปลาที่จับได้ตามธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เช่นเดียวกับการล่าสัตว์ป่า หากจับสัตว์ได้ก็จะต้องแบ่งสรรให้กับคนในหมู่บ้านตามฐานะและบทบาทของแต่ละคน ธรรมเนียมการปฏิบัติเช่นนี้แสดงให้เห็นร่องรอยของวิถีชีวิตแบบสังคมบุพกาลที่มีการเก็บหาอาหารและล่าสัตว์ร่วมกันชาวบ้านจะไม่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติแต่เพียงผู้เดียว แต่มักจะต้องมีการแบ่งสรรปันส่วนสิ่งที่หามาได้ในชุมชนของตนอย่างทั่วถึง เป็นลักษณะของสังคมหรือชุมชนที่ต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันสูง

---

[1] เจ้ามหาขันธวงศ์, "ภตี้ดไฮ่น้ำเหมืองฝาย" (เอกสารตัวเขียน).

[2] Chen, Ibid, p. 42.

[3] เอกสารพื้นเมือง, "ค่าวนิทานบ่อส่ายีปัง" (เอกสารตัวเขียน)

[4] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๒-๒๖๒.

การค้าขายในสิบสองปันนา

แม้ว่าสภาพสังคมของชาวลื้อจะยังคงลักษณะสังคมก่อนศักดินา ที่ชุมชนต้องร่วมกันผลิตเพื่อบริโภค แต่ก็มีการค้าขาย โดยแบ่งการค้าออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ การค้าทางไกล ภายใต้การดำเนินการของพ่อค้าจีน นำขบวนคาราวานสัตว์ต่าง ๆ บรรทุกสินค้าท้องถิ่นของสิบสองปันนา เช่น แคมเฟอร์ ชาและครั่ง ไปขายยังตลาดของธิเบต เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตลาดในจีน การค้าประเภทที่สอง คือ การค้าภายในท้องถิ่นภายใต้ระบบตลาดหมุนเวียน ซึ่งผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นชาวลื้อ หรือชนกลุ่มน้อย เช่น ชาวเขาในสิบสองปันนา ทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อการบริโภคในท้องถิ่นจะเห็นได้ว่าระบบเศรษฐกิจของสิบสองปันนานั้นเกี่ยวข้องกับระบบการค้าสองระบบที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง การค้าทางไกลเป็นการค้าที่มุ่งผลกำไร ลงทุนโดยคนจีนซึ่งถือว่าเป็นคนต่างถิ่น ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในการทำธุรกิจการค้าขนาดใหญ่ระหว่างเมืองหรือรัฐ ในขณะที่การค้าภายในท้องถิ่นเน้นลักษณะการค้าเพื่อยังชีพแบบดั้งเดิมของชาวลื้อและชาวเขา ซึ่งพวกนี้ทำการค้าเพื่อเป็นรายได้เสริมรายได้จากการเกษตรหรือเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ตนเองผลิตไม่ได้ แต่ระบบที่แตกต่างทั้งสองนี้กลับประสานกลมกลืนกับระบบเศรษฐกิจการเมืองของสิบสองปันนา ที่ชาวบ้านผลิตสินค้าเป็นจำนวนมาก สำหรับพ่อค้าจีนที่จะนำไปขายต่อชาวบ้านเป็นแรงงานให้กับนายทุนจีน เจ้านายและท้าวขุนทำการค้าหรือออกเงินกู้ให้แก่ชาวบ้านในขณะเดียวกันก่อนการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ชาวบ้านยังอยู่ภายใต้ระบบการปกครองแบบศักดินาไทที่ผูกพันอยู่กับที่ดินของหมู่บ้านและเจ้านายท้าวขุนนั้นพึ่งผลผลิตจากชาวบ้าน[1] เป็นลักษณะเฉพาะของเศรษฐกิจสิบสองปันนาที่ผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจการเกษตรเพื่อยังชีพกับการค้า

ระบบการค้าทางไกล(Long-Distance Trade)

การค้าทางไกลหรือคาราวานการค้ามักทำในช่วงฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงมีนาคม เพราะในฤดูฝนการเดินทางลำบากและโรคภัยไข้เจ็บชุกชุมจนมี คำขับว่า[2]

...เมื่อหน้าฝนจะได้ยินเสียงกบเขียดร้อง
ชาวจีนฮ่อทั้งหลายต่างพากันพ่ายหนี
หากไม่ไปไกลแดนสิบสองปันนาแล้ว
ก็จงเตรียมโลงและจอบเสียมไว้เถอะ...

---

[1] Ann Maxwell Hill, "Markets and Polity in the Xishuangbanna" Proceedings of the International Conference on Thai Studies ,vol.II, (Kunming: Institute of Southeast Asian Studies, 1990) p.302.

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา. (กรุงเทพ รับพิมพ์. ๒๔๙๘) หน้า ๔๔.

เส้นทางการค้าเริ่มจากตาลี หรือ คุนหมิง ผ่านเข้ามาสู่สิบสองปันนา แล้วต่อไปยังเชียงตุง รัฐไทใหญ่ ลงไปถึงล้านนาและพม่า พ่อค้าคาราวานจะนำสินค้าจากตลาดยูนนานไปสู่เมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และธิเบต พ่อค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นจีนมุสลิมซึ่งชาวบ้านมักเรียกว่า ฮ่อ [1] ในขณะที่พ่อค้าจีนแท้มักทำธุรกิจขายส่งหรือแปรรูปสินค้า สินค้าที่ส่งมายังเชียงใหม่ บาโม มะละแหม่งและเมืองต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ใบชา เครื่องเหล็ก ผ้าไหม และสินค้าสำเร็จรูปของจีน สินค้าที่นำเข้าไปยังตลาดจีน ได้แก่ ฝ้าย ฝิ่น หนังสัตว์และวัตถุดิบต่าง ๆ ใบชาอัดก้อนจากสิบสองปันนาเป็นสินค้าที่ธิเบตนิยมมาก การค้ามักทำโดยการแลกเปลี่ยนสินค้า ส่วนใหญ่ใช้เกลือเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน มีการใช้เงินตราบ้าง

ใบชาและฝิ่นเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ สิบสองปันนามีชื่อเสียงว่าเป็นแหล่งกำเนิดของใบชาพูเออ ซึ่งเป็นใบชาชั้นดี มีการจดบันทึกในจดหมายเหตุจีน ในสมัยราชวงศ์เช็งสิบสองปันนาส่งใบชาเป็นเครื่องราชบรรณาการไปยังราชสำนักจีนถึงปีละ ๖๕๐๐๐ ชั่ง มีพ่อค้าจีนเดินทางมาทำการค้าใบชาเป็นจำนวนมาก[2] แหล่งใบชาใหญ่อยู่ที่อีปัง เกตุง เมืองแจ้ เมืองตอน บ้านซาย และยูล่อ ศาสนาจารย์คลาร์ค ได้บันทึกไว้ในค.ศ.๑๘๘๙ ว่า "...ชาพูเออร์ที่มีชื่อเสียงมาจากภูเขาปลูกชาที่อีปัง...มีพ่อค้าจากเกียงสี และฮูนานมาค้าใบชาที่อีปัง...ม้าบรรทุกใบชาประมาณสามพันตัวผ่านพูเออร์ทุกปี ม้าต่างเหล่านี้หลายร้อยตัวผ่านตาลีไปยังธิเบตและ จำนวนไม่น้อยเดินทางจากอีปังไปพม่า..."[3] ผลผลิตใบชาทำให้อีปังไม่ต้องผลิตข้าวเองแต่มีรายได้จากใบชามาซื้อข้าวจากเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองฮิง เมืองยาง เชียงตอง เมืองแหลและเมืองนุนเพื่อการบริโภค ภายในท้องถิ่น[4]

เมืองฮายเป็นเมืองสำคัญทางการค้าของสิบสองปันนา เพราะเมืองฮายตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างยูนนานและพม่า การสร้างถนนติดต่อระหว่างจีนกับพม่าในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้พ่อค้าสามารถเดินทางเข้าสู่ท่าล่อ เมืองฮายและเดินทางต่อถึงเชียงรุ่งได้ภายใน ๒ วัน ซึ่งทำให้ประหยัดเวลา เมืองฮายยังมีชื่อเสียงว่าเป็นศูนย์กลางการค้าใบชาที่สำคัญใบชาจากสิบสองปันนาส่งไปขายถึงเชียงตุง รัฐไทใหญ่และลาว[5] ส่วนฝิ่นนั้นเป็นผลผลิตของชาวเขาเป็นสินค้าสำคัญเช่นกัน เมืองอีงูซึ่งตั้งอยู่บนภูเขาและล้อมรอบด้วยภูเขาอีกหลายลูกเป็นศูนย์กลางการผลิตและค้าฝิ่นที่สำคัญของสิบสองปันนา[6]

---

[1] ดูรายละเอียดใน Andrew D.W. Forbes, " The Cin Ho (Yunnanese Chinese) Caravan Trade with North Thailand During the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries", Journal of Asian History vol.21, # 1, 1987,pp.747-767.

[2] ซุ่ง เอิน นาง , " การหัตถกรรมและตลาดนัดในสังคมศักดินาของชนเผ่าไตสิบสองปันนา" วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๒ (มกราคม -กรกฎาคม ๒๕๒๗) หน้า ๓๙-๔๐.

[3] อ้างใน Chen, Ibid, p.57.

[4] เอกสารพื้นเมืองสิบสองปันนา. "ค่าวนิทานบ่อล่ายี่ปัง"

[5] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว, หน้า ๓๓๗.

[6] เล่มเดิม, หน้า ๓๓๑ .

การค้าในท้องถิ่น(Local Trade)

ที่เมืองเชียงรุ่งมีตลาดที่เปิดทำการซื้อขายทุก ๕ วัน เช่นเดียวกับระบบตลาดของรัฐไทอื่น ๆ ๔ แห่งด้วยกัน ลักษณะตลาดนั้นไม่ได้แตกต่างจากตลาดที่เชียงใหม่หรือเชียงตุง เป็นตลาดที่ชาวบ้านนำผลผลิตของตนมาขายในจำนวนไม่มากนัก สินค้าในตลาดมักเป็นสินค้าบริโภคหรือสินค้าที่มีราคาไม่แพง[1] ไม่ใช่การค้าที่เน้นกำไรสูงสุด แต่เป็นการค้าเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตในท้องถิ่นของตนนอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่พบปะสังสรรและแสวงหาความเพลิดเพลินมีเพิงขายอาหารเครื่องดื่มและเพิงสำหรับเล่นการพนันซึ่งเป็นที่นิยมมาก วันตลาดเป็นวันสำคัญสำหรับชุมชนเพราะจะมีกิจกรรมที่น่าสนใจมากมาย[2]

ตลาดในสิบสองปันนาหมุนเวียนไปตามหมู่บ้านหลายแห่งมักจะติดตลาดบริเวณนอกหมู่บ้าน ในที่โล่งกว้างสะดวกสำหรับคนจำนวนมาก ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้มาทำการค้าขายเป็นผู้หญิงชาวบ้าน มีพ่อค้าจริง ๆ เพียงหนึ่งในสิบคน การติดตลาดแต่ละครั้งจะมีผู้มาเที่ยวหรือซื้อขายประมาณตั้งแต่ ๓๐-๑๕๐๐ คน ที่เชียงรุ่งติดตลาดใกล้กับหอคำ รายงานการสำรวจเดือนเมษายน ค.ศ.๑๙๔๐ ให้ภาพตลาดขนาดใหญ่ที่มีกิจกรรมการค้าขายที่คึกคัก โดยมีพ่อค้าแม่ค้าประมาณ ๙๖๐ คน มีร้านค้าจำนวนมาก ขายสินค้านานาชนิด เกือบทั้งหมดเป็นสินค้าบริโภคที่ชาวบ้านสามารถผลิตเอง เช่น ร้านขายใบชา ๔ ร้าน ร้านขายผัก ๑๙ ร้าน ผักที่ขายมี มะเขือเทศ พริก มะเขือยาว แตงกวา แตงโม เป็นต้น ร้านขายขนม ๓ ร้าน ร้านขายเหล้า ๔ ร้าน ร้านขายเนื้อหมู ๓ ร้าน ร้านขายผักดอง ๓ ร้าน ร้านขายเต้าหู้ ๑ ร้าน ร้านขายซีอิ๊ว ๓ ร้าน ร้านขายยาสูบ ๗ ร้าน ร้านขายปลาแห้งปลาเค็ม ๓ ร้าน ร้านขายสินค้าจีน ๓ ร้าน ร้านขายข้าว ๑๓ ร้าน และร้านขายสินค้าที่นำเข้า เช่น ด้าย กระดุม ถ่านไฟฉาย มีด กรรไกร สบู่ สีย้อยผ้า เข็มและผ้าสำเร็จรูป ซึ่งเป็นของพ่อค้าจีน ในบรรดาสินค้าในตลาดจะพบว่าหมู่บ้านต่าง ๆ มีการผลิตสินค้าเฉพาะของตนเอง เช่น [3]

- หน่อไม้ จากบ้านจ่า บ้านหลิ่ว
- เครื่องเรือนไม้ไผ่ จากบ้านปู
- ยาสูบ จากบ้านถิ่น บ้านเสียน
- น้ำตาล จากบ้านเชียงคำและบ้านเยน
- ก๋วยเตี๋ยว จากบ้นเชียงตุง บ้านตุ่ง
- ขนม จากบ้านเมง บ้านเจง และบ้านหยิ่น

---

[1] McLeod and Richardson's Journal, p.80.

[2] Payap University Archives, BFM, roll 2, Annual Report of Chieng Rung Station of the North Siam Mission, October 15, 1916 to September 30, 1918.

[3] Chen, Ibid, p.56-57.

- สีย้อม จากบ้านดิ่ว บ้านป่าก่อ และบ้านนานลุง
- กระดาษ จากบ้านจ่างไจ้ และบ้านซาย
- เหล้า จากบ้านไวซุ บ้านเชียงเต้ และบ้านปายกา
- เครื่องปั้นดินเผา จากบ้านลื้อ และบ้านดู่

ในระบบสังคมก่อนศักดินาหรือยุคต้นศักดินาของสิบสองปันนาไม่มีชนชั้น พ่อค้า มีแต่เจ้านายชนชั้นปกครองกับไพร่หรือชนชั้นที่ถูกปกครอง การทำการค้ามักเป็น กิจกรรมพิเศษของเจ้านายซึ่งมีผลผลิตเหลือจากการเลี้ยงดูครอบครัว พวกนี้มักจะมีเงินให้กู้ กลุ่มพ่อค้าและเจ้าหนี้เงินกู้จริง ๆ คือ ชาวจีนซึ่งมีจำนวนน้อย แม้กระทั่งในเมืองเชียงรุ่งซึ่งเป็นเมืองหลวงของสิบสองปันนา เศรษฐกิจเงินตราเพิ่งเริ่มไม่นาน ชาวลื้อรู้จักนำเงินมาทำเป็นเครื่องประดับตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๔ แต่ยังไม่มีการใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนจนถึงคริสตศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งเป็นเวลาที่พ่อค้าจีนเริ่มรู้จักเส้นทางการค้าลงมาสู่สิบสอง ปันนา ได้นำเอาผ้าไหม ผ้าซาติน เครื่องทองเหลือง ฝิ่นและสินค้าอื่น ๆ ผ่านสิบสองปันนาลงไปยังล้านนาและพม่า มีผลทำให้การค้าเริ่มตื่นตัวมากขึ้น อย่างไรก็ตามยังคงมีการใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้ามาจนกระทั่งต้นคริสตศตวรรษที่ ๒๐ เช่น การแลกเกลือกับฝ้ายดิบจากชาวอาข่า หรือเอาฝ้ายจากอาข่ามาทอเป็นผ้าแล้วแบ่งครึ่งระหว่างเจ้าของฝ้ายกับผู้ทอ แลกข้าวกับขนม ก๋วยเตี๋ยว ใบพลู แลกผักกับไม้ขีด แลกใบชากับเหล้า แลกเนื้อกับเหล้าหรือไก่กับฝ้าย เป็นต้น [1]

มีหลักฐานว่าสิบสองปันนาใช้แผ่นเงินเกลือและข้าวเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้า ต่อมาปีค.ศ.๑๙๑๒ โรงกษาปณ์ที่คุนหมิงได้ออกเหรียญครึ่งหมันขึ้นใช้ใน สิบสองปันนา มีตัวอักษรลื้อและอักษรจีน เมื่อเคอซูซินเข้ามารับตำแหน่งข้าหลวงจีนในสิบสองปันนา ธนาคารมณฑลยูนนานจึงได้ออกธนบัตรใช้ในค.ศ.๑๙๒๕[2] แต่กว่าที่ชาวลื้อจะเคยชินกับการใช้ธนบัตรก็กินเวลานาน

จากการที่หลายหมู่บ้านหรือเมืองไม่สามารถผลิตข้าวเพื่อบริโภคเองได้อย่างเพียงพอทำให้ต้องมีการผลิตสินค้าอย่างอื่นเพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับข้าว จากการสำรวจในค.ศ. ๑๙๓๙ พบว่าในเมืองเชียงรุ่ง มีหลายหมู่บ้านต้องซื้อข้าวบริโภคเนื่องจากผลิตได้ไม่เพียงพอ เช่น บ้านตุ้ง ๒๐ เปอร์เซนต์ บ้านจ่างไจ้ ๓๒ เปอร์เซนต์ บ้านดอนแต้น ๔๐ เปอร์เซนต์และบ้านถิ่น ๘๘ เปอร์เซนต์ ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องรับจ้างทำงานหรือผลิตเพื่อขายหรือแลกเปลี่ยนกับข้าว ค่าแรงงานจะถูกมาก แต่ตลาดแรงงานก็จำกัด มักจะมีการว่าจ้างเฉพาะในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง [3] เพราะปริมาณงานมีไม่มากนัก งานในไร่นามักจะทำโดยการแลกเปลี่ยนแรงงานในหมู่บ้านมากกว่าที่จะจ้างอีกทั้งระบบกินนาของสิบสองปันนาทำให้ชาวบ้านต้องรับผิดชอบทั้งการผลิต

---

[1] Chen, Ibid, p.54.

[2] Chen, Ibid, p.51.

[3] Chen, Ibid, P.55.

เพื่อบริโภคเองและผลิตเพื่อให้แก่เจ้านายท้าวขุนซึ่งกินนาในหมู่บ้านหรือเมืองของตน ผู้ที่รับจ้างทำนาจึงมักเป็นผู้ที่ไม่มีที่นาของตนเองหรือมีเป็นจำนวนน้อยจึงจะมีเวลาที่จะไปรับจ้างได้

เช่นเดียวกับคนไทกลุ่มอื่น ๆ ที่เลี้ยงชีพด้วยการเพาะปลูก ชีวิตของชาวลื้อจะตรากตรำมากในช่วงเวลาของการเพาะปลูก ตั้งแต่การไถ หว่าน ปลูกกล้า ดูแลข้าวกล้าไปจนถึงการเกี่ยวข้าว ตีข้าวและขนข้าวใส่ยุ้งฉางในที่สุด ชาวลื้อนั้นจะทำการเพาะปลูกข้าวอยู่ประมาณ ๔ เดือน หลังจากนั้นก็จะทำหัตถกรรมเพื่อใช้ในครัวเรือนและขาย เช่น สานเสื่อ เก้าอี้ ตะกร้า และเครื่องปั้นดินเผา จะเห็นสินค้าเหล่านี้ในตลาดทั่วไป นอกจากนี้มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคและขาย เช่น ที่เชียงรุ่งมีการเลี้ยงหมู ในปีค.ศ.๑๙๓๙ ชาวเชียงรุ่งหนึ่งหมื่นคนเลี้ยงหมูแปดพันตัว และขายให้กับพ่อค้าจีนจากซือเหมาถึงสามพันตัว[1] เมื่อมีคนจีนเข้ามาติดต่อค้าขายกับสิบสองปันนามากขึ้นทำให้การผลิตเพื่อการค้าขยายตัวขึ้นอย่างช้า ๆ

บริเวณป่าเขาซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของสิบสองปันนาเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมากต่อการดำรงชีพของชาวไทลื้อไม่แพ้ที่ราบลุ่ม ในเขตที่ดินไม่อุดมพอที่จะทำการเพาะปลูกเลี้ยงชีพ ชาวบ้านจะเก็บหาของป่าและล่าสัตว์ เมืองเฮมและเมืองแวนได้ชื่อว่าเป็นแหล่งของสัตว์ป่าและของป่าชาวบ้านหาเลี้ยงชีพด้วยการทอผ้า ล่าสัตว์และหาของป่าไปขาย หาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวเองด้วยการเก็บขี้ค้างคาวมาทำดินประสิวเป็นสินค้าส่งไปขายตามเมืองต่าง ๆ ซึ่งนิยมซื้อไปทำบอกไฟสำหรับจุดใน เทศกาลต่าง ๆ[2] ขี้ผึ้งและน้ำผึ้งก็เป็นสินค้าสำคัญและเป็นส่วยที่ชาวบ้านต้องส่งให้เจ้าบ้านเจ้าเมือง[3]

ทรัพยกรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งของสิบสองปันนาและทำรายได้ให้กับทั้งเจ้านายและประชาชน คือ เกลือสินเธาว์ มีบ่อเกลืออยู่ตามเมืองต่าง ๆ เช่น บ่อแฮ่ บ่อนาดบ่อผาและบ่อเข่อ อยู่ในเขตเมืองล่า เมืองบาน เมืองฮาย เมืองฮุนและเมืองวัง ชาวบ้านต้องขอสัมปทานเพื่อทำเกลือ และทุก ๆ ปีในช่วงฤดูทำเกลือจะมีขบวนพ่อค้าวัวต่างม้าต่างและพ่อค้าเดินเท้ามาซื้อเกลือไปขายยังเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไปและยังเดินทางไปขายถึงรัฐไทใหญ่และลาวอีกด้วย การผลิตเกลือและการค้าเกลืออย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทำกำไรให้กับชาวบ้านผู้ผลิตและเป็นรายได้สำคัญของชนชั้นปกครองที่เก็บภาษีการผลิตเกลือทั้งเจ้านายในท้องถิ่นและยังมีการส่งภาษีไปยังราชสำนักจีนด้วย[4] นอกจากเกลือสินเธาว์แล้ว พ่อค้าจีนมักจะนำเกลือจากเสฉวนและกวางตุ้งมาขายในสิบสองปันนาแลกเปลี่ยนกับ แคมเฟอร์ ชา และฝ้าย

การค้าทางไกลทำให้การเลี้ยงวัวควายและม้าเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชาวลื้อด้วย หลายเมือง อาทิ เมืองล่า เมืองบาน เมืองพง เมืองแจ้ เมืองเฮ็ม เมืองขอนและเมืองฮำ เป็น

---

[1] Chen, Ibid, p.55.

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , อ้างแล้ว, หน้า ๓๐๖

[3] เล่มเดิม. หน้า ๓๔.

[4] ซุ่ง เอิน ฉาง, อ้างแล้ว , หน้า ๔๑-๔๒ และ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว , หน้า ๓๔๓.

แหล่งเลี้ยงวัวควายเพื่อจำหน่าย ส่งไปตามเมืองต่างในสิบสองปันนาและยังไปถึง เชียงตุงและภาคเหนือของไทย[1]

อิทธิพลของความเชื่อผีและพุทธศาสนา

แม้พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาของชาวลื้อเช่นเดียวกับคนไทหลาย ๆ กลุ่ม แต่อิทธิพลของความเชื่อผีนั้นเข้มแข็งมากในสังคมของชาวลื้อ อย่างไรก็ตามความเชื่อทั้งสองนั้นสามารถแบ่งแยกโดยไม่ขัดแย้งและสามารถสอดประสานกันได้ในหลาย ๆ โอกาส ความเชื่อหรือคติความเชื่อของชาวลื้อคือความพยายามของคนรุ่นก่อน ๆ ที่หาคำตอบให้กับคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมตนเองหรือเกี่ยวกับตนเอง โดยอาศัยประสบการณ์บ้าง จินตนาการบ้างเพื่อให้ได้คำตอบ ที่อาจจะไม่เป็นเหตุเป็นผลตามหลักวิทยาศาสตร์นัก แต่เป็นคำตอบที่คนยอมรับแล้วส่งผ่านไปยังคนรุ่นหลัง ๆ กลายเป็นคติความเชื่อของชาวลื้อ ทั้งหมด ที่มีผลต่อพฤติกรรมและวิถีการดำรงชีวิตของทุกคน คติความเชื่อต่าง ๆ ถูกทำให้ขลังยิ่งขึ้นด้วยการประกอบพิธีกรรม ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงหมู่บ้านและเมือง การศึกษาคติความเชื่อของชาวลื้อ จะทำให้สามารถเข้าใจความคิด ทัศนะในการดำรงชีวิตหรือโลกทัศน์ของชาวลื้อและเห็นถึงพัฒนาการทางภูมิปัญญาที่สร้างสรรขึ้นมาโดยบรรพชนชาวลื้อ

คติความเชื่อผีและพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวลื้อ สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยามีความสำคัญอย่างยิ่งในการปลูกฝังคติความเชื่อถือผีให้แพร่หลายและยั่งยืนในหมู่ชาวลื้อ คติความเชื่อดังกล่าวมีความสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการไปตามโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

คติความเชื่อถือผีของชาวลื้อ

ชาวลื้อทุกชนชั้นเชื่อถือผีและความเชื่อนี้สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี ไม่เพียงแต่ชาวลื้อที่เชื่อถือผีแต่คนไททุกกลุ่มก็เชื่อ อย่างไรก็ตามคติความเชื่อถือผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ ไม่ได้เป็นลักษณะเฉพาะของชนชาติไทแต่อย่างใด เพราะกลุ่มชาวเขาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงก็นับถือผีและมีการประกอบพิธีกรรมแบบคล้ายคลึงกัน อย่างไรก็ตามก็ยังสามารถกล่าวได้ว่า คติความเชื่อถือผีเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ไม่ว่าไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ ไทหย่าหรือไทยวน ต่างก็นับถือผีกันทั้งนั้น ความเชื่อถือผีจัดเป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งซึ่งนักมานุษยวิทยากำหนดให้เป็นศาสนาก่อนประวัติศาสตร์ ที่คนเริ่มกำหนดความเชื่อทางศาสนาอย่างชัดเจนขึ้นโดยมีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีสัญลักษณ์ใกล้เคียงมนุษย์ เริ่มมีการประกอบ พิธีกรรมที่มีแบบแผนตายตัว มีการแบ่งแยกระหว่างผู้ประกอบพิธี

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๒๔.

กับผู้ร่วมพิธี โดยผู้ประกอบพิธีจะทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้ร่วมพิธี[1] เป็นการแบ่งแยกฐานะทางสังคมของชุมชน

พระยาอนุมานราชธนได้ให้คำจำกัดความของคำว่าผี ว่าเป็น "...สิ่งที่ปกติจะมองไม่เห็น คนถือหรือเข้าใจเอาว่ามีฤทธิอำนาจเหนือคน อาจให้คุณหรือโทษแก่คน ทำให้คนนับถือหรือเกรงกลัว..." [2] ชนชั้นปกครองหรือผู้นำในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากความเชื่อนี้ควบคุมคนในชุมชนของตนได้ ก่อนที่จะพัฒนาไปใช้ประโยชน์จากศาสนาที่มีการจัดตั้งอย่างเป็นระบบแล้ว เช่น พุทธศาสนา คริสตศาสนาและอิสลาม จากการศึกษาประวัติศาสตร์โดยทั่วไป จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อถือผีเป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างและพัฒนาการของสังคม เนื่องจากเป็นความเชื่อพื้นฐานที่เก่าแก่ดั้งเดิมจึงยังคงอยู่ในจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ไม่มาก ก็น้อย กลุ่มคนที่มีพัฒนาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และมีเทคโนโลยี่ที่ก้าวหน้า จะละทิ้งหรือลดหย่อนความเชื่อถือผีลงไป หันมานับถือพระเจ้าซึ่งก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัวแต่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือมนุษย์เหนือธรรมชาติเหมือนผี เป็นการเรียกชื่อที่ต่างกันไปเท่านั้น[3] พิธีกรรมก็จะแตกต่างกันไป ไม่ได้มุ่งสนองความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่จะพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย เสนอความคิดความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผล มีหลักปรัชญาที่ซับซ้อนมากขึ้น เป็นพัฒนการขั้นสูงขึ้นของภูมิปัญญามนุษย์ เรียกว่าเป็นศาสนาของสังคมสมัยประวัติศาสตร์[4] ซึ่งหากจะใช้การประดิษฐ์และการใช้ตัวอักษร เป็นเครื่องแบ่งยุคแล้ว ก็จะพบว่าสังคมที่ยังไม่มีตัวอักษรเขียนมักเป็นสังคมที่มีพัฒนาการทางการเมืองและสังคมอยู่ในระดับพื้นฐาน เป็นสังคมชนเผ่า มักมีแนวโน้มในการนับถือผีสูง เช่น สังคมของชาวเขา ซึ่งมักจะมีแต่ภาษาพูด จะเริ่มมีภาษาเขียนเมื่อมีการนำเอาศาสนาที่พัฒนามากกว่าเข้าไปเช่น การที่มิชชันนารีนำเอาคริสตศาสนาเข้าไปเผยแพร่แล้วนำอักษรโรมันไปใช้เขียนภาษาชาวเขา เช่นกันการที่พุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาสู่กลุ่มคนไท-ไทยก็ได้นำเอาอิทธิพลของตัวอักษรและภาษาจากอินเดียเข้ามาและปรับปรุงนำไปใช้เขียนภาษาไท-ไทย ตลอดจนนำเอาพัฒนาการความเจริญทางด้านอื่น ๆ เข้ามาด้วย เชื่อกันว่าก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาคนไทลื้อยังไม่มีตัวอักษรเขียน ไม่มีวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ไม่มียารักษาโรค มีแต่การบวงสรวงอ้อนวอนผีให้หายเจ็บป่วย ไม่มีระบบดาราศาสตร์และปฏิทิน พุทธศาสนานำเอาตัวอักษรและความรู้ทางด้านดาราศาสตร์โหราศาสตร์ตลอดจนการแพทย์ และการรักษาด้วย

---

[1] อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา(กรุงเทพ : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย , ๒๕๓๔) , หน้า ๕๒.

[2] เสฐียรโกเศส-นาคะประทีป.เมืองสวรรค์และผีสางเทวดา (พระนคร บรรณาคาร, ๒๕๑๕) , หน้า ๓๐๗.

[3] เสฐียรโกเศส-นาคะประทีป. อ้างแล้ว , หน้า ๓๓๓-๓๓๔.

[4] อมรา พงศาพิชญ์. อ้างแล้ว , หน้า ๕๒

ยาต่าง ๆ เข้ามา ดังนั้นวัดและพระสงฆ์จึงมีความสำคัญมากในการช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย ในการกำหนดฤกษ์ยามและปฏิทินการเพาะปลูก พระสังฆราชจะเป็นผู้กำหนดและประกาศปฏิทิน[1]

พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาดั้งเดิมของคนไท แต่การเข้ามาของพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อรัฐไทและสังคมไท พุทธศาสนามีผลต่อโครงสร้างทางการเมืองและสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทหลายกลุ่ม ได้ส่งเสริมให้ กลุ่มไทหลายกลุ่มได้พัฒนาตนเองจากชุมชนเล็ก ๆ ไปเป็นรัฐและอาณาจักรขนาดใหญ่ หลักการและคำสอนของพุทธศาสนาช่วยพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองที่ซับซ้อนและทรงอำนาจโดยการสนับสนุนของสถาบันสงฆ์ ซึ่งเป็นกลจักรสำคัญยิ่งของพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า การก่อตัวของรัฐไทอาศัยหลักศาสนาเท่านั้น ยังมีปัจจัยและเงื่อนไขอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ความมั่งคั่งของทรัพยากรธรรมชาติและกำลังคน เหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาตนเองจากชุมชนบ้านหรือเมืองเล็ก ๆ ไปสู่อาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ จะเห็นได้จากกรณีของรัฐไทที่พัฒนาไปสู่อาณาจักร เช่น สุโขทัย ล้านนา และอยุธยา เปรียบเทียบกับรัฐไททางตอนในอย่าง รัฐไทใหญ่ เชียงตุงและสิบสองปันนา ความแตกต่างกันทางภูมิศาสตร์และศักยภาพในการผลิตทำให้รัฐไทที่มีจุดเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกันมีพัฒนาการที่แตกต่างกัน แม้ทุกรัฐจะได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาเช่นกัน แต่ศักยภาพในการสร้างสมอำนาจนั้นต่างกันจึงอยู่ในลำดับขั้นตอนของพัฒนาการทางการเมืองที่แตกต่างกันด้วย[2]

สิบสองปันนาไม่สามารถพัฒนาขึ้นเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะสิบสองปันนาไม่สามารถสถาปนาอำนาจจากส่วนกลางที่เข้มแข็ง[3] ที่ตั้งที่กระจัดกระจายของเมืองทำให้กษัตริย์ไม่อาจรวบรวมผลประโยชน์และรายได้จากกำลังคนและทรัพยากรธรรมชาติได้เต็มที่ อำนาจทางการเมืองที่อ่อนแอนี้สะท้อนถึงพัฒนาการของพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน เปรียบเทียบกับรัฐไทที่พัฒนาเป็นอาณาจักร จะเห็นความเข้มแข็งของพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ซึ่งส่งเสริมอำนาจกษัตริย์ แต่ในสิบสองปันนาอำนาจของพุทธศาสนาไม่เข้มแข็งพอ สถาบันสงฆ์ไม่มีอำนาจหรืออิทธิพลในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างปัญญาชน เช่นในล้านนา หรือ สุโขทัย การขาดแคลนทรัพยากรทำให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนากระทำได้ไม่เต็มที่ อิทธิพลของพุทธศาสนาจึงอาจไม่มากพอที่จะสนับสนุนอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ และ กลบเกลื่อนคติความเชื่อถือดั้งเดิมได้หมด

ความขัดแย้งและการชิงอำนาจระหว่างความเชื่อผีและพุทธศาสนา นั้นปรากฏอยู่ในตำนานพื้นบ้านและคัมภีร์พุทธศาสนา ตำนานพื้นเมืองยืนยันความสำคัญและบทบาทของบรรพบุรุษผู้ก่อสร้างชุมชน อย่างปู่สังกะสี ย่าสังกะไส้ ซึ่งกล่าวว่าเป็นผู้สร้างมนุษย์ พญาสมมุติ

---

[1] ๒๓. Liu Yan, " South Spreading Buddhism and Traditional Culture of the Dai " in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies (Kunming : Institute of Southeast Asian Studies , 1990) , p.260. และ ส. เสถียรสุต "ประวัติศาสตร์สิบสองพันนา" แถลงงานประวัติศาสตร์และโบราณคดี ปีที่ ๑๖ เล่ม ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๒๕, หน้า ๔๖.

[2] รัตนาพร เศรษฐกุล, "สิบสองปันนา . บทสำรวจการปกครองและสังคมก่อนการปลดแอกปี ค.ศ ๑๙๕๐" ใน สิบสองปันนา : อดีตและปัจจุบัน (เชียงใหม่ . ศูนย์หนังสือ , ๒๕๒๘) หน้า๑๖

[3] เล่มเดิม , หน้า ๑๕.

ผู้ก่อตั้งบ้านเมืองมีตำนานกล่าวถึงการต่อสู้ระหว่างพญาสมมุติและบริวารคือ เทวทัตและพญามาร กับพระพุทธเจ้า ลงท้ายด้วยความพ่ายแพ้ของพญาสมมุติ เรื่องราวนี้ไปตรงกับเรื่องราวของพญามาร ที่พยายามขัดขวางไม่ให้พระพุทธองค์ตรัสรู้ จนแม่พระธรณีมาช่วย เป็นรูปจิตรกรรมฝาผนังที่พบในวัดต่าง ๆ ในสิบสองปันนา เหมือนกับจะเป็นการแสดงถึงชัยชนะของพระพุทธองค์ต่อเหล่าผีมาร อย่างไรก็ตามชาวลื้อก็ยังนับถือว่า พญาสมมุตนั้นเป็นผู้ให้กำเนิดวัฒนธรรมพื้นเมือง การเข้ามาเผยแพร่พุทธศาสนานั้นก็ดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน กว่าที่ชาวบ้านจะยอมรับนับถือ ในช่วงแรกที่พุทธศาสนาเข้ามาสู่สิบสองปันนา พระสงฆ์ปลูกเพิงอาศัยอยู่ในป่าบนเขา เข้ามาในหมู่บ้านเฉพาะเวลาบิณฑบาตรเท่านั้น จนกระทั่งภายหลังเมื่อชาวบ้านยอมรับนับถือพุทธ จึงมีการสร้างวัดในหมู่บ้าน [1] ทำให้พระสงฆ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหมู่บ้าน โดยในหมู่บ้านลื้อจะมีวัดอยู่ในทุกหมู่บ้าน ยกเว้นหมู่บ้านขนาดเล็กเกินไปเท่านั้น

คติความเชื่อถือผีของชาวไทลื้อเด่นชัดและมั่นคง ดังจะเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมและการเข้าร่วมพิธีกรรมการเซ่นไหว้หรือเลี้ยงผีมีทุกระดับ มิชชันนารีอเมริกันที่เข้าไปเผยแพร่ศาสนาในสิบสองปันนาตั้งข้อสังเกตว่า[2]

> *การนับถือผีมีอิทธิพลต่อประชาชนอย่างเหนียวแน่นกว่าในดินแดนยวน มีผลทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาน้อยลง...หอผีมีอยู่ทั่วไปและมีมากกว่า แม้วัดจะยึดครองความเป็นศูนย์กลางในชุมชนอย่างในดินแดนที่อยู่ทางใต้ลงไป แต่การนับถือผีก็เข้าไปอยู่กับวัด เช่น การไหว้ผีเพื่อให้หายเจ็บป่วยหรือป้องกันการเจ็บป่วย ที่เรียกว่า ส่งเคราะห์ ก็มักกระทำกันในวัด ในขณะที่ในสยามมักทำที่บ้านผู้ป่วย หรือที่ถนนหน้าบ้าน....*

เช่นเดียวกับชาวไทกลุ่มอื่น ๆ พุทธศาสนาที่ชาวไทลื้อนับถือนั้นไม่ได้เป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบปรัชญา หากเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่ปะปนกับคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี อำนาจเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ หรือกล่าวได้ว่าเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธพราหมณ์และผี [3] การที่คติความเชื่อถือผียั่งยืนและเด่นชัดอยู่ในสิบสองปันนา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นไปอย่างเชื่องช้า ไม่มีการแทรกแซงอย่างรุนแรงจากภายนอก เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลเข้าถึงยาก ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปีค.ศ ๑๙๕๐ สิบสองปันนาไม่มีทางหลวง ทางรถยนต์ การเดินทางอาศัยการเดินเท้า ม้าและวัวต่าง เดินทางจากคุนหมิงไปถึงเชียงรุ่งใช้เวลาถึง ๒๑ วัน ต้องเสี่ยงอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บและโจร

---

[1] Leshan Tan, "From Opposition to Syncretism : A Preliminary Analysis of Tai Lue Religion" in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies (Kunming . Institute of Southeast Asian Studies , 1990) ,p.301.

[2] Payap University Archives, C.R. Callender, " Touring Among the Lu " July10 ,1920, BFM , roll 2, p.9.

[3] ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือ , ๒๕๒๗) , หน้า ๓๓-๓๔.

การเซ่นไหว้ผีในคติความเชื่อของลื้อ

หอเสื้อบ้าน
บ้านสวนหม่อนเมืองล้า

ผู้ร้าย ชาวตะวันตกคนแรกที่เข้าไปถึงเชียงรุ่งคือ ร้อยเอกวิลเลียม ซี แมคคล้าวด์ ในปีค.ศ ๑๘๓๗ ติดตามไปอีกในปีพ.ศ ๒๔๓๖ โดย ศาสนาจารย์แมคกิลเวรีและนายแพทย์วิลเลียม ซี ดอดด์ในปี ค.ศ.๑๘๙๗ มิชชันนารีอเมริกันเข้าไปเผยแพร่ศาสนา ตั้งโรงพยาบาลและโรงเรียนตั้งแต่ปีค.ศ ๑๙๑๗[1] แต่ไม่ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรมากนักเพราะขอบเขตการดำเนินการและอิทธิพลของมิชชันนารีอเมริกันในสิบสองปันนานั้นค่อนข้างจำกัด[2] จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนาหรือจักรวรรดินิยมตะวันตกที่มีผลกระทบต่อรัฐไทอื่น ๆ ทางตอนใต้นั้นไม่ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนทางคติความเชื่อพื้นบ้านพื้นเมืองเดิมของชาวไทลื้ออย่างมากมายนัก ชาวไทลื้อมีสภาพชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ระบบการผลิตพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างมาก วิถีการผลิตไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเพาะปลูก จับปลา ล่าสัตว์และหาของป่า แม้มีการค้าขายก็ไม่ได้มีผล กระทบกับคนส่วนใหญ่มากนักเพราะผู้ทำการค้าขนาดใหญ่ มักเป็นคนต่างถิ่นและพวก ท้าวขุนไม่ใช่สามัญชน การคงอยู่ของวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมทำให้โครงสร้างสังคมของสิบสองปันนาไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป คติความเชื่อและโลกทัศน์ของคนยังคงเป็นแบบจารีตนิยม

ผีและพิธีกรรมของชาวลื้อ

สิ่งที่บ่งชี้ถึงอิทธิพลของความเชื่อผีคือการที่ชาวลื้อไม่นิยมมีหิ้งพระไว้ที่บ้าน เพราะเห็นว่าพระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรมีไว้บูชาเฉพาะในวัดวาอาราม ที่บ้านจึงมีเฉพาะหิ้งผีเฮินหรือผีเรือนเทวดาเรือนติดอยู่บนฝาผนังของห้องใหญ่หรือห้องนอนของเจ้าของบ้าน[3] ทำหน้าที่ปกปักษ์รักษาคนในครอบครัวนั้น ๆ ในระดับหมู่บ้านจะเห็นได้ว่าหมู่บ้านใหญ่ ๆ มักมีวัดประจำของตนเอง ส่วนหมู่บ้านเล็ก ๆ มีคนน้อยจะไปร่วมทำบุญสุนทานกับวัดในหมู่บ้านใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง แต่ทุกหมู่บ้านจะมีหอผีบ้านหรือเทวดาบ้านของตนเอง ในระดับเมืองก็จะมีผีเมืองเทวดาเมือง ซึ่งมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง สถานที่สำคัญเช่น ตลาด หนอง บึง ต้นไม้ใหญ่เหมืองแร่ ทุ่งนา ภูเขา หุบห้วย ป่าไม้หรือแม้แต่ศาสนสถานอย่างวัดหรือธาตุก็มีผีอารักษ์คอยคุ้มครอง

จากอดีตอันยาวนานคติความเชื่อถือผีได้ถูกหล่อหลอมเข้ากับ "ฮีตบ้านคลองเมือง" ของชาวลื้อ ฮีตบ้านสิบสองมีระบุไว้ข้อหนึ่งว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้วต้องตั้งนายบ้าน ปกครองและในขณะเดียวกันต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านควบคู่กันไป นายบ้านในฐานะผู้นำทางการเมืองการปกครองได้รับผลตอบแทนเป็นภาษี ส่วนแบ่งผลผลิตค่าปรับและแรงงานเกณฑ์ เทวดาบ้านได้รับการ "เลี้ยงบ้าน" โดยมีเครื่องเซ่นสังเวยตามจารีตโบราณที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา งานพิธีสำคัญ ๆ

---

[1] William Clifton Dodd , ibid ., p.181.

[2] สัมภาษณ์ เจ้าหม่อมคำลือ อายุ ๖๖ ปี ที่มหาวิทยาลัยพายัพ วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๓๗ เวลา ๑๑.๐๐ น.

[3] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ . อ้างแล้ว , หน้า ๑๐ และสัมภาษณ์ พญาหลวงบุญ ขุนแขกเมืองล่า อายุ ๘๓ ปี บ้านถลาคำ เมืองล่า วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๓๗ เวลา ๑๗.๐๐ น.

เช่น ขึ้นบ้านใหม่หรืองานแต่งงานจะต้องเอาเนื้อสันไปเซ่นสังเวยเทวดาบ้าน สำหรับระดับเมือง " คลองเมือง" ระบุไว้ว่า ทุก ๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงเทวดาเมืองโดยใช้ควาย[1] การเปลี่ยนเรียกเทวดาแทนผีเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับความคิดของพุทธศาสนาแต่วิธีปฏิบัติส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแปลง

วิถีชีวิตของชาว ลื้อมีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะผีมีอยู่ทั่วไป ผีกลุ่มสำคัญ คือ ผีอารักษ์ที่ดูแลป้องกันชาวบ้านตั้งแต่ระดับครัวเรือนขึ้นไปจนถึงระดับเมือง ผีอารักษ์ไม่จำกัด เพศ วัย ชาติพันธุ์ ชาติตระกูลและไม่เกี่ยงว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือ อมนุษย์ บทบาทของผีอารักษ์คือ คุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนอำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดกับสมาชิกในครัวเรือนหรือในชุมชนหรือสถานที่นั้น ๆ เป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับการดำรงชีวิตของคน

ชาวลื้อก็เหมือนกับคนอื่นๆที่สร้างภาพของผีตามแบบคน เอาลักษณะนิสัยของคนไปครอบให้ผี เชื่อกันว่าแม้จะมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากเพียงใด ก็ยังชอบให้คนเอาอกเอาใจ สรรเสริญเยินยอ มีการรับสินบนจนถูกคนหลอกเอาบ่อยๆ คนกับผีอยู่ร่วมกันได้โดยมีกฎเกณฑ์ตายตัว เช่น คนต้องไม่ลบหลู่ ละเมิดกฎเกณฑ์ของผี ต้องยอมรับความมีอยู่ของผีในโลกของคนด้วยการปฏิบัติตามข้อห้ามต่าง ๆ ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีจุดประสงค์ใหญ่ คือ แสดงความเคารพยำเกรง ตอบแทนและขอความช่วยเหลือจากผี ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับผีเกิดขึ้นเนื่องจากผีของลื้อนั้นไม่ใช่ใครอื่นไกลแต่เป็นคนที่เชื่อว่าเคยมีชีวิตร่วมกับคนอื่น ๆ อาจเป็นผู้ยิ่งใหญ่กล้าหาญมีความสำคัญเช่นกษัตริย์ นักรบ ผู้นำท้องถิ่นหรือคนธรรมดาที่เสียชีวิตด้วยความรุนแรง จนทำให้วิญญาณมีความดุร้ายกล้าแข็งมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากกว่าคนอื่น ๆ

ประวัติความเป็นมาของผีลื้อแสดงถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และความคิดความเชื่อของคนในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี ผีเมืองที่สำคัญของเมืองเชียงรุ่งองค์หนึ่งคือ อารวะกะโสดา เชื่อว่าเป็นยักษ์กินคนแต่ได้รับพระธรรมคำสั่งสอนจากพระพุทธองค์จึงหันมาบำเพ็ญธรรมจนบรรลุโสดาบัน[2] ที่วัดพระธาตุจอมต้อง เวียงผาครางมีกลองที่จะต้องใช้ตีในวันพระให้อารวะกะได้ยิน ชาวบ้านแต่ก่อนเชื่อว่าหากอารวะกะไม่ได้ยินเสียงกลองติดต่อกันเป็นเวลาสามเดือนก็จะออกมากินคน[3] ความเป็นมาของอารวะกะโสดานี้ไปตรงกับปู่แสะย่าแสะผีเมืองเชียงใหม่ แสดงถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาและการปะทะกับความเชื่อท้องถิ่น การยกเอาอารวะกะโสดาขึ้นมาเป็นผีเมืองแสดงความการคงอยู่ของความเชื่อเดิม และการประนีประนอมระหว่างพุทธกับผีของชาวลื้อ ประวัติของอารวะกะโสดานี้บ้างก็ว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาโปรดสัตว์ที่เมืองเชียงรุ่งหรือเมืองอาฬวีนี้ มียักษ์ชื่ออะระกะแปลงตัวเป็นกวางทองมาล่อกษัตริย์เมืองเชียงรุ่งให้ติดตามไป

---

[1] ทวี สว่างปัญญางกูร. "สีต ๑๒ คลอง ๑๔" , หน้า ๑.

[2] สัมภาษณ์ ท้าวขุนเมืองเชียงรุ่ง ที่เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๕ ๐๐ น. ๓๕. สัมภาษณ์ เจ้ามหาวงศ์ อายุ ๖๕ ปี เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๓๗ เวลา ๕.๐๐ น

[3] สัมภาษณ์เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านเชียงถ้าน, เมืองเชียงรุ่ง, สิบสองปันนา, พฤษภาคม พ.ศ -๒๕๓๘.

จนพลัดหลงเข้าไปในป่าและจะจับกิน กษัตริย์ขอต่อรองด้วยการส่งผู้หญิงมาให้กินแทนหนึ่งคน ทุก ๆ เจ็ดวัน จนในที่สุดผู้หญิงหมดเมืองต้องส่งพระธิดามาให้ยักษ์กิน จนมีผู้มีบุญมาช่วยฆ่ายักษ์ตาย[1] ยังมีตำนานพญาอาพโวกล่าวว่า พญาอาพโวเป็นเจ้าเมืองจำปานครในเขตลาว พระอินทร์เนรมิตองค์เป็นกวางทองล่อให้มาจนถึงทุ่งเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นที่อุดมสมบูรณ์จนได้สร้างเมืองเชียงรุ่งขึ้น[2]

ตามตำนานเหล่านี้อารวะกะโสดา อะระกะยักษ์และพญาอาพโวนั้นคงเป็นบุคคลคนเดียวกันและเป็นผู้นำของคนในท้องถิ่นนี้ ได้รับวัฒนธรรมของพุทธศาสนาในตำนานแรก ส่วนตำนานที่สองเป็นเรื่องของการปะทะกันระหว่างกลุ่มคนที่เจริญแล้วกับกลุ่มคนที่ล้าหลังแต่เข้มแข็งกว่า จึงต้องยอมส่งเครื่องบรรณาการให้ ภายหลังสามารถปราบปรามได้ชัยชนะ แต่ก็ยังยอมรับความเป็นเจ้าของถิ่นด้วยการยกให้เป็นผีเมือง เปลี่ยนจากการเซ่นสรวงด้วยคนเป็นสัตว์แทน ตำนานที่สามแสดงถึงการอพยพของคนจากที่อื่นเข้ามาอยู่ในสิบสองปันนาแล้วสร้างเป็นบ้านเป็นเมือง ชื่อของเชียงรุ่งที่ว่าอาฬวีนี้ก็สอดคล้องใกล้เคียงกับชื่อทั้งสามชื่อ นอกจากนี้ตำนานทั้งสามยังแสดงถึงธรรมเนียมการยกย่องผู้ก่อตั้งบ้านเมืองหรือบรรพบุรุษให้เป็นผีเมือง

มีกษัตริย์หลายองค์ที่ได้รับยกย่องให้เป็นผีเมืองเนื่องจากความเก่งกล้าสามารถ เช่น พญาเจื๋อง ที่เมืองฮำเรียกว่าเทวดาเจิงเฮิง ส่วนที่เมืองฮายเรียกว่าเจ้าเจิงหาญ แต่แม้จะไม่ได้สร้างคุณูปการให้กับเมืองก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็นผีเมืองได้หากชาวเมืองเชื่อในความแรงหรือ อิทธิฤทธิ์ของผีนั้น ๆ เช่น เจ้าหม่อมแสงกษัตริย์เมืองเชียงรุ่งถูกเจ้าหม่อมสอฆ่าตาย ชาวเมืองฮำจึงยกย่องให้เป็นผีเมืององค์หนึ่ง ชื่อ เทวดาแต้นคำ[3] ที่เมืองล่ามีเทวดานางแมนเดิมเป็นเมียขุนหาญออกไปต่อนกถูกกับสามีถูกกับดักนกดีดถูกตาแตกตาย กลายเป็นผีคอยหลอกหลอนชาวบ้าน เทวดากาวินเป็นเชื้อสายเจ้าเมืองล่า ความประพฤติไม่ดีมักปล้นฆ่าชาวบ้านชาวเมืองในที่สุดถูกประหารชีวิตก็ยังได้รับยกย่องให้เป็นเทวดาเมือง เพราะเชื่อกันว่าถ้าผีเป็นผีแรง มีอิทธิฤทธิ์มาก ก็สามารถคุ้มครองป้องกันสมาชิกของชุมชนจากผีป่าและผีนอกระบบอื่นๆได้ ดังเช่น หมู่บ้านจ่างไจ้นับถือพญาเจื๋องเป็นผีบ้านหรือชาวบ้านเรียกกันว่าปู่บ้าน เป็นกษัตริย์นักรบที่กล้าหาญ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีแรง ทำให้ผีกะผีปอบเข้ามาในหมู่บ้านไม่ได้[4]

ผีเมืองบางองค์เป็นผีต่างบ้านต่างเมืองก็มี เช่น พญาหลวงหาญลานต้างเป็นยางแดง ชาวบ้านเรียกว่าเป็น "ตำมิหล่า" เป็นเทวดาองค์สำคัญองค์หนึ่งของเมืองลวง[5] ส่วน เจ้าเจียงโย่งของเมืองฮายเป็นลัวะ ที่บ้านม่อนเมืองเชียงรุ่งนับถือเจ้าฟ้ามังราย ชาวบ้านเรียกว่าเจ้าเหนือหัว เพราะชาวบ้านม่อนอพยพมาจากเชียงแสน เนื่องจากเป็นผีกษัตริย์จึงมีการประกอบพิธีใหญ่โตกว่า

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , อ้างแล้ว , หน้า ๑๕๑-๑๕๗.

[2] เจีย แยน จอง , อ้างแล้ว , หน้า ๔๐.

[3] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว , หน้า ๒๔๐.

[4] สัมภาษณ์ ชาวบ้านจ่างไจ้ เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๔.๐๐ น.

[5] สัมภาษณ์ พ่ออ้ายตุ๋น บ้านเฟยลุง เมืองลวง วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๕.๐๐ น.

ผีบ้านอื่น ๆ ที่ชาวบ้านมักจะเลี้ยงด้วยหมูหรือไก่ แต่บ้านม่อนจะเลี้ยงผีเจ้าฟ้ามังรายด้วยควายเขายาวเท่าหู คอขาวและมีขวัญที่หน้าผาก เลี้ยงในเดือนสี่ ทุก ๆ สามปี[1]

ผีอารักษ์ทุกระดับตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ไปจนถึงเมืองจะต้องมีหออยู่และมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามเวลาจารีตเดิม ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่าจะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมือง จึงต้องการดูแลเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญเพื่อผีเหล่านี้จะได้อำนวยความ อุดมสมบูรณ์และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านชาวเมืองให้อยู่ดีกินดี ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงรายชื่อของผีเมืองของบางเมืองในสิบสองปันนาและการประกอบพิธีกรรม[2]

---

[1] สัมภาษณ์ ชาวบ้านม่อง เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๐.๐๐ น.

[2] จากการสัมภาษณ์ชาวไทลื้อในสิบสองปันนา

<u>ผีเมืองและการประกอบพิธีกรรมของชาวลื้อ</u>

ผีเมือง	เวลา	สัตว์	พิธีกรรม
<u>เมืองเชียงรุ่ง</u> อาระวะกะโสดา ฯลฯ	ปีละ ๓ ครั้ง ๆ ละ ๓ แห่ง ๆ ละ ๓ วัน	ควาย วัว หมู อย่างละ ๑ ตัว และไก่	พิธีจริง ๆ มีเฉพาะวันแรกในสามวัน เลี้ยงอาระวะกะโสดาเดือนเจี๋ยง และเดือนแปด " เดือนเจี๋ยงขอแดด เดือนแปดขอฝน" ผู้ทำพิธีเลี้ยงคือพญาหลวงแขก และพญาหลวงบังคม มีการร้องคำขับหน้าหอคำ พร้อมทั้งการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ

เมืองฮำ เทวดาจ๊างเผิก เจ้าหลวงคำแดง เทวดาแต้นไฮ้ เทวดาต้าวงา เทวดาแถน เทวดาแต้นคำ เทวดาเจิงเฮิง ฯลฯ	ปลายเดือน ๑๑ ต้นเดือน ๑๒ สอง วัน	ควายปอน ๑ ตัว ควายดำ ๒ ตัว หมู ๔ ตัว ไก่ ๔ คู่	เก็บเงินจากชาว เมืองเพื่อซื้อสัตว์ ควายปอนเลี้ยง เทวดาแถน ควาย ดำเลี้ยงเทวดาเมือง และเทวดาต้าวงา ทางเข้าเมืองติดตา แหลว วันแรกฆ่า ควายดำ ๒ ตัว ลักษณะการตาย บอกอนาคตของ เมือง วันที่สองฆ่า ควายปอน มีหอ นางปั้นข้าวถวาย เทวดา หมอเมือง ทำพิธีแต่งชุดสี แดงมีหมอรอง เป็นผู้ช่วย มีการ เข้าทรงแม่ที่นั่ง เพื่อถามเหตุการณ์ ต่างๆ ชาวเขา บ้านทะลุกับบ้าน ห้วยจะล่องมาตี กลองตีฉาบใน งาน ชาวเชียงฮา มาร่วมเลี้ยงเทวดา ต้าวงา มี การละเล่นรื่นเริง

<u>เมืองล่า</u> เทวดานางแมน เทวดาจ๊างกับ เทวดาดอยทอง เทวดาไอ่แฮ้ง เทวดาอารักษ์ หมวกคำ เทวดา กาวิน เทวดาวัง แมง เทวดา สบต๋าย เทวดา ต้าวงา เทวดา จ๊างเผิก ฯลฯ	เดิมเลี้ยงปีละ ๙๖ วัน เทวดา ๓๒ องค์ ๆ ละ ๓ วัน ตามสถานที่ต่าง ๆ ภายหลังทำ ๓ วัน สามปีหนึ่งครั้ง ทำ ในฤดูฝนเดือน ๑๐-๑๑ (กรกฎาคม- สิงหาคม)	ควายดำ ๒ ตัว ควายปอน ๑ ตัว หมูดำ ๑ ตัว	ตั้งหอผี ๓๒ หลัง หมอเมืองแต่งชุด สีแดง เก็บเงิน จากชาวบ้านทุก หลังคาเรือน ท้าว ขุนกำหนดวันงาน ร่วมกับหมอเมือง สัตว์ในพิธีต้อง สมบูรณ์ ปักตา แหลวที่เขิ่นเมือง และทางผ่าน ห้ามผู้หญิงร่วมพิธี่ แต่ละครัวเรือนนำ ไก่ ๑ ตัว เหล้า ๑ ขวดไปร่วมพิธีแต่ เช้า ห้ามแต่งกาย สีแดง ทัดดอกไม้ สวมหมวก สวม กำไล แหวน มี เพชฌฆาต ๓ คน ทำหน้าที่ฆ่าสัตว์ เสร็จพิธีมีการส่ง เคราะห์เมือง มี การละเล่นรื่นเริง

<u>เมืองอู</u> เจ้าบ่อ เจ้าดวงสุริยองกี เจ้าจอมจะเด็ด เจ้าจันตคราส เจ้าหลวงคำ เจ้าประทุมมา เจ้าสุมพะเมตตา	ปีละ ๓ ครั้ง เดือน ๒ และเดือน ๘	ปลาและหมู	ห้ามชาวเมืองสวมชุดสีแดง ทัดดอกไม้แดง ชาวบ้านร่วมกันจับปลาเพื่อทำพิธีเลี้ยงเทวดา ทำหอเดียว
<u>เมืองหย่วน</u> -	เลี้ยง ๓ ปีครั้งๆละ ๓ วัน	หมู	ปิดตาแหลว เข้าทรงแม่ที่นั่ง
<u>เมืองลวง</u> พญาหลวงหมวกคำสามล้าน พญาหลวงคำแดง เจ้าฟ้าคำแดง เจ้าจ๊างเผิก พญาหลวงหาญ ฯลฯ	เดือน ๔ เดือน ๘ เดือน ๑๑	เดือน ๔ เลี้ยงหมู เดือน ๘ และ ๑๑ เลี้ยงควาย ไก่ เรือนละ ๑ ตัว	หมอเมืองแต่งชุดสีแดง มีการละเล่น

<u>เมืองฮาย</u> เจ้าเสี่ยวเมืองหลวง เจ้าเจืองหาญ เจ้าฟักคำ เจ้าเจียงโย่ง เจ้าจ๊างเผิกงาเขียว ฯลฯ	เลี้ยง ๓ ปีครั้ง เดือนยี่และเดือน ๓	วัวคำเจ้าฟักคำ หมูดำเจ้าเจียงโย่ง ควายปอนเจ้าเจืองหาญ ควายดำเจ้าเสี่ยวเมืองหลวง	ปิดตาแหลว หมอเมืองทำพิธี มีเพชฌฆาตประหารสัตว์ การตายของสัตว์ทำนายเหตุการณ์บ้านเมือง มีการส่งเคราะห์เมือง งดการทำงานทุกชนิด มีการละเล่นและเลี้ยงเสาหอบ้านเจ้าเมือง ใช้ไก่ ๑๒ ตัว
<u>เมืองแจ้</u> เจ้าปางกาพ	เดือนเจี๋ยงแปดค่ำ	ควายดำ	เรี่ยไรเงินชาวเมือง หมอเมืองนุ่งโจงกระเบนแดง โพกผ้าแดง มือขวาถือหอก มือซ้ายจูงสายสะพายควาย หลังพิธีหัวควายให้หมอเมือง
<u>เมืองเจียงเจิง</u> เจ้าพ่อเจืองหาญ	เดือนเจี๋ยง	ควายปอน	หมอเมืองแต่งชุดแดง
<u>เมืองออง</u> เจ้าหาญคึง	เดือนเจี๋ยง	หมู ๒ ปี ควาย ๑ ปี เอาควายรุ่นหนุ่มไม่มีตำหนิ	เรี่ยไรชาวเมือง หมอเมืองแต่งชุดสีดำ

ข้อสังเกตเกี่ยวกับพิธีกรรมเลี้ยงผี

พิธีเลี้ยงผีอารักษ์หรือที่ชาวไทลื้อเรียกว่า "เข้ากำ" ซึ่งมีตั้งแต่ กำเฮิน กำบ้านไป จนถึงกำเมิง เป็นพิธีที่มีความหมายอย่างยิ่งสำหรับชาวลื้อ ในที่นี้จะขอตั้งข้อสังเกตเบื้องต้น ๓ ประการ คือ การเข้าร่วมพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรม และความหมายของพิธีกรรม

การเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีในแต่ละระดับเป็นหน้าที่โดยตรงของชาวลื้อในช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมจะไม่มีการออกนอกสถานที่ ถือว่าเป็นการละเมิดจารีตประเพณี "นอกฮีตนอกกอง" ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการซื้อสัตว์มาเซ่นสังเวย แสดงถึงความผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บางพิธีที่ห้ามผู้หญิงเข้าร่วมพิธี แต่ถ้าผู้ชายในครัวเรือนไม่อยู่ ผู้หญิงจะต้องฝากเพื่อนบ้านให้นำไก่และเหล้าไปร่วมพิธีแทน[1] ระยะเวลาในการเลี้ยงผีมักจะเป็นช่วงหลังการดำนาปลูกข้าวเพื่อเป็นการขอฝนขอความสำเร็จในการเพาะปลูก หรือมิฉะนั้นก็เป็นช่วงหลังการเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นการแสดงความขอบคุณต่อผี ตั้งแต่ราวต้นเดือน ๕ ไปจนถึงเดือน ๑๒ ของชาวลื้อ เป็นช่วงที่ชาวบ้านเสร็จภารกิจเบื้องต้นกำลังรอการเจริญเติบโตของต้นข้าว อีกทั้งในฤดูฝนไม่นิยมเดินทางไกลเพราะมักมีน้ำท่วมหนทางลำบาก มักเกิดโรคภัยต่าง ๆ ได้ ในระหว่างพิธีกรรมจะมีการละเล่นรื่นเริงต่าง ๆ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ทำงานหนักมาช่วงระยะหนึ่งได้มีโอกาสพักผ่อน ให้หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์กัน นับว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมที่นอกเหนือจากกิจกรรมของพุทธศาสนา

สัญลักษณ์ในพิธีกรรม คือ ตาแหลว ซึ่งไม่ว่าจะเป็นพิธีในระดับครัวเรือน หมู่บ้าน หรือเมืองจะมีการติดตาแหลวเป็นการห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาในบริเวณที่กำลังมีพิธี เป็นการแสดงถึงเขตอิทธิพลของผีอารักษ์ แสดงถึงกรรมสิทธิ์ในขอบเขตพื้นที่ที่คนกลุ่มนั้น ๆ อาศัยอยู่ สามารถใช้เป็นเครื่องกำหนดเขตแดนของหมู่บ้านหรือเมืองได้ ได้รับการ รับรองสิทธิโดยผีอารักษ์ที่อยู่ประจำ การกำหนดเขตแดนของหมู่บ้านและเมืองในสมัยมีความหมายอยู่เฉพาะเมื่อมีการเลี้ยงผี เป็นการระบุขอบเขตสำหรับคนในและคนนอก[2] ผีอารักษ์ของชาวลื้อจึงทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้ควบคุมและรับรองสิทธิการเป็นสมาชิกในครัวเรือน ในหมู่บ้านและในเมือง ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงสิทธิในการใช้ที่ดินและทรัพยากรทั้งหลายของท้องถิ่น การยอมให้เข้าร่วมพิธีหมายถึงการยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชน ซึ่งในที่นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชุมชนชาวลื้อที่มีชีวิตอยู่โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่ต้องกระทำในฐานะสมาชิก คือ การยอมรับนับถือผีของชุมชนนั้น ๆ และพร้อมที่จะปฏิบัติตาม "ฮีตกอง" ที่มักถูกกำหนดโดยความเชื่อถือผี

---

[1] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๒.

[2] William Clifton Dodd. ibid., p. 193.

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคติความเชื่อถือผีของชาวลื้อนั้นนับได้ว่าเป็นศาสนาของสังคมก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังคงยึดเหนี่ยวความเชื่อของคนเอาไว้ได้ แม้จะมีการพัฒนาเข้าสู่สังคมสมัยประวัติศาสตร์โดยมีศาสนาที่เจริญก้าวหน้ากว่าเข้ามาครอบงำคติความเชื่อถือผีได้รับการพัฒนาให้มีลักษณะชัดเจนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือผีจำนวนมากที่มีสัญลักษณ์ใกล้เคียงกับมนุษย์มีพิธีกรรมที่เป็นแบบแผนและมีการแบ่งแยกระหว่างผู้ประกอบพิธีกับผู้เข้าร่วมพิธี ในขณะที่วัดมีพระสงฆ์และอาจารย์หรือพ่อจารย์ ผีมีหมอบ้านหมอเมืองเป็นผู้ประกอบพิธี หมอบ้านหมอเมืองมักเป็นบุคคลที่มีวิชาความรู้ทางไสยศาสตร์ รู้จักจารีตธรรมเนียมของบ้านเมือง รู้ฤกษ์ยามสามารถกำหนดเวลาการประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้องได้ ชาวบ้านชาวเมืองมักประชุมเพื่อคัดเลือกหมอบ้านหมอเมืองในฐานะผู้ชำนาญเฉพาะการที่บ้านดอนแต้น เมืองเชียงรุ่งมีการเสี่ยงทายเลือกหมอบ้านด้วยการให้แต่ละครัวเรือนในหมู่บ้านทำข้าวต้มมัดมานึ่งรวมกัน ของใครสุกก่อนคนนั้นก็ได้เป็นหมอบ้าน หรือพ่อหมอ [1] ส่วนที่บ้านดอนหลวงเลือกโดยการชั่งข้าวสุก[2]

ผู้ประกอบพิธีมีเครื่องแต่งกายเฉพาะของตนเอง ส่วนมากมักเป็นสีแดงเพราะ เชื่อกันว่าสีแดงเป็นสีของอำนาจ ในพิธีมีหมอเมืองเท่านั้นที่มีสิทธิแต่งกายด้วยสีแดง มีปรำเฉพาะของตนเอง ที่นั่งปูผ้าแต่นสีแดง มีหมอน คนโทน้ำและขันผี มีหมอรองหรือบ่าวหมอเป็นผู้คอยรับใช้ ไม่มีผู้ใดจะติดต่อกับหมอโดยตรงได้ ต้องผ่านหมอรอง เป็นการแสดงความสำคัญของหมอซึ่งเป็นตัวกลางติดต่อกับผี แม้แต่ผู้นำชุมชนก็มีบทบาทด้อยลงในพิธีกรรมนี้ ในบางแห่งเช่นหมู่บ้านจ่างไจ้ เมืองเชียงรุ่งพญาหลวงป่านซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านจะเป็นผู้ประกอบพิธีเอง[3] เป็นการรวมเอาอิทธิพลความเชื่อกับการเมืองการปกครองเข้าด้วยกัน

หมอเมืองจะเป็นผู้กำหนดเวลา และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เมื่อการตระเตรียมพร้อมจะกล่าวอัญเชิญผีมารับการเซ่นสังเวย ตัวอย่างคำอัญเชิญผีของเมืองล่า มีดังนี้ [4]

๓ ปีครอบขอบด้งมูน คนเสี่ยงฮิงฟายฟอง
มเหสีขะเตวดาเจ้า หื้อได้มาฮับเอาราจ๊ะตาน

ในพิธีเลี้ยงผีจะไม่นำพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องเพราะถือว่านอกธรรมเนียมพุทธ[5] นอกจากพิธีเลี้ยงใจบ้านซึ่งถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพิธีกรรมแบบพุทธ ไม่มีการเซ่นสังเวย แต่นำอาหารปรุงสำเร็จพร้อมดอกไม้ธูปเทียนมาถวายนิมนต์พระมาสวดเป็นการสืบชะตาบ้าน

นอกจากหมอบ้านหมอเมืองที่เป็นคนสำคัญและเป็นผู้ชำนาญการพิเศษในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทในการทำให้พิธีกรรมขลังยิ่งขึ้น นั่นก็คือ

---

[1] สัมภาษณ์ ชาวบ้านดอนแต้น เมืองเชียงรุ่ง วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๒๘ เวลา ๑๐.๐๐ น.

[2] สัมภาษณ์ เจ้าหลวงผาสาทและภรรยา บ้านดอนหลวง เมืองเชียงรุ่ง เวลา ๑๔.๐๐ น

[3] สัมภาษณ์ ชาวบ้านจ่างไจ้

[4] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว , หน้า ๓๕๐.

[5] สัมภาษณ์ ตุ๊ยี่ ธรรมจาโร วัดราชฐานหลวง เมืองพยาก วันที่ ๖ มกราคม ๒๕๓๗ เวลา ๑๓.๐๐น.

ช่างขับ ซึ่งทำหน้าที่ร้องเพลงขับกล่อมผีและเทวดาตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธี ช่างขับที่มีความสามารถมักได้รับแต่งตั้งเป็น พญา จ่า หรือแสน ปกติทำหน้าที่ขับกล่อมให้ความเพลิดเพลิน สรรเสริญเยินยอกษัตริย์ท้าวขุน ในงานพิธีต่าง ๆ เช่นขึ้นบ้านใหม่ แต่งงานและอื่น ๆ จะต้องมีช่างขับเป็นผู้สร้างความบันเทิง ในงานพิธีกรรมช่างขับจะสรรเสริญผีเทวดา เล่ากำเนิดโลกและมนุษย์เรียกขวัญข้าว ขวัญปลา มีการกล่าวถึงเหตุการณ์บ้านเมือง ผามหรือปรำช่างขับจะอยู่หน้าปรำเจ้าเมือง[1]

ส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในการประกอบพิธี คือ การฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังเวย ในการเลี้ยงผีระดับครัวเรือนมักเลี้ยงหมูหรือไก่ ระดับเมืองมักจะเลี้ยงวัว ควาย หมู ไก่ หรือสัตว์อื่นๆ ประกอบเช่น แพะและปลาเป็นต้น สัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้มักถูกนำมาฆ่าในระหว่างพิธี ปรุงเป็นอาหารและถวายให้ผีก่อน หลังจากนั้นชาวบ้านจึงจะร่วมกันกิน โดยมีข้อห้ามนำเอาอาหารที่เหลือกลับบ้านเพราะถือว่าได้ถวายให้ผีไปแล้ว ในหลาย ๆ เมืองสัตว์ถูกนำมาฆ่าในลักษณะของการสังเวยไม่ใช่ฆ่าเพื่อปรุงอาหารเท่านั้น บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ได้กล่าวถึงการฆ่าสัตว์เพื่อสังเวยผีเมืองล่าว่า ใช้เพชฌฆาตถึง ๓ คน มีการฟ้อนเจิงหอกเจิงแรวประกอบ การลงหอกลงดาบแต่ละครั้งไม่ได้มุ่งจะฆ่าให้ตายในครั้งเดียว แต่ทรมาณให้สัตว์เจ็บปวดเพราะเชื่อว่าผีชอบ[2] นอกเหนือจากการสร้างบรรยากาศของพิธีกรรมให้ขลังและดุร้ายสมกับเป็นการเลี้ยงผี ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมของพุทธ ในอีกแง่หนึ่งการฆ่าสัตว์โดยการทิ่มแทงด้วยหอกดาบก่อนจะฆ่าจริงนั้นดูเหมือนการสร้างภาพจำลองของสังคมดั้งเดิมที่คนยังชีพด้วยการไล่ล่าสัตว์ ยังไปพ้องกับพิธีแทงควายของพวกตุลุง ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่ยังดำรงชีวิตอย่างล้าหลังใน ยูนนาน[3]

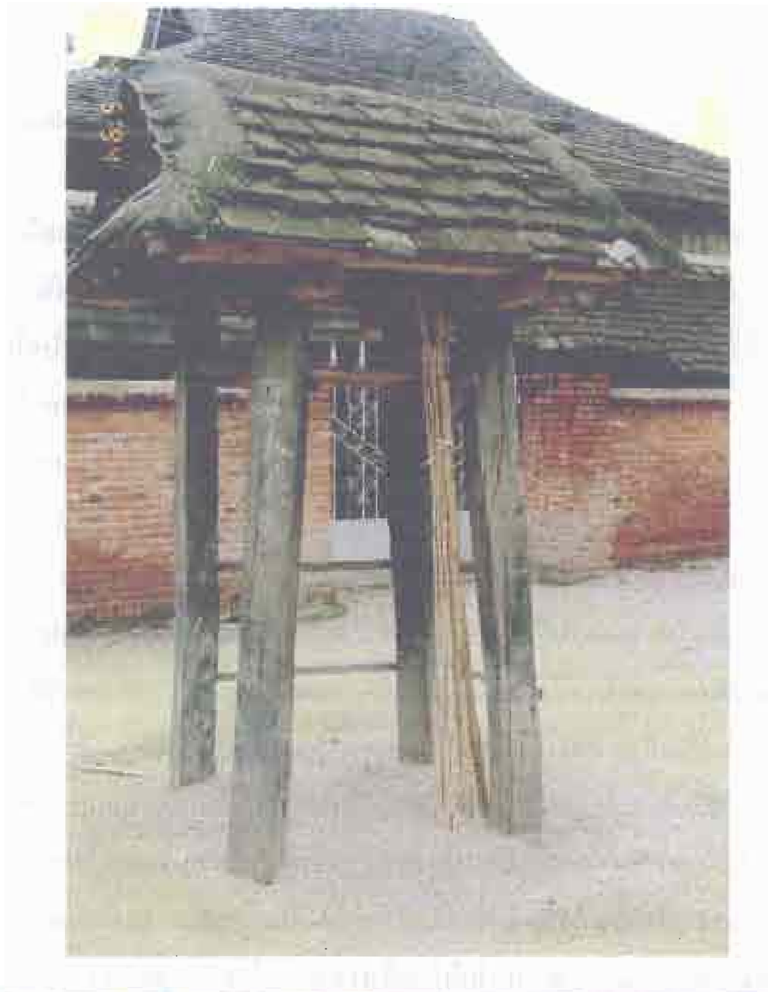
หากพิจารณาถึงการเซ่นสังเวยสัตว์ร่วมกับตำนานของอาระกะยักษ์ที่ เจ้าเมืองต้องส่งผู้หญิงไปสังเวยแล้ว ทำให้เห็นว่าในสมัยก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาสู่สิบสองปันนานั้น การเลี้ยงผีเมืองอาจใช้คนจริง ๆ หลังจากรับพุทธศาสนาแล้วจึงเปลี่ยนเป็นสัตว์ เช่นเดียวกับผีปู่และย่าแสะของเชียงใหม่ที่กินคนจนได้พบกับพระพุทธเจ้า จึงหันมากินสัตว์แทน สัตว์ที่นำมาเลี้ยงสังเวยผีนั้นมีความสำคัญมาก ต้องเลือกสัตว์ที่ไม่มีตำหนิและมีลักษณะตามที่กำหนดเอาไว้ของแต่ละเมือง การเลือกควายเป็นสัตว์สังเวยเพราะควายนั้นมีความสำคัญมากสำหรับชาวนา คนพึ่งพาอาศัยควายมาโดยตลอด แรงงานของควายมีความสำคัญสำหรับการผลิตมาก ควายจึงถูกเลือกให้สังเวยแทนคน การตายของควายเป็นการตายที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสละชีวิตแทนมนุษย์ ดังนั้นลักษณะการตายของควายจึงถูกใช้ทำนายเหตุการณ์บ้านเมืองด้วย ถ้าควายตายในท่าคุกเข่าหันหน้าเข้าหาเมืองถือว่าเป็นการตายดี บ้านเมืองจะสงบร่มเย็น เช่นเดียวกับชาวตุลงในพิธีแทงควายนั้น

---

[1] Yuji Baba , " The Relationship between Chang-Khaps, the Folk Singers , and Chao Phendin, the Lord of Sipsong Panna " in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies (Kunming : Institute of Southeast Asian Studies , 1990) , Vol. 4, p.84-85.

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. อ้างแล้ว , หน้า ๓๗๗-๓๘๘.

[3] Deng Qiyao and Zhang Liu. The Festivals in the Mysterious Land of Yunnan (Kunming : The Yunnan People's Publishing House, 1991) ,p. 59.

ใจบ้านของหมู่บ้านลื้อ

ทิศทางที่ควายล้มตายกับลักษณะของลิ้นใช้ทำนายเหตุการณ์ในอนาคตได้[1] สำหรับชาวไทลื้อถ้าควายดิ้นรนเอาหัวออกจากเมืองทายว่าจะมีศึกสงคราม ถ้าตายในลักษณะแลบลิ้นกัดลิ้นจะเกิดความวุ่นวายในบ้านเมืองเกิดโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น[2]

การประกอบพิธีเลี้ยงผีของชาวลื้อมีจุดประสงค์หลักคือขอความอุดมสมบูรณ์และความคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยพิบัติ เป็นการเน้นถึงความต้องการทางโลก ไม่ได้สนใจชีวิตหลังความตาย ดังคำสวดอ้อนวอนขอของหมอเมืองว่า[3]

หื้อบ้านเมืองได้อยู่สุขะ　　อย่าหื้อมีพะยะมาตกตี้ใกล้
หื้อพะยะไปตกใส่คาตี้ไกล๋　　ไตตี้อื่น ปีนจากหำเก๋น
ตังคนและสัตว์น้อยใหญ่　　ญิงจายตังมวล
ย้อนบุญมเหสิขะเจ้า　　อยู่ดีกินหวาน แด

เมื่อจุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมเป็นเช่นนี้ การประกอบพิธีจึงมักทำกันในช่วงหลังการปลูกกล้าหรือเก็บเกี่ยวเป็นการขอความสำเร็จในการเพาะปลูกและแสดงความสำนึกในบุญคุณที่ผีได้ช่วยเหลือ เป็นความพยายามที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ธรรมชาติที่เหนือความสามารถของคนจะป้องกันได้ ให้กำลังใจแก่ชาวบ้านชาวเมืองและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชุมชน ให้โอกาสแก่ชาวบ้านที่ทำงานหนักมาตลอดฤดูการเพาะปลูกได้พักผ่อนสนุกสนานรื่นเริงได้พบปะสังสรรระหว่างหนุ่มสาว เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านงดการทำงานอื่นใด ทำให้ชนชั้นปกครองได้เห็นพลังของชาวบ้านชาวเมืองและความยึดมั่นถือมั่นในท้องถิ่นของตนเพราะการนับถือผีไม่ใช่กิจกรรมสากลแบบพุทธแต่เป็นกิจกรรมที่ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างท้องถิ่น ความเป็นตัวของตัวเองของชุมชนนั้น ๆ

ในทางประวัติศาสตร์การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเป็นการสืบทอดเรื่องราวและบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ทำให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้รู้ประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นของตนประวัติของบรรพบุรุษและความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชนอื่น ๆ บทสวดเรียกผีมารับเครื่องเซ่นสังเวยคือการร้อยกรองวรรณกรรมขั้นแรกในสังคมมนุษย์ ประวัติของผีแต่ละองค์ถูกสร้างเสริมด้วยจินตนาการและถ้อยคำที่บางครั้งไพเราะ บางครั้งสะเทือนอารมณ์ของผู้ฟัง จนกลายเป็นตำนานท้องถิ่นที่ชาวบ้านจดจำเล่าสู่กัน การคงอยู่ของพิธีกรรมต่าง ๆ แสดงถึงความสอดคล้องกลมกลืนของคติความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านและตอบสนองความต้องการทางร่างกายและจิตใจ แม้จะมีคติความเชื่อที่มีอิทธิพลกว่าอย่างพุทธศาสนามาครอบงำก็ยังไม่อาจลบเลือนคติความเชื่อผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมได้ แม้พิธีกรรมจะถูกดัดแปลงไปบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาวิธีปฏิบัติของพุทธมาเกี่ยวข้อง เช่น พิธีเลี้ยง ใจบ้านที่มีการนิมนต์พระมาสวด การตานข้าวใหม่ในเดือน

---

[1] เล่มเดียวกัน

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อ้างแล้ว , หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

[3] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ , อ้างแล้ว, หน้า ๓๕๒.

แม่น้ำโขงด้านหน้าเวียงผาคราง

พระธาตุจอมหมอก

กุมภาพันธ์ เดิมเป็นพิธีเลี้ยงขอบคุณแม่ขวัญข้าว หรือผีอารักษ์ข้าว ก็ถูกเปลี่ยนเป็นการถวายข้าวให้พระแทน ไม่เพียงแต่พุทธจะแทรกเข้ามาสู่พิธีของผี ผีก็แทรกเข้ามาสู่พิธีของพุทธเช่นเดียวกัน ที่วัดมีหอเสื้อวัดที่ชาวบ้านต้องเซ่นไหว้อยู่เสมอเมื่อมีงานสำคัญ ๆ พิธีต่าง ๆ ก็การอัญเชิญเทวดาผีสางมาร่วมรับผลบุญผลทานด้วยเสมอ[1] ดอดด์ลงความเห็นว่า[2]

พุทธศาสนาดูเข้มแข็งแต่เพียงในนามในดินแดนนี้
จริงๆแล้วอ่อนแอกว่าในเชียงตุงมาก... ความเชื่อถือผี
เข้มแข็งกว่าพุทธศาสนา ประชาชนเชื่อไสยศาสตร์มาก..

คติความเชื่อถือผีของชาวลื้อดำรงอยู่เรื่อยมาในสภาพสังคมแบบจารีต ภายใต้การปกครองของจีนเก่า แต่เมื่อเกิดการปฏิวัติคอมมูนิสต์อำนาจของเจ้านายถูกทำลาย การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองจึงยุติลงไปด้วย ผีเมืองบางองค์เปลี่ยนบทบาทจากการดูแลคุ้มครองบ้านเมืองมาเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านในปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่าง เช่น เจ้าฟ้าหลวงหมวกคำผีเมืองเชียงรุ่งเป็นผีที่ได้รับเชิญให้มาเข้าทรงเพื่อตอบปัญหาต่าง ๆ ของ ชาวบ้านอยู่เสมอ เป็นผีที่ชาวบ้านเลื่อมใสมากกว่าผีอื่น ๆ แม้ผีเมืองจะหมดสิ้นบทบาทไปแต่การเลี้ยงผีบ้านผีเรือนยังคงอยู่ในครัวเรือนและในหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการรักษาธรรมเนียมท้องถิ่นหรือชุม ชนไว้อย่างเหนียวแน่น

พุทธศาสนาในสิบสองปันนา

มักมีผู้กล่าวว่า พุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทนั้นไม่สามารถแยกจากกันได้ แม้พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาต่างชาติ แต่ก็สามารถเข้าถึงจิตใจของคนไท และผสมกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมไทได้เป็นอย่างดี พุทธศาสนาเริ่มเข้ามาสู่สิบสองปันนาในราวคริสตศตวรรษที่ ๑๒ หรืออาจจะตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๕-๘[3] พุทธศาสนาในสิบสองปันนาเป็นพุทธเถรวาท เช่นเดียวกับพุทธศาสนาในรัฐไทอื่น ๆ ที่มีการผสมผสานกับลัทธิฮินดู มหายาน และความเชื่อถือผี เป็นลักษณะของพุทธศาสนาในรัฐไทที่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพในความแตกต่างของความเชื่อทั้งหลายได้

สำหรับชาวลื้อแล้วพุทธศาสนาเป็น "ศาสนา" เดียวที่พวกเขารู้จัก เป็นคติความเชื่อและอุดมการณ์สังคมที่ควบคุมหรือกำหนดชี้แนะพฤติกรรมของชาวลื้อทั้งมวล ชาวลื้อจะต้องไปวัดในวันพระจะต้องร่วมกิจกรรมทางศาสนาซึ่งถือว่าเป็นการทำบุญ ชาวลื้อมี "ประเวณี ๑๕"

---

[1] Zhang Gongjin and Ngampit, " Agricultural Sacrifice and Village Culture of Dai People " in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies (Kunming : Institute of the Southeast Asian Studies , 1990) p. 314.

[2] William Clifton Dodd, ibid , p.190.

[3] Heather Peters, "Buddhism and Ethnicity Among the Tai Lue in the Sipsong Panna" Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies (Kunming, Institute of Southeast Asian Studies,1990) p.339.

วัดเชียงเจื่อง สิบสองปันนา

ผู้เฒ่าลื้อถือศีลที่วัดเชียงเจื่อง

ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และมีประเพณีสิบสองเดือนที่เป็นกิจกรรมของพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ชาวลื้อถือว่าจะต้องทำบุญตามประเพณี ดังคำกล่าวว่า "...ข้าว วันซ้า ผ้าปีผืน ธรรมปีผูก อันนี้ ภะดาก่าเป็นคนถือศาสนาพระเจ้าโคตมนี้ขาดบ่อได้..."[1] เป็นการถวายทานให้กับพุทธศาสนาเพื่อกุศลในภายภาคหน้า

พิธีกรรมทางพุทธศาสนาถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวลื้อ ทุกคนในชุมชนต้องมีบทบาทในพิธีกรรม ถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องอุทิศทั้งแรงกายและทรัพย์สินเพื่อทะนุบำรุงศาสนา พิธีกรรมของพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับชุมชนระดับเมือง ต่างจากพิธีกรรมผีที่แบ่งแยกชุมชนออกจากกัน จะเห็นได้จากการที่หมู่บ้านจะปิดตัวเอง ไม่ให้คนต่างหมู่บ้านเข้าในการประกอบพิธีเลี้ยงผีบ้าน ในพิธีพุทธศาสนาจะมีการรวมวัดเป็น "โบสถ" ประกอบด้วยวัดหลาย ๆ วัดในละแวกเดียวกัน จะประกอบพิธีทางศาสนาด้วยกัน เช่น พิธีเข้ากํ๋าของพระสงฆ์ในเดือนยี่หรือเดือนกํ๋า จะมีพระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ มาร่วมกันเข้ากรรมที่วัดใหญ่วัดหนึ่ง ที่น่าสนใจคือ พุทธศาสนาจะมีบทบาทในการแบ่งแยกระหว่างเมือง โดยในระหว่างมีพิธีเข้ากํ๋าของพระสงฆ์นี้ พระสงฆ์จากเมืองอื่น ๆ จะผ่านเข้ามาในเมืองไม่ได้เช่นกัน[2]

พุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนในชีวิตความเป็นอยู่ของชาวลื้อ เด็กชายชาวลื้อต้องบวชเณรเพื่อศึกษาศาสนาและแสวงหาความรู้อื่น ๆ ในวัดซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้สอน การบวชเณรหรือบวชพระ เป็นธรรมเนียมสำคัญของชาวลื้อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การถวายอาหารให้กับพระสงฆ์และการดูแลศาสนสถานก็อยู่ในความรับผิดชอบของชาวลื้อทุกระดับ ชนชั้นสูงที่มีฐานะทางเศรษฐกิจจะต้องทำบุญทำทานมากกว่าคนชั้นต่ำที่ยากจน แต่ไม่ว่าจะยากดีมีจน หนุ่มหรือแก่ ทุกคนจะมีส่วนในกิจกรรมทางศาสนาอย่างทั่วหน้ากัน จะมีการแบ่งปันหน้าที่ความรับผิดชอบกันในการร่วมกิจกรรมทางศาสนา ยกตัวอย่างเช่น ประเพณีขึ้นธาตุ ซึ่งจัดมีขึ้นปีละสองครั้ง คนหนุ่มสาวมีหน้าที่เข้าป่าหาไม้ไผ่มาทำบั้งไฟ หาฟืนมาจุดในเวลากลางคืนในระหว่างการขึ้นธาตุ พระสงฆ์และผู้มีฝีมือจะจัดทำบั้งไฟ ผู้หญิงจัดเตรียมอาหารสำหรับถวายพระ คนเฒ่าคนแก่ในแต่ละครอบครัวเป็นผู้ถวายอาหารพระ ในงานมีการละเล่น สนุกสนานเป็นโอกาสที่หนุ่มสาวได้ใกล้ชิดอันจะนำไปสู่การตัดสินใจมีชีวิตคู่ต่อไป เจ้านายท้าวขุนก็มีโอกาสแสดงตนเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา สร้างความชื่นชมนับถือและยำเกรงให้กับชาวบ้าน ในขณะเดียวกับสถาบันสงฆ์ก็ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มั่นคงชนชั้นปกครอง หลังจากประเพณีเข้ากํ๋าของพระสงฆ์เสร็จสิ้นลง พระสงฆ์ที่ร่วมในพิธีเข้ากํ๋าในเขตเวียงผาครางจะร่วมกันไป "ปั๋นปอน" ให้กับเจ้าแผ่นดิน เป็นการตอบแทนที่พระองค์มีส่วนอย่างสำคัญในการสนับสนุนพิธีนี้[3]

---

[1] เจ้าหลวงนาช้าง, " ประเพณีสิบสองเดือน" (เอกสารตัวเขียน), หน้า ๓.

[2] เจ้าหลวงนาช้าง, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗

[3] เจ้าหลวงนาช้าง, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐.

แม่เฒ่าลื้อ เมืองหุน

แม่เฒ่าลื้อ เมืองเชียงรุ่ง

บทที่ ๗

สิบสองปันนาภายใต้การปกครองของรัฐบาลก๊กมินตั๋งจนถึง ค.ศ. 1950

สมัยก๊กมินตั๋งของแคว้นสิบสองปันนาหรืออาณาจักรเชียงรุ่งเป็นช่วงระยะระหว่าง ค.ศ. 1911 ถึง ค.ศ. 1950 คือ ตั้งแต่คณะเก๊กเหม็ง (ก๊กมินตั๋งหรือคณะชาติ) ได้โค่นล้ม ราชวงศ์ชิง เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ. 1911 ถึงเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้จัดตั้งการปกครองแบบรัฐบาลประชาชนระดับอำเภอ หลังจากได้กำจัดกองทหารก๊กมินตั๋งหน่วยสุดท้ายในแผ่นดินใหญ่ ณ เมืองแจ้ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1950[1]

ถึงแม้ว่าแคว้นสิบสองปันนาหรืออาณาจักรเชียงรุ่งก่อนสมัยก๊กมินตั๋ง (ค.ศ.1292-1911) ได้อยู่ภายใต้การครอบครองของรัชสำนักจีนเป็นเวลานานหลายร้อยปี แต่ราชสำนักจีนหลายยุคหลายสมัยมิได้จัดส่งข้าราชการไปปกครองโดยตรง หากได้ครอบครองแบบกึ่งประเทศราชเพียงแต่เคยยกทัพไปป้องกันปราบปราม เมื่อเกิดปั่นป่วนหรือศึกสงครามดังได้กล่าวในบทที่ 4 มาแล้ว พออย่างเข้าสู่สมัยก๊กมินตั๋งเป็นต้นมา ทางการจีนได้แต่งตั้งข้าราชการจีนไปควบคุมการปกครองของราชสำนักเชียงรุ่ง แต่ก็ยังไม่สามารถยุบระบอบศักดินาชาวลื้อได้ เลมีสภาพเป็นลักษณะปกครองแบบอำนาจรัฐซ้อน สมัยก๊กมินตั๋งนี้ นอกจากบทบาทและอิทธิพลของจีนเพิ่มมากขึ้นแล้ว เศรษฐกิจการค้าแบบทุนนิยมโดยเฉพาะด้านการผลิตและค้าขายใบชาก็เริ่มก่อตัว ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสิบสองปันนามีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น แต่ระบบสังคมและวัฒนธรรมประเพณีหลักยังถูกอนุรักษ์ไว้เช่นเดิม

แว่นแคว้นชนส่วนน้อยซึ่งมิใช่ชาวจีนชาวฮั่นมักจะกระจายอยู่แถบชายแดนของราชอาณาจักรจีน เดิมทีราชสำนักจีนดำเนินนโยบายประนีประนอมแบบจิ๊หมี ซึ่งหมายถึง การผ่อนปรนลักษณะใช้ขลุมม้า คือ จิ๊ และเชือกสนตะพาย คือ หมี ล่ามโยงชนกลุ่มน้อยให้อยู่ในโอวาท แต่มีอิสระภายในกรอบหรือขอบเขต จำกัด ชาวลื้อได้สรุปนโยบายดังกล่าวและตั้งชื่อด้วยคำไทว่าระบบพ่อล่าม[2] นโยบายปกครองแบบประนีประนอมของจีนที่ผ่อนปรนต่อชนกลุ่มน้อย เคยมีเป็นปรากฏการณ์ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น แต่ได้ถูกกำหนดเป็นนโยบายและตั้งชื่อว่า "จิ๊หมี" เมื่อต้นราชวงศ์ถัง หลักการสำคัญของนโยบาย จิ๊หมี คือ ราชสำนักแต่งตั้งหัวหน้าเผ่าหรือประมุขชนกลุ่มน้อยเป็นเจ้านายจิ๊หมีที่สืบทายาทและ ปกครองตามจารีตประเพณี เดิมโดยส่วนกลางไม่เข้าแทรกแซงยุ่งเกี่ยว ขอแต่ให้จงรักภักดีต่อ ราชสำนัก ยอมรับฮ่องเต้จีนเป็นเจ้าจักร

---

[1] คณะเรียบเรียงฯ (1986). สภาพสังเขปแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนา คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 61.

[2] Cheah Yanchong (1988), "The Ancient Culture of the Tai People". Journal of the Siam Society. Vo. 76. Bangkok : The Siam Society : p.236-237.
บรรยง จิระนคร (2540). "หลักฐานเรื่องบรรพบุรุษคนไทอพยพมาจากประเทศจีน". เอเซียปริทัศน์ปีที่ 18 ฉบับที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเซียศึกษา . หน้า 11-13.

พรรดิ์สูงสุดทำหน้าที่ปกปักรักษาชายแดน ถวายเครื่องบรรณาการตามกำหนด เกณฑ์กำลังพลเวลาเกิดศึกสงครามเท่านั้น กุศโลบายประนีประนอม ดังกล่าวได้บังเกิดผลสร้างความสงบในอาณาบริเวณชายแดนเป็นอย่างมาก แต่พร้อมกันนั้น การผ่อนผันให้แว่นแคว้นชนกลุ่มน้อยปกครองตามจารีตประเพณีโดยเอกเทศ บางทีก็เกิดความาดหมางและขัดแย้งกับราชสำนักจีน จนกระทั่งแข็งเมืองในบางกรณี (เช่น การต่อต้านจีนของอาณาจักรโกสัมพีไทใหญ่)[1] เหตุการณ์เหล่านี้ได้กลายเป็นสาเหตุและข้ออ้างของราชสำนักฮ่องเต้ปรับเปลี่ยนนโยบายประนีประนอมเป็นนโยบายยุบระบอบเจ้าเมืองหรือเจ้านายท้องถิ่นที่เรียกว่า "เปลี่ยนเจ้าถิ่นเป็นคนนอก" (ภาษาจีน เรียกว่า "ก่ายถู่ กุยหลิว" ถ้าแปลตัวต่อตัว คือ "เปลี่ยนถิ่นเป็นนอก")[2] การปรับเปลี่ยนนโยบายเริ่มขึ้นในสมัยราชวงศ์หมิง แต่เริ่มต้นในแว่นแคว้นหรือหัวเมืองภายในก่อน ส่วนด้านชายแดน(ซึ่งรวมทั้งสิบสองปันนาด้วย) นั้น ในระยะแรกทางการจีนได้ประวิงการปรับเปลี่ยนไว้ก่อน เพราะวิตกว่าจะเกิดการต้านทานขึ้น ถึงสมัยราชวงศ์ชิง เมื่อปี ค.ศ. 1729 ราชสำนักจีนเริ่มเข้าแทรกแซงการปกครองของอาณาจักรเชียงรุ่ง โดยแต่งตั้งข้าราชการจีนไปครอบครองและเก็บภาษี ณ เขตยิวเลือะที่เป็นแหล่งผลิตใบชาและเมืองเชียงทอง เมืองอูที่มีบ่อเกลือสินเธาว์[3] แต่เนื่องจากการปกครองของระบบเจ้าเมืองของชาวลื้อมีพื้นฐานแน่นหนา ทำให้การเข้าแทรกแซงและครอบครองโดยตรงของทางการจีนไม่ค่อยประสิทธิผล ต่อมาถึง ค.ศ.1773 เกิด เหตุการณ์เจ้าเถรที่เป็นอุปราชาได้พาเจ้าแผ่นดินหนีเข้าพม่าเพราะถูกเจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนขู่เข็ญและ กรรโชกทรัพย์ ราชสำนักราชวงศ์ชิงเลยฉวยโอกาสประกาศยุบตำแหน่งเจ้าแสนหวีของเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง แล้วแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จีนไปตั้งค่ายทหารควบคุมบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ ของสิบสองปันนา แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านไปเพียง 4 ปีเท่านั้น ทางการจีนก็จำต้องรื้อฟื้นคืนตำแหน่ง เจ้าแสนหวีให้ราชสำนักเชียงรุ่ง เพราะเจ้าหัวเมืองต่างไม่ยอมรับการปกครองโดยตรงของจีน และ กองทัพจีนก็ต้องถอนกลับเพราะทนต่อไข้ป่าไข้จับสั่นอันร้ายแรงไม่ไหว[4] เป็นอันว่านโยบาย "เปลี่ยนถิ่นเป็นผลัด" ยุบระบบเจ้านายไทของทางการจีนประสบความล้มเหลวในสมัยราชวงศ์ชิง

---

[1] ยรรยง จิระนคร (2538). "แคว้นใต้คง ถิ่นไทเหนือในยูนนาน". คนไทใต้คง : ไทใหญ่ในยูนนาน. กรุงเทพฯ สถาบันไทยศึกษาและฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 18-23

[2] เจียง ยิ่ง เหลี่ยง (1983) ประวัติศาสตร์ชนชาติไท. เฉิงตู . สำนักพิมพ์ชนชาติเสฉวน : หน้า 354-356.

[3] หลี่ ฟู่ ยิ (1984). จดหมายเหตุลำดับปีสิบสองพันนา ไทเป . ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์ : หน้า 84-85. อ้างอิงเอกสารสมัยราชวงศ์ชิง : "เหตุการณ์ยูนนานโดยสังเขป". "จดหมายเหตุพูเออฟู่"

เจียง ยิ่ง เหลียง (1983). อ้างแล้ว : หน้า 370.

[4] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987) "เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 1 เชียงรุ่ง . กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน . หน้า 44-45.

ศึกหมอนวัวและจลาจลเมืองแจ้

ต่อมาถึงปลายสมัยราชวงศ์ชิง ช่วงใกล้จะหมดยุคระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พ.ศ. 2453 สิบสองพันนา เกิดเหตุการณ์จลาจลที่เมืองแจ้ ทางการจีนส่งกองทัพไปปราบ แล้วฉวยโอกาสตั้งองค์กรปกครองจีน เพื่อลิดรอนอำนาจเจ้านายไท ทำให้เกิดปรากฏการณ์อันแปลกประหลาดในลักษณะนายอำเภอจีนปกครองเจ้าแผ่นดินและเจ้าเมืองไท

จลาจลเมืองแจ้มีภูมิหลังสาเหตุเพราะเจ้าเมืองแจ้คิดจะครองความเป็นใหญ่ใน "หัวเมืองวันตก" (ฟากตะวันตกแม่น้ำโขง) เพื่อท้าทายอำนาจเจ้าแผ่นดิน สายชนวนในการเกิดจลาจลครั้งนี้ปะทุขึ้นจากความขัดแย้ง เพราะการชดใช้ค่าเสียหายของ "หมอนวัว" (เบาะรองหลังวัวต่าง) ในสองหมู่บ้านเมืองฮายโดยถูกเรียกว่า "ศึกหมอนวัว"[1] และความขัดแย้งนี้ยังพัวพันกับการแย่งตำแหน่งเจ้าเมือง เมืองฮายระหว่างอากับหลาน

ค.ศ.1908 เจ้าญาเฒ่าซึ่งเป็นเจ้าเมืองฮายถึงแก่อสัญกรรม เจ้าญาหงบุตรคนโตได้สืบตำแหน่งเจ้าเมือง แต่หลังจากนั้นเพียง 1 ปี (ค.ศ.1909) ก็ถึงแก่อสัญกรรมอีก เจ้าญาใหม่ซึ่งเป็นน้องชายต่างมารดาได้สืบตำแหน่งตามความปรารถนาของเจ้าญาหงพี่ชายที่สั่งไว้ก่อนตาย ทำให้เจ้าอินทร์เมืองเจ้ากอง เจ้าล่า บุตรของเจ้าญาหงไม่พอใจ

ปลายปี ค.ศ.1908 เจ้าล่า (บุตรสุดท้องของเจ้าญาหง) จะไปค้าเกลือด้วยคาราวานวัวต่าง หลังฤดูเก็บเกี่ยว ได้ยืมหมอนวัวที่ใช้รองหนุนหลังวัวต่างสำหรับบรรทุกเกลือจากจ่ากาบคำท้าวขุนหมู่บ้าน บ้านหิน (ที่จ่ากาบคำยืมมาจากแสนพดท้าวขุนหมู่บ้าน บ้านแลงอีกทอดหนึ่ง) ถึงต้นปี ค.ศ.1909 หลังจากการค้าเกลือเสร็จสิ้นแล้ว เจ้าล่าได้เอาหมอนวัวส่งคืนแสนพด เนื่องจากหมอนวัวได้ขาดชำรุด แสนพอไม่ยอมรับคืนและขอร้องให้เจ้าล่าชดใช้ค่าเสียหาย เจ้าล่าไม่เพียงแต่ไม่ชดใช้และอาศัยอำนาจบาทใหญ่ในฐานันดรเจ้านายปรับเงินแสนพด แสนพดเลยนำเรื่องฟ้องร้องต่อเจ้าเมือง เจ้าญาใหม่ (อาของเจ้าล่า) ในฐานะเจ้าเมืองได้ตัดสินให้จ่ากาบคำบ้านหินชดใช้หมอนวัว แต่จ่ากาบคำที่มีเจ้าล่าอยู่เบื้องหลัง กล่าวหาว่าเจ้าเมืองลำเอียงเข้าข้างแสนพด จนความขัดแย้งเรื่องหมอนวัวของสองท้าวขุนหมู่บ้าน กลายเป็นความบาดหมางและเกิดการวิวาททำร้ายซึ่งกันระหว่าง 2 หมู่บ้าน เจ้าญาใหม่ภายใต้การสนับสนุนของบรรดาท้าวขุนทั้งหลาย เลยใช้กำลังขุนหาญปราบจ่ากาบคำบ้านหินที่มีเจ้าอินทร์เมือง เจ้ากองและเจ้าล่า 3 พี่น้องหนุนหลัง ฝ่ายเจ้าอินทร์เมืองและคณะสู้ไม่ได้ก็ไปขอความช่วยเหลือจากเจ้าญาหลวงสีคุด เจ้าเมืองแจ้ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงฝ่ายมารดา ประมาณเดือนเมษายน ค.ศ.1909 เจ้าเมืองแจ้ผู้ทะเยอทะยานอยากเป็นใหญ่ ใน "หัวเมืองวันตก" ก็ส่งพญาคำแดง พาขุนหาญไปสมทบ ฝ่ายเจ้าอินทร์เมืองโจมตีเจ้าเมืองฮาย เจ้าญาใหม่ ที่เป็นเจ้าเมืองฮายต้องหนีเข้าเมืองหน เพราะเจ้าเมืองหนก็เป็นญาติฝ่ายแม่เช่นกัน แล้วอาศัยกำลังเมืองหนกลับมาปกครองเมืองฮาย ขับไล่ฝ่ายเจ้าอินทร์เมืองหนีไปพึ่งเมืองแจ้เป็นคำรบ

---

[1] อ้ายเสือ (1995). คำขับค่าวศึกเมืองแช่. ฉบับเขียนอักษรไทลื้อ.

สอง จนในที่สุดการทะเลาะวิวาทระหว่าง 2 หมู่บ้านลุกลามเป็น “ศึกหมอนวัว” ระหว่างเจ้าญาใหม่เจ้าเมืองฮายผู้เป็นอาและเจ้าอินทร์เมือง สามพี่น้องผู้เป็นหลาน ที่มีเจ้าเมืองแจ้ฐานะผู้หนุนหลัง[1]

เมื่อความบาดหมางระหว่าง “อาและหลาน” ลุกลามใหญ่โตเช่นนี้ ทีแรกเจ้าญาใหม่คิดจะยุติความขัดแย้งด้วยวิธีประนีประนอม โดยมีจดหมายขอให้เหนือสนามเชียงรุ่งและเจ้าเมืองแจ้เป็นคนกลางช่วยไกล่เกลี่ยช่วงเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1909 เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งสั่งให้ตุ๊หลวงนาซ้ายนำขุนหาญ 200 คนไปช่วยแก้ปัญหา ฝ่ายเจ้าญาหลวงสีคัดเจ้าเมืองแจ้ที่มีสมญาเป็น “เจ้าสี่หมื่นนา”[2] ฐานะเหนือกว่าหัวเมืองอื่นและมีความขัดแย้งกับราชสำนักเชียงรุ่ง ก็เกิดความฮึกเหิมในการท้าทายอำนาจราชสำนัก โดยใช้เล่ห์กลลอบโจมตีกำลังขุนหาญของตุ๊หลวงนาซ้ายและเจ้าเมืองฮายทำให้ขุนหาญเหนือสนามต้องถอยกลับเชียงรุ่งและเจ้าเมืองฮายหนีไปหลบภัยที่เมืองวะแดนพม่า แล้ว “ศึกหมอนวัว” ภายในเมืองฮายก็ขยายตัวกลายเป็นจลาจลเมืองแจ้ที่มีเจ้าญาหลวงสีคิดเป็นหัวโจก[3]

เจ้าเมืองแจ้หรือเจ้าสี่หมื่นนาเมืองแจ้ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกที่ค่อนข้างเข้มแข็ง ตัวเจ้าเมืองแจ้เองมีเจ้ามหาเมืองลูกชายและพญาคำแดงท้าวขุนเหนือกว้านคนสำคัญเป็นผู้ช่วยซ้ายขวา บรรดาเจ้าหัวเมืองที่อยู่ฝ่ายเมืองแจ้มีเจ้าอินทร์เมือง เจ้ากอง เจ้าล่า สามพี่น้อง บุตรเจ้าเมืองฮายคนอ่อน มีท้าวจินกุ้ยเจ้าเมืองเชียงเจื่อง เจ้าจันทร์วงศ์เจ้าเมืองงาด ส่วนเจ้าเมืองเชียงเหนือถึงแม้ว่ามิได้ร่วมการสู้รบ แต่ได้สมรู้ร่วมคิดต่อต้านเหนือสนามเชียงรุ่งมาตลอด[4] อนึ่งเจ้าเมืองแจ้ยังได้ไปรวบรวมชายฉกรรจ์ชาวเขาเผ่าปะลังเผ่ามูเซอ ตลอดจนชาวไทใหญ่เมืองแลมจำนวนหนึ่ง[5]

เมื่อเหตุการณ์กลายเป็นการจลาจลและราชสำนักเชียงรุ่งไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ เจ้าหม่อมคำลือเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งจึงทำรายงานถึงผู้ว่าราชการเมืองพูเออที่ ทำหน้าที่ควบคุมสิบสองปันนา แต่รายงานต้องส่งผ่านเมืองซือเหมา ผู้ว่าราชการเมืองซือเหมาเป็นมิตรสหายกับเจ้าเมืองเชียงเหนือ (ที่เข้าข้างฝ่ายเมืองแจ้) และสองเมืองนี้อยู่ในบริเวณใกล้ชิดกันจึงสมคบกันกักรายงานของเชียงรุ่งไว้ถึงสองครั้ง ภายหลังเมื่อทราบว่าถูกเมืองซือเหมากักรายงานเจ้าหม่อมคำลือได้ปรึกษากับจางก้ายถางพ่อค้าจีนฮ่อที่เป็นเพื่อนสนิทของเจ้าเมืองฮาย และเคยรับ

---

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 76.

เคอซู่ซิน. “จดหมายเหตุเมืองชายแดนพูเออซือเหมา โดยสังเขป”. อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 203.

หลี่ฟุยิ. “จลาจลเมืองแช่เชียงเจื่องและการปรับเปลี่ยนการปกครอง”. อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984), อ้างแล้ว . หน้า 204-206.

[2] อ้ายใหม่คำและคณะ (1984). “การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองแช่”. การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 6. คุนหมิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 1-2.

[3] หลี่ ฟุ ยิ. อ้างแล้ว : หน้า 205.

[4] หลี่ ฟุ ยิ. อ้างแล้ว : หน้า 204.

เคอซู่ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 209-210.

[5] ดาว หรุ่ง หมิง (1989). อรรถาธิบายเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง. คุนมหิง : สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน : หน้า 276.

ความเสียหายจากการที่กองคาราวานม้าต่างถูกเจ้าเมืองแจ้ปล้นสดมภ์ แนะเจ้าแผ่นดินให้เปลี่ยนวิธีโดยส่งรายงานสองชุด ชุดหนึ่งส่งผ่านซือเหมาตามเดิม อีกชุดหนึ่งส่งผ่านกรมการปกครองฝ่ายจีนประจำเมืองแลมผู้ว่าราชการพูเออจึงทราบเรื่องและส่งรายงานต่อถึงมณฑลยูนนานที่นครคุนหมิงให้ทูลถึงฮ่องเต้ราชสำนักจีนที่ปักกิ่ง จดหมายเหตุจีนระบุว่า วันที่ 22 เดือนพฤษภาคม ค.ศ.1909 ฮ่องเต้จีนพระเจ้าฝู่ยี่มีพระราชโองการสั่งให้ปราบปรามการก่อความไม่สงบของพญาคำแดงเมืองแจ้[1] (ตอนนั้นทางเชียงรุ่งยังไว้หน้าเจ้าเมืองแจ้ มิได้ระบุว่าเป็นผู้ก่อความไม่สงบ)

ทีแรกผู้ว่าราชการพูเออจัดส่งหลุงเหลินผู้ว่าราชการเมืองซือเหมาและเจ้าเมืองเชียงเหนือที่มีความใกล้ชิดกับทางการจีน[2] ไปไกล่เกลี่ยความขัดแย้งเรื่องการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองเมืองฮาย แต่สองคนนี้ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายเจ้าอินทร์เมืองและเจ้าเมืองแจ้ ไม่เพียงแต่มิได้ดำเนินการไกล่เกลี่ยและยังขู่ขุนเหนือสนามเชียงรุ่งให้เข้าข้างฝ่ายเจ้าอินทร์เมือง ต่อมาทางพูเออทราบเรื่องดังกล่าวได้ปลดหลุงเหวิน แล้วแต่งตั้งเฟ่ยฉงกวางเป็นผู้ว่าราชการเมืองซือเหมาคนใหม่และทางการจีนได้สั่งให้เฟ่ยฉงกวางไปไกล่เกลี่ยเมื่อนเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1909 แต่ฝ่ายเจ้าเมืองแจ้และพญาคำแดงปฏิเสธไม่ยอมร่วมการเจรจา เฟ่ยฉงกวางจึงรีบกลับ[3] ซือเหมาไปเขียนรายงานการไกล่เกลี่ยล้มเหลวด้วยความจนใจเมื่อเดือนธันวาคม

ต่อมาถึงเดือนมีนาคม ค.ศ.1910 ผู้สำเร็จราชการยูนนานกุ้ยโจว[4] ได้ส่งหลีซ่าวหยวนอดีตนายอำเภอ ไปแก้ปัญหาความวุ่นวายเมืองแจ้ หลีซ่าวหยวนคิดจะจับกุมพญาคำแดง ทว่าท้าวขันเมืองเชียงเหนือซึ่งฝักฝ่ายเมืองแจ้ ได้หว่านล้อมให้หลีซ่าวหยวนผ่อนผันไม่จับกุมพญาคำแดง แต่ฝ่ายเจ้าเมืองแจ้ไม่เพียงแต่ไม่ยอมปรองดองประนีประนอม พญาคำแดงถึงกับโอหังลำพองใจเขียนจดหมายท้ารบกับหลีซ่าวหยวน พฤติกรรมเหล่านี้ทำให้หลีซ่าวหยวนรู้ว่าต้นตอของปัญหาอยู่ที่ความทะเยอทะยานของเจ้าเมืองแจ้ จึงได้รวบรวมกองรักษาการณ์และกองกำลังท้องถิ่นเมืองฮายและเชียงรุ่งร่วม 700 คน โจมตีที่มั่นของพญาคำแดง แต่พญาคำแดงก็ยังหนีรอดไปได้ พร้อมกันนั้นฝ่ายเจ้าเมืองแจ้ เจ้าอินทร์เมือง สามพี่น้อง เจ้าจันทร์วงศ์เจ้าเมืองงาดและหลีจางโกว๊ะหัวหน้ากองกำลังเผ่ามูเซอก็เคลื่อนกำลัง ตั้งฐานทัพที่เชียงเจื่องซึ่งเป็นชัยภูมิเหมาะในการต้านทานยากที่จะตีกแตกได้[5]

---

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 77.

[2] ไป่ จู่ หมอ (1985). "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองเชียงเหนือ". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 7 . หน้า 2-4.

เมืองเชียงเหนือเป็นพื้นเพไทเหนือ ที่อพยพมาจากเมืองเชียงกุ ไทเหนือคือส่วนหนึ่งของไทใหญ่ มีอิทธิพลวัฒนธรรมจีนมาก ท้าวขุนส่วนใหญ่พูดภาษาจีนได้และมีเขตแดนติดกับซือเหมา.

[3] หลี่ ฟุ ยิ. อ้างแล้ว : หน้า 206-207.

[4] ในการจัดการปกครองท้องถิ่นสมัยราชวงศ์ชิง จะแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการปกครองมณฑลทั่วประเทศ ผู้สำเร็จราชการแต่ละคนจะปกครอง 2 หรือ 3 มณฑล มีแต่บางคนเท่านั้นที่ปกครองแค่ 1 มณฑล ที่เป็นมณฑลใหญ่และสำคัญ ยูนนาน กุ้ยโจว 2 มณฑล จับเป็นคู่หนึ่ง ภาษาจีนเรียกว่า "ยูนกุ้ย".

[5] หลี่ ฟุ ยิ. อ้างแล้ว : หน้า 210.

หลังจากนั้น เมื่อสถานการณ์เลวร้าวลงจนทางการจีนถึงกับถือว่าเป็นกบฏเดือนมิถุนายน ค.ศ.1910 ทางผู้สำเร็จราชการยูนนานกุ้ยโจวได้สั่งให้ระดมกองทหารประจำซือเหมา-พูเออและกองกำลังหัวเมือง เมืองแลมที่เป็นหอคำเจ้าฟ้าเล็ก ๆ ใกล้เคียงเมืองแจ้ ทางการจีนได้ให้หลิวเฉียงเหลียงผู้ช่วยผู้ว่าราชการกรมปราบชายแดนที่กำกับควบคุมเมืองแลมเป็นผู้กำกับปราบจลาจล เจ้าหอคำเมืองแลมและเจ้าเมืองงิม เจ้าเมืองปึง ที่อยู่ใต้สังกัดเมืองแลมก็นำขุนหาญร่วมการปราบปราม[1] เมื่อรวมทั้งกองกำลังของเหนือสนามเชียงรุ่ง จำนวน 6 พันคนแล้ว ฝ่ายปราบกบฏมีกำลังพล 1 หมื่นกว่าคน และฝ่ายจลาจลมีราว 5 พันคน แต่กองกำลังปราบจลาจลมาจากหลายฝ่ายและส่วนใหญ่เป็นชายฉกรรจ์ที่ไม่เคยฝึกทหารมาก่อน จึงไม่มีประสิทธิภาพในการรบ ตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคม กองกำลังปราบจลาจลเข้าตีเชียงเจื่องตั้งหลายระลอก หลิวเฉิงเหลียงผู้กำกับการปราบจลาจลท้อใจลาออกแล้วตายด้วยไข้จับสั่น และถึงแม้ว่าได้เปลี่ยนผู้กำกับการเป็นหลีซ่าวหยวน ก็ไม่สามารถบุกยึดเชียงเจื่อง ซึ่งมีแค่ 7 หมู่บ้านได้ เนื่องจากนายทหารถูกยิงเสียชีวิต 2 คน ไพร่พลล้มตายบาดเจ็บจำนวนหนึ่ง และที่เป็นไข้จับสั่นก็มีจำนวนมาก ทำให้การรบหยุดชะงักและต้องรายงานขอกำลังสนับสนุนจากผู้สำเร็จราชการยูนนานกุ้ยโจว[2]

ถึงช่วงเดือนกันยายน ค.ศ.1910 ทางยูนนานก็จัดส่งกองพันลาดตระเวนประจำทางรถไฟเตียนเวียต (ยูนนาน-เวียตนาม) จำนวน 300 คน ที่มีเคอซู่ซินเป็น ผบ.กองพันไปช่วยปราบจลาจล[3] กองพันลาดตระเวณดังกล่าวเป็นกองทหารที่จัดตั้งและฝึกหัดตามแบบแผนทันสมัยแบบตะวันตก จึงมีศักยภาพสูงพอสมควร ฝ่ายจลาจลที่มีเจ้าเมืองแจ้เป็นหัวหน้า ได้อาศัยชัยภูมิเนินสูงสร้างฐานตั้งรับที่เชียงเมืองแซ่และเชียงเจื่อง กองทหารเคอซู่ซินและทหารท้องถิ่นเข้าบุกตีครั้งแล้วครั้งเล่า จึงสามารถจึดเชียงเจื่องและเมืองแจ้ เจ้ากองเมืองฮายและเจ้าเมืองแจ้ถูกยิงเสียชีวิต เจ้าเมืองเชียงเจื่องถูกจับเป็นเชลย แต่พญาคำแดงหนีออกประเทศไปหลบภัยที่เชียงตุง การจลาจลเมืองแจ้ถูกปราบปรามอย่างราบคาบช่วงกลางเดือนตุลาคม ค.ศ.1910[4]

ก่อนการปราบจลาจลครั้งนี้ทางการจีนไม่ค่อยยุ่งเกี่ยวและแทรกแซงกิจการภายในของอาณาจักรเชียงรุ่ง ถึงแม้ว่าฝ่ายจีนเคยดำริจะปฏิรูปการปกครองฝ่ายไทลื้อ แต่ก็ถูกทัดทานไว้ การปราบจลาจลเมืองแซ่เป็นการสนองโอกาส ให้ทางการจีนสามารถเข้าแทรกแซงกิจการภายในและปฏิรูปการปกครองที่เรียกว่า "ก่ายถู่กุยหลิว" อันหมายถึง "เปลี่ยน (เจ้า) ถิ่นเป็น (คน) นอก" คือ เปลี่ยนระบอบการปกครองจากแบบเจ้าเมืองเจ้าถิ่น เป็นแบบข้าราชการจีนที่มาจากนอกท้องถิ่นผลัดเปลี่ยนกัน[5]

---

[1] เคอ ซู่ ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 211.

[2] หลี่ ฟู่ อิ. อ้างแล้ว : หน้า 212-213.

[3] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 80.

[4] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 81.

[5] เคอ ซู่ ซิน อ้างแล้ว : หน้า 216-220.

ยุคเคอซู่ซินสร้างอำนาจรัฐเหนือเจ้านายไท

พอปราบจลาจลเสร็จราบคาบแล้ว ทางการจีนก็ถือโอกาสวางแผนจะปฏิรูปการปกครองแบบ "ก่ายถู่กุยหลิว การที่เดิมทีทางการจีนใช้นโยบาลผ่อนปรนแบบ "จี๊หมี" (พ่อล่าม) อนุญาตให้หัวเมืองชนเผ่ากลุ่มน้อยต่าง ๆ สามารถรักษาระบอบการปกครองของตนเอง ภายใต้เงื่อนไขยอมสวามิภักดิ์ต่อราชสำนักจีนนั้น มิใช่วัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐาน หากเป็นมาตรการกลยุทธหรือวิธีการผ่อนปรนเพื่อรักษาความเป็นปึกแผ่นและความสงบของชายแดน ดังนั้น เมื่อทางการจีนมีศักยภาพอันเพียงพอที่จะรักษาความสงบของชายแดนและสามารถควบคุมเจ้านายชนกลุ่มน้อยให้อยู่ในกำมือได้แล้ว ก็จะปรับเปลี่ยนนโยบายผ่อนปรนแบบ "จี๊หมี" อย่างมิอาจจะหลีกเลี่ยงได้ เหมือนดั่งที่ศจ.เจียงยิ่งเหลียง ผู้บุกเบิกไทศึกษาแห่งยูนนานได้กล่าวว่า เมื่อเริ่มดำเนินนโยบาย "จี๊หมี" ทางการจีนก็ตั้งเป้าหมายที่จะ "เปลี่ยนถิ่นเป็นนอก" ในเวลาเดียวกัน [1]

ภายหลังการปราบจลาจลเมืองแจ้ เมื่อเดือนกันยายน ค.ศ.1911 หลีซ่าวหยวนที่กำกับการปราบจลาจลได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการกรมซือเหมาที่ควบคุมอาณาจักรสิบสองปันนา ได้อ้างกรณีจลาจลเสนอแผนปฏิรูปการปกครอง โดยฝ่ายจีนจะยึดเอาเมืองแจ้ เมืองฮาย เชียงเจื่อง เมืองหนและเมืองงาด แบ่งเป็น 5 เขต แล้วจัดการปกครองเป็น 3 อำเภอ ถึงแม้ว่าได้รับการทัดทานจากเจ้าหม่อมคำลือ (ตาว เฉิง เอิน) เจ้าแผ่นดิน แต่หลีซ่าวหยวนก็แต่งตั้งข้าราชการจีนเป็นกรรมการเขตเมืองแจ้ เมืองฮาย เชียงเจื่อง เมืองหนและเมืองงาด ทั้ง 5 เขต ทว่ากรรมการ 5 คนได้ตายด้วยไข้จับสั่น 3 คน อีก 2 คน ลาออกเพราะกลัวไข้ป่าเวลานั้นประจวบกับเมืองซือเหมาเกิดกาฬโรค หลีซ่าวหยวนตายด้วยโรคระบาด ทำให้แผนปฏิรูปดังกล่าวล้มเลิกไปโดยปริยาย [2]

ต่อมาวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ.1911 ประเทศจีนได้เกิดปฏิบัติโค่นล้มราชวงศ์ชิงเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐ เคอซู่ซินได้รับการแต่งตั้งจากข้าหลวงใหญ่มณฑลยูนนานตามระบอบใหม่ สืบตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการกรมซือเหมาแทนหลีซ่าวหยวน และต่อมาได้เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในสิบสองพันนาเป็นเวลาสิบกว่าปี

ที่จริง เคอซู่ซินเป็นต้นคิดคนหนึ่งของแผน "เปลี่ยนถิ่นเป็นนอก" ที่ฉวยโอกาสจะยึดเมืองแจ้และเมืองอื่น ๆ แต่ในปี ค.ศ.1911 เคอซู่ซินได้เดินทางไปเชียงตุงของพม่า เพื่อติดต่อขอตัวพญาคำแดงตัวการกรณีจลาจลเมืองแจ้กลับมาพิจารณาโทษฐานะผู้ร้ายข้ามแดน แต่ทางการอังกฤษที่ปกครองเชียงตุงปฏิเสธ โดยอ้างว่าเป็นผู้ลี้ภัยการเมือง การเยือนเชียงตุงทำให้เคอซู่ซิน สนใจการปกครองเชียงตุงของอังกฤษ ที่ไม่ยุบตำแหน่งเจ้าฟ้า แต่ให้อยู่ภายใต้การควบคุมของ

---

[1] เจียง ยิ่ง เหลียง (1983). อ้างแล้ว · หน้า 355.

[2] เคอ ซู่ ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 216.

หลี่ ฟู่ ยิ. อ้างแล้ว : หน้า 216-217.

อังกฤษ และอนุญาตให้ระบบท้าวขุนแบบศักดินาอย่างเดิมดำเนินต่อไป[1] ต้นปี ค.ศ.1912 เมื่อเคอซู่ซินรับหน้าที่ไปจัดตั้ง "กรมจัดระเบียบหลักเหตุการณ์" ซึ่งมีหน้าที่ชำระสะสางปัญหาต่าง ๆ หลังจลาจลได้จัดส่งผู้ช่วยชื่อหลิวหงไปดูงานการปกครองเชียงตุงของอังกฤษแล้วกลับมาร่างหนังสือ "ข้อเสนอการปกครองชายแดน 12 ประการ" ใช้นโยบาย "ตั้ง (คน) นอกไม่เปลี่ยน (เจ้า) ถิ่น" แทนแผน "เปลี่ยนถิ่นเป็นนอก" คือ แต่งตั้งข้าราชการจีนไปควบคุมบริหาร แต่ยังประวิงการยุบตำแหน่งเจ้าถิ่นหรือเจ้าเมืองไว้ก่อน[2] นโยบายดังกล่าวเป็นกุศโลบายที่ใช้มาตรการประนีประนอมมาบรรลุถึงเป้าหมายตัดทอนอำนาจเจ้านายไท เพื่อให้ข้าราชการจีนรวมสิทธิการปกครองส่วนสำคัญไว้ในลักษณะอำนาจรัฐซ้อน

การปกครองของทางการจีนในสมัยก๊กมินตั๋ง (ค.ศ.1911 - 1950) ในภาพรวมจะเป็นลักษณะตั้งองค์กรจีนเป็นอำนาจรัฐซ้อนที่ควบคุมเจ้านายไทและสามารถแบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกระหว่าง ค.ศ.1911 - 1927 การปกครองของจีนเป็นแบบตั้งกรมบริหารชายแดนที่เชียงรุ่งซ้อนกันกับเหนือสนามเชียงรุ่ง และแบ่ง 12 พันนา 26 เมือง เป็น 8 เขตบริหาร ช่วงหลังระหว่าง ค.ศ.1927 - 1950 การปกครองของจีนเป็นแบบตั้งอำเภอ คือ ยุบกรมบริหารชายแดนที่เชียงรุ่ง แล้วเปลี่ยน 8 เขตเป็น 7 อำเภอ และ 1 กองบริหาร ต่อมาปรับเป็น 5 อำเภอ และ 1 กองปกครอง โดยมีความเป็นไปดังต่อไปนี้

หลังจากได้ผ่านขั้นตอนเตรียมงานในปี ค.ศ.1912 ถึงปี ค.ศ.1913 ทางการจีนอนุมัติให้ตั้งกรมบริหารชายแดนพูซือ (พูซือ คือ พูเออและซือเหมาที่เป็นหัวเมือง ควบคุมสิบสองปันนา) ณ เชียงรุ่งตามข้อเสนอของเคอซู่ซิน และตั้งเคอเป็นผู้ว่าราชการดังกล่าว ที่ว่าการของกรมแบ่งงานเป็นตุลาการ การศึกษา ธุรกิจ การคลัง วิเทศสัมพันธ์ และล่ามแปลรวม 6 แผนก แล้วแบ่ง 26 หัวเมือง ในสิบสองปันนาเป็น 8 เขตบริหาร เขต 1 ตั้งที่เชียงรุ่ง เขต 2 เมืองแจ้ เขต 3 เมืองหน เขต 4 เมืองลวง เขต 5 เมืองล่า เขต 6 เมืองอีงู เขต 7 เมืองฮิง เขต 8 เมืองเชียงเหนือ บางเขตประกอบด้วยเมืองใหญ่ 1 - 2 เมือง บางเขตประกอบด้วย 3 - 4 เมือง แต่ละเขตมีที่ว่าการเป็นสาขากรมบริหาร และมีกรรมการบริหารที่เป็นข้าราชการจีนทำหน้าที่ควบคุมเจ้าเมืองเจ้านายไทใต้สังกัด ที่ว่าการสาขากรมบริหารจะมีเสมียน ล่ามแปลภาษา ตำรวจและฝ่ายตุลาการ ฯ

เมื่อปี ค.ศ.1917 ที่ตั้งของเขต 5 ได้ย้ายจากเมืองล่าไปอยู่เมืองพง เพราะเป็นเมืองทีมีความสำคัญด้านวิเทศสัมพันธ์ที่อยู่ใกล้ชิดประเทศลาว ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส และในปี ค.ศ. 1921 ได้ปรับเปลี่ยนเขตบริหารเล็กน้อย โดยเอาเขต 4 ซึ่งมีเมืองลวงเพียงเมืองเดียวไปรวมกับเขต 1 (เชียงรุ่ง) แล้วแยกเอาเมืองงาด เมืองขาง ของเขต 2 และเมืองวังของเขต 8 ประกอบกัน ตั้งเป็นเขต 4 ใหม่ ที่เมืองงาด [3]

---

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 82.

[2] เคอ ซู่ ซิน อ้างแล้ว . หน้า 220.

[3] เคอ ซู่ ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 228.

หลี่ ฟู่ ยี (1984). อ้างแล้ว : หน้า 233, หน้า 238.

เคอซู่ซินสร้างตัวและประสบความสำเร็จจากการที่มีกองกำลังที่ไว้เนื้อเชื่อใจเป็นเครื่องมือและฐานสนับสนุน กองพันลาดตระเวณซึ่งมีกำลังพล 300 กว่าคน ที่เคยเป็น ผบ.กองพันมาแต่เดิมนั้น นายทหารส่วนสำคัญเป็นเครือญาติหรือชาวกวางสีที่เป็นคนมีภูมิลำเนาเดียวกัน หลังปราบจลาจลกองพันดังกล่าวก็ถูกจัดลำดับเป็นกองพันที่ 5 และประจำที่เมืองแจ้และเชียงเจื่อง เพื่อฟื้นฟูความสงบเรียบร้อย ต่อมาได้มีนายและพลทหารจำนวนมากปลดประจำการและตั้งหลักแหล่งทำการค้าและกสิกรรมโดยได้รับการส่งเสริมจากโครงการบุกเบิกการเกษตรของเคอซู่ซิน ถึง ค.ศ. 1914 กองพันที่ 5 ได้ถูกลดจำนวนพลย่อส่วนเป็น กองร้อยอิสระที่ 1 ประจำที่เมืองแจ้ ผบ.กองร้อยชื่อ เคอยิ่นเซินเป็นหลานของเคอซู่ซิน

เนื่องจากเคอซู่ซินประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการควบคุมเจ้านายไทสามารถอยู่ในตำแหน่งผู้ว่าราชการกรมบริหารชายแดน นานสิบกว่าปี และมีทาหาร 1 กองร้อยเป็นฐานกำลัง เลยถูกเพ่งเล็งว่าเป็นการเล่นการเมืองระบบขุนศึกยึดพื้นที่เป็นฐานกำลัง ค.ศ.1923 ผู้ว่าราชการพูเออคนใหม่ ชื่อ เซียวยุ่ยหลินวิตกว่า ถ้าปล่อยให้เคออยู่ในตำแหน่งอีกต่อไป อาจจะเกิดการแข็งข้อเหมือนขุนศึกในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศจีนสมัยนั้น เลยคิดจะให้คนสนิทของตนไปแทนตำแหน่งเคอซู่ซิน แต่ก่อนที่ทางมณฑลยูนนานจะอนุมัติแผนปลดเคอ ทางพูเออใช้เล่ห์กลสั่งให้กองร้อยอิสระที่ 1 ไปตรวจสอบกำลังพลที่เมืองซือเหมา แล้วปลดอาวุธและยุบกองร้อยเอาดื้อ ๆ เพราะกลัวว่ากองร้อยนี้จะมีปฏิกริยาแข็งข้อ[1] ทว่าทางมณฑลยูนนานไม่อนุมัติข้อเสนอปลดเคอด้วยเหตุผลว่า เคอเหมาะสมกับตำแหน่งเพราะมีผลงานทำให้สิบสองปันนาซึ่งเป็นชายแดนสงบดี จึงไม่ควรปลดเปลี่ยน

เมื่อกองร้อยอิสระที่เคยยุบแต่แผนปลดเคอซู่ซินถูกยับยั้ง เคอได้ปรึกษากับเจ้าหม่อมผาคราง ซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดิน และเหนือสนามเชียงรุ่ง จัดตั้งกองประจำการทหารท้องถิ่นของแต่ละเขตบริหาร เขตละ 30 คน 8 เขต รวม 240 คน ทำหน้าที่รักษาความระเบียบเรียบร้อย ค่าใช้จ่ายของกองประจำการต้องการเก็บจากประชาชนในอัตราหัวเรือนละ 0.4 เหรียญเงินยูนนาน

ส่วนทางผู้ว่าราชการพูเออ เมื่อไม่สามารถปลดเคอได้ ก็เสนอแผนเลื่อนฐานะเขตบริหารทั้ง 8 เป็นอำเภอ ที่ขึ้นตรงต่อพูเออ แล้วยุบกรมบริหารชายแดนของเคอซู่ซิน เมื่อทางมณฑลถามความเห็นของเคอซู่ซินเอง เคอตอบว่าเงื่อนไขยังไม่พร้อม แต่เสนอให้ทดลองเลื่อนฐานะของเขต 8 เป็นตัวอย่างก่อน เพราะเขตนี้มีเมืองอีงูและเมืองอีฮง ซึ่งชาวจีนอาศัยอยู่มาก การค้าใบชาก็เจริญ ข้อเสนอนี้ทางมณฑลได้อนุมัติ แต่ในที่สุดทางพูเออก็ไม่สามารถปฏิบัติเพราะไม่มีงบประมาณ [2]

---

[1] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 239.

[2] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 241-242.

เดือนมิถุนายน ค.ศ.1924 เคอซู่ซิน พาเจ้าแสนหวีคือเจ้าหม่อมผาคราง และบรรดาเจ้าเมืองสิบสองปันนาไปทัศนศึกษาคุนหมิงและคารวะถังจี้หยาว [1]

เดือนมกราคม ค.ศ.1925 เคอซู่ซิน เปลี่ยนชื่อกรมบริหารชายแดนพูซือ เป็นที่ว่าการบุกเบิกชายแดนพูซือ เปลี่ยนชื่อสาขากรมเขตบริหาร เป็น สาขาที่ว่าการบุกเบิกชายแดนเขต และกองประจำการทหารท้องถิ่นก็ถูกปรับเปลี่ยนเป็นกองใหญ่บุกเบิกชายแดนที่ 1 และที่ 2 แต่ละกองใหญ่จัดเป็น 3 กองน้อย แต่ละกองน้อยมีอัตรากำลังพล 40 คน รวมเป็น 240 คนเช่นเดิม นายกองใหญ่ที่ 1 เป็นเคอเสียงฮุย บุตรชายของเคอซู่ซิน นายกองใหญ่ที่ 2 เป็นเครือญาติชื่อเคอเซี่ยวชิง การที่เคอซู่ซินเปลี่ยนชื่อองค์กรปกครองและให้ลูกชายกุมกำลังทหารในสภาวะที่ตนกลายเป็นเป้าหมายถูกกวาดล้างจากหน่วยเหนือและอยู่ในวัย 62 ปีที่กำลังป่วยหนัก คงเป็นกลยุทธที่คิดจะหลีกเลี่ยงการถูกยุบและถูกกวาดล้าง ต่อมาถึงเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1926 เคอซู่ซินก็ถึงแก่กรรม

ก่อนถึงแก่กรรม 2 เดือน เคอมีอาการป่วยหนักและรู้ตัวว่าจะมีชีวิตอยู่ไม่นาน จึงเรียกบรรดากรรมการเขตบริหารที่อยู่ใกล้เคียงกับเชียงรุ่งมาปรึกษา ให้ช่วยกันลงชื่อเขียนหนังสือเสนอชื่อ เคอเสียงฮุย ลูกชายรับตำแหน่งรักษาการผู้ว่าราชการบุกเบิกชายแดนพูซือชั่วคราว ทีแรกสีเหวยกวางผู้ว่าราชการพูเออได้อนุมัติตามข้อเสนอ แต่หลังจากนั้นไม่ถึง 1 ปี เดือนมีนาคม ค.ศ. 1927 สีเหวยกวางก็ปลดเคอเสียงฮุยและให้ซุนเทียนหลินคนสนิทของตนไปรับตำแหน่งแทน[2]

สีเหวยกวาง ผู้นี้พึ่งจะไปรับตำแหน่งผู้ว่าราชการพูเออเมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.1926 ก่อนเคอซู่ซินตายเพียง 1 เดือน ต่อจากนั้นไม่นาน เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1927 ทางคุนหมิงเกิดรัฐประหารโค่นล้มถังจี้หราว ผู้ว่าราชการมณฑลและถังถึงแก่กรรม หลังจากนั้นไม่กี่เดือน ประเทศจีนช่วงนั้นเป็นสมัยที่บรรดาขุนศึกน้อยใหญ่ ทั้งส่วนกลางและส่วน ภูมิภาคแย่งกันยึดพื้นที่สร้างฐานเพื่อแบ่งแยกครองเมือง ถังจี้หราวเป็นขุนศึกศักดินาแบบเจ้าพ่อที่อาศัยกองทัพครองมืองยูนนานมา 10 กว่าปี หลังราชวงศ์ชิงถูกโค่นล้มลง สีเหวยกวาง ซึ่งเป็นคนสนิทของถังจี้หราวมีความมักใหญ่ใฝ่สูง ไม่ยอมอยู่ใต้บังคับของขุนศึกคนอื่น ได้สมคบกับถังจี้หยีซึ่งเป็นน้องชายถังจี้หราว วางแผน "ประกาศเอกราช" เพื่อคาดหวังจะเป็นขุนศึกครองยูนนานเอง[3]

สีเหวยกวางได้รวบรวมกองรักษาการอำเภอต่าง ๆ และกองกำลังท้องถิ่นจัดเป็นกองทัพที่ตั้งชื่อว่ากองทัพป้องกันชายแดน แต่งตั้งตนเองเป็น ผบ.สูงสุด ยึดเอารายได้ค่าข้ามฟากภาษีส่งเสริมการศึกษา ภาษีทดแทนการเกณฑ์แรงงานและเงินเรี่ยไรจากสิบสองปันนาและอำเภอต่าง ๆ ให้คนสนิทนำไปซื้ออาวุธที่ประเทศไทย เลื่อนฐานะเขตบริหารของสิบสองปันนาที่มีอยู่ 8 เขต เป็น 7 อำเภอ และ 1 เขต บริหาร โดยมิได้ผ่านการอนุมัติจากมณฑล หลังจากดำเนินมาตรการ

---

[1] หลี่ เฉิง หยาง. "บันทึกการทัศนศึกษาคุนหมิงของเจ้านายเชียงรุ่ง". อ้างจาก หลี่ ฟู อี (1984). อ้างแล้ว : หน้า 243-247.

[2] หวาง เหวย เฉียน. "บันทึกประจำวันของผู้ห่มจีวรขาด". อ้างจาก หลี่ ฟู อี (1984). อ้างแล้ว . หน้า 251-253.

ซุนเทียนหลิน. "บันทึกเชอหลี่". อ้างจากหลี่ฟูอี (1984) อ้างแล้ว . หน้า 253-254.

[3] หวาง เหวย เฉียน. อ้างแล้ว : หน้า 255.

ดังกล่าวแล้ว สีเหวยกวางก็ลำพองใจประกาศเอกราช[1] เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1927 คิดจะยาตราทัพยึดคุนหมิง เพื่อโค่นล้มหลงหยินผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน ซึ่งก็เป็นขุนศึกศักดินา คนหนึ่ง แต่ยังไม่ทันที่สีเหวยกวางจะออกรบ ทางผู้ว่าหลงหยินก็ส่งกองทหารลงมาสะกัดกั้น "กองทัพป้องกันชายแดน" พร้อมกันนั้นเคอเสียงฮุยที่เสียผลประโยชน์เพราะหมดอำนาจในการถูกปลดก็รวบรวมพรรคพวกที่เป็นลูกน้องเก่าของบิดาเขาเป็นฐานกำลังและชักชวนเจ้าแผ่นดินและบรรดาเจ้าเมืองที่คัดค้าน การตั้งอำเภอเป็นแนวร่วมจัดตั้งเป็น "ชมรมโค่นล้มสีเหวยกวาง"[2] ประกาศสนับสนุนรัฐบาลยูนนาน คัดค้านการประกาศเอกราชของสีเหวยกวาง แล้วเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 1927 ใช้กำลังบุกยึดอำเภอต่าง ๆ ของสิบสองปันนา ยุบอำเภอแล้วฟื้นเขตบริหาร แต่เคอเสียงฮุยสามารถฟื้นตำแหน่งผู้ว่าราชการบุกเบิกชายแดนและยึดครองสิบสองปันนาเพียง 3 เดือน ก็ถูกกองกำลังของสีเหวยกวางยึดคืน เคอเสียงฮุยและพรรคพวกหนีไปหลบภัยที่เชียงตุง ต่อมาการเคลื่อนไหวประเทศเอกราชของสีเหวยกวางประสบความล้มเหลว จนต้องเจรจายุติการแข็งข้อ แต่ขออนุญาตให้อยู่ในตำแหน่งเดิมคือผู้ว่าราชการพูเออชั่วคราวเพื่อรักษาหน้า เคอเสียงฮุยและพรรคพวกที่ลี้ภัยอยู่เชียงตุง ได้ฉวยโอกาสความล้มเหลวของสีเหวยกวาง ยกกำลังเข้ามายึดเมืองแจ้เชียงเจื๋องและเมืองฮายเป็นครั้งที่สอง และได้รับการสนับสนุนจากเจ้าเมืองหนและ เจ้าเมืองฮาย เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1928 สีเหวยกวางต้องระดมทหารหลายกองร้อยไปตีโต้ ขณะเดียวกันรัฐบาลมณฑลยูนนานได้แจ้งให้"ชมรมโค่นล้มสีเหวยกวาง" สำนักงานเชียงตุงทราบว่าสีเหวยกวางได้สวามิภักดิ์ต่อมณฑลแล้ว เคอเสี่ยวฮุยและพรรคพวกรวมทั้งเจ้าเมืองหนก็หนีเข้าเมืองเชียงตุง ไปหลบภัยเป็นครั้งที่สอง เมื่อปลายเดือนมกราคม ค.ศ.1929 หลังจากนั้น 1 ปี ในเดือนมกราคม ค.ศ. 1930 ทางมณฑลได้ส่งเจ้าหน้าที่ไปรับเคอเสียงฮุยและเจ้าเมืองหนกลับมา โดยยอมรับว่าชมรมนี้มีบทบาทในการต่อต้านการแข็งข้อของสีเหวยกวาง[3]

การประกาศเลื่อนฐานะเขตบริหารในสิบสองปันนา เป็นอำเภอตามลำพังของสีเหวยกวางไม่เป็นที่ยอมรับของมณฑล เดือนมิถุนายน ค.ศ.1928 ทางมณฑลได้แต่งตั้งผู้ว่าราชการบุกเบิกชายแดนพูซือคนใหม่ แต่ถูกสีเหวยกวางทัดทาน เป็นเรื่องคาราคาซังจนกระทั่งถึงเดือนธันวาคม ค.ศ.1929 ทางมณฑลจึงได้อนุมัติแผนเลื่อนฐานะเขตบริหารเป็นอำเภออย่างเสียไม่ได้ เพราะสีเหวยกวางเองได้เสนอให้อนุมัติ หลังจากถูกย้ายเป็นอธิบดีกรมการปกครองมณฑ์ยูนนาน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา สิบสองปันนาก็มีองค์กรบริหารระดับอำเภอ และนายอำเภอฝ่ายจีนก็ควบคุมเจ้าแผ่นดินและบรรดาเจ้าเมืองตราบเท่าถึงได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ค.ศ.1950

---

[1] หวาง เหวย เฉียน. อ้างแล้ว : หน้า 258.

[2] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว หน้า 258

เฉิน แหย่ เหวิน. "คำพร่ำเพรื่อของแหย่เหริน" อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984) อ้างแล้ว : 260.

[3] หวางเหวยเฉียน. อ้างแล้ว : หน้า 280-282, หน้า 284.

ซุนเทียนหลิน. อ้างแล้ว : หน้า 282-284.

เฉินแหย่เหวิน. อ้างแล้ว : หน้า 284-285.

การตั้งอำเภอในระยะแรกเป็นไปตามอำเภอใจของสีเหวยกวาง ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1927 นั้น สิบสองปันนาถูกแบ่งเป็น 7 อำเภอและ 1 เขตบริหาร คืออำเภอเชอหลี่ (ตั้งที่เชียงรุ่ง) อำเภอหวู่ฟุ (ตั้งที่เมืองแจ้) อำเภอฟุห่าย (ตั้งที่เมืองฮาย) อำเภอเจิ้นเยว่ (ตั้งที่เชียงเหนือ) และเขตบริหาร หินเจียง (ตั้งที่เมืองวัง) สาเหตุที่หลินเจียงไม่สามารถยกฐานะเป็นเขตได้ เพราะประชากรและภาษีรายได้ยังไม่ถึงเกณฑ์กำหนด

เมื่อทางมณฑลยูนนานอนุมัติแผนตั้งอำเภอในสิบสองปันนาอย่างเป็นทางการ (เดือนธันวาคม ค.ศ.1929) ได้ปรับเป็น 6 อำเภอและ 1 กองปกครองคืออำเภอเชอหลี่ (เชียงรุ่ง) อำเภอหลู่ (เมืองแจ้) อำเภอฟุห่าย (เมืองฮาย) อำเภอเจิ้นเยว่ (เมืองล่า) อำเภอลิ่วซุ่น (เชียงเหนือเดิมชื่ออำเภอหลู่ซาน) อำเภอผู่เหวิน (เมืองฮิง) และเขตบริหารหลินเจียง (เมืองจัง) ส่วนอำเภอเซี่ยงหมิน (อีงู) ถูกยุบเมืองอีงูผนวกับอำเภอเจิ้นเยว่ (หลังจากนั้น 1 ปีที่ว่าการอำเภอได้ย้ายจากเมืองล่าไปตั้งที่เมืองอีงูค.ศ.1930) เมืองอีปังซึ่งเดิมทีขึ้นกับอำเภอเซี่ยงหมินผนวกเข้ากับอำเภอผู่เหวิน เมืองเชียงทอง ซึ่งเดิมทีขึ้นกับอำเภอเซี่ยงหมินผนวกกันอำเภอเจียงเฉียงซึ่งอยู่นอกแดนสิบสองปันนา ต่อมาอีก 2 ปีเมื่อ ค.ศ.1931 อำเภอผู่เหวิน (เมืองฮิง) ถูกยุบไปผนวกกับอำเภอซือเหมานอกดินแดนสิบสองปันนาเช่นกัน สรุปแล้วเมืองเชียงทอง เมืองฮิง เมืองบ่างและอีปังสี่เมืองถูกผนวกเข้ากับอำเภออื่นนอกดินแดนสิบสองพันนา[1] แต่ราชสำนักและเหนือสนาม เชียงรุ่งยังปกครองหัวเมืองทั้งสี่เช่นเดิม

สุดท้ายเมื่อปี ค.ศ.1949 สิบสองปันนาถูแบ่งเป็น 5 อำเภอ และ 1 เขต คืออำเภอเชอหลี่ (เชียงรุ่ง) อำเภอหนานเฉียว (เมืองแช่เดิมชื่ออำเภอหวู่ฟุ) อำเภอฟุห่าย (เมืองฮาย) อำเภอเจิ้นเยว่ (อีงู) อำเภอลิ้วซุ่น (เชียงเหนือ) และกองปกครองหลินเจียง (เมืองวัง)[2]

---

[1] ซุนเทียนหลิน อ้างแล้ว : หน้า 285-286.

หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 290-291.

[2] ปัจจุบัน อำเภอหนานเฉียว (เมืองแช่) อำเภอฟุ่ห่าย (เมืองฮาย) และ กองปกครองหลินเจียง (เมืองวัง) รวมกันเป็นอำเภอเมืองฮาย อำเภอเชอหลี่ (เชียงรุ่ง) และอำเภอลิ่วซุ่น (เชียงเหนือ) รวมกันเป็นอำเภอเชียงรุ่ง อำเภอเจิ้นเยว่ (อีงู) ปรับเปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองล่า.

นโยบายและการปกครองสิบสองปันนาของจีน

เนื่องจากจีนถือว่าตนเป็นชาติอาระยะและถือว่าชนชาติส่วนน้อยทั้งมวลเป็นอนารยชนหรือชาติด้อยพัฒนา กรมบริหารชายแดนพูซือของเคอซู่ซินจึงปฏิบัติตนในฐานะชนชาติปกครองและปฏิบัติต่อชาวลื้อทั้งเจ้านายและไพร่เป็นชนชาติถูกปกครองนโยบายหลักของทางการจีนในระยะสั้นใช้กุศโลบายประนีประนอมกับเจ้านายไทเพื่อสร้างฐานปกครองของจีนการปฏิรูปมีพียงเล็กน้อย ในระยะยาวใช้มาตรการการศึกษาแก้ความป่าเถื่อนและการปฏิรูปให้ชาวลื้อรับเอาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจีน เพื่อผสมกลมกลืนกับคนจีนซึ่งก็คือถูกกลืนชาติในที่สุด

สมัยก๊กมิ่นตั๋ง ค.ศ.1911-1950 แบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก ค.ศ.1911-1927 เป็นช่วงวางรากฐานปกครองฝ่ายจีนของเคอซู่ซินจนถึงเคอถึงแก่กรรม ช่วงหลัง ค.ศ.1927-1950 เป็นช่วงระยะเวลาจีนตั้งนายอำเภอควบคุมเจ้านายไท เศรษฐกิจสังคมได้มีการผันแปรอย่างช้า ๆ ก่อนและหลังสงครามมหาเอเซียบูรพา

ช่วงแรก (ค.ศ.1911-1927) เคอซู่ซินในฐานะผู้ว่าราชการกรมบริหารชายแดนพูซื่อที่เข้าไปครอบครองสิบสองปันนาโดยตรง ใช้กุสโลบายประนีประนอมผ่อนผันและสร้างความสัมพันธ์สนิทชิดเชื้อส่วนบุคคลกับเจ้านายไท เพื่อสร้างพื้นฐานการปกครองของฝ่ายจีน สาเหตุที่ต้องใช้ กุสโลบายผ่อนผันเคอซู่ซินได้กล่าวว่า "ถ้าขืนยุบระบอบเจ้าท้องถิ่นโดยไม่เป็นที่ยอมรับของอนารยชนส่วนใหญ่ ผลที่สุดก็จะเกิดภัยอันตรายในวันข้างหน้า" [1]

เคอซู่ซินและบรรดากรรมการเขตบริหารฝ่ายจีน ทำหน้าที่ควบคุมเจ้านายไทแต่ปล่อยให้เจ้านายไทปกครองตามระบอบศักดินาเพียงแต่จีนได้กำหนดเงื่อนไขมีการปฏิรูประบบจัดเก็บรายได้ ในระยะแรกเคอซู่ซินได้มีท่าทีประนีประนอมผ่อนปรนต่อบรรดาเจ้าเมืองและท้าวขุนเพื่อผ่อนคลายลดความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ แม้กระทั่งกรณีเจ้าเมืองแจ้ เชียงเจื่องและเมืองงวด 3 เมืองที่ถูกมณฑลยูนนานมีคำสั่งให้ยุบตำแหน่งและยึดที่ดินทรัพยสินโดยไม่ต้อง ผ่อนผันเพื่อเป็นการลงโทษต่อผู้ก่อจลาจลมิให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้อื่นต่อไป[2] เคอซู่ซินก็ใช้วิธีเลี่ยงปฏิบัติคือยุบตำแหน่งเจ้าเมืองแล้วอุปโลกน์ตำแหน่ง "หัวหน้ากองกำลัง" ที่ภาษาจีนเรียกว่า "ถวนเจิ้น" มาแทนตำแหน่งเจ้าเมือง แล้วแต่งตั้งเจ้ามหาเมืองบุตรชายของเจ้าเมืองแซ่[3] (ที่ก่อจลาจลและถูกยิงเสียชีวิตแล้ว) รวมทั้งเจ้าเชียงเจื่องและพญาหลวงเมืองงาด(แทนเจ้าเมืองที่ถูกประหารหลังจลาจล) 3 คนเป็นหัวหน้ากองกำลัง ตำแหน่งนี้มีฐานะและสิทธิหน้าที่เฉกเช่นเจ้าเมือง และมีแต่ฝ่ายจีนเท่านั้นที่เรียกตำแหน่งนี้เป็นถวนเจิ้น ส่วนฝ่ายลื้อไม่ว่าเป็นเหนือสนามเชียงรุ่งหรือไพร่เมืองราษฎรก็ยัง

---

[1] เคอซู่ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 220.

[2] ชุนเทียนหลิน (1988) "สภาวะการปกครองท้องถิ่นชนชาติส่วนน้อยแถบชายแดนพูเออ ซือเหมาของเคอซู่ซิน". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 9 . หน้า 197.

[3] ชุนเทียนหลิน (1988). อ้างแล้ว : หน้า 197.

เรียกว่าเจ้าเมือง และต่อจากนั้นเหนือสนามเชียงรุ่งก็ยังมีการแต่งตั้งตำแหน่งเจ้าเมืองของหัวเมืองทั้ง 3 เช่นเดิม [1]

เคอซู่ซินมีความพยายามอย่างยิ่งในการเสร้างเสริมความสัมพันธ์สนิทชิดเชื้อส่วนบุคคลกับราชสำนักเชียงรุ่งและเจ้าหัวเมือง นายเคอยกเคอเสียงฮุยลูกชายเป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าแผ่นดินเจ้าหม่อมคำลือ และตั้งชื่อภาษาจีนให้ราชบุตรทั้ง 9 คนของเจ้าแผ่นดินแต่ละชื่อจะให้นิยามด้านเป็นหลักเป็นแก่นเป็นขื่อเป็นแปเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อพิทักษ์รักษาความมั่นคงปึกแผ่นของประเทศจีน เช่นราชบุตรคนโตเจ้าหม่อมสุวรรณผาคราง ได้ชื่อตาวตุ้งเหลียง อันหมายถึงเสาหลัก ราชบุตรคนที่ 2 เจ้าหม่อมกลางได้ชื่อตาวตุ่งกาง อันหมายถึงมีหลักมีเกษณฑ์ เป็นต้น เจ้ามหาเมืองบุตรชายของเจ้าเมืองแจ้ที่ก่อจลาจล เคอก็ได้ตั้งชื่อจีนว่าตาวจุงเหลียง อันหมายถึงซื่อสัตย์สุจริต บุตรชายเจ้าเมืองฮายได้สืบทายาทเป็นเจ้าเมืองแทนบิดา ก็ได้ตั้งชื่อจีนว่าตาวจุงฮั่น อันหมายถึงจงรักภักดีต่อ จีนฮั่นฯลฯ[2] เคอซู่นซินยังพยายามให้บุตรหลานเจ้านายไทมีโอกาสฝึกฝนการบริหารบ้านเมืองตั้งแต่ยามหนุ่ม เช่นเมื่อ ค.ศ.1918 เจ้าเมืองเมืองหนเจ้าหม่อมโขงคำ พญาสางผิดกฎหมายบ้านเมืองถูกปลดออกจากตำแหน่ง เคอได้เสนอให้ราชบุตรลำดับที่ 5 ของเจ้าแผ่นดินซึ่งอายุเพียง 19 ขวบขึ้นไปรั้งตำแหน่งรักษาการแทนเจ้าเมืองหนและยังได้เสนอให้เจ้าหม่อมมหาชัยราชบุตรลำดับที่ 3ไปรั้งตำแหน่งรักษาการแทนเจ้าเมืองล่าและเมืองพง[3]

เมื่อทางการจีนหรือเคอซู่ซินไม่สามารถทำการปฏิรูปการปกครองแบบ "เปลี่ยน (เจ้า) ถิ่นเป็น (คน) นอก" ลักษณะถอนรากถอนโคนได้ ก็จำเป็นต้องปรับแผนเป็นแบบ "ตั้ง (คน)นอกไม่เปลี่ยน (เจ้า) ถิ่น" คือแต่งตั้งข้าราชการจีนไปควบคุมบริหารลักษณะทับซ้อนเจ้านายไทนั้น เคอเองได้วินิจฉัยว่าเมื่อเป็นลักษณะที่อำนาจตกอยู่ในมือข้าราชการจีน นั่นก็คือ "การเปลี่ยนที่ไม่เปลี่ยน"[4]

เมื่อเคอซู่ซินจัดตั้งกรมบริหารชายแดนพูซือขึ้น ได้เจรจากับเจ้าหม่อมคำลือที่ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าแผ่นดิน พร้อมทั้งท้าวขุนเหนือสนามและบรรดาเจ้าเมืองหัวเมืองต่าง ๆ เจ้าเมืองและท้าวขุนทั้งหลายต่างก็คัดค้าน "ข้อเสนอการปกครองชายแดน 12 ประการ" ของเคอซู่ซินเพราะเป็นแผน "การเปลี่ยน (ที่อ้างว่า) ไม่เปลี่ยน" ในการเข้าแทรกแซงและครอบครองสิบสองปันนา โดยเฉพาะข้อเสนอเรื่องเก็บเงินหัวเรือนทุกปีในลักษณะภาษี ซึ่งต่างกับสมัยก่อนการเก็บเงิน "หัวเรือนฮ่อ" สำหรับส่งบรรณการให้ราชสำนักจีนในอดีตหลายปีจึงจะเก็บหนึ่งครั้งและหลาย ๆ

---

[1] อ้ายชายส่อและคณะ (1984). "การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทเชียงเจื่องพันนาเมืองแช่" การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทยสิบสองพันนา", อ้างแล้ว : เล่มที่ 6 : หน้า 90-95.

สีเยีย เหริน และคณะ (1984). "การสำรวจสังคมชนชาติไทเมืองงาด", การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 6 : หน้า 131-133..

อ้ายใหม่คำ และคณะ (1984), อ้างแล้ว : หน้า 2-4.

[2] ซุนเทียนหลิน (1988). อ้างแล้ว : หน้า 197.

[3] ซุนเทียนหลิน (1988). อ้างแล้ว : หน้า 197.

[4] เคอซู่ซิน. อ้างแล้ว . หน้า 220.

เรือนจึงจะรวมกันเป็น "หัวเรือน" หนึ่ง ชาวบ้านรู้สึกว่าไม่หนักหนานัก[1] พญาหลวงวังและแสนพินเมืองซึ่งเป็นท้าวขุนเหนือกว้านเมืองลวงและท้าวขุนเจ้านายไทอื่น ๆ ได้คัดค้าน ข้อเสนอของเคอซู่ซินอย่างเต็มที่ในการเจรจากับฝ่ายจีน แต่ในที่สุดก็ต้องอนุโลมตามความเห็นของฝ่ายจีน[2]

หลังการประชุมเจรจากัน เคยซู่ซินได้ร่าง "ข้อตกลง 13 ประการ" ซึ่งถือว่าเป็นข้อตกลงที่เห็นพ้องกันทั้งสองฝ่ายทั้ง ๆ ที่ฝ่ายไทเห็นด้วยในลักษณะจำยอม ข้อตกลงดังกล่าวส่วนใหญ่มาจากหนังสือ "ข้อเสนอการปกครองชายแดน 12 ประการ" เนื้อหาข้อตกลง 13 ประการมีสาระด้านการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปลักษณะ "การเปลี่ยนที่ไม่เปลี่ยน" ดังต่อไปนี้

ด้านการปกครอง

- ผู้ว่าราชการกรมบริหารชายแดนและกรรมการเขตต่าง ๆ มีสิทธิควบคุมเจ้านายโดยตรง
- อำนาจตุลาการตกเป็นของเจ้าหน้าที่ฝ่ายจีน
- มีทหารจีนตั้งประจำตระเตรียมกำราบปราบปรามต่อต้านจีน

ด้านเศรษฐกิจ

- ปฏิรูปการจัดเก็บรายได้ : เงินหัวเรือนเก็บครัวเรือนละ 1.6 เหรียญเงินยูนนาน และงดเว้นเก็บในสัดส่วน 20% สำหรับท้าวขุนและผู้ยากจน รายได้นี้แบ่งครึ่งระหว่าง ฝ่ายจีนกับฝ่ายเจ้านายไท ฝ่ายจีนคิดจะใช้เงินหัวเรือนแทนการจัดเก็บและออกเสียทุกอย่างตามระบบเดิมของชาวลื้อ แต่ในที่สุดก็ปฏิบัติไม่ได้ระบบจัดเก็บ และออกเสียแบบระบบไพร่ยังคงปฏิบัติตามเดิม
- ปฏิรูปการเกณฑ์แรงงาน : กำหนดอัตราแต่ละครัวเรือนจะถูกเกณฑ์แรงงาน 2 วัน และอนุโลมให้ออกเงินแทนออกแรงงานในมาตราเทียบ 1 วัน = 0.4 เหรียญ
- เงินส่วนนี้เก็บพร้อมกับเงินหัวเรือน (ซึ่งรวมเป็น 2 เหรียญถ้วน) กรมบริหารชายแดนฝ่ายจีนจะใช้เงินนี้จ้างแรงงานเมื่อบ้านเมืองมีงานโยธาก่อสร้าง
- หรือต้องการลูกหาบแต่ข้อนี้ก็มีการปฏิบัติเพียงชั่วขณะเท่านั้น การเกณฑ์แรงงานระบบไพร่ยังมีอยู่จนถึง ค.ศ.1950

- ชักชวนชาวจีนโดยเฉพาะจีนกวางตุ้งและกวางสีที่คุ้นกับอากาศเมืองร้อน

---

[1] หม่ย่าวและคณะ (1983). "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองเชียงรุ่ง". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 4 : หน้า 152

[2] อีกานและคณะ (1988). "ประวัติเจ้าเมืองเมืองลวงโดยสังเขป". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 3 : หน้า 54.

ไปบุกเบิกเปิดนาทำการเกษตรและพัฒนาเศรษฐกิจโดยหลวงให้กู้เงินทุน และปลอดภาษี 3 ปี การอพยพเข้าไมทำมาหากินของชาวจีนเป็นการขยาย อิทธิพลจีนและแย่งที่ทำกันกับชาวลื้อ

ด้านการศึกษาวัฒนธรรม

- ตั้งโรงเรียนจีนให้ลูกหลานชาวลื้อเรียนหนังสือจีน โดยจะปฏิรูปประเพณีที่ให้บุตรหลานบวชเป็นสามเณรเรียนรู้แต่ภาษาไทยอย่างเดียว ข้อนี้ขัดแย้งกับขนบประเพณีบวชลูกแก้วของชาวลื้อ
- ยกเลิกข้อห้ามมิให้ไพร่ราษฎรสร้างบ้านเรือนมุงกระเบื้องเฉกเช่นท้าวขุน สนับสนุนการไม่หมอบคลานเวลาเข้าหาเจ้านาย สนับสนุนการไม่สักหมึกของเยาวชน "เพื่อให้เหมือนชาวจีน"
- ส่งเสริมให้สตรีชาวลื้อแต่งงานกับคนจีน "เพื่อค่อย ๆ กลมกลืนทางชาติพันธ์"[1]

ถึงแม้ว่าเคอซู่ซินและทางการจีนใช่นโยบายผ่อนผันแต่เจ้านายไทและพยายามเสริมสร้างความสัมพันธ์ส่วนบุคคลอย่างดีกับเจ้านายไท และแบ่งเป็นผลประโยชน์ให้เจ้านายไทก็ตามแต่เมื่อ "การเปลี่ยนที่ไม่เปลี่ยน" ได้ริดรอนอำนาจเจ้านายไท ได้ยึดอำนาจด้านตุลาการโดยมีทหารจีนหนุนหลัง และแผนปฏิรูปการจัดเก็บรายได้ การเกณฑ์แรงงาน การชวนชาวจีนไปทำเกษตรกรรม การส่งเสริมให้แต่งงานกับคนจีน รวมทั้งการปฏิรูปประเพณีส่วนหนึ่ง ได้สร้างความไม่พอใจแก่ชาวลื้อและเกิดปฏิกริยาต่อต้านในบางกรณีเพียงแต่จำกัดขอบเขตในวงแคบ

จราจลเมืองแจ้เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างเจ้านายลื้อแต่จบลงด้วยทางการจีนยกทัพบุกยึดเมืองแจ้เชียงเจื่อง ทำให้ชาวลื้อส่วนที่เสียประโยชน์เกิดความเคียดแค้นต่อทางการจีนและก่อให้เกิดความหวาดระแวงต่อการปกครองของจีน หลังจากจลาจลถูกปราบลงไม่นาน เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1912 ทางเมืองยองที่เป็นหัวเมืองชาวลื้อใกล้ชิดอาณาจักรเชียงรุ่งเกิดข่าวลือว่าบ้านหนอทุ่ง เมืองยอง มีแม่ไก่ดำตัวหนึ่งเกิดขันเป็นเสียงคนและได้ขันเป็นลักษณะขับร้องเป็นเพลงตั้ง 3 วัน เจ้าของไก่ชื่ออ้ายนาและอีจันทร์ดาภรรยา ทีแรกก็ฟังไม่รู้เรื่อง ต่อมาวันที่ 2 วันที่ 3 จึงฟังรู้และได้บันทึกเนื้อร้องคำขับเป็นอักษรชาวลื้อ แล้วส่งไปหัวเมืองชาวลื้อต่าง ๆ ทั้งในและนอก อาณาจักรเชียงรุ่ง เนื้อหาคำขับเป็นการปลุกปั่นให้ชาวลื้อต่อต้านจีนฮ่อ เพื่อมิให้เกิดกรณีถูกบุกยึดพ่ายแพ้ดั่งปราบจลาจลเมืองแจ้ เชียงเจื่อง[2] ผู้ใกล้ชิดเคอซู่ซินให้ข้อสังเกตว่า ข่าวลือดังกล่าวคงเป็นกลอุบายของพรรคพวกจลาจลที่หนีเข้าพม่าและยังกล่าวว่า การที่หัวเมืองต่าง ๆ มีปฏิกริยา

[1] เคอซู่ซิน. อ้างแล้ว : หน้า 225-228.
[2] หลี่ ฟุ อิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 224-225. อ้างอิงแฟ้มเอกสารราชการ กรมบริหารชายแดนพูซือ.

ไม่พอใจและท้าวขุนหลายคนร้องขอให้ประวิงการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่จีนแทนเจ้านายไท คงมีความเกี่ยวข้องกับข่าวลือนี้[1]

หลังจากนั้นไม่นาน ค.ศ.1914 พญาคำแดง ท้าวขุนเมืองแจ้ ที่ร่วมก่อจลาจลและหลบหนีอยู่ที่เชียงตุง ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าฟ้าเชียงตุงในการซื้ออาวุธ เพื่อวางแผนส้องสุมกำลังที่เมืองแจ้และเมืองอื่น ๆ พญาคำแดงได้สมคบกับอ้ายชัยส่านลูกท้าวขุนเมืองลวงที่เคยต่อต้านเจ้าเมืองแล้วถูกขับไล่ไปอยู่เมืองยองพม่า อ้ายชัยส่านกลับไปส้องสุมกำลังที่เมืองลวงและมีคน เข้าร่วมมากถึง 600 - 700 คน โดยใช้คำขวัญต่อต้านการออกเงินออกข้าวเกินบ่าแรงของเจ้านายไทและจีน ขณะนั้นยวี่เอิน
หยาง เสนาธิการใหญ่กองบัญชาการทหารมณฑลยูนนานกำลังตรวจราชการที่พูเออและเชียงรุ่ง สั่งให้เคอซูชิ่นรีบปราบปราม เคอได้นำกำลังไปบีบบังคับให้พรรคพวกของพญาคำแดงยุติการส้องสุม ส่วนที่เมืองลวงกองทหารของเคอได้โจมตีขบวนการของ อ้ายชัยส่าน ลูกน้องอ้ายชัยส่านถูกยิงตาย หลายคนถูกจับกุมคุมขังหลายคน อ้ายชัยส่านได้พาพรรคพวกหนีเข้าเขตเมืองยอง และสุดท้ายบวชเป็นภิกขุที่เมืองเลน[2] ทางการจีนถือว่า การปราบความไม่สงบครั้งนี้ เป็นการสยบเล่ห์กลของอังกฤษที่อาศัย เจ้าฟ้าเชียงตุงยุยงพญาคำแดงสมคบกับอ้ายชัยส่านก่อจลาจล ซึ่งอังกฤษคิดจะให้ชาวลื้อและจีน แตกแยกกัน เพื่อฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงและยึดครองสิบสองปันนา[3] และในโอกาสที่ยวี่เอินหยางไปตรวจราชการ บรรดาเจ้าเมืองสิบสองปันนาไหวทัน ได้ร่วมกันเซ็นชื่อยื่นหนังสือร้องเรียน เสนอให้ยุบองค์กรเขตบริหารและตำแหน่ง กรรมการเขตบริหารที่จีนตั้งขึ้นใหม่ (เมื่อ ค.ศ.1913) เพื่อฟื้นฟูระบอบการปกครองแบบศักดินาตามรีตครองไทเช่นเดิม[4] นายพวี่เอินหยางไม่เห็นด้วยกับหนังสือร้องเรียนนี้และยังให้ข้อสังเกตว่า กรณีนี้สะท้อนให้เห็นความเคียดแค้นของเจ้านายไทที่ไม่เคารพทางการจีนและ เหิมเกริมดันทุรัง ร้องเรียนความต้องการที่ไร้เหตุผลจึงควรเพิ่มจำนวนทหารประจำชายแดน เพื่อให้เป็นที่เกรงขามของอนารยชน[5]

ต่อมา เมื่อต้นปี ค.ศ.1918 อำเภอหลานชางด้านตะวันตกของสิบสองปันนาเป็นอำเภอที่มีเผ่ามูเซออาศัยอยู่เป็นกลุ่มก้อน ได้เกิดกบฏต่อต้านการปกครองของจีน มูเซอเป็นชาวเขาที่มีชีวิตการกินอยู่อย่างแร้นแค้นและมีความขัดแย้งอย่างแรงกับทางการจีน มีชาวจีนเสฉวนที่มาแสดงกลหากินคนหนึ่งแซ่ติง และมีสมญาว่าติงปาหี่ อ้างตนเป็นเทวดาจุติมาเกิด ได้ร่วมกันกับหัวหน้าเผ่ามูเซอสองพี่น้องชื่อหลี่หลงและหลี่ฝู่ที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองซินหยิงผานชักชวนหัวหน้าและเจ้าเมืองเผ่ามูเซอในอำเภอหลานชาง นัดกันลุกฮือขึ้นต่อต้านและขับไล่ข้าราชการจีนในวันเพ็ญ 15 ค่ำ ของเดือน 8 ทางจันทรคติ ซึ่งเป็นเทศกาลไว้พระจันทร์ของชาวจีนติงปาหี่ รับตำแหน่ง

---

[1] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 225.

[2] อีกาบและคณะ (1988). อ้างแล้ว . หน้า 55-59.

[3] ซุนเทียนหลิน (1988). อ้างแล้ว : หน้า 198.

[4] ยวี่ เอิน หยาง. "บันทึกข้อคิดเห็นจากการตรวจราชการการป้องกันความมั่นคงเขตพูเออ". อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 231.

[5] หลี่ เอิน หยาง. อ้างแล้ว : หน้า 231.

เป็นกุนซือ หรือ เสนาธิการ เผ่ามูเซอทั้งอำเภอได้เข้าร่วมการก่อการอย่างทั่วหน้า กล่าวกันว่า ข้าราชการจีนและราษฎรชาวจีนถูกปล้นฆ่าทำร้ายล้มหายตายไปเป็นจำนวนเรือนพัน[1] แต่เฉพาะที่ตลาดยาโซ่วเมืองงาด มีพ่อค้าชาวจีนและครอบครัวทั้งสตรีกับเด็กถูกฆ่าหนึ่งร้อยกว่าคน ที่ว่าการอำเภอหลานชางที่ตั้งอยู่ ณ แคว้นหลอดก็ถูกชาวเขาจุดไฟเผาวายวอด นายอำเภอจีนรอดตาย หนีไปแจ้งข่าวที่เมืองพูเออ จดหมายเหตุจีนระบุว่า หัวหน้าเผ่ามูเซอได้ติดต่อชักชวนให้ชาวลื้อเมืองขาง เมืองงาด เมืองแจ้ แม้กระทั่งเมืองฮายและเชียงรุ่ง เข้าร่วมการก่อการและขับไล่เจ้าหน้าที่จีน ฝ่ายชาวลื้อรับปากว่าขอให้มูเซอก่อการขึ้นก่อนลื้อจะร่วมสมทบทีหลัง แต่เนื่องจากทางการ พูเออสั่งให้เคอซูซินไปปราบกบฏมูเซอ รอยต่อระหว่างเมืองขางกับอำเภอหลานชาง นายเคอได้พาเจ้าหม่อมผาครางราชบุตรเจ้าแผ่นดินและท้าวขุนเหนือสนามนำกองกำลังขุนหาญไท 200 นาย สมทบกองกำลังฝ่ายจีนไปปราบปรามที่เมืองงาด เมืองขาง ทำให้ฝ่ายชาวลื้อหัวเมืองต่าง ๆ ไม่กล้าร่วมสมทบกับฝ่ายกบฏ เพียงแต่ว่าชาวลื้อบางส่วนได้มีพฤติกรรมร่วมมือกับมูเซอ ในบางกรณี เช่น ชาวลื้อที่ท่าข้ามเชียงของ ได้ฉวยโอกาสฆ่าชาวจีนที่เป็นพ่อค้าเร่ขายข้ามฟากมา 80 กว่าคน และชาวลื้อเมืองขางได้ล้มวัวฆ่าหมูตระเตรียมต้อนรับกบฏมูเซอ แต่กองกำลังของนายเคอและเจ้าหม่อมผาครางไปถึงเมืองขางก่อน ชาวลื้อเมืองขางเลยเปลี่ยนท่าทีเป็นว่า เตรียมต้อนรับฝ่ายปราบปรามทั้ง ๆ ที่ฝ่ายเมืองขางไม่ทราบว่าฝ่ายปราบปรามจะไปที่นั่น[2] กองกำลังของเคอซู่ซินและเจ้านายไทได้บุกยึดชุมชนซินหยิงผาน ซึ่งเป็นที่ว่าการของเจ้าเมืองมูเซอ ติงปาหี่ถูกล้อมจับและถูกประหารชีวิตในเวลาต่อมา[3]

ลูกน้องและสมัครพรรคพวกของเคอซู่ซิน ได้รับการอนุมัติจากเคอให้เปิดบ่อนการพนันอย่างแพร่หลายในตลาดและหัวเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนา บ่อนเหล่านี้ถูกเรียกว่า บ่อนการพนัน "เลียงกวาง" (เลียง คือ สอง กวาง คือ กวางสีสองมณฑล "เลียงกวาง" คือ ชาวกวางตุ้ง กวางสี) เมืองแจ้ก็เป็นแห่งหนึ่งที่มีบ่อนการพนันเลียงกวาง ค.ศ. 1919 ท้าวขุนเมืองแจ้ ชื่อเจ้ามหาโบกแพ้การพนันไม่มีเงินใช้หนี้ และกลัวถูกพวกเลียงกวางทำร้าย เลยถือโอกาสชักชวนเจ้ากอง ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเมืองมางและเจ้าแสเมืองลวงที่ขัดแย้งกับชาวเลียงกวาง ไปยุยงให้จุงซาง และจุงซื่อ สองพี่น้องหัวหน้าเผ่ามูเซอ เขตภูเขาอำเภอหลานชาง ยกกำลังไปกำจัดพวกชาวเลียงกวางที่เปิดบ่อนพนันตลาดเมืองแจ้ และให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้ากำจัดพวกเลียงกวางเมืองแจ้แล้วจะมอบ เผ่ามูเซอเขตภูเขาเมืองแจ้ให้จุงซานและจุงซื่อควบคุมดูแลกองกำลังมูเซอ 10 กว่าคน ได้ร่วมกันกับ ไพร่พลของเจ้ามหาแสงบ้านมาง 100 กว่าคน ได้ต่อสู้กับพวกเลียงกวางที่เวียงหลวงเมืองแจ้ ฝ่ายมูเซอพ่ายแพ้ตายและบาดเจ็บ 20 กว่าคน หาว่าเจ้ามหาโบกแจ้งข่าวเท็จว่า เลียงกวางมีเพียง 10 คน เลยฆ่าเจ้ามหาโบกและพญาบ้านอ้อแล้วยกกำลังหนีไป ต่อมาฝ่ายเลียงกวางได้จับเจ้า

[1] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : 233-234.

[2] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : 234.

[3] หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : 236.

กองเจ้าเมืองมางและเจ้าแสเมืองลวงประหารชีวิตที่ประตูเมืองเมืองแจ้ เจ้ามหาเมืองที่เป็นเจ้าเมืองแจ้มิได้ร่วมการต่อต้านชาวเลียงกวางครั้งนี้ แต่ก็ได้รับบาดเจ็บโดยถูกกระสุนการรบของทั้งสองฝ่าย[1]

ปฏิกิริยาต่อต้านแผน "การเปลี่ยนที่ไม่เปลี่ยน" ดังที่ได้กล่าวมา มีเพียงประปรายและได้ถูกทางการจีนกำราบปราบปรามให้สงบไปทุกครั้ง แต่จีนก็ไม่สามารถกำจัดความไม่พอใจของเจ้านายและท้าวขุนไทให้หมดสิ้นไปได้ สภาวะดังกล่าว เคอซู่ซินเองรู้อยู่แก่ใจและรู้ดีว่า เสถียรภาพสิบสองพันนายังไม่เป็นที่ไว้วางใจนัก เนื่องจากเคอซู่ซินและลูกน้องส่วนใหญ่เป็นชาวจีนกวางสีและกวางตุ้ง ได้มีเจ้านายและท้าวขุนไทถามบ่อย ๆ ว่า "กวางสี กวางตุ้งกับเชียงรุ่งใครใหญ่โตกว่า ?"[2] ในปี ค.ศ.1923 ชวงบั้นปลายแห่งชีวิตของเคอ เขารู้สึกสังหรณ์ใจต่อคำถามดังกล่าวอย่างยิ่ง ประจวบกับกองร้อยอิสระซึ่งเป็นฐานกำลังสำคัญถูกยุบ สิบสองปันนาต้องจัดตั้งกองประจำการทหารไทมาทดแทน ทำให้เคอซู่ซินวิตกว่า หากสถานการณ์เกิดผันแปร เจ้านายไทที่ทัศนะไม่กว้างไกลอาจจะตกเป็นเครื่องมือของชาติอื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดเหตุจลาจลปั่นป่วนอีกคำรบหนึ่ง ผลงานที่อุตสาห์พยายามดำเนินมาสิบกว่าปีก็จะพังทลาย[3] ความวิตกดังกล่าวเป็นสิ่งดลใจให้เคอซู่ซินวางแผนนำพาคณะเจ้านายไทไปเยือน คุนหมิง เพื่อคาวะผู้ว่าราชการมณฑลและทัศนศึกษาหาความยิ่งใหญ่ของชาติจีน เพื่อเปลี่ยนทัศนะ "โอหังแบบแย่หลาง"[4] และเสริมสร้างคติความเชื่อมั่นและจงรักภักดีต่อทางการจีน[5]

เรื่องนำคณะเจ้านายไทไปเยือนคุนหมิง เคอซู่ซินดำเนินการเตรียมงานเป็นเวลาครึ่งปี เพราะบรรดาเจ้าเมืองต่างมีความเกรงกลัวไม่ยอมไป ฝ่ายจีนต้องเกลี้ยกล่อมอธิบาย แต่ในที่สุดก็ยังมีหลายคนไม่ไป ได้จัดหาของขวัญสำหรับเป็นของกำนัลแก่ผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน ซึ่งมีนอแรก 1 คู่ งาช้าง 1 คู่ หนังสือ 4 ผืน เขากวางอ่อน 4 แขนง ดาบหุ้มทอง 1 คู่ ดาบหุ้มเงิน 8 คู่ เอิบหมากเงินใหญ่น้อย 16 ใบ เจ้านายไทที่ร่วมขบวนมีเจ้าหม่อมผาครางราชบุตร เค้าสนาม เจ้าเชียงฮา เจ้าเมืองฮาย และเจ้านายหัวเมืองอื่น ๆ 8 หัวเมือง รวม 27 คน เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนมีเคอซู่ซินและกรรมการประจำเขตบริหารต่าง ๆ รวม 14 คน ได้ออกเดินทางโดยขี่ม้าและนั่งแคร่หาม เมื่อเดือนมิถุนายน และถึงคุนหมิงเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1924 ขบวนเดินทางซึ่งรวมทั้งไพร่พล ผู้รับใช้และทหารรักษาความปลอดภัยรวมเป็นจำนวน 120 กว่าคน[6]

---

[1] ดาว ซขือะ ซิง และคณะ (1988). "การปกครองสิบสองพันนาของเคอซู่ซิน". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 9 หน้า 191-162.

[2] หลี่เฉิงหยาง. อ้างแล้ว : หน้า 243. เคอซู่ซินคงจะเอาคำถามที่ว่า "กวางสี กวางตุ้งกับเชียงรุ่ง ใครกว้างใหญ่กว่า ?" เทียบกับคำถามที่สมัยราชวงศ์ฮั่น กษัตริย์อาณาจักรเตียนและพญาเมืองแย่หลางเคยถามทูตส่องเต้ราชวงศ์ฮั่นว่า" อาณาจักรฮั่นกับเตียน (หรือแย่หลาง) ใครกว้างใหญ่กว่า ?"

[3] หลี่เฉิงหยาง. อ้างแล้ว : หน้า 243.

[4] เนื่องจากพญาเมืองแย่หลางสมัยราชวงศ์ฮั่นที่ตั้งอยู่ ณ มณฑลกุ้ยโจว ปัจจุบันได้ถามทูตจีนที่ไปเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีว่าระหว่างอาณาจักรฮั่นและแย่หลางใครกว้างใหญ่กว่ากัน ? วงประวัติศาสตร์จีนถือว่า พญาแย่หลางโอหังทนงตัวเสมือนกบในบ่อไม่รู้ว่าอาณาจักรฮั่นกว้างใหญ่เพียงใดเลยเกิดสำนวน "โอหังแบบแย่หลาง".

[5] หลี่ ฟู่ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 242.

[6] หลี่ เฉิง หยาง. อ้างแล้ว : หน้า 244.

คณะเจ้านายไทนอกจากไปคารวะถางจี้หราว ผู้ว่าราชการมณฑลยูนนานแล้ว ได้ดำเนินการทัศนศึกษาด้านการทหาร การศึกษาและอื่น ๆ เช่น ได้ชมการสาธิตยิงปืนใหญ่ปืนกล การทิ้งระเบิดของเครื่องบินทหารและชมโรงเรียนนายทหาร ได้ชมมหาวิทยาลัย 1 แห่ง โรงเรียนฝึกหัดครู 4 แห่ง โรงเรียนมัธยม 4 แห่ง โรงเรียนประถม 2 แห่ง นอกจากนี้ได้ชมโรงเรียนกษาปณ์ ชมสภากาชาด และร่วมพิธีเปิดสถานีวิทยุกระจายเสียง คณะเจ้านายไทได้อยู่ที่คุนหมิงเป็นเวลา 3 เดือนกว่า ถึงเดือนพฤศจิกายนจึงเดินทางกลับและถึงเชียงรุ่ง เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม ค.ศ. 1924 บุคคลในทีมงานของเคอซู่ซินที่บันทึกการเยือนคุนหมิงครั้งนี้ได้สรุปว่าผลจากการทัศนศึกษาบรรดาเจ้านายไทได้รับรู้ถึงความใหญ่โตเข้มแข็งของประเทศจีนและอานุภาพอันเกรียงไกรของกองทัพจีน ได้เฉลยคำถามที่ว่า "กวางสี กวางตุ้งกับเชียงรุ่งใครใหญ่โตกว่า ?" ซึ่งได้ลบล้างจิตสำนึกลำพองใจที่คิดจะขับไล่คนจีนออกจากเชียงรุ่ง[1]

หลังจากนั้นสิบสองปันนาก็มิได้เกิดปฏิกริยาต่อต้านจีนอย่างขนาดใหญ่ แต่ในปี ค.ศ. 1927 ภายหลังที่ฝ่ายจีนได้ประกาศเลื่อนฐานะเขตบริหารเป็นอำเภอไม่นาน เมื่อเกิดเรื่องสีเหวยกวาง ผู้ว่าราชการพูเออแข็งข้อต่อรัฐบาล มณฑล พรรคพวกของเคอเสียงฮุยที่เป็นอริกับสีเหวยกวางได้ชักชวนเจ้านายท้าวขุนลื้อเมืองพง ต่อต้านนายอำเภอเจิ้นเย่ว์ที่ตั้งอยู่ ณ เมืองพง ชาวลื้อที่ไม่พอใจเจ้าหน้าที่ ปกครองฝ่ายจีนอยู่แล้ว ก็ได้ลุกฮือขึ้นจับนายอำเภอและหัวหน้าแผนกชาวจีนประหารชีวิต หลังเกิดเหตุทางการจีนได้สั่งให้ผู้บังคับกองพัน ชื่อ เวินย่าวซานนำทหาร 6 กองร้อยไปปราบประชาชน ฝ่ายลื้อเมืองพงได้ใช้วิธีติดสินบนเวินย่าวซานด้วยเงินก้อนหนึ่งที่เก็บจากชาวเมืองพงครัวเรือนละ 0.2 เหรียญเงิน จึงสามารถหลีกเลี่ยงการปราบปรามเข่นฆ่าด้วยวิธีนองเลือดและโหดร้าย[2]

นโยบายการปกครองและการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนในช่วงหลัง (ค.ศ.1927 - 1950) สามารถแบ่งเป็นช่วงหลังตอนต้นและช่วงหลังตอนปลาย ตอนต้นคือระหว่าง ค.ศ.1927 - 1941 เป็นระยะเวลาก่อนสงครามมหาเอเซียบูรพาเป็นระยะเวลาที่เศรษฐกิจใบชาเพื่อส่งออกได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว ตอนปลายคือ ระหว่าง ค.ศ.1941 - 1950 เป็นระยะเวลาสงครามมหาเอเซียบูรพาและหลังสงคราม เป็นระยะเวลาที่สิบสองปันนาเป็นแนวหน้าทำสงครามกับกองทัพไทยที่ยึดครองเชียงตุงและระยะหลังสงครามที่อยู่ในสภาวะ ปั่นป่วนก่อนเข้าสู่สมัยระบอบสังคมนิยม

ช่วงหลังตอนต้น (ค.ศ.1927 - 1941) ใน 2 ปีแรก สิบสองปันนาวุ่นวายกับกรณีต่อสู้กันระยะหว่างสีเหวยกวางผู้ว่าราชการพูเออที่แข็งข้อต่อรัฐบาลมณฑลและเคอเสียงฮุยที่ถูกปลดตำแหน่งผู้ว่าราชการสิบสองปันนาดังได้กล่าวมาแล้ว ถึงต้นปีค.ศ.1929 สีเหวยกวางยุติการ

---

[1] หลี่ เฉิง หยาง. อ้างแล้ว . หน้า 247.

[2] ซุนเทียนหลิน. อ้างแล้ว : หน้า 264.

ดาวจื้อหมิงและคณะ (1983). "การต่อสู้ต้านศักดินาของประชาชนชาวชาติไท". การสำรวจรวมด้านสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 1 . หน้า 107.

แข็งข้อ เคอ่เสียงฮุยก็ยุติโจมตีสีเหวยกวาง และในปลายปีเดียวกัน ทางการจีนเลื่อนฐานะองค์กรปกครองของจีนจากเขตเป็นอำเภอ สิบสองปันนาถูกแบ่งเป็น 6 อำเภอ

ในทศวรรษที่ 1920 ซึ่งเป็นบั้นปลายการปกครองของเคอซู่ซิน ทางการจีนเริ่มสร้างระบบไปรษณีย์ สรรพากรและธนาคาร ค.ศ.1920-21 ตั้งสำนักงานไปรษณีย์ที่เชียงรุ่ง เมืองอีงู และเมืองอีปัง ที่เป็นแหล่งใบชา ค.ศ.1925 พ่อค้าจีนตั้งหน่วยส่งจดหมายเอกชนเมืองฮาย โดยขึ้นกับไปรษณีย์เชียงรุ่ง ค.ศ.1922 ตั้งหน่วยสรรพากร เพื่อเก็บภาษีการค้าใบชาและสรรพสินค้า ค.ศ. 1925 ตั้งสาขาธนาคารฟู่เตียนของมณฑลยูนนานที่เมืองฮาย[1] ทั้งนี้ก็เพื่อให้บริการแก่การค้าใบชา แต่หลังจากเคอซู่ซิน ผู้ว่าราชการกรมบริหารชายแดนได้ถึงแก่กรรมเมื่อ ค.ศ.1926 สิบสองปันนาตกอยู่ในสภาพวุ่นวายดังได้กล่าวมาแล้ว สาขาธนาคารฟู่เตียนถูกปิดโดยคำสั่งสำนักงานใหญ่ที่คุนหมิง จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ 1930 เมื่อสถานการณ์สงบลง การค้าใบชาซึ่งมีคนจีนเป็น คนกลาง ที่สำคัญได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว สิบสองปันนาเป็นที่รู้จักและมีความสัมพันธ์กับหัวเมืองภายในมากขึ้น

ชาเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญที่สุดของชาวลื้อ สวนชาลื้อโดยเฉพาะที่เมืองฮายปลูกคละกันกับต้นพิมเสน ทำให้ชาสิบสองปันนามีคุณลักษณะสามารถผสมเข้ากับเนยจามรีได้อย่างดี เป็นที่นิยมชมชอบของชาวทิเบตอย่างยิ่ง แต่ก่อนใบชาสิบสองปันนาต้องสั่งโรงงานที่ ซือเหมาไปนึ่งและอัดเป็นชาก้อน ฤดูแล้งแต่ละปีจะมีกองคาราวานชาวทิเบตที่มีม้าต่างนับหลายพันตัวมาลำเลียงชาก้อนที่ซือเหมา[2] ต่อมาเมื่อมีเส้นทางส่งออกชาก้อนผ่านพม่าไปอินเดีย เพื่อส่งต่อไปยังทิเบตที่สะดวกกว่าเส้นทางคาราวานอันลำบากยากเข็ญ พ่อค้าจีนก็เริ่มไปตั้งโรงงานชา ณ เมืองฮาย ซึ่งใกล้ทั้งแหล่งสวนชาและเส้นทางส่งออกทางชายแดนท่าลอ โรงงานชาตอนนั้นเป็น โรงงานขนาดเล็กที่นึ่งแล้วนวดและอัดเป็นก้อนหรือแท่ง แต่ละโรงงานจะมีแท่นนึ่งและอัดประมาณ 2 - 6 แท่น โรงงานชาที่เมืองฮายโรงแรกตั้งเมื่อ ค.ศ.1909 มี 2 แท่น โรงที่สองตั้งเมื่อ ค.ศ.1924 มี 6 แท่น ตั้งแต่ ค.ศ.1927 ถึง 1937 มีโรงงานชาตั้งเพิ่มขึ้นมากถึง 16 โรง รวม 32 แท่น[3]

เส้นทางส่งออกใบชา โดยคาราวานม้าต่างของสิบสองปันนา นอกจากส่วนใหญ่ส่งไปทางอินเดียเข้าทิเบตโดยผ่านเชียงตุงและย่างกุ้งแล้ว ยังมีส่วนหนึ่งส่งออกทางด่านท่าลอหรือด่านเมืองลวงผ่านเชียงตุงหรือเมืองยองเข้าแม่สาย แล้วลำเลียงด้วยรถไฟไปกรุงเทพฯ และยังมีจำนวนหนึ่งลงเรือส่งต่อไปยังฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้ หลังจากที่ตลาดใบชาได้ย้ายชากซือเหมามายัง

---

[1] หลิน จาง (9992). "ประวัติการไปรษณีย์โทรเลขสิบสองพันนาโดยสังเขป". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 7 . หน้า 52.

หลี่ ฟู ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 239, 248

[2] ฉาว จุง ยิ (1988) "ความทรงจำด้านประวัติความเป็นมาของดอยชาอีปัง" จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา อ้างแล้ว : เล่มที่ 4 หน้า 11-15.

หลี่ ฟู ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 289-290.

[3] กุง จิ่น เจียและคณะ (1992). "ทุนอุตสาหกรรมและการค้าเมืองฮายและการขูดรีด". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 7 : หน้า 48-49.

เมืองฮายแล้ว ค.ศ.1930 ทางการจีนได้ตั้งด่านศุลกากรที่ท่าลอ (ณ เมืองเชียงลอ) เมืองลวง และดอยสามด้านของเมืองแช่ รวม 3 แห่ง[1]

ในด้านกาดรไปรณีย์ก็มีการขยายตัวอยู่เรื่อย ๆ เริ่มแต่ ค.ศ. 1930 เปลี่ยนหน่วยส่งจดหมายเอกชนเมืองฮายเป็นตู้ไปรษณีย์เมืองฮาย ค.ศ. 1932 เปลี่ยนตู้ไปรษณีย์เมืองฮายเป็นสำนักตัวแทนไปรษณีย์เมืองฮาย ค.ศ.1933 ตั้งตู้ไปรษณีย์เมืองแจ้ ค.ศ.1935 เปลี่ยนตู้ไปรษณีย์เมืองแช่เป็นสำนักตัวแทนไปรษณีย์เมืองแจ้ ค.ศ.1940 ตั้งสำนักตัวแทนไปรษณีย์เชียงเหนือและท่าลอ 2 แห่ง ตั้งตู้ไปรษณีย์เมืองลวงและเมืองฮำ 2 แห่ง แต่องค์กรไปรษณีย์ดังกล่าวยังไม่สามารถส่งโทรเลขและไม่สามารถอำนวยความรวดเร็วในการส่งจดหมายติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านได้ โทรเลขและจดหมายด่วนต้องไปส่งที่เชียงตุง รัฐฉาน พม่า โทรเลขและจดหมายส่วนหนึ่งที่ส่งผ่านเชียงตุงเข้าสิบสองปันนา ทางเชียงตุงก็จะมีบุรุษไปรษณีย์พิเศษส่งเข้าเมืองฮาย จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1939 บรรดาพ่อค้าชาวจีนที่เมืองฮายได้บริจาคเงินสร้างอาคารตึก 2 ชั้น สำหรับตั้งเป็นกรมไปรษณีย์เมืองฮายที่มีกิจกรรมโทรเลขและมีการแลกเปลี่ยนไปรษณีย์ภัณฑ์ ทางสากลกับพม่าอย่างเป็นทางการ เพื่อสอบสนองความต้องการจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจการค้าใบชา พิมเสนและสีเสียดของพ่อค้าจีนในสิบสองปันนา[2]

สิบสองปันนาเป็นอาณาบริเวณของชาวลื้ออันมีระบบการปกครองประเพณีอันเก่าแก่ที่วงวิชาการจีนให้ความสนใจ ประกอบกับยังเป็นแหล่งใบชา แหล่งพิมเสน สีเสียดซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจอันสำคัญหรือหายากที่ทางการจีนให้ความสนใจเช่นกัน แต่เนื่องจากสิบสองปันนาเป็นเขตชายแดนทุรกันดารที่ไม่มีทางหลวงและมีไข้ป่าไข้จับสั่นที่น่ากลัวเลยกลายเป็นดินแดนมหัศจรรย์ที่ลี้ลับสำหรับคนจีน แต่หลังจากตั้งเป็นอำเภอและมีการพัฒนาเศรษฐกิจค้าใบชาและการไปรษณีย์ในทศวรรษที่ 19 องค์กรวิชาการและเทคโนโลยีได้จัดส่งนักเชี่ยวชาญไปสำรวจสภาพสังคมภูมิศาสตร์และทรัพยากรที่สิบสองปันนาเช่น ค.ศ.1935 มหาวิทยาลัยส่วนกลางนานกิงได้ส่งคณะสำรวจภูมิศาสตร์ที่มีศาสตราจารย์หวงกัวะจางเป็นหัวหน้าและมีนักเชี่ยวชาญด้านแผนที่ชาวออสเตรียเพื่อจัดทำแผนที่ กระทรวงเศรษฐกิจส่งนักเชี่ยวชาญสำรวจ เส้นทางเดินเรือของแม่น้ำโขงช่องชายแดนลาวและพม่า ค.ศ.1936และ1939 สถาบันวิจัยชีววิทยา ปักกิ่งได้จัดส่งคณะสำรวจชีววิทยาไปสำรวจเห็ดและพืชอื่น ๆ ค.ศ.1939 สถาบันสำรวจธรณีวิทยาของกระทรวงเศรษฐกิจ ส่งนักเชี่ยวชาญไปสำรวจธรณีวิทยา ค.ศ.1940 เฉินฮ่านเซิงนักวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์ได้ไปสำรวจและวิจัยสภาพระบบที่ดินและสภาพสังคมเศรษฐกิจชาวลื้อเชียงรุ่ง นอกจากนี้ใน ค.ศ.1936 กรม

---

[1] ผู้นิรนาม (1987). "สภาพการผลิตและขายใบชาเชอฟุหนาน โดยย่อ". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 10 : หน้า 9-11.

หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 290

[2] หลินจาง (1992). อ้างแล้ว : หน้า 53-54.

ศึกษาธิการมณฑลยูนนานได้ให้งบประมาณและจัดส่งบุคลากรอาจารย์ไปก่อตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขั้นต้นที่เมืองฮายมีนักเรียน 80 กว่าคน[1]

เดือนกรกฎาคม ค.ศ.1937 ประเทศจีนประกาศสงครามกับญี่ปุ่นผู้รุกราน การผลิตใบชาในหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีนได้หยุดชงักเพราะผลกระทบจากสงคราม ค.ศ.1938 บริษัทใบชาแห่งประเทศจีนซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจได้ร่วมมือกับมรฑลยูนนานวางแผนตั้งโรงงานผลิตใบชาด้วยเครื่องจักรที่เมืองฮาย ต.ศ.1939 วิศวกรนักเชี่ยวชาญบริษัทใบชายูนนานไปสำรวจแฟล่งใบชาและสถานที่ตั้งโรงงาน ค.ศ.1940 เครื่องจักรและอุปกรณ์ได้ขนส่งทางเรือจากเซี่ยงไฮ้ไปยังกรุงเทพฯ แล้ววานพ่อค้าชาวจีนช่วยส่งต่อไปยังเชียงตุงรัฐฉาน เครื่องจักรอุปกรณ์และวัสดุก่อสร้างที่ซื้อจากย่างกุ้งได้ลำเลียงด้วยเกวียนเทียมควายคู่จากเชียงตุงผ่านด่านท่าลอไปยังเมืองฮาย ระยะทางท่าลอถึงเชียงตุง 68 กิโลเมตร ทางการยูนนานได้ขออนุมัติจากทางการอังกฤษที่ปกครองพม่าสร้างเป็นลูกรังสำหรับเกวียนเดิน ส่วนทางลูกลังจากเมืองฮายไปยังท่าลอ 72 กิโลเมตร เริ่มสร้างเมื่อ ค.ศ.1930 สร้างเสร็จเมื่อ ค.ศ.1937 แต่ใช้สำหรับเกวียนเท่านั้นเพราะไม่มีรถยนต์ โรงงานใบชาเมืองฮายของบริษัทใบชายูนนานสร้างเสร็จในปีค.ศ.1941 แต่หลังจากสงครามแปซิฟิคระเบิดขึ้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ.1941 เมืองฮายเป็นเป้าหมายทิ้งระเบิดของเครื่องบินญี่ปุ่น โรงงานถูกปิดเครื่องจักรขนไปซ่อนที่ซือเหมา[2]

ปฏิกิริยาของเจ้านายไทต่อการเข้าแทรกแซงเปลี่ยนแปลงการปกครองของฝ่ายจีน เจ้านายไท ซึ่งเสีย ผลประโยชน์ย่อมไม่พอใจเละเมื่อมีโอกาสก็มีกจะมีปฏิกิริยาแสดงออกมาเสมอ เช่น ค.ศ.1927, 1929 และ1936 เจ้านายไทและตัวแทนได้ยื่นคำร้องต่อรัฐบาลมณฑลรวม 4 ครั้ง ขอร้องให้ยกเลิกการตั้งอำเภอที่สิบสองปันนา แต่ก็ถูกปฏิเสธ[3] ตอนที่สีเหวยกวางผู้ว่าราชการพูเออแข็งข้อต่อมณฑลยูนนานและเคอเสียงฮุยบุตรเคอยซู่ซินที่ถึงแก่กรรมแล้วได้ยืนอยู่ข้างรัฐบาลมณฑลยูนนานต่อสู้กับสีเหวยกวาง เจ้านายไทและท้าวขุนสนับสนุนเคอเสียงฮุยแต่ส่วนใหญ่ไม่กล้าแสดงออก มีแต่เจ้าหม่อมล่าที่เป็นเจ้าเมืองหน เจ้ายาหลวงที่เป็นเจ้าเมืองฮายและเมืองแจ้เชียงเจื่องเมืองพง ได้เข้าร่วมขบวนการต่อต้านสีเหวยกวางอย่างเปิดเผย[4] การต่อสู้กันดังกล่าวในที่สุดสีเหวยกวางเป็นฝ่ายยุติการแข็งข้อด้วยวิธีออมชอมกับรัฐบาลมณฑล หลงหยินผู้ว่าราชการมณฑลยูนนานยังได้ชมเชยบทบาทการต่อต้านสีเหวยกวางของเคอเสียงฮุยเนื่องจากในระหว่างการแข็งข้อ สีเหวยกวางได้ประกาศยุบกรมบริหารชายแดนโดยเปลี่ยนเป็นตั้งอำเภอขึ้นแทน นายอำเภอได้สิทธิแทรกแซงและยึดอำนาจจากเจ้านายไทมากขึ้น ฝ่ายเจ้านายจึงไม่พอใจต่อมาตรการตั้งอำเภออย่างยิ่ง ด้วย

---

[1] หลี่ ฟุ อิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 398-399.

Chen Han-seng (1949), Frontier Land Systems in Southern Most China... , USA : Institute of Pacific Relations.

[2] ฟ่านเหอจยิน (1988). "ความทรงจำเรื่องก่อตั้งโรงงานใบชาเมืองฮาย". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 4 : หน้า 58-64.

[3] ซ่งเอินฉาง (1983

[4] หวางเหวยเณียน. อ้างแล้ว : หน้า 280-281.

สาเหตุดังกล่าวบรรดาเจ้านายไทก็จัดคณะทัศนศึกษาคุนหมิงของเจ้าเมืองสิบสองปันนาเมื่อ ค.ศ. 1936 เพื่อถึงโอกาสยื่นหนังสือร้องเรียนยุบอำเภอต่อหลงหยินผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน คณะดังกล่าวมีหวางฉิวสือชาวจีนที่เป็นพี่เขยเจ้ายาหลวงเจ้าเมืองฮายเป็นหัวหน้า (หวางเป็นผู้ร่วม "ชมรมโค่นล้มสีเหวยกวาง" และได้นำกองกำลังเข้ายึดอำเภอเจิ้นเยว่) เจ้านายไทที่ร่วมคณะมี เจ้าหม่อมล่าและเจ้าหม่อมแสงเมือง (พระอนุชาเจ้าแผ่นดิน) กับทั้งเจ้านายเมืองฮาย เชียงเจื่อง เชียงทอง เมืองนน เมืองวัง เมืองหน และเมืองอีปัง รวม 10 กว่าคน หนังสือร้องเรียนขอให้ยกเลิกการตั้งอำเภอก็ได้รับการปฏิเสธเช่นเคย[1]

ต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์กรปกครองฝ่ายจีนจากกรมบริหารชายแดนและเขตบริหารชายแดนเป็นอำเภอ ซึ่งทางการจีนอ้างว่าเป็นการยกฐานะทางการเมืองของหัวเมืองชายแดนนั้น ท้าวขุนบุคคลสำคัญคนหนึ่งของเหนือสนามเชียงรุ่ง ที่ร่วมประชุมเรื่องการคลังของอำเภอ เชียงรุ่งเมื่อ ค.ศ.1928 ได้บ่นกับเจ้าหน้าที่จีนคนหนึ่งว่า "…..ก่อนที่ทางการ (จีน) มาครอบครองเราเรียกเชอหลี่ (จีนเรียกเมืองชาวลื้อเป็นเชอหลี่) ว่าเมืองเชียงรุ่ง หลังจากตั้งกรมบริหารแล้ว เราก็ยังเรียกว่าเมืองเชียงรุ่งเดี๋ยวนี้มาเป็นอำเภอเชอหลี่ เราก็ยังเรียกว่าเมืองเชียงรุ่งเช่นเดิม ต่อไปหากว่า ยกฐานะเป็นแคว้นเชอหลี่หรือมณฑลเชอหลี่ เราก็ยังยืนกรานจะเรียกเมืองเชียงรุ่งเช่นเดิม ไม่ว่าจะเป็นอำเภอหรือแคว้น หรือมณฑลก็ตาม สำหรับชาวพื้นเมืองเราแล้วมันเหมือนกันทั้งนั้น แต่ที่ไม่เหมือนกันอยู่ที่ว่าฐานะการเมืองยกสูงขึ้นครั้งหนึ่ง ภาระแบกหามของไพร่เมืองสิบสองปันนาก็เพิ่มหนักขึ้นระดับหนึ่ง……" ท้าวขุนผู้นี้ได้พรรณนาอย่างละเอียดว่า "…..ตอนที่ยังมิได้เปลี่ยนเป็นอำเภอแต่ละครัวเรือนออกเงินหัวเรือน 1.6 หยวน เงินทดแทนเกณฑ์แรงงาน 0.4 หยวน แต่ละปีรวม 2 หยวน ยังมีส่วนลด 20% คือในทุก 10 ครัวเรือนออกเพียง 8 ครัวเรือน เหนือสนามและผู้ว่าการเคอซู้ซินมีข้อตกลงและปฏิบัติร่วมกัน จนถึงผู้ว่าราชการเสียชีวิตก็มิได้มีการเปลี่ยนแปลงงบประมาณรายจ่ายของกรมบริหารเขตและเขตบริหารต่างถือเอารายได้เป็นเพดาน จะเก็บเพิ่มเติมไม่ได้ หลังจากเปลี่ยนเป็นอำเภอแล้วไม่ว่าอำเภอไหนก็ตาม ต่างก็ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงแต่เดิม เพราะผู้เซ็นชื่อในข้อตกลงตายเสียแล้ว เมื่อแต่ละอำเภอเรียกประชุมการคลัง นอกห้องประชุมมีทหารยามเฝ้าประตูนายอำเภอบางคนยังพกปืนสั้น ส่วนท้าวขุนไทล้วนแล้วไปมือเปล่า ที่ประชุมจะผ่านงบประมาณรวมก่อนแล้วสั่งให้เจ้าเมือง ท้าวขุนไปเก็บจากไพร่เมืองโดยขาดจำนวนหรือลดจำนวนไม่ได้สุดท้ายท้าวขุนผู้นี้ได้สรุปว่า การยกฐานะการเมืองหรือไม่นั้นเราไม่สนใจเลยแทนที่จะมีวิธีเพิ่มภาระแก่ไพร่เมืองมาเขยิบสิ่งที่เรียกว่าฐานะการเมืองนั้น เราเอาเงินจำนวนที่เก็บเพิ่มนี้มาตั้งโรงพยาบาลรักษาฟรีที่ เชียงรุ่งสักแห่งหนึ่งอันมีประโยชน์ต่อไพร่เมืองจะมิดีกว่าหรือ? เราขอคาดหวังต่ออำเภอที่ตั้งใหม่นี้ว่าอย่ารู้แต่คำนวณรายจ่าย เพื่อกะหารายได้แล้วเพิ่มภาระของไพร่เมืองโดยไม่มีการจำกัด จนบีบบังคับให้ชาวบ้านรับภาระไม่ไหว จำต้องพาลูกเมียหนีเข้าแดนพม่า แดน

---

[1] หลี่ ฟุ อิ (1984) อ้างแล้ว : หน้า 298-300.

อินโดจีนตาม ๆ กัน ซึ่ง ที่จริงก็มีบางคนเริ่มอพยพหนีแล้วสาธ....."? [1] คำบ่นดังกล่าวของท้าวขุนเหนือสนามเชียงรุ่ง เป็น คำรำพันที่แสดงความไม่พอใจและสะท้อนให้เห็นภาระแบกรับของประชาชนสิบสองปันนาได้เพิ่มมากขึ้น เมื่อทางการจีนเข้าครอบครองโดยตรงมากขึ้น

ต่อมาเจ้าเมืองเชียงฮาเฒ่า[2] เหนือสนามเชียงรุ่งได้คัดค้านการที่นายอำเภอจีนจะเพิ่มภาระให้ชาวบ้านสิบสองปันนาออกเงินค่าใช้จ่ายในการปราบชมรมโค่นล้มสีเหวยกวาง เมื่อต้นเดือนเมษายน ค.ศ.1929 หลังจากเหตุการณ์สู้รบระหว่างฝ่ายสีเหวยกวางผู้ว่าราชการพูเออและฝ่ายชมรมโค่นล้มสีเหวยกวางสงบลง นายอำเภอเชียงรุ่งชื่อซุนเทียนหลินได้รับการมอบหมายจากสีเหวยกวางให้เรียกประชุมนายอำเภอและเจ้าเมืองท้าวขุนของเมืองฮาย เมืองแจ้ และเชียงรุ่ง เพื่อหารือเรื่องจะเก็บเงินจากชาวบ้านใช้เป็นการทดแทนค่าทำการรบปราบฝ่ายชมรมโค่นล้ม สีเหวยกวางทั้ง 2 ครั้ง แต่ได้รับการคัดค้านจากเจ้าเชียงฮาที่มีตำแหน่งเป็นเค้าสนามซึ่งก็คือ ประธานสภาเจ้าเชียงฮากล่าวว่าการรบสองครั้งดังกล่าวต้องให้ผู้ว่าราชการพูเออและเคอเสียงฮุยเป็นผู้รับผิดชอบ ไพร่เมืองในท้องถิ่นก็เป็นผู้รับความเสียหายเช่นกัน จึงไม่ควรเก็บเงินจากผู้รับความเสียหาย เมื่อเป็นดังนี้ ก็มีคนเสนอให้โอนเอาค่าครองชีพของเจ้าเมืองที่เข้าร่วมฝ่ายชมรมโค่นล้มสีเหวยกวางมาชดใช้ค่าปราบปราม แต่ก็ถูกคัดค้านจากเจ้าเชียงอีก ท่านกล่าวว่า ตำแหน่งเจ้าเมืองหนซึ่งเดิมทีเป็นของเจ้าหม่อมล่านั้น เหนือสนามเชียงรุ่งได้แต่งตั้งคนอื่นไปเป็นแทน ค่าครองชีพประจำตำแหน่งเจ้าเมืองหนได้โอนให้เจ้าเมืองคนใหม่แล้ว และค่าครองชีพนี้เป็นจำนวนน้อยนิด ไม่เพียงพอที่จะมาชดใช้ค่าปราบปรามซึ่งมีจำนวนมาก เจ้าเชียงฮายังให้ข้อสังเกตว่า "สีเหวยกวางได้เอาทองคำมูลค่าหลายล้านเหรียญให้คนไปซื้ออาวุธที่เมืองไทย เดี๋ยวนี้ท่านสียุติการแข็งข้อกับมณฑล และทราบว่าอาวุธก็ยังมิได้ซื้อ ถ้าเอาเงินจำนวนนี้กลับมาสักนิดก็คงเพียงพอที่จะเอามาชดใช้ค่าปราบปรามเป็นแน่ ต่อข้อสังเกตของเจ้าเชียงฮา ที่ประชุมเงียบกริบ ไม่มีคนโต้เถียง การประชุมครั้งก็ไม่มีข้อยุติแต่อย่างใด...."[3]

---

[1] เฉินแหย่เหริน. อ้างแล้ว : หน้า 270-271.

[2] เจ้าเชียงฮาก็คือ เจ้าเมืองเชียงฮา แต่แท้จริงเป็นผู้ดำรง ตำแหน่งเป็นเค้าสนาม คือประธานที่ประชุมหารือราชการ ซึ่งก็คืออัครเสนาบดีหัวหน้ารัฐบาล ตามรีตครองลื้อผู้ดำรงตำแหน่งเป็นเค้าสนาม ต้องรั้งตำแหน่งเจ้าเมือง เมืองเชียงฮาที่เป็นเมืองเล็ก ๆ ตั้งอยู่ฟากตรงข้ามแม่น้ำโขงของเมืองฮำ

[3] ซุนเทียนหลิน. อ้างแล้ว : หน้า 283

บทบาทของเจ้านายไท

ก่อนที่ทางการจีนจะตั้งองค์กรปกครองซ้อนเพื่อครอบครองสิบสองปันนาโดยตรงนั้น อาณาจักรเชียงรุ่งมีลักษณะคล้ายประเทศราชเป็นเวลาหลายร้อยปี ภายหลังที่จีนส่ง กองทัพไปปราบจลาจลแล้ว ตั้งกรมบริหารชายแดนนควบคุมเจ้าแผ่นดินและเหนือสนาม ตั้ง กรรมการเขตบริหารควบคุมเจ้าเมืองต่าง ๆ เจ้านายไทก็จำใจต้องยอมรับเพราะเป็นเบี้ยล่าง เจ้านายในราชสำนักส่วนใหญ่ต้องการที่จะปกป้องขนบประเพณีและผลประโยชน์ของ ราชสำนัก นโยบายการบริหารบ้านเมืองตกอยู่ในกำมือผู้ว่าราชการฝ่ายจีน เหนือสนามเชียงรุ่งไม่สามารถสร้างสรรค์หรือพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แต่มีเจ้านายองค์หนึ่งมีวิสัยทัศน์กว้างไกลที่คิดจะพัฒนาบ้านเมือง ท่านคือเจ้าหม่อมโซงคำที่มีอีกชื่อ ซึ่งรู้กันทั่วไปว่าหม่อมล่า เป็นอนุชาลำดับที่ 5 ของเจ้าแผ่นดิน เกิด ค.ศ.1900 เมื่ออายุ 15 ปี ไปเรียนหนังสือที่เชียงตุง รัฐฉาน 4 ปี รู้ภาษา ไทลื้อ พม่า ไทย จีน ยังพูดภาษากวางตุ้งได้ ค.ศ.1919 ได้รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองหน โดยมีอายุเพียง 19 ปี ค.ศ.1928 ได้นำขุนหาญเมืองหน เข้าร่วมฝ่ายเคอเสียยุยต่อต้านสีเหวยกวาง ที่แข็งข้อต่อรัฐบาลมณฑลยูนนาน จนต้องหนีไปหลบภัยที่เชียงตุง ค.ศ.1930 กลับจากเชียงตุงก็ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าฮ้อยค้างบ้านออก ซึ่งมีสมญาเป็นตุ๊หลวงเค้า ซึ่งก็คืออัครเสนาบดีของเหนือสนาม (รัฐบาล) เชียงรุ่ง

เจ้าหม่อมล่าได้เสนอให้ส่งเสริมการเรียนภาษาจีนเพื่อสร้างบุคลากรสำหรับมือสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ที่เชียงรุ่งได้ตั้งโรงเรียนประถม 3 แห่ง โรงเรียนมัธยม 2 แห่ง ณ เวียงผาคราง ที่ตั้งของราชสำนักและเหนือสนาม ยังจัดหาครูจีนไปสอนสามเณร 10 กว่ารูปของวัดราชฐานทั้ง 6 ถึง ค.ศ.1933 เมื่อเจ้าหม่อมล่ารับหน้าที่เป็นศึกษาธิการ อำเภอเชียงรุ่ง ได้อนุมัติให้เก็บเงินสนับสนุนการศึกษาครัวเรือนละ 2 เหรียญ เงินยูนนาน (เทียบเท่า 1 รูปีอินเดีย) ในที่ประชุมพิจารณางานบริหารของเหนือสนามเจ้าหม่อมล่าเสนอให้ปฏิรูประบบ"กินข้าวบาทนา" ที่เป็นค่าตอบแทนสำหรับตำแหน่งหน้าที่ของท้าวขุน ท่านกว่าไม่ว่าพม่าไทยหรือจีนต่างก็ใช้ระบบเงินเดือนแทนระบบ "กินเมือง" "กินนา" (คือกินข้าวบาทนา) แล้ว ระบบ "ข้าวบาทนา" ล้าสมัยมาก ขนบประเพณีที่ดีพึงควรอนุรักษ์ แต่ระเบียบระบบที่ไม่เหมาะกับความต้องการก็ควรยกเลิก ปัจจุบันบ้านเมืองไม่มีเงิน ค่าตอบแทนของท้าวขุนยังต้องใช้ข้าวบาทนา แต่วิธีเก็บและวิธีแบ่งปันควรปรับปรุง คือเอาข้าวบาทนาทั้งหมดรวมกันที่เหนือสนาม แล้วแบ่งให้ท้าวขุน โดยถือเอาผลงานเป็นเกณฑ์ ผู้ขยันมากผลงานมากก็ได้มาก ผู้ไม่ขยันผลงานน้อยก็ได้น้อย ข้อเสนอนี้ มีท้าวขุนบางคนเห็นด้วย แต่ท้าวขุน 4 ขะเจิง (เสนาดี!4 กระทรวง) และเจ้าแผ่นดินคัดค้านญัตติเลยตกไป

ค.ศ.1936 เจ้าหม่อมล่าและคณะเจ้าเมืองสิบสองปันนาได้ไปทัศนศึกษาและคารวะหลงหยินผู้ว่าราชการยูนนาน ก่อนจะกลับได้กู้เงินพ่อค่าจีน ซื้อเครื่องถักเสื้อไหมพรม ถักถุงเท้า 4 เครื่อง คิดจะตั้งเป็นธุรกิจหัตถกรรมแห่งแรกของเชียงรุ่ง ท่านได้สร้างเพิง 3 หลังที่เวียงผาครางและทดลองผลิตแล้ว แต่ต่อมาเนื่องจากไม่มีเงินใช้หนี้และสาเหตุอื่น เลยเอาเครื่องจักรดังกล่าวให้พ่อค้า

คนนั้นถือว่าเป็นการใช้หนี้ พ่อค้านั้นเอาเครื่องจักรไปผลิตถุงเท้าที่เมืองฮาย แต่ไม่นานก็หยุดกิจการเพราะไม่มีด้านและไหมพรม

เจ้าหม่อมล่ามีความคิดที่จะส่งเสริมการค้าขาย ทั้งด้านต่างประเทศกับเชียงตุงและด้านท้องถิ่น โดยจะชักชวนพ่อค้านายฮ้อยชาวลื้อร่วมกันค้าขายกับเชียงตุงและคุนหมิงของจีน ปี ค.ศ.1937 ท่านวางแผนสร้างเวียงเชียงหมูเป็นศูนย์ค้าขาย โดยจะสร้างถนนเชื่อมกับกาดทรายและตลาดเชียงตื้อ นายอำเภอจีนให้การสนับสนุนอย่างยิ่งแต่เจ้าแผ่นดินแบ่งรับแบ่งสู้ โดยอ้างว่าเป็นการเพิ่มภาระให้ไพร่เมืองมากไป เจ้าหม่อมล่าได้เกณฑ์ชาวบ้านในทุ่งเชียงรุ่งหลายร้อยคน จัดเป็นหมวดหมู่โดยมีท้าวขุนชนบทระดับหมู่บ้านตำบลเป็นหัวหน้า แยกย้ายกันดำเนินการสร้างถนนและฟันไม้เผาอิฐกระเบื้องเพื่อขยายตลาดกาดทรายกับทั้งสร้างเวียงเชียงหมู แต่โครงการนี้ดำเนินได้เพียง 1 เดือน กว่าก็ถูกต่อต้านอย่างรุนแรงจากท้าวขุนในชนบทระดับตำบลและหมู่บ้าน โดยมีพญาหาญพรหมมีเป็นหัวหน้า พญาหาญพรหมมีได้ปลุกระดมชาวบ้านที่ไม่พอใจจากการถูกเกณฑ์แรงงานและถูกออกเงินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ขบวนการชาวนาหลายร้อยคนที่มีท้าวขุนหมู่บ้านคุมกันมาได้ตามล่าเจ้าหม่อมล่าและคนสนิทพญาหลวงเชียงปอมเป็นเวลาหลายวัน ซึ่งรวมทั้งไปค้นบ้านเรือนเจ้าหลวงปราสาทและเผาประตูที่ว่าการอำเภอฝ่ายจีน เพื่อจะจับเจ้าหม่อมล่าและพญาหลวงเชียงปอม แต่ก็ไม่สามารถจับตัวได้ ในที่สุดพญาหาญพรหมมีและคณะได้ลงชื่อยื่นหนังสือต่อเหนือสนามเชียงรุ่ง มีความว่าถ้าเหนือสนามจะให้เจ้าหม่อมล่าดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าร้อยค้างบ้านออดต่อไป ไพร่เมืองก็จะไม่ปฏิบัติตามคำบัญชาของเจ้าหม่อมล่า เมื่อสถานการณ์เลวร้ายดังนี้ เจ้าแผ่นดินเลยเจรจากับเจ้าหม่อมล่าให้ท่านไปบวชพระหลบมรสุมที่วัดบ้านก้อระยะหนึ่งต่อมาเมื่อสึกลาสิกขาแล้วเจ้าแผ่นดินก็แต่งตั้งไปเป็นเจ้าเมืองหน เจ้าหม่อมล่าหลังจากไปเป็นเจ้าเมืองหนก็ตั้งโรงงานผลิตใบชา และจัดตั้งกองคาราวานม้าต่างและวัวต่าง ลำเลียงใบชาและฝ้ายไปขายเมืองพูเออ เมืองบ่อเกลือ แล้วลำเลียงเกลือจากที่นั่นไปขายสิบสองปันนาและเชียงตุงรัฐฉาน ทำให้ การค้าขายของเมืองหนได้ขยายตัวขึ้นบ้าง[1]

ช่วงหลังตอนปลาย (ค.ศ.1941-1950)

ช่วงหลังตอนปลาย (ค.ศ.1941 - 1950) เป็นระยะเวลาที่สิบสองปันนาเข้าสู่สงคราม มหาเอเซียบูรพา และหลังจากยุติสงครามก็ตกอยู่ในสภาวะปั่นป่วน

วันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ.1941 ญี่ปุ่นก่อสงครามมหาเอเซียบูรพาหรือสงครามแปซิฟิคขึ้นสิบสองปันนาและชายแดนยูนนานอื่นกลายเป็นแนวหน้าด้านหรดีของประเทศจีน เพราะมีเขตแดนติดต่อกับรัฐฉาน พม่า ที่เป็นเป้าหมายการรุกรานของญี่ปุ่น กองพล 93[2] ซึ่งเป็นกองพลทหาร

[1] ตางจินเสียง (1992). "ชีวประวัติเจ้าหม่อมล่า โดยสังเขป". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 7 . หน้า 31-42.

[2] กองพล 93 ที่กล่าวในหนังสือนี้เป็นกองพล 93 แท้ มิใช่กลุ่มคนจีนฮ่อพลัดถิ่นที่ถูกเรียกอย่างผิด ๆ กว่าเป็น "กองพล 93" กองพล 93 เป็นกองพลกองทัพบก

ราบ ประจำการของกองทัพบกจีนได้รับคำสั่งให้เคลื่อนทัพสู่ชายแดนสิบสองปันนา เพื่อเตรียมพร้อมรับศึกก่อนที่สงครามเอเชียบูรพาจะระเบิดขึ้น กองหน้าของกองพล 93 ที่ประกอบด้วยกรมทหารราบ 277 ที่ปรับเป็นกรมผสมเสริมกำลัง ได้เคลื่อนกำลังจากภาคกลางมณฑลยูนนานถึงเชียงรุ่ง เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน ค.ศ.1941 และเมื่อสงครามเกิดขึ้นแล้ว ได้รับคำสั่งให้เข้าไปประจำที่เมืองยอง รัฐฉาน ก่อนวันที่ 22 ธันวาคม ส่วนกองบัญชาการ กองพล 93 และกรมทหารราชที่ 278 และ 279 ได้เคลื่อนกำลังถึงเชียงรุ่ง เมื่อวันที่ 21 มกราคม ค.ศ.1942 ต่อมาเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ กรมทหารราบ 278 ไปประจำที่เมืองยองแทนกรมผสม ส่วนกรมผสมไปประจำที่เมืองพยากแทน ทหารอังกฤษ กรมทหารราบที่ 279 เข้ารัฐฉาน ประจำที่ดอยเหมยแทนทหารอังกฤษ เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ กองบัญชาการกองพล 93 เข้าประจำที่เชียงตุง ทำหน้าที่รักษาป้องกันเขตเชียงตุง ซึ่งรวมทั้งเมืองพยาก ท่าขี้เหล็ก เมืองยอง เมืองยาง[1]

ด้านประเทศไทย รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามได้ลงนามในกติกาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 1941 และได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เมื่อวันที่ 25 มกราคม 1942 ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 1942 กองทัพพายัพที่มีกำลังพล 5 กองพลรุกล้ำเข้าไปในรัฐฉาน[2] ได้ปะทะกับกองพล 93 กองพล 93 นั้นสังกัดกองทัพที่ 6 ของจีน เดือนเมษายน 1942 กองพล 55 ที่สังกัดกองทัพที่ 6 เช่นกัน ถูกกองทัพญี่ปุ่นปิดล้อมที่ดอยเกาภาคกลางของพม่า กรม 278 และ 279 ของกองพล 93 รับคำสั่งไปช่วยกองพล 55 ฝ่าวงล้อมเหลือเพียงกรมผสมรับมือกับกองทัพพายัพ แถบเมืองพยากและเมืองยอง กลางเดือนพฤษภาคม กองพล55 ที่ฝ่าวงล้อมถอยเข้าสิบสองปันนาทางเมืองลวง กองพล 49 ที่สังกัดกองทัพที่ 6 เช่นกัน ถอยเข้าสิบสองปันนา โดยผ่านทางเมืองแลม 2 กองพลดังกล่าว และกองบัญชาการกองทัพที่ 6 ต่อมาได้เคลื่อนกำลังไปประจำที่คุนหมิง กองพล 93 ก็ยุติความสัมพันธ์กับกองทัพที่ 6 ตั้งแต่นั้นมา[3]

ประจำการของรัฐบาลจีนก๊กมินตั๋ง เคยรบกับกองทัพญี่ปุ่นและกองทัพพายัพไทยที่รัฐฉานสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ค.ศ.1950 ทหารแตกทัพกองพล 93 หนีเข้าพม่า เข้าร่วมกองกำลังต่อต้านสาธารณรัฐจีน ต่อมาทหารอดีตกองพล 93 ส่วนใหญ่ได้ถูกส่งกลับไปให้รัฐบาลก๊กมินตั๋งที่ไต้หวันแล้ว จีนฮ่อพลัดถิ่นภาคเหนือของประเทศไทย เป็นพลเรือนและอดีตทหารจีนอพยพส่วนอื่น แต่มิใช่กองพล 93. หลี่ว์เหวยยิง (1989). "ประวัติกองพล 93". หน้าวิชาการสุวรรณภูมิ หนังสือพิมพ์ซิงเสียน.

[1] หลิวเซี่ยนถิง (1996). "บันทึกเรื่องการรบต่อต้านศัตรูในถิ่นพม่าของกองพล 93 สังกัดกองทัพยาตราทางไกลประเทศจีน". ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 3. เมืองฮาย : หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมือง อำเภอเมืองฮาย : หน้า 1-2.

หยาง จุง หมิง (1989/1) "เรื่องกองพล 93 แห่งกองทัพบกก๊กมินตั๋งที่ประจำอยู่ ณ สิบสองพันนา". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสอบสองพันนา.อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 71-72.

หยางจื้อหมิง (1989). "ความทรงจำตอนหนึ่งในการได้ร่วมกองพล 93 กองทัพที่ 6 แห่งกองทัพบกก๊กมินตั๋งสมัยสงครามต่อต้านญี่ปุ่น". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 87-88.

หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 317-318.

[2] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2538). ประวัติการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า : หน้า 241, 341-342.

[3] เหอยิ่งชิง. "การรบรอบปีที่ 5 ของกองทัพแห่งชาติ". อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 324-325.

หลิวเซี่ยนติง (1996). อ้างแล้ว : หน้า 2-3.

หยางจงหมิง (1989/1). อ้างแล้ว : หน้า 72-73.

หยางจื้อหมิง (1989). อ้างแล้ว : หน้า 89.

หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 324-325.

หลี่ว์กั๋วฉวน. "ยุทธการกองพล 93 แต่ละครั้ง โดยสังเขป". อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 324.

วันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ.1942 กองพล 93 ถอนตัวออกจากเชียงตุงกลับสู่สิบสองปันนา วันที่ 5 มิถุนายน กองพลที่ 3 ของกองทัพพายัพไทยเข้ายึดเชียงตุง แต่กองกำลังทั้งสองฝ่ายตั้งยันกันที่ แม่น้ำท่าปึง ที่อยู่ระหว่างเชียงตุงและเมืองม้าของพม่า วันที่ 11-29 เดือนมิถุนายน ค.ศ.1942 กองทหารทั้งสองฝ่ายได้เกิดการสู้รบอย่างรุนแรงถึงกับต้องใช้ดาบปลายปืนเข้าประจัญบานกัน กำลังพลทั้งสองฝ่ายได้เสียหายเป็นจำนวนมาก[1] ต่อมาในเดือนธันวาคม ค.ศ.1942 ถึงมกราคม ค.ศ.1943 หลังจากผ่านการรบอย่างดุเดือด กองทัพพายัพได้บุกทะลวงแนวป้องกันของกองพล 93 ทั้งด้าน แม่น้ำท่าปึงและแม่น้ำหลวย ด้านน้ำท่าปึงทหารไทยยึดเมืองม้า เมืองลาของพม่าและเข้ายึดเชียงลอ (ท่าลอ) ของสิบสองปันนา ด้านน้ำหลวยทหารไทยยึดเมืองวะ เชียงขางของพม่า และรุกเข้าเมืองลวง ยึดหมู่บ้านมะขามหวานและหมู่บ้านแล ต่อกองพล 93 ได้ยึดหมู่บ้านทั้ง 2 คืน และสกัดทหารไทยออกนอกเขตแดนอาณาจักร ด้านเชียงลอ กองพล 93 ได้สกัดให้ทหารไทยถอยไปตั้งมั่นที่ฝั่งใต้ของแม่น้ำลำ ส่วนทหารจีนก็ตั้งมั่นคุมเชิงที่ฝั่งเหนือของแม่น้ำลำน้ำลำเป็นแม่น้ำเล็กที่ไหลผ่านด้านเหนือของทุ่งเชียงลอ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1942 ถึง 20 เมษายน ค.ศ.1945 ทหารไทยยึด ดินแดนฝั่งใต้ของน้ำลำ ซึ่งมีหมู่บ้านไทลื้อ 6 หมู่บ้านเป็นเวลา 2 ปีครึ่ง ส่วนกรม 277 ควบคุม ดินแดนฝั่งเหนือของน้ำลำ ซึ่งมีลื้อ 4 หมู่บ้าน ตั้งแนวป้องกันจนกระทั่งกองโจรจรยุทธฝ่ายอังกฤษโจมตีเมืองม้า ทหารไทยประจำเมืองม้าและเชียงลอถอนตัวไปรวมกันที่เชียงตุงเมื่อเมษายน ค.ศ.1945[2]

ค.ศ.1943 และ ค.ศ.1944 สหรัฐอเมริกาและอังกฤษได้ทำการรุกกลับอย่างหนักในสนามรบแปซิฟิคและตอนเหนือของพม่า ส่อให้เห็นว่าญี่ปุ่นกำลังเพลี่ยงพล้ำและจะต้องแพ้สงคราม จอมพล ป.พิบูลสงครามจึงได้วางแผนติดต่อกับทางการจีน ในระหว่างกุมภาพันธ์ถึงเมษายน ค.ศ. 1944 พล.ต.หลวงหาญสงคราม ผู้บัญชาการกองพลที่ 3 ซึ่งประจำอยู่ 5 เชียงตุง และพ.อ.เดชประดิยุทธ พ.อ.แสวง ทัพภะสุต พ.อ.เนตร เขมะโยธิน เป็นตัวแทนกองทัพพายัพเจรจาลับหลายครั้งกับ พ.อ.หลี่ว์ เหวยยิง ผู้บังคับกรมทหารราบ 277 ในนาม พล.ต.ผู้บัญชาการ กองพล 93 ที่เชียงลอ[3] ฝ่ายไทยได้ปรับความเข้าใจกับฝ่ายจีนว่า ไทยกับจีนมิได้เป็นศัตรูต่อกัน การที่กองทัพไทยต้องทำการรบกับจีนด้านเชียงตุง ก็เนื่องด้วยความจำเป็นบังคับ และได้ให้คำมั่นว่า กองทัพไทยจะไม่รุกต่อไปในดินแดนจีน นับตั้งแต่นั้นมาทั้งสองฝ่ายก็ไม่ได้ทำการรบกันอย่างจริงจัง[4]

---

[1] หลิวเชี่ยนถิง (1996). อ้างแล้ว : หน้า 3-5.
หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 332-333.
ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2538). อ้างแล้ว : หน้า 241.

[2] หลิวเชี่ยนถิง (1992). "การรบที่ประตูเมืองสิบสองพันนาในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น". ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. อ้างแล้ว. เล่มที่ 2 . หน้า 25-28.
หลิวเชี่ยนถิง (1990) "บันทึกการสู้รบต่อต้านญี่ปุ่นที่พม่า". ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. อ้างแล้ว. เล่มที่ 1 : หน้า 144-147.
หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 341-342, 349-350.

[3] หลี่ว์เหวยยิง (1989). อ้างแล้ว
เนตร เขมะโยธิน (2510). งานใต้ดินของพันเอกโยธี (เล่มจบ). กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ : หน้า 386-387, 392-393.

[4] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2538). อ้างแล้ว : หน้า 325-326.

แต่ในแนวหน้าด้านเมืองลวง ภายใต้สถานการณ์ที่ญี่ปุ่นได้เสียเปรียบในการรบและขวัญกำลังใจกองทัพพายัพตกต่ำลง กรมทหารราบ 278 ของกองพล 93 ได้บุกข้ามชายแดนเข้าโจมตีแนวป้องกันของทหารไทย ฝั่งเหนือแม่น้ำหลวย ยึดเอาเมืองวะ เชียงขาง และสบน้ำซึ่งเป็นที่มั่นทหารไทย ฝ่ายไทยต้องข้ามน้ำถอยบไปตั้งรับจัดแนวป้องกันใหม่ ณ ฝั่งใต้แม่น้ำหลวย ทำให้เมืองลวงและเชียงรุ่งมีความปลอดภัยมากขึ้น[1]

เมื่อสิบสองปันนากลายเป็นแนวหน้าของสงครามมหาเอเซียบูรพา นอกจากมีกองพล 93 ประจำอยู่แถบชายแดนประชันหน้ากับกองทัพพายัพไทยแล้ว กองพล 49 และกองพล 55 ของจีน ที่ไปช่วยอังกฤษทำการรบในพม่า ก็เคยถอยกลับประเทศจีนทางสิบสองปันนา ทางการจีนยังได้สร้างสนามบินทหารชั่วคราวที่เมืองแจ้ เมืองฮาย และเมืองลวง เพื่อส่งกำลังบำรุงด้านการทหาร เมืองเชียงรุ่ง เมืองฮาย เมืองแจ้ เมืองหน เชียงลอ และเมืองลวง เป็นเป้าหมายทิ้งระเบิดของเครื่องบินญี่ปุ่น ชีวิต ทรัพย์สิน และการทำมาหากิน ทำมาค้าขายของประชาชน ทั้งไทและจีนได้รับความเสียหาย การค้าใบชา พิมเสนและสีเสียดต้องหยุดชะงัก โรงงานผลิตใบชาด้วยเครื่องจักรที่เมืองฮาย พึ่งจะสร้างเสร็จก็ต้องรื้อเครื่องจักรไปเก็บซ่อนที่เมืองซือเหมา โรงเรียนฝึกหัดครูเมืองฮายถูกยุบไปรวมกันกับโรงเรียนฝึกหัดครูซือเหมา องค์กรไปรษณีย์ที่ท่าลอ เมืองลวงและเมืองฮำ ถูกยุบเพราะสงคราม สิบสองปันนาตกอยู่ในสภาวะข้าวยากหมากแพง เช่นที่เชียงลอ ข้าวเปลือก 1 หาบ (ประมาณ 20 กิโลกรัม) ซื้อขายในราคา 10 เหรียญเงินยูนนาน หรือ 5 เหรียญ รูปี อินเดีย ที่ใช้กันในรัฐฉาน[2]

ระงับศึกสายเลือดชิงบรรลังก์ในนาทีสุดท้าย

หม่อมเจ้าสุวรรณผาครางพระเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง รัชกาลที่ 40 ได้ถึงแก่สวรรคต เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน ค.ศ.1943 ทรงพระชนมายุ 57 พรรษา พระองค์ท่านทรงสืบราชสมบัติแทนพระราชบิดาเมื่อ ค.ศ.1927 ทรงครองราชสมบัติ 16 ปี มีราชบุตร 2 องค์ ที่กำเนิดจากนางสนมยังทรงพระเยาว์และเหนือสนามเชียงรุ่งไม่ยอมรับเป็นผู้สืบราชสันติวงศ์ (เพราะนางสนมผู้นี้เดิมเป็นหม่อมห้ามของพระราชบิดา) แต่มีราชบุตรบุญธรรม ชื่อ เจ้าหม่อมคำลือ ซึ่งทรงเป็นราชบุตรของเจ้าหม่อมแสงเมืองซึ่งเป็นพระอนุชา

หยางจื้อหมิง (1989). อ้างแล้ว : หน้า 92.

[1] หลิวเซี่ยนถิง (1992). อ้างแล้ว : หน้า 27-28.

หลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 349-350.

[2] หลิวเซี่ยนหลิน (1990). "สำนักงานเตรียมงานจัดตั้งสำนักงานพรรคก๊กมินตั๋ง อำเภอเมืองฮาย" ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. อ้างแล้ว . เล่มที่ 15 : หน้า 23.

หม่อมเจ้าขุงคำ (1989). "ประสบการณ์ การดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเมืองหน". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 132.

ผ่านเหอจยิน (1988). "ความทรงจำเรื่องก่อตั้งโรงงานใบชาเมืองฮาย : ระลึกถึงบริษัทชายูนนาน ก่อตั้งครบรอบ 50 ปี". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 4 : หน้า 63-64.

เจ้าหม่อมคำลือทรงสืบราชสมบัติเป็นเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งรัชกาลที่ 41 เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1944 ทรงพระชนมายุ 15 พรรษา[1] แต่การสืบสันตติวงศ์ครั้งนี้ได้เกิดความ ขัดแย้งอย่างรุนแรงจนเกือบจะระเบิดเป็นศึกชิงบัลลังก์ โดยเบื้องหลังของทั้งสองฝ่ายต่างก็มีฝ่ายทหารจีนให้การหนุนหลัง

เมื่อเจ้าหม่อมสุวรรณผาครางถึงแก่สวรรคต เหนือสนามเชียงรุ่งได้แต่งตั้งให้เจ้าหม่อมกลางพระอนุชาคนที่สอง เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าแผ่นดิน แต่ท่านได้ดำรงตำแหน่งนี้เพียงหนึ่งเดือนกว่าก็ลาออก โดยอ้างว่าท่านไม่รู้หนังสือลื้อไม่รู้ภาษาจีน เหนือสนามและนายอำเภอเชียงรุ่ง เลยเสนอชื่อเจ้าหม่อมล่าสืบบัลลังก์เป็นเจ้าแผ่นดิน ท่านแบ่งรับแบ่งสู้ว่าต้องกลับไปหารือกับนายอำเภอเมืองฮาย ต่อมาเหนือสนามได้ส่งท้าวขุนเหนือสนามเอาพานเทียนเงินเทียนทองไปเมืองหนอัญเชิญเจ้าหม่อมล่ารับเมือง แต่ยังไม่ทันที่เจ้าหม่อมล่าจะเดินทางกลับเชียงรุ่งไปรับเมือง หน่วยงานปฏิบัติงานพิเศษที่มีชื่อว่าคณะเสนาธิการหรือสำนักผู้ตรวจราชการสยามสังกัดคณะกรรมการการทหารรัฐบาลจีนที่ตั้งประจำ ณ เชียงรุ่ง คัดค้านการสืบราชสมบัติของเจ้าหม่อมล่า โดยเสนอชื่อเจ้าหม่อมคำลือ ซึ่งเป็นทรงเป็นบุตรบุญธรรม พ.อ.จ๊อะเซี่ยนซู ซึ่งเป็นผู้ตรวจราชการสยามของคณะเสนาธิการได้บีบบังคับให้ท้าวขุนเหนือสนามและนายอำเภอเชียงรุ่งลงชื่อสนับสนุนให้เจ้าหม่อมคำลือรับเมือง (ชาวลื้อ เรียก ครองราชสมบัติว่า "รับเมือง" ในขณะเดียวกันคณะเสนาธิการก็จัดให้เจ้าหม่อมคำลือที่กำลังเรียนหนังสือที่นครจุงกิงกลับสู่เชียงรุ่งเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1943 เพื่อตระเตรียมทำราชพิธีราชาภิเษก

การที่ฝ่ายคณะเสนาธิการบีบบังคับให้เหนือสนามและนายอำเภอเชียงรุ่งเปลี่ยนผู้สืบราชสมบัติ ไม่เพียงแต่ไม่หารือหรือขอความเห็นจากเจ้าหม่อมล่า เหนือสนามก็ไม่กล้าแจ้งให้เจ้าหม่อมล่าทราบ จนกระทั่งเจ้าหม่อมคำลือกลับจากจุงกิงมารับเมือง ญาติเจ้าหม่อมล่าเขียนจดหมายกราบทูลท่านจึงทราบเรื่อง ทำให้เจ้าหม่อมล่าและผู้บังคับบัญชากองพล 93 ที่สนับสนุนเจ้าหม่อมล่าเลือดดาลอย่างยิ่ง เจ้าหม่อมล่าถือว่าคณะเสนาธิการแทรกแซงและครอบงำการสืบสันตติวงศ์ พล.ท.หลี่ว์กัวฉวน ผู้บัญชาการกองพล 93 ที่ประจำอยู่เมืองฮายและหลานชายพ.อ.หลีว์เหวยยิงผู้บังคับกรมทหารราช 277 ที่ประจำอยู่เมืองหนก็หาว่าคณะเสนาธิการลบหลู่ เกียรติของกองพล 93 เพราะเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่ากองพล 93 มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับเจ้าหม่อมล่า เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ เจ้าหม่อมล่าและผู้บังคับบัญชากองพล 93 เลยร่วมกันกับนายอำเภอเมืองฮาย วางแผนระดมพลขุ่นหาญไทและทหารกรม 277 จะยกกำลังไปโจมตีคณะ เสนาธิการที่ตั้งอยู่ ณ เวียงผา

---

[1] เจ้าหม่อมคำลือ (1993/1). "หนทางที่ข้าพเจ้าได้เดินผ่านมา". ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 1 คุนหมิง ; กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนนาน : หน้า 320.

เจ้ามหาขันธวงศ์ (1992). "ชีวประวัติเจ้าหม่อมโขงคำ". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 7 หน้า 44.

คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 101.

หลี่ ฟุ ยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 353.

คราง แต่หลังจากเตรียมพร้อมเสร็จสรรพแล้ว เจ้าหม่อมล่าได้กลับใจเปลี่ยนท่าทียกเลิกแผนโจมตีในนาทีสุดท้าย

เจ้าหม่อมล่าได้กล่าวกับท้าวขุนและขุนหาญทั้งหลายว่า เสร็จพ่อเมื่อทรงมีชีวิตอยู่ได้กำชับต่อท่านและบรรดา 8 - 9 พี่น้องว่า พี่น้องด้วยกันต้องสามัคคีต้องจดจำบทเรียนกรณีเจ้าหม่อมส้อเจ้าหม่อมแสงสองพี่น้องแย่งบัลลังก์ แย่งอำนาจกัน ถ้าเชื้อพระวงศ์ขัดแย้งกันจะสร้างความยุ่งยากแก่บ้านเมือง ถึงแม้ว่าเราจะไปโจมตีคณะเสนาธิการทหารจีน มิใช่โจมตีเจ้าหม่อมคำลือผู้เป็นหลาน แต่ก็ไม่สามารถจะพ้นมลทิน โดยถูกกล่าวว่าเป็นการแย่งบัลลังก์ระหว่างอาและหลานเป็นการทำความเสื่อมเสียแก่ราชวงศ์ กองพล 93 มีหน้าที่รบญี่ปุ่น หากว่าเกิดไปรบกันเอง ศัตรูอาจจะฉวยโอกาสรุกล้ำชายแดน ไม่เพียงแต่บ้านเมืองเสียหาย เรายังต้องรับโทษด้วย เนื่องจากเหตุผลดังกล่าวจึงต้องระงับการยกทัพไปโจมตีคณะเสนาธิการ การตัดสินใจเปลี่ยนท่าทีอันถูกต้องของเจ้าหม่อมล่า ได้หลีกเลี่ยงศึกสายเลือดของสิบสองปันนาอีกครั้งหนึ่ง ศึกสายเลือดหรือศึกชิงบัลลังก์นี้หากว่าเกิดขึ้นจะมีความเสียหายอย่างร้ายแรง เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็มีเจ้านายไทและหน่วยทหารจีนที่เกิดการแตกแยกและสู้รบกันเอง[1]

ขบวนการผีบุญเผ่าจีเน๊อะ

หลังจากสงครามมหาเอเซียบูรพาเกิดขึ้นไม่นาน ชาวเขาสิบสองปันนาเผ่าจีเน๊อะและอีก้อต่างก็ได้เกิดขบวนการผีบุญต่อต้านการกดขี่เบียดเบียนของฝ่ายปกครองบ้านเมือง เผ่าเย้าถึงแม้มิได้มีผีบุญของเย้าเองเกิดขึ้น แต่ก็ได้ร่วมการต่อต้านของขบวนการผีบุญชาวจีเน๊อะ

เผ่าจีน๊อตแต่ก่อนเรียกว่ายิวเล๊อะและชาวลื้อเรียกว่าข้าเล๊อะซึ่งย่อมาจากข้ายิวเล๊อะซึ่งย่อมาจากข้ายิวเล๊อะเพราะคนไทถือว่าชาวเขาเป็นขี้ข้าเล่ากันว่ายิวเล๊อะเพี้ยนมาจากคำจีนที่ว่า "ติวเล๊อะ" และมีนิยามว่า "ทอดทิ้ง" ซึ่งมีตำนานปรับปราว่าบรรพบุรุษของพวกเขาเป็น "ลูกหลาน" ของขงเบ้งที่ติดตามขูนนานตอนมาปราบกบฏต่อมาถูทอดทิ้งเลยได้ชื่อว่าติวเล๊อะ[2] ชาวจีเน๊อะเป็นชาวเขาเผ่าตระกูลภาษาทิเบต-พม่า ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ปริมณฑลแถบภูเขาฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงของนครเชียงรุ่ง จีเน๊อะเป็นเผ่าเล็กทั่วประเทศจีนมีเพียงแต่สิบสองปันนาเท่านั้นที่มีถิ่นฐานเผ่านี้ สมัยสงครามมหาเอเซียมหาบูรพามีประชากรประมาณ 3,000-4,000 คน สถิติ ค.ศ. 1990 เผ่าจีเน๊อะมีประชากร 17,689 คน อาศัยอยู่ใน 20 กว่าหมู่บ้าน ชาวจีเน๊อะมีชะวิตความเป็นอยู่แร้นแค้นที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับชาวเขาเผ่าอื่น เดิมทีเผ่าจีเน๊อะทั้งหมดเป็นลูกล่ามสังกัดขึ้นตรงต่อเหนือสนามเชียงรุ่งโดยมีเจ้าฮ้อยค้างบ้านออดเป็นต๊หลวงเก๊าซึ่งก็คืออัครมหาเสนาบดีเป็นพ่อล่าม

---

[1] เจ้าเมหาขันธวงศ์ (1992). อ้างแล้ว : หน้า 42-47.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว . หน้า 98-103.
เหินแหย่หวิน. อ้างแล้ว : หน้า 351-353.

[2] หลี่ฟุยิ (1955). บันทึกสิบสองพันนา. ไทเป : ร้านหนังสือเจิ้นจง : หน้า 45-46.
หูหงจาง (1983). "คนยิวล๊อะ เชอหลี่ (เชียงรุ่ง)". การสำรวจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 1 : หน้า 42.

ดูแลเหนือสนามเชียงรุ่งอนุมัติให้ชาวจีเนือะยกเว้นการเกณฑ์แรงงานเพราะแร้นแค้น เพียงแต่ขอให้ส่งคณะหนุ่มสาวไปตีฆ้องตีกลองร่วมฉลองสงกรานต์วันปีใหม่ ต่อมาเมื่อ ค.ศ.1937 นายอำเภอเชียงรุ่งฝ่ายจีนได้โอนเผ่าจีเนือะให้ขึ้นกับเจ้าเมืองยาง (ถึงแม้ว่าตุ๊หลวงเก๊ายังเป็นพ่อล่ามเช่นเดิมแต่ไม่ค่อยมีอำนาจ) เมืองยางเป็นเมืองเล็ก ตอนนั้นชาวลื้อเมืองยางมีจำนวนเพียง 1,000 กว่าคนเท่านั้น เจ้าเมืองเมืองยางและกำนันฝ่ายจีนจึงบังคับให้ชาวจีเนือะรับภาระอัตราการเกณฑ์แรงงานส่วนหนึ่งของเมืองยาง แต่ก่อนสมัยเคอซู่ซินปกครองสิบสองปันนา ชาวจีเนือะออกเงินหัวเรือนครอบครัวละ 2.4 เหรียญยูนนาน แต่หลังจากสิบสองปันนาแบ่งเขตปกครองเป็นอำเภอตั้งแต่ ค.ศ.1929 เป็นต้นมา เงินหัวเรือนได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ถึงเมื่อหวางจื้อเอ๋อเป็นนายอำเภอเมื่อปลายปี ค.ศ.1940 เงินหัวเรือนได้เพิ่มเป็น 6 เหรียญและยังเก็บค่าบำรุงจิปาถะเพิ่มมากขึ้น เช่นบำรุงม้าราชการ 0.5 เหรียญ ค่าช่วยชาติ 1.5 เหรียญ บำรุงการศึกษา 0.7 เหรียญ ค่าทดแทนเกณฑ์แรงงานชายฉกรรจ์ไปประจำที่ว่าการอำเภอ 1.8 เหรียญ ค่าซื้ออาวุธและกระสุน 0.5 เหรียญ ค่าทดแทนเกณฑ์แรงงาน 0.4 เหรียญ ค่าอากรฆ่าสัตว์ 1.5 เหรียญ ค่าบำรุงสำนักงาน 0.8 เหรียญ ค่าน้ำหมึกปากกา 0.7 เหรียญ ค่าส่งเสริมรับซื้อขนหมู 0.2 เหรียญ ค่าบำรุงการรักษาโรคเรื้อน 0.05 เหรียญ และค่าผลรายได้(ซึ่งไม่ทราบว่าเป็นค่าอะไร) 0.25 เหรียญ ค่าจิปาถะเหล่านี้เป็นจำนวน 10 เหรียญ เมื่อบวกกับเงินหัวเรือน 6 เหรียญ ก็รวมเป็น 16 เหรียญ ถึง ค.ศ. 1941 เมื่อสถานการณ์เอเซียมหาบุรพาตึงเครียดขึ้น ทางการจีนได้วางแผนการจะส่งกองทัพเข้าประจำ ชายแดนสิบสองปันนา ทางอำเภอยังเพิ่มเก็บค่าเสบียงทหาร 4 เหรียญ ค่าผัก 0.5 เหรียญ ค่าเกี่ยวหญ้าม้า 0.5 เหรียญ รวม 5 เหรียญ เมื่อรวมกับ 16 เหรียญ ที่ได้เก็บประจำมาก่อน รวมทั้งหมดเป็น 21 เหรียญ[1] อันเป็นภาระหนักหนาสากรรจ์โดยเฉพาะสำหรับ ชาวจีเนือะที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างทุกข์ยากลำบากอยู่แล้ว ดอยยิวล๊อะหรือดอยจีเนือะมีภูมิประเทศเหมาะสำหรับปลูกชาและฝ้าย ฉะนั้นชาวจีเนือะจึงมีอาชีพทำสวนชาและไร่ฝ้ายอย่างแพร่หลาย แต่จะมีพ่อค้าจีนฮ่อมาจากเมืองซือเหมา เมืองอีงูและเมืองยางอาศัย อิทธิพลและศักยภาพทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่อิงเข้าฝ่ายปกครองไปกดราคาและผูกขาดรับซื้อใบชาและฝ้ายของชาวจีเนือะ หวางจื้อเฮ๋อนายอำเภอเชียงรุ่งเป็นข้าราชการจีนที่กดขี่ขูดรีดประชาชนอย่างสาหัสสากรรจ์ ไม่เพียงแต่ได้เพิ่มการเก็บค่าบำรุงและอากรจิปาถะต่าง ๆ เป็นอันมากแล้ว เขายังรับสินบนเป็นฝิ่นจำนวนหนึ่งจากชาวจีเนือะ หมู่บ้านปุงดอย ปุงหลวงฯ เพื่ออนุญาตให้ปลูกฝิ่นอันผิดกฎหมาย แต่ถึงฤดูปาดฝิ่นกลับไปปรับเงินชาวจีเนือะที่ปลูกฝิ่น ทำให้ชาวบ้านปุงดอย ปุงหลวงหนีเข้าป่าเพื่อหลบหน้าเจ้าหน้าที่จีน นอกจากนั้นทางการจีนยังมีคำสั่งให้ชาวจีเนือะเกณฑ์ชายฉกรรจ์เข้าเป็นทหาร เพราะประเทศจีนอยู่ในสภาวะประกาศสงครามกับญี่ปุ่นมาหลายปีแล้ว ต่อมาเดือนกันยายน ค.ศ.1941 ทางอำเภอเกณฑ์ให้ชาวยิวเลือะออกข้าวเปลือกเข้าร่วมโครงการยุ้งข้าวหลวง

---

[1] ชยี. "เรื่องจิปาถะของเชียงรุ่ง". อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984) อ้างแล้ว : หน้า 308-309.
หยางหยิ่งซง. "รวมเรื่องวิสัยฟ้า". อ้างจากหลี่ฟุยิ (1984). อ้างแล้ว : หน้า 327.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 88.

สำหรับเตรียมไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน เจ้าหน้าที่จีนที่ไปติดตามเรื่องนี้ยังรีดไถชาวจีเน๊อะ สำหรับหัวหน้าเจ้าหน้าที่คนละ 200 เหรียญ ลูกน้องคนละ 50 เหรียญ และต้องหุงข้าวทำอาหารโดยฆ่าไก่ 1 ตัว ต่อ 1 คน ทุกวัน[1]

การกดขี่เบียดเบียนของฝ่ายปกครองจีนสร้างความเดือดร้อนและเจ็บปวดจนกลายเป็นความเคียดแค้นในที่สุด ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.1941 ชาวจีเน๊อะหมู่บ้านคาชื่อชายประกาศตัวว่าผีบุญได้เข้าสิงทำให้เขากลายเป็นผีบุญ ชาวจีเน๊อะบูชาขงเบ้งและเทพแห่งพระอาทิตย์ ผีบุญชายอป่าวร้องว่า "ขงเบ้งแสดงความเฮี้ยน เทพพระอาทิตย์ปรากฏตัวมาช่วย เราไม่ออกเงิน ไม่เกณฑ์ทหาร จะสู้รบกับพวกฮ่อ เทพขงเบ้งจงปกป้องเรา" ผีบุญชายอได้แต่งตั้งปาเจ๊ะเป็นฮ่องเต้ อาซื้อเป็นแม่ทัพ มุละซอเป็นกุนซือ และบรรดาหัวหน้าใหญ่น้อย ขบวนการผีบุญทำพิธีเซ่นไหว้เทพด้วยเป็ด ผู้ร่วมพิธีเอาเลือดเป็ดลูบตัวแล้วท่องคาถาอาคม และเชื่อว่าเชือกตอกไม้ไผ่ของพวกเขาจะบินไปมัดตัวศัตรูโดยอัตโนมัติ เชื่อว่าดาบวิเศษของฮ่องเต้นก็สามารถพุ่งไปฆ่าศัตรูโดยอัตโนมัติ เชื่อว่าดาบวิเศษของฮ่องเต้ก็สามารถพุ่งไปฆ่าศัตรูโดยอัตโนมัติเช่นกัน ขบวนการผีบุญไม่อุดมการณ์หรือแม้แต่เป้าหมายการเมืองที่ชัดเจนพวกเขาต้องการจะต่อต้านการกดขี่เบียดเบียนของฝ่ายปกครองปลดเปลื้องภาระที่เกิดจากการขูดรีดของทางอำเภอ ทั้งนี้จะเห็นได้จากที่ขบวนการผีบุญได้เขียนคำร้องต่อนายอำเภอเชียงรุ่ง ขอให้ยกเว้นการเกณฑ์ทหารและเงินหัวเรือนกับค่าบำรุงต่าง ๆ[2]

เมื่อผีบุญชายอและแม่ทัพอาซื้อพาพรรคพวก 200 กว่าคนไปยื่นคำร้องต่อทางการที่เมืองยาง ก็เกิดปะทะกับกองรักษาการณ์ของอำเภอที่คุมเชิงอยู่แล้ว หลังจากนั้นทางนายอำเภอเมืองเชียงรุ่งและผู้ตรวจราชการเมืองซือเหมาได้ร่วมกันกับเหนือสนามเชียงรุ่งส่งทหารจีนซึ่งเป็นกองกำลังท้องถิ่นและไพร่พลขุนหาญชาวลื้อไปปราบปรามขบวนการผีบุญ ตั้งแต่เดือนธันวาคม ค.ศ.1941 ถึงเดือนมีนาคม ค.ศ.1943 กองกำลังปราบจลาจลได้ยกทัพไปปรามชาวจีเน๊อะ 4 ครั้ง ครั้งแรกมีจำนวนพล 100 กว่าคน ครั้งที่สอง 400 กว่าคน ครั้งที่สาม 500 คน ครั้งที่สี่ 600 กว่าคน ฝ่ายปราบปรามได้ใช้วิธีการป่าเถื่อนโหดร้ายในการปราบปรามเช่นเผาหมู่บ้าน ปล้นและยึดทรัพย์สมบัติ จนกระทั่งขุดหลุมฝังศพชาวจีเน๊อะเพื่อค้นหาเครื่องเงินและสาปแช่ง การต่อต้านการกดขี่ข่มเหงของชาวจีเน๊อะมีลักษณะเข้าร่วมขบวนการทั้งเผ่าอย่างทั่วหน้า คือทุกหมู่บ้านและแทบทุกคนถึงแม้ว่ามีหมู่บ้านและบุคคลบางส่วนเข้าร่วมอย่างจำใจก็ตาม เลยทำให้การปราบปรามของทางการประสบอุปสรรคมากมายและไม่สามารถประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรขบวนการต่อต้านยังได้แพร่ขยายถึงหมู่บ้านเผ่าเย้าเขตอำเภออีงู ด้านตะวันออกของดอยจีเน๊อะ เผ่าเย้าในสิบสองปันนาส่วนใหญ่ อยู่บนดอยอำเภออีงู มีประชากรประมาณหนึ่งพันคนสถิติ ค.ศ.1990 เผ่าเย้าในสิบสองปันนา

---

[1] ชยี่. อ้างแล้ว : หน้า 309.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 90.
คณะเรียบเรียง (1986). อ้างแล้ว : หน้า 54.

[2] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 90.
ชยี่. อ้างแล้ว : หน้า 309-310.

มีประชากร 14,796 คน ชาวเย้ากับชาวจีเนือะได้สมทบกันเข้าโจมตีเมืองอีปังที่เป็นฐานทัพของทหารจีน โดยได้เผาหอเจ้าเมืองและตลาดเมืองอีปังที่ได้ก่อสร้างพัฒนามาหลายร้อยปีวายวอดหมดสิ้น[1]

หลังจากที่ฝ่ายปกครองได้ยกกำลังอาวุธไปปราบปรามขบวนการผีบุญจีเนือะตั้ง 3 ครั้ง แต่ก็ยังไม่สามารถเอาชนะได้ ขบวนการต่อต้านนอกจากได้ลุกลามไปยังเผ่าเย้าที่อยู่ใกล้เคียงกัน ฝ่ายจีเนือะยังส่งคนไปชักชวนปลุกปั่นแถบชายแดนอีกด้วย[2] พล ท.หลี่ว์กัวฉวนผู้บัญชาการกองพล 93 ที่ควบตำแหน่งผู้บัญชาการป้องกันเขตซือเหมาพูเออ ได้รับมอบหมายให้เป็น ผู้อำนวยการปราบจลาจลที่ยืดเยื้อซึ่งจะมีผลกระทบต่อความปลอดภัยของชายแดน หลี่ว์กัวฉวนได้รายงานต่อหลงหยินผู้ว่า ราชการมณฑลยูนนานว่า ต้นเหตุจราจลดอยจีเนือะเกิดจากการเบียดเบียนรีดไถของหวางจื้อเอ๋อนายอำเภอเชียงรุ่ง พร้อมทั้งเสนอให้ปลดและพิจารณาโทษโดยด่วน ทาง รัฐบาลมณฑลยูนนานนอกจากสั่งปลดและพิจารณาโทษนายอำเภอคนนี้แล้ว หลงหยินผู้ว่าราชการ มณฑลยูนนานยังมีคำสั่งให้ทบทวนกลยุทธการปราบปราม คือ ปรับเปลี่ยนนโยบายจากนโยบายเน้นแต่ปราบด้วยกำลังอาวุธเป็นนโยบาย "ปราบปรามควบคู่กับเกลี้ยกล่อม แต่ถือเอาเกลี้ยกล่อมเป็นหลัก" หลงหยินยังได้กำชับให้หลียีว์ฟาง นายอำเภอเชียงรุ่งที่แต่งตั้งใหม่ว่า "พยายามเกลี้ยกล่อมชาวจีเนือะให้สำเร็จ ภาระออกเสียพวกเขาหนักเกินไป ต้องลดผ่อนการเก็บเกณฑ์"[3]

เดือนมีนาคม ค.ศ.1943 พล.ท.หลี่ว์ กัวฉวน ได้เรียกประชุมทบทวนนโยบายปราบจลาจล ซึ่งมีหูต้าวเหวินผู้ตรวจราชการซือเหมาพูเออ ฝู่ยี้หวน ผู้บัญชาการทหารท้องถิ่นและเจ้าหม่อมสุวรรณผาครางพระเจ้าแผ่นดิน ฯ เข้าร่วมด้วย ที่ประชุมได้พิจารณาการปฏิบัตินโยบายเน้นเกลี้ยกล่อมเป็นหลัก หลังจากเสร็จการประชุม ฝู่จี้หวนก็บัญชาการกองทหารปราบจลาจล 600 คน เข้าปราบขบวนการผีบุญครั้งที่สี่ กองปราบปรามพอบุกยึกหมู่บ้านจีเนือะ ก็เสนอเจรจาสงบศึกกับฝ่ายกองกำลังผีบุญที่หลบเข้าป่าทันที ฝ่ายขบวนการผีบุญถึงแม้ว่าได้ยืนหยัดการต่อต้านอย่างทรหดอดทน แต่การปราบปรามของฝ่ายปกครอง 1 ปีครึ่งที่ผ่านมาได้สร้างความเสียหายทั้งด้านชีวิตทรัพย์สินและการทำสวนทำไร่แก่ชาวจีเนือะเป็นอันมาก ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยต้องอดอยากขาดเสบียง ไพร่พลขบวนการผีบุญส่วนหนึ่งยังได้ออกจากขบวนการกลับบ้านไปทำมาหากินดังนั้นข้อเสนอสงบศึกของฝ่ายปราบปรามได้รับการตอบสนองอย่างดีจากหัวหน้าเผ่า และท้าวขุนขาวจีเนือะ หลังจากสงบศึกแล้ว ทั้งสองฝ่ายก็เจรจากันในเดือนเมษายน ค.ศ.1943 ฝ่ายปกครองมีหลี่ยี่ว์ฟางนายอำเภอเชียงรุ่งคนใหม่ เจ้าฮ้อยค้างบ้านออดซึ่งเป็นตุ๊หลวงเก๊าเหนือสนามเชียงรุ่ง

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 93-96.

ซียี่. อ้างแล้ว : หน้า 313-314, หน้า 320-323, หน้า 335-337.

[2] ซียี่. อ้างแล้ว : หน้า 3266, 339.

[3] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว ซ sohk 97.

sหวางยีจือ (1992) "รวมข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับการรณรงค์ต่อต้านการกดขี่ของชนชาติจีเนือะ". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว . เล่มที่ 7 : หน้า 143-149.

และพ่อล่ามเผ่าจีเนื๊อะฝ่ายเผ่าจีเนื๊อะมีหัวหน้าเผ่าและท้าวขุนรวม 6 คน โดยไม่มีผีบุญ ฮ่องเต้แม่ทัพและกุนซือเข้าร่วมด้วย ฝ่ายปกครองได้มีท่าทีประนีประนอมตามเจตนารมณ์ของทางมณฑล เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เกิดความสงบโดยเร็ว ผลของการเจรจาได้บรรลุข้อยุติ 2 ข้อ คือ 1) ทางอำเภอจะไม่เกณฑ์ทหารที่ดอยจีเนื๊อะต่อไป และยกเลิกคำสั่งเดิมเรื่องเกณฑ์ทหาร 2) หลังจากสงบศึกแล้วภายใน 3 ปี จะยกเว้นไม่เก็บเกณฑ์เงินหัวเรือน ค่าบำรุงต่าง ๆ รวมทั้งข้าวและยกเลิกเงินหัวเรือนค่าบำรุงต่าง ๆ ที่ค้างชำระระหว่าง 1941 - 1943 สามปีที่ผ่านมาทั้งสิ้น[1] ข้อยุติดังกล่าวเป็นที่ พอใจของชาวจีเนื๊อะ การจลาจลก็สงบลง แต่การปราบปรามอย่างป่าเถื่อนของฝ่ายปกครองที่ผ่านมา ได้สร้างความเสียหายอย่างมหันต์แก่ชาวจีเนื๊อะ นอกจากความเสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สินแล้วหมู่บ้านถูกเผา 10 กว่าหมู่บ้าน หมู ม้า วัว ควาย ถูกริบถูกฆ่ากินนับพันตัว[2]

ขบวนการผีบุญเผ่าอีก้อ

ขณะนี้ขบวนการผีบุญดอยจีเนื๊อะยังไม่ทันยุติ เผ่าอีก้อก็ได้เกิดขบวนการผีบุญขึ้นที่หมู่บ้านน้ำแท่นบนดอยเขตพม่าแถบชายแดนที่ติดกับเมืองลวงสิบสองปันนา อีก้อเป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งของตระกูลภาษาทิเบต-พม่า สมัยสงครามมหาเอเซียบูรพาสิบสองปันนามีอีก้อ 1 หมื่นกว่าคน (สถิติ ค.ศ.1990 เผ่าอีก้อในสิบสองปันนามีประชากร 153,946 คน) นับว่ามากที่สุดในบรรดาชาวเขาเผ่าต่าง ๆ หมู่บ้านน้ำแท่นตั้งอยู่ใกล้ชิดเขตแดนเมืองลวง อยู่ทิศใต้ของเมืองเชียงรุ่ง ห่างจากดอยจีเนื๊อะประมาณ 100 กว่ากิโลเมตร ขบวนการผีบุญจีเนื๊อะเคยส่งคนไปชักชวนให้เผ่าอีก้อร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านฝ่ายปกครองจีน แต่เผ่าอีก้อมิได้ตอบสนองเพราะถือว่ามิใช่เผ่าเดียวกัน ผีบุญหรือฮ่องเต้จีเนื๊อะไม่สามารถควบคุมอีก้อ ต่อมาในช่วงกลางปี ค.ศ.1942 หมู่บ้านน้ำแท่นก็เกิดขบวนการผีบุญที่มีสีสันความเป็นทันสมัยเข้าช่วยการประชาสัมพันธ์ คือ ผีบุญอีก้อน้ำแท่นที่ชื่ออาหยีได้ประกาศตนเป็นฮ่องเต้นเผ่าอีก้อ อวดอ้างว่าได้จบการฝึกหัดหลักสูตรนักบินจากประเทศญี่ปุ่น สามารถขับเครื่องบินทิ้งระเบิด มีศักยภาพที่จะรบชนะทั้งคนไทและจีนฮ่อ ขบวนการผีบุญได้ส่งพรรคพวกไปปลุกระดมเผ่าอีก้อบนดอยแถบอำเภอเชียงรุ่ง เมืองฮาย เมืองแจ้ เมืองงาด อีงูและซือเหมา และชักชวนให้สร้างสนามบินบนดอยย่านต่าง ๆ ดังกล่าว พร้อมทั้งนัดก่อการต่อต้านช่วงต้นเดือนตุลาคม ค.ศ.1942[3] ชาวอีก้อที่ตอบสนองเข้าร่วมขบวนการผีบุญ มีย่านเมืองสูง บนดอยของเมืองลวง อำเภอเชียงรุ่ง ย่านหมู่บ้านก่องแปก ก่องกลางและปางจาง บนดอยของเมืองหนและย่านบนดอยหนองคำของเมืองฮาย ย่านเหล่านี้อยู่ใกล้ชายแดนซึ่งเป็นเขตล่อแหลมมีผลกระทบต่อการป้องกันชายแดนที่กำลังประจันหน้าอยู่กับกองทัพไทย ประกอบกับมีกองทหารของกองพล

---

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว :

[2] หยางหยิ่งซง. อ้างแล้ว : หน้า 329-330, 336.

[3] ซือี่. อ้างแล้ว . หน้า 339.

กรมการปกครอง. "รายงานที่ยื่นต่อหลงหยิงผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน". อ้างจากหวางยีจือ (1992). อ้างแล้ว : หน้า 153-154.

93 ตั้งอยู่หัวเมืองดังกล่าว กองพล 93 ได้บัญชาการปราบปรามทันทีโดยได้รับการสมทบสนับสนุนจากเจ้าเมืองชาวลื้อ ทหาร 2 กองพันของกรมทหารราบ 279 ที่ประจำเมืองลวง ได้บุกเข้าหมู่บ้านน้ำแท่น จับกุมผีบุญอาหยีที่ตั้งตนเป็นฮ่องเต้กับทั้งฮองเฮาไปประหารชีวิตที่ตลาดเมืองลวงและได้เข้าปราบปรามอีก้อเมืองสูงด้วยวิธีเผาหมู่บ้าน ขบวนการผีบุญย่านก่องแปก ก่องกลางและปางจางได้ยกกำลังลงสู่พื้นราบเมืองหน ได้ปะทะกับชาวลื้อหมู่บ้านหัวเมือง บ้านโป่งและบ้านยาง ท้าวขุนหมู่บ้านไท 2 คน และชาวบ้าน 4 คน เสียชีวิต บ้านเรือนของไทบ้านโป่งถูกไฟเผา ทหาร 2 กองพันของกรมทหารราบ 278 และไพร่พลขุนหาญ เมืองหน 100 กว่าคน นำโดย เจ้าหม่อมล่าที่เป็นเจ้าเมือง ได้ยกกำลังไปปราบโดยปลดอาวุธด้วยวิธียึดปืนชาวบ้านและเผาหมู่บ้านปางจางบังคับให้อีก้อออกเงินชดใช้ค่าเสียหายแก่ชาวลื้อที่เสียหายทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนที่ผ่านบนดอยของหนองคำเมืองฮายนั้น เจ้าเมืองเมืองฮายได้นำไพร่พลขุนหาญเมืองฮายไปปราบปราม โดยจับกุมหมอผีสตรี 2 คน รวมทั้งสามีขอไปประหารชวิต ขบวนการผีบุญของอีก้อถูกกองพล 93 และเจ้านายไทปราบปรามให้สยบลงอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่ถึง 1 เดือน[1]

กองกำลัง "ทหารชนบท" : "ฮ่อดำ" อดีตกองพล 93

หลังสงครามมหาเอเชียบูรพาตั้งแต่ญี่ปุ่นยองจำนนเมื่อ 18 สิงหาคม ค.ศ.1945 ถึงสิบสองปันนายุติการปกครองระบอบก๊กมินตั๋ง เมื่อ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950 เป็นช่วงที่สิบสองปันนาตกอยู่ในสภาวะบ้านเมืองยุ่งเหยิงวุ่นวายเพราะเกิดการแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ของกองกำลังและพลังกลุ่มต่าง ๆ จนกระทั่งได้เปลี่ยนเข้าสู่การปกครองระบอบสังคมนิยม

พอญี่ปุ่นยอมจำนน จีนเป็นฝ่ายพันธมิตรที่ชนะสงคราม กองพล 93 รับคำสั่งด่วนไปปลดอาวุธกองทัพญี่ปุ่นที่นครเวียงจันทร์ประเทศลาว กองหน้าของกองพล 93 ออกเดินทางวันที่ 28 สิงหาคม ค.ศ.1945 ต่อจากนั้นกรมทหารราบ 3 กรม และกองบัญชาการกองพล ได้ทยอยออกเดินทางจากที่ตั้งของแต่ละหน่วยในระหว่างวันที่ 4 วันที่ 5 วันที่ 13 และสุดท้าย เมื่อวันที่ 18 ของเดือนกันยายน โดยได้เหลือทหารหนึ่งกองพันทำหน้าที่รักษาความสงบของสิบสองปันนา[2] กองพล 93 เป็นกองทหารที่ตั้งขึ้น ณ มณฑลกวางตุ้ง นายทหารส่วนใหญ่และพลทหารกว่าครึ่งหนึ่งเป็นคนมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวางสี จึงมีความเคยชินต่อภูมิอากาศเมืองร้อนของสิบสองปันนาระหว่างสงคราม กองร้อยต่าง ๆ ของกรมทหารราบทั้ง 3 กรม ตั้งกระจายอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ แถบชายแดนและบางหัวเมือง นายทหารหน่วยต่าง ๆ มีการไปมาหาสู่และความ สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคนไทและชาวเขาย่านชุมชนใกล้เคียงจนมีนายทหารส่วนหนึ่งได้แต่งงานกับชาวลื้อ

---

[1] ซีซี่. อ้างแล้ว : หน้า 339.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 97-98.
หวางจีจือ (1992). อ้างแล้ว : หน้า 151-152.

[2] หลีฟูอี (1984). อ้างแล้ว : หน้า 354.

แม้กระทั่งชาวเขา เมื่อกองพล 93 เคลื่อนทัพเข้าประเทศลาว ก็มีนายทหารจำนวนน้อย ส่วนหนึ่งพาลูกน้องคนสนิทพร้อมอาวุธครบมือหนีทัพ เพื่อเสี่ยงโชคหาลู่ทางทำมาหากินที่เขาคิดว่าดีกว่าเป็นทหาร ผืนแผ่นดินร่วม 2 หมื่นตารางกิโลเมตรที่มีประชากรประมาณหนึ่งแสนเจ็ดหมื่นกว่าคนของอาณาจักรเชียงรุ่งหรือสิบสองปันนาเป็นแว่นแคว้นชายแดนที่การคมนาคมไม่สะดวก มีลักษณะเมืองปิดและเศรษฐกิจสังคมพัฒนาอย่างเฉื่อยชา แต่ก็เป็นดินแดนที่มีช่องว่างและสามารถสนองโอกาสต่อกลุ่มคนนอกกฎหมายที่มีอาวุธอยู่ในมือ[1]

นายทหารกองพล 93 ที่หนีทัพมีราว 15 คน นายทหารหนีทัพจากคณะเสนาธิการสังกัดคณะกรรมการการทหารรัฐบาลก๊กมินตั๋งและหน่วยอื่น 6 คน รวมเป็น 21 คน บุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้จับกลุ่มสมทบกันก่อนที่จะหนีทัพสุดท้ายได้ประกอบเป็นกองกำลังนอกกฎหมาย 6 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะแยกย้ายกันยึดตลาดของหัวเมืองหรือย่านชุมชนสำคัญตามเส้นทางคมนาคมค้าขายกองคาราวานม้าเป็นหัวหาดหรือฐานกำลังดังนี้

กลุ่มเจิงเซี่ยนหวู่ เจิงเป็นอดีตรอง ผบ.กองพันกรม 277 แกนนำสำคัญมีหวูหยินหน่วน อดีตผบ.กองร้อยกรม 277 เหมิงป่าวเยะ อดีตผบ.กองร้อยปืนครกและปืนกลหนัก กรม 277 มีลูกน้อง 100 กว่าคน ตั้งฐานที่เมืองหน เคลื่อนไหวเขตอำเภอเมืองฮาย คุมเส้นทางเมืองฮาย-เมืองหน-เชียงลอ (ท่าลอ) ที่ออกชายแดนไปสู่เชียงตุงรัฐฉาน

กลุ่มจางเหว่ยเฉิง จางเป็นอดีตรอง ผบ.กองร้อย กรม 278 แกนนำสำคัญมี 7 คน คือ เฉินหรู่เจินอดีตเลขานุการกรม 278 เฉินจวินถาว อดีตผบ.กองร้อยกรม 211 ฉ้ายเจินฟาน อดีตนายทหารคนสนิทคณะเสนาธิการ ฯ หวงฮ่าวหมิง อดีตหัวหน้ากองกองบัญชาการกองทัพที่ 6 นอกจากนี้ยังมีเยะเหวินเฉียง อดีตผบ.กองร้อยกรม 278 ที่ได้เกิดขัดแย้งอย่างแรงจนเกือบปะทะกัน ลูกน้องทั้งหมดมี 100 กว่าคน ตั้งฐานที่เมืองลวง เคลื่อนไหวเขตอำเภอเชียงรุ่ง คุมเส้นทางเชียงรุ่ง-เมืองลวงที่ออกชายแดนไปสู่เมืองยองรัฐฉาน

กลุ่มจูเจิ้น จูเป็นอดีตรองผบ.กรมทหารราบของกองพล 55 สังกัดกองทัพที่ 6 ต่อมาเคยเป็นผู้กำกับการสถานีตำรวจเมืองแจ้ มีแกนนำคนเดียวคือหลินพูจือ อดีตเลขานุการกรม 278 มีลูกน้อง 20-30 คน ตั้งฐานที่บ้านเมืองยางของเมืองแจ้ เคลื่อนไหวในเขตอำเภอเมืองแช่ คุมเส้นทางเมืองแช่-สิติ่ง ออกชายแดนไปสู่เมืองยางรัฐฉาน

กลุ่มเหอเจี้ยนจง เหอเป็นอดีตหัวหน้าคลังพัสดุกองพล 93 แกนนำมีหลิวจี้ยี่ อดีตผบ.กองร้อยกรม 277 ซูเจิ้นหนาน อดีตผบ.กองร้อยกรม 278 ถางฮ่างเซิงอดีตนายทหารคนสนิทกองบัญชาการกองพล 93 และหลอเฉิงไม่ทราบหน่วยต้นสังกัด มีลูกน้องราว 50 คน ตั้งฐานที่ตำบลหนองคำของเมืองฮาย เคลื่อนไหวในเขตรอยต่อระหว่างเมืองฮายเมืองหนและเมืองลวง

---

[1] อ้ายคำพา (1996). "การต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของชนชาติส่วนน้อย อำเภอเมืองแจ้ช่วงใกล้ปลดแอก". ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 3. อ้างแล้ว : หน้า 6.

หลี่ว์ เจ๊อะ (1993). "บันทึกความจำเรื่องดชักจูงให้ 'ทหารชนบท' กองพล 93 ก๊กมินตั๋งที่หนีเข้าพม่ากลับสู่ประเทศปี 1950". ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเชียงรุ่ง. เล่มที่ 1 เชียงรุ่ง : หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมือง อำเภอเชียงรุ่ง : หน้า 220-221.

หนองดำเป็นชุมทางของเส้นทางลัดจากเมืองลวงไปเมืองหน เมืองฮายและทางลัดจากเชียงรุ่งไปสู่เมืองหน เชียงลอ บนดอยรองนอกของหนองดำยังเป็นแหล่งใบชาและแหล่งฝิ่นที่ผลิตโดยชาวเขา

กลุ่มหลอเกิง หลอเป็นนายทหารหนีทัพหน่วยไหนไม่ทราบ แกนนำสำคัญมีจางหวนอดีตเป็นผบ.กองพันแต่ไม่ทราบหน่วยต้นกัด มีลูกน้อง 50-60 คน ตั้งฐานที่อำเภอหลานชางนอกแคว้นสอบสองปันนา เคลื่อนไหวเขตอำเภอหลานชางและเมืองแลม คุมเส้นทางหลานชาง-เมืองแลม-บ้านหิน ที่ออกชายแดไปสู่เมืองยางรัฐฉาน กลุ่มนี้ถึงแม้อยู่ว่าเดิมที่ตั้งฐานอยู่นอกเขตสิบสองปันนาแต่ต่อมาได้ขยายเขตเคลื่อนไหวถึงเมืองแจ้-เมืองฮาย

กลุ่มหลินฉวน หลินเป็นอดีตนายทหารคณะเสนาธิการฯ แกนนำมีโจวเจี้ยนจงอดีตเป็นเสมียนบัญชีของสำนักงานคณะเสนาธิการฯ มีลูกน้อง 20-30 คน ตั้งฐานที่เมืองล่าเคลื่อนไหวแถบเมืองล่าเมืองพง คุมเส้นทางเมืองล่า-สังยองออกจากชายแดนไปสู่เมืองน้ำทาประเทศลาวและเส้นทางเมืองล่า-เมืองพง-เมืองบางออกชายแดนไปสู่เมืองสิงประเทศลาว[1]

กองกำลังนอกกฎหมาย 6 กลุ่มดังกล่าว หัวหน้าหรือแกนนำส่วนใหญ่เป็นอดีตนายทหารตำแหน่งผบ.รองผบ.กองร้อยแม้กระทั่งกองพัน และนายทหารฝ่ายธุรการยศระดับ นายร้อย เนื่องจากบุคคลพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวกวางตุ้งและกวางสีคนจีนจะเรียกพวกเขาเป็น "ชาวเลียงกวาง" เลียงคือสอง เลียงกวงคือสองกวาง ซึ่งหมายถึงกวางตุ้งและกวางสี) คนไทยจะเรียกว่า "ฮ่อเลียงกวง" (จีนเลียงกวาง) ชาวเลียงกวางพวกนี้ชอบสวมเสื้อชุดดำ คนไทจึงเรียกว่า "ฮ่อดำ" แต่เป็นชื่อที่เรียกกันลับหลังไม่กล้าเรียกต่อหน้า เพราะไม่เป็นที่พอใจของพวกทหารหนีทัพ พวกเขาเองตั้งชื่อขนานตนเองว่า "ทหารชนบท" มันเป็นเพียงชื่อที่ใช้อ้างในการติดต่อและประชาสัมพันธ์ต่อสังคม แต่มิได้เป็นองค์กรจัดตั้งคือไม่มีตำแหน่งประธานชมรมหรือนายกสมาคมหรือเลขาธิการ กองกำลังของแต่ละกลุ่มต่างเป็นอิสระไม่สังกัดซึ่งกัน เมื่อเกิดความขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นการล้ำเขตทับเขตหรือด้านผลประโยชน์โดยตรง ก็มักจะแก้ปัญหาด้วยออมชอมกัน

การที่นายทหารระดับนายร้อย 10 กว่าคนนำลูกน้องและอาวุธหนีทัพ ได้สร้างความเสียหายต่อกองพล 93 เป็นอย่างมาก ทางกองพลก็เคยใช้มาตรการลงโทษอย่างเด็ดขาด เช่น กรม 278 มีรองผบ.กองพันคนหนึ่งคนหนึ่งที่แต่งงานกับสตรีไทเมืองลวงได้หนีทัพเพราะไม่ออกไปประเทศลาว พอถูกจับกุมตัวได้ก็ถูกยิงเป้ากลางตลาดเมืองลวงในวันเดียวกัน แต่มาตรการเชือดไก่ให้ลิงไม่ได้ผลมากนักเพราะพวกที่ตั้งใจจะหนีทัพมีการวางแผนล่วงหน้าคือหาสถานที่และวิธีหลบซ่อนเรียบร้อยแล้ว และพวกนายทหารมักจะชักชวนลูกน้องคนสนิทโดยเฉพาะพลปืนกลพาอาวุธหนีทัพ เพื่อเตรียมจัดตั้งกองกำลังนอกกฎหมายตัวเลขที่รวบรวมโดยอดีตพลทหารกองพล 93 คนหนึ่ง[2] แสดงว่ากองกำลังทหารชนบททั้งหมด 6 กลุ่มดังที่ได้กล่าวมามีกำลังพลประมาณ 370

---

[1] หยางจงหมิง (1989/2). "สภาพ ทหารชนบท". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 146-149.

[2] หยางจงหมิง ผู้เขียนเรื่อง "สภาพ ทหารชนบท" เป็นอดีตพลทหารกองพล 93 และเป็นชาวสิบสองพันนาเผ่าอีก้อ เป็นผู้สนใจในการค้นคว้าใฝ่หาความรู้จนได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์เผ่าอีก้อเป็นภาษาจีน.

คน ปืนเล็กยาว 200 กว่ากระบอก ปืนกลเบา 17 กระบอก ปืนครก 60 มม. 1 กระบอก ปืนครก 82 มม. 1 กระบอกปืนป้องกันรถถัง 2 กระบอก แต่ข้อมูลไม่ได้ระบุว่าปืนครก ปืนป้องกันรถถังเป็นของกลุ่มไหน แต่ปืนกลเบามีมากถึง 17 กระบอก แสดงว่าไม่ว่ากลุ่มไหนมีปืนกลเบากันทั้งนั้น

กลุ่มทหารหนีทัพต่าง ๆ ที่มีอาวุธสงครามครบมือ เมื่อได้จัดเป็นกองกำลังแยกย้ายกันตั้งฐานปฏิบัติงานและควบคุมพื้นที่กับเส้นทางแล้ว ก็เป็นพลังนอกกฎหมายที่มีลักษณะเป็นพวกอันธพาลนักเลงโต พวกนี้ทำทุกอย่างที่ผิดกฎหมายเช่นว่า ประกาศตั้งตนเองเป็นหน่วยคุ้มกันเส้นทางคาราวานม้าต่าง เก็บค่าคุ้มครอง รีดไถพ่อค้า ตั้งบ่อนการพนัน ปลูกฝิ่น ค้าฝิ่น ค้าอาวุธสงคราม ซื้อขายแบบฉ้อโกง กดราคาหรือโก่งราคา ปล่อยกู้ดอกเบี้ยสูงเก็บภาษีเถื่อน เก็บเกณฑ์เงินและข้าวโดยพลการ ตลอดจนกดขี่เบียดเบียนชาวบ้าน ทั้งพ่อค้าจีนฮ่อและคนไทคนดอย ไม่ว่าจะเป็นท้าวขุนหรือไพร่ กองกำลังทหารชนบทเหล่านี้ ไม่ว่านายหรือลูกน้อง ส่วนใหญ่แต่งงานกับคนไทส่วนน้อยแต่งงานกับชาวเขา ซึ่งมีทั้งแต่งอย่างเสรีพึงพอใจของฝ่ายหญิงหรือแบบบีบบังคับ ความเป็นอันธพาลและเหี้ยมโหดของทหารชนบทเป็นที่เกลียดชังและเกรงขามของชาวบ้านทั่วไป จนกระทั่งสมญา "ฮ่อดำ" กลายเป็นศัพท์เฉพาะที่ผู้ใหญ่ใช้มาข่มขู่เมื่อเด็กร้องไห้

ในกลุ่มทหารชนบททั้ง 6 กลุ่มนี้ กลุ่มเจิงเซี่ยนหวู่ กลุ่มจางเหว่ยเฉิง มีกำลังพลและอิทธิพลมาก เพราะได้คุมเส้นทางค้าคาราวานม้าต่างกับรัฐฉานที่สำคัญทั้ง 2 เส้น ต่อมาถึง ค.ศ. 1948 และ ค.ศ.1949 เจิงเซี่ยนหวู่ได้เป็นกำนันเมืองหนแทนเจ้าเมืองที่หลบหนีความยุ่งเหยิงเข้ารัฐฉาน ทางกลุ่มจางเหว่ยเฉิงนั้น แกนนำสำคัญชื่อเฉินหรู่เจิงได้รั้งตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองเมืองลวง เพราะเจ้าเมืองที่เป็นคนไทถูกพวกทหารชนบทหาเรื่องขู่เข็ญจนต้องหนีไปหลบภัยที่เมืองยอง รัฐฉาน จูเจิ้น อดีตรองผบ.กรมทหารราบกองพล 55 ก็ได้ตำแหน่งเป็นกำนันตลาดเมืองแจ้ [1] การที่หัวหน้าหรือแกนนำทหารหนีทัพสามารถชิงตำแหน่งบริหารบ้านเมืองหรือท้องถิ่น ทำให้พวกเขาสามารถอาศัยอำนาจการปกครอง ทำให้กองกำลังและพฤติกรรมอันไม่ชอบด้วยกฎหมายกลายเป็นสิ่งถูกกฎหมายและขยายอิทธิพลและขอบเขตมากขึ้น

ในปี ค.ศ.1949 เป็นปีสุดท้ายที่ฝ่ายก๊กมินตั๋งปกครองประเทศจีน ซึ่งรวมทั้งสิบสองปันนาด้วยกองกำลังทหารหนีทัพกองพล 93 หรือที่เรียกว่าทหารชนบทก็ได้ แสดงบทบาทต่อต้านกองกำลังจีนฮ่อและคนไทส่วนหนึ่งที่ฝักฝ่ายคอมมิวนิสต์ ก่อนที่พวกเขาถูกขับไล่หนีเข้ารัฐฉาน แล้วเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกองกำลังก๊กมินตั๋ง ที่ดำเนินการต่อต้านสาธารณรัฐ

---

[1] เจ้าหม่อมขุงคำ (1989). อ้างแล้ว : หน้า 133.

ซือหงเหวินและหวางลี่หยง (1989). "ชีวประวัติดาวเฉิงจง (พญาเค้าเมืองส เย)". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 233.

อีกาบและคณะ (1988). อ้างแล้ว : หน้า 66-67.

อ้ายชายหลวง (1988). "สภาพกองพันป้องกันตนเองเมืองสานโดยสังเขป". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 3 : หน้า 153.

ประชาชนจีน ภายใต้การสนับสนุนของหน่วย CIA อเมริกาและตั้งชื่อว่า "กองทัพกู้ชาติด้านคอมมิวนิสต์แห่งประชาชนยูนนาน"

การที่กองกำลังทหารชนบทยดีตกองพล 93 หรือ "ฮ่อดำ" สามารถยึดทำเล ตั้งฐานส้องสุมเป็นอันธพาล คุมเส้นทางคุมพื้นที่ได้ ก็เพราะสิบสองปันนาหลังสงคราม มหาเอเชียบูรพาไม่มีและไม่อาจจะมีกองทัพแห่งรัฐมาปราบปรามกองกำลังนอกกฎหมาย ที่ว่าไม่อาจจะมีนั้น เพราะช่วงนั้นประเทศจีนตกอยู่ในสภาวะสงครามกลางเมืองและต่อมาไม่นานสงครามก็เข้าสู่ขั้นแตกหัก รัฐบาลก๊กมินตั๋งต้องทุ่มเทกำลังด้านปราบปรามกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์และแนวร่วมที่ขยายตัวทวีมากขึ้น กองป้องกันตนเองหรือกองรักษาการของแต่ละอำเภอมีศักยภาพ แค่เฝ้ายามกันขโมยและรักษาความปลอดภัยของสถานที่ทำงานอำเภอเท่านั้น ไม่สามารถทำอะไรต่อกองกำลังทหารชนบทได้เลย

กองกำลังต่อต้านทหารชนบทและก๊กมินตั๋ง

การตั้งกองกำลังนอกกฎหมาย การปฏิบัติตนเป็นอันธพาลและข่มเหงเบียดเบียนของทหารชนบท ไม่เพียงแต่ได้สร้างความทุกข์ยากเจ็บปวดให้แก่ไพร่เมืองและชาวบ้านทั่วไป หากยังเป็นการขัดขวางและทำลายการบริหารของฝ่ายปกครองโดยเฉพาะฝ่ายเจ้านายไท ตลอดจนก่อความเสียหายด้านผลประโยชน์ต่อพ่อค้านายฮ้อยคหบดี โดยเฉพาะคหบดีจีนฮ่อ ต่อมาเมื่อความขัดแย้งดังกล่าวรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ในที่สุดเมื่อ ค.ศ.1948 ก็มีคหบดีและเจ้านายไทบางคนที่ถูกบีบบังคับจนไม่สามารถอดกลั้น ประกอบกับได้รับแรงกระตุ้นจากสถานการณ์ "ชนบทล้อมเมือง" ก็ตั้งกองกำลังจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับทหารชนบทและฝ่ายก๊กมินตั๋ง

กองกำลังต่อต้านทหารชนบทและก๊กมินตั๋งขณะนั้นมีกองกำลังหลู่เหวินชง เมืองยาง กองกำลังหวางส้าวเหอเมืองอีงู กองกำลังขุนหาญเจ้าเชียงฮา กองพันป้องกันตัวเมืองฮาย กองร้อยป้องกันตัวเชียงเจื่อง เป็นต้น

กองกำลังหลู่เหวินชง หลู่เหวินชง (ชาตะ ค.ศ.1916 มรณะ ค.ศ.1952) เป็นจีนฮ่อเมืองพูเออ ค.ศ.1946 เป็นครูภาษาจีนโรงเรียนปถมเมืองยางและผู้ช่วยพญาเค้าเหนือกว้านเมืองยาง ค.ศ.1947 แต่งงานกับพี่สาวเจ้าหม่อมฮ่อ (อัยกาของเจ้าหม่อมฮ่อเป็นเชื้อพระวงศ์เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง ทรงพระนามว่า เจ้าหม่อมคง ได้มากินเมืองที่เชียงคำเมืองยาง เจ้าหม่อมฮ่อได้กินเมืองแทนพระบิดาที่ทรงพระนามว่าเจ้าหม่อมหลวง พระมารดาของเจ้าหม่อมฮ่อเป็นบุตรีเจ้าเมืองเมืองลาฮ่อ) หลู่เหวินชงได้เป็นกำนันตำบลเมืองยางตามระบบจีน ต่อมาเกิดขัดแย้งกับทหารชนบทที่ไปปลูกฝิ่นในพื้นที่เมืองยางและเรื่องการผูกขาดรับซื้อฝ้ายดอยยิวเลือะอย่างรุนแรง หลู่เหวินชงสั่งลูกน้องลอบฆ่าตัวแทนทหารชนบทคนหนึ่งกรณีแก่งแย่งผลประโยชน์ค้าฝ้าย ทำให้ทหารชนบทประกาศอาฆาตไม่ขออยู่ร่วมกับหลู่เหวินชงและเจ้านายท้าวขุนเมืองยาง หลู่เหวินชงเลยก่อตั้งกองกำลังขึ้นเมื่อไตรมาสที่ 3 ค.ศ.1948 โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหม่อมฮ่อและพญาเค้าเมืองยาง

เจ้าหม่อมฮ่อเป็นเจ้าเมืองที่เรียนหนังสือจีนรับวัฒนธรรมจีน เคยค้าขายถึงคุนหมิงประเทศจีน เมืองยองเชียงตุงประเทศพม่าและแม่สายประเทศไทย มีวัวต่างม้าต้างหลายสิบ วัว ควาย อื่น ๆ 300 กว่าตัว อาวุธสำหรับคุ้มกันกองคาราวานค้าขายก็มี ปืน 15 กระบอก เจ้าหม่อมฮ่อได้บริจาคอาวุธส่วนตัวดังกล่าว และออกเงินซื้อปืนกลเบา 1 กระบอก ปืนอื่น ๆ อีก 12 กระบอกมอบให้หลู่ นอกจากนี้ ยังอาศัยอำนาจเหนือกว้านเมืองยาง สั่งให้หมู่บ้าน 10 กว่าหมู่บ้านเก็บเงินจากชาวบ้านซื้อปืน 20 กระบอก และยืมปืนเล็กยาวของท้าวขุน หมู่บ้าน 5 กระบอก สรุปแล้วสามารถจัดหาอาวุธปืนได้ 50 กว่ากระบอก นอกจากนี้เหนือกว้านเมืองยาง ยังเพิ่มการเก็บภาษีวัวควายและม้าของชาวไทและชาวเขาในอัตราวัว 1 ตัว เสียภาษา 1 เหรียญ ควายและม้า 1 ตัวเสีย 5 เหรียญ ภาษีนี้ใช้เป็นค่าใช้จ่ายจัดตั้งกองกำลังโดยเฉพาะ ในที่สุดช่วงประมาณเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ.1948 หลู่เหวินชงก็ได้จัดเป็นกองกำลังป้องกันตนเอง มีกำลังพล 200 กว่าคน โดยแยกเป็น 3 กองร้อย กองร้อยละ 60 - 80 คน[1]

กองกำลังป้องกันตนเองของหลู่เหวินชงมีจุดประสงค์ตั้งขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับทหารชนบท อดีตกองพล 93 ซึ่งเป็นฝ่ายเดียวกันกับทางการปกครองก๊กมินตั๋ง ช่วงปี ค.ศ.1948 สงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลก๊กมินตั๋งกับกองทัพปลดแอก ประชาชนจีนของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้ขยายตัวถึงขั้นรัฐบาลก๊กมินตั๋งเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ฝ่ายกองทัพปลดแอกเป็นฝ่ายบุกโต้ตอบ ในชนบทอันกว้างใหญ่ไพศาลซึ่งรวมทั้งมณฑลยูนนานด้วย ได้มีกองกำลังต่อต้านก๊กมินตั๋ง หลายรูปแบบก่อตัวขึ้น มีทั้งที่เป็นกองจรยุทธนำโดยองค์กรหรือสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีน และทั้งที่เป็นกองกำลังนำโดยคหบดีหรือผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น แม้กระทั่งเจ้าพ่อนักเลงโตหรืออดีตนายทหารชั้นสูงฯ สรุปแล้วเป็นกระแส “ชนบทล้อมเมือง” ที่เป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้หลู่เหวินชงตัดสินใจกล้าที่จะต่อสู้กับทหารชนบท กองกำลังของหลู่เหวินชงได้หลบไปฝึกการทหารที่ดอยยิวเลือะ โดยได้รับความอนุเคราะห์จากหัวหน้าเผ่าจีเนือะ ถึงช่วงปลายปี ค.ศ.1948 กำลังพลได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวน 300 กว่าคน[2] ขณะนั้นที่เมืองจู อำเภอเชียงกุ ทางด้านเหนือของสิบสองปันนามีกองกำลังตั้งชื่อว่า “พูกวาง” คำจีนพู คือ เมืองพูเออ กวาง คือ แสงสว่าง พูกวางก็หมายถึง แสงสว่างแห่งเขตเมืองพูเออ กองกำลังนี้เป็นกำลังต่อต้านก๊กมินตั๋งที่ตั้งขึ้นโดยคหบดีเจ้าที่ดินท้องถิ่น ที่ขัดแย้งกับก๊กมินตั๋งและเป็นกองกำลังที่มีลักษณะเป็นพันธมิตรหรือแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์จีน หลู่เหวินชงได้ส่งคนไปติดต่อขออยู่ใต้สังกัดของกองกำลังพูกวาง ฝ่ายพูกวางเห็นด้วยและจัดให้เป็น “กรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวาง”

กองกำลังหวางส้าวเหอ หวางส้าวเหอ (ชาตะ ค.ศ.1901 มรณะ ค.ศ.1951) เป็นจีนฮ่อ พ่อของเขาเป็นชาวจีนเมืองซีผิง ลุ่มแม่น้ำแดง มาทำอาชีพรับจ้างที่เมืองอีงู หวางส้าวเหอเกิด

---

[1] สำนักงานประวัติพรรคประจำแคว้น (1989). “เกี่ยวกับสภาพตาวติ๋งก้อ (เจ้าหม่อมฮ่อ) และหลู่เหวินชง ก่อนปลดแอก”. จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 236-239.

[2] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 104.

ที่เมืองอีงู่เมื่อ ค.ศ.1901 เรียนหนังสือชั้นประถมไม่ทันจบก็ออกมาทำอาชีพค้าขาย จากการค้าใบชา ฝ้าย ของป่าและฝิ่นตามเขตภูเขาและเมืองล่า เมืองพงทำให้เขาฝึกพูดภาษาไทและชาวเขาได้ จนเคยเป็นล่ามให้นายอำเภออีงู่ไปเจรจาลับเรื่องเขตแดนกับข้าราชการฝรั่งเศสประจำเมืองสิงเมื่อปี ค.ศ. 1927 และ 1930 สองครั้ง โดยฝ่ายนายอำเภอจีนได้ขายดินแดนขนเขาให้ฝรั่งเศสโดยพลการ เนื้อที่ที่ขายรวม 20 ตารางกิโลเมตร ครั้งแรกนายอำเภอจีนและหวางส้าวเหอรับเงินจากฝ่ายฝรั่งเศส 5,000 เหรียญ เงินอินโดจีน ครั้งที่สองหวางส้าวเหอรับเงินจากฝ่ายฝรั่งเศส 8,000 เหรียญอินโดจีน กับทั้งปืนคาร์ไบน์ 10 กระบอก กระสุน 100 นัด หวางเอาเงิน 8,000 เหรียญมอบให้อาไปกว้านซื้อฝ้ายชาวเขาบรรทุกไปขายหัวเมืองภายใน[1]

ต่อมาเมื่อ ค.ศ.1937 หวางส้าวเหอได้เป็นหัวหน้ากองกำลังป้องกันตนเองอำเภอเจิ้นเย่ว์ (อีงู) ที่ตั้งขึ้นโดยทางการจีน ค.ศ.1938 ได้เป็นหัวหน้าเขต (ตามระบบการแบ่งเขตบริหารการปกครองจีน อำเภอใหญ่ส่วนหนึ่งจะแบ่งเป็นหลายเขต แต่ละเขตจะแบ่งเป็นหลายตำบล ฉะนั้นเขตจะเล็กกว่าอำเภอ แต่จะใหญ่กว่าตำบล และอำเภอเล็กส่วนหนึ่ง ไม่ได้แบ่งเขตบริหาร เป็นเขตหากแบ่งเป็นตำบลโดยตรง) ที่ 3 (เขตเมืองพง) และรั้งตำแหน่งรักษาการแทนเจ้าเมืองเมืองพง ค.ศ. 1943 เมื่อสิ้นอำเภอเจิ้นเย่ว์ตั้งสภาอำเภอชั่วคราว หวางส้าวเหอได้ถูกแต่งตั้งเป็นรองประธานสภา ค.ศ.1945 ได้รับเลือกตั้งเป็นประธานสภากและสมาชิกสภาผู้แทนแห่งชาตินับว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลและอำนาจมากคนหนึ่งในอำเภอนี้

หลังจากนั้นเมื่อ ค.ศ.1946 นายอำเภอเจิ้นเย่ว์คนใหม่ชื่อหยางรุ่ยหลินเพิ่มอัตราภาษีเงินหัวเรือนกับภาษีอื่น และเพิ่มการเก็บภาษีแบบใหม่ แต่ได้ถูกหวางส้าวเหอทัดทานหลายครั้ง หวางยังอาศัยตำแหน่งในสภาควบคุมงบใช้จ่ายของอำเภออย่างเข้มงวด อิทธิพลและบารมีของเขาที่สั่งสมมานาน ทำให้ชาวบ้านที่เจอปัญหาหรือมีข้อพิพาท มักจะไปหาเขาแต่ไม่อยากไปหานายอำเภอ จนเกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงและเป็นที่เครียดแค้นของนายอำเภอ วันที่ 7 พฤษภาคม 1948 นายอำเภอคนนี้กับตุลาการอำเภอได้สมคบกันจับกุมหลวงส้าวเหอแล้วยัดเยียดข้อหาว่ามีโทษกระทำความผิดฐาน "ปกป้องการปลูกฝิ่น วินิจฉัยข้อพิพาทชาวบ้านโดยไม่ใช้เหตุผล เพิ่มอัตราภาษีคดยพลการ แทรกแซงการบริหารและตุลาการ อาศัยตำแหน่งต่าง ๆ กระทำสิ่งผิดกฎหมาย" ครอบครัวและพรรคพวกของหวางพยายามเจรจากับนายอำเภอให้ประนีประนอมปล่อยหวางแต่ไม่เป็นผล ประจวบกับมารดามาเสียชีวิตเพราะโรคชรา จึงเลยตัดสินใจสั่งให้พรรคพวกก่อการโค่นล้มนายอำเภอด้วยกำลังอาวุธในคืนวันที่ 30 มิถุนายน ค.ศ.1948 นายอำเอและ ตุลาการถูกฆ่า อำนาจการปกครองของอำเภอเจิ้นเย่ว์ตกอยู่ในมือของหวางส้าวเหอหวางได้ประกาศต่อสาธารณชนตอน

[1] สำนักงานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประจำแคว้น (1988). "การสูญเสียดินแดนเมืองหย่วน". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว เล่มที่ 3 : หน้า 113-117.

ปลดโซ่ตรวนเท้าว่า ถึงแม้จะบ้านแตกสาแหรกขาดทรัพย์สมบัติจะพินาศก็จะต่อสู้กับก๊กมินตั๋งถึงที่สุด[1]

พอหวางส้าวเหอออกจากคุกก็ส่งคนสนิทไปติดต่อขอความช่วยเหลือจากจางม่งซี ซึ่งเป็นเจ้าพอมีอิทธิพลท้องถิ่นที่ตำบลบ่อเกลืออำเภอพูเออ อยากจะให้จางม่งซีที่มีกองกำลังส่วนตัวไปช่วยเขาต่อสู้กับก๊กมินตั๋ง องค์กรและสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่แฝงตัวอยู่ในโรงเรียนมัธยมของจางม่งซีได้ช่วงชิงโอกาสส่งสมาชิกพรรคไปช่วยหวางส้าวเหอจัดตั้ง "กองทัพป้องกันตนเองประชาชนเจิ้นเย่ว์" มีกำลังพล 4 กองร้อย 200 กว่าคน และอาวุธครบมือ การก่อการต่อต้านก๊กมินตั๋งย่อมถูกฝ่ายปกครองปราบปราม ในเดือนสิงหาคมและกันยายน ค.ศ.1948 กรมทหารรักษาความปลอดภัยของรัฐบาลก๊กมินตั๋งและพวกทหารชนบทอดีตกองพล 93 จากเมืองล่า เมืองพงและเมืองนน เข้าโจมตีเมืองอีงู ที่กองกำลังหวางส้าวเหอ ควบคุมไว้ ฝ่ายก๊กมินตั๋งโจมตีหลายระลอกจึงยึดอีงูได้ช่วงเดือนกันยายน ค.ศ.1948 แต่ฝ่ายหวางส้าวเหอที่ต่อมาได้รับการเสริมกำลังจากกำลังหลู่เวินชงและกองกำลังต้านก๊กมินตั๋งของเมืองแหล (นอกเขตสิบสองปันนา แต่อยู่ใกล้เมืองอีงู) ก็ยึดเมืองอีงูคืนเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ.1948 แต่สมาชิกครอบครัวของหวางส้าวเหอทั้ง 3 ชั่วคนรวม 6 คน ถูกทหารก๊กมินตั๋งฆ่าอย่างทารุณ[2]

การกำเนิดกองกำลังต่อต้านก๊กมินตั๋งของหลู่เหวินชงและหวงส้าวเหอทำให้สถานการณ์สิบสองปันนาพลิกผัน ทหาร ทหารชนบทอดีตกองพล 93 ที่ครองความเป็นเจ้าอำนาจแต่ผู้เดียว ต้องเผชิญหน้ากับพลังใหม่ที่เป็นคู่แข่งคู่อาฆาตจนเกิดปะทะสู้รบแบบเอาเป็นเอาตายในต่อมา ส่วนด้านเจ้านายไทที่ไม่พอใจต่อความเป็นเจ้าอำนาจและอันธพาลของทหารชนบทนั้นส่วนใหญ่ไม่มีความกล้าหาญที่จะต่อสู้ เพราะกลัวว่าจะเสียเปรียบและไม่เป็นผล แต่ก็มีเจ้านายส่วนหนึ่งถึงแม้จะเป็นจำนวนน้อยก็ตาม มีความกล้าหาญในการปกป้องความปลอดภัยและผล ประโยชน์อันชอบธรรมของตนเอง เช่นเจ้าเชียงฮาเหนือสนามเชียงรุ่ง พญาเค้าเหนือกว้านเมืองฮายและอ้ายคำเพาเจ้าเมืองเชียงเจื่อง

เจ้าเชียงฮาชื่อเดิมเจ้าหม่อมอุ้งคำ ชื่อจีนจาวฉุนสิ้น[3] มีตำแหน่งเป็นเจ้าเชียงฮา [4] มีหน้าที่เป็นเค้าสนามของเหนือสนามเชียงรุ่ง ซึ่งก็คือ หัวหน้ารัฐบาลราชสำนักเชียงรุ่ง ท่านเป็นบุตรเจ้าเมืองเชียงทอง ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เจ้าแผ่นดินเชียงรุ่งที่ไปกินเมืองเชียงทอง ท่านเองยังมีฐานะเป็นพระสวามีของพระภาคิไนย (หลาน) เจ้าแผ่นดิน สังคมชาวลื้อเป็นสังคมศักดินาที่ชาวเวียง

---

[1] จางเจียเหิง (1989). "ชีวประวัติหวางส้าวเหอ". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 256-257.

[2] จางเจียเหิง (1989). อ้างแล้ว : หน้า 258.

[3] สมัยทศวรรษที่ 50 คนไทย เคยรู้ท่านผู้นี้ในนามเจ้าขุนสินเพราะเข้าใจผิด ช่วง ค ศ.1956 คุณเทพ โชตินุชิต หัวหน้าพรรคเศรษฐการและคณะที่ไปเยือนปักกิ่งได้พบปะสัมภาษณ์เจ้าเชียงฮาในฐานะเป็นประธานรัฐบาลประชาชนเขตปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนา แต่ในการเรียกชื่อจาวฉุนสิ้น ซึ่งเป็นชื่อภาษาจีนนั้น ได้เกิดเข้าใจผิด คิดว่าจาวฉุนสิ้นเป็นชื่อภาษาไทเลย ได้ทับเสียงลากเป็นเจ้าขุนสิน

[4] เชียงฮาเป็นเมืองเล็กเมืองหนึ่งในฝั่งแม่น้ำโขง ตรงข้ามกับเมืองฮำ ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ แต่ในอดีตมีเจ้าเมืองเชียงฮาคนหนึ่ง เคยทำคุณงามความดีแก่ราชสำนักเชียงรุ่งและบ้านเมือง เหนือสนามและเจ้าแผ่นดินเลยแต่งตั้งเป็นเค้าสนาม แน่ยังรั้งตำแหน่งเป็น เจ้าเชียงฮา ต่อมาอัครเสนาบดีที่ดำรงตำแหน่งเค้าสนามก็ได้รั้งตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงฮามาตลอด จนเรียกตำแหน่งเค้าสนามว่า เจ้าเชียงฮา

(ชาววังและราชสำนัก) ไม่ค่อยจะเคารพชาวหัวเมืองเท่าไรนัก เหมือนดังที่มีสำนวนชาวลื้อว่า "คนหลักเมืองนอกไม่เท่าอ้ายสอกกอกเมืองใน" ซึ่งหมายความว่า คนฉลาดของหัวเมือง (แม้กระทั่งเจ้าเมือง) ยังไม่เก่งเท่าคนเจ้าเล่ห์เมืองหลวง ฉะนั้น เมื่อเจ้าหม่อม อุ้งคำจากเชียงทองไปเป็นเจ้าเชียงฮา ถึงแม้ว่าท่านเองไม่เพียงแต่เป็นเชื้อพระวงศ์ห่าง ๆ และยังเป็น ราชหลานเขยกับทั้งยังมีอนุชาเป็นพระชามาดา (ราชบุตรเขย) เจ้าแผ่นดินด้วย แต่ท่านและอนุชาก็ยังถูกชาวเวียงผาครางและท้าวขุนเสนาอำมาตยราชสำนักโดดเดี่ยวโดยปราศจากฐานกำลัง ต่อมาเนื่องจากเจ้าแผ่นดินและเหนือสนามเชียงรุ่งมีท่าทีเกรงขามไม่กล้าที่จะคัดค้านหรือแม้แต่ทักท้วง มาตรการเอาเปรียบของทางการจีนและพฤติกรรมอันเลวร้ายของทหารชนบท เจ้าหม่อมอุ้งคำไม่พอใจต่อท่าทีอ่อนแอดังกล่าวอย่างยิ่ง ดังนั้นเมื่อหลู่เหวินชงลุกขึ้นต่อต้านก๊กมินตั๋งและทหาร ชนบท ท่านจึงให้การสนับสนุน เมื่อหลู่เหวินชงวางแผนยึดที่ว่าการอำเภอเชียงรุ่ง ได้ติดต่อขอความช่วยเหลือ ท่านก็รับปากร่วมมือและจัดหาเรือช่วยลำเลียงไพร่พลข้ามฟากแม่โขง นอกจากนี้หลู่เหวินชงยังได้เกลี้ยกล่อมหัวหน้ากองรักษาความปลอดภัยอำเภอและผู้กำกับการตำรวจอำเภอให้เข้าข้างเขาและเป็นเส้นสายภายใน แล้วเข้ายึดอำเภอเชียงรุ่งโดยสันติวิธี เมื่อวันที่ 18 มกราคม ค.ศ.1949 ซึ่งเป็นช่วงที่นายอำเภอเดิมลาออก คนใหม่ยังไม่ทันรับตำแหน่ง[1]

การเข้ายึดอำเภอเชียงรุ่งของหลู่เหวินชงสร้างความหวั่นวิตกแก่หยางซิ่ว นายอำเภอเมืองฮายและสี่เสี่ยวหานนายอำเภอเมืองแช่เป็นอย่างมาก เพราะสถานการณ์ทั่วประเทศจีนมีแนวโน้มส่อเห็นว่าก๊กมินตั๋งเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ นายอำเภอทั้งสองได้ส่งคนและเขียนจดหมายติดต่อหลู่เหวินชง แสดงเจตจำนงจะมอบอำเภอทั้งสองให้หลู่ฉกเช่นอำเภอเชียงรุ่ง แต่ที่จริงหยางซิ่วนายอำเภอเมืองฮายต้องการเหยียบเรือสองแคม เพราะในขณะเดียวกันที่ได้ติดต่อกับหลู่เหวินชงนั้น หยางซิ่วก็เรียกประชุมบรรดาหัวหน้าหน่วยป้องกันตนเองของอำเภอเมืองฮายพิจารณา มาตรการป้องกันและต้านทานกองกำลังหลู่เหวินชง[2] ฝ่ายทหารชนบทเจิงเสี้ยนหวู่ที่ได้ควบตำแหน่งกำนันเมืองหน (อำนาจเทียบเท่าเจ้าเมือง) และหัวหน้ากองป้องกันตนเองเมืองหนฉวยโอกาสเข้ายึดอำเภอเมืองฮาย เพื่อสกัดกั้นการขยายอิทธิพลสู่เมืองฮาย เมืองแจ้ของหลู่เหวินชง

เมืองฮาย เมืองเชียงเจื่องและเชียงรุ่งก็มีกองกำลังป้องกันตนเองของท้าวขุนไทที่ตั้งขึ้นเพื่อป้องกันและต่อต้านทหารชนบทอดีตกองพล 93 ซึ่งก็คือกองพันป้องกันตนเองเมืองฮายของพญาเก๊าเหนือกว้านเมืองฮาย กองร้อยป้องกันตนเองเมืองเชียงเจื่องของอ้ายคำปาเจ้าเมือง เชียงเจื่องและกองพันป้องกันตนเองเวียงผาครางและเชียงฮาของเจ้าหม่อมสุวรรณอุ้งคำ

---

[1] เจ้าหม่อมอุ้งคำ (1993/1). "ไม่ว่าจะอันตรายและลำบากเพียงใดก็จะเดินตามพรรคจนถึงที่สุด" ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 1. คุนหมิง . กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีนมณฑลยูนนาน : หน้า 330-333..

หลี่ หนิง หัว และจาว หย่า นิน (1992). "จากเจ้าเชียงลาถึงผู้ว่าราชการประชาชน". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว . เล่มที่ 7 : หน้า 11.

คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว หน้า 104.

[2] ซือหงเหวิน (1989). "การตายของหยางซิ่ง". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 5 : หน้า 252.

กองพันป้องกันตนเองเมืองฮายของพญาเค้าเมืองฮาย พญาเค้า (ชาตะ ค.ศ.1897 มรณะ 1969) เป็นคนชาวลื้อหมู่บ้านเชียงหล่วงเมืองฮาย ชื่อจีนตาวเฉินจง เดิมชื่ออ้ายดาว เคยเป็นท้าวขุนตั้งแต่แสน จ่าระดับล่างจนได้เลื่อนเป็นพญานาเส และสุดท้ายได้เป็นพญาหลวงขันธะ ทำหน้าที่เป็นพญาเค้าเหนือกว้านเมืองฮาย ซึ่งก็คือท้าวขุนระดับพญาหลวงที่เป็นใหญ่ในที่ว่าการของเมือง มีฐานะรองจากเจ้าเมือง ค.ศ.1945 เจ้าเมืองเมืองฮายถึงแก่กรรม บุตรเจ้าเมืองยังเล็ก พญาได้รั้งตำแหน่งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าเมืองฮาย[1]

ค.ศ.1948 ทหารชนบทกลุ่มจูเจิ้นที่รั้งตำแหน่งเป็นกำนันกาดก้องเมืองแจ้ ได้ยกกำลังโจมตีเมืองแจ้และเชียงเจื่อง อ้ายคำเพาเจ้าเมืองเชียงเจื่องได้ขอความช่วยเหลือจากพญาเค้าซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน พญาเค้าได้ส่งหน่วยรักษาความปลอดภัยของพ่อค้าจีนฮ่อเมืองฮายไปสนับสนุนอ้ายคำเพารักษาเมืองเชียงเจื่อง

ช่วงครึ่งปีหลัง ค.ศ.1948 พญาเก๊า เจ้ากว้านแสงส้อ (หัวหน้าที่ว่าการเจ้าเมืองของเมืองฮาย) และเจ้าตานคำ (ลูกเขยเจ้าเมือง) ได้ร่วมกันจัดตั้งกองป้องกันตนเองเมืองฮายอันเป็น กองกำลังคนไทล้วน ๆ มีไพร่พล 20 กว่าคน แต่งตั้งจ่าชัยสินเป็นหัวหน้ากองกำลัง โดยมีเจ้ากว้านแสงส้อและเจ้าตานคำเป็นผู้รับผิดชอบ หลังจากที่หลู่เหวินชงได้เข้ายึดอำเภอเชียงรุ่งเมื่อวันที่ 18 มกราคม ค.ศ.1949 ในนามกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวาง ทหารชนบทกลุ่มเชิงเสี้ยนหว่ร่วมกับกลุ่มจางเหวยเฉิงก็เข้ายึดอำเภอเมืองฮาย จับกุมหยางซิ่วนายอำเภอ แล้วจู่โจมกองป้องกันตนเองเมืองฮาย หลังจากปลดอาวุธก็จับกุมพญาเค้า เจ้ากว้านแสงส้อเจ้าตานคำรวม 5 คน เจ้าตานคำถูก ยิงเป้า ณ สถานที่จับตัวได้ทันที ในฐานที่เป็นผู้ต่อต้านทหารชนบทอย่างเด็ดเดี่ยว สองวันต่อมา หลู่เหวินชงและเจ้าเชียงฮาได้นำพากรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวางภายใต้การสนับสนุนของ กองกำลัง 1 กองพันของหวางซ่าวเหอเคลื่อนทัพเข้ายึกอำเภอเมืองฮายและอำเภอเมืองแจ้ กองกำลังทหารชนบทกลุ่มเจิงเสี้ยนหว่ จูเจิ้งและจางเหว่ยเฉิงหลบหนีเข้าเชียงตุงรัฐฉาน และได้ฆ่าหยางซิ่วนายอำเภอเมืองฮายที่ชายแดนเชียงลอ

พญาเก๊าเมืองฮายมิได้ย่อท้อในกรณีที่กองป้องกันตนเองเมืองฮายถูกปลดอาวุธและพ่ายแพ้แก่ทหารชนบท หากได้ตัดสินใจต่อสู้กับ “ฮ่อคำ” ต่อไป พญาเค้าใช้เงินของตนเองซื้อปืนเล็กยาว 10 กระบอก รวมกับปืนส่วนตัวของท่านเอง 4 กระบอก แล้วยังไปยืมอาวุธปืนจากท้าวขุนหมู่บ้าน บ้านเจิง บ้านทราย บ้านเส รวม 6 กระบอก พญาเค้านำอาวุธเหล่านี้จัดตั้งกองพันป้องกันตนเองเมืองฮายขึ้นใหม่ กองพันนี้มีไพร่พล 43 คน กองกำลังใต้สังกัดมีแค่ 1 กองร้อย มีปืนเล็กยาว 20 กระบอก ปืนกลมือ 2 กระบอก ปืนพก 2 กระบอก และปืนคาบศิลาจำนวนหนึ่ง พญาเก๊าเองเป็นผู้บัญชาการ กองพัน จ่าก่อยิน (น้องชายพญาเก๊า) เป็นผู้บัญชาการกองพัน อ้ายชายหลวงเป็นผู้บัญชาการกองร้อย กองพันดังกล่าวอยู่ใต้สังกัดกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวางของหลู่เหวินชง[2]

---

[1] ซือหงเหวินและหวางลี่หยง (1987). อ้างแล้ว . หน้า 153-156.

[2] อ้ายชายหลวง (1988). อ้างแล้ว : หน้า 153-156.

กองร้อยป้องกันตนเองเชียงเจื่องของอ้ายคำเพา อ้ายคำเพาะ (ชาตะ ค.ศ.1900 มรณะ ค.ศ.1996) ชื่อจีน ตาวถิงหรุง เป็นชาวลื้อเชียงเจื่อง มีชาติกำเนิดเป็นไพร่เมือง มิใช่วงศาเชื้อเจ้า แต่เป็นผู้มีความสามารถ เคยไปเรียนหนังสือที่เชียงตุง รัฐฉาน ต่อมาประสบความสำเร็จในการค้าขาย เจ้าเมืองเชียงเจื่องคนเดิมชื่อเจ้าคำดาเป็นคนอ่อนแอ เมื่อบ้านเมืองวุ่นวายยิ่งเหยิงเพราะภัยคุกคามจากทหารชนบท เจ้าคำดาไม่สามารถรับมือกับสถานการณ์อันเลวร้ายได้เลยสละตำแหน่งเจ้าเมืองให้อ้ายคำเพา ซึ่งตอนนั้นมีตำแหน่งเป็นหัวหน้าเขตเชียงเจื่องที่ทางอำเภอของจีนแต่งตั้งให้[1] หัวหน้าเขตเชียงเจื่องมีฐานะเทียบเท่าเจ้าเมืองเชียงเจื่อง แต่สำหรับอ้ายคำเพาแล้วยังมีอิทธิพลเหนือกว่าเจ้าคำดา เพราะอ้ายคำเพามีหน่วยคุ้มกันกองคาราวานค้าขายและหน่วยรักษาความปลอดภัยส่วนตัวที่ประกอบด้วย ทหารหนีทัพอดีตกองทัพพายัพไทยหลายคน ที่แปรสภาพเป็นทหารรับจ้างแล้ว เมื่อทหารชนบทตั้งตัวเป็นอันธพาล สร้างความเดือดร้อนทั่วหน้า ไม่เว้นแม้แต่เจ้านายไท ค.ศ. 1948 ทหารชนบทกลุ่มจูเจิ้นได้โจมตีเมืองแจ้และเชียงเจื่อง อ้ายคำเพาและเจ้ากว้านเมืองแจ้ได้ร่วมกันต่อต้านและเคยขอความช่วยเหลือจากพญาเก๊าเมืองฮาย หลังจากเกิดเหตุการณ์ ดังกล่าว อ้ายคำเพาะได้ขยายหน่วยคุ้มกันและหน่วยรักษาความปลอดภัยของตน ปรับปรุงเป็นกองร้อยป้องกันตนเองเมืองเชียงเจื่อง มีกำลังพล 100 กว่าคน ประกอบด้วยปืนกลหนัก 2 กระบอก ปืนเล็กยาวร่วม 100 กระบอก และปืนกลเบาปืนคาร์ไบน์ส่วนหนึ่งยังมีทหารรับจ้างอดีตกองทัพไทยเป็นแกนกลาง หลังจากที่กรมที่ 3 กองทัพพูกวางของหลู่เหวินชง ยึดอำเภอ เมืองฮายและอำเภอเมืองแจ้เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ.1949 แล้ว กองร้อยป้องกันตนเองของอ้ายคำเพาได้เข้าร่วมเป็นแนวร่วม หรือพันธมิตรของกองกำลังหลู่เหวินชง และยอมอยู่ใต้สังกัดกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวางของหลู่เหวินชง[2]

กองพันป้องกันตนเองเวียงผาครางและเชียงฮา ด้านเชียงรุ่ง ภายหลังที่เจ้าหม่อมอุ้งคำ ได้ช่วยกองกำลังหลู่เหวินชงเคลื่อนกำลังข้ามแม่น้ำโขงเข้ายึดเชียงรุ่งเมื่อวันที่ 18 มกราคม 1949 แล้ว เจ้าหม่อมอุ้งคำก็ได้จัดตั้งกองพันป้องกันตนเองเวียงผาครางและเชียงฮา ให้อยู่ใต้สังกัดกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวาง กองพันดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของขุนหาญชาวลื้อ ที่เกณฑ์จากชนบท จัดเป็น 4 กองร้อย มีปืนกลเบา 2 กระบอก และปืนพก ปืนเล็กยาวอัตโนมัติเพียงเล็กน้อย ไพร่พลส่วนใหญ่เป็นชาวนาที่ถือดาบและปืนคาบศิลาเป็นอาวุธ ซึ่งไม่ค่อยจะมี ศักยภาพทางการรบเท่าไรนัก[3] เจ้าหม่อมอุ้งคำเองก็ไม่สันทัดในการสู้รบ แต่ท่านมีอิทธิพลและศักยภาพอย่างสูงด้านการเมือง การปกครอง ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งเจ้าเชียงฮาซึ่งก็คือ เก๊าสนามหัวหน้ารัฐบาล

---

[1] จางหานกวาง (1984). "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองเชียงเจื่อง". การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 6 : หน้า 102-103.

[2] อ้ายคำเพา (1996). อ้างแล้ว : หน้า 6-7.

[3] เจ้าหม่อมอุ้งคำ (1993/1). อ้างแล้ว : หน้า 332-333.
หลี่ หนิง หัว และ จาว หย่า นิน (1992). อ้างแล้ว : หน้า 105.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 105.

อาณาจักรเชียงรุ่งและเป็นทั้งเชื้อพระวงศ์ทั้งพระสวามีของพระภาคิไนยเจ้าแผ่นดิน หลู่เหวินชงให้ความสำคัญและให้เกียรติต่อเจ้าหม่อมอุ้งคำมาก แต่การประกาศเข้าร่วมกองกำลังหลู่เหวินชงของเจ้าหม่อมอุ้งคำ ทำให้ราชสำนักและเหนือสนามเชียงรุ่งแตกแยกเป็นสองฝ่าย คือ เจ้าหม่อมอุ้งคำและเจ้าหม่อมขุงคำ รักษาการเจ้าเมืองหนฝักฝ่ายคอมมิวนิสต์ เจ้าหม่อมแสงเมือง ผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าแผ่นดิน (ที่กำลังศึกษา ณ มหาวิทยาลัยยูนนาน) เจ้าหม่อมล่าเจ้าเมืองหนและเจ้าหม่อมมนีคำอดีตเจ้าเมืองฮำฝักฝ่ายอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้หลบหนีเข้ารัฐฉานอกจากเจ้าหม่อมล่าซึ่งหลบหนีก่อนแล้วต่างก็ได้หนีพร้อมกันกับทหารชนบทอดีตกองพล 93 เมื่อต้นปี ค.ศ. 1950[1]

กองกำลังของหลู่เหวินชงที่เรียกกันว่ากรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวาง หลังจากได้ควบคุมที่ว่าการอำเภอเชียงรุ่ง เมืองฮาย เมืองแจ้ ทั้ง 3 อำเภอแล้ว กองกำลังได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากมีกองกำลังป้องกันตนเองของเจ้าหม่อมอุ้งคำ พญาเก๊าและอ้ายคำเพาซึ่งเป็นเจ้านายไทเข้าเป็นแนวร่วมแล้ว ยังมีกองกำลังส่วนตัวของจีนฮ่อพ่อค้าฮ่อมุสลิมและเจ้าพ่อผู้ทรงอิทธิพลบางคนเข้าร่วมด้วย ฉะนั้นภายในกองกำลังหลู่เหวินชงที่ขยายตัวแล้ว จึงประกอบด้วยหลายพวกหลายฝ่าย ทั้งมุ้งใหญ่มุ้งเล็กที่มีจุดประสงค์เป้าหมายหลากหลายแตกต่างกัน บางกลุ่มเข้าร่วมเพราะตกกระไดพลอยโจนหรือเพราะเป็นมาตรการขัดตาทัพชั่วคราวจึงไม่สามารถมีอุดมการณ์การเมืองร่วมกันอย่างชัดเจน ไม่มีการจัดตั้งและระเบียบวินัยที่เข้มแข็ง ซึ่งต่อมาได้มีกองกำลังบางกลุ่มเกิดทรยศเป็นกบฏระหว่างรบกับทหารชนบท[2]

เดือนมีนาคม ค.ศ.1949 กองจรยุทธของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในนาม "กองพล ที่ 2 กองทัพป้องกันตัวต้านเจียงไคเช็คแห่งประชาชนยูนนาน" ยกทัพเข้ายึดเมืองพูเออเป็นฐานเพื่อขยายอิทธิพลและยึกครองหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งสิบสองปันนาด้วย หลู่เหวินชงตระหนักดีต่อเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าสถานการณ์ "ชนบทล้อมเมือง" เป็นกระแสหลักอันขยายตัวอย่างรวดเร็วและไม่สามารถจะมีสิ่งใดจะต้านทานได้แล้ว หลู่ได้หารือกับเจ้าหม่อมอุ้งคำและเห็นพ้องกันว่าการที่จะต่อต้านทหารชนบทและฝ่ายก๊กมินตั๋งอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องพึ่งพาอาศัยศักยภาพและอิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ช่วงปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1949 ทั้งสองคนก็ไปพูเออขอร้องให้กองพลที่ 27 ส่งตัวแทนพรรคคอมมิวนิสต์ไปช่วยเป็นแกนนำและช่วยปรับปรุงกองกำลังกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวาง เดือนมิถุนายน องค์กรพรรคคอมมิวนิสต์ของกองพลที่ 2 ดังกล่าว

---

[1] ชุหลวงช้าง (ตาวกวางเฉียง) (1993/1). "การกลับคืนมาตุภูมิของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์". ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 1. อ้างแล้ว : หน้า 255.

เจ้ามหาขันธวงศ์ (1992). อ้างแล้ว : หน้า 48.

เจ้าหลวงปราสาท (1993/2). "การกลับคืนมาตุภูมิ". ความทรงจำด้านกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 2. คุนหมิง : กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนนาน : หน้า 100.

[2] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 105-106. ระบุว่าการที่เมืองแจ้และเมืองฮายถูกทหารชนบทยึดไปได้ สาเหตุสำคัญก็เพราะกองกำลังแนวร่วมเกิดทรยศเป็นไส้ศึกเข้าข้างฝ่ายทหารชนบท.

อ้ายคำเพา (1996). อ้างแล้ว : หน้า 6 : ระบุว่ากองกำลังหวงกัวเจิน คหบดีจีนฮ่อทรยศเข้าข้างทหารชนบททำให้เมืองแจ้ถูกยึด.

อ้ายชายหลวง (1988) อ้างแล้ว : หน้า 161. ระบุว่ากองกำลังนะโจวเหวินฮ่อมุสลิมตลาดเมืองฮายทรยศเป็นกบฏในการรบ ทำให้เมืองฮายถูกทหารชนบทยึดไป.

ตกลงจะรับกองกำลังของหลู่เหวินชงเป็นหน่วยใต้สังกัดและส่งผู้แทนองค์กรพรรคของ กองพลที่ 2 ไปปฏิบัติงานปรับปรุงและให้การอบรมศึกษาด้านการเมืองแก่กองกำลังหลู่เหวินชง พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อกรมทหารที่ 3 กองทัพพูกวางเป็นกรมทหารเชอฟู่หนาน[1] สังกัดกองพลที่ 2 ต่อมาไม่นานเมื่อกองพลที่ 2 เปลี่ยนชื่อหน่วยเป็นกองพลน้อยที่ 9 แห่งกองจรยุทธ กองทัพปลดแอกประชาชนจีน กองกำลังหลู่เหวินชงก็เปลี่ยนชื่อ หน่วยเป็นกองกำลังปรับปรุง[2] เชอฟู่หนานสังกัดกองพลน้อยที่ 9 แห่งกองจรยุทธฯ กองกำลังของหวางส้าวเหอที่ยอมอยู่ใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ก็เปลี่ยนชื่อเป็นกองกำลังปรับปรุงเจิ้นเจียง[3] สังกัดกองพลน้อยที่ 9 แห่งกองจรยุทธฯ [4]

วันที่ 3 เดือนกรกฎาคม ค.ศ.1949 ผู้แทนองค์กรพรรคคอมมิวนิสต์จี นจากกองพลน้อยที่ 9 กองจรยุทธ กองทัพปลดแอกประชาชนจีนถึงเมืองฮาย เพื่อช่วยหลู่เหวินชงปรับปรุงและอบรมกองกำลัง ผู้แทนพรรคได้จัดตั้งโรงเรียนเจ้าหน้าที่การทหารและพลเรือน นอกจากนี้พรรคคอมมิวนิสต์ได้จัดส่งหน่วยปฏิบัติการเข้าประจำอำเภอต่าง ๆ ของสิบสองปันนา[5] เป็นการ เริ่มต้นในการเข้าปฏิบัติงานและควบคุมหัวเมืองสิบสองปันนาขององค์กรพรรคคอมมิวนิสต์จีน

การเข้าควบคุมสิบสองปันนาของกองกำลังหลู่เหวินชงและการขยายอิทธิพลเข้าสู่สิบสองปันนาขององค์กรพรรคคอมมิวนิสต์จีน เป็นภัยคุกคามต่อการอยู่รอดของทหารชนบทอดีตกองพล 93 อย่างยิ่ง ทหารชนบทกลุ่มเจิงเสี้ยนหลู่และกลุ่มจูเจิ้นที่หนีเข้ารัฐฉานได้เข้าโจมตีเชียงลอและเมืองลอ หัวเมืองชายแดนแต่ก็ถูกกองกำลังปรับปรุงเชอฟู่หนานตีโต้พ่ายถอยไป ต่อมาเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ.1949 ทหารชนบทกลุ่มหลอเกิงซึ่งเดิมที่มีฐานอยู่อำเภอหลานชางนอกเขตสิบสองปันนา ได้ร่วมมือกับกลุ่มเจิงเสี้ยนหวู่ กลุ่มจูเจิ้นฯ เข้ายึดเมืองแจ้ เชียงเจื่อง โดยมีกองกำลัง 2 กองของกองกำลังปรับปรุงเชอฟู่หนาน เกิดกบฏเข้าข้างศัตรู กองร้อยป้องกันตนเองเชียงเจื่องของอ้ายคำเพาต้องถอนกำลังออกจากเชียงเจื่องเข้าสู่เมืองฮาย[6] หลังจากนั้นช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน พวกทหารชนบทดังกล่าวที่มีหลอเกิงเป็นหัวโจกก็วางกำลังล้อมตีเมืองฮาย วันที่ 9 ธันวาคม หลู่ฮั่นผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน ประกาศก่อการเข้าร่วมกับฝ่ายพรรคคอมมิวนิตส์จีน ยูนนานก็ปลดแอก

---

[1] เชอย่อจากชื่ออำเภอเชอหลี่ ซึ่งก็คือจากชื่ออำเภอฟู่ห่าย ซึ่งก็คืออำเภอเมืองฮาย หนาน ย่อจากชื่ออำเภอหนานเนียว ซึ่งก็คืออำเภอเมืองแจ้ง เชอฟู่หนาน รวมแล้วก็หมายถึง สิบสองปันนา.

[2] กองกำลังปรับปรุงในนี้เป็นกองทหารที่ต้องดำเนินการปรับปรุง ทั้งด้านการจัดตั้งบุคลากร ระเบียบวินัย ตลอดจนการอบรมด้านอุดมการการเมืองและการฝึกด้านการทหาร.

[3] เจิ้น ย่อมาจากชื่ออำเภอเจิ้นแยะ ซึ่งก็คือ อำเภออึ๊ง เจียงย่อมาจากชื่ออำเภอเจียงเฉิง ซึ่งก็คืออำเภอเมืองแหล (แล๋) เจิ้นเจียงรวมแล้วก็หมายถึง อำเภออึ๊งและอำเภอเมืองแหล เจียงเฉินหรือเมืองแหลอยู่นอกเขตสิบสองปันนาที่ใกล้เคียงกับอำเภออึ๊ง ค.ศ.1964 เมืองเชียงทองของสิบสองปันนาถูกโอนให้สังกัดอำเภอเจียงเฉิงเพราะอยู่ใกล้กัน

[4] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 105.

[5] ถาวเหลียนหมิง (1992). "สภาพการเคลื่อนไหวที่สอบสองพันนาของพรรคคอมมิวนิสต์จีนอยู่ใต้ดินช่วงแรก". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว · เล่มที่ 7 : หน้า 666.

[6] อ้ายคำเพา (1996). อ้างแล้ว : หน้า 8.

หยางจงหมิง (1989/2) อ้างแล้ว . หน้า 148.

จางเจียเหิง (1989). อ้างแล้ว : หน้า 260.

โดยสันติวิธี แถบคุนหมิงเกิดการสู้รบระหว่างกองทัพท้องถิ่นของหลู่ฮั่นกับ กองทัพของก๊กมินตั๋ง ภายใต้สถานการณ์อันตึงเครียดนี้ ฝ่ายทหารชนบทก็ดำเนินการล้อมบุกอย่างไม่หยุดยั้ง กองพลน้อยที่ 9 แห่งกองจรยุทธฯ ได้สั่งให้กองกำลังปรับปรุงเจิ้นเจียงของหวางส้าวเหอเคลื่อนทัพไปเสริมกำลังป้องกันเมืองฮาย เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1949 เพื่อรับมือกับการรบขั้นแตกหักกับพวกทหารชนบทอดีตกองพล 93 ที่ล้อมเมืองฮายไว้ ฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่ป้องกันเมืองฮายถึงแม้จะมีกองกำลังปรับปรุงเซอฟุหนานและกองกำลังปรับปรุงเจิ้นเจียง อันมีกำลังพลมากกว่า แต่ศักยภาพและความชำนาญในการรบด้อยกว่าฝ่ายทหารชนบทที่เป็นทหารผ่านศึก มีประสบการณ์จากการรบอันโชกโชน ยุทธการป้องกันเมืองฮายได้ดำเนินกันนานถึง 2 เดือน ในที่สุดหน่วยกำลังฮ่อมุสลิมตลาดเมืองฮายได้ทรยศเป็นไส้ศึก เปิดช่องทางให้ทหารชนบทตีทะลวงเข้ายึดตลาดและเชียงเมืองฮาย เชียงหลวงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าเมืองท้าวขุน ถูกข้าศึกจุดไฟเผาวายวอดเมื่อเช้าตรู่วันที่ 25 มกราคม ค.ศ.1950 กองกำลังฝ่ายคอมมิวนิสต์ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นหน่วยสังกัดหลู่เหวินชงหวางส้าวเหอและกองป้องกันตนเองของเจ้าหม่อมอุ้งคำ พญาเก้า เจ้าหม่อมขุงคำ จำต้องถอนตัวออกจากเมืองฮาย ถอยไปทางเชียงรุ่ง ข้ามแม่น้ำโขงแล้วตั้งรับอยู่เมืองฮำ เมืองแจ้ เมืองฮาย และเชียงรุ่งตกอยู่ในมือของทหารชนบทอีกคำรบหนึ่ง[1]

แต่ต่อจากนั้นไม่นาน ทหารแตกทัพก๊กมินตั๋งกรมทหารราบ 278 กองพล 93 กองทัพ 26 และกรมทหารราบ 509 กองพล 170 กองทัพที่ 8 รวม 1,500 คน หนีกระเสือกกระสนจากกลุ่มแม่น้ำแดงเข้าสิบสองปันนา เพื่อจะเล็ดลอดออกนอกประเทศ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1950 ทหารกองทัพปลดแอกประชาชนจีน 2 กองพันโดยมีกองพันเคลื่อนที่กองพลน้อยที่ 9 กองจรยุทธฯ ซึ่งเป็นกองกำลังท้องถิ่นสมทบด้วย ได้ไล่ตามทหารก๊กมินตั๋งถึงเมืองฮำ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ เจ้าหม่อมอุ้งคำอาสาเป็นผู้นำทางล่ามกิตติมศักดิ์ นำทหารกองทัพปลดแอกเดินทางลัดจากเมืองฮำมุ่งสู่เมืองแจ้ แล้วได้โจมตีทหารแตกทัพ กรม 278 กองพล 93 เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950 โดยมีกองพันเคลื่อนที่ กองพลน้อยที่ 9 กองจรยุทธฯ และกองกำลังปรับปรุงเจิ้นเจียงให้การสนับสนุนการรบครั้งนี้ ทหารก๊กมินตั๋งถูกยิงตาย 70 กว่าคน ถูกจับเป็นเชลย 500 กว่าคน หลบหนีเข้าสู่รัฐแานพม่า 200 กว่าคน ส่วนกองกำลังปรับปรุงเซอฟุหนานและกรม 42 กองพลน้อยที่ 94 ได้ไล่ตามทหารแตกทัพ กรม 509 กองพล 170 กองทัพที่ 8 ที่หนีไปทาง เมืองลวง หลังจากปะทะกันที่บริเวณใกล้ชายแดนแล้ว ทหารแตกทัพประมาณ 700 กว่าคนก็หลบหนีเข้ารัฐฉานพม่า[2] ทหารแตกทัพที่หนีเข้าพม่าต่อมาก็เข้าร่วมเป็นกองกำลัง "กองทัพกู้ชาติต้านคอมมิวนิสต์แห่งประชาชนยูนนาน" ของฝ่ายก๊กมินตั๋งดำเนินการก่อกวน ชายแดนยูนนานต่อไป

---

[1] คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 106.
อ้ายชายหลวง (1988). อ้างแล้ว : หน้า 161-162.

[2] หวางหรุ่งชุน (1988). "ยึกเมืองแจ้ด้วยภูมิปัญญา". จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. อ้างแล้ว : เล่มที่ 3 : หน้า 164-177.
คณะชำระประวัติศาสตร์ (1987). อ้างแล้ว : หน้า 106.

การรบวันที่ 17 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1950 ที่เมืองแจ้เป็นการรบที่กองทัพปลดแอกประชาชนจีนรบกับกองทัพก๊กมินตั๋งครั้งสุดท้าย สิบสองปันนาถือเอาวันดังกล่าวเป็นวันยุติระบอบการปกครองก๊กมินตั๋งหรือที่ทางการจีน เรียกกันว่า วันปลดแอกสิบสองปันนา[1]

ตั้งแต่สมัยรัฐบาลก๊กมินตั๋งเป็นต้นมา สิบสองปันนาถูกแทรกแซงโดยอำนาจของรัฐบาลจีนมาโดยตลอด การปฏิรูปการปกครองในแต่ละช่วงล้วนแล้วแต่ลดอำนาจของเจ้าแผ่นดินท้าวขุนและเจ้าเมืองต่าง ๆ องค์กรการปกครองของสิบสองปันนาอ่อนแอลง เนื่องจากปัญหาการขัดแย้งและแย่งชิงอำนาจกันเองจนชักนำให้รัฐบาลจีนเข้าไปควบคุมการปกคาองของสิบสองปันนา

[1] คณะเรียบเรียง (1986) อ้างแล้ว : หน้า 61.

บทสรุป

สิบสองปันนาเริ่มก่อตั้งชุมชนการเมืองท้องถิ่นตั้งแต่สมัยบุพกาล โดยมีการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหมู่บ้านขนาดเล็กที่พัฒนาไปสู่สังคมเมือง ระบบการเมืองของสิบสองปันนาเป็นระบบสมาพันธรัฐที่แต่ละปันนามีเมืองเก๊าปันนาเป็นเมืองหลัก มีอำนาจในการปกครองตนเองภายใต้เจ้าแผ่นดินที่เชียงรุ่ง แต่ละเมืองมีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติ ลักษณะเด่นของระบบการเมืองสิบสองปันนา คือ อำนาจของท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นร่องรอยของจารีตธรรมเนียมโบราณที่สืบทอดมาจากสังคมบุพกาล เช่น การที่ชุมชนเป็นเจ้าของที่ดิน และภาระหน้าที่ตลอดจนสิทธิของสมาชิกในชุมชน แม้ต่อมาสังคมลื้อจะได้พัฒนาเข้าสู่ระบบศักดินาไท ซึ่งเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเหนือ “ดินน้ำ” ก็ตาม หมู่บ้านก็ยังมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรของตน โดยการสนับสนุนของคติความเชื่อถือผี ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวลื้อ สภาพภูมิศาสตร์และนิเวศวิทยามีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดให้รูปแบบการปกครองของสิบสองปันนาเป็นแบบสมาพันธรัฐ ทำให้ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบพึ่งตนเอง มีการค้าขายในระดับที่สนองความพอเพียงของท้องถิ่น และการค้าขายที่เน้นการสะสมทุนนั้นเป็นของคนต่างชาติ สังคมของชาวลื้อถูกครอบงำโดยคติความเชื่อถือผีและพุทธศาสนามาโดยตลอด เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติของชาวลื้อ

จีนและพม่าเป็นชาติมหาอำนาจสำคัญที่ทำให้สิบสองปันนาต้องตกอยู่ในฐานะเมือง “สองฝั่งฟ้า” ยอมเป็นเมืองขึ้นของทั้งสอง ถือว่า “ฮ่อเป็นพ่อ ม่านเป็นแม่” สภาพที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลทำให้วัฒนธรรมของทั้งสองไม่ได้เข้ามาครอบงำสิบสองปันนามากนัก แต่เมื่อลัทธิจักรวรรดินิยมคืบคลานเข้าสู่เอเชียก็ทำให้สิบสองปันนาถูกแบ่งเป็นหลายส่วน ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อำนาจของจีน บางส่วนอยู่ในพม่าของอังกฤษ และบางส่วนถูกรวมเข้ากับลาวของฝรั่งเศส คริสตศตวรรษที่ ๑๙ เป็นยุคสมัยที่สำคัญสำหรับสิบสองปันนา ความขัดแย้งอย่างรุนแรงและการแย่งชิงอำนาจของเจ้านาย ทำให้การเมืองภายในสิบสองปันนาปั่นป่วนวุ่นวายเปิดโอกาสให้จีนเข้ามาจัดการปกครองและลดอำนาจของเจ้านายลง อิทธพลของจีนจึงปรากฏชัดขึ้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จนกระทั่งถึงสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมูนิสต์ที่สิบสองปันนานั้นถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

รายชื่อหนังสือและบทความในหนังสือภาษาไทย

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514.

เจียงอิ่งเหลียง. ประวัติชนเชื้อชาติไท. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2534.

เจียแยนจอง. "สถานภาพการศึกษาวัฒนธรรมไทลื้อของวงวิชาการจีน." การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2538.

_________. "สิบสองพันนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง." สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2537.

_________. "ไทลื้อสิบสองปันนาก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง." สิบสองปันนา. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2536.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือ, 2527.

เฉาเสิงจาง, และจางหยวนชิ้ง. ชนชาติไทย. แปลโดย. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2538.

ชุลีกร วิมุกตานนท์. "กลุ่มท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท : กรณีศึกษาบ้านห้วยเม็ง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

ทวี สว่างปัญญากูร. ผู้แปล. ตำนานพื้นเมืองสิบสองพันนา. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2529.

_______________. ตำนานเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2522.

_______________. ตำนานเมืองยอง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

_______________. พงศาวดารเมืองเชียงตุง. หนังสือแจกเป็นบัตรพลีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าทิพวรรณ ณ เชียงตุง ที่วัดสวนดอก วัน 27 มกราคม 2533.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ: คุรุสภา, 2504.

เนตร เขมะโยธิน. งานใต้ดินของพันเอกโยธี (เล่มจบ). กรุงเทพฯ: เกษมบรรณกิจ, 2510.

บ.บุญค้ำ. เที่ยวเมืองเชียงตุงและแคว้นสาละวิน. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2499.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. ไทยสิบสองปันนา. กรุงเทพฯ: รับพิมพ์, 2498.

ประชากิจกรจักร, พระยา. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพฯ: ศิลปบรรณาการ, 2504.

______________. พงศาวดารโยนก. พระนคร: แพร่พิทยา, 2516.

ปรีชา พิณทอง. สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2532.

เผชิญ จิณสิทธิ์. อนุสรณ์ไทลื้อ. น่าน: แคนไทย, 2527.

ยรรยง จิระนคร. "แค้วนใต้คง : ถิ่นไทเหนือในยูนนาน." คนไทใต้คง : ไทใหญ่ในยูนนาน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษาและฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

รัตนาพร เศรษฐกุล. ชาวลื้อในจังหวัดน่าน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ, 2538.

______________. "ประวัติศาสตร์เมืองเชียงตุง." เรื่องเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุคส์, 2536.

______________. "สิบสองปันนา บทสำรวจการปกครองและสังคมก่อนการปลดแอก ปีค.ศ. 1950." สิบสองปันนา อดีตและปัจจุบัน. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือ, 2528.

ลมูล จันทร์หอม. ผู้แปล. ค่าวนิทานข้าสีแสนหมอนล้า. คุนหมิง: สำนักงานจัดระเบียบหนังสือโบราณชนเผ่าน้อยของมณฑลยูนนาน, 1984.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ป่าไป่สีฟู่ - ปาไป่ต้าเตี้ยน. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีนในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539.

สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานลานนาไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2515.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานสิบห้าราชวงศ์ภาคปริวรรต เล่มที่ 2. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525.

สีลา วีระวงศ์, มหา. ประวัติศาสตร์ลาว. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

เสฐียรโกเศส-นาคะประทีป. เมืองสวรรค์และผีสางเทวดา. พระนคร: บรรณาคาร, 2515.

อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

เอกสารประเภทบทความในวารสารภาษาไทย

เจียแยนจอง, "ต้นตอวัฒนธรรมโบราณที่เกี่ยวข้องกับถิ่นกำเนิดคนไท." ศิลปวัฒนธรรม. 15, 4 :85-86.

ซุ่นเอินฉาง. "การหัตถกรรมและตลาดนัดในสังคมศักดินาของชนเผ่าไตสิบสองปันนา" วารสารมนุษย์ศาสตร์. 12,2 (มกราคม - กรกฎาคม 2527) 39-40.

ยรรยง จิระนคร. "หลักฐานเรื่องบรรพบุรุษคนไทอพยพมาจากประเทศจีน." เอเชียปริทัศน์. กรุงเทพฯ: สถาบั นเอเชียศึกษา 18, 2: 11-13.

ล. เสถียรสุด. "ประวัติศาสตร์สิบสองพันนา." แถลงงานประวัติศาสตร์และโบราณคดี . 16,1 (มกราคม - มิถุนายน 2525): 46.

เอกสารภาษาไทย

เรณู วิชาศิลป์, และคณะ. "เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา" ฉบับพิมพ์ดีด. 2541.

เจ้ามหาขันธวงศ์. "ภะตี้ดน้ำดินไร่นาและเหมืองฝายแห่งสิบสองปันนา" เอกสารตัวเขียน.

เอกสารพื้นเมือง. "ค่าวนิทานบ่อล่ายีปัง" เอกสารตัวเขียน.

รายชื่อหนังสือและบทความในหนังสือภาษาจีน

กาวลิซื่อ. "สภาพสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติไทเมืองลวงโดยสังเขป." ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชนชาติไทสิบสองพันนา. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1992.

กาวลิซื่อ, หลี่ต้าวหย่ง และ หวางจิ้งหลิว. "คำบอกเล่าประวัติศาสตร์และขนบประเพณีชาวขมุ." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติปู้หลาง เล่มที่ 3. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน, 1986.

กาวลิซื่อ, และคณะ. "การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไตเมืองลวง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 8. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

คณะกรรมการสำรวจกิจกรรมชายแดนมณฑลยูนนาน. "ประมวลข้อมูลการแบกภาระในระบบศักดินา (1955)." การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไต(สิบสองปันนา เล่ม 10). คุนหมิง: สำนักพิมพ์ยูนนาน, 1977.

คณะเรียบเรียงฯ. สภาพสังเขปแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนา. คุณหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1986.

จางจิ้งซิว. "คำบอกเล่าเรื่องความเป็นมาของคนไทเมืองฮาย." ดงไพรชายแดน. เซี่ยงไฮ้: สำนักพิมพ์เจิ้งจง, 1941.

จางหานกวาง, และคณะ. "การสำรวจสภาพสังคมเศรษฐกิจชนชาติไทเมืองหน." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 5. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

__________. "การสำรวจสภาพสังคมเศรษฐกิจชนชาติไทเมืองเชียงเจื่อง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

___________. "ประวัติและคำบอกเล่าเกี่ยวกับการสร้างเมืองของเมืองหนและเมือง อื่นๆ รวม 6 เมือง." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

จางหานหวาง. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองเชียงเจื้อง." การสำรวจประวัติศาตร์วัฒนธรรมชนชาติไท สิบสองพันนา เล่มที่ 6.. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

จ้าวเจิน, และคณะ. "ข้อมูลการสำรวจฐานันดรชาวนาประเภทต่าง ๆ ของเมืองเชียงรุ่ง (1955)." การสำรวจสังคมประวัติศาสตร์ชนชาติไต(สิบสองปันนา เล่ม 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ยูนนาน, 1983.

จ้าวเจียชิ่ง, และคณะ. "สภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองพง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

จูเตือะผู่. "การสำรวจสภาพการเซ่นไหว้เทวดาของชนชาติไทเชียงรุ่ง." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

_______. "คำบอกเล่าเรื่องการเติบโตของเจ้าศักดินาเมืองแช่และการเปลี่ยนแปลงในยุคใกล้ที่ผ่านมา : บันทึกการให้สัมภาษณ์ของตาวหยุ่งฟุเจ้าเมืองแช่." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

_______. ตามรอยการบูชาดวงวิญญาณชนชาติไท. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1996.

จูเตือะผู่, และตาวกัวตุ้งๆ. "การสำรวจสภาพที่ดินของเมืองเชียงรุ่ง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

จูเตือะผู่, และคณะ. "อำนาจการปกครองและฐานันดรศักดินาของเมืองฮาย (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 5. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

เจ้าหม่อมคำลือ. "หนทางที่ข้าพเจ้าได้เดินผ่านมา." ความทรงจำด้านกิจกรรมชนชาติยูนนาน เล่มที่ 1. คุนหมิง: กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนนาน, 1993.

เจ้าหม่อมสุวรรณอุ้งคำ. "ไม่ว่าจะอันตรายและลำบากเพียงใดก็จะเดินตามพรรคจนถึงที่สุด." ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 1. คุนหมิง: กรรมาธิ

การ

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนาน, 1993.

เจ้าหลวงปราสาท. "การกลับคืนมาตุภูมิ." ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 2. คุนหมิง: กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนนาน, 1993.

เจียง ยิ่ง เหลี่ยง. ประวัติศาสตร์ชนชาติไท. เฉินตู: สำนักพิมพ์ชนชาติเสฉวน, 1983.

ชิวเซียงชง. "การสำรวจทรากเมืองเวียงเชียงวีเชียงรุ่ง." การสำรวจโบราณวัตถุโบราณคดีชนชาติยูนนาน. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน, 1988.

ซ่งเอินฉาง. "การรวบรวมตัดตอนเอกสารภาษาจีนด้านการจัดการปกครองสมัยต่าง ๆ ของสิบสองพันนา." การสำรวจรวมด้านสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 1 . คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ซุนเทียนหลิน. "สภาวะการปกครองท้องถิ่นชนชาติส่วนน้อยแถบชายแดนพูเออซือเหมาของเค่อซินซิน." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

ซุ่นเอินฉาง. "ระบบปกครองแต่ละสมัยของสิบสองพันนา (1973)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 1. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวกวางเสียง และอ้ายคำ. เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1990.

ตาวกังซิง, และคณะ. "การสำรวจฐานันดรร่อนร่าย (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวกังตุ้ง. ผู้แปล. "ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อยฉบับจ่าจันทร์พรหม (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

ตาวกัวตุ้ง และหวูยี่ถาว. ผู้แปล. "คำบอกเล่าเรื่องพญาอาละโว." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 3. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983

______________. ผู้แปล. "ตำนานเจ้ากษัตริย์เมืองพาราณสีน้อย." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

ตาวกัวตุ้ง, จางหย่าชิง และหวูยี่ถาว. ผู้แปล."นาเจ้าแผ่นดินและนาพ่อล่ามในทุ่งเชียงรุ่ง." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 3. คุนหมิง:

สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวกัวตุ้ง, และคณะ. ผู้แปล. "นาเจ้าแผ่นดินและนาท้าวขุนอำมาตย์ (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 3. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวจิ้นหยุง, และคณะ. "สภาพสังเขปสำนักเจ้าแสนหวีสิบสองพันนาและการเมืองเชียงรุ่ง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวจื้อหมิง, และคณะ. "การต่อสู้ต้านศักดินาของประชาชนชาติไท." การสำรวจรวมด้านสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 1 . คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวชางหยุง, และคณะ. "สภาพสังเขปเมืองเชียงฮา (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 8. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

ตาวซยือะ ซิง, และคณะ. "การเข้าครอบครองสิบสองพันนาของคอ ซู่ ซิน (1988)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

___________. "การปกครองสิบสองพันนาของเคอซู่ซิน." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

ตาวผิงเฉียง, และคณะ. "การสำรวจฐานันดรเลกน้อย (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ตาวหรุ่งหมิง. รวมอรรถาธิบายเชื้อเครือเจ้าแผ่นดินเชียงรุ่ง. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1989.

ทีมงานรัฐบาลมณฑลยูนนาน. "การสำรวจขั้นตอนสภาพสังคมเศรษฐกิจใน 17 หมู่บ้านของหมู่บ้านบริหารกาดทุ่งและกาดทรายพันนาเชียงรุ่ง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

ธุหลวงช้าง (ตาวกวางเฉียง). "การกลับคืนมาตุภูมิของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์." ความทรงจำด้านงานกิจกรรมชนชาติของยูนนาน. เล่มที่ 1. คุนหมิง: กรรมาธิการประวัติศาสตร์วัฒนธรรมแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน มณฑลยูนนาน, 1993.

เป่อจู่หมอ, และคณะ. "คำบอกเล่าเรื่องการก่อตั้งเมืองของเชียงเหนือและอื่น ๆ ." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

ไป่จู่หมอ, และคณะ. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองเชียงเหนือ (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 7. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

ผู้นิรนาม. "สภาพการผลิตและขายใบชาเชอฟุหนานโดยย่อ." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 10. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1987.

พ่อแสง, และคณะ. "สภาพการรับภาระออกเสียของฐานันดรไทเมือง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

เมี่ยวหลวนเหอ, และคณะ. "การสำรวจขั้นต้นกรณีความสัมพันธ์ด้านที่ดินหมู่บ้านดอนแตนพัน
นา

เชียงรุ่ง (1953)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

สีเจียเหวิน, และคณะ. "การสำรวจบ้านทุ่งเมืองวัง." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

_______________. "การสำรวจสังคมชนชาติไทเมืองงาด." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

หน่วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรม. ลื้อสิบสองปาง. เชียงรุ่ง: กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน, 1986.

หม่าจิ๊งตาน, และหวงเจียนซึฯ. "การสำรวจฐานันดรลูกหลานท้าวพญา (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หม่าป้าวซิง, และคณะ. "การสำรวจสังคมชนชาติไตเมืองขาง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

หม่าผิ่งโจว, และคณะ. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองบ่าง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 7. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

หม่าย่าว. "รายงานสรุปการสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตสิบสองพันนา (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 2. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หม่าย่าว, และ เมี่ยวหลวงเหอๆ. "การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไต เมืองเชียงรุ่ง(1955)."

การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หม่าย่าว, และคณะ. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไทเมืองเชียงรุ่ง." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

หมื่ฟุยิ. ชำระเชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา. คุนหมิง: สำนักพิมพ์เหลินเจี๋ยน, 1947.

หยางจี้ยี่, และคณะ. "สภาพสังเขปเมืองขอน (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 8. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

หยางเซี่ยงคุณ, และคณะ. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตท่าลอ (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 5. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หลินชวน, และดาวเหวินชยือะ. คำโบราณภาษาไต. คุณหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

หลิวเซี่ยนถึง. "บันทึกเรื่องการรบต่อต้านศัตรูในถิ่นพม่าของกองพล 93 สังกัดกองทัพยาตราทางไกลประเทศจีน." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 3. เมืองฮาย: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมืองอำเภอเมืองฮาย, 1996.

__________. "การรบที่ประตูเมืองสิบสองพันนาในสงครามต่อต้านญี่ปุ่น." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 2. เมืองฮาย: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมืองอำเภอเมืองฮาย, 1992.

__________. "บันทึกการสู้รบต่อต้านญี่ปุ่นที่พม่า." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 1. เมืองฮาย: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมืองอำเภอเมืองฮาย, 1990.

หลินเซี่ยนหลิน. "สำนักงานเตรียมงานจัดตั้งสำนักงานพรรคก๊กมินตั๋ง อำเภอเมืองฮาย." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 1. เมืองฮาย: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมืองอำเภอเมืองฮาย,

หลิวกวาง, และคณะ. "การสำรวจสภาพสังคมชนชาติไตเมืองพาน (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 5. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หลิวแจยะ. "สภาพอำเภอเชอหลี่ (เชียงรุ่ง) (1951)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 1. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

หลิ่วเซี่ยนถิง. "คำบอกเล่าเรื่องความเป็นมาของคนไทเมืองฮาย." ดงไพรชายแดน. เซี่ยงไฮ้: สำนักพิมพ์เจิ้งจง, 1941.

หลี่ชิ่งหลง, และคณะ. "การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองมางพันนาเมืองแช่ (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

หลี่ฟุยิ. จดหมายเหตุลำดับปีสิบสองพันนา. ไทยเป, 1984.

_____. บันทึกสิบสองพันนา. ไทเป: สำนักพิมพ์เจิ้งจง, 1955.

_____. พงศาวดารลื้อ. คุนหมิง: ฝ่ายวิจัยวัฒนธรรมหรดี มหาวิทยาลัยยูนนาน, 1947.

หลี่ว์เจ๊อะ. "บันทึกความจำเรื่องชักจูงให้ 'ทหารชนบท' กองพล 93 ก๊กมินตั๋งที่หนเข้าพม่ากลับสู่ประเทศปี 1950." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเชียงรุ่ง. เล่มที่ 1. เชียงรุ่ง: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมือง อำเภอเชียงรุ่ง, 1993.

หลี่หลานเซิง, และคณะ. "สภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเขตทุ่งเมืองยาง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 8. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

หลุงเทียนเจิน, และคณะ. "สภาพสังเขปเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองแวน (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 9. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1988.

หวงเจียนซึ, และคณะ. "การสำรวจสภาพสังคม (ด้านที่ดิน) ชนชาติไตเชียงทอง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 7. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1985.

หูหงจาง. คนยิวล๊อะ เชอหลี่ (เชียงรุ่ง)." การสำรวจประวัติศาตร์วัฒนธรรมชนชาติไท สิบสองพันนา. เล่มที่ 1.. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

สีว์เจียเหวิน, และคณะ. "การสำรวจสังคมชนชาติไตเมืองงาด (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

อ้ายคำเพา. "การต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธของชนชาติส่วนน้อย อำเภอเมืองแช่ช่วงใกล้ปลดแอก." ข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเมืองฮาย. เล่มที่ 3 เมืองฮาย: หน่วยข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสมัชชาปรึกษาการเมืองอำเภอเมืองฮาย, 1996.

อ้ายชายฮ่อ, และคณะ. "การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทเชียงเจื่องพันนาเมืองแช่." การสำรวจประวัติศาสตร์สังคมชนชาติไทสิบสองพันนา. เล่มที่ 6, คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

_____________. "การสำรวจเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองวัง (1955)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์

ชนชาติยูนนาน, 1984.

อ้ายพง, หวางซง และตาวป่าวหราว. ประวัติวรรณกรรมชนชาติไท. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1995.

อ้ายพรหม, และคณะ. "การสำรวจฐานันดรไทเมือง (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

อ้ายใหม่คำ, และคณะ. "การสำรวจสภาพเศรษฐกิจสังคมชนชาติไตเมืองแช่ (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 6. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1984.

______________. "การสำรวจหมู่บ้านบ้านโปก (1954)." การสำรวจประวัติศาสตร์และสังคมชนชาติไทสิบสองพันนา เล่มที่ 4. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ชนชาติยูนนาน, 1983.

อ้ายอุ่นแพง. ผู้แปล. ปฐมกัลป์พรหมสร้างโลก. คุนหมิง: สำนักพิมพ์ประชาชนยูนนาน, 1989.

เอกสารประเภทบทความในวารสารภาษาจีน

กรมการปกครอง. "รายงานที่ยื่นต่อหลงหยินผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 7 เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 153-154.

กุงจิ่นเจีย, และคณะ. "ทุนอุตสาหกรรมและการค้าเมืองฮายและการขุดรีด." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 48-49.

คณะชำระประวัติศาสตร์. "เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 1., เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน 1987, 44-45.

จางเจียเหิง. "ชีวประวัติหวางส้าวเหอ." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 5, เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน 1989, 256-257.

จ้าวจื้อฉุน.. "รวมอรรถาธิบายเรื่องชาในจดหมายเหอพูเออฟู." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์

วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 4. เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 13.

จางซุ่นกาว. "การผลิตใบชาสิบสองพันนาในอดีตปัจจุบันและอนาคต." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 4. เชียงรุ่ง : กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 81.

จูเตือะผู่. "วิเคราะห์เชื้อชาติของข้าสี่แสนหมอนม้า : เผ่าพันธุ์หนึ่งที่เคลื่อนไหวแถบสิบสองพันนาสมัยโบราณ." ซิงเสียนเยอะเป้า. 416, 13 (มิถุนายน 2541), หน้าวิชาการชมรมไทยจีนศึกษา.

เจ้าฉุนหลี่ และจ้าวเทียนหมิน. "ดอยชาทั้ง 5 ของสิบสองพันนา." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์สิบสองพันนา เล่มที่ 4. เชียงรุ่ง: กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 45.

เจ้ามหาขัณฑวงศ์. "ชีวประวัติเจ้าหม่อมล่าโดยสังเขป." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 31-42.

เจ้าหม่อมขุงคำ. "ประสบการณ์ การดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเมืองหน." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 5, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1989, 132.

เจียแยนจอง. "สอบแหล่งกำเนิดวรรณกรรมเจ้าสุธนและวิเคราะห์ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสิบสองพันนาและล้านนาสมัยโบราณ." จุลสารงานวิจัย ฉบับรวมเล่มที่ 3-4 ปี 1981. คุนหมิง: สถาบันวิจัยประวัติศาสตร์มณฑลยูนนาน, 1981.

ฉาวจงยิ. "ความทรงจำเรื่องประวัติและคำบอกเล่าเกี่ยวกับดอยชาอีปัง." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์สิบสองพันนา เล่มที่ 4. เชียงรุ่ง: กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 17.

ฉาวจุงยิ. "ความทรงจำด้านประวัติความเป็นมาของดอยชาออีปัง." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 4, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสอง

พันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 11-15.

ซือหงเหวิน. "การตายของหยางซิ่ว." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 5 , กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1989, 252.

ซือหงเหวิน, และหวางลี่หยง. "ชีวประวัติดาวเฉิงจง (พญาเค้าเมืองฮาย)." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 5, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1989, 233.

ถาวเหลียนหมิง. "สภาพการเคลื่อนไหวที่สิบสองพันนาของพรรคคอมมิวนิสต์จีนอยู่ใต้ดินช่วงแรก." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 66.

พ่ออินถลา, "ลองจา ด้วยสงครามของปาง." วารสารปันนา. 4 (1987).

ฟางกัวยี่ว์. "วิเคราะห์พงศาวดาร:ลื้อ." วารสารมหาวิทยาลัยยูนนาน. 3 (1983).

ฟ่านเหองขิน. "ความทรงจำเรื่องก่อตั้งโรงงานใบชาเมืองฮาย : ระลึกถึงบริษัทชายูนนานก่อตั้งครบรอบ 50 ปี." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 4, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988,63-64.

สำนักงานประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประจำแคว้น (1988). "การศูนย์เสียดินแดนเมืองหย่วน." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 3, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 113-117.

หน่วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรม. "จดหมายเหตุจีนเกี่ยวกับสิบสองพันนา." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 2. เชียงรุ่ง: กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประชาชนจีน, 1987.

หยางจื้อหมิง. "ความทรงจำตอนหนึ่งในการได้ร่วมกองพล 93 กองทัพที่ 6 แห่งกองทัพบกก๊กมินตั๋งสมัยสงครามต่อต้านญี่ปุ่น." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 5, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษา

การเมืองประเทศจีน, 1989/1, 87-88.

หยาง จุง หมิง. "กองพล 93 แห่งกองทัพบกก๊กมินตั๋งที่ประจำอยู่ ณ สิบสองพันนา." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 5, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1989/1, 71-72.

หลิน จาง. "ประวัติการไปรษณีย์โทรเลขสิบสองพันนาโดยสังเขป." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 52.

หลี่ว์เหวยยิง. "ประวัติกองพล 93." ซินเสียน. 25 กรกฎาคม, 1 สิงหาคม, 8 สิงหาคม, 15 สิงหาคม, 2535, หน้าวิชาการคดีถิ่นไทย.

หลี่ หนิง หัว, และ จาว หย่า ฉิน. "จากเจ้าเชียงฮาถึงผู้ว่าราชการประชาชน." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 11.

หวางยิจือ. "รวมข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับการรณรงค์ต่อต้านการกดขี่ของชนชาติจีน๊อะ." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา เล่มที่ 7, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 143-149.

หวางหรุ่งชุน. "ยึดเมืองแช่ด้วยภูมิปัญญา." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 3, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1992, 164-177.

อ้ายชายหลวง. "สภาพกองพันป้องกันตนเองเมืองฮายโดยสังเขป." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 3, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 153.

อีกาบ, และคณะ. "ประวัติเจ้าเมืองเมืองลวงโดยสังเขป." จุลสารรวมข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรมสิบสองพันนา. เล่มที่ 3, กรรมาธิการข้อมูลประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คณะกรรมการแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองพันนาแห่งสมัชชาปรึกษาการเมืองประเทศจีน, 1988, 54.

เอกสารจีน

เจ้าหลวงนาช้าง. "ประเพณีสิบสองเดือน." เอกสารตัวเขียน

ชิงกาวจงสือลู่ บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลกาวจง เล่มที่ 4.

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง บรรพประวัติตู่ชื่อ(เจ้าถิ่นนา) ยูนนาน เรื่องประวัติป่าไป่ ประวัติเชอหลี่

และประวัติลุชวน.

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติปุ้หลู่เฮอะต๋า

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวน บรรพประวัติความเป็นมาของพระเจ้าหยวนชื่อจู่

ชิงซื่อจงสือลู่ บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์ชิง รัชกาลซื่อจง เล่มที่22.

หมิงหย่งเล่อสือลู่. บันทึกเหตุการณ์สมัยราชวงศ์หมิง ฉบับรัชกาลหย่าเล่อ เล่มที่ 36 39และ 42.

หลี่ฟุยิ. เอกสารสมัยราชวงศ์ชิง. จดหมายเหตุฟูเออฟู ฉบับรัชกาลต้าวกวง.

_____. เอกสารสมัยราชวงศ์ชิง. บันทึกยูนนาน. ฉบับเดิม.

_____. เอกสารสมัยราชวงศ์ชิง. เหตุการณ์ยูนนานโดยสังเขป.

อ้ายสือ. คำขับค่าวศึกเมืองแช่. ฉบับเขียนอักษรไทลื้อ.

เอกสาร "โบราณทำนองรีตครอง." ฉบับเขียนอักษรไทลื้อ ในเตารนรุ่งหมิง.

เอกสารหมวดที่ 2 หมายเลข 2, 4 การแต่งตั้งเจ้าหัวเมือง ปั๊บหนังสือเจ้าพญาหลวงเทพวงศ์.

เอกสารหมวดที่ 2 หมายเลข 2, 7 ฮีตกองฮับพ่อล่ามเมือง คัดลอกโดยพญาหลวงจอมเปนจันทวงศ์ (ดาวเจี๊ยนเต่อ).

เอกสารราชสำนักเชียงรุ่ง. หมวดที่ 2 หมายเลข 2, 7 ฮีตกองเจ้าแผ่นดิน.

รายชื่อหนังสือและบทความในหนังสือภาษาอังกฤษ

Andrew D.W. Forbes "The Cin Ho (Yunnanese Chinese) Caravan Trade with Northern Thailand During the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries." Journal of Asian History vol.21, 1987.

Ann Maxwell Hill. "Markets and Polity in the Xishuangbanna" Proceedings of the 4 th International Conference on Thai Studies, Vol.II Kunming: Institute of Southeast Asian Studies, 1990.

Chao Tzang na Yawnghe, "The Shan and the Shan States : An introduction." Chiang Mai"

Chen Han-seng. Frontier Land Systems in Southernmost China. New York: ,Institute of Pacific Relations, 1949.

Deng Oiyao and Zhang Liu. The Festivals in the Mysterious Land of Yunnan. Kunming:

the Yunnan People's Publishing house, 1991.

Heather Peters, "Buddhism and Ethnicity Among the Tai Lue in the Pipsong Pa nna." Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies. Kunning: Institute of the Southeast Asian Studies, 1990.

Holt Hallett. Thousand Miles on an Elephant in the Shan States. Edinburgh and London William Blackwood and Sons. 1960.

James Mc Carthy. An Englishman's Joumals. 1890-1893 Bangkok : Siam Modia International Press.

Sai Sam Tip. "The Lu in Sip-Sowng Panna From the Earliest Time Down to A.D. 1644." M.A. Thesis,Arts and Science University of Rangoon, 1976.

Shih Cheng Hsieh. "Ethno-political adaptation and ethnic change of the Sipsong Panna Dai. An ethnohistorical analysis" Ph.d. dissertation, University of Wasthington, 1989.

Leshan. Tan. "From Opposition to Syncretism : A Preliminary Analysis of Tai Lue Religon", in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies Kunming: Institute of Southeast Asien Studies, 1990.

Lilian Johnson Curtis. The Laos of North Siam. (Philadelphia: Westmisber Press, 1903). p 167

Liu Yan. "South Spreading Buddhism and Treditional Culture of the Dei" in Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies Kunming: Institute of Southeast Asien Studies, 1990.

Michael Moerman. "Chiangkham's Trade in the "Old Days". in Change and Persistence in the Thai Society. p.167 edited by G. William Stoinner and A. Thomass Krsh. (Ithaca. NY. Cornell University Press. 1976).

U.K. Roport on a Joumey in the Mokong Villey. By Mr. W.J. Areher, First Assistant in Her Majnistry's Counsular Service in siam, ZHC 1/6464, 1894.

U.K. India Office. A Joumal Kept by Caotain W.C. Mcleod Assistant to the Commisioner in the Tenasserim Province. during his mission from Moulmein to the Frontier of China.

Yuji Baba. "The Relationship between Chang-Khaps, the folk Singers, and Chao Phendin, the Lord of Sipsong Panna." Proceeding of the 4th International Conference

on Thai Studies, Kunming: Institute of Southest Asian Studies, 1990.

Zhang Gongjin and Ngamit. "Agricultural Sacrifice and Village Culture or Dei People." Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies. Kunming: Institute of Southest Asian Studies, 1990

Zhang Lan. Travel Through Xishuanobanna. Beijing Foreing Language Press, 1981.

วารสารภาษาอังกฤษ

Cheah Yanchong. "The Ancient Culture of Thai People : The Impact of the Hua Xia Culture And Its Implications". Journal of the Siam Society. Volume 76. Bangkok: The Siam Society, 1988, 236-238.

Cheah Yanchong. "The Ancient Culture of the Tai People". Journal of the Siam Society. Vol.76. Bangkok: The Siam Society, 1988, 236-237.

Payap University Archives, The Foreign Missionary. July, 1973.

สัมภาษณ์

เจ้ากว้านคำลือ เมืองแจ้ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, ให้สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2528.

เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านข่วงจ๊าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, ให้สัมภาษณ์ 10 เมษายน 2528.

เจ้ามหาขันธวงศ์ บ้านเชียงล้าน เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, ให้สัมภาษณ์ พฤษภาคม 2538.

เจ้าหม่อนคำลือ อายุ 66 ปี ที่มหาวิทยาลัยพายัพ, ให้สัมภาษณ์ 16 มีนาคม 2537.

เจ้าหม่อนมณีคำ บ้านห้วยไคร้ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย, ให้สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2525.

เจ้าหลวงนาช้าง เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, ให้สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2540.

เจ้าหลวงปราสาท เจ้านาโภคและเจ้าหลวงแขก บ้านพักปันนา เมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน, ให้สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2528.

เจ้าหลวงผาสาทและภรรยา บ้านดอนหลวง เมืองเชียงรุ่ง, ให้สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2528.

ชาวบ้านจ่างไจ้ เมืองเชียงรุ่ง, ให้สัมภาษณ์ 5 เมษายน 2528.

ชาวบ้านดอนแต้น เมืองเชียงรุ่ง, ให้สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2528.

ชาวบ้านม่อง เมืองเชียงรุ่ง, ให้สัมภาษณ์ 6 เมษายน 2528.

ตุ๊ยี่ ธรรมจาโร วัดราชฐานหลวง เมืองพยาก, ให้สัมภาษณ์ 6 มกราคม 2537.

ท้าวขุนเมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงรุ่ง, ให้สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2528.

พญาหลวงบุญ ขุนแขกเมืองลวง อายุ 83 ปี บ้านถลาคำ เมืองลวง, ให้สัมภาษณ์ 19 พฤษภาคม 2537.

พ่ออ้ายตุ่น บ้านเฟยลุง เมืองลวง, ให้สัมภาษณ์ 11 เมษายน 2528.

พ่ออูทิพย์ แสงอามตย์ โรงพิมพ์เขมรัฐ เมืองเชียงตุง, ให้สัมภาษณ์ 7 มกราคม 2537.

ภาคผนวก

รายนามพระเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา

1. พญาเจือง	ค.ศ.1160-1180
2. สามไค้เนือง	ค.ศ.1181-1201
3. อ้ายพุง	ค.ศ.1201-1224
4. ท้าวรุ่งแก่นชาย	ค.ศ.1225-1246
5. ท้าวแรงหลวง	ค.ศ.1246-1271
6. ท้าวพูวาก	ค.ศ.1272-1285
7. ยี่เพียงถากซาย	ค.ศ.1285-1286
8. เจ้าไอ่	ค.ศ.1286-1345
9. เจ้าคานเมือง	ค.ศ.1346-1390
10. ท้าวสิดาคำ	ค.ศ.1391-1413
11. ท้าวกุมมาร	ค.ศ.1413-1441
12. ท้าวถือเมือง	ค.ศ.1414-1416
13. ท้าวบากอง	ค.ศ.1415-1416
14. ท้าวสองเมือง	ค.ศ.1416-1434
15. เสือล่วงฟ้า	ค.ศ.1417-1431
16. ท้าวปราแสง	ค.ศ.1432-1457
17. ท้างสามลือไท	ค.ศ.1458-1490
18. สามไค้เนือง	ค.ศ.1490-1502
19. เจ้าคานเมือง	ค.ศ.1504-1538
20. เจ้าศรีสมภาร	ค.ศ.1504-1538
21. เจ้าอุ่นเมือง	ค.ศ.1561-1578
22. เจ้าศรีสุนันทา	ค.ศ.1578-1579
23. เจ้าอิ่นเมือง	ค.ศ.1579-1583
24. เจ้าหน่อเมือง	ค.ศ.1583-1628
25. เจ้าศรีสุธรรมา	ค.ศ.1826-1644
26. เจ้าหม่อมคำลือ	ค.ศ.1645-1679
27. เจ้าหม่อมท้าว	ค.ศ.1658-1666
28. เจ้าหน่อเมือง	ค.ศ.1665-1672
29. เจ้าเมืองท้าว	ค.ศ.1672-1686

30. เจ้าแพงเมือง	ค.ศ.1686-1729
31. เท่าชิ่นเพา	ค.ศ.1726-1729
32. เท่าเส่าวิ้น	ค.ศ.1729-1767
33. เท่าวุ้ยภิ้น	ค.ศ.1772-1777
34. เท่าเจ้าสุวรรณ(เจ้าหม่อมสุวรรณ)	ค.ศ.1777-1797
35. เจ้าหม่อมมหาวงศ์	ค.ศ.1797-1802
36. เจ้ามหาน้อย(เท่าซุ้นวู)	ค.ศ.1803-1834
37. เจ้าหม่อมสุชาวรรณราชบุตร(เท่าจิ่นชุ่ง)	ค.ศ.1834-1864
38. เจ้าหม่อมส้อ(เท่าชิ่นอ่าน)	ค.ศ.1864-1876
39. เจ้าหม่อมคำลือ(เท่าเซิ้นเอิ่น)	ค.ศ.1878-1925
40. เจ้าหม่อมสุวรรณปราคราง(เท่าตุ่งแล้ง)	ค.ศ.1925-1943
41. เจ้าหม่อมคำลือ(เท่าสื่อชิ่น)	ค.ศ.1944-1950

*ที่มา: เรณู วิชาศิลป์และคณะ (ปริวรรต).**เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา**. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๑.